

અર્પણ

૨

મહાનુભાવો

(સાધુ, સામ્બી, શ્રાવક, શ્રાવિકા)

મિથ્યાત્વનો એક અથ યણ

પોતાનામા રહેવા દેવા

ઇચ્છતા નથી અને

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને

અનુસરવાને ઇચ્છે છે

તે સર્વ

મહાનુભાવોને

સપ્રેમ

અર્પણ

પ્રકાશક જૈન સિદ્ધાંત સભા (રજિસ્ટર્ડ)ની વતી શેઠ નગીનદાસ
ગિરધરલાલ શાંતિમદને, રપ૯, લેમિંગ્ટન રોડ, મુબઈ-૭

પહેલી
આવૃત્તિ

ઓગસ્ટ
૧૯૬૨

પીર સ
૨૪૮૮

આવણ
૨૦૧૮

કિમન
ક્રા. ૭

મુદ્રક મોરારજી કુરુટ વતી જ્યોત્સ્નાબહેન શુભા
'પ્રતાપ' પ્રિ. પ્રેસ, પ્રતાપ મંદિર, નાજીવટ, રાજપૂત

અર્પણ

૨

મહાનુભાવો

(સાધુ, સામ્બી, શ્રાવક, શ્રાવિકા)

મિથ્યાત્વનો એક અથ પણ

પોતાનામા રહેવા દેવા

ધૃતતા નથી અને

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને

અનુસરવાને ઇચ્છે છે

તે સર્વ

મહાનુભાવોને

સપ્રેમ

અર્પણ

પ્રસ્તાવના

જૈન ધર્મના જુદા જુદા મપ્રાયોની એકતા કેમ થાય તેનો વિચાર કરના માટે, ધર્મમા જુદાઈ થવાના એટલે મપ્રદાયો થવાનાં કારણો જાણવાની જરૂર પડે છે અને તે કારણોમા સત્ય શું છે અને ભૂલ કોની છે તે જાણવાની જરૂર પડે છે કારણ કે ભૂલની મમજ પડે ત્યારે ભૂલ કરનારને તે ભૂલ સુધારવાની ઇચ્છા થાય,

ન્યા સુધી મપ્રાયનાદીને પોતાની ભૂલની ખમર પડે નહિ ત્યાસુધી તે પોતાની માન્યતાને માત્રી જ માને તેથી ભૂલ સુવારવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થાય નહિ

દરેક મપ્રાયને પોતાની ભૂલની ખમર પડે અને તેની ખાત્રી થાય તો પછી સત્યધર્મ તરફ નળનાનું તેનું દિવ થાય અને ત્યારે ખધા મપ્રદાયોમા એકતા થવાનો મભવ પ્રાપ્ત થાય તેથી જૈન ધર્મની એકતા માધ્ય કરવા માટે મપ્રદાયોમા જે જે ખોટી માન્યતાઓ ધર કરી બેઠેલી છે તે ખતાવવાની જરૂર પડે છે

બે વર્ષ પહેલા “જૈન ધર્મ અને એકતા” નામનું પુસ્તક પ્રગટ કરીને મે મતભેદના મુખ્ય ચાર મુદ્દાઓ મખધી વિવેચન કરીને એકતા અથવા મમન્વય કેમ થાય તે ખતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો

તે ઉપરાત મતભેદના વણા મુદ્દાઓ ખાકી છે અને તે દરેક મુદ્દાનો શાસ્ત્રીય રીતે વિચાર કરીને સત્ય શું છે તે ખતાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ તેથી આ પુસ્તકમા ટેવાક મતભેદો મખધી ઐતિ હાસિક નિગતો તથા શાસ્ત્રીય ગીતે વિસ્તૃત વિવેચન સહિત છણાવટ કરવામા આવેલ છે અને તે દરેકમા સત્ય શું છે ખતાવવાનો પ્રયત્ન કરવામા આવેલ છે

જ્ઞાની માધુ

જ્ઞાની માધુ પોતાની નિર્બંજતાના કારણે પોતે લીધેલી છૂટ ભગવાને
કરી છે એમ જતાવે ત્યારે તે જ્ઞાની માધુ દબી અમ યવાદી કહેવાય

જ્ઞાની માધુ પોતે લીધેલી છૂટ નિર્બંજતાના કારણે લીધી છે એમ કપૂન
કરે તે સાચો પ્રમાણિક માધુ કહેવાય

સત્યાર્થીના લક્ષણો

મત્યાર્થી ભગવાનને સર્વજ્ઞ માને છે

સત્યાર્થી ભગવાનના વચનોમા વિરોધતા, વિમવાન્તિ, અમબદ્ધતા કે
અસંગતતા ક્યારેય પણ ન હોય એમ માને છે અને વિરોધતા
હોય તેવા વચનને ભગવાનના વચન તરીકે સ્વીકારતો નથી

શ્વેતાખર તેમ જ દિગખર નવ પૂર્વાચાર્યો ઇચ્છસ્ય તેમજ મ પ્રધાયમોહી
હતા તેથી તેમના વચનમા મત્યાસત્યનું મિશ્રણ હોય તે સંભવિત
છે તેવા મત્યાસત્ય મિશ્રિત વચનને સત્યાર્થી મપૂણ્ય મત્ય
તરીકે સ્વીકારતો નથી પણ પોતાનો વિવેક વાપરી જેટલું
સત્ય લાગે તેટલું જ સ્વીકારે છે

ભગવાનની મર્વજ્ઞતાને બાધક થાય તેડુ અથવા ભગવાનના વચનની
વિરુદ્ધ જાય તેવા પૂર્વાચાર્યના કથનને ભગવાને કહેલ સત્ય
તરીકે સ્વીકારતો નથી

શ્વેતાખર તેમ જ દિગખર પૂર્વાચાર્યોનું તે બહુમાન કરે છે પણ તે ત્યા
સુધી જ અથવા એટલા પૂરતું જ કે પૂર્વાચાર્યનું વચન મત્ય હોય

પૂર્વાચાર્યોના વચનોમાથી મત્ય જણાય તે સ્વીકારે છે અને અસત્યનો

પૂર્વાચાર્યો ભગવાનના વચનના ખોટા અર્થ કરે તે પણ સપ્રદાયવાદી વગર વિચાર્યે સપૂર્ણ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લીએ છે

શુરુએ જે કંઈ શબ્દ, વાક્ય કે સૂત્રના અર્થ જે ગીતે કહ્યા, બતાવ્યા કે મમજાવ્યા હોય તે અર્થને સપ્રદાયવાદી તે રીતે જ સમજે કે માને છે અને તેના જ ખીજા અર્થ યતા હોય તેને ગોંધુ કરી દીએ અથવા માને નહિ

સપ્રદાયવાદી મત્યાસત્યના વિવેક વિના અથવા અર્થની સત્યતાની ચકા-મણી કર્યા વિના શુરુએ જે વસ્તુ જે રીતે સમજાવી હોય તે રીતે જ તેને અપૂર્ણ સત્ય તરીકે માને છે

સપ્રદાયવાદી શુરુએ શિખડાવેલી રીતે જ વિચાર કરવાને ટેવાઈ જવાથી તે ખીજી કોઈ રીતે વિચાર કરી શકતા નથી એટલે સપ્રદાયવાદી માત્રને કદી સત્ય તરીકે મમજી, માની કે ઓળખી શકતા નથી

સપ્રદાયવાદી શુરુએ શિખડાવ્યું હોય તેટલું જ અને તે રીતે જ વિચાર કરી શકે છે પરંતુ સ્વતંત્ર રીતે મત્યાસત્યનો વિવેક કરી શકતા નથી

સપ્રદાયવાદી ભગવાનની મર્વજીતને બાધ આવે તેવું પૂર્વાચાર્યનું વચન પણ સત્ય તરીકે સ્વીકારી લીએ છે

સત્યાસત્યના મિશ્રણવાળી માન્યતા મિથ્યાત્વ ગણાય એમ સપ્રદાયવાદી માનતા કે સમજતા નથી

ઉપરના નિયમો ધ્યાનમાં રાખીને વાચકો મૂળ સત્ય જેનું ધર્મ સમજવાનો અને તે પ્રમાણે અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરશે તો હું મારા શ્રમ સફળ થયેલો માનીશ

અનુક્રમણિકા

	પૃષ્ઠ
અપંશુ	૩
મિથ્યાત્વી કોણુ ?	૪
પ્રસ્તાવના	૫
અનુક્રમણિકા	૧૧
માગલિક	૨૭
આગામ્યે ધર્મ	૨૮
પ્રસ્રણ	
૧. સર્વ જૈન સ પ્રદાયો મોટે ડે સત્ય	૧
૨. પ્રાચીન કોણુ ?	૬
મતમેની શરૂઆત	૬
નિનક પ	૭
વલ્લવારણુ-ભાષ્યકાળની સ્થિતિ	૯
ગિબર મત પ્રમાણે રથવિગ ક'પ	૧૧
બે શાખા થનાના કાણુ	૧૨
ઈતિહાસ ઉપરથી ઉપજતો બોધ	૧૬
આય'ગ્ધિતે કરેલા ફેરફારો	૧૮
સ્વેતાબગેનો દાવો	૨૦
ગિબગેનો દાવો	૨૦
૩. જૈન સૂત્રો ઉપલબ્ધ કે વિચિત્ર ?	૨૨
પહેલુ મુનિમમેલન પાટલીપુત્રી વાચના	૨૩
બીજુ મુનિસમેલન બીજુ આગમ વાચના	૨૮
ત્રીજુ મુનિસમેલન ત્રીજુ આગમ વાચના	૩૩
ચોથુ મુનિમમેલન માયુરી વાચના	૩૫
પાંચમુ મુનિમમેલન વાલભી વાચના	૩૫

મમાઁ અનુદાત્મા મૂર્તિનો આ :	૮૫
મર્તિ એટલે શ ?	૮૬
મૂર્તિની દામી કુનારા વિચારે	૮૭
મ્યાનસ્વામી પુસ્તકોમા ચિત્રો	૮૭
સ્થાનસ્વામી મુનિઓની મૂર્તિ	૮૮
મ્યાનકવામીઓ વિચારે	૮૯

૮. અવલબ્ધ માટે મૂર્તિની જરૂર	૯૦
જડ પદાર્થના ત્રણ ગુણ	૯૦
ધ્યાનમા અવનબ્ધ	૯૨
પ્રતિમા આરાધનાનો હેતુ	૯૨

૯. ગાંધર્વી પ્રતિમાઓનું માહારમ્ય	૯૪
શાશ્વતી મૂર્તિ કયા તીર્થ કુની ?	૯૪
દેવોનો હત વ્યવહાર ગેને માટે છે ?	૯૬
હત વ્યવહારમા ભાવ પ્રમાણે કળ	૧૦૦
કયાણુકના હત વ્યવહારનું કારણ ?	૧૦૧
હત વ્યવહાર એટલે વ્યવહાર ધર્મ	૧૦૧

૧૦. પ્રાચીનકાળની મૂર્તિઓ	૧૦૩
પ્રાચીનકાળમા મૂર્તિ હતી તે સાબિત કરતા ઉદાહરણો	૧૦૪
મૂર્તિની માન્યતા તીર્થ કર માન્ય કરે છે	૧૧૦
બૌદ્ધગ્રંથની માફી	૧૧૦
સ્થાનસ્વામીઓ વિચારે	૧૧૧

૧૧. સૂત્રોમા મૂર્તિમદ્ધિરના વિવાનો	૧૧૨
ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ	૧૧૨
ચૈત્યનો અર્થ જ્ઞાન યનો નથી	૧૧૩
સ્થાનકવાસીઓનું વ્યાકરણના વિરોધનું કારણ	૧૧૩
દેવપ ચેદ્યનો અર્થ	૧૧૪

૭૬ મુનિમહેસન વાલભી વાચના બીજી	
દેવદ્વિગણિનુ પુસ્તક લેખન	૩૬
મુત્રો કયાગથી લખાવા માડ્યા ?	૩૭
મૂળ મુત્રો જળનાથ નથી તે માટે દિગબરોના કાગળો	૩૯
મુત્રો વિન્ડે ગયાની દિગબરોની વાત	
તેમના જ અથોથી ખોળી ઠરે છે	૪૧
નવ વિન્ડે કહેનાનુ ખરે કાગળુ	૪૩
વેનામઝ મુત્રો માન્ય કે અમાન્ય ?	૪૪
માંડી પ્રત્યેના વર્તનમા ફેરફાર	૪૯
મુત્રનાના નામમા જોડાણો	૫૪
દિગમઝ માદિત્યમા વૈકા માન્યતાઓનુ મિશ્રણ	૫૬
નવ વાચના થી રૂઝ ગઢેલુ	૫૭
૪ તીર્થની મહત્તા	૫૮
૫ મુદ્ધપતિ	૬૭
૬ જૈન સર્મમા એકલાની જરૂર	૭૫
૧૯૭૧ સમ એક જા છે	૭૫
મનની અથ	૭૭
સમન મે વા	૭૮
૧૯૮૨ ધનમા મનમ	૭૯
૭ મુર્તિનુ અભિમાન	૮૧
મથનના સીમની અન્યતા	૮૧
નવન રચ્યા માઝ રખ મુદા	૮૨
૧૯૮૩ રાખની મનિઓ	૮૨
નવ મથનના રખમા મથ	૮૩
અમર નની મનિ અભિમાન પદ કહે છે	૮૪
નવની માન્યતા ધન વિરુદ્ધ નથી	૮૫

ફૂલ માટેની દલીલ	૧૩૭
દિમાની ઝ્યાખ્યા	૧૩૭
મમનસરણુમા સચેત વસ્તુનો ત્યાગ	૧૩૮
જિનપ્રતિમા જિન સરીખી ઝેટલે શુ ?	૧૩૯
સૂત્રમા આવધ પૂજનો નિષેધ	૧૪૦
મહાનિશીય સૂત્રનો દાખલો	૧૪૧
વિવાહ ચૂલિયા સૂત્રનો દાખલો	૧૪૫
પૂજનો દેતુ	૧૪૬
પૂજ શા માટે ?	૧૪૯
પૂજનો સાચો અર્થ	૧૫૦
મહિયા	૧૫૦
કથખલિકક્રમા	૧૫૨
મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ કેમ થયો ?	૧૫૪
દેવલોકમા મૂર્તિ પૂજ	૧૫૬
ઉવવાધ સૂત્રમા પૂજનો દાખલો	૧૫૭
આનંદ શ્રાવક	૧૫૯
અબ્ધ શ્રાવક	૧૫૯
સૂત્રોમા પૂજાવિધિ નથી કારણ કે દ્રવ્ય પૂજ ચતી નહોતી ,	૧૬૦
દ્રૌપદી	૧૬૦
પ્રલેપ પાઠો	૧૬૨
પ્રાચીન મૂર્તિઓ શુ બતાવે છે ?	૧૬૩
મૂર્તિપૂજ નહોતી તેના દ્રષ્ટાંત	૧૬૪
પૂજાવિધિ નાની શરૂઆત પછી વધતી ગઈ	૧૬૫
પૂજાવિધિથી કટાજેલાઓએ પૂજા-વિરોધ અપનાવ્યો	૧૬૬
સાધુઓ માટે મમાધાન કરવું અશક્ય નથી	૧૬૭
પાંચમા આરાના અત સુધી અપ્રદાયો	
નહિ પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મ ટકી રહેશે	૧૬૮

સ્થાનકવાસીઓના અર્થ જોટા છે	૧૧૫
પ્રતિમા-પડિમા શબ્દ સૂત્રોમા પ્રતિમાના અર્થમા વપરાયેલ છે	૧૧૫
સ્થાનકવાસીઓએ પણ કેટલેક ઠેકાણે ચૈત્યનો અર્થ મૂર્તિ કરેલ છે	૧૧૬
સૂત્રોમા વપરાયતા શબ્દો અને તેના અર્થ	૧૧૬
ચાર નિલેખા	૧૧૭

સૂત્રોમાં ચૈત્યના ઉલ્લેખો

નગરનું વણું	૧૧૯
ચમરેન્દ્ર	૧૨૦
મમવાયાગમા કુપાસક લશાગની નોધ	૧૨૧
આનંદ આવક	૧૨૨
અખડ આવક	૧૨૩
વિદ્યાચળુ જઘાચળુ	૧૨૪
પ્રથમ બ્યાકરણુ મૂત્ર	૧૨૬
નદી મૂત્ર	૧૨૭
નવદ્વાર મૂત્ર	૧૨૮
મૂર્તિની મહત્તા	૧૨૮
મૂર્તિનું મર્થ	૧૨૯
મૂર્તિવદનનો શાબ્દો	૧૨૯
સ્થાનવાસીઓનું મર્ન્ય	૧૩૦

૧૨. સૂત્રોમા દ્રવ્ય મૂર્તિ પૂજનો ક્યાય ઉલ્લેખ નથી	૧૩૧
પૂજા કેની અને ક્યા માગે	૧૩૧
પૂજા કેની ?	૧૩૨
પૂજાને મપની વસ્તુરી જ પૂજા થાય	૧૩૨
કોઠી પાપગણી કિયા	૧૩૩
દિમાના તળુ પ્રગ	૧૩૧

ભગવતી આરાધના	૨૬૦
તત્વાર્થ સૂત્ર	૨૬૨

૧૮. સ્વેતાખરની ઉત્પત્તિ	૨૬૫
-------------------------	-----

દેવસેન કૃત સ્વે ની ઉત્પત્તિની કથા	૨૬૬
વામદેવની નવી વાત	૨૬૮
ભદ્રબાહુ ચરિત્ર પ્રસ્તુતક્રમા સ્વે ની ઉત્પત્તિની કથા	૨૬૮

દ્વિગંધરોની વાતોને ખોટી ઠરાવતી

૫. શ્રી કલ્યાણ વિજયજીની સમીક્ષા	૨૭૪
પ્રાચીન દ્વિગંધર ત્રયોમાં ઉલ્લેખ નથી	૨૭૫
ભદ્રબાહુ સંબંધી મતભેદ	૨૭૬
વ્યતર દેવ સંબંધી જુદી જુદી વાતો	૨૭૬
સ્થાન અને સમયમા એક મત	૨૭૭
વલ્લભી ક્યારે વસી ?	૨૭૭
વલ્લભીના ઉલ્લેખનું કારણ	૨૭૭
દ્વિગંધરોએ ઉલ્લેખેલા જિનચક્ર કોણ ?	૨૭૮
શાંતિ વ્યતર પૂજનું રહસ્ય	૨૭૯
વામદેવની ચોરસપટ્ટીનું રહસ્ય	૨૭૯
પર્યુપાસન શબ્દનો પતો નથી	૨૮૦
હાડકાની પૂજાનું રહસ્ય	૨૮૦
વિક્રમ સ ૧૩૬ ના કથનનું રહસ્ય	૨/૧
ઉપસહાર	૨૮૨

૧૯. ભદ્રબાહુ સ્વામી (પદેલા અને બીજા)	૨૮૩
--	-----

પદેલા ભદ્રબાહુ સ્વામી	૨૮૩
નિયુક્તિકાર અને નિમિત્તવેત્તા ભદ્રબાહુ સ્વામી	૨૮૫
ભદ્રબાહુના ત્રયો	૨૯૦
નિશીય, ષ્ઠહત્કલ્પ અને બ્યવહાર સૂત્રો	૨૯૨

કરામા પ્રશ્નનું સમાધાન	૨૨૯
૧૫. જિનકલ્પ	.. ૨૩૧
આચારાંગ સૂત્રમાં જિનકલ્પની વાત જ નથી	૨૩૧
જિનકલ્પ પાછળથી કરાવાયો	૨૩૧
જિનકલ્પ ઉગ્ર તપ પ્રધાન છે	.. ૨૩૨
દિમખરોના જિનકલ્પી માટેના નિયમો	૨૩૩
જિનકલ્પથી સર્વજ્ઞતાને બાધા	૨૩૪
૧૬. દિમખસ્ત્રી ઉત્પત્તિ	૨૩૭
એતાંબરોએ લખેલી અતિસયોક્તિ બરેલી વાત	૨૩૭
મતબેદની શરૂઆત	૨૩૭
છટા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ	૨૩૮
શિવભૂતિનું દર્શાવ	૨૩૯
શિવભૂતિના પિનાનો દર્શાવ	૨૪૨
શિવભૂતિના દર્શાવ ઉપર શ્રી મધ્યાબ્જ	૨૪૪
વિજયજીની મીઠીશા	
બગવતી આરાધનાના ઉદ્દેશ્યો	૨૪૪
શ્રી પાદુકોનો ઉદ્દેશ્ય	૨૪૫
પ્રાચીન દિમખગાયત્રીના મધોમા	૨૪૬
કપલના ઉદ્દેશ્યો	
દિખજીમાં જતા કારણ	૨૫૦
દિમખરોએ એશનિઃ આમળની શરૂઆત	૨૫૨
દિમખરોએ જન રેલી શરૂપનિઃ પડાવનીઓ	૨૫૩
૧૭. દિમખર આદિત્યનું મૂળ	૨૬૬
૧૭૫૬૪૫	૨૫૩
૧૭૫૫૬૬	૨૫૮

ભગવતી આરાધના	૨૬૦
તત્વાર્થ સૂત્ર	૨૬૨
૧૮. શ્વેતાશ્વરની ઉત્પત્તિ	૨૬૪
દેવસેન કૃત શ્વે ની ઉત્પત્તિની કથા	૨૬૬
વામદેવની નવી વાત	૨૬૮
ભદ્રબાહુ ચરિત્ર પુસ્તકમાં શ્વે ની ઉત્પત્તિની કથા	૨૬૮
દ્વિગબરોની વાતોને ખોટી ઠરાવતી	
૫. શ્રી કલ્યાણ વિજયણની સમીક્ષા	૨૭૪
પ્રાચીન દ્વિગબર ત્રયોમાં ઉલ્લેખ નથી	૨૭૫
ભદ્રબાહુ સંબંધી મતભેદ	૨૭૬
વ્યતર દેવ સંબંધી જુદી જુદી વાતો	૨૭૬
સ્થાન અને સમયમાં એક મત	૨૭૭
વલભી ક્યારે વસી ?	૨૭૭
વલભીના ઉલ્લેખનું કારણ	૨૭૭
દ્વિગબરોએ ઉલ્લેખેલા જિનચક્ર કોણ ?	૨૭૮
શાંતિ વ્યતર પૂજનું રહસ્ય	૨૭૯
વામદેવની ચોરસપટ્ટીનું રહસ્ય	૨૭૯
પથુપાસન શબ્દનો પત્તો નથી	૨૮૦
હાડકાની પૂજનું રહસ્ય	૨૮૦
વિક્રમ સ ૧૩૬ ના કથનનું રહસ્ય	૨/૧
ઉપસહાર	૨૮૨
૧૯. ભદ્રબાહુ સ્વામી (પહેલા અને બીજા)	૨૮૩
પહેલા ભદ્રબાહુ સ્વામી	૨૮૩
નિયુક્તિકાર અને નિમિત્તવેત્તા ભદ્રબાહુ સ્વામી	૨૮૪
ભદ્રબાહુના ત્રયો	૨૯૦
નિશીથ, ષ્ટહતકલ્પ અને વ્યવહાર સૂત્રો	૨૯૨

દશમા પ્રશ્નનું સમાધાન	૨૨૯
૧૫. જિનકલ્પ	૨૩૧
આચારોગ સૂત્રમાં જિનકલ્પની વાત જ નથી	૨૩૧
જિનકલ્પ પાછળથી ઠરાવાયો	૨૩૧
જિનકલ્પ ઉપ તપ પ્રધાન છે	૨૩૨
દિગ્બરોના જિનકલ્પી માટેના નિયમો	૨૩૩
જિનકલ્પથી સર્વજ્ઞતાને બાધા	૨૩૪
૧૬. દિગ્બરની ઉત્પત્તિ	૨૩૭
શ્વેતાબરોએ લખેલી અતિશયોક્તિ બરેલી વાત	૨૩૭
મતભેદની શરૂઆત	૨૩૭
જૂઠા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ	૨૩૮
શિવભૂતિનું જ્ઞાત	૨૩૯
શિવભૂતિના પિતાનો જ્ઞાત	૨૪૨
શિવભૂતિના જ્ઞાત ઉપર શ્રી કલ્યાણ	૨૪૩
વિજયજીની મહીક્ષા	
બગવતી આરાધનાના ઉદ્દેશો	૨૪૪
શંન પાદુડનો કલ્પેષ	૨૪૫
પ્રાચીન દિગ્બગવાચાર્યોના પ્રથોમા	૨૪૬
કલ્પધના કલ્પેષો	
દિગ્બગના જ્ઞાનનું કારણ	૨૪૭
દિગ્બરોમા જોઈનિક આગ્રહની શરૂઆત	૨૪૮
દિગ્બરોએ બનાવેલી મહત્ત્વનિક પદાવલીઓ	૨૪૯
૧૭ દિગ્બર માર્ગદર્શન શ્રુતિ	૨૫૬
પદ્મ કામ	૨૫૭
૧૭ વપાદ	૨૫૮

સોકાશાહ સમધી સ્થાનખવામી સાહિત્ય	૩૪૨
સોકાશાહ મળધી પ્રાચીન સાહિત્ય	૩૪૪
સોકાગચ્છિય પ્રમાણુ વિશ્વાસપાત્ર કેમ નહિ ?	૩૪૭
દિગખરી વગેરે પ્રમાણુ	૩૪૯
સોકાશાહનો જન્મદિન, જન્મસ્થળ	૩૫૦
સોકાશાહનો વ્યવસાય	૩૫૩
સોકાશાહનો જ્ઞાન, વિદ્વતા	૩૫૪
સોકાશાહે ખત્રીશ સૂત્રો લખ્યા હતા ?	૩૫૭
સ્થાનકવાસીઓમા ખત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા કેમ પ્રસરી ?	૩૫૯
સોકાશાહ અને જસમગદ	૩૬૨
સોકાશાહને નવો મત કાઢવાનું કાગળ ?	૩૬૪
સોકાશાહનો મિદ્ધાત	૩૬૬
સોકાશાહે ધર્મોપદેશ કર્યો હતો ?	૩૭૧
ભૂતિપૂજા અને મુહુપતિ મળધમા સોકાશાહનું મત-ય	૩૭૩
સોમશાહના ઝાતુ મમથે તેમના અનુયાયી કેટલા ?	૩૭૬
સોકાશાહનું દેહુ શુવનચરિત્ર	૩૮૦
સોકાગચ્છ અને સ્થાનકવાસી માન્યતામા ફરક	૩૮૨

૨૨. ભૂતિવિરોધની પૃષ્ઠભૂમિ ૩૮૪

(લેખક—શ્રી કસ્તૂરભલજી બાઠિયા)

વિક્રમની ૧૧મી સદીમા જૈન મંદિર વિષયનો વિવાદ	૩૮૫
મંદિર સળધી જુદા જુદા મતભેદો	૩૮૬
વિવાદનો લાભ સ્થાનકવાસીને મળ્યો	૩૯૦

૨૩. આર નિરોધ ૩૯૨

(લેખક—મુનિશ્રી બદરકર વિજયજી)

બાનનિરોધાને જ માનનાગના વર્તનમા વિરોધ	૩૯૬
--------------------------------------	-----

નિયુક્તિઓ	૨૯૫
બદ્ધબાહુ અને ચદ્વરુપેત	૨૯૮
બદ્ધબાહુ (શ્રુતકેવળી) અને ચદ્વરુપેત	
મમકાલીન નહોતા તેના પુરાવા	૨૯૮
સોળ સ્વપ્નાની કલ્પિત વાત	૨૯૯
સમ્રાટ ચદ્વરુપેત દીક્ષા લીધાની વાત	૩૦૨
દિ રત્નનદીનું બદ્ધબાહુ ચરિત્ર	૩૦૪
ખીજ બદ્ધબાહુનો સમય	૩૦૫
કુકાળ વખતે શ્રુતકેવળી બદ્ધબાહુ પૂર્વ તરફ	
બગાળમાં હતો	૩૦૭
દિગ્બજ અચકારો શ્રુતકેવળી બદ્ધબાહુનો	
સ્વર્ગવાસ ઉત્તરૈનમાં થયો માને છે	૩૦૯
ખીજ બદ્ધબાહુ અને ચદ્વરુપેત	૩૧૦
બાહુબળી ચરિત્ર, રામચલી કથા	૩૧૨

૨૦ કુદ્ધકુદાચાર્ય	૩૧૪
-------------------	-----

કુદ્ધકુદાચાર્યના અર્થો	૩૧૪
મમયમાઝ અથની ચેલતા	૩૧૫
પરમાગમ કહેવાનું કારણ	૩૧૬
૫ શ્રી કલ્યાણ વિજયજીએ કરેલી મૂળાચાર	
અથની મમાતોચના	૩૧૭
કુદ્ધકુદાચાર્યના ગુરુ	૩૨૩
કુદ્ધકુદાચાર્યના વિરોદ્ધમની વિચિત્ર વાત	૩૨૩
વિરોદ્ધમન અવિશ્વસનીય હોવાના કારણો	૩૨૫
વિરોદ્ધમન ઉપસ્થિત થવાના ત્રણ કારણો	૩૨૬
આરજૂતલિષ ત્રણ રીતે પ્રાપ્ત થાય	૩૩૦
કુદ્ધકુદાચાર્યનો મમય	૩૩૨

૨૧. લોખંડ	૩૩૬
-----------	-----

દેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા ?	૪૩૧
દેવથી મને શાંતિ કેવી રીતે મળે ?	૪૩૨
પૂજનમાં કર્તાવાદ શા માટે ?	૪૩૫
પૂજનમાં પ્રતિમાની આવશ્યકતા શા માટે ?	૪૩૭
ચિત્રનો મન ઉપર પ્રભાવ	૪૩૮
કંપનાઓનું બળ	૪૪૦
પ્રતિમા શું આપે છે ?	૪૪૨
બીલ અને ગુરુ દ્રોણવુ દંષ્ટાત	૪૪૩
મદિરની આવશ્યકતા શી છે ?	૪૪૫
શાંતિ માટે વિમ્લેષને દબાવવા	૪૪૬
વિકલ્પ ક્રમે ક્રમે દબાય છે	૪૪૬

૨૬. મૂર્તિ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર ૪૫૦

(લેખક—મુનિશ્રી બદ્રકરવિજયજી)

- ૧ શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સમયે બે હાતર વર્ષની સ્થિતિનાળો બસ્મગ્રહ બેસવાથી શાસનને ધક્કો લાગ્યો. પણ તે ઉતર્યા બાદ સત્ય ધર્મ પેદા થયો એમ કહેનાય છે તો તેમાં તથ્ય શું છે ? ૪૫૦
- ૨ પાંચરની ગાય દોહનાથી જન્મ દૂધ આપે નહિ તેમ પાંચરની મૂર્તિ પૂજનાથી પણ શું કાર્ય મિલ્લે થાય ? ૪૫૨
- ૩ જડને ચેતનની ઉપમા આપી શકાય ? ૪૫૩
- ૪ અક્ષરાકારને જોના માત્રથી જ્ઞાન થાય છે તેમ મૂર્તિને જોના માત્રથી જ્ઞાન થતું કેમ દેખાતું નથી ? ૪૫૪
- ૫ સ્ત્રીની મૂર્તિ જોનાથી પ્રત્યેકને કામ વિકાર ઉત્પન્ન થતો દેખાય છે પણ પ્રતિમા જોઈને બધાને

નામ નિષ્કેષો	૩૯૭
ચાર તથા દશ પ્રકારના મત્ય	૩૯૮
સ્થાપના નિષ્કેષો	૪૦૦
સૂત્રો અક્ષરોની સ્થાપના જુ છે	૪૦૧
સ્થાપના પૂજનીય હોવા માટે શકા - સમાધાન	૪૦૨
નિજીવ સ્થાપનાની જળ્પ્યર અસર જણાવતા દૃષ્ટાંતો	૪૦૪
દ્રવ્ય નિષ્કેષો	૪૦૮
ભાવ નિષ્કેષો	૪૧૩
દેય, જ્ઞેય, ઉપાદેયના નિષ્કેષાની મમજ	૪૧૪
ઉપાદેય વસ્તુના નિષ્કેષા	૪૧૫
શકા સમાધાન	૪૧૬
ચારે નિષ્કેષા વધનીય છે તે માટે સૂત્રનો દાખલો	૪૧૬

૨૪. સ્થાપનાની ઉપાસના	૪૧૮
----------------------	-----

(લેખક—મુનિશ્રી ભદ્રકરવિજયજી)

મૂર્તિપૂજના વિરોધીઓ મૂર્તિપૂજને માને છે	૪૨૩
મુસનમાનો	૪૨૩
ખ્રિસ્તીઓ	૪૨૫
પારસી	૪૨૬
નાનકપંથી	૪૨૬
હાદુપંથી	૪૨૬
આયંમમાજીઓ	૪૨૬
સ્થાનકચાસીઓ	૪૨૭

૨૫ દેવપૂજા	૪૨૮
------------	-----

(લેખક—શ્રી જિતેન્દ્રકુમાર)

દેવ કોણ ?	૪૨૮
પૂજા શું ?	૪૨૮
પૂજની અવશ્યતા શા માટે ?	૪૩૦

દેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા ?	૪૩૧
દેવથી મને શાંતિ કેવી રીતે મળે ?	૪૩૨
પુનર્મા કર્તાવાદ શા માટે ?	૪૩૫
પુનર્મા પ્રતિમાની આવશ્યકતા શા માટે ?	૪૩૭
ચિત્રનો મન ઉપર પ્રભાવ	૪૩૮
કંપનાઓનું બળ	૪૪૦
પ્રતિમા શું આપે છે ?	૪૪૨
બીધ અને શુરુ દ્રોણુવુ દૃષ્ટાંત	૪૪૩
મદિરની આવશ્યકતા શી છે ?	૪૪૫
શાંતિ માટે વિશ્લેષને દબાવવા	૪૪૬
નિકલ્પ ક્રમે ક્રમે દબાવ છે	૪૪૬

૨૬. મૂર્તિ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર ૪૫૦

(લેખક—મુનિશ્રી બદ્રકરવિજયજી)

- ૧ શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ મમથે બે હાનર વપની સ્થિતિનાજો બસ્મગ્રહ બેસવાથી શાસનને ધક્કો લાગ્યો પણ તે ઉતર્યા બાદ સત્ય ધર્મ પેદા થયો એમ કહેનાય છે તો તેમા તથ્ય શું છે ? ૪૫૦
- ૨ પાંચરની ગાય દોહનાથી જોમ દૂધ આપે નહિ તેમ પાંચરની મૂર્તિ પૂજવાથી પણ શું કામ મિલ્લ થાય ? ૪૫૨
- ૩ જડને ચેતનની ઉપમા આપી શકાય ? ૪૫૩
- ૪ અક્ષરાકારને જોના માત્રથી જ્ઞાન થાય છે તેમ મૂર્તિને જોના માત્રથી જ્ઞાન થવું કેમ દેખાતું નથી ? ૪૫૪
- ૫ સ્ત્રીની મૂર્તિ જોનાથી પ્રત્યેકને કામ વિકાર ઉત્પન્ન થયો દેખાય છે પણ પ્રતિમા જોઈને બધાને

- ૧૫ ચેત્ય શબ્દનો અર્થ કેટલાક 'માધુ' કે 'જ્ઞાન' કરે છે તે શુ ઉચિત છે ? ૪૭૨
- ૧૬ શ્રી જિન પ્રતિમાથી જિન બિંમ નહિ લેતા શ્રી વીતરાગ દેવના નમૂના વૃદ્ધ માધુને ગ્રહણ કરે છે તે બ્યાજથી છે ? ૪૭૪
- ૧૭ જિન પ્રતિમાને ખેવાથી કે પૂજવાથી કોઈને કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનું સાબળ્યું છે ? ૪૭૫
- ૧૮ કોઈ વિધવા પોતાના મરણ પામેલા પતિની મૂર્તિ બનાવી પૂજા મેવા કરે તો તેથી તેને કામની શાંતિ કે પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય ? ન થાય તો પછી પરમાત્માની મૂર્તિથી પણ શુ ફાયદો થવાનો ? ૪૭૭
- ૧૯ ભગવાનની મૂર્તિ એ જ ભગવાન હોય તો તેમના અલગ પાપી લોકો કેમ ચોગી જાય છે ? તેમની હજારોની ગુરૂઓ લોકો હજમ કેમ કરી જાય છે ? તથા તેમની મૂર્તિને દુષ્ટ લોકો ખડિત કેમ કરી નાખે છે ? વળી ભગવાન મર્વણ છે તો તેમની મૂર્તિને જમીનમાથી ખોદીને કેમ કાઢવી પડે છે ? શાસનદેવો એ કાર્ય કેમ કરતા નથી ? ૪૭૮
- ૨૦ આનંદ આદિ આવકોએ જિનમંદિર કુગબ્યાનો પાઠ કયા સૂત્રમા છે ? ૪૮૦
- ૨૧ દેવો તો પોતાનો જીવ આચાર મમજી પૂજા કરે તેમા પુણ્ય કેમ હોય ? ૪૮૦
- ૨૨ દેવો તો આખી જીહ્વીમા એક જ વાર મૂર્તિ પૂજા કરે છે, પછી નહિ તથા સમ્યગ્દષ્ટિ બન્ને

વર્ષના દેવો તેમ કરતા હોવાથી તે જીત આચાર જ
કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ? ૪૮૧

૨૩ અસંખ્યાતા વર્ષોની પ્રતિમાઓ હોવાનું કહો છો
પણ પુણ્યગળની સ્થિતિ તેટલા વર્ષની ન હોવાથી
શી રીતે રહી શકે ? ૪૮૭

૨૭. પૂજા ૪૮૦

(લેખક—મુનિશ્રી જયવિજયજી)

પૂજનો અર્થ ૪૮૦

દાસની દક્ષિણ પૂજનની ક્રિયા ૪૮૧

ઉપાસા કરાડના મંદિરો ૪૮૧

સ્થાનકવાસી દેરાવાસીની જૂત સમજાવણ દૃષ્ટાંત ૪૮૪

દૃષ્ટાંતનો ઉપનય ૪૮૫

પૂજામાં ઝેમમતા ૪૮૬

૨૮. કૌતુહલ સંબોધન ૪૮૮

ભાંગાલિક

નમો અરિહતાણ

નમો સિધ્ધાણ

નમો આયરિયાણ

નમો ઉવજ્ઞાયાણ

નમો લોપ સઘ્વ સાહુણ

અરિહંત ભગવાન મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે

સિધ્ધતા શુણને બાણીને શ્રવ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે

આચાર્ય પાસેથી સઘ્વ શ્રવ આચાર્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને
તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે

ઉપાધ્યાય પામે સઘ્વાત્મા વિનયની આરાધના કરે છે

સાધુ મોક્ષ માર્ગની સાધનામા મહાયક હોય છે

એ પ્રમાણે

એ પાચેય પદ મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ છે તેથી

હું એ પચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરૂં છું

વર્ષના દેવો તેમ કરતા દોવાથી તે છૂત આવ્યાર જ
દેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

૪૮૧

૨૩ અસખ્યાતા વર્ષોની પ્રતિમાઓ દોવાતું કહો છો
પણ પુદ્ગળની સ્થિતિ તેટલા વર્ષની ન દોવાથી
શી રીતે રહી શકે ?

૪૮૭

૪૮૦

૨૭. પૂજા

(લેખક—મુનિશ્રી જયવિજયજી)

પૂજાનો અર્થ

૪૮૦

દાસની દર્શન પૂજનની ક્રિયા

૪૮૧

ઉપાસા ક્રમાડના મંદિરો

૪૮૧

સ્થાનકવાસી દેરાવાસીની જૂલ સમગલવત્ દષ્ટાત

૪૮૪

દષ્ટાંતનો ઉપનય

૪૮૫

પૂજામાં ઝેમગ્રતા

૪૮૬

૨૮. કૈતાને સંબોધન

૪૮૮

માંગલિક

નમો અરિહતાણ
નમો સિધ્ધાણ
નમો આયરિયાણ
નમો ઉવજ્જાયાણ
નમો લોણ સવ્ય સાદ્દણ

અરિહત ભગવાન મોક્ષમાર્ગ બતાવે છે

સિધ્ધના ગુણને જાણીને જીવ મોક્ષ માટે પ્રયત્ન કરે છે

આચાર્ય પાસેથી ભવ્ય જીવ આચારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને
તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે

ઉપાધ્યાય પાસે ભવ્યાત્મા વિનયની આરાધના કરે છે

સાધુ મોક્ષ માર્ગની સાધનામા મહાયત્ક હોય છે

એ પ્રમાણે

એ પાત્રીય પદ મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુરૂપ છે તેથી

હું એ પચપરમેશ્ઠીને નમસ્કાર કરું છું

વર્ગના દેવો તેમ કરતા હોવાથી તે જીત આચાર બ
કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

૪૮૧

૨૩ અસખ્યાતા વર્ષોની પ્રતિભાઓ હોવાનું કહે છે
પણ પુરુષોની સ્થિતિ તેટલા વર્ષોની ન હોવાથી
શી રીતે રહી શકે ?

૪૮૭

૨૭. પુન

૪૯૦

(લેખક—મુનિશ્રી જયવિજયજી)

પૂજનો અર્થ

૪૯૦

દાસની દક્ષિણ પૂજનની ક્રિયા

૪૯૧

ઉપાસ કમાડના મંદિરો

૪૯૧

સ્થાનકવાસી દેરાવાસીની જૂત સમજાવણ દર્શાવ

૪૯૪

દર્શાવનો ઉપનય

૪૯૫

પૂજનાં ઝોમગતા

૪૯૬

૨૮. જોનાને સંબોધન

૪૯૮

પ્રકરણ પહેલું

સર્વ જૈન સંપ્રદાયો માટે

કંટુ સત્ય

તીર્થંકર બગનાને જૈન ધર્મ એક જ પ્રકરેનો છે, કાળક્રમે મતભેદથી જૈનધર્મમાં બે ફાંટા પડ્યા—(૧) ચેતાળર સપ્રદાય અને (૨) ટિંગળર સપ્રદાય અને તે પછી તેના પેટા સપ્રદાયો થયા જેના કે—સ્થાનકનાસી, તેરાપથી વગેરે તે ઉપરાત દરેકના ગઢ, સધાડા વગેરે અનેક ફાંટાઓ છે

આ સર્વ ફાંટાઓ અથવા સપ્રદાયો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેના ધર્મ જ માત્ર છે એની જાતનું શુભાન ધરાવે છે એટલું જ નહિ પણ પોતાની માન્યતાને સાચી ઠરાવવાને માટે અનેક કાવાદાવા પણ કરે છે આવી સ્થિતિમાં જૈન ધર્મની એકતાની વાત કરવી તે મૂર્ખાઈ જ ગણાય કારણ કે જ્યાં કુદર સપ્રદાયવાદીઓ સત્ય સમજવાને જ તૈયાર ન હોય ત્યાં જૈન ધર્મની એકતા આકાશકુસુમ જેની અસમ્ભવિત જ ગણાય, મનાય

હતા હું જૈન ધર્મની એકતાની વાત હરનખત કર્યા કરે છું કારણકે આજે અસમ્ભવિત દેખાતી વાતને પણ કુદરત કાલે સમ્ભવિત બનાવી શકે કુદરતમાં અણુધાર્યા ફેરફારો થયા જ કરે છે જગતમાં યુગપલટા થયા જ કરે છે અને તે વખતે પહેલા અસમ્ભવિત ગણાતા ફેરફારો એક ક્ષણ માત્રમાં થઈ જાય છે આના યુગપલટા વખતે એવો કોઈ મહાન પુરુષ જાગે છે કે જે યુગની ચાલતી ધારાને એકદમ પલટાની નાખે છે

જૈન ધર્મ તો એવા પદ્ધતિઓ થવાનું માનવો જ આવ્યો છે અને અમુક અમુક વર્ષના આતરે મહાન યુગપુરુષ થવાની વાત પણ જૈન શાસ્ત્રોએ સેકડો નદિ પણ હજારો વર્ષ પહેલા કરી દીધી છે અને ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે ભૂતકાળમાં યુગપનટા થયા હતા

પાપમાં આરામાં આજ સુધી જૈન ધર્મની અવનતિ થતી રહી છે અને આ રીતે જ અવનતિ થતી રહે, ધર્મનો હાસ થવો રહે તો તો ખીલ એક હજાર વર્ષ પણ જૈન ધર્મ ટકી રહેવાનું અમમ્ભવિત જ ગણાય એમ જનવાનું જ નથી ભગવાને કહ્યું છે કે જૈન ધર્મ આ આરાના અત સુધી એટલે કે હજુ ખીલ સાડા અઢાર હજાર વર્ષ સુધી જૈન ધર્મ ટકવાનો જ છે

જૈન ધર્મ એટલો લાંબો વખત ત્યારે જ ટકી રહે કે જો તે હાલના ક્રતા ઉચ્ચ સ્થિતિએ પડોએ તો પછી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરનાર કોઈ મહાપુરુષ જાગશે એમ ઈશી માની શકાય

હવેનો કાળ ધર્મની ઉન્નતિ માટેનો જ આવશે એના ચિન્હો વિચારકો, નિરીક્ષકો જોઈ શક્યા છે, જોઈ શકે છે એટલે હવે નજીકના ભવિષ્યમાં કોઈ મહાન આ મા યુગપુરુષ તરીકે ઉપજ થશે એમ માની શકાય છે

અને એ મહા મા યુગપુરુષ દાસ પ્રવર્તતા મર્મમપ્રદાયોને તેમની જુદી જુદી માન્યતાઓમાં રહેલી બૂંતો સિદ્ધાંતો રૂએ મમ્ભાનિને મર મપ્રદાયોને એક કરી, માપ્રદાયિક માન્યતાઓને નજીક કરી એક કરી શકે જૈન ધર્મની જ પ્રપજ્ઞા કરશે અને એ રીતે જૈન ધર્મની ઉન્નતિ કરશે એમ સ્વાભાવિક રીતે જ માની શકાય છે

આ સુધી મપ્રદાયો પેનપોતાની માન્યતા મપૂર્ણ રીતે મર ૨૦૦૦ પ્રપજ્ઞા થાને છે, ત્યાં સુધી જૈન ધર્મની એના થયાં અઠવાળ છે એ ૧૦ નો કોઈ રીતિઓ જ અને નેથી યુગપુરુષ પડેલ નેમ્ભ

મર્વ મપ્રાચોને તેમની માન્યતામા રહેવી જૂતો મિદ્ધાતની ડાંગે
બતાવવાનું અને મમજવવાનું રહેશે

યુગપુરુષ માટે પણ એ કાર્ય મદાન ન ગણાય પરંતુ અન્યાયી ન
આ વિચારોની અર્થા કુચામા આવે, એવી જાનના આદેશનો કેલાવવામા
આવે તો તે યુગપુરુષના કાર્યમા જરૂર મદાયક નીવડી શકે અને તેથી
એ મદાતમા પુરુષનું કાર્ય મગળ અને મહેલુ બને અને મર્મની એમતા
ઝડપથી માધી શકાય

આ ઉદ્દેશને અનુમજવાનો હું માગતી જાનનો પ્રયત્ન કરી ગયો
હું અને તેથી જ દરેક સપ્રદાયોમા ચાલી ગયેલી ખોટી માન્યતાઓ અને
ખામીઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવનો ગયો હું આજસુધીમા મેં સ્થાનક-
વસીઓની કેટલીક ખોટી માન્યતાઓ અને ખામીઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવી
તેમજ મેં મૂર્તિપૂજક તથા ત્રિબર મપ્રાચની કેટલીક ખોટી
માન્યતાઓ સ્પષ્ટ રીતે બતાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે

મારા એ મર્વ લખાણોમા મારો ઉદ્દેશ એ જ છે કે દરેક સપ્રદાય
પોત પોતાની બૂલ સમજે અને અત્યારથીજ એ જૂન સુધારવાનો પ્રયત્ન
કરે તેનીજ રીતે હવે પછીના માગ લખાણોમા પણ એજ ઉદ્દેશ છે
એમ સમજી લેવું

મપ્રાચ-મોહ એ બહુ ખગળ વસ્તુ છે એ મોહ પદેલા
તો સત્ય વાતને અત્ય તરીકે મમજવા જ દેનો નવી અને જેઓ
કેટલાક મમજી માણુસો સત્ય સમજે છે તેઓ પણ વ્યવહારિ નિર્મળ-
તાના કારણે અત્યને જાહેર રીતે સીકારી શકતા નથી

જ્યા સુધી સપ્રદાયો છે ત્યા સુધી સપ્રદાયનાહ પણ રહેવાનો જ
અને દરેક સપ્રદાયના અનુયાયી મપ્રાચનાહી જ રહેવાના પરંતુ તેમાય
કેટલાક કદર સુસ્ત સપ્રદાયવાદી હોય ત્યારે બીજા કેટલાક સામાન્ય
પણ હોય કદર મપ્રાચવાદી સુસ્ત મતાગ્રહી રાઈને તઓ કદી અત્ય

મમજવા ઇચ્છતા જ નથી પણ સામાન્ય સપ્રદાયવાદી સત્ય સમજવાને ઈનેમર દોષ છે અને સત્ય જલ્દી સમજી પણ શકે છે

કદર મપ્રાપ્યનાદીઓ મારા લેખોથી રોષે બરાબ મને વિરોધી ગરો છે જેમ સ્થાનકવાસી શ્રી ગ્તનનાલજી ડોશીએ મને વિરોધી ગણ્યો છે તેમ પરતુ આગ આટની તેમની સમજણમાં મોટી ભૂલ છે કે દુ કોઈપણ મપ્રાપ્યનો વિરોધી નથી પણ તે મપ્રદાયમાં જે કંઈ ખોટી માન્યતા પ્રવર્તતી હોય તેના વિરોધી છું

જૈન ધર્મનો એક મહાન સિદ્ધાંત એ છે કે જૂલ કરી દોષ તેની ખમર પડે કે તરત તેની માફી માગવી જોઈએ જૂનની માફી ન માગે તે માથો જૈન જ કહેવાય નહિ અનુભવ કહે છે કે જૈન નામધારી કોઈપણ મપ્રદાય જૂનની માફી માગવામાં ધર્મ માન્યો જ નથી એટલુ જ નહિ પણ કચેલી જૂલને કોઈપણ રીતે માગી ઠરાવવામાં જ ધર્મ માને છે

ખોટી માન્યતા એ પણ એક જાતની જૂલ જ છે મમજદાર માણસ કનવ્ય એ જ ગણાય કે—(૧) કંતો જતાવેલી જૂલ ખોટી છે એવે કે જૂલ જ નથી એમ દાખલા ફસીલથી સાબિત કરતુ અથવા (૨) જતાવેલી જૂલ ખરેખર જૂલ જ હોય તો તેને સ્પષ્ટરવાનો પ્રયત્ન કરવો

માગ લખાણથી જેએને રોષ ત પવ્ન થાય તેમને પણ ખારી એજ વિનિતિ છે કે ખારી લાનેલી કોઈપણ વાત તેમને ખોટી લાગતી હોય તે તેમને તેને ખેડી નરીક માનિત કરી દેતી અને ખારી વાત સાચી હોય તો ખાગ તપાસ ગાઠ કરવાને જામે તે જૂલ સ્પષ્ટરવા વધાઈતિ પ્રયત્ન કરવા જ સ્તી જતુ તે લખાણ મળે.

જ ન વ ન થ મા થ વા, જ નિ નેમજ મ પુ મા પી રોને સાગુ પો હ ખા ફીલે તે મવાવવા નવનિ કરત મ પુલ જ હ ના જ ની ને મવાવવા મેં રોન અને જ નીને કાર મવા વપ દી,

મતાગ્રહી, અભિનિવેતી જનાવનાર પણ માધુઓજ છે, તેથી માધુઓને પણ મારી નિનતિ છે કે નેમજો મપ્રદાયવાદ, મતાગ્રહ, અભિનિવેશ છોડીને માત્ર મમજવા પ્રયત્નવાન થવું અને શ્રાવકોને પણ મધ મમજવા પ્રેરવા અથવા માત્ર મમજવનું

મામાન્ય રીતે જગતમા જ્ઞાની ક્રૂતા અનાનીની મધ્યા હમેદા વિરોધ હોય છે તેની જ રીતે જોનોમા આજે મોટે ભાગે મપ્રદાયવાદી હોય એ સ્વાભાવિક છે જતા આજે ઘણા જોનો એવા છે કે જેઓ મપ્રાપ્યવાદને પાષ નમજે છે તેમની મધ્યા આજે જોને પ્રમાણમા ઓછી હોય પરંતુ તેઓ ઘણા ખીજને મિનમાપ્રાપિક જનારને એટલે કે મમયમા મિનમાપ્રાપિકોનું મોટું જીવ થઈ જવા મમય છે

જેઓ યુગ પુરુષ ઉત્પન્ન થયાની મારી વાતને અન્યભવિત માનતા હોય તેઓ ને વાત છોડીને પણ પોતપોતાના મપ્રદાયમા જે કંઈ ખોટી માન્યતા પ્રવર્તતી હોય તે સુગ્રાવવા સુધગ્રાવવા પ્રયત્ન કરશે તો પણ બધા મપ્રાપ્યો એકતાની નિગેય નજી આવી જશે અને તેટલી ધર્મમા વિશુદ્ધિ થશે

પ્રકરણ બીજું

પ્રાચીન કોણ ?

પ્રાચીન આચાર્યોની હકીકત
મતભેદ અને બે શાખા
ઉત્પત્તિ થવાના કારણ

તીર્થંકર ભગવાન પ્રણીત જૈનધર્મ એક જ છે હરેક તીર્થંકર
ભગવાન એ મરખો જ જૈનધર્મ પ્રરૂપે છે હેના તીર્થંકર ભગવાન
શી મદાદિ સ્વામીએ પણ એક જ ધર્મપ્રરૂપો છે પણ જૈન ધર્મના
નામે દાસમા પ્રવતના મપ્રાપ્તો ભગવાન મદાદિ પ્રરૂપ્યા નથી એટલે
મૂળ ગુરુ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે હતા હાલના જૈન
મપ્રદાપીએ મૂળ ધર્મનું પ્રાચીન તરન દર્શાવી રાખ્યું છે કે
દેમ તે તપાસીએ.

મતભેદની ગણગણત

જૈન ધર્મના મુખ્ય બે શાખા, બે મપ્રાપ્ત—એક મોનાખર અને
બીજો રિમખર

ભગવાન મદાદિ પાંચી પણ ફેરતી થવા તે આ પ્રમ જે—
(૧) મોનખવામી, (૨) મદાપાપામી અને (૩) જ મૂળામી આ
પણ ફેરતી ન મ જાને મપ્રાપ્ત અને મરખા મપ્રાપ્ત ૧

પણ ૧ મપ્રાપ્ત મપ્રાપ્ત ન મ મો, જ તે મપ્રાપ્ત મૂળા મૂળા
૧ મ મો ૧

૧ મ મો ૧ મ મો ૧ મ મો ૧ મ મૂળામી આ મપ્રાપ્ત ન મ મ

આ પ્રમાણે છે—(૧) પ્રભવ, (૨) સમ્યગ્ભવ, (૩) યગોભદ્ર, (૪) સમ્ભૂતિવિનય અને (૫) ભદ્રમાહુ

દિગ્ગર મપ્રદાય પ્રમાણે પહેલા પાંચ શ્રુતધ્વણી આચાર્યોના નામ આ પ્રમાણે છે—(૧) વિષ્ણુ, (૨) નન્દિમિત્ર, (૩) અપરાજિત, (૪) ગોવર્ધન અને (૫) ભદ્રમાહુ

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે જૈનધર્મમાં મતભેદની ગરુઆત છેલા કેવળી શ્રી જંબૂસ્વામીના નિર્વાણ પછી તરત જ થઈ હતી. અને તેવી જંબૂસ્વામી પછીના બંને સપ્રદાયના આચાર્યોના નામ જુદા જુદા છે.

પરંતુ પાંચમા શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુનું નામ બંનેમાં એક સરખું જ છે તેનું કારણ એમ છે કે દિગ્ગરો છટા પડ્યા પછી તેમણે પોતાની પદ્ધતિની બનારી ત્યારે શ્વેતાશ્વર સાથેના દ્વેષ-અવગાના કારણે શ્વેતાશ્વર માન્ય આચાર્યોની પોતાને માન્ય આચાર્યોના નામ જુદા રાખ્યા પરંતુ ભદ્રમાહુના અમયમાં ચૌદપૂર્વે ભદ્રમાહુસ્વામી એક જ હતા બીજા કોઈ ચૌદપૂર્વે હતા જ નહિ અને ભદ્રમાહુ છેલા જ ચૌદપૂર્વે હતા તેથી દિગ્ગરોને ભદ્રમાહુ સ્વામીનું નામ તો રાખવું જ પડેલું

શ્રી ભદ્રમાહુ પછી શ્રી સ્થૂળભદ્ર પણ ચૌદપૂર્વે ધારી હતા પરંતુ દિગ્ગરો પોતાને ભદ્રમાહુના વખતથી જ છટા પડેલા મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેથી સ્થૂળભદ્રની વાત તેમણે લખી જ નથી વળી સ્થૂળભદ્ર છેના ચાર પૂર્વે ફક્ત મુળ જ, અર્થ રહિત બળ્યતા હતા

જૈનધર્મમાં પહેલો મતભેદ જિનકંપ મળી થયો હતો અને બીજો મતભેદ માધુના વસ્ત્રધારણ માટે થયો હતો

જિનકંપ

તીર્થંકર ભગવાનના વખતમાં જિનકંપ કે સ્થવિર કંપ જેવા કોઈ ભેદનાળા નામ નહોતા એટલું જ નહિ પણ છેલા કેવળી

આચારાગ મૂત્રમાં જિનકલ્પનું નામ નિશાન નહિ હોવા છતા કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડ્યા અને તેથી જ ભગવતી મૂત્રમાં એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે. અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

દિગંબર માહિત્યમાં પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેના છે પરંતુ સ્વેતામ્બરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમાં અને દિગંબરોના એ જ આચારોમાં યોડો કરક છે તે મપદાય ભેદને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિવાલેખોમાં સ્વેતામ્બર પદ્ધતિ લીઓમાં આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, ડુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરંતુ દિગંબરોની પદ્ધતિઓ પ્રમાણેના જબ્બ-સ્વામી પછીના ચૌદ પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઈ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સધનો ક્યાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરવી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગંબરોએ પાછળથી સ્વેતામ્બર પદ્ધતિની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પદ્ધતિઓ ઘડી કાઢી છે, કારણ કે નહિતર સ્વેતામ્બર દિગંબર છૂટા પડ્યા પહેલાની બન્નેની પદ્ધતિ એક સરખી મળવી જોઈએ

વસ્ત્ર ધારણ

ભાબ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યું તેમ જિનકલ્પના મતભેદનું સમાધાન થઈ ગયું હતું છતાં તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમાં કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે મળધીની દુકી નિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેતા અને

શ્રી જલ્પુસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થનિર કલ્પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરંતુ તે પછી પાત્રમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશક્ત થના લાગ્યા એવા શિયિય અથવા અશક્ત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદું પાડી તેને જિનકલ્પનું નામ આપી, જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરંતુ તે વખતે ય હજુ ધણા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો સખત વિરોધ કર્યો અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો

પડિત શ્રી બેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના “જૈન સાહિત્યમા વિકાસ” નામના પુસ્તકમા લખ્યું છે કે—

“જલ્પુસ્વામી પછી અર્ચાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૧૪ વર્ષે તમના નિર્મલોમા બે તક પજા હતા તેમાનુ એ નગમ તક એમ કહેતું કે હવે જિનકલ્પ વિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજી ગરમ તક તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતું અને તેની આચરણની પણ દિમામત કરતું હતું”

આ મતભેદ હોવા છતાં જૈન ધર્મના ખુલી રીતે બે તક પજા નહોતા નો પણ બંને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનું પોતાના સિધ્ધાંતે સિદ્ધાંત આપના

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા એમા પણ શારીરિક અશક્તિએ પ્રોત્સાહકી દોષો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કલ્પન કરતું પશ્ચુ એટલે જ-ને પહેલે કે નગમ તક કહી શકાય, જમણમાં રહેના દોષ, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવું ૧૩૭૮ ચારિત્ર દોષ એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનું નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનું કલ્પન કર્યું આ રીતે પડેલા મનનેનું મખાપાન થયું

આચારંગ મૂત્રમા જિનકલ્પનુ નામ નિશાન નહિ હોવા છતા કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડ્યા. અને તેથી જ ભગવતી મૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે.

દિગંબર માહિયમા પણ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેના છે પરંતુ શ્વેતામરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગંબરોના એ જ આચારોમા થોડો ફરક છે તે સમઘાય ભેદને લીધે છે

બે દિગંબર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિવાલેખોમા શ્વેતામર પદ્માવલીઓમા આપેલ આચારોના નામ તથા તેમના ગણ, ગુણ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરંતુ દિગંબરોની પદ્માવલીઓ પ્રમાણેના જબ્બુ-સ્વામી પછીના ચૌ. પૂર્વધર, દશપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઈ પ્રાચીન આચારોના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સધનો ક્યાય પણ નામોલ્લેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગંબરોએ પાછળથી શ્વેતામર પદ્માવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચારોના કલ્પિત નામોવાળી પદ્માવલીઓ ઘડી કાઢી છે, કારણ કે નહિતર શ્વેતામર દિગંબર છૂટા પડ્યા પહેલાની બન્નેની પદ્માવલી એક સરખી મળવી જોઈએ.

વસ્ત્ર ધારણ

ભાવ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યું તેમ જિનકલ્પના મતભેદનું સમાધાન થઈ ગયું હતું છતાં તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ વૃદ્ધિ થઈ તે મનધીની દુકી વિગત પ્રમિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા અને

શ્રી જમ્બૂસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થિતિ કલ્પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરંતુ તે પછી પાચમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશક્ત થવા લાગ્યા એવા શિથિલ અથવા અશક્ત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદું પાડી તેને જિનકલ્પનું નામ આપી, જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરંતુ તે વખતે ય હજુ ઘણા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો સખત વિરોધ કર્યો અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો.

પડિત શ્રી બેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના “જૈન સાહિત્યમા વિકાર” નામના પુસ્તકમા લખ્યું છે કે—

“જમ્બૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૧૪ વર્ષે તમના નિર્મયોમા બે તડ પડ્યા હતા તેમાનું એક નરમ તડ એમ કહેવું કે હવે જિનકલ્પ વિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી શકીએ જ નહિ ત્યારે બીજું ગરમ તડ તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતું અને તેની આચરણની પણ દિમાયત કરવું હતું”

આ મતભેદ હોવા છતાં જૈન ધર્મના ખુલ્લી રીતે બે તડ પડ્યા નહોતા તો પણ બંને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનું પોતાના શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા એમા પણ શારીરિક અશક્તિએ પ્રવેશ કરી દીધો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કમ્બૂલ કરવું પડ્યું એટલે બંને પક્ષે દયા કે નવ પૂર્વ સુધીનું ચા. દોષ, જગત્તમા રહેના દોષ, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર દોષ એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનું નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનું કમ્બૂલ કર્યું આ રીતે પડેના મતભેદનું સમાધાન થયું

આચારાણ મૂત્રમા જિનકલ્પનું નામ નિગ્ધાન નહિ હોના છતાં કાળ પ્રભાવે સાધુના આચારના જિનકલ્પ અને અધિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડ્યા અને તેવી જ ભગવતી સૂત્રમા એક બે ઠેકાણે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે. અને તે આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે

દિગ્બર માદિ યમા પશુ જિનકલ્પ અને સ્થવિર કલ્પના આચાર જુદા બતાવેના છે પરંતુ સ્વેતામરોના જિનકલ્પ-સ્થવિરકલ્પ આચારોમા અને દિગ્બરોના એ જ આચારોમા યોડો કરક છે તે સપ્રદાય બેદને લીધે છે

એ હમણે વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન શિવાલેખોમા સ્વેતામર પદ્માવલીઓમા આપેલ આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આ-મા છે પરંતુ દિગ્બરોની પદ્માવલીઓ પ્રમાણેના જાબૂ-સ્વામી પછીના ચૌત્ત પૂર્વધર, દ્વાપૂર્વધર એકાદશ અગધર, એકાગધર કે તેમની પછીના કોઈ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્છ, સધનો કયાય પશુ નામોદ્દેશ્ય સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરવી સાબિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગ્બરોએ પાછળથી સ્વેતામર પદ્માવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલિપત નામોનાથી પદ્માવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કારણ કે નહિતર સ્વેતામર દિગ્બર છૂટા પડ્યા પહેલાની ખન્નેની પદ્માવલી એક સરખી મળવી જોઈએ.

વસ્ત્ર ધારણ

લાબ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યું તેમ જિનકલ્પના મતભેદનું મમાધાન ચર્ચ ગયું હતું ત્યાં તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપસ્થિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણુમા કેમ શ્રદ્ધ ચર્ચ તે મળધીની દુષ્ટા વિગત પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેતા અને

શ્રી જબ્બૂસ્વામી સુધી જિનકલ્પ કે સ્થાનિર ક'પના જુદા ખાસ નામો નહોતા પરંતુ તે પછી પાચમા આરાના કાળના પ્રભાવથી શરીર શક્તિ ઘટવાથી ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામા સાધુઓ અશક્ત થવા લાગ્યા એવા શિથિલ અથવા અશક્ત સાધુઓએ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રને જુદુ પાડી તેને જિનકલ્પનુ નામ આપી, જિનક'પ વિચ્છેદ ગયાની વાત કરવા માડી

પરંતુ તે વખતે ય હજુ ઘણા માધુઓ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળનારા હતા તેમણે જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાની વાતનો મખત વિરોધ કર્યો અને એ રીતે મતભેદ ઉત્પન્ન થયો.

પડિત શ્રી ખેચરદાસજી દોશીએ પણ તેમના “ જૈન માહિત્યમા વિકાર ” નામના પુસ્તકમા લખ્યું છે કે—

‘ જબ્બૂસ્વામી પછી અર્થાત્ વર્ધમાનના નિર્વાણ બાદ ૨૪ વર્ષે તમના નિર્મલોમા બે તડ પડ્યા હતા તેમાનુ એક નરમ તડ એમ કહેતું કે હવે જિનકલ્પ રિચ્છિન્ન થઈ ગયો છે તેથી આપણે તેને આચરી ગઈએ જ નહિ ત્યારે ખીજુ ગરમ તડ તે જિનકલ્પનું પક્ષપાતી હતુ અને તેની આચરણાની પણ હિમાયત કરતુ હતુ ”

આ મતભેદ હોવા છતા જૈન ધર્મના ખુલ્લી રીતે બે તડા પડ્યા નહોતા તો પણ બને પક્ષ પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણેનુ પોતાના શિષ્યોને શિક્ષણ આપતા

વખત જતા જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતનો વિરોધ કરનારા ઓમા પણ સારીરિ અશક્તિએ પ્રવેશ કરી દીધો તેથી તેમને પણ જિનકલ્પ વિચ્છેદ જવાનું કમૂલ કરવુ પશ્ચુ એટલે બન્ને પક્ષે દર કે નવ પૂર્વ સુધીનું સા. દોષ, જગનમા ગ્દેના દોષ, જિન-તીર્થંકર ભગવાનના જેવુ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર દોષ એવા ચારિત્રને જિનકલ્પનુ નામ આપી ને વિચ્છેદ ગયાનુ કમૂલ થ્યું આ રીતે પદેના મતભેદનુ સમાધાન થયું

આચાર્ય મૂત્રમા જિનકલ્પનું નામ નિગાન નહિ હોવા છતાં કાળ પ્રભાવે માનુના આચાર્યના જિનકલ્પ અને અધિવિરકલ્પ એમ બે વિભાગ પાડવા પડ્યા. અને તેવી જ ભગવતી મૂત્રમા એક બે દેહાત્મે જિનકલ્પનો ઉલ્લેખ છે અને તે આ વાતની આશી પૂરે છે.

ગિબર માહિયમા પણ જિનકલ્પ અને અધિવિરકલ્પના આચાર્ય જુદા બનાવેના છે પરંતુ શ્વેતામરેના જિનકલ્પ-અધિવિરકલ્પ આચાર્યમા અને દિગબજેના એ જ આચાર્યમા યોડો કરક છે તે મર્યાદા બેને લીધે છે

બે હજાર વર્ષ પહેલાના પ્રાચીન સિનાતેબોમા શ્વેતામર પદાવ લીઓમા આપેન આચાર્યોના નામ તથા તેમના ગણ, કુળ, શાખાના નામ મળી આવ્યા છે પરંતુ દિગબજેની પદાવલીઓ પ્રમાણેના જબૂ-સ્વામી પડીના ચૌ પૂર્વધર, દસપૂર્વધર એકાદશ અમધર, એકામધર કે તેમની પડીના કોઈ પ્રાચીન આચાર્યના નામ કે તેમના ગણ, ગચ્, મધનો દયાય પણ નામોતેખ સુદ્ધા મળતો નથી

આ ઉપરથી આખિત થાય છે કે જિનકલ્પના મતભેદને લીધે દિગબજેએ પાછળથી શ્વેતામર પદાવલીની વિરુદ્ધ પોતાના પ્રાચીન આચાર્યોના કલ્પિત નામોવાળી પદાવલીઓ ઘડી કાઢી છે. કાગળ કે નહિતર શ્વેતામર દિગબજ છૂટા પડ્યા પહેલાની બન્નેની પદાવલી એક સરખી મળવી જોઈએ

વસ્ત્ર ધારણ

ભાવ્યકાળની સ્થિતિ

ઉપર કહ્યું તેમ જિનકલ્પના મતભેદનું અભાધાન થઈ ગયું હતું ત્યાં તે પ્રશ્ન ફરીથી કેમ ઉપજિત થયો તથા વસ્ત્ર પાત્ર ધારણમા કેમ શદ્ધિ થઈ તે સમજીની કુટ્ટી વિગત પ્રમિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેતા અને

ઇતિહાસ નિશારક ૫ શ્રી કલ્યાણ વિનયજી ગણીએ આપી છે તે જ અત્રે ઉદ્ધૃત કરે છું

ભાષ્યકાળ (વિક્રમની બીજી ત્રીજી સદી) મા સ્થવિરોના ઉપકરણોમાં કેઇક વૃદ્ધિ થઇ ગઈ હતી. જોકે ત્રણ વસ્ત્ર, કટિબધ અને એક પાત્ર રાખવાની રીત પહેલેથી ચાલી આવતી હતી પણ તેમાં ખાસ પરિવર્તન એ થયું કે પહેલા કટિબધ નામનું એક નાનું ચીથક કમરને ફેરવું વીરાળવામાં આવતું હતું અને તેના બંને છેડા ગુદાભાગ ઢાકવાને માટે મોઢા આગળ લટકતા રાખવામાં આવતા હતા. અને તેથી તેનું નામ 'અધાવતાર' કહેવાતું. તે કટિબધનું સ્થાન હવે ચોતપદ્દ લીધું.

પહેલા દરેક વ્યક્તિ એક જ પાત્ર રાખતી પણ આય° રક્ષિત મુરિએ વર્ષાઋણમાં બીજું એક નાનું 'માત્રક' નામનું પાત્ર રાખવાની આજ્ઞા આપી હતી તેના પરિણામે આગળ જતા 'માત્રક' પણ એક અવશ્ય ધારણીય ઉપકરણ થઇ ગયું

એ જ ગીતે ઝાળીમાં લિપ્તા લાવવાનો રિવાજ પણ લગભગ આ સમયમાં ચાલુ થયો. આ ૭ તે પાત્ર નિમિત્તક ઉપકરણોની વૃદ્ધિ થઈ, એટલે સ્થાવિરોના કુલ ૧૪ ઉપકરણોની સંખ્યા થઈ તે આ પ્રમાણે—

૧ પાત્ર	૮, ૯ બે સુતરાઉ માદર
૨ પાત્ર બધ	૧૦ ઉનની કબચ (કાબળી)
૩ પાત્રસ્થાપન	૧૧ ગ્જોદરણ
૪ પાત્ર પ્રમાણનિકા	૧૨ મુખચરિયા
૫ પટલ	૧૩ માત્રક
૬ રજઆણ	૧૪ ચોતપદ્દ
૭ ગુચ્છ	

આ ઉપધિ આધિષ્ટ એટલે મામાન્ય માનવામાં આવી અને આગળ જતા તેમાં જે જે ઉપકરણો વપરાતા ગયા તે "ઓપરેટિવ" કહેવાયા. ઓપરેટિવ ઉપધિમાં મન્તારક, ઉત્તરપત્ક, દડાસન અને દડક એ ખાસ ઉલ્લેખનીય છે. આ મન્ત ઉપકરણો દાનના સ્વેતાળગ જેન મુનિઓ ગમે છે.

દિગબર મત પ્રમાણે સ્થવિર કલ્પ

ગિબર આચાર્ય દેવમેન તેમના 'માનમગ્ધ' નામના ગ્રંથમાં લખે છે કે—

જિને સાધુઓને માટે સ્થવિર કલ્પ પશુ કહેલ છે. તે આ પ્રમાણે—પચવન્ત્યાગ, અદ્વિત્યનન, પ્રતિતેષ્ઠન, પચમદાવનોનુ ધારણ, ઉભા ઉભા ભોજન એકનાર ભોજન, હાથમાં ભોજન (તે પશુ મગધમર ભક્તિપૂર્વક દીધેલુ દોય), બિડાની વચના ન મરની, બે પ્રકારના તપમાં ઉદ્યમ કરવો, મદાકાળ ૭ પ્રકારના આવશ્યક કરના, ભૂમિશયન, કેશનોચ નિનવર ॥ જેવું પ્રતિરૂપ ગ્રહણ કરવું.

‘મહનનના ગુણ તથા દુષ્કર્મભળ ॥ પ્રભાવથી આજકાલ સ્થવિર કલ્પ સ્થિત માધુ પુર, નગર અને ગ્રામનાસી થઇ ગયા તેમણે એના ઉપકરણો ગ્રહણ કર્યા છે કે જેનાથી ચારિત્રનો ભગ ન થાય થોડ્ય દોય તો પુસ્તક દાનનો પશુ સ્વીકાર કરે છે સમુજાયથી નિહાર, યથાશક્તિ ધર્મ પ્રમાનના, ભગ્ય જીવોને ધર્મોપદેશ શિષ્યોનુ પાવન તથા ગ્રહણ સ્થવિર ન્દીનો આચાર છે”

‘પૂર્વ કાળના શરીરથી હજી સર્પમાં જેટલા કર્મોનો નાશ કરતા હતા તેટલા જ કર્મોની નિર્જગ આજના પીન મહનનવાળા ફક્ત એ સર્પમાં કરે છે”

બે શાખા થવાના કારણ

હવે આપણે મહાવીરના શાસનમા શ્વેતાખર તથા દિગખર નામની બે શાખાઓ નીકળનાના કારણ ઉપર નિચાર કરીએ.

અમારી મનજ પ્રમાણે મતબેદનુ ખીજ આચાર્યગ સૂત્રમા સાધુને અગ્નેય રહેવાનો લાભ બતાવેન છે તે ઉદ્દેશમા ગ્રંથેલુ છે

મહાનીર નિર્વાણ પછી ૬૪ વર્ષ સુધી તેમના શિષ્યોમા જિનકલ્પિક તથા સ્થાનરકલ્પિક એ બન્ને પ્રકારના સાધુ રહ્યા તે પછી જિનકલ્પનુ આચરણ બધ પડી ગયું અને લગભગ દોઢસો વર્ષ સુધી તેની કઈ પણ ચર્ચા થઈ નહિ (આ કથનશ્વેતાખર મત પ્રમાણે છે — ન. ગિ. શેઠ)

સ્થવિર કલ્પમા રહેવાનાળા સાધુ પ્રાચે નગન રહેતા હતા તથાપિ શીતનિવારણ અર્થે કંઈક વસ્ત્ર તથા એક પાત્ર અવશ્ય રાખતા હતા. આ સ્થિતિ લદ્દખાહુના પદ્મ'ર આર્થે સ્થૂળભદ્ર મુઘી ખરાખર ચાલતી રહી.

આપ' સ્થૂળભદ્રના શિષ્યોમાથી સૌથી મોટા આપ' મહાગિરિએ પાછના સમયમા તેમના સાધુગણને આપ' સુદસ્તીને સોપી દીધો અને પોતે વસ્ત્રપાત્રનો ત્યાગ કરીન જિનકલ્પિક માધુના જેવો આચાર પાળવા લાગ્યા. જો કે તેઓ પોતે જિનકલ્પી હોવાનો દાવો કરતા ન હોતા તે પણ તેમનો ઝુકાવ જિનકલ્પ તરફ જ હતો.

તે સમયના તેઓ સૌથી મોટા શ્રુતધર હોવાના કારણે આપ' મહાગિરિના આ આચરણનો કાઢએ વિરોધ કર્યો નહિ પરંતુ તેમને જિનકલ્પની વૃત્તના કરવાવાળા કહીને તેમના સતીર્થ આપ' સુદસ્તી જેવા યુગપ્રધાને પણ તેમની પ્રશસા કરી પણ આગળ જતા આ પ્રશસા મોઘી પડી ગઈ.

ગયા પણ તેમણે જે જિનક'પનુ અનુકરણ કયું હતું તે પ્રવૃત્તિ બધ પડી નહિ તેમના કેટલાક શિષ્યોએ પણ તેમનું અનુકરણ કયું એના પરિણામે આર્ય મહાગિરિ તથા મુદસ્તી સૂરિના શિષ્ય ગણુમા અતર તથા મનમુઠાવ વધવા લાગ્યો અને અતમા ખુનખુ ના નમ્રચર્યા તથા કરપાત્રવૃત્તિનો વિરોધ થના લાગ્યો.

મહાગિરિની પરપરાવાળા આચારાંગ સૂત્રના અચેલકત્વ પ્રતિપાદક સૂત્રના ઉલ્લેખથી પોતાની પ્રવૃત્તિનું સમર્થન કરતા હતા. ત્યારે વિગે'પક્ષવાળા તે સૂત્રનો અર્થ જિનકલ્પનો આચાર હોવાનું બતાવતા હતા. અને સ્થવિરેને માટે એમ કરવું તે નિષિદ્ધ સમજતા હતા.

તેઓ કહેતા હતા કે “ જિવકુન વસ્ત્ર ન રાખના અને હાથમા બોળન કરવું તે જિનકલ્પીનો આચાર છે સ્થવિરકલ્પીઓએ તેમની ઘુનના કરી ન જોઈએ કારણ કે જ્યારે આ સમયે ઉત્તમ સહનન નહિ હોવાથી જિન ક'પ પાળી શકાનો નથી તો તેનો સ્વાગ કરવાથી શો લાભ ? ”

આ પ્રમાણે બન્ને પક્ષમા વિરોધ વધતો જતો હતો સમાવત છે કે આર્ય મહાગિરિના શિષ્ય રોહગુપ્ત તથા પ્રશિષ્ય આર્યગંગ પણ પાછળથી જિનકલ્પિક પક્ષમા મળી ગયા હતા અને તેથી થોડા સમય સુધી તે પક્ષ નિરોધ આગ્રહી બની ગયો હતો પણ અતમા તે નિર્મળ થઈ ગયો આર્યમહાગિરિના શિષ્ય પ્રશિષ્યના સ્વર્ગવાસ પછી બે ત્રણ પેઢી સુધી ચાલીને તે પક્ષ નામરોપ રહી ગયો.

આ પ્રમાણે આચારાંગ સૂત્રના ઉલ્લેખરૂપ બીજી સચેતકતા-અચેલકતાના મતભે'નો અકુર હતપન્ન થયો અને થોડા સમય પછી શમી ગયો. જે કે તેની અસર કાયમ ન રહી તો પણ એટલું તો જરૂર થયું કે પાછળના આચાર્યોના મનમા આર્ય મહાગિરિના

શિષ્યોના સખ રમા એવી અદ્ધા ન રહી કે જેવી શ્રુતધરો ઉપર રહેવી જોઈ એ.

આ કારણથી જ વહલણી યુગપ્રમાન પદ્માવલીમા આજે આપણે મહાગિરિના ગિચ્ચ બલિસ્સહ તથા સ્નાતિ જેવા બહુશ્રુતોના નામ પણ જોઈ શકતા નથી.

આય' સુદસ્તીની સ્થવિર પરપરા પ્રતિદિન વ્યવસ્થિત અને પ્રખળ થતી ચાલી અને આય' વજ્ર સુધી એ જ પ્રકારે ઉન્નતિ કરતી રહી પણ આય' વજ્રના સમયમા બે વખત પડેલા દીર્ઘકાલિન દુકાળના કારણે જૈન શ્રમણ સધ બહુ ઊન્નિબિન્ન થઈ ગયો વજ્રપ્રમુખ સેકડો સ્થાવિરો દુકાળના કારણે અનશન કરીને પનોક સીધારી ગયા જે જીવિત રહ્યા તેઓ એકબીજાથી બહુ દૂર ચાલી ગયા

આય' વજ્ર પછી સર્વ સમતિથી આય'રક્ષિત સધસ્થવિર નિમાયા અને અત સુધી સધસ્થવિર રહ્યા પરંતુ તેમના સ્વર્ગવાસ પછી સ્થવિરોમા બે દળ થઈ ગયા

દુકાળને લીધે જે શ્રમણસધ પૂર્વ કે ઉત્તરમા દૂર સુધી ચાલી ગયો હતો તેમણે આય' રક્ષિતની પછી આય'નન્દિલને પોતાના નવા સધ સ્થવિર નિમ્યા અને જે શ્રમણમધ દક્ષિણ પશ્ચિમ અને મધ્ય ભારતમા સ્થિરનો હતો તેમણે આય'રક્ષિતની પછી તેમના શિષ્ય પુણ્યમિત્રને સધ સ્થવિર માન્યા કારણ તે આય'રક્ષિતના ઉત્તરાધિકારી હતા

આ પ્રમાણે વિક્રમની બીજી મદીમા શ્રમણસધની બે શાખા થઈ ગઈ તો પણ તેમના આચાર માર્ગમા કંઈ પણ શિથિલતા આવી નહોતી સર્વ શ્રમણગણ આચારાગ સૂત્રની અનુસાર એક એક ખાત્ર અને માત્ર શીતકાળમા ઓઢવાને માટે એક બે કે ત્રણ વસ્ત્ર રાખતા હતા.

ચાલપદનો હજુ સુધી પ્રચાર થયો નહોતો પણ કટિબધ (અગ્રાવતાર)નો લગભગ સાર્વત્રિક પ્રચાર થઈ ગયો હતો.

જો કે વસ્તીની બહાર કોઈ ચોલપટ રાખતા અને કોઈ બિલકુલ નગ્ન રહેતા પણ વસ્તીમાં જતી વખતે સૌને તેના ઉપયોગ કરવો પડતો.

શીત નિવારણને માટે એક કબલ અને એક કે બે મુતરાઉ વસ્ત્ર રાખતા હતા તે પણ ઠંડીના મમયમાં જ ઓઢતા હતા પણ બાકીના વખતમાં ઓઢવાની પ્રવૃત્તિ નહોતી.

આર્યરક્ષિતના સ્વર્ગનાસ પછી ધીરે ધીરે સાધુઓના નિવાસ વસ્તીમાં થવા લાગ્યો અને તેની સાથે જ નમ્નતાનો અત આવી ગયો.

પહેના બહુધા વસ્તીમાં જતી વખતે કટિબધનો ઉપયોગ થતો હતો તે હવે વસ્તીમાં વસવાથી નિરતર થવા લાગ્યો ધીરે ધીરે કટિ વસ્ત્રના આકાર પ્રકાર બદલી ગયા પહેના માત્ર શરીરના મોઢા આગળના ગુચ અગને ઢાકવાનો નિશેષ ખ્યાન રખાતો હતો અને પછી સપૂણું નગ્નતા ઢાકવાની જરૂર મમજીને તે વસ્ત્રનો આકાર બદલવો પડ્યો તેથી તેનું નામ 'કટિબધ' બદલીને 'ચોલપટ' (ચુલ્લપટ, નાતુવસ્ત્ર) રાખ્યું એ રીતે સ્થવિર કલ્પીઓમાં પહેવા ઐચ્છિક નગ્નતાનો પ્રચાર હતો તેનો અત આવી ગયો.

(નોંધ—આચારાંગ સુત્રમાંની ફરજીઆત નગ્નતાને શ્વે. સપ્રદાયને અનુકૂળ રહેના માટે મુનિશ્રીએ મરજીઆત બનાવી દીધી છે. ફરજીઆત હોવાથી જ લજ્જા માટે લગોટની છૂટ હતી. નહિતર લગોટની છૂટની જરૂરજ રહેતી નહોતી.—ન ગિ શેઠ)

આર્ય મહાગિરિના સમયથી “જિનકલ્પની તુલના”ના નામથી કેટલાક સાધુઓએ નગ્ન રહેવાની પરપરા ચાલુ રાખી હતી તે આ સમયથી વણા વખત પહેલા બધ થઈ ચૂકી હતી અત્રે—

(૩) શ્વે અપ્રદાયના વસ્ત્રધારણના હિમાયતી પૂર્વજોએ વીર નિર્વાણથી ત્રણસો વર્ષ પછીથી આચારાંગસૂત્રના નગ્નત્વ પ્રતિપાદક સૂત્રના જોટા અર્થ કરવાની શરૂઆત કરી હતી

(૪) એ વસ્ત્રધારણના હિમાયતી પૂર્વજોને શુદ્ધ આચારી માધુઓ તરફ જોરલો બધો દેવભાવ હતો કે તેમણે પટ્ટાવધીઓમા એ જિનકદંપની તુલના કરવાવાળા માધુઓના નામ પણ લખ્યા નહિ

(૫) દિગ્બરોએ પણ જિનકદંપ અને સ્થવિર કદંપના ભેદ ભગવાન મહાવીરના નામે ચડાવી દીધા છે

આ પ્રમાણે આચરણિત સૂરિ મુનીના ઇતિહાસ ઉપરથી માલુમ પડે છે કે જિનમની પહેલી સદીના અતઃ મુધી બનાય જૈન શ્રમણો—સાધુઓ નગ્ન જ રહિતા હતા

આચાર્ય શ્રી આચર્ય ગક્ષિન સૂરિએ તેમના પિતા સોમદેવ પુરોહિતને દીક્ષા આપી ત્યારે “ પોતાના પુત્રપુત્રી નમક્ષ નગ્ન મ્મ રહી શકાય ? ” એમ કહીને સોમદેવ પુરોહિતે નગ્ન મ્મદેવાની એખ્ખી ના પાડી છતાં બવિષ્મમા તેમને સમજાવી લેવાને એમ ગણીને આચર્યગક્ષિન સૂરિએ તેમના પિતાને વસ્ત્રરહિત રહેના દર્જને દીક્ષા આપી અને પાઞ્જથી અનેક સુક્તિઓ કરીને આચરણિત સૂરિએ સોમદેવ મુનિને નગ્ન મુનિ બનાવી દીધા હતા

વસ્ત્રમહિત જૈન મુનિ તરીકે રહેવાનો આ પહેલો જ દાખલો છે. જૈન ઇતિહાસમા વસ્ત્રમહિત જૈનદીક્ષા લેવાનો આ પહેલો જ બનાવ છે

પોતાના મનન્યમા દદ જ્યા પહેના નિનમ્પ મગધી મમાધા । તે
યથેતુ પરતુ ને મનમેદે દિનમા કમગ્નેતુ દ્વેષતુ એ નાપુ- યયુ ન
દોતું નેથી આ વખતે વિરોધનો પ્રમમ ઉપગ્રિયત યના વિરોધ એ મમ
ઉત્ર થઈ ગયો ।

આયરક્ષિત સૂગિનો સ્વર્ગવામ રીગમત પહુ મા યથો સ્વેતાબર
મપ્રદાય પ્રમાણે બન્ને પક્ષ વીર મ ૬૦૯ મા છટા પડ્યા એટલે
કે આયરક્ષિત સૂરિના વખતમા કુતપ- ૧ યથેતો વિરોધ એટલો બધો
વધી ગયો કે આયરક્ષિતસૂગિના સ્વર્ગવામ પછી ૧૨ કે માર ૪૧ની
અ ૨ બન્ને પક્ષ છટા પડી ગયા

છટા પડ્યા માટેના તાત્કાલિક મારણની આખ્યાયિકા બન્ને પક્ષ
તરફથી જુદી જુદી કહેવામા આવે છે એ તો મનુષ્ય સ્વભાવનો
સામાન્ય રિવાજ છે કે જે નિરોધીઓ જુ- ૧ પડે ત્યારે દરેક પક્ષ
સામા પક્ષનો જ દોષ કાઢે તે જ પ્રમાણે આઢી પણુ બન્ને પક્ષે
સામાનો દોષ કાઢે એટલું જ નહિ પણુ સામાને બદનામ કરે તેની
હ સુધીની આખ્યાયિકા જોડી કાઢી હોય એમ દેખાય છે

પરતુ એ આખ્યાયિકાઓ તથા તે પછીના ઇતિહાસ ઉપરથી
તરુથ માણસ એટલું તો ચોક્કસ મમજી મકે છે કે બન્ને પક્ષમા
દ્વેષ અને વેરતુ એર ઘણું જ વ્યાપી ગયેલું હતું. અને તેઓએ
જૈનત્વનો ત્યાગ કરીને ફક્ત પોતાના મતના સમર્થનની જ
વાતો કરવા માડી.

એક પક્ષે એકાતથી નસધારણુતુ જ પ્રતિપાલન કયું તે સ્વેતાબર
કહેવાયા અને બીજા પક્ષે એમતથી નગ્નતવતુ જ પ્રતિપા ન કયું અને
તે દિગબર કહેવાયા

તરીકે—નેમનુ મૂળ શાસ્ત્ર પદ્મકાગમ સ્ત્રી મુક્તિ સાધિત કરે છે તેથી દિગંબરોએ સ્ત્રી મુક્તિ માગિત કરનારો સજય શબ્દ શાસ્ત્રમાથી ર કરવાનો આદેશ કાઢ્યો.

આ પ્રમાણે દિગંબરોએ તેઓ પોતે મત્ય ર્ધના અનુયાયી નથી પણ મતાચ્છેદના અનુયાયી છે એમ પૂરનાર કર્યું.

૪થી પ્રાચીન નવ શાસ્ત્રો ॥ ગરુડકાવ કૃતિને જૈન આચાર્યશાસ્ત્રને બદલે દિગંબરોએ પોતાના માટે વૈષ્ણવી માન્યતાઓનાથી નવુ આચાર્યશાસ્ત્ર બનાવ્યું.

આ રીતે દિગંબરોએ પણ મૂળ જૈન ર્ધનું સ્વરૂપ કાયમ રાખ્યું નથી.

એટલે—

હાલના સર્વ સપ્રદાયો અર્વાચીન છે

અને એક ફક્ત સાચો

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે.

તરીકે—નેમતુ મૂળ શાસ્ત્ર પદ્મકાગમ ઓ મુક્તિ સાધિત કરે છે તેથી દિગબગેએ ઓ મુક્તિ માગિન પ્રનાગે સ્વજય શબ્દ શાસ્ત્રમાથી રવ કરવાનો આદેશ કાઢ્યો

આ પ્રમાણે દિગબગેએ તેઓ પોતે સત્ય વર્મના અનુયાયી નથી પણ મતાગ્રહના અનુયાયી છે એમ પૂરનાર કહ્યું.

૪ળી પ્રાચીન જન શાસ્ત્રોના અસીકાગ કરીને જૈન આચારશાસ્ત્રને ખલે દિગબગેએ પોતાના માટે વૈષ્ણવી માન્યતાઓનાથી નનુ આચારશાસ્ત્ર બનાવ્યું

આ ગીતે દિગબગેએ પણ મૂળ જૈન ધર્મનું સ્વરૂપ કાયમ રાખ્યું નથી

એટલે—

હાલના સર્વ સપ્રદાયો અર્વાચીન છે

અને એક ફક્ત સાચો

મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પ્રાચીન છે.

હાગ્યા કેટલાક માધુઓ જેઓ વિરાધનાના બીડ દતા તેઓએ પોતાની ખુશીથી અન્ન-તળને ત્યાગ કરી, અનશન કરી દેહત્યાગ કર્યો

ધણા વધે જ્યારે સુકાળ થયો ત્યારે બધા માધુઓ મગધમાં આવતા હાગ્યા ત્યારે તેઓ એક બીજાને પૂછવા હાગ્યા કે તેમને દુધુ યાદ છે કારણ કે દુધાળના કુષ્ટમાં પઠન પાઠનના અભાવે ધણુ બૂલાર્ધ ગયું હતું ત્યારે મમન્ત શ્રમણ મધે એક એક થઈને બારેઅગ માગોપાગ વ્યવસ્થિત કરવાનું નહોતું મ્યું

આ વખતે જૈન'પર્મ એક જ હતો. તેમાં કોઈ તડ કે મ પ્રદાય નહોતો, પરંતુ શ્વેતાશ્વજે તરફના દ્વેષને લીધે દિગબજે લગનાન મહાવીર પ્રણિત મૂત્રો તરફ પણ એટલા બધા દ્વેષી થઈ ગયા હતા કે તેમણે શ્રુત નિષ્કિન્ન થયાનું જાહેર કર્યું તે પહેલા શ્રુતરક્ષાના પ્રયત્નો થયેલા તેની પણ કરી નોડ દિગબજેએ રાખી નવી. કારણ કે ખગી ગીતે તેમણે જાહેર કર્યું ત્યારે પણ સૂત્રો વિચ્છેદ ગયા નહોતા તે વાત દિગબજોના શ્રવે ઉપરવી જ સાબિત થાય છે.

તેવી જ અહીં શ્રુતરક્ષાના જે જે પ્રયત્નોની વિગત આપી છે તે શ્વેતાશ્વજોના “તિલ્યોગાલી પચન્ના” વગેરેમાં આપેલ નોંધો ઉપરવી આપી છે.

પહેલું મુનિસ મેલન

પાટલીપુત્રી વાચના

વીર નિર્મણવી ૧૬૦ વર્ષની આગપાગમાં નદરાગના ગજ્ય અમલમાં સમન્ત જૈન શ્રમણમધની મગજ પાટલીપુત્રમાં પદેવી વાચના થઈ તેથી તે પાટલીપુત્રી વાચના પ્રદેનાય છે

આ વખતે પદ્ધતિ યુગપ્રધાન તરીકે શ્રી ભદ્રમાહુ આચાર્ય દતા પરંતુ મુનિસ મેલન વખતે તેઓ નેપાનમાં બાગ નર્મને “મહાપ્રાણ”

તેમ નથી પણ તમે બુદ્ધિમાન અને ગ્રહણ કરવાની શક્તિવાળા શ્રમજોને
અહીં મોકલો તો ॥ તેમને એમ શરૂને વાચના આપીશ તે શરૂત એ
કે મારે ધ્યાન પડે ન થાય ત્યા સુધી તેઓ અને જોવાવે નહિ (મારી
માથે વાતચીત કરે નહિ) અને હું તેમને જોવાનીશ નહિ પણ ૫
તેમને પ્રતિદિન માત માત વાચના આપીશ તે આ પ્રમાણે—એમ વાચના
જોયરીથી આ પા પછી, ત્રણ વાચના ત્રણ કાળ વેળાએ અને ત્રણ
વાચના સાજના પ્રતિક્રમણ પછી

શ્રમજો—જેમ આપ કહેજો તેમ આપની મરજી પ્રમાણે કરીશું

તેઓએ પાટલીપુત્ર પાગ આવી મધ્યે સવિસ્તર હકીમત જણાવી
પછી ૫૦૦ બુદ્ધિમાન મુનિઓ અને તેમની દરેખની વૈવાદ્ય માટે બમે
એગે ૧૦૦૦ મુનિઓ વૈવાદ્ય માટે એમ એકર પગસો મુનિઓ
નેપાલમા શ્રી ભદ્રમાહુ સ્નામી પામે આજ્યા અને તેમણે કહ્યા પ્રમાણે
બધાને વાચના આપવા માઠી

આ પ્રમાણે કટકે કટકે અને બહુ થોડી વાચના મળતી હોવાથી
મુનિઓને સતોષ થતો નહોતો અને તેથી યાત્રીને વાચના લેવાવાળા
મુનિઓ ધીરે ધીરે ચાલી જવા લાગ્યા એમ કરતા છેવટ એમ મુનિ
સ્થૂળભદ્ર જ રહ્યા

સ્થૂળભદ્ર આઠ નર્મ રહ્યા અને તેટલા વખતમા તેઓ આઠ
પૂર્વનું અધ્યયન પૂરું કરી શક્યા અને ત્યારે ભદ્રમાહુ સ્નામીની “મહાપ્રાણ
ધ્યાન”ની યોગમાત્રના પણ પૂરી થઈ ગઈ ત્યારે તેમણે પહેનવહેલી
સ્થૂળભદ્ર માથે નાત કરતા પૂજ્ય—કેમ મુનિ ! તમને બિક્ષા કે સ્નાપ્યાય
યોગમા કંઈ તકલીફ તો નથી ?

સ્થૂળભદ્ર—નહી ભગવન ! એ કંઈ તકલીફ નથી પણ હું આપને
પગના ઇન્દ્રિય છું કે અત્યાર સુધીમા હું કેટલું શિખ્યો અને કેટલું બાકી છે

ભદ્રમાહુ—તે સમય જેટલું ગ્રહણ કર્યું છે અને એર પવંત
જેટલું બાકી છે

નામનો ધ્યાનયોગ ધારણ કરી રહેન હતા તેથી સમેલનમાં આવી શક્યા નહોતા અને સમેલન મુનિશ્રી સ્વર્ણમદ્રની અધ્યક્ષતામાં ગળ્યું હતું.

જેમને જે જે યાદ હતું તે તે દરેક મુનિ કહેતા ગયા તો તે રીતે પહેલા અગ્નીચાર અગસત્રો જરાજગ વ્યવસ્થિત થઈ ગયા પરંતુ બારમું દષ્ટિનાદ અગ જાણનાર ત્યાં કોઈ નહોતું બારમું દષ્ટિનાદ અગ એક ક્ષત શ્રી ભદ્રમાહુ સ્વામીને યાદ હતું અને તેઓ તો નેપાલમાં “મહાપ્રાણી” ધ્યાન ધરતા હતા.

તેથી શ્રમણમધે તેમના પ્રતિનિધિ તરીકે જે માધુએને નેપાલ મોકલ્યા અને ભદ્રમાહુ સ્વામીને કહેડડાવ્યું કે—હે પજા ક્ષમાશ્રમણ ! વતમાન કાળમાં આપ જિનતુલ્ય છો તેથી પાટલીપુત્રમાં બ મહાવીરો સહ આપને પ્રાર્થના કરે છે કે આપ તતમાન શ્રમણ મધને પૂર્વશ્રુતની વાચના આપો.

ભદ્રમાહુ સ્વામીએ કહ્યું—શ્રમણો ! હું આ મધ્યે તમને વાચના દેવા અમમથા છું અને હું ગરા આત્મિક કાર્યમાં લાગેતો હોવાથી મને વાચનાનું પ્રયોજન પણ શું ?

શ્રમણો—ક્ષમાશ્રમણ ! મધની પ્રાર્થનાનો અનાદર કરવાથી આપને કેવો દડ મળી શકે તેનો વિચાર કરો.

ભદ્રમાહુ—હું જાણ છું કે સધ એમ બે ૧૨ કરી શકે.

શ્રમણો—જાણના છતાં આપ સધની કરો છો તો આપને મધમાં માગિત અમે આપને વિનનિ કરીએ છીએ છતાં આ તેથી શ્રમણ સધ આજથી તમારી માથે કરે છે.

ભદ્રમાહુ—શ્રમણો ! હું પાટલીપુત્ર

તેમ નથી પણ તમે બુદ્ધિમાન અને મદ્દમ્ કુશળી શક્તિવાળા શ્રમજોને
અહીં મોખો તો હું તેમને એમ શરૂને વાચના આપીશ તે અગત્ય એ
કે માત્ર ધ્યાન પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી તેઓ અને મોવાને નદિ (મારી
માથે વાતચીત કરે નદિ) અને હું તેમને જોનારીય નદિ પણ હું
તેમને પ્રતિનિધિ માત્ર માન વાચના આપીશ તે આ પ્રમાણે—એક વાચના
જોયગીયા આપ્યા પછી, તથા વાચના તથા દાળ વેળાએ અને તથા
વાચના માનના પ્રતિક્રમણ પછી

શ્રમજો—જેમ આપ કહેવો તેમ આપની મજા પ્રમાણે કરીશું

તેઓએ પાઠવીપુત્ર પાઠ આવી મારને નવિમ્મર હમીત જણાવી
પછી ૫૦૦ બુદ્ધિમાન મુનિઓ અને તેમની દરેકની વૈવાહિક માટે મને
એટલે ૧૦૦૦ મુનિઓ વૈવાહિક માટે એમ એક પાંચે મુનિઓ
નેપાલમાં શ્રી ભદ્રમાલુ સ્વામી પામે આપ્યા અને તેમણે કદા પ્રમાણે
બધાને વાચના આપવા માંડી

આ પ્રમાણે કટકે કટકે અને બહુ યોડી વાચના મળતી હોવાથી
મુનિઓને મનોપ થવો નહોતો અને તેની ઘટાળાને વાચના સવાવાળા
મુનિઓ ધોતે ધોતે ચાલી જવા લાગ્યા એમ કહતા હેવટ એ મુનિ
શ્રૂણભદ્ર ના ગા

શ્રૂણભદ્ર આઠ વર્ષ ગયા અને તેટલા વખતમાં તેઓ આઠ
પૂર્વનું આર્યન પૂરું કરી રહ્યા અને ત્યારે ભદ્રમાલુ સ્વામીની “મહાપ્રાણ
ધ્યાન”ની યોગનામના પણ પૂરી થઈ ગઈ ત્યારે તેમણે પદેનવદેલી
શ્રૂણભદ્ર માથે વાન કરતા પૂજુ—કેમ મુનિ ! તમને ભિક્ષા કે સ્વાસ્થ્ય
યોગમાં કંઈ તકલીફ નો નથી ?

શ્રૂણભદ્ર—નહીં ભગવન ! એ કંઈ તકલીફ નથી પણ હું આપને
પત્તા હશે હું કે અત્યાગ મુનીમાં હું કેટલું શિષ્યો અને કેટલું બાકી છે

ભદ્રમાલુ—તે મગમવ જેટલું ગ્રહણ થઈ છે અને મેર પવત
જેટલું બાકી છે

સ્થૂળભદ્ર—પૂજ્ય ! હું અધ્યયનથી ચાકચો નથી પણ મને ચિતા એમ છે કે મારી દુકી જીદગીમા મેરુત્વ શ્રુતગ્રાન હું કેમ પ્રાપ્ત કરી શકીશ ?

ભદ્રમાહુ—શીઃ સ્થૂળભદ્ર ! હવે તું ફિકર નહિ કર મારે ધ્યાન અમાપ્ત થયું છે, તું જીદ્ધિમાન છે હું તને રાતદિવસ વાચના આપ્યા કરીશ તેથી દષ્ટિવાદનો જલ્દી પાર આવી જશે

ધ્યાન પ્રર થઈ ગયું હોવાથી શ્રી ભદ્રમાહુ સ્વામી તથા સ્થૂળભદ્ર બન્ને પાટલીપુત્રમા આન્યા ત્યા સ્થૂળભદ્ર પ્રયત્નપૂર્વક અધ્યયન કરવા લાગ્યા અને દશ પૂર્વ પૂરેપૂરા સિખી ગયા

એક દિનન સ્થૂળભદ્ર એકાત સ્થાને બેસીને અગીયારમું પૂર્વ માદ ૩ તા હતા તે વખતે સ્થૂળભદ્રની સસાર પક્ષની સાત બહેનો જેઓ દીક્ષા લઈ માધી થઈ હતી તેઓ ભદ્રમાહુ પાસે વદન કરવા આવી ત્યા સ્થૂળભદ્રને જોયા નહિ એટલે તે કયા છે એમ પૂછ્યું

ભદ્રમાહુએ તેમને સ્થૂળભદ્રનું સ્થાન બતાવું એટલે સાધીઓ બાર્ણિના દશન કરવા ત્યા ગઈ

સ્થૂળભદ્રે માધી બહેનોને પોતાની શક્તિનો પરિચય કરાવવાને માટ પોતાનું રૂપ બદલીને મિહનું રૂપ ધારણ કર્યું સિંહને જેઈ ગાંધીઓ બયબીત થઈ ગઈ અને ભદ્રમાહુ પાસે આવીને કહ્યું—ક્ષમાશ્રમણ ! ત્યા સ્થૂળભદ્રજી તો નથી પણ એ નિકાળ સિંહ ત્યા મેરો છે ત્રણ જાણે સ્થૂળભદ્રજી કયા હશે ?

ભદ્રમાહુ—આર્થાઓ ! તે મિહ તે જ તમારો મમારપક્ષનો ભાઈ સ્થૂળભદ્ર છે

આચાર્યના પ્રેરણથી ફરી તેઓ ત્યા ગઈ તો સ્થૂળભદ્રના દર્શન થયા તેથી આચાર્ય ધી માથે જાનહ પામતા માધીઓએ કયું—ભદ્ર ! તમન મિહરૂપ જેઈને જામને તો ગદ્ ગદ્ મરો નો

સ્થૂળભદ્ર—એ તો મે તમને શ્રુતજ્ઞાનની ઋદ્ધિ પતાવી હતી

બદેનોને વિનાય કરીને સ્થૂળભદ્ર આચાર્યશ્રી પાસે વાચના લેવા આવ્યા ત્યાં મદ્રમાહુએ કહ્યું—હે આણુગાર ! તુ જેટલું શિખ્યો છે તેટલું જ બમ છે હવે તારે વધુ શિખવાની જરૂર નથી

ગુરુના વચન સામળીને સ્થૂળભદ્રને તરત પોતાની બૂનને ખ્યાન આવ્યો તેને બહુ પસ્તાવો થયો અને ગુરુના ચમ્પોમા નમીને વદન કરીને પોતાના અપરાધની માફી માગતા કહ્યું—પ્રભુ ક્ષમાશ્રમણ ! આ મારી પહેલી જ બૂન છે કૃપા કરી ક્ષમા કરો બાકીના પૂર્વ વિચ્છેદ બધા તેમ છે તો ભરિધના મદત્ત સ્થનિગે કહેશે કે સ્થૂળભદ્રે શ્રુતમદ્દ કર્યો તેથી ગેય ઝનનો નાન થયો

ગર્ભા મર્વ સાધુઓએ પણ મદ્રમાહુ સ્વામીને પ્રાર્થના કરી કે—સ્થૂળભદ્રને વાચના આપવાની કૃપા કરો તે હવે ફરીથી અપગધ ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે ક્ષમા માગે છે

મદ્રમાહુ—શ્રમણો ! તમે હવે આ બામતમા વિગેષ આગ્રહ ન કરો તુ વાચના દેવાની ના ગા માટે પાકુ છું તેનું કારણ માબજો—

સ્થૂળભદ્રના અપગધના કારણથી નહિ પણ ભરિધ્યો નિચાર ફરીને બાકીના પ્રર્વનો પ્રચાર કરવાનું બધ કરે છું જુઓ ગજકુળ જેવા શમ્પટાન મત્રીના ખાનદાન કુળમા જન્મેના હોના છતાં સ્થૂળભદ્ર જેવા ગભીર પુરુષ કે જેણે બાર વર્ષની સગિની કોશાના પ્રેમને લાણુમરમા ત્યાગ કરી દીધો અને નદ ગમ્મએ આપેના મત્રીપ ને ડોડીને વિરકનબાનની દીક્ષા ગ્રહણ કરી એના સ્થૂળભદ્ર પણ શ્રુતજ્ઞાનનો દુરુપયોગ કરનામા ત પર ચર્ચ ગયા તો બીજાની તો વાત જ શુ કરી ?

શ્રમણો ! દિવસે દિવસ મમય નાજુક આવનો જાય છે મનુષ્યની માનસિ સમિતિઓનો પ્રતિમમય હાસ ચર્ચ રહ્યો કે તેની ક્ષમતા અને ગભીરતા નષ્ટ થતી જાય છે એવી દશામા ઝનનો પ્રચાર કરનામા હુ કુશળ જોઈ શકું નથી

મુરકન થઇ પડી તેથી જૈન શ્રમણો કલિંગ દેશ તરફ ચાલ્યા ગયા
આ વખતે કલિંગમાં મહારાજા બિષ્ણુરાય મહામેધવાહન ખાગ્વેન
રાજ કરતા હતા.

મહારાજા ખારવેલા વૈશાલીના ગણમત્તાજી જતનના પ્રમુખ
પરમ અર્હત ઉપામક ચેટ્ટ રાજાના વશન હતા. મગધરાજ શેણિકના
પુત્ર ટ્રેણિકે (અમલસરુ) ચેટ્ટરાજ સાથે બચકર યુદ્ધ કરેલું ત્યારે ચેટ્ટ
મહારાજા બાળન કડી ગર્વે ગયા અને તેમનો પુત્ર ગોભનરાય નામીને
તેના મમ્મ કલિંગરાજ સુતોચન પામે ગયા. સુતોચનરાય પણ જૈન હતા
અને તેમને મતાનમાં માત્ર એક પુત્રી હતી એટલે તેમના મૃત્યુ પછી
ગોભનરાય કલિંગાધિપતિ થયા.

ગોભનરાયની દગમી પેઢીએ બિષ્ણુરાય વીર સ. ૩૦૦ માં
કલિંગનો રાજા બન્યો. તે તેના પૂર્વજોની પેઠ જૈન રમી અને
મહા પ્રતાપી હતો. તેના ત્રણ નામો છે—

૧. બિષ્ણુરાય—જૈન નિર્મય બિમુઓ-શ્રમણોનો પરમમન્ત
દોવાથી તે બિષ્ણુરાય કહેનાતો.

૨. મહામેધવાહન—એ એના પૂર્વજોથી ચાલ્યા આવતા
મહામેધ જેના હાથીનું વાહન દોવાથી મેધનાહન કહેનાતો.

૩. ખારવેલાધિપતિ—તેની રાજધાની સમુદ્ર કિનારે દોવાથી
અને તેના રાજ્યની સીમા સમુદ્ર સુધી દોનાથી તે ખાગ્વેલાધિપતિ કહેવાતો.

આ બિષ્ણુરાયે મગધના રાજા પુષ્પમિત્રને હરાવ્યો હતો.

આચાર્ય હિમવત કૃત સ્થવિરાવલીમાં બીજી આગમવાચનાનું
વર્ણન કરતા નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે—

જાર દુકળી પડી તેમાં આચાર્ય મહાગિરિ તથા આચાર્ય સુદસ્તિજના
અનેક શિષ્યો યુદ્ધ આહાર ન મળવાથી કુમારગિરિ (પર્વત) નામના
તીર્થમાં અનશન કરીને દેહમુક્ત થયા હતા એ દુઃખના પ્રભાવથી

પર્વતની શુદ્ધાઓમાં ચાતુર્માસ રહેના એ પ્રમાણે મહારાજ ખારવેને નિર્ગંધો માટે નિમિત્ત વ્યવસ્થા કરી હતી

ઉપગે-ત વ્યવસ્થા કરવાનો મત્રામાં નિર્ણય કરી લીધા પછી બિખ્ખુરાયે કૃતાયતા અનુભવી તે પછી તેમણે બલિસ્મદ્ ઉમાસ્વાતિ, શ્યામાચાર્ય આદિ સ્થવિરોને વદના નમસ્કાર કરીને, ત્રિનાગમમાં મુકુટ તુલ્ય દંષ્ટિવાદના દશપૂર્ સુધીના શ્રુતનો સમ્રદ્ધ કરવા માટે પ્રાર્થના કરી

બિખ્ખુરાયની પ્રેરણાથી પૂર્વોક્ત સ્થવિર આચાર્યોએ અવશિષ્ટ દંષ્ટિવાદને શ્રમણ સમુદાય પાસેથી થોડું થોડું એકત્ર કરીને, વ્યવસ્થિત કરીને, લોજપત્ર, તાડપત્ર તથા વલ્લ પર અક્ષગેથી લિપિબદ્ધ કરીને લિખ્ખુરાયનો મનોરથ પૂર્ણ કર્યો અને એ પ્રમાણે સુનર્મસિનામી રચિત દ્વાદશાંગીના સરક્ષક થયા.

એ પ્રસંગે શ્યામાચાર્યે નિર્ગંધ સાધુ માધ્વીઓના સુખબોધાયે પન્નવણા (પ્રજ્ઞાપના) સૂત્રની રચના કરી જે વીર સ ૩૪૦માં મપૂર્ણ થયું હતું

સ્થવિર શ્રી ઉમાસ્વાતિએ એ જ ઉદ્દેશથી નિર્ગંધિન (બાળ્ય) મહિત તત્ત્વાર્થ સૂત્રની રચના કરી

અહીં સ્થવિરાનલી લેખની મરખા નામથી ભૂત થઈ હોય એમ લાગે છે કારણ કે એ વખતે મર્વ જૈન મુનિઓ અર્ધભાગધી ભાષામાં જ લખતા હતા તે વખતે મુનિઓ સસ્કૃત ભાષા વાપરતા જ નહોતા અને તત્ત્વાર્થ સૂત્ર સસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું છે. તેથી તે પહેલા ઉમાસ્વાતિનું હોઈ શકે નહિ. પણ વિક્રમની પહેલી બીજ સદીમાં થયેલા બીજા ઉમાસ્વાતિએ તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રચેલું કે

સ્થવિર આર્ય બલિસ્મદ્દે વિદ્યાપ્રવાદ પૂર્વમાંથી અગવિદ્યા આદિ શાસ્ત્રોની રચના કરી

ચોથું સુનિ સમેલન મથુરી વાચના

આચાર્ય સ્કદિલના યુગ પ્રધાનત્વના સમયમા ફરી પાછા ખાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો તેથી સાધુઓને બિક્ષા મળવાનો અમભવ થઈ ગયો. તેથી સાધુઓ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શક્યા નહિ તેમજ શિખેલા શાસ્ત્રોને યાદ કરી જઈ તેનું પુનરાવર્તન પણ કરી શક્યા નહિ આ કારણથી ધણા શ્રુતધર સ્થવિર પરબોખ્યામી થઈ ગયા અને વિદ્યમાન શ્રમણ સવમા પઠનપાઠનની પ્રગતિ બધ યતી ગઈ તેથી ધણા અબૌકિં શ્રુતનો વિનાશ થયો.

તે સમયે તે પ્રદેશમા આચાર્ય સ્કદિલ એક જ વિરોપ શ્રુતધર રહેના પાખ્યા હતા તેથી સુકાળ થતા વીર સ. ૮૨૭ થી ૮૪૦ (વિક્રમ સવત ૩૫૭ થી ૩૭૦)ની વચમાના કોઈપણ વર્ષમા મથુરા નગરીમા યુગપ્રધાન શ્રી સ્કદિલાચાર્યની પ્રમુખતામા ઉત્તગપથનો શ્વેતાખર શ્રમણ સધ એકઠો થયો અને તેઓ આગમને વ્યવસ્થિત કરામા લાગી ગયા.

જેને જે આગમ સૂત્ર કે નેનો ખડ યાદ હતો તે તેઓ કહેતા ગયા અને એ રીતે અગીઆર અગ અને થોડુક પ્રવશ્રુત સધટિત કરાયુ અને તે વ્યવસ્થિત કરીને લખી લેવામા આવ્યુ તે પછી સ્કદિલાચાર્યે તે અનુસાર સાધુઓને વાચના આપી તેથી તે વાચના સ્કદિલી વાચનાના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ અને મથુરામા મપન્ન થઈ દોવાથી તે માથુરીવાચના કહેનાઈ.

પાંચમું સુનિ સમેલન વાલ્મીવાચના

મથુરામા આચાર્ય સ્કદિલે આગમોદ્ધાર કરીને વાચના શરૂ કરી તે જ વખતે સૌરાષ્ટ્રમા વલ્લભી નગરીમા (હાલનું વળા) આચાર્ય

આ બંને વાચનાના વારસાનાળા આચાર્યોના વખતમા વળી પાછો બાર વર્ષનો બારે દુમળ પડ્યો તેથી થોડું જીર્ણોદ્ધાર કરેલું શ્રુત પળ ઝિન્નિન્ન થઈ ગયું તેવી સુમળ થતા તેમણે વીગ સવત ૧૮૦ માં વત્સબીમા (વળામા) મોટું મુનિમંથેલન મેળવ્યું અને તે સમેલનની રૂમરૂમા બંને વાચનાના પાઠોને તપાસી એક ચોક્કસ પાઠ તૈયાર કર્યો તે વખતે બંને વાચનાઓના મિદ્ધાતોના પરસ્પર મગનરય કરવામા આવ્યા અને બની શક્યો તેટલો બેઠબાર મટાડીને એમરૂપ મરવામા આવ્યા.

બંને જે જે મહત્વપૂર્ણ બે રહ્યા તેને પાઠાતરના રૂપમા ટીકા ચૂલુઓમા અગ્રહીત મરનામા આવ્યા ટેલકાક પ્રકીર્ણ થયો ફક્ત એક જ વાચનામા હતા તેને પ્રમાણ માની લીધા.

એ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કર્યા પછી આચાર્ય સ્કલિની માયુરી વાચના અનુમાર સર્વ મિદ્ધાત લખનામા આવ્યા જ્યાં જ્યાં નાગાર્જુન વાચનાનો મતભેદ પાડેલો હતો ત્યાં તે ટીકામા લખી લેનામા આવ્યો પણ જે પાઠાતરો નાગાર્જુની અનુયાયીઓ કોઈ રીતે છોડી દેવા તથા નહોતા તેને મૂળ સૂત્રમા પણ વાચનતરે પુણ એના શબ્દોની સાથે તેને ઉચેષ્ઠ કરનામા આવ્યો.

લખવાની સરળતા માટે ફરી ફરી આનતા પાસને પૂર્વે લખેલ સ્થાનોની સાક્ષી આપી દુકાની દીધા કે આ પ્રમાણે અભ્યાસ મરવામા સુગમતા રહે એવી રીતે શૃષ્ણનાબદ્ધ મર્વ આગમ થયો લખાયા.

આ રીતે બંને વાચનાઓમા લખેલા મિદ્ધાનો ઉપરાંત જે જે અથ પ્રકરણ હતા તે સર્વને લખાનીને સુરક્ષિત કરનામા આવ્યા આ પ્રમાણે દેવર્દિંગણિ બધા આગમ અથ પ્રકરણના સપાદન બંધા.

આ વખતે શ્રી દેવર્દિંગણિએ નદીસૂત્ર રચ્યું

સૂત્રો ક્યારથી લખાવા માડ્યા ?

સર્વ શ્વેતાખર સપ્તાયોમા નામાન્ય રીતે એવી માન્યતા પ્રવર્તે છે કે આગમશાસ્ત્રો શ્રી દેવર્દિંગણિ ક્ષમાશ્રમણના વખતમા જ રીર

નથી પરંતુ તેની પદેના પણ આગળ લખાતા હતા અને કારણેયે મથી માધુઓ તે પુસ્તકો પોતાની પાસે રાખતા હતા.

છતાં પણ જ્યાં સુધી યાદ શક્તિ મારી હતી ત્યાં સુધી વિશેષે કરીને સાધુઓ મન શ્રુત મુખપાઠે ગમતા હતા અને જરૂર પડે પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરતા હતા.

આ પ્રમાણે સૂત્રોચારો પડેથી આજસુધી કેવી રીતે ગળની ગમવામાં આન્યા તેનો ઇતિહાસ છે.

હવે ટિગબરો મૂળ સૂત્ર જળવાયા નથી તેના કારણો આપે છે તે અને શ્વેતાચરો તેનું સમાધાન કરે તે તે જોઈએ.

મૂળસૂત્રો જળવાયા નથી તે માટે

ટિગબરોના કારણો.

૧. ટિગબરો પડેનું કારણ એમ કહે છે કે અગસૂત્રોનો મૂળમાં જેટલો વિસ્તાર હતો તેટલો નથી કાળપ્રભાવે ટેલુ મૂનાઈ ગયું હોય તે સંભવિત છે પરંતુ હાલના સૂત્રોમાં કયાય કાર્ષપણ અડિત થયું હોય એમ દેખાતું નથી બધા સૂત્રોમાં પડેલીથી છેલ્લે સુધી એકમરણો મગધ જળવાઈ રહેતો દેખાય છે તો તેનો કાર્ષ ભાગ અડિત થયો હતો એમ કેમ માની શકાય ?

શ્વેતાચરનું સમાધાન—ઉપર આપેના ઇતિહાસ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મૂળ જેટલું જેટલું યાદ હતું તે દેખે વખતે યાદ કરીને તેને વ્યવસ્થિત રૂપે એટલે મગધ જળનીને ગોઠવી દેનામાં આન્યુ હતું કારણકે નદિતર પહોંચાઈમાં બહુ અડચણ પડે તેથી મન શાસ્ત્રોને દરેક વખતે સમઘ પ્રમાણે ગોઠવીને લખાયા હતા.

તેથી ટિગબરોની એ દલીલ ટકી ગમતી નથી.

૨. ટિગબરોની બીજી દલીલ એ છે કે—પડેની મજ્યા મૂળ પ્રમાણે ગળતી નથી તે કે સનમા મળગ નમર મજ્યા દેખાય છે.

શ્વેતાખરોનું સમાધાન—એ વાત તો ખરી જ છે કે હાલના ઉપનયન સૂત્રોનો બધો ભાગ મૂળનો જ નથી કારણ કે પૂર્વાચાર્યો તેમના શિષ્યોને શિષ્યકવવાને માટે મૂળ સૂત્રો ઉપર વિવેચના કરતા તે વિવેચન પદ્યમાં કરતા કે જેથી શિષ્યોને મદદનામથી યાદ ગઈ જાય કાગળ કે બધું કુન મુનિઓને મુખપાઠ જ ગ્યેતુ

મૂળ સૂત્ર અને પૂર્વાચાર્યોના વિવેચનો બધું એક સાથે શિષ્યો યાદ રાખતા. પૂર્વાચાર્યો પોતાના વિવેચનો પોતાના નામથી જુદા પાડતા નહોતા કારણ કે તેમને નામનો મોહ નહોતો. તેમનો ઉદ્દેશ ફક્ત શિષ્યોને જ્ઞાન આપવાનો હતો.

હાલના ઉપલબ્ધ સૂત્રોમાં મૂળ તથા વિવેચનોનું મિશ્રણ જરૂર છે. પણ તેનું કારણ એવું નથી કે જેવી સૂત્રોને વિચ્છેદ ગણાય અથવા સૂત્રો અમાન્ય ગણાય.

વિવેચન તે મૂળના સ્પષ્ટીકરણરૂપે છે અને તેથી તે જરૂરનું જ ગણાય સૂત્ર કે અથ અમાન્ય તો ત્યારે જ ગણાય કે જ્યારે તેની અદરનું લખાણ સિદ્ધાંત વિરુદ્ધનું હોય. અને સૂત્રોમાં સિદ્ધાંત વિરુદ્ધનું શુ શુ છે તે તો દ્વિગબરોએ બતાવ્યું જ નથી

સૂત્રો વિચ્છેદ ગયાની દ્વિગબરોની વાત તેમના જ અચોથી ખોટી ઠરે છે.

દ્વિગબરો મ્હે છે કે સૂત્રો વીર સવત ૬૮૩ માં વિચ્છેદ ગયા હતા આ વાત તેમના જ અચો ઉપરથી ખોટી પૂરવાર થાય છે તેની કેટલીક નિગત મે મારા જૈનધર્મ અને એકતા પુસ્તકના ‘સૂત્રો અને આગમ’નામના પ્રકરણ નં ૨ માં આપી કે તે નિશ્ચયે જોઈ લેની

દ્વિગબર અચમરોએ નિકમની છરી સદી સુધી શ્વેતાખર સૂત્રો શાસ્ત્રોનો તેમના અચોમાં છટથી ઉપયોગ કર્યો છે, જેમ કે

સૂત્ર વિગ્રહે કહેવાનું

‘ખડ’ કારણ

જે કે દિગ્બરો કહે છે કે સૂત્રો વીર મ ૬૮૩ માં વિગ્રહે ગયા હતા પણ તે વાત યોગી છે તે ઉપર ખતાવાઈ ગયું છે સૂત્રો વિગ્રહે ગયાની વાત તેમણે ધણા વખત પાળળવી કરી હતી તેનું મારણુ એ હતું કે—

શરૂઆતમાં તો ક્રૂર નગરવનો જ મતભેદ હતો અને આચાર્ય સૂત્રમાં નગરવનું પ્રતિપાદન હતું જ તેથી તેમને સૂત્રો વિગ્રહે ગયા એમ કહેવાની જરૂર જ ડોલી નગરવને વળગી ગ્રહેવા છતાં તે વખતે દિગ્બરો અપવાદ તરીકે વસ્ત્રપાત્રની જરૂરીયાત પણ સ્વીકારતા હતા કે જે પ્રમાણે ભગવતી આરાધનામાં પ્રતિપાદન કરેલું છે અને આચાર્ય સૂત્રમાં પણ તે જ પ્રમાણે છે તેથી દિગ્બરો છટા પડ્યા છતાં શ્વેતાચર સૂત્રોને માન્ય ગણતા હતા.

પરંતુ શ્રી કુદકુદાચાર્ય દિગ્બર માન્યતાને નહું સ્વરૂપ આપ્યું. તેમણે અપવાદ માર્ગના ઇન્કાર કર્યો અને નગરવનું એકાંત આગ્રહની પ્રતિપાદન કર્યું. તેથી અનેક નરી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ જેની કે—કરળાદાર, સ્ત્રી મુક્તિ સ્ત્રીદીક્ષા વગેરે તે વખત સુધી દિગ્બર લેખકોની એ નિયમમાં શ્વેતાચરો ॥ જેવી જ માન્યતા હતી પણ શ્રી કુદકુદાચાર્ય આગ્રહ પૂર્વકની જે નરી માન્યતાઓ શરૂ કરી તેના પરિણામે તેમને શ્વે સૂત્રોને અમાન્ય કરવાની ફરજ પડી પણ લગભગ ચારસો વર્ષ પછી અમાન્ય કરવા તે અયોગ્ય કહેનાય એટલે ચારસો વર્ષ પહેલાંની જ વિગ્રહે ગયા છે એમ જાહેર કર્યું.

એ કારણથી જ કુદકુદાચાર્યની પૂર્વના દિગ્બર આચાર્યોના અધોગત પાલુ શ્રી કુદકુદાચાર્ય ॥ અધોને પગમાગમ દી પ્રધાનપદ આપનામાં આનુ-

ત્યારે હવે પ્રશ્ન એ રહે છે કે—

- ૭ મચેકવાદને મૂળ સ્વરૂપ આપવા માટે સૂત્રે ના ખોટા અર્થ કર્યા છે, નવી વાતો ઉમેરી છે તે ઉપરાંત નમ્ર મુનિ સળધની વાતો, કથાઓ શ્વે સાહિત્યમાથી મદતર કાઢી નાખી છે કે જેથી સાધુની નગ્નતાનું કદિ અમિતત્વ જ નહોતું એમ સમજાય
- ૮ તાપસો જૈન દીક્ષા લીએ ત્યારે તથા ગૃહસ્થલિંગી વગેરે કેવળીને કેવળજ્ઞાન થાય કે તરત દેવેદ્ર આવીને તેમને મુનિવેષ આપે એમ કહી નગ્નતા સદતર નહોતી એવી ખોટી માન્યતા ઉપજાવી છે
- ૯ ભગવાન મહાવીર છદ્મસ્થ નિર્ઘ્રય અવસ્થામાં ચાર જ્ઞાનના ધણી અને અપ્રતિમ શક્તિવાળા હતા તે વત ધ્યાનમાં લેતા કદ્મસૂત્રમાં વ્યતરદેવ વગેરેની અનેક વાતો કાદ્મનિક અને ભગવાનના જ્ઞાન તથા શક્તિની અવ હેલના કરતી હોય એમ લાગે છે
- ૧૦ શ્વેતામ્બર સપ્રદાયની માન્યતા મુજબની અનેક વાતો સૂત્રોમાં એવી રીતે ઉમેરી દીધી છે કે તે સર્વ ભગવાન મહાવીરે પ્રરૂપેલું છે એમ જ સમજાય કારણ કે સૂત્રોમાં ભગવાન મહાવીરની જ પ્રરૂપણા હોય
- ૧૧ સૂત્રોને આગમ કહેવાનું કારણ એ જ છે કે સૂત્રનામ ધારી ગ્રંથો એ મૂળ સૂત્રો નથી પણ મૂળ, વિવેચન અને ઉમેરાના સમૂહમાંથી ચાઢ રહેલું અતે પરપરાથી ચાલ્યું આવેલું તે આગમ છે
- શ્વેતામ્બરોએ જાળવી રાખેલું આગમ શ્રુત તે મૂળ કે

અને આ રીતે સ્ત્રીને દલદી પાડવાના દોષના બચાવમાં આચાર્યોએ સ્ત્રીઓના જે દોષના બદાના બનાવ્યા છે તે સર્વ જૂઠા છે કાણ કે એ જ દોષો સ્ત્રીઓમાં તેમ જ પુરુષોમાં પણ હોઈ નકે છે. છતાં માધુઓએ એ બદાનાને મન્ય તરીકે શ્રાવણને મમનના એટલે શ્રાવકો પણ અધ્યક્ષાથી માણુની વાત નાચી માની બેઠાં ।

મૂર્તિપૂજામાં માંડીઓ માટેની ઉપરની ૮ જે બામતો કહ્યું રીતે પાળવામાં આવે છે પરંતુ સ્થાનસ્વામીઓ ન ૩ અને ૪ ની બામતમાં ૮માં બન્યા છે છતાં બાકીની બામતોમાં સ્થાનસ્વામીઓ પણ મૂર્તિપૂજક જોવા જ મધુચિત વિચાર ધરાવે છે ગિરમરોએ તો માંડીની પ્રજ્ઞા એટલી બધી જિતારી પાડી છે કે તેમની તો વાત જ ચી કરી ?

માંડી સ્ત્રીઓને પુરુષ સાધુઓથી ઉતરતી કક્ષાની માનનાર સાધુ તેમ જ શ્રાવકોએ નીચેની બામતો વિચારવી રહે છે.

- ૧ જીવ સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તે તેના પૂર્વભવના પાપનું ફળ છે પણ આ ભવના પાપનું ફળ નહીં આ ભવે માંડી સ્ત્રી જાને, વિદ્યાએ, ઉમરે ૪૬ દોષ તેને નોંધ દીક્ષિત યુવાન મુનિ વદન ન કરે પણ એથી બેઘડુ એ ૪૬ માંડી યુવાન નવદીક્ષિત માધુને વદન કરે એનો અર્થ એ થયો કે માંડી સ્ત્રીના પૂર્વભવના પાપને માટે આ ભવે તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે

આણુ વર્તન જૈન સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે.

- ૨ પૂર્વ ભવના પાપ માટે ચાલુ ભવે એટલે વર્તમાન ભવે તે જીવ ધર્મા, શુશ્રુવાન, વિદ્યાન, ચારિત્રવાન દોષ તો પણ તેનો તિરસ્કાર કરવાનું જૈન મિદ્ધાંતમાં ક્યે કેમજે જણાવ્યું છે ? મિદ્ધાંતમાં એવો ક્યો નિગમ છે ?

અને આ રીતે સ્ત્રીને દલકી પાડવા ॥ દોષના જવાબમાં આચાર્યોએ સ્ત્રીઓના જે દોષના જવાબના જના-યા છે તે મરં દૂદા છે કાણુ કે એ જ દોષો સ્ત્રીઓમાં તેમ જ પુરુષોમાં પણ હોઈ ગયે છે. છતાં માધુઓએ એ જવાબનાને મત્ય તરીકે શ્રાવકોને મમગ્ન-યા એટલે શ્રાવકો પણ અધમ્રદાયી માનુની વાત માચી માની બેદા ।

મૂર્તિપૂજામાં માધીઓ માટેની ઉપગતી ૯ થે જામનો કડક રીતે પાળવામાં આવે છે પરંતુ સ્થાનસ્વામીઓ ન ૩ અને ૪ ની બાબતમાં દ્વંદ્વ જન્યા જે છતાં બાકીની જામનોમાં સ્થાનકવાસીઓ પણ મૂર્તિપૂજક જેટલા જ મકુચિત વિચાર ધરાવે છે ગિમરોએ તો માધીની પ્રજ્ઞા એટલી બધી તારી પાડી છે કે તેમની તો વાત જ રી કરી ?

સાધ્વી સ્ત્રીઓને પુરુષ સાધુઓથી ઉતરતી કક્ષાની માનનાર સાધુ તેમ જ શ્રાવકોએ નીચેની બામતો વિચારવી ઘટે છે

૧ જીવ સ્ત્રીત્વ પ્રાપ્ત કરે છે તે તેના પ્રાંભવના પાપતુ ક્ષણ છે પણ આ ભવના પાપતુ ક્ષણ નથી આ બધે માધી સ્ત્રી જાને, વિદ્યાએ, ઉંમરે વ્રદ્ દોષ તેને નો દીક્ષિત યુવાન મુનિ વદન ન કરે પણ એથી બચદુ એ વ્રદ્ માધી યુવાન નવદીક્ષિત સાધુને વદન કરે એનો અર્થ એ થયો કે માધી સ્ત્રીના પ્રાંભવના પાપને માટે આ બધે તેનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે છે

આવુ વર્તન જૈન સિદ્ધાંતની નિરુદ્ધનું છે.

૨ પ્રાં ભવના પાપ માટે આવુ બધે એટલે વર્તમાન બધે તે જીવ ધર્મા, શુણ્યવાન, વિદ્વાન, ચારિત્રવાન દોષ તો પણ તેનો તિરસ્કાર કરવાનું જૈન સિદ્ધાંતમાં કયે ઠેકાણે જણાયું છે ? સિદ્ધાંતમાં એવો કયો નિયમ છે ?

દોવાનુ માને છે જતા પુરુષ તરીકેના અભિમાનથી ઓને દલકી દરાવરી કે ગણુની ને મિદ્દાત વિરુદ્ધનુ કાર્ય છે

- ૯ વ્યવહારમા માતા વગેરે વડીત ઓઓને પ્રજ્ઞ ગણુવામા આવે છે તેજ રીને ધર્મમા કેમ નહિ ?

માતા ગુણુવતીએ દીક્ષા લીધી છે અને માધી અને ન છે થોડા વખત પછી પુન નિનયચદ્રની પત્ની ગુજરી જતા વૈરાગ્ય ભાવ આનવાથી નિનયચદ્ર પણ દીક્ષા લઈ માધુ અને છે મમારમા માતા તરીકે, નિનયચદ્ર ગુણુવતીને પ્રજ્ઞ ગણી નિયમિત વદન કર્તો. અને ગુણુવતી સાધી થયા પછી પણ નિનયચદ્ર માધી ગુણુવતીને ભક્તિ અને નિનયથી રક્ષ કર્તો હવે નિનયચદ્ર માધુ થયેન કે તેથી શુ માધી ગુણુવતી નિનયચદ્રને વદન નમસ્કાર કર્તો નહિ જ

સા વી ગુણુવતીએ નિનયચદ્રને નમસ્કાર કરના જ નેઈએ, વદન કરવુ જ નેઈએ એમ માનનાગ કે કહેનાગને જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતનુ જ ભાન નવી એમ કહેવુ નેઈરો. અથવા તો એવું કહેનારા માનનારા જૈન ધર્મો નથી પણ જૈન હોવાનો દલ કરે છે એમ જ માનવુ નેઈએ.

- ૧૦ જૈન ધર્મમા સર્વ ઠેકણે ચાગિત્ર અને ગુણુની મહત્તા ગાઈ છે પણ કયાય પુરુષ વેદની મહત્તા બતાવી નથી. આત્માનો વિકાસ, આત્માનો ઉત્પર્ગ ગુન અને ચાગિત્રથી થઈ શકે કે તેમા વેદના બે સીખરવામા આગ્યો નથી જતા માધી ઓના ગુણુ ચારિત્રની મહત્તા ઠાળી નાખીને તેને નદીક્ષિત મુનિથી પણ દલકી ગણુવામા આવે ત્યારે જૈન મિદ્દાતનુ જ ખૂન ગરામા આવે છે એમ જ ગણાય

- ૧૧ “ થેરી ગાથા ” નામના મૌદ્ધ બિમ્બુણીઓના “ ગાથા સમ્રદ ” મા બદા કુડવા કેશા નામની એક જૈન સાધીનું વર્ણન આવે છે

એક દલીલ એમ થાય છે કે છટા પજા પછી દિગબરોએ ચેતાંબરોથી પોતાનું કાર્મિક જુદું બતાવવા માટે તેમનું શ્રુત ગૌતમ-સ્વામીથી ઉતરી આવેલું જણાવ્યું છે

પરંતુ એમ માનતા વિરોધ એ આવે છે કે હાલના ઉપવબ્ધ સૂત્રોમાં ઠેકઠેકાણે ગૌતમસ્વામીનું જ નામ આવે છે પણ કયા ય સુધર્મા સ્વામીનું નામ આવતું નથી જો કે મૂળ સૂત્રો સુધર્માસ્વામીના બનાવેલા દોષ તો તેમાં સુધર્માસ્વામીનું જ નામ આવવું જોઈએ

એના જનામમાં એમ કહેનામાં આવે કે ગૌતમસ્વામી મોટા હોનાથી ગૌતમસ્વામીનું નામ મૂકેલું છે બાકી સૂત્રો તો સુધર્મા-સ્વામીના જ બનાવેના છે

તો ત્યાં પણ આપણી મૂળ માન્યતામાં જ વિરોધ આવે છે કારણ કે મૂળ માન્યતા એમ છે કે—અગીઆર ગણધરે અગીઆર દ્વાદશાગી બનાવી હતી અને દરેક ગણધર પોતાની દ્વાદશાગી પ્રમાણે તેમના શિષ્યે ને શિક્ષા આપતા હતા ગણધરો વહેના કેનળગાન પામ્યા તેથી તેમની દ્વાદશાગીઓ વિઝડેદ ગઈ અને સુધર્માસ્વામી હેરા રહ્યા તેમની દ્વા શાગી ચાલુ રહી

એટલે કે ગણધર તરીકે બધા સરખા હતા માટે અગીઆર દ્વાદશાગી બની અને તેથી દરેકની દ્વાદશાગીમાં તેના બનાવનાર ગણધરનું જ નામ હોઈ શકે ત્યાં મોટાના વિનયનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો જ નથી

છતાં હાલના ઉપવબ્ધ સૂત્રો જે સુધર્મા સ્વામીના મૂળ બનાવેલા માનનામાં આવે છે તેમાં દરેક ઠેકાણે ગૌતમ સ્વામીજીના જ સંબોધનો છે એ હકીકત છે જ

બગનાન મદ્દારીના નિર્નાય પછી ગૌતમ સ્વામી યુગપ્રધાનપદે ન આયા કારણકે કેનળી યુગપ્રધાનપદ પર ન આવે એની માન્યતા છે પરંતુ તેમાં વિરોધ આવે છે તે આ પ્રમાણે—

એક દલીલ એમ થાય છે કે છટા પજા પછી દિગબરોએ
ધેનાબરોથી પોતાનું કાષ્ટક જુદું બતાવવા માટે તેમનું શ્રુત ગૌતમ-
સ્વામીથી ઉતરી આવેલું જણાવ્યું છે

પરંતુ એમ માનતા વિરોધ એ આવે છે કે હાલના ઉપનબ્ધ
સૂત્રોમાં ઠેકઠેકાણે ગૌતમસ્વામીનું જ નામ આવે છે પણ મ્યાય સુધર્મા
સ્વામીનું નામ આવતું નથી જો કે મૂળ સૂત્રો સુધર્માસ્વામીના બનાવેલા
દોષ તો તેમાં સુધર્માસ્વામીનું જ નામ આવતું જોઈએ

એના જવાબમાં એમ કહેવામાં આવે કે ગૌતમસ્વામી મોટા
દેવાની ગૌતમસ્વામીનું નામ મૂકેલું છે બાકી સૂત્રો તો સુધર્મા-
સ્વામીના જ બનાવેના છે

તો ત્યાં પણ આપણી મૂળ માન્યતામાં જ વિરોધ આવે છે
કારણ કે મૂળ માન્યતા એમ છે કે—અગ્નીચાર ગણધરે અગ્નીચાર
હાદશાગી બનાવી હતી અને દરેક ગણધર પોતાની હાદશાગી પ્રમાણે
તેમના શિષ્યે ને શિક્ષા આપતા હતા ગણધરે વહેના કેળણગાન પામ્યા
તેથી તેમની હાદશાગીઓ વિચ્છેદ ગઈ અને સુધર્માસ્વામી છેલ્લા ગયા
તેમની હાદશાગી ચાલુ રહી

એટલે કે ગણધર તરીકે બધા સરખા હતા માટે અગ્નીચાર
હાદશાગી બની અને તેથી દરેકની હાદશાગીમાં તેના બનાવનાર
ગણધરનું જ નામ દોઈ ગયું ત્યાં મોટાના વિનયનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત
થેતો જ નથી

જતા હાલના ઉપનબ્ધ સૂત્રો જે સુધર્મા સ્વામીના મૂળ બનાવેલા
માનનામાં આવે છે તેમાં દરેક ઠેકાણે ગૌતમ સ્વામીજીના જ સંબોધનો
છે એ હકીકત છે જ

બગના ૧ મહારીતના નિર્વાણ પછી ગૌતમ સ્વામી યુગપ્રધાનપદે ન
આવ્યા કારણકે કેળણી યુગપ્રધાનપદ પર ન આવે એવી માન્યતા છે
પરંતુ તેમાં નિગેધ આવે છે તે આ પ્રમાણે—

તથા મહાપુરુષોના ચારિત્રોને પુરાણ નામ આપ્યું આજરોમા નૈષ્ઠિક
અક્ષયારી છે તેમ દિગંબરોએ નૈષ્ઠિક આવક બનાવ્યા

આચારોમા તો દિગંબરોએ વૈષ્ણવીય આચારોને ખૂબ પ્રધાનતા
આપી જૈન ધર્મમા જેવા આચારોનું નામ નિશાન પણ દોઢ ન શક
તેના આચારો દિગંબરોએ પ્રચલિત કર્યા અને આજે પણ પ્રચલિત છે

બાળક જન્મે ત્યારથી વૈષ્ણવોના જેવા સરકાર આપના યજ્ઞોપવિત,
કમડલુ, છુનાછુત, ત્રીમુગ્ધિત નિષેધ, ગુદ્રમુગ્ધિત નિષેધ, જૈન મિવાય
ખીજને ઘેર જૈન માધુએ આદાર લેનાનો નિષેધ, આહનનીય આદિ
અગ્નિઓની પૂજન, મધ્યા, તપણ, આચમન વગેરે વગેરે આચાર
વિચારો જૈન ધર્મના નહિ પણ વૈષ્ણવ ધર્મના પ્રતિક છે

જેતાબર તરફના દ્વેષને લીધે જેતાબરોથી નવું અથના
જીલટું કરવાની ભાવનાથી દિગંબરોએ ઘણા વૈષ્ણવ આચારો
અપનાવી લીધા છે

એટલે દિગંબર આચાર સાહિત્ય અપનાવનાનો વિચાર
ધરતા પહેલા તેમા જૈન આચાર કેટલો છે તે જ સોનવું જોઇએ.

માટે સત્ય મૂળ ધર્મને અનુસરવા ઇન્દ્રિયનારાએ સપ્રદાયવાદી
સાહિત્યમાની વાતોની ચકાસણી કરીને સત્ય જણાય તે જ માનવું

સપ્રદાયવાદથી દૂર રહેવું

મપ્રદાયોની ઉત્પત્તિ અહમાન અને અજ્ઞાનતાથી ઉપજેલા એકાત
આગ્રહથી થયેલી છે

સપ્રદાય શરૂ કરનાર ગુરુ અથના ગુરુઓએ જે વસ્તુ જે રીતે
મ્હી, શિષ્યવાદી કે સમજની તે રીતે જ તેને જરાબર મમજવી અને
માનવી તે સપ્રદાયવાદ

ગુરુએ જે કોઈ શબ્દ વાક્ય કે ચત્રના અર્થ જે રીતે કહ્યા,
બતાવ્યા કે સમજાવ્યા તે અર્થને તે રીતે જ સમજવા કે માનવા અને

પ્રકરણ ચોથું

તીર્થની મહત્તા

સ્થાનકવાસી જૈનો તીર્થ સ્થળોની મહત્તા માનતા નથી, તીર્થ સ્થળોને કોઈ રીતે ઉપયોગી માધન તરીકે સ્વીકારતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસી સિવાયના મન જૈનો તીર્થની મહત્તા માને છે, મનજે છે અને તીર્થ સ્થળોને ભક્તિભાવ વધાવનાર, ધર્મભાવના વધારનાર એક ઉત્તમ સાધન ગણે છે

તેથી તીર્થ મનુષ્યો નિચાર કરવાનું પ્રાપ્ત થાય છે

સ્થાનકવાસીઓએ પોતાની માન્યતા શી છે તેનું કથાન પણ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું હોય એમ દેખાતું નથી માન્યતા માટે મુખ્ય સંવાદ એ છે કે—

(૧) સ્થાનકવાસી મૂળ સિદ્ધાંતને બાધ ન આવે તો હોય તો ધાર્મિક બાબતો માને છે કે નહિ અથવા—

(૨) સ્થાનકવાસી ફક્ત સૂત્રોમા હોય તેટલું જ માને છે ?

જો સૂત્રોમા હોય તેટલું જ માનવાનું સ્થાનકવાસીઓ કહેતા હોય તો તેમની માન્યતા એક ક્ષણ પણ ટકી શકે તેમ નથી કારણ કે સૂત્રમા નથી તેની સેકડો બાબતો સ્થાનકવાસીઓ જ્ઞેતાબરોની પેઠે જ માને છે

ત્યારે એમ નક્કી સમજાય છે કે સૂત્ર સિદ્ધાંતને બાધ ન આવે તેથી વાતો સ્થાનકવાસીઓ માતા બાબતો છે અને તેથી આજે પણ તેઓ તેની વાતો માતા તૈયાર છે અથવા તૈયાર હોવા જોઈએ એમ મનનનું નેત્ર એ જ

લના મપ્રકારો પ્ર ૪

પ્રકાર બનીને તેમજ બીજી અનેક રીતે તીર્થની મહત્તા વધારે છે
તે પછી તીર્થ સ્થળોની અવલેખના, અવગણના કે આશાતના કશી
તે સાર કાંઈ નથી એમ મિદ્ધ થાય છે

મુનિશ્રી લક્ષ્મીનિજયજી મહારાજે તેમના “પ્રતિમા
પૂજન” પુસ્તકમાં તીર્થયાત્રાના લાભ બતાવતા નીચે પ્રમાણે
લખ્યું છે.

પ્રશ્ન—તીર્થયાત્રા વિષે કયા સૂત્રમાં લખ્યું છે એને તેથી ગા
લાભ થાય ?

ઉત્તર—તીર્થ એ પ્રકારે છે—(૧) જન્મ તીર્થ તે ચતુર્વિંશ
સમ અને (૨) સ્થાવર તીર્થ તે શત્રુજય, ગિરનાર, નદીશ્વર, અષ્ટાપદ
આપ્ત, મહેન શિખર વગેરે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં જવાચારણુ નિગાચારણુ મુનિનરો નદીશ્વર
વગેરેની યાત્રાએ ગયા હતા એમ ફરમાવ્યું છે

શ્રી ગૌતમ સ્નામી પણ શ્રી અષ્ટાપદ પર ગયા હતા

શ્રી આચાર્યગણ સૂત્રમાં બીજા શ્રુત સ્કંધમાં ત્રીજી ચૂલિકામાં
દર્શનભાવનામાં ગાથા ૩૩૧-૩૩૨ માં નીચે પ્રમાણે તીર્થભૂમિ
બતાવી છે—

જમ્મામિસેય નિક્કમ્મણચરણનાણુપ્પયા ય નિવ્વાણે ।
વિપ્પલોઽ મવળમ્મદરનદીસર મોમનગરેસુ ॥ ૩૩૧ ॥
અદ્ધાવયમુજ્જિતે ગયમ્મપપ્પા ય ધમચક્કેય ।
પાસરદ્ધાવત્તનગ ચમરુપ્પાય ચ વદામિ ॥ ૩૩૨ ॥

ખાવાય—શ્રી તીર્થકરદેવના જન્માભિષેકની ભૂમિ, દીક્ષા ભૂમિ,
ભૂમિ, કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે ભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ, દેવલે

યાત્રાળુઓ ઉપરાત તીર્થ સ્થળોમા તેના અધિષ્ઠાયક દેવો હોય છે તેઓ પણ ત્યા સદૈવ ભક્તિ, પૂજા, આરાધના કરતા હોય છે તેમના તે શુદ્ધ ધાર્મિક પરમાણુઓ પણ તે તીર્થ સ્થળોમા ફેલાયલા હોય છે તેથી સરળ પ્રકૃતિના માણુમને તો તીર્થ સ્થળોમા શુભ વિચારો, ધાર્મિક વિચારો આન્યા વિના રહેતા જ નથી અને એ શુભ વિચારો શુભ ફળદાયક જ નીવડે એ તો સૈદ્ધાંતિક નિશ્ચિત વાત છે

આ ઉપરાત તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવો ત્યા જતા યાત્રાળુઓને અદશ્ય રીતે પણ ઘણી રીતે સહાયક થાય છે અને એ રીતે તેઓ તીર્થનો મહિમા પણ વધારે છે

આખું જગત પુદ્ગળ પરમાણુઓથી બરેલું પણ છે એમ તો સ્થાનકવાસીઓ માને જ છે પુદ્ગળની શક્તિ શાસ્ત્રોમા કલા પ્રમાણેની જ સ્થાનકવાસીઓ માને જ છે વિચારોના અને શબ્દોના પુદ્ગળો આખા વિશ્વમા ફેલાઈ જાય છે વગેરે શાસ્ત્રીય હકીકતો પણ સ્થાનકવાસીઓ માને છે જ પુદ્ગળ પરમાણુની શક્તિને ન માને તેને જૈન જ કહી શકાય નહિ

વળી અમુક અમુક જૂમિની ખાસ અમુક અમુક રીતે પણ મહત્તા હોય છે દાખલા તરીકે, મહાભારતની લડાઈનું સ્થાન કુરુક્ષેત્ર આજે પણ બે પરમ મિત્રો કુરુક્ષેત્રમાથી પમાર થાય તો તે વખતે તેમના મનમા દુશ્મનાવટનો ભાવ હત્યન્ન થાય છે અને તેઓ લડવાને તૈયાર થઈ જાય છે અથવા લડી પડે છે એમ સાબળ્યું છે

તો સખ્યાતા કે અમખ્યાતા વર્ષથી પવિત્ર જૂમિ તરીકે પકાયલી જૂમિ આજે પણ પવિત્ર ગણવામા આવે તો તેમા અજુગતું શું છે? તેમા સૈદ્ધાંતિક રીતે શો નાધ છે?

અને તીર્થ સ્થળોમા શુભ અને શુદ્ધ ધાર્મિક પરમાણુઓ વિશેષ પ્રમાણમા ફેલાયલા હોઇને તીર્થ સ્થળોની તે કારણે ખામ મદત્તા છે તે માનવું જ જોઈએ તેમજ તીર્થ સ્થળોના અધિષ્ઠાયક દેવો યાત્રાળુઓ

મદાયક બનીને તેમજ બીજી અનેક રીતે તીર્થની મદત્તા વધારે છે નો પછી તીર્થ ગયેલોની અવદેશના, અવગણના કે આશ્ચર્ય કરવી તે સાર કામ નથી એમ મિત્ર થાય છે

મુનિશ્રી ભદ્રકરવિજયજી મહારાજે તેમના “પ્રતિમા પૂજન” પુસ્તકમાં તીર્થયાત્રાના લાભ બતાવતા નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

પ્રશ્ન—તીર્થયાત્રા વિષે કયા સૂત્રમાં લખ્યું છે એને તેથી ગા બામ થાય ?

ઉત્તર—તીર્થ બે પ્રકારે છે—(૧) જગમ તીર્થ તે ચતુર્વિધ સમ અને (૨) સ્થાવર તીર્થ તે શત્રુજય, ગિરનાર, નદીશ્વર, અષ્ટાપદ, આબુ, અમેત શિખર વગેરે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમાં જનાયારણ વિનાયારણ મુનિનરો નદીશ્વર વગેરેની યાત્રાએ ગયા હતા એમ ફરમાવ્યું છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામી પણ શ્રી અષ્ટાપદ પર ગયા હતા

શ્રી આચાર્યગ મૂત્રમાં બીજા શ્રુત સ્કધમાં ત્રીજી ચૂમિકામાં દર્શનમાવનામાં ગાથા ૩૩૧-૩૩૨ માં નીચે પ્રમાણે તીર્થભૂમિ બતાવી છે—

જમ્મામિસેય નિકમ્મજનચરણનાણુપ્પયા ય નિલ્લાણે ।

વિયલોઞ મગ્ગમન્નરનીસર મોમનગરેસુ ॥ ૩૩૧ ॥

અઠ્ઠાવયમુજ્જિતે ગયમ્મપપ્પણ ય ધમચક્કેય ।

પાસરદ્ધાવત્તનગ ચ્મરુણાય ચ વદ્દામિ ॥ ૩૩૨ ॥

બાવાચ—શ્રી તીર્થ કરદેવના જન્માભિષેકની ભૂમિ, દીક્ષા સેવાની ભૂમિ, કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તે ભૂમિ, નિર્વાણભૂમિ, દેવગેહના

તેમા ઉદયમવત બની શકાય છે જે જે પ્રકારે આત્મવિદ્યુદ્ધિ થઈ શકે તે તમામ ઉપાયો યોજવાની કિંમતી તક મળે છે

કેટલાક ખ્યાની પુરુષો પદ્માડની ગુફાઓમા જઈ એકાંતમાં બેસી, આત્મા તથા જડના વિભાજો તથા તે બન્નેમાં રહેલી બિન્નતાનો વિચાર કરે છે, ધર્મધ્યાનમા તદ્વિવન બને છે અને શુદ્ધ ધ્યાન આદિ ધ્યાવી શકાય તે માટેનો અભ્યાસ કરે છે

વધારે શુદ્ધિ બીજી કારણ તો એ છે કે—ઉત્તમ મનુષ્યોના શરીરના પુદ્ગળ-પરમાણુઓ ત્યાં ફેલાએના હોય છે તે સર્વે ઉત્તમ હોય છે

જે પુરુષોની મુક્તિ થવાની હોય તેવા ઉત્તમ પુરુષોના શરીરમા ધ્યાનને પ્રુષ્ટિ આપે એવાં પુદ્ગળો એકત્ર થયેલા હોય છે હવે તે પુરુષો તો નિર્વાણ પામી ગયા પણ તે પુદ્ગળો તેમની નિર્વાણભૂમિમા વિખરાએલા હોય છે ત્યાં ધણુ કરીને સારા પુદ્ગળોનો જ જથ્થો હોય છે અને તે આપણામા દાખન થાય છે જો કે ઘણો કાળ વ્યતીત થયો છે છતાં તે સર્વ પુદ્ગળો કાઈ નાશ પામતા નથી

આવી વિશુદ્ધ જગ્યા પર પુણ્યવાન સ્ત્રી પુરુષોને આ નિર્મળ પુદ્ગળોનો સ્પર્શ થતા બુદ્ધિ કેટલી બધી નિર્મળ થતી હશે તેનો ખ્યાલ અનુભવ સિવાય આની શકનો નથી કદાચ દુર્ભાગી મનુષ્યને ત્યાં સારાને ખસે અશુભ પુદ્ગળોનો સ્પર્શ થાય તો તે તેના કર્મનો જ દોષ છે

મુખ્યત્વે કરીને તો ત્યાં ઉત્તમ પુદ્ગળોનો જ સદ્ભાવ છે એ રીતે ધર કરતા તીર્થયાત્રામા ઘણો નિશેષ લાભ મળે છે અને ધર્મધ્યાન નિર્વિઘ્ન અને સુગમ બની જાય છે

આ પ્રમાણે તીર્થસ્થળ એ ધર્મારાધનનું એક અચૂક સાધન છે, બકિતભાવની વૃદ્ધિનું એક અચૂક સાધન છે અને એ રીતે જીવને મોક્ષ

પ્રકરણ પાચમું

મુદપત્તિ

મુદપત્તિ માટે જોતોના ત્રણ ફિગ્કામા ત્રણ જુદી જુદી માન્યતાઓ છે—

દ્વિગ ખરો નિશ્ચયને પ્રાધાન્ય આપે છે તેથી મુદપત્તિને માનના નથી

સ્વેતાખરો યવહારને પ્રાધાન્ય આપે છે તેથી તેઓ મુદપત્તિની જરૂરીઆત સ્વીકારે છે પણ સ્વેતાખરમા બે સપ્રદાય છે—(૧) મૂર્તિપૂજક અને (૨) સ્થાનકવાસી ત્રીજો તેગપથ છે પણ તે સ્થાનકવાસીમાથી જ નીકળેલો હોઈ તે સ્થાનકવાસી પ્રમાણે જ મુદપત્તિ સબધી માન્યતા ધરાવે છે આ બંને સપ્રદાય મુદપત્તિ માટે જુદી જુદી માન્યતા ધરાવે છે

મૂર્તિપૂજક મુદપત્તિને હાથમા રાખી જરૂર પડે તેનો ઉપયોગ કરેલો એમ હાલ માન્યતા ધરાવે છે

સ્થાનકવાસી મુદપત્તિ અહોરાત્ર મોઢે બાધી રાખવાની માન્યતા ધરાવે છે

સ્થાનકવાસી મુનિઓએ પોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરવાના અતિરેકમા જેવા જેવા પુસ્તકો મહાર પાડી તેમા તીર્થ કર બગવાના મુદપત્તિ સહિતના ચિત્રો બનાવી તેમના પુસ્તકોમાં છપાવ્યા તેમજ પ્રાચીન કાળમા થઈ ગયેલા પ્રસિદ્ધ મુનિવરોના પણ ચિત્રો બનાવી તે ચિત્રો તેમના પુસ્તકોમાં છપાવ્યા

સ્થાનકવાસી મુનિઓ એ રીતે ઉત્સુક પ્રયત્ન કરતા જરાય અવકાયા નહિ. કારણ કે તીર્થ કર ભગવાનો સંપૂર્ણ રીતે અચેલક હોય છે એ સૂત્ર-સિદ્ધ હકીકત છે.

જ, દક્ષ મમાધાનની ઇચ્છા જોઈએ પણ પોતાના મતને એકાતથી પકડી રાખવાનો આગ્રહ ન જોઈએ

મતામહુથી ડોઝકાજો મોક્ષ નથી પણ મતામહુવી ભવ જમણનો વધાગે જ છે.

એટલું જો સ્થાનકવાસીઓ તેમ જ મૃતિપૂજકો યાત્રામાં રાખે તો વિરોધને ઠોકણે એકતા આવીને ઉભી રહે તેમાં જરાય મનાય નથી.

સમન્વય

ખરું કહીએ તો આ એક નજીવો વિગેર છે તે વિગેર ટળે અને બન્ને વચ્ચે મનોપમગ્ન મમાવાન થાય તેની અભિવાધાથી, હું મારી અદ્યપતિ પ્રમાણે સમન્વય માટે નીચે પ્રમાણેની મારી સૂચના બન્ને પક્ષની વિચારણા માટે મૂકું છું

મુદ્દપતિનો ઉદ્દેશ બોલતી વખતે વાયુકાય જીવોની રક્ષા કરવાનો છે એટલે કે મુદ્દપતિ એ અદિત્યા પાનનની તાલિમ માટે છે અથવા તો યતના જળનવાની તાલિમ માટે છે

જેમ મુદ્દપતિ માટે ત્રણ જાતની માન્યતા છે તેમ તેના સમન્વય માટે પણ ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય મુદ્દપતિ એ એક આમાર ધર્મ છે અથવા તો વ્યવહાર છે જુદી જુદી કક્ષાના બધા મુનિઓ માટે એક સરખો હક નિયમ દોષ સખે નહિ કાણુ કે બધા મુનિઓ એકસરખી કક્ષાના હોતા નથી પણ જુદી જુદી કક્ષાના હોય છે એમ તો દરેક મુનિની કક્ષા જુદી કહી શકાય પણ મમુચ્ચય મીને તે કક્ષાના ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય તે નીચે પ્રમાણે—

- (૧) જેઓ ઉપયોગ જળનવા અને યતના પાળી શકના અશક્ત હોય તેમણે અદોગત ત્રાયમ મુદ્દપતિ મુખ્ય ૫૦ બાધી રાખવી

તો સૌ ઠાઈ જાણતા જ દોય કે આ અમારા મદારાજપ્રી છે અજીનને મુનિની ઝાળખાણ મુદ્દપતિથી પડે એમ દલીલ છે પરંતુ મુદ્દપતિ સિવાય પણ મુનિ તેમના વેપથી જેન માધુ તરીકે ઝાળખાઈ શકે છે ખીજુ આરી ઝાળખાણનો પ્રસંગ તો મુનિ બહાર નીચે ત્યારે જ આવે અને બહાર નીકળતી વખતે મુનિએ મુદ્દપતિ બાધી રાખવાનો નિયમ દોય તો પછી તે સજાનો વાધો રહે નહિ.

(૩) જેમણે હૃદય સદ્ગુણ સદ્ગુણ જીવે પ્રત્યે પણ ઠગુણથી ભરપૂર છે જેઓ સદ્ગુણમાં કુવાથી ડરે છે એટલું જ નહિ પણ અનિચ્છાએ ય સદ્ગુણ દિસા થઈ જતા હૃદયમાં દુષ્ણ ધરે છે જેઓ નિરંતર યત્ના જાળવવામાં સાવધાન છે અને જેઓ સદાયે આત્મસ્વરૂપની ભાવનામાં લીધે રહે છે તેમને મુદ્દપતિની જરૂર નથી એમ ગણવું.

આ સમન્વયમાં પણ એક વિરોધ તો મધ્યમ રહેશે જેમ અચેત્સને જ સાધુ માનનારા સચેત્સને સાધુ માનતા નથી તેમ મુદ્દપતિને જ માધુનું ચિન્હ માનનારાઓ અચેત્સને સાધુ તરીકે સ્વીકારશે નહિ, આ બંને વિરોધો તો કાયમ રહેવાના એ વિરોધો જે ધર્મની એકતા થશે ત્યારે જ ટળશે.

એકતા ઇચ્છનારે તો તત્ત્વ અમજવું જોઈએ અને તત્ત્વને માં આપી વર્તવું જોઈએ.

મુદ્દપતિ માટે તત્ત્વ તો એ છે કે—

પુણ્ય કે પાપ બંને કર્મનો આધાર જીવના બાન ઉપર છે બાવ ખરાબ ન દોય, દિસાની વૃત્તિ ન દોય, સદ્ગુણમાં સદ્ગુણ જીવ પ્રત્યે પણ પાબાવ વર્તવો દોય ત્યારે જીવને તેની સ્વાભાવિક ક્રિયાથી પાપ લાગી શકે નહિ.

બોલવું એ સ્વાભાવિક ક્રિયા છે. અને મુનિ તો જરૂર પૂરું જ બોલે અને તે પણ ધર્મને, સત્યને અનુમરીને જ બોલે મુનિમાં

સર્વ પરવસ્તુ છે અને જડ છે, સ્વવસ્તુ તો કેવળ ચૈતન્યવન આત્મા જ છે પરવસ્તુ એટલા પુતી જ માનવાની છે કે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તો કરીને સ્વવસ્તુ પ્રાપ્ત કરી સ્વવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવામા મદ્યાર થવાને બદલે આડખીન રૂપ થતી પરવસ્તુ ત્યાજ્ય છે, આવી સમજ જ્યાં દોષ ત્યાં દટા કે ગાળાગાળી, નિંદા કે વિનંદાવાદ દોવા સમજે જ નહિ પોતાનો અને જગતનો ઉદ્ધાર એવા પુરુષોધી જ થઈ શકે

અહોહો કેનુ આશ્ચર્ય છે કે જે વીતરાગ પ્રભુની વાણી સામળવાથી મિદ્ધ અને બક્રી, વાન અને મનુષ્ય સર્વ એક પામે એક બેમવા છતાં સ્વાભાવિક વૈગ્રહાન ભૂલી જતા અને બન્ધુતા તથા શાન્તિ અનુભવતા, તે જ વીતરાગની વાણીને આજે કલ્લહ દટાનું દથીઆર બનાવવામા આવે છે, અને તે છતાં એમ કુનાગઝો પોતાને વીતરાગના પુત્ર કહેવડાવે છે, જે એના એક પુત્ર (The only heirs) કહેવડાવે છે।

વિવેકી પુરુષોએ ધ્યાનમા રાખવું જોઈએ કે, સમનો હેવટનો અને ચોક્કસ નિર્ણય તો અતીન્દ્રિય જ્ઞાન સિવાય થઈ જ શકે નહિ, અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ગગદેપની ગેરહાજરીમાં જ થઈ શકે છે બાકી તો અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનાળા મદ્દાત્માઓએ કથેના એકેક વચનના અનતા અર્થ થાય છે જેની અર્થ કુનાગ માણુમની ચોગ્યતા તેવો તે અર્થ કંઈ વધારે કે ઓછો અપૂર્ણ અને વધારે કે ઓછો દોષિત અર્થ કરે અપૂર્ણ અને દોષગ્રહિત અર્થ તો સ્વાનુભવી-અતીન્દ્રિય જ્ઞાનવાળો મનુષ્ય જ કરી શકે આવું સમજનારો માણુમ કોઈ દિવસ બીજાના અર્થ (Interpretation) માટે દટા કરવા તૈયાર થશે નહિ

અતીન્દ્રિય જ્ઞાનીઓ જેટલું જાણે છે તેટલું સર્વ બાપામા લારી શકના નથી, અને જેટલું તેઓ કહી શકે છે તેનો અનતમો ભાગ પણ માધારણ મનુષ્યો મમત્ર શક્તા નથી અને તે છતાં આજકાલના

પ્રકરણ છઠું

જૈન ધર્મમાં એકતાની જરૂર

હું અગાઉ જાહેર કરી ચૂક્યો છું તે પ્રમાણે હું કોઈપણ એક સપ્રધાયનો ચુસ્ત અનુયાયી નથી પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મનો અનુયાયી છું અને શુદ્ધ જૈન ધર્મનો જ અનુયાયી રહેવા ઇચ્છું છું એટલે મને કોઈ પણ સપ્રધાય તરફ પક્ષપાત કે રાગ નથી તેમ કોઈના પણ તરફ દ્વેષ નથી

શુદ્ધ જૈન ધર્મ, તત્ત્વ, ત્રિષ્વાત જાણવા સમજવા માટે ઘરેક જૈન સપ્રધાયનું સાહિત્ય, જાસ કરીને એકબીજાથી વિરુદ્ધ પડતું સાહિત્ય વાચવું જોઈએ

મારા એવા સ્વતંત્ર અધ્યયન, વાચન, મનન, ચિંતનથી મને જે કંઈ નવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું તેના ફળ રૂપે આ પુસ્તક છે તેની અંદર મારા કથનની પુષ્ટિ માટે જરૂરના પ્રમાણો આપ્યા છે છતાં તેમાં ક્યાંય પણ મારી ભૂલ થઈ હોય તો તે મને જણાવવાની મારી વિનંતિ છે મારી ભૂલની ખાત્રી થયે તે હું હંમેશા સુધારવાને તૈયાર છું

શુદ્ધ જૈન ધર્મ એક જ છે

એ તો સર્વમાન્ય વાત છે કે શુદ્ધ સાચો જૈન વર્મ એક જ હોતો અને એક જ રહેતો. ભગવાન તીર્થંકર દેવોએ એક જ શુદ્ધ ધર્મ પ્રદર્શ્યો છે તેમાં કોઈપણ સપ્રધાય પ્રદર્શ્યો નથી એટલે કે ન પ્રાપ્તવાદ એ શુદ્ધ જૈન ધર્મ નથી

અને તેથી સપ્રદાયોમાના મતભેદો મટાડવાની કે અને નેટલા મતભેદ ઓછા કરવાની કોશિશ કરવી તે દરેક જૈનનું પડેનું કર્તવ્ય છે

એકતાનો અર્થ

અહીં એકતાનો અવધારિક એકતા અથવા બાહ્ય એકતા જેવો અર્થ લેવાનો નથી પણ ધર્મની એકતાનો અર્થ લેવાનો છે કારણ કે જૈનધર્મ એક જ છે.

સપ્રદાયવાદને કાયમ રાખવાથી શાખિલક એકતા આવી શકે, બાહ્ય એકતા આવી શકે પણ આત્મિક એકતા કે જે સાચી એકતા છે તે આવી શકે જ નહિ શાખિલક કે બાહ્ય એકતાથી 'ધર્મ'માં શાંતિ કદી આવી શકે જ નહિ. કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તે સપ્રદાયવાદથી પ્રેરાઈને પ્રસંગોપાત કંઈક, કંઈક, ઝંઝડા ક્યાં નિના રહે જ નહિ. એકતાની વાતો કરવા છતાં જુદા જુદા સપ્રદાયમા અવારનવાર ધાર્મિક ઝંઝડા થયા જ કરે છે તે મારી વાતની સાબિતી છે.

ન્યા સુધી અતરણ્યમા સત્ય સમગ્રય નહિ સત્યની પ્રતીતિ થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ માણસ એકતાના પથે પળી શકે નહિ તેવી ધાર્મિક એકતા માટે પણ દુહ મૂળ સત્યધર્મની જાણકારી થવી જોઈએ દુહ ધર્મ સમગ્રયા માટે સપ્રદાયવાદની ખામીઓ, ખોટી માન્યતાઓ પણ બતાવવી જ પડે સપ્રદાયવાદીઓને તેમની ખામીઓ, અને ખોટી માન્યતાઓ જાહેર રીતે બહાર આવતા ઉદ્દેગ થાય તે સ્વાભાવિક છે પણ તેવી દુહ ધર્મની વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી પરંતુ—

એકતા કરવા માટે દરેક સપ્રદાયમા જે જે ખોટી માન્યતાઓ ખુસી ગમ હોય તે તે માન્યતાઓ સિદ્ધાંતથી, અનુક્રાંતનાદથી, તર્કથી, ગોપાળથી વગેરે રીતે ખોટી પૂરવાર થાય તે માન્યતાઓને તે સપ્રદાયે હાડના તૈયાર થવું જ જોઈએ. તેમજ

એટલે કોઈ પણ સપ્રદાય પોતે શુદ્ધ જૈન ધર્મ હોવાનો દાવો કરી શકે જ નહિ અને એવો દાવો કરનાર પોતે પોતાનું અગ્નિ જ પ્રશિંત કરે છે એ ચોક્કસ વાત છે કારણ કે સપ્રદાય એટલે એકાતનાદ અને શુદ્ધ જૈન ધર્મ એટલે અનેકાંતવાદ.

જૈન ધર્મના દરેક ફિરકા અનેકાતવાદ એ જૈન ધર્મનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે એમ નો કબૂલ કરે જ છે છતાં વિચિત્રતા એ છે કે દરેક ફિરકા પોતાની માન્યતાને એકાત આગ્રહથી પકડી રાખે છે.

માન્યતાનો સવાલ આવે ત્યાં દરેક ફિરકો અનેકાંતનાદને તિલાંજલી આપે છે ! શુદ્ધ જૈન ધર્મને દૂર રાખે છે અને પોતાની માન્યતા શુદ્ધ જૈન ધર્મ પ્રમાણે ખોટી હોય તો પણ તે માન્યતા છોડવાને તૈયાર નથી એમ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરે છે !

આગળના વખતમાં અહિંસાવધી, અભિમાનથી કે અગ્નિતાથી એકાતવાદનો આશ્રય વર્ધન બેઠે ગમે તેટલા સપ્રદાયો, ફિરકાઓ, ગઢો વગેરે એટલે જૈનધર્મમાં પડી ગયા છે પરંતુ આજે જમાનો એકતાનો છે એટલે આ બધા છુટા પડેના સપ્રદાયોએ એકતા કરી જ નેઈરો નહિતર એકબીજાની દરીદ્રાર્થમાં, અદેખાર્થમાં, દેવમાં ૧ વખત રહેવાથી દરેક સપ્રદાયને તુકચાન થતું જ રહેતો દરેક ૫૫ ધટતી જ જશે અને હેનરે નામ મ ન જ રહેશે

જૈનધર્મ આ પાંચમાં આરાના અત સુધી ૨૧ વાક્ય ઉપર ચઢી રાખી નિષ્ક્રિય બેસી રહે પૂજના ભાગતા પડના નેઈરો કે પડેલા ૧ રહેડું એ આત્મચાતક છે કારણ કે તેથી ૫૫ પડતી જ જવાની જૈનધર્મ બરે પાંચમાં આ તે વખત સુધી જૈનધર્મ પાગનપણ મોટી એમ કરી ૧ આપ ૧ કાવ્ય ૭

અને તેથી સપ્રદાયોમાના મતભેદો મટાડવાની કે અને નેટલા મતભેદ ઓછા કરવાની કોશિશ કરવી તે હરેક જૈનનું પહેલું કર્તવ્ય છે

એકતાનો અર્થ

અહીં એકતાનો બ્યવહારિક એકતા અથવા બાહ્ય એકતા જોવા અર્થ લેવાનો નથી પણ ધર્મની એકતાનો અર્થ લેવાનો છે કારણ કે જૈનધર્મ એક જ છે.

સપ્રદાયવાદને કાયમ રાખવાથી શાખિક એકતા આવી શકે, બાહ્ય એકતા આવી શકે પણ આંતરિક એકતા કે જે સાચી એકતા છે તે આવી શકે જ નહિ. શાખિક કે બાહ્ય એકતાથી ધર્મમા શાંતિ કદી આવી શકે જ નહિ. કારણ કે મનુષ્ય સ્વભાવ જ એવો છે કે તે સપ્રદાયવાદથી પ્રેરણાને પ્રસંગોપાત કંપહ, કકાશ, ઝંઘડા કર્યા વિના રહે જ નહિ. એકતાની વાતો કરવા છતા જુદા જુદા સપ્રદાયમા અવારનવાર ધાર્મિક ઝંઘડા થયા જ કરે છે તે મારી વાતની સાબિતી છે.

ન્યાં સુધી અતકરણમા સત્ય સમજાય નહિ સત્યની પ્રતીતિ થાય નહિ ત્યાં સુધી કોઈ માણસ એકતાના પથે પળી શકે નહિ તેથી ધાર્મિક એકતા માટે પણ શુદ્ધ મૂળ સત્યધર્મની જાણકારી થવી જોઈએ શુદ્ધ ધર્મ સમજવા માટે સપ્રદાયવાદની ખામીઓ, ખોટી માન્યતાઓ પણ જાણવી જ પડે સપ્રદાયવાદીઓને તેમની ખામીઓ, અને ખોટી માન્યતાઓ જાહેર રીતે બહાર આવતા ઉદ્દેગ થાય તે સ્વાભાવિક છે પણ તેથી શુદ્ધ ધર્મની વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી પરંતુ—

એકતા કરવા માટે હરેક સપ્રદાયમા જે જે ખોટી માન્યતાઓ ધુસી ગઇ હોય તે તે માન્યતાઓ સિદ્ધાંતથી, અનુક્રાંતનાથી, તર્કથી, શાસ્ત્રોપાનથી વગેરે રીતે ખોટી પૂરવાર થાય તે માન્યતાઓને તે સપ્રદાયે ડાહવા તૈયાર થવું જ જોઈએ. તેમજ

જે જે માન્યતા સાચી પૂરવાર થાય તેને અપનાવવા તૈયાર થવું જોઈએ. નરણુ કે એ રીતે જ શુ-૫ ૫મું શુ છે તે સમજી શકાય અને તેવી એકતા કરી શકાય.

દાખલા તરીકે હું મારી જ વાત કરે હું સત્યાથી છું હું શુદ્ધ જૈન ધર્મનો જ અનુયાયી રહેના માણુ છું પરંતુ મારી માન્યતા એ હતી કે મૂર્તિને માનવી એ જૈન ધર્મના નહિ દરિયેલું કાર્ય છે હવે મૂર્તિને માનવી એ જૈન ધર્મ વિરુદ્ધનું કાર્ય નથી એમ સિદ્ધાંતથી, પ્રમાણથી, શોધખોળથી સાબિત થાય તો મારે તે પ્રમાણે માનવું જ જોઈએ હું સત્યને ન સ્વીકારે તો હું હઠનાદી, દુરાગ્રહી કે મતાગ્રહી કહેનાઉં.

તે જ પ્રમાણે તીર્થંકર ભગવાને પ્રરેષેલા શુદ્ધ જૈન ધર્મના અનુયાયી રહેના ધમ્મજ્ઞતા યુક્તિઓએ મતભેદના દરેક રિપયમા જે જે સત્ય તરીકે પૂરવાર થાય તે સત્ય તરીકે સ્વીકારવું જ જોઈએ અક્ષમત જેઓ સપ્રદાયવાદને જ અથવા મતાગ્રહને જ ચુસ્તપણે વળગી રહેવા માગતા હોય તેમને માટે કાઈ કહેવાનું જ નથી.

હું તો મતાગ્રહથી મોક્ષ નથી પણ ભવ ભ્રમણુ છે એમ જ માતું છું.

તો હવે સૌથી પહેલા ધર્મ એટલે શું એ આપણે સમજવું જોઈએ જીવને જીવે ધરી રાખે તે ધર્મ અથવા જીવતી ઉત્ક્રાંતિ કરીને, ઉત્ક્રાંતિ દરાવતો કરાવતો તેને મોક્ષ સુધી પહોંચાડે તે ધર્મ કહેવાય.

ધર્મના બે પ્રકાર

ભગવાને એવા ધર્મ બે પ્રકારનો કહ્યો છે—(૧) વ્યવહાર ધર્મ અને (૨) નિષ્વ ધર્મ. પરસ્પર પરમાર્થ જૂદ તો નિગમ જ છે નિષ્વ ધર્મ જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવે છે પરંતુ અનાદિકાળથી કમળી જપાવેલો આત્મા એકમ નિષ્વ ધર્મમાં આવી શકે ના.”

નવલ્લે અપવાદ પણ બની જાય છે પરંતુ તેના અપવાદ મિવાય સામાન્ય રીતે વ્યવહાર ધર્મનું અનવગન લઈને જ નિશ્ચય ધર્મમાં પહોંચી રહે છે માટે ભગવાને વ્યવહાર ધર્મનું અવતરન લઈને ધીરે ધીરે જાએ ચડીને નિશ્ચય ધર્મમાં આવનારું કર્યું છે

નિશ્ચય તરફ લક્ષ રાખીને જ વ્યવહાર ધર્મ પાળનારો છે અને એમ કરનારી જ નિશ્ચય તરફ પહોંચાય છે.

કહ્યું છે કે—

નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદય રાખી પાળે જે વ્યવહાર,

પુણ્યવત તે પામરો જી, ભવમાગરનો પાર

—શ્રીમદ્ યરોવિજયજી

નિશ્ચય વાણી માબળી, સાધન તજવા નોય,

નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરના સોય

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર (આત્મ સિદ્ધિ)

વ્યવહાર ધર્મમાં મતભેદ

નિશ્ચય ધર્મ સખધી જૈનોના કોઈપણ સપ્રદાયમાં મતભેદ નથી પણ વ્યવહાર ધર્મમાં મતભેદ છે આપણે આત્મારે શ્વેતામરના જે સપ્રદાયો, મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીના મતભેદ મખધી થોડો વિચાર કરીશું તેમનો મુખ્ય વિરોધ અથવા મોટો વિરોધ મૂર્તિ પૂજા સખધી છે ખીજા વિરોધો મુદ્દપતિ, તીર્થક્ષેત્રો વગેરે વિષે છે

શ્વેતાખર મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસી એ બન્ને પક્ષ મૂર્તિપૂજને જ વિરોધ તરીકે ગણે પરંતુ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા એ બન્ને જુદા જુદા વિષયો છે. માટે તે બન્ને વિષયોની જુદી જુદી હજીવટ કરવી જોઈએ

મુનિશ્રી જ્ઞાનસુદરજીના જે પુસ્તકો—(૧) મૂર્તિ પૂજક પ્રાચીન ઇતિહાસ અને (૨) શ્રીમાન લોકાચાર્ય—ને પુસ્તકો વાંચ્યા પછી તે સખધી મારા સ્વતંત્ર અભ્યાસ તથા ચિંતન અને મનનથી મને જણાયું

પ્રકરણ સાતમું

મૂર્તિનું અસ્તિત્વ

મૂર્તિ એ મુખ્યત્વે જ્ઞાનનો વિષય છે ત્યારે મૂર્તિપૂજા એ મુખ્યત્વે બાહ્યારનો વિષય છે

તેથી પહેલાં આપણે મૂર્તિમયધી જ વિચાર કરીશું અને તે વિચારાઈ રહ્યા પછી મૂર્તિપૂજાનો વિચાર કરીશું

અહીંયાં આપણે મૂર્તિ એટલે ત્રીયંદ્ર ભગવાનોની મૂર્તિ અથવા પ્રતિમાની જ વાત કરીએ છીએ એમ સમજવાનું છે મૂર્તિ, પ્રતિમા, પ્રતિમિમ, ચિત્ર, ફોટો, છબી વગેરે પર્યાયવાચી શબ્દો છે

સ્થાનકવાસીઓની માન્યતા

સ્થાનકવાસીઓની માન્યતા એવી છે કે પ્રાચીનકાળમાં મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજાનું અસ્તિત્વ જ નહોતું અને તેથી આપણા સૂત્રોમાં મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજાનું નામનિવાન પણ નથી માટે મૂર્તિ કે મૂર્તિપૂજા એ ધર્મ વિરુદ્ધનું કાર્ય છે

પહેલાં તો સ્થાનકવાસીઓ એમ જ માનતા હતા કે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા ધણા અર્વાચીન કાળથી શરૂ થઈ છે પણ તે કાળ કયો તે નિશ્ચિત રીતે કોઈ કહી શકતું નહોતું અને હજુસુધી પણ કોઈ નિશ્ચિત રીતે કહી શકતું નથી કારણ કે તે વાતની તેમને ખબર જ નથી

પરંતુ જેમ જેમ શોધખોળો થતી ગઈ તેમ તેમ તે અર્વાચીન કાળની મર્યાદા સ્થાનકવાસીઓ તરફથી લખાનાતી ગઈ અને થેડા વર્ષ પહેલાં શોધખોળ ઉપરથી મૂર્તિ લગભગ ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાં પણ

મૂર્તિઓને તેઓ માનતા નથી। સાચી મૂર્તિ માનવાથી ધર્મ વિરુદ્ધતા આવતી નથી તો કૃત્રિમ મૂર્તિ માનવાથી પણ ધર્મ વિરુદ્ધતા આવી ન શકે એ તો એક સામાન્ય બુદ્ધિની અમગની વાત છે

દેવલોકની મૂર્તિ માનવી અને મનુષ્યલોકની મૂર્તિને ન માનવી તેના અર્થ એ થાય કે એક સમકિતી સ્થા. થાવક મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ઉપન્યા પછી તે જ જીવ મૂર્તિને માનતો થઈ જાય।

શુદ્ધ ધર્મમાં આવી જેવડી માન્યતા હોઈ જ ન શકે, જે જીવ મનુષ્યલોકમાં અને દેવલોકમાં વારાફરતી ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે વારાફરતી તેની માન્યતા ફેરવતો રહે તે સમકિતી જ ન કહી શકાય અથવા તેને સાચા ધર્મ જ કહી ન શકાય. કારણકે સાચા ધર્મ સમકિતી તેની માન્યતામાં ફેરબદલી ન કરે.

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે જે લોકો દેવલોકની મૂર્તિને માનતા હોય તેમણે મનુષ્ય લોકમાં પણ મૂર્તિને માનવી જ જોઈએ, એમ ન કરે તો તેઓ સાચા શુદ્ધ ધર્મને અનુસરતા નથી એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય.

મૂર્તિને માનવી ને પૂજવી તે દેવદેવીઓનો જીવ વ્યવહાર છે એમ કહેવું તે પણ ખોટું છે કારણ કે દેવો મૂર્તિ દ્વારા વ્યવહાર તરીકે નથી કરતા પણ ધર્મ માટે કરે છે એમ તો સત્તામાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે જ અને તે આગળ ઉપર જતાવારો

મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મ છે

મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા એ વ્યવહાર ધર્મના નિયમો છે એ ધ્યાનમાં રાખવું. એટલે આહી જે નિયારણા થાય છે તે વ્યવહારને અનુસરીને જ કરનામાં આવે છે.

જ્યા પાપ છે અથવા જ્યા મિથ્યાત્વ છે ત્યા ધર્મ નથી તો જ્યા

મૂર્તિઓને તેઓ માનતા નથી। ગાથતી મૂર્તિ માનવાથી વર્મ વિરુદ્ધતા આવતી નથી તેા કૃત્રિમ મૂર્તિ માનવાથી પણ ધર્મ વિરુદ્ધતા આવી ન શકે એ તેા એક માન્યાન્ય બુદ્ધિની મમજી નાત છે

દેવલોકની મૂર્તિ માનવી અને મનુષ્યલોકની મૂર્તિને ન માનવી તેના અર્થ એ થાય કે એક સમકિતી રથા. શ્રાવક મૃત્યુ પામી દેવલોકમા ઉપન્યા પછી તે જ જીવ મૂર્તિને માનતો થઈ જાય !

શુદ્ધ વર્મમા આવી જેવડી માન્યતા હોઈ જ ન શકે. જે જીવ મનુષ્યલોકમા અને દેવલોકમા વારાફરતી ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે વારાફરતી તેની માન્યતા ફેરવતો રહે તે સમકિતી જ ન કહી શકાય અથવા તેને સાચા ધર્મ જ કહી ન શકાય. કારણકે સાચા ધર્મ સમકિતી તેની માન્યતામા ફેરબદલી ન કરે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય કે જે લોકો દેવલોકની મૂર્તિને માનતા હોય તેમણે મનુષ્ય લોકમા પણ મૂર્તિને માનવી જ જોઈએ, એમ ન કરે તેા તેઓ સાચા શુદ્ધ ધર્મને અનુસરતા નથી એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય

મૂર્તિને માનવી ને પૂજવી તે દેવદેવીઓનો જીવ વ્યવહાર છે એમ કહેવું તે પણ ખોટું છે કારણ કે દેવો મૂર્તિ રૂપ વ્યવહાર તરીકે નથી કરતા પણ ધર્મ માટે કરે છે એમ તેા સત્રોમા સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો છે જ અને તે આગળ ઉપર બતાવાશે

મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મ છે

મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા એ વ્યવહાર ધર્મના વિષયો છે એ ધ્યાનમા રાખવું. એટલે અહીં જે નિચારણા થાય છે તે વ્યવહારને અનુસરીને જ કરનામા આવે છે.

જ્યાં પાપ છે અથવા જ્યાં મિથ્યાત્વ છે ત્યાં ધર્મ નથી તેા જ્યાં

મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી

આ પ્રમાણે મૂર્તિ મનુષ્યને પાપ તરફ તો લઈ જઈ રાક્ષી જ નથી પણ ધર્મ તરફ વાળવામા તો જરૂર નિમિત્ત બની શકે છે એટલે એ રીતે મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધ કહી શકાય નહિ

તીર્થ દર ભગવાન તો મિથ્યાત્વના નારાક છે એટલે તેમની મૂર્તિ કહી જીવને મિથ્યાત્વમા પાડી શકે જ નહિ મૂર્તિમા ત્રદાભક્તિ એટલે તીર્થ દર ભગવાનમા ત્રદાભક્તિ એ તો સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધની કરી શકાય નહિ

આમ જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધની ઠરી શકતી નથી તેમ જ મૂર્તિ ધર્મભાવપ્રેરક થઈ રહે છે ત્યારે તેને વ્યવહાર ધર્મમા માન્ય રાખનામા કોઈ જાતનો વાપો રહેતો હોય એમ જણાતું નથી.

સસાર વ્યવહારમા મૂર્તિનો આદર

નસાર વ્યવહારમા આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ મહાભાગ્યશાળી પુરુષે તેના કુટુંબને સમૃદ્ધ બનાવ્યું હોય તો તે કુટુંબ તે ભાગ્યશાળી પુરુષની યાદગીરી માટે તેની રંગીન તૈલચિત્ર બ્રી કે બાનડું (મૂર્તિ) બનાવીને પોતાના ઘરમા રાખે છે અને દરરોજ તેમના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી તેની યાદગીરીથી તેમના જેવા યનાની પ્રેરણા મેળવે છે

કોઈ મહાપુરુષે સમાજ માટે કોઈ ઉત્તમ કાર્ય કર્યું હોય તો સમાજ તેની યાદગીરી માટે ચિત્ર કે બાવણું બનાવીને યોગ્ય સ્થળે મૂકે છે કે જેથી ઓ તેના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી શકે

ગામ કે દેશને માટે કોઈ રીર પુરુષે શૂર-રીરતાનું કામ કર્યું હોય તો તેનું બાવણું (મૂર્તિ) પાળીએ કોઈ સારા જાહેર સ્થળે મૂકીને તેની યાદગીરી જાળવી રાખવામા આવે છે આવા પાળીઆ કે બાવના વિનાનું ભાગ્યે જ કોઈ ગામ ખાલી હશે

મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી

આ પ્રમાણે મૂર્તિ મનુષ્યને પાપ તરફ તો લઈ જઈ શકતી જ નથી પણ ધર્મ તરફ વાળવામા તો જરૂર નિમિત્ત બની રહે છે એટલે એ રીતે મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધ કહી શકાય નહિ

તીર્થંકર ભગવાન તો નિર્યાત્વના નારાક છે એટલે તેમની મૂર્તિ કદી જીવને નિર્યાત્વમા પાડી શકે જ નહિ મૂર્તિમા શ્રદ્ધાભક્તિ એટલે તીર્થંકર ભગવાનમા શ્રદ્ધાભક્તિ એ તો સમ્યક્મનનુ લક્ષણ છે એટલે એ રીતે પણ મૂર્તિને ધર્મ વિરુદ્ધની કદી શકાય નહિ

આમ જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધની ઠરી શકતી નથી તેમ જ મૂર્તિ ધર્મભાવપ્રેરક થઈ રહે છે ત્યારે તેને વ્યવહાર ધર્મમા માન્ય રાખનામા કોઈ જાતનો વારો રહેતો હોય એમ જણાતુ નથી.

સસાર વ્યવહારમાં મૂર્તિનો આદર

મસાર વ્યવહારમા આપણે જોઈએ છીએ કે કોઈ મહાભાગ્યશાળી પુરુષે તેના કુટુંબને સમૃદ્ધ બનાવ્યુ હોય તો તે કુટુંબ તે ભાગ્યશાળી પુરુષની યાદગીરી માટે તેની રંગી, તૈનચિત્ર છબી કે બાવતુ (મૂર્તિ) બનાવીને પોતાના ઘરમા રાખે છે અને દરરોજ તેમના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી તેની યાદગીરીથી તેમના જીવા યનાની પ્રેરણા મેળવે છે

કોઈ મહાપુરુષે સમાજ માટે કોઈ ઉત્તમ કાર્ય કર્યુ હોય તો સમાજ તેની યાદગીરી માટે ચિત્ર કે બાવલુ બનાવીને યોગ્ય સ્થળે મૂકે છે કે જ્યાં સૌ તેના દર્શન કરી વદન નમસ્કાર કરી શકે

ગામ કે દેશને માટે કોઈ નીર પુરુષે શૂર-નીરતાનુ કામ કર્યુ હોય તો તેનુ બાવલુ (મૂર્તિ) પાળીએ કોઈ સારા જાહેર સ્થળે મૂકીને તેની યાદગીરી જાળવી રાખનામા આવે છે આના પાળીઆ કે બાવના વિનાનુ ભાગ્યે જ કોઈ ગામ ખાલી હશે

મૂર્તિની હાંસી કરનારા વિચારે

મૂર્તિને જડ પાથર તરીકે ગણી હસી કાઢનારે, અવગણી કાઢનારે એ પણ વિચારવું જોઈએ કે તેમના વડીલનો ફાટો કે ચિત્ર પણ જડ વસ્તુ જ છે. તેના તરફ તમે પૂજ્યભાવે શા માટે જુઓ છો? વડીલ કરતા ભગવાન તો અનતગણ્યા વિગેય પૂજ્ય છે તો તેમની મૂર્તિને કે તેમના ચિત્રને ન માનવું એમાં હજીપણ કેવી રીતે ગણાય?

સ્થા. પુસ્તકોમાં ચિત્રો

સ્થાન-નાસી આચાર્ય શ્રી જવાહરલાલજી મહારાજે તેમના "સચિત્ર અનુક્રંપા વિચાર" નામના પુસ્તકમાં કેવી શ્રમજનું ચિત્ર છાપ્યું છે શ્રી શંકર મુનિજીએ તેમના "સચિત્ર મુખ્યચિત્ર" પુસ્તકમાં પાડન મુનિઓ, પ્રસન્નચંદ્ર રાજપી તથા ગજસુકુમાલ મુનિના ચિત્રો છાપેલા છે શ્રી ચોથમલજી મહારાજે તેમના "મહાવીર યાત્રા સંદેશ" નામના પુસ્તકમાં ભગવાન મહાવીરનું ચિત્ર છાપેલ છે

સ્થા આચાર્ય શ્રી આત્મારામજીના પુસ્તકોમાં, તેમના શિષ્ય શાન મુનિના પુસ્તકોમાં તેમજ બીજી પંખળી, મારવાડી, ગુજરાતી સાધુઓ ॥ પુસ્તકોમાં તેમના પોતાના તેમજ બીજા સાધુસાધ્વીઓના ચિત્રો (ફોટો) છપાયા છે અને છપાય છે

પૂજ્ય શ્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજની સમુદાયના મુનિઓનો ગ્રુપ ફોટો છપાયેલો છે જેમાં અગિયાર મુનિઓના ફોટો છે

ગુજરાત, કચ્છ, કાઠિયાવાડના સાધુ મંડળનો ગ્રુપ ફોટો જેમાં તેર મુનિઓના ફોટો છે તે ફોટો અમદાવાદમાં ત્રણ નણ પૈસે વેચાયો હતો

કાતરેલી મૂર્તિઓ તથા શિલાલેખો ઉપરથી સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે તે વખતે તો ચૌદ પૂર્વધર અને દસ પૂર્વધર મુનિ મહાત્માઓ અસ્તિત્વ ધરાવતા હતા.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

આપણા હાલના કોઇ પણ સાધુ મુનિરાજ કરતા એ પૂર્વધર મહાત્માઓ ઘણા ઘણા નિગેપ જ્ઞાની હતા એ તો સૌ કોઇને કબૂલ કરવું જ પડે છે એમ જ નહિ પણ ૫૦૦ પાચસો વર્ષ પહેલાના એટલે કે લોકશાહના વખતના કોઇ પણ સાધુ કે આવકના જ્ઞાન કરતા ૨૩૦૦ ત્રેવીસસો વર્ષ પહેલાના પૂર્વધરોનું જ્ઞાન ઘણું ઘણું જ વધારે હતું એ પણ કબૂલ કરવું જ પડે.

તો એ મહાજ્ઞાની પૂર્વધર મહાત્માઓએ મૂર્તિને ધર્મ નિરુદ્ધની કેમ ન ઠરાવી? આ બાબતનો સ્થાનકવાસીઓ અથવા તો મૂર્તિનિરોધીઓએ વિચાર કરવો ઘટે છે. અથવા તો પૂર્વધરોએ મૂર્તિને ધર્મનિરુદ્ધ ઠરાવી હતી એમ તેઓએ બતાવી આપવું જોઇએ. અથવા તો પૂર્વધર મહાત્માઓએ પણ ભૂલ કરી હતી એમ સ્થાનકવાસીઓએ જાહેર કરવું જોઇએ અને જો પૂર્વધરોએ ભૂલ કરી ન હોય તો મૂર્તિની માન્યતા એ વ્યવહારધર્મ છે એમ કબૂલ કરવું જોઇએ.

તે પોતે ફોટા બડ પદાર્થ છે પણ માવતરના ફોટા ઝોળખાણ ખાની આપે કે તે ફોટા દેખીને માવતરના ગુનોની ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે અથવા યાદી આપે છે, તે ઝોળખાણ ગુપ્ત મહા મોટામા મોટા દ્રવ્ય સ્થાપના નિદેશો છે.

મગળગુપ્ત—તે નારા ડડા મુનધી પાર્યો છે, તે મગળ કાર્યોમા મગળરૂપ થાય છે અને વિદ્યોને દૂર કરે છે જેમકે—લાપત્તીનું મગળ, મોળનું મગળ, નાકરનું મગળ વગેરે મિષ્ટાન્નમગળ તે ડડા બોનન છે તે દરેક કાર્યના વિદ્યોનો પ્રવર છે તેમ વસ્ત્રમગળની નજી મળે છે મુખનના મગળથી કામ મુખ થાય છે

“તેવા માગતિ બડ પદાર્થોવી દગ્ગરો જાતના મગળ ગુપ્ત થાય છે તે આ સ્થળે ગ્રંથ ગૌરવના બપથી સક્ષેપી લઈને સિદ્ધાંતની સાક્ષી આપવામા આવે છે કે—

‘શ્રીકાણુગ સૂત્રના આઠમે ઠાટું આઠ- મગળના મગળરૂપે નામો જાણ્યાના છે તે આઠવ મગળ બડપદાર્થ છે છતાં અનેક દુખ અને વિદ્યોનો નારા કરે છે જ્યાં સુધી કર્મને આધીન છે, ત્યાં સુધી મગળનું સાધન સુખરૂપ છે

જેમ રસ્તે ચાલતાં ભોમીઆનો આવાર લેવો પડે તથા ચગતા, તરના અને ફરતા વાહનોનો આપર લેવો પડે છે તેમ જ્યાં સુધી મોક્ષે નથી પહોંચ્યા ત્યાં સુધી પ્રુણ મગળનો આધાર લેવો પડે છે તેમ જ ગુરુનો ફોટા, તીર્થંકર ભગવાનનો ફોટા મગળ રૂપે, ઝોળખાણ રૂપે અને ધ્યાનના અવલબન માટે લેવાથી ગુરુના ગુણની અને તીર્થંકર ભગવાનના ગુણની ભાવના ઉત્પન્ન થયો

અવલબનવી અનેક ગુણોની ભાવના પ્રગટ થતા ગુણી થવારો-વળી ફોટા ઉપરથી ગુરુની અને ભગવાનની ઝોળખાણ રહેતો અને

• દેવલોકમા પત્ર આઠ મગળ ગણાય છે—સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નદાવત, વધ માનક, લદ્દાસન કગર, મત્સ્યધુનવ અને દર્પણ—સાન્નપ્રશ્નોય સૂત્ર

“ તે પ્રભુના પ્રતિમાજીને યાની લોકો પ્રતિમાજી તરીકે માને છે પણ સાક્ષાત પ્રભુ તરીકે માનતા નથી જે જે સ્થળે જે જે તીર્થંકર દેવો નિર્વાણ પદને પામ્યા દોય તે તે સ્થળ શ્રી દયાળુ અગિદ્ધત પ્રભુની અનત યોગ સાધનાની શક્તિના જે જે અનત ગુણરૂપ, દ્રવ્યરૂપ પર્યાયરૂપ પદાર્થોમા વામના પશિલુમી ગદ્ય દોય તેવા પવિત્ર પરમાણુ-વાળા જે જે સ્થળો છે તે તે સ્થળોએ જવાથી જગ્ની જગ્ની ભાવનાઓ ઉત્પન્ન થતા જગ્ની જગ્ની પવિત્ર ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અનત નિર્જરા થાય છે તેના દેવગ્રી જ શ્રી અગિદ્ધત દેવની પ્રતિમાઓ પૂજાય છે પણ છાયાની દિસા માટે પૂજતી નથી તેમ કોઈ યાની મહાપુરુષો દિંમા સ્વરૂપે પૂજતા પણ નથી ”

ગટે છે પણ તેનું સમાધાન પણ રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં આપેલું છે તે નીચે પ્રમાણે—

રાજપ્રશ્નીયસૂત્રમાં કહ્યું છે કે ત્યા દેવન્ઽદામાં એમ્મે આઠ પ્રતિમા છે તે પર્થમાંસને બેઠેલી સ્થિતિની છે અને તે તીર્થંકરોની જાયાધના પ્રમાણની છે એટલે કે પાચ ભરતક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં અથવા મનુષ્ય લોકમાં જુદા જુદા વખતે જે જે તીર્થંકરો યાય તેમની જાયાધ કાળના પ્રમાણમાં જુદી જુદી હોય છે તેથી તીર્થંકરોના પ્રતીક તરીકે અને સર્વ તીર્થંકરોની જાયાધના પ્રતીક તરીકે આ એમ્મે આઠ જિન પ્રતિમાઓ છે

વળી એ જ સૂત્રમાં તે જ ઠેકાણે એમ પણ કહેલું છે કે ત્યા મહિષીપીઠિકા ઉપર ચાર જિન પ્રતિમા છે તેના નામ—ઋષભ, વર્ધમાન, ચદ્રાનન અને વારિષેષુ છે પાચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાચ ઐરવત ક્ષેત્રમાં મળીને દરેક ચોરીશીમાં આ ચાર નામના તીર્થંકર તો યાય છે જ જેમ કે આ ચોરીશીમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં પહેલા ઋષભદેવ અને છેલ્લા વર્ધમાન નામના તીર્થંકર થયા અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં પહેલા ચદ્રાનન અને છેલ્લા વારિષેષુ નામના તીર્થંકર થયા એ પ્રમાણે આ ચાર નામના તીર્થંકર થયા અને થતા રહેશે માટે આ ચાર નામની શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે

દેવો તેમજ મનુષ્યો મૂર્તિને વાદે પૂજે છે તેઓ અમુક તીર્થંકરની મૂર્તિ છે એમ કહીને અથવા ગણીને તેઓ તે અમુક તીર્થંકરને જ વાદે પૂજે છે એમ હોતું નથી પરંતુ તીર્થંકર અરહિત ભગવનના પ્રતીક રૂપ એ મૂર્તિ છે તેને અરહિતના પ્રતીક તરીકે ગણીને જ વાદે પૂજે છે

દાખલા તરીકે—અહીંઆ મહિરમાં મૂર્તિ તો કોઈ પણ એક તીર્થંકર ભગવાનની હોય પણ તેની પૂજા કરનાર ગમે તે બીજા તીર્થંકરનું સ્તુતિસ્તોત્ર બોલીને, ગાઈને પૂજા કરે છે કારણ કે બધા તીર્થંકર ભગવાનો સરખા છે અને એકની સ્તુતિ કરી તે બધાની સ્તુતિ કરી એમ સમજીને સ્તુતિ યાય છે

માટે છે પણ તેનું સમાધાન પણ ગજપ્રતીય સૂત્રમા આપેલું છે તે નીચે પ્રમાણે—

ગજપ્રતીયસૂત્રમા મ્યુ છે કે ત્યા દેવન્દ્રદામા એમો આઠ પ્રતિમા છે તે પર્થમાને બેઠેલી સ્થિતિની છે અને તે તીર્થકરોની જાયાધના પ્રમાણની છે એટલે કે પાચ ભરતક્ષેત્ર અને પાચ ઐરત ક્ષેત્રમા અથવા મનુષ્ય લોકમા જુદા જુદા વખતે જે જે તીર્થકરો યાય તેમની જાયાધ કાળના પ્રમાણમા જુદી જુદી હોય છે તેથી તીર્થકરોના પ્રતીક તરીકે અને સર્વ તીર્થકરોની જાયાધના પ્રતીક તરીકે આ એમો આઠ જિન પ્રતિમાઓ છે

વળી એ જ સૂત્રમા તે જ ઠેકાણે એમ પણ કહેલું છે કે ત્યા મણિપીઠિકા ઉપર ચાગ જિન પ્રતિમા છે તેના નામ—ઋષભ, વર્ધમાન, ચદ્રાનન અને વારિયેશુ છે પાચ ભરત ક્ષેત્ર અને પાચ ઐરત ક્ષેત્રમા મળીને દરેક ચોનીશીમા આ ચાર નામના તીર્થકર તો યાય છે જ જેમ કે આ ચોનીશીમા આ ભરતક્ષેત્રમા પહેલા ઋષભદેવ અને છેલ્લા વર્ધમાન નામના તીર્થકર થયા અને ઐરત ક્ષેત્રમા પહેલા ચદ્રાનન અને છેલ્લા વારિયેશુ નામના તીર્થકર થયા એ પ્રમાણે આ ચાર નામના તીર્થકર થયા અને ચતા રહેરો માટે આ ચાર નામની શાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે

દેવો તેમજ મનુષ્યો મૂર્તિને વાદે નજે છે તેઓ અમુક તીર્થકરની મૂર્તિ છે એમ કહીને અથવા ગણીને તેઓ તે અમુક તીર્થકરને જ વાદે પૂજે છે એમ હોતુ નથી પરતુ તીર્થકર અરહિત ભગવાનના પ્રતીક રૂપ એ મૂર્તિ છે તેને અરહિતના પ્રતીક તરીકે ગણીને જ વાદે પૂજે છે

દાખલા તરીકે—અહીંઆ મદિરમા મૂર્તિ તો કોઈ પણ એક તીર્થકર ભગવાનની હોય પણ તેની પૂજા કરનાર ગમે તે બીજા તીર્થકરનું સ્તુતિસ્તોત્ર બોલીને, ગાનને પૂજા કરે છે કારણ કે બધા તીર્થકર ભગવાનો સરખા છે અને એકની સ્તુતિ કરી તે બધાની સ્તુતિ કરી એમ સમજીને સ્તુતિ યાય છે

સુવ્રમ છે કે દુર્વ્રમ? તુ ને આરાધ્ય છે કે નિગદ્ય? તે
અગ્નિ શરીર છે કે અચરમ શરીર? ’

બગવાન જ્વામના કહે છે કે—

“હે સુવ્રમ? તુ જન્ય છે, મમ્યગ્ દષ્ટિવાળો છે,
મમારમા પરિમિતપણે જમનારો છે, તને જોધિની પ્રાપ્તિ
સુવ્રમ છે, તુ આરાધ્ય છે અને તુ ચરમ શરીર છે ”

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ મમજી સમય છે કે દેવનોકમા મમ્યગ્
દષ્ટિ દેવો ધણા હોય છે, તેઓ ધર્મ જાનનાવાળા હોય છે,
આત્મકલ્યાણની ઇચ્છાવાળા હોય છે અને અરિહત જગતોની તથા
તેમની પ્રતિમાની ભક્તિપૂજા કરવી એ તેમનો ધર્મ માટેનો
જીવન વ્યવહાર છે

મનુષ્યોની માફક દેવો પ્રતિ પચ્ચખ્ખાણુ કરી શકતા નથી કે
સામાયિક વગેરે ક્રિયા કરી શકતા નથી પરંતુ તેઓમા ધર્મજાવના હોય છે,
અરિહત જગતોની તથા તેમની પ્રતિમાની ભક્તિ પૂજા કરે છે એટલું જ
નહિ પણ જીવનભિગમ સૂત્રમા કહ્યું છે કે—

નદીશ્વર દ્વીપે જાવન પર્વત ઉપર જાવન સિદ્ધાયતન છે ત્યાં ધણા
જવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી તથા વૈમાનિક દેવતા આપાડ, કાર્તિક અને
દ્વાગણુ એ ત્રણ ચોમાસામા, પચુંયણુ પર્વ, મવત્તરી તથા ખીજ ધણી
તિથિને વિષે તીર્થ કરના જન્મ કલ્યાણિક, દીક્ષા કલ્યાણિક, કેવળ
જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કલ્યાણિક, પરિનિર્વાણુ કલ્યાણિક ઇત્યાદિ રખતે દેવો એકઠા
ચર્ચને અષ્ટાન્હિકા મહા મહોત્સવો કરે છે

આ ઉપરથી મિલ્લ થાય છે કે દેવો ધર્મજાવના નહિત હોય છે,
ધર્મોત્સવ ક્રિયાઓ કરે છે અને આત્મકલ્યાણની જાનના ભાવતા રહે છે

દેવોને પુણ્યક્રિયા કે પાપક્રિયા નથી એમ કહેવું તે જૂનમરેહુ છે
દેવજનમા ધણા પાપ કરીને નરક કે તિર્થંચ ગર્ભમા જાય છે અને

મૂર્ચાભદેવનો આ વિચાર જતાની આપે છે કે તે આત્મકલ્યાણના ભારે ધમ્મિક દતા, તે પ્રમાણે ધણા દેવો આત્મકલ્યાણની ધમ્મિવાળા હોય છે

૫૧ી મૂર્ચાભદેવ ભગવાન ત્રી મહાનીર સ્વામી પાસે આવીને વદા નમસ્કાર કરીને પોતાનું નામ જણાવે છે ત્યારે ભગવાન તેને કહે છે કે—

‘ હ સૂર્યાભ (ઉપર પ્રમાણે વદન વગેરે) એ પુરાતન જે, જાત છે, કૃત્ય છે, પ્રણીય છે, આચર્યાએલું છે અને હે મૂર્ચાભ ’ એ સમત થએલું છે કે ભવન પતિના, વાણ્વતરના, જ્યોતિષિમ્મના અને વમાનિમ્મર્મના દેવો અરિહત ભગવતોને નાદે ૭ નમે છે અને પછી પોતપોતાના નામ જોત્રો કહે છે ”

એટલે કે ભગવાન કહે છે કે—હે સૂર્યાભ ! આ પ્રમાણે તારા પૂર્વજો પુરાતન તથી કૃત્ય આવીયા છે અને તારે પણ કરવા જોવું છે આ પ્રમાણે આરહત ભગવતોને વદન નમસ્કાર કરવાનો દેવોનો જાત વ્યવહાર છે એમ મહાનીર ભગવાન કહે છે તો શું દેવોમા ધર્મભાવના ન હોય તો ભગવાન તેમના જાત વ્યવહારને પ્રસન્ને ખરા ? નહિ જ એ રીતે ભગવાને જતાનું છે કે દેવો ધર્મશીલ છે એટલે કે જાત વ્યવહાર તે ધર્મભાવના સહિતનો છે, ધર્મ કૃત્ય તરીકેનો છે એમ ભગવાનના સ્વદેહ ઉપરથી મમજી સકાય છે

ત્યારપછી ભગવાનની દેવના માબળી લીધા પછી સૂર્યાભદેવ ભગવાન મહાનીરસ્વામીને પૂછે છે કે—

‘ હે ભગવન ! શું સૂર્યાભદેવ (તે પોતે) ભવસિદ્ધિ—ભવ્ય છે કે અભવસિદ્ધિ—અભવ્ય છે ? સમ્યગ્ દષ્ટિવાળો છે કે મિથ્યા દષ્ટિવાળો છે ? સસારમા પરિમિતપણે ભગવાનો છે કે અનતકાળ સુધી ભગવાનો છે ? જોષિની પ્રાપ્તિ થવી તેને માટે

કલ્યાણકેના જીવનવ્યવહારનું કારણ ?

તીર્થંકર ભગવાનના જન્મકલ્યાણક, દીક્ષાકલ્યાણક, કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કલ્યાણક અને નિર્વાણ કલ્યાણક ઉજવવા એ મન દેવદેવીઓનો જીવનવ્યવહાર છે તેમા 'ધર્મ' નથી એવી સ્થાનકવાસીઓની દલીલ છે

તો તીર્થંકર ભગવાન મિત્રાય બીજા કોઈ પણ મહાપુરુષના કલ્યાણક ઉજવવાનો જીવનવ્યવહાર દેવો માટે કેમ નથી ? જીવનવ્યવહાર રૂઢ થવાનું કારણ શું ?

તીર્થંકર ભગવાનના જ કલ્યાણક ઉજવવાનો જીવનવ્યવહાર રૂઢ થવાનું કારણ એ જ હોઈ શકે કે તીર્થંકર ભગવાનની ભક્તિમા જ ધર્મ છે માટે તીર્થંકર ભગવાનના કલ્યાણકો ઉજવના તે પણ ભગવાનની ભક્તિ છે માટે 'ધર્મ' છે.

પણ બીજા કોઈ પુરુષના જન્મ મરણે કલ્યાણક રહેતા નથી અને તે ઉજવવામા ધર્મ પણ નથી માટે દેવોના જીવન વ્યવહારમા આવેલ નથી

એટલે દેવોનો જીવન વ્યવહાર ધર્મના ઢાંચે જ રૂઢ થયો છે. અને તે કલ્યાણકો ઉજવવામા દેવની જેવી ભાવના હોય તે પ્રમાણે તેને 'ધર્મ' અથવા પુણ્ય કે પાપની પ્રાપ્તિ થાય.

જીવન વ્યવહાર એટલે વ્યવહાર ધર્મ

જેન ધર્મ એક જ છે અને તે મસાગના મત હોય માટે એ સરખો જ છે તેમા ફેરફાર નથી તિર્થંકર, મનુષ્ય કે દેવમાની ગમે તે ગતિનો જીવ હોય પણ તેને માટે ધર્મ તો એક જ અને એ સરખો જ છે ધર્મના મિદ્ધાતો, ધર્મના નિયમો દરેક ગતિના દરેક જીવ માટે એક સરખા છે

પુણ્યક્રિયા કરનારા જ મનુષ્યગતિમા આવે છે. માટે દેવોને ધર્મક્રિયા, પુણ્યક્રિયા અને પાપક્રિયા છે જ એમ માનવું એ જ સિદ્ધાંતાનુકૂળ છે

જીત વ્યવહારમાં

ભાવ પ્રમાણે કળ

ખીજી એમ દલીલ એમ છે કે—દેવલોકમા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ ઉપજ થાય તે પછુ એ જ પ્રતિમાઓને પૂજે છે તો મિથ્યાદષ્ટિ જિનપ્રતિમાને તો પૂજે નહિ, માટે તે જિનપ્રતિમા નથી અને મિથ્યાદષ્ટિ તેમજ સમ્યગ્દષ્ટિ બન્ને જાતના સર્વદેવો પૂજે છે માટે તે દેવોનો સામાન્ય જીત વ્યવહાર છે

અહા પહેલી વાત તો એ કે મિથ્યાદષ્ટિ દેવો પછુ એ પ્રતિમાઓ પૂજે છે કે કેમ તે માટે સ્ત્રમા સ્પષ્ટ પાઠ નથી પરંતુ તેની જ સામે તે જ ન્યાયે પ્રશ્ન એ છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ દેવ વીતરાગ તીર્થંકર દેવની જ પ્રતિમાને પૂજે અન્યદેવની પ્રતિમાને પૂજે નહિ

હવે એ પ્રશ્ન તે માન જીત વ્યવહાર છે તેમા ધર્મ જ નથી એમ દલીલ થાય છે તે બહુ બ્યાજખી નથી કારણ કે મુખ્ય આધાર ક્રિયા પર નહિ પણ ભાવ ઉપર છે. ધર્મિષ્ઠ જીવે ધર્મભાવથી કરેલી ધર્મ ક્રિયામા ધર્મ જ નથી એમ કેમ માની શકાય? એ ધર્મ ક્રિયા ભલેને જીત વ્યવહાર હોય પણ ભાવ તો ધર્મના છે જ. એ જીત વ્યવહાર તે વ્યવહાર ધર્મ છે.

મિથ્યાદષ્ટિની ધર્મભાવ વિનાની ક્રિયા પાપમા પરિણમે તેમ સમ્યગ્દષ્ટિની ધર્મભાવ સહિતની ક્રિયા ધર્મમા જ પરિણમે અથવા પુણ્યમા પરિણમે. એટલી એક ક્રિયા ભાવ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે પરિણમે.

પ્રકરણ દશમું

પ્રાચીનકાળની મૂર્તિઓ

મૂર્તિ સખધી આપણે નજી રીતે વિચાર કરવાનો છે એમ મેં સાતમા પ્રકરણમાં જણાવ્યું હતું. પહેલો વિચાર મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ છે કે નહિ તે વિષે કરવાનો હતો. આ પહેલાના બે પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા કે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મવિરુદ્ધ તો નથી જ ગણી તે વ્યવહાર ધર્મનું એક અંગ છે.

હવે આપણે બીજા નબરનો એટલે કે પ્રાચીનકાળમાં મૂર્તિ હતી કે નહિ તે સખધી અહીં વિચાર કરવાનો છે.

હાલમાં મઢિર મૂર્તિઓ વિષમાન છે તે ઉપરના શિલાલેખો તથા પ્રાચીન શહેરોની રોધખોળ માટે થતા ખોદકામમાંથી મળી આવેલ મૂર્તિઓ તથા બીજા સાધનો ઉપરથી મૂર્તિ ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના વખતમાં અને તે પહેલાં પણ હતી તે સિદ્ધ થાય છે. આ માટેના સેક્ટો ડાહરણે ૭ તે અત્રે આપી રાકાય તેમ નથી પણ તેમાંના બહુ જ થોડા અને તે પણ ટુકડી વિગતથી અહીં આપવામાં આવેલ છે.

આ બધાની પૂરી વિગત માટે પુરાતત્ત્વ ખાતાના રિપોર્ટ તથા પુસ્તકો, શિલાલેખોના પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકો, ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, મૂર્તિ પૂજામાં પ્રાચીન ઇતિહાસ વગેરે અનેક પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે તે જોઈ લેવાની જિજ્ઞાસુ વાચકોને વિનંતિ છે.

દેવો માટે ધર્મના નિયમો જુદા નથી તેમ મનુષ્ય માટે ધર્મના નિયમો જુદા નથી પરંતુ દેવો માટેના ધર્મના નિયમો મનુષ્ય કે તિર્યચને પણ એક સરખા લાગુ પડે છે એટલે દેવોના જીવ વ્યવહાર મનુષ્યને કોઈ રીતે લાગુ પડી શકતા નથી એમ માનવું એ ભૂલ ભરેલું છે દેવોના જીવ વ્યવહાર એટલે દેવોના વ્યવહાર ધર્મ મનુષ્યને પણ એક સરખો લાગુ પડે છે

દેવોનો વ્યવહાર ધર્મ અને જીવ વ્યવહાર મનુષ્યને લાગુ પડતો નથી એમ જેઓ માનતા હોય તેમણે તે માટેના કારણો દર્શાવી સાબિત કરવું જોઈએ કે દેવોનો ધર્મ મનુષ્યની જુદો છે તેથી મનુષ્ય માટે ઉપયોગી નથી એમ સાબિત કરવામા ન આવે તો મારી ઉપરની વાત સાચી છે એમ સૌ કોઈ સમજી શકશે

પ્રકરણ દશમું

પ્રાચીનકાળની મૂર્તિઓ

મૂર્તિ સખધી આપણે નજી રીતે વિચાર કરવાનો છે એમ મેં સાતમા પ્રકરણમાં જણાવ્યું હતું. પહેલો વિચાર મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ છે કે નહિ તે વિશે કરવાનો હતો. આ પહેલાના બે પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા કે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મવિરુદ્ધ તો નથી જ. પણ તે વ્યવહાર ધર્મનું એક અંગ છે.

હવે આપણે બીજા નખરનો એટલે કે પ્રાચીનકાળમાં મૂર્તિ હતી કે નહિ તે સખધી અહીં વિચાર કરવાનો છે.

હાલમાં મદિર મૂર્તિઓ વિષમાં છે તે ઉપરના શિનાલેખો તથા પ્રાચીન શહેરોની ગોધખોળ માટે ચતા ખોદકામમાંથી મળી આવેલ મૂર્તિઓ તથા બીજા માધનો ઉપરથી મૂર્તિ ભગવાન શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીના વખતમાં અને તે પહેલાં પણ હતી તે સિદ્ધ થાય છે. આ માટેના સેક્રડો ટ્રાહરણે ૮ તે અંતે આપી ચકાચ તેમ નથી પણ તેમાંના બહુ જ થોડા અને તે પણ ટુકડી વિગતથી અહીં આપવામાં આવેલ છે.

આ બધાની પૂરી વિગત માટે પુરાતત્ત્વ ખાતાના રિપોર્ટો તથા પુસ્તકો, શિનાલેખોના પ્રસિદ્ધ ચચેલા પુસ્તકો, ભારતવર્ષનો પ્રાચીન ઇતિહાસ, મૂર્તિ પૂજકા પ્રાચીન ઇતિહાસ વચેરે અનેક પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે તે જોઈ લેવાની જિજ્ઞાસુ વાચકોને વિનંતિ છે.

૩. પ્રભાસપાટણનું તામ્રપત્ર—ઈતિહાસ સરોધક મડળને પ્રભાસપાટણના એક મોમપુરા બ્રાહ્મણ પાસેથી એક તામ્રપત્ર મળી આવ્યું છે તેની ભાષા ઘણી દુર્ગમ્ય છે સાધારણ પડિનો તેને ઉકેલી ચક્રતા નહોતા પણ હિન્દુ વિશ્વ વિદ્યાલયના અધ્યાપક પ્રખર ભાષાશાસ્ત્રી શ્રીમાન પ્રાણનાથજીએ વણા પરિશ્રમે તે તામ્રપત્રનું લખાણ ઉકેલીને તેનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે પ્રગટ કર્યો છે—

"રેવાનગર ગામ્યના સ્વામી સુ ઋતિના દેવ નેપ્તુસદ્નેઝ યયા તે યદુરાજ (કૃષ્ણ) ના સ્થાન (કારકા) આવ્યા ત્યારે તેમણે એક મંદિર બનાવીને સુય દેવ "નેમ" જે સ્વર્ગસમાન રૈવતપર્વતના દેવ છે તેમને સદાને માટે અર્પણ કર્યું"—જૈનપત્ર તા ૩-૧-૧૯૩૭

આ નૃપતિનો સમય ઈ સ પૂર્વે ૭મી શતાબ્દિ બતાવેલ છે એટલે કે મહાવીર સ્વામીના જન્મ પહેલાનો વખત બતાવેલ છે આ ઉપરથી અનુમાન થઈ શકે છે કે રાજા નેપ્તુસદ્નેઝર જૈનધર્મનો ઉપાસક હતો અને તેણે રૈવતગિરિ (ગિરનાર) પર્વત ઉપર એક બગ્ય મંદિર બનાવીને તેમા ભગવાન નેમિનાથની પ્રતિમા સ્થાપન કરી હતી

૪ મોહન જોડગા—તક્ષશિલાની પાસે અગ્રેનેએ ખોદકામ કરાવેલું તેમા એક નગર ઘટાયેલું મળી આવ્યું છે તેનું નામ "મોહન જોડેરા" છે તેમાથી એક મૂર્તિ ધ્યાનમુદ્રાવાળી મળી આવી છે તે ૫૦૦૦ પાચ હજાર વર્ષ પહેલાની છે એમ પુરાતત્ત્વવિદો કહે છે એટલે પાચ હજાર વર્ષ પહેલા મૂર્તિની વિદ્યમાનતા સિદ્ધ થાય છે

૫ ખારસી તાડડી—બાકોલા કુશ્વાના ખાન્સી તાડની નામના એક નાના ગામમા ખોદકામ થતા ત્યાંથી ૨૬ ઝીત જૈન મૂર્તિઓ મળી આવી છે તેમાની કેટલીક ઈ સ પૂર્વે ૬૦૦-૭૦૦ ઝમોલી માતસો વર્ષ પહેલાની છે એમ પુરાતત્ત્વ વિદોએ નક્કી કરેલ છે

પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિ હતી તે સાબિત કરતા ઉદાહરણો

૧. સ્તભ નતીર્થ—ગૌડ દેશના આપાડ નામના શ્રાવકે એકવીસમા તીર્થ કર શ્રી નમિનાથ ભગવાનના શાસન કાળમાં આત્મકલ્યાણ અર્થે ત્રણ પ્રતિમા બનાવીને તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી તેમાંથી એક પ્રતિમા આરૂપ નગરમાં, બીજી શ્રીપતન નગરમાં અને ત્રીજી સ્તભન (ખખાત) નગરમાં સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી

કાળક્રમે આરૂપ તથા શ્રીપતનની મૂર્તિઓનો પતો નથી પણ સ્તભન તીર્થમાં ત્રીજી પ્રતિમા અત્યારે પણ મોજુદ છે તે પ્રતિમાના પાછલા ભાગમાં નીચે પ્રમાણે લિખાવેલ છે—

નમેસ્તી કૃતસ્તીર્ય વર્ષે દ્વિક ચતુષ્ટયે ।

અપાડ શ્રાવકો ગૌડોઽકારયત્ પ્રતિમા ત્રયમ ॥

આ શિલાનેખ કુપરથી મમળાય છે કે એકવીસમા નમિનાથ ભગવાનના પછી અથવા તે બાવીસમા નમિનાથ ભગવાન પછી ૨૨૨૨ ના પછી એટલે કે ભગવાન પાર્શ્વનાથના પણ વખત પહેલાં ગૌડદેશના આપાડ શ્રાવકે આ પ્રતિમા તથા બીજી બે પ્રતિમા એમ ત્રણ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી

૨ હરપ્પા—મિથ અને પગ્ગળની મરહદ પર ખોદકામ કરતા હરપ્પા નામનું નગર હટાયેલું તે મળી આવ્યું છે તેમાંથી મળી આવેલી મૂર્તિઓ તે નગરના જોટલી જ પ્રાચીન ગણાય એટલું જ નહિ પણ તેથી વિશેષ પ્રાચીન પણ હોઈ શકે એમ પુરાતત્ત્વવિદોએ કહેલ છે અને નગર ઈ સ પૂર્વ પાચથી દસ હજાર વર્ષ પહેલાનું છે એટલે ઈ ૨ પહેલાં દસ હજાર વર્ષ પહેલાં મૂર્તિ હતી એમ કહી શકાય છે

૯. આવન્તી નગરીની ગોધ માટે ખોદખમ કરતા ત્યાંથી એક શ્રી સબ્રવનાથ સ્વામીનું મહિં મળી આવ્યું છે આ મહિં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પદેનાનું છે ખુ મહાવીર ભગવાન પશુ ત્યાં વિચરેલા હતા—જેન લખોતિ તા ૨૫-૪-૧૯૩૬

૧૦. રાજગૃહમાં સુપાર્શ્વમહિર-ગોદ પ્રથ મહાનઆનંદ ૧-૨૦-૨૩ મા લખેલ છે કે મહાત્મા બુદ્ધ પદેનવરેલા રાજગૃહમાં ગયેલા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મહિરમાં ઉતર્યા હતા સુપાર્શ્વતીર્થને મલેપર્મા પાલી બાપામાં સુરપતિવ લખેલ છે પરંતુ દિગ્ગજ વિદ્વાન બાબુ શમ્ભાપ્રમાદજીએ તેમના “મહાવીર ભગવાન અને બુદ્ધ” નામના પુસ્તકમાં ૫૧ મા પાના ઉપર અનેક દલીલો અને પ્રમાણોથી મિદ્ધ ક્યું છે કે મહાત્મા બુદ્ધ સૌથી પહેલી વાર રાજગૃહમાં આવ્યા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મહિરમાં રતા હતા

એટલે ભગવાન મહાવીર ના વખતમાં રાજગૃહ નગરમાં સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ તથા મહિર વિદ્યમાન હતા

૧૧. સુહસ્થળ મહિર—ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધા પછી વિદાર કરતા કરતા સાતમાં વર્ષે આણુની નજીક સુહસ્થળ નામના નામમાં પધારેલા ત્યારે તેમના દર્શનાર્થે રાજ નદિવર્ધન ત્યાં ગયેલા. તેની યાદગીરી તરીકે તેમણે ત્યાં એક મહિર બનાવી તેની પ્રતિષ્ઠા ત્રી કેલી શ્રમણાચાર્ય પાસે કરાવેલી હતી, તેના શિલાલેખની વિગત તા ૧૫-૩-૧૯૩૧ ના “જેન” પત્રમાં પ્રગટ થઈ ચુકી છે

૧૨ કોટિકાપુર સ્તૂપ—“ગજનલ્લી ક્યા”માં આચાર્ય શ્રી ખદ્રમાહુના શુરુ, તેમના શિષ્ય સમુદાય માથે કોટિકાપુરમાં ત્રી જળ્ય સ્વામીના સ્તૂપના દર્શન કરવા ગયા હતા એવો ઉલ્લેખ છે જળ્ય સ્વામી અતિમ દેવળી હતા એટલે તેમનો સ્તૂપ ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો ગણી શકાય (જુઓ—Inscriptions at Shravan Belgola by W Lewis Rice)

૯. આવસ્તી નગરીની રોધ માટે ખોલકામ કરતા ત્યાથી એક શ્રી સમવનાય સ્વામીનું મદિર મળી આવ્યું છે. આ મદિર ભગવાન મહાવીર સ્વામીની પહેલાનું છે. ખુ મહાવીર ભગવાન પણ ત્યાં વિચરેલા હતા—જેન જ્યોતિ તા ૨૫-૪-૧૯૩૬

૧૦. રાજગૃહમાં સુપાર્શ્વમદિર-ગોદ્ર અથ મહાનગ્ગાન ૧-૨૨-૨૩ માં લખેલ છે કે મહાત્મા ખુદ પહેલપહેલા રાજગૃહમાં ગયેલા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમાં ઉતર્યા હતા. સુપાર્શ્વતીર્થને સંક્ષેપમાં પાલી ભાષામાં સુધ્ધતિસ્થ લખેલ છે. પરંતુ દિગ્ગજર વિદ્વાન બાપુ કામ્તાપ્રસાદજીએ તેમના “મહાવીર ભગવાન અને ખુદ” નામના પુસ્તકમાં ૫૧ માં પાના ઉપર અનેક દલીલો અને પ્રમાણોથી સિદ્ધ કર્યું છે કે મહાત્મા ખુદ સૌથી પહેલી વાર રાજગૃહમાં આવ્યા ત્યારે સુપાર્શ્વનાથના મદિરમાં રહ્યા હતા.

એટલે ભગવાન મહાવીરના વખતમાં રાજગૃહ નગરમાં સુપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ તથા મદિર વિદ્યમાન હતા.

૧૧. મુડસ્થળ મદિર—ભગવાન મહાવીરે દીક્ષા લીધા પછી વિહાર કરતા કરતા સાતમાં વર્ષે આબુની નજીક મુડસ્થળ નામના ગામમાં પધારેલા ત્યારે તેમના દર્શનાર્થે રાજ નદિવર્ધન ત્યાં ગયેલા. તેની યાદગીરી તરીકે તેમણે ત્યાં એક મદિર બનાવી તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી કેતી શ્રમણાચાર્ય પાસે કરાવેલી હતી, તેના શિલાલેખની વિગત તા ૧૫-૩-૧૯૩૧ ના “જેન” પત્રમાં પ્રગટ થઈ ચુકી છે.

૧૨. કોટિકાપુર સ્તૂપ—“રાજનલ્લી કયા”માં આચાર્ય શ્રી બદ્રમાહુના ગુરુ, તેમના શિષ્ય સમુદાય સાથે કોટિકાપુરમાં શ્રી જળ સ્વામીના સ્તૂપના દર્શન કરવા ગયા હતા એવો ઉલ્લેખ છે જળ સ્વામી અતિમ કેવળી હતા એટલે તેમનો સ્તૂપ ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાનો ગણી શકાય. (જુઓ—Inscriptions at Shravan Belgola by W Lewis Rice)

૧૮. પદ્માના આગમકુ આથી મળેલ બે મૂર્તિઓના શિલાલેખો ઉપરથી પુરાતત્વવિદોએ જાહેર કર્યું છે કે આ મૂર્તિઓ મદારાજ કોશિક (અગ્નિતચત્ર)ના વખતની છે—ભારતની ઇતિહાસકી રૂપરેખા ભાગ ૧ પૃષ્ઠ ૫૦૨

૧૯. ઉપકેશપુર તથા કોરદામા મહાવીર મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વીરાત્ ૭૦ મા વર્ષે આચાર્યશ્રી રત્નપ્રભસૂરિએ કરી હતી એ બંને મંદિરો આજે પણ વિદ્યમાન છે તે માટે આચાર્ય કક્કસૂરિએ લખ્યું છે કે—

उपकेशे च कोरटे तुभ्य श्री वीरयम्भयो ।

प्रतिष्ठा निर्मिता शक्त्या श्री रत्नप्रभसूरिभि ॥

૨૦ માહાનાની મૂર્તિઓ—સુવોપ પત્રના ત્રી શ્રી મૂળચંદ આશારામ વેરાટી જણાવે છે કે—

ત્રેવીસ શ્રવ્ણના માહાના ગામમા જોદકામ કરતા બે પ્રતિમા મળી આવી છે તેમા એકના ઉપર વીર સવત ૮૨ અને બીજી ઉપર વીર સવત ૧૦૪ નો શિલાલેખ છે તે મૂર્તિઓ પૂરતી કોશીક કરવાથી ત્યાંના જોનોને સોપવામા આવી છે—“જોન” પત્ર તા ૨૬-૧-૧૯૩૦

૨૧. પ્રાચીન કાળના સિક્કાઓ—પ્રાચીન કાળના જે સિક્કાઓ મળી આવ્યા છે તેમાના લગભગ ૨૦૦ બસો સિક્કાના ચિત્રો ડૉ ત્રિભુવનદાસ, લહેરચંદ શાહે તેમના પ્રાચીન ભારતને ઇતિહાસ નામના પુસ્તકમા આપેલ છે તેમા ઘણા મૌર્ય કાળના એટલે ૩૩૦૦ ત્રેવીશ સો વર્ષ પહેલાના છે તેમાના કેટલાક સિક્કામા એક બાજુ મંદિર (ચૈત્ય) અને બીજી બાજુ હસ્તિની છાપ છે તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ત્રેવીશ સો વર્ષ પહેલા મંદિર અને મૂર્તિને સર્વે લોકો માનતા હતા

૨૨. બેનાતટની મૂર્તિ—બેનાતટ નગરના પ્રદેશમા જોદકામ કરતા ત્યાંથી શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પ્રાચીન મૂર્તિ મળી આવી છે

એ જ પ્રથમ જણાવે છે કે આજીવન મપ્રદાયનો ઉપદેશ નામે તપસ્વી યૌદ્ધમા તીર્થ કરે શ્રી અનંતનાથ સ્નામીનો ઉપામક હતો.

આ ઉપરથી માનિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના સમયમા તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થ કરેલી ભૂતિઓ પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે ભૂતિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરનારો છે કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ એ તીર્થ કરે ભગવાનોના વખતમા તો ભૂતિની માન્યતા ચાલુ હતી જ. છતાં એ ત્રણે તીર્થ કરે ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ કહી નવી તેમ તે માન્યતાને અસ્વીકારી નથી તેથી જ તે માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનું કે જે વસ્તુને તીર્થ કરે ભગવાનોએ ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નથી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનું તો એક બાજુએ રહ્યું પણ તેને ધર્મ વિરુદ્ધનું કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ કહેવામા પણ તીર્થ કરે ભગવાનોની આશાતના કમી કહેવાય. ભૂતિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખૂબ ઊંડી રીતે વિચારવી ઘટે છે.

એ જ ત્રય જણાવે છે કે આજીવન મપ્રદાયનો ઉપક્ર નામે તપસ્વી યૌદ્ધમા તીર્થ કર શ્રી અનંતનાથ સ્નામીનો ઉપાસક હતો.

આ ઉપરથી માળિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના સમયમા તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થ કરેની મૂર્તિઓ પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે મૂર્તિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરવાનો છે કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ એ તીર્થ કર ભગવાનોના વખતમા તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ. છતાં એ ત્રણે તીર્થ કર ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ કહી નવી તેમ તે માન્યતાને અટકાવી નથી તેથી જ તે માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનું કે જે વસ્તુને તીર્થ કર ભગવાનોએ ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નવી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનું તો એક ખાલુએ રહ્યું પણ તેને ધર્મ વિરુદ્ધનું કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ કહેવામા પણ તીર્થ કર ભગવાનોની આશાતના કરી કહેવાય. મૂર્તિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખુબ ઊંડી રીતે વિચારવી ઘટે છે.

એ જ ત્રય જણાવે છે કે આજના સપ્રદાયનો ઉપડ નામે તપસ્વી
ચૌદમા તીર્થ કર ધી અનતનાથ સમાધીનો ઉપાસક હતો

આ ઉપરથી માનિત થાય છે કે—ભગવાન મહાવીરના
સમયમા તેમજ તેમની પૂર્વે પ્રાચીનતર તીર્થ કંગેની મૂર્તિઓ
પૂજાતી હતી.

સ્થાનકવાસીઓ વિચારે

ત્યારે હવે મૂર્તિ નહિ માનનારે વિચાર એ કરવાનો છે
કે ભગવાન મહાવીરની પહેલાના પણ એ તીર્થ કર
ભગવાનોના વખતમા તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ.
છતાં એ ત્રણે તીર્થ કર ભગવાનોએ એ માન્યતાને ધર્મવિરુદ્ધ
કહી નથી તેમ તે માન્યતાને અટકાવી નવી તેથી જ તે
માન્યતા ચાલુ રહી હતી અને ચાલુ રહી છે.

તો હવે વિચારવાનું કે જે વસ્તુને તીર્થ કર ભગવાનોએ
ધર્મ વિરુદ્ધ ઠરાવી નવી તેને આપણે કેવી રીતે ધર્મ વિરુદ્ધ
ઠરાવી શકીએ ? અરે, ઠરાવવાનું તો એક બાબતુએ રહ્યું પણ
તેને ધર્મ વિરુદ્ધ કહી પણ કેમ શકાય ? કારણ કે એમ
કહેવામા પણ તીર્થ કર ભગવાનોના આશાતના કરી કહેવાય.
મૂર્તિ નહિ માનનારાઓએ આ વાત ખૂબ જાડી રીતે વિચારવી
પડે છે.

ને વિક્રમ મન પદેમાં ખીછ ચતાગિની છે—ભારત ૧૧૧૦ પ્રાચીન
ઇતિહાસ ભાગ ૨ ને પૃષ્ઠ ૧૨૨

૨૨ સિંગના શિલાલેખો—મિત્ર દય (ઓરિસા) ના
ખડગિરિ, ઉદયગિરિ વગેરે પર્વતો ઉપર અનેક સ્તૂપો, મૂર્તિઓ,
શિલાલેખો છે અને તે મદારાજન મદામેધનાદન ખારવેલના છે તે
વગમગ ૨૧૧૦ વર્ષ પહેલાના છે

મેકડો ઉદારજોમાથી ગદ્દો આ તો યોગક જ ઉદારજો આપેલા
છે પરંતુ એટલા ઉપરથી પણ વાચકને પ્રાચીનકાળના મૂર્તિ હતી તેનો
રતો ખ્યાલ આવી શકે પૂરી વિગત માટે તો વાચકોએ આ શિલાલેખો
સમ્બંધી અનેક પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ચૂક્યા છે તે જોઈ લેવા જેવા કે—
Epigraphia India Vol 20, Hathı gunpha Inscription
of Kharvel, Jainism in South India by Chimanlal
Shah, The Jain Stupa and other antiquaries of
Mathura by Smith Legends of Jain Stupa at
Mathura by Beuler વગેરે

મૂર્તિની માન્યતા તીર્થ કર માન્ય ઠરે છે.

મૂર્તિની માન્યતા આ અસર્પિણી કાળની શરૂઆતથી અથવા
પહેલા તીર્થ કર ભગવાન શ્રી ઋષભદેવના વખતથી ચાલુ થઈ હતી કે
નહિ એનો વિચાર બાજુએ રાખીએ તો પણ ઉપરની વિગતો ઉપરથી
એટલું જોઈ શકાય કે ભગવાન નેમિનાથના વખત પહેલાની તો મૂર્તિની
માન્યતા ચાલુ હતી જ

બૌદ્ધ ધર્મની સાક્ષી

આ ઉપરાંત બૌદ્ધ ધર્મ મહાવગ્ગ (૧-૨૨-૧૩) અનુસાર બુદ્ધના
સમયમાં રાજગૃહમાં સાતમાં તીર્થ કર શ્રી સ્વપાશ્વનાથનું મંદિર હતું વળી

ચૈત્યના સ્થાને વ્યતર દેવ વામ કરેત્યારે તેને વ્યતગાયતન ડેવાય

ચૈત્યનો અર્થ જ્ઞાન થતો નથી

ચિનુ એટલે જાણુ તે ઉપગ્રી જ્ઞાન અર્થ ઉપગ્રવેરો દોય એમ ધારે છે પરંતુ વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ ચિત્ ધાતુ ઉપરવી ચૈત્ય શબ્દ થાય પણ ચૈય ન થાય એમ વિદ્વાન પડિને કહે છે અને ચૈત્યનું પ્રાકૃત રૂપાતર ચૈધય ન બની રહે એમ પણ તેઓ કહે છે એટલે સૂત્રમા આવતા ચેદ્ય=ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જ્ઞાન કરનામા આવે છે તે થયાથ' કેમ ગણાય તે સમજતુ નથી

સ્થાનકવામીઓનું વ્યાકરણના વિરોધનું કારણ

વ્યાકરણ શિખનાવી શબ્દોના સાચા અર્થ સમજી શકાય છે એ કારણથી જ સ્થાનકવાસી સાધુઓએ વ્યાકરણ શિખનાની મના કરી હતી એમ સમજી શકાય છે. કારણ કે વ્યાકરણ શિખનાવી ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના સ્થાનકવાસીઓએ જે ખોટા અર્થ દર્શાવે છે તે સમજી જનાય છે.

ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના સ્થાનકવાસીઓએ કરેલા અર્થ ખોટા છે એમ જાણનાથી જ જેમણે ધણા વર્ષ સુધી સ્થા સાતુ પર્યાય પાળી હતી તેણે મધ્યાખ્ય વ મત્યાર્યા અને દિમતનાળા સ્થાનકવાસી સાધુઓએ સ્થા સપ્રદાય ઠોડીને મૂર્તિ પૂજા સપ્રદાયને અપનાવ્યાના ધણા દાખના બની ગયા છે

આજે પણ એવા ડરવી જ વણા અવશરદ્ધાણુ આનકો વ્યાકરણ શિખવાની અને શિખડાવવાની નિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરતા હોય એમ દેખાય છે પરંતુ એમ ખોટી રીતે સત્યને હુપાવી ગણાય નહિ. વહેલુ કે મોટું મત્ય જહાગ આવે છે જ.

સ્થાનવાસીઓના અર્થ ખોટા છે

૫૧ી જાન માટે નો સીવો શબ્દ નાળ કે અને સૂત્રોમા બધે ઠેકાણે જાન માટે નાળ શબ્દ જ વપરાયો છે

ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ અરિહત કર્યો છ તે તો જ્ઞાનનત ને અરિહત એમ ગણીને કર્યો હોય એમ લાગે છે કારણ કે ચૈત્યનો અર્થ સાધુ તો કોઈપણ રીતે બધમેમતો યર્ષ રાકતો નથી અને સાધુ માટે નિર્ગ્રંથ, ભિક્ષુ, અણુગાર, મયતિ વગેરે શબ્દો સૂત્રોમા મોટે ભાગે વપરાયા છે તો સાધુના અર્થ સાચે સીધો સખધ ધરાવતા શબ્દો છોડી દર્ધને કોઈક જ ઠેકાણે સાધુ માટે જિંદગી શબ્દ વાપરનામા આવે તે સમવિત લાગતુ નથી

પ્રતિમા-પડિમા શબ્દસૂત્રોમા પ્રતિજ્ઞાના અર્થમાં વપરાયેલ છે.

પ્રતિમા અર્થ માટે સૂત્રોમા પડિમા શબ્દ વપરાયો છે જેમકે, નાગપટ્ટિમા, વક્ષપટ્ટિમા, વગેરે એટલે તે પ્રમાણે અરિહતની પ્રતિમા માટે પણ પડિમા શબ્દ જ વપરાયો હોવો જોઈએ એમ પણ સ્થાનકવાસીની દલીલ છે એક રીતે એ દલીલ પણ ખરાબર છે

પરંતુ પડિમા શબ્દ મૂર્તિના અર્થમા બહુ જુલ ઠેકાણે વપાયો છે પડિમા = પ્રતિમા શબ્દના બીજા ધણા અર્થ થાય છે જેમકે શ્રાવકોની અગીઆર પડિમા અથવા પ્રતિમા સાધુઓની બાર પડિમા અથવા પ્રતિમા તેમજ તપના કેટલાક નામમા પણ પડિમા શબ્દ વપરાયો છે જેમકે—સમાધિપ્રતિમા, ઉપધાનપ્રતિમા, ત્રિવેકપ્રતિમા, પિહારપ્રતિમા વગેરે વગેરે આ બધે ઠેકાણે પડિમા-પ્રતિમાનો અર્થ પ્રતિજ્ઞા, નિયમ કે અભિગ્રહ જેવો થાય છે પણ મૂર્તિ અર્થ થતો નથી

સૂત્રોમા ઝાંઝે લાગે પડિમા શબ્દ પ્રતિજ્ઞા, નિયમ કે અભિગ્રહના અર્થમા જ વપરાયો છે, ત્યારે ચૈત્ય = ચૈત્ય શબ્દ

દરેક સાધુ કે આનંદે સંતોના અર્થ ભગવદ્ ગથાથ રીતે જાણવા સમજના દોષ નેમણે પ્રાપ્ત તેમજ સંસ્કૃત વ્યાક્રમ્ય શિખનું જોઈએ જ અને વ્યાકરણ શિખે તો ચૈત્ય વગેરે શબ્દોના માયા અર્થ જાણી શકે અને પછી જો તે સપ્રદાયસાદ્ગતા તથાઈ કે લોભાઈ ન જાય તો સંતોના શબ્દોના સાચા અર્થ જ કરે

દેવ્ય ચેદ્યનો અર્થ

દાખતા તરીકે—ભગવાનની સ્તુતિ કરતા અથવા ભગવાનને મહિમા જતાવતા વલ્લાળ મગલ દેવ્ય ચેદ્ય શબ્દો ધણે ઠેકાણે સંતોમાં આવે છે તિષ્ઠતોના પાઠમાં પણ સ્થાનકનાસીઓ હમેશા તે શબ્દો બોલે છે તેના અર્થ આમ થાય છે—હે ભગવાન ! આપ કલ્યાણકારી, મંગળકારી, દેવસ્વરૂપ, ચૈત્ય સ્વરૂપ છો અહીંયા ભગવાનને ચૈત્ય સ્વરૂપ એટલે જ્ઞાનસ્વરૂપ અથવા જ્ઞાનવત છે એમ કહી શકાય, પરંતુ આત્મા પોતે જ્ઞાનરૂપ જ છે આત્મા અને જ્ઞાન જુદા જુદા નથી ભગવાનને દેનસ્વરૂપ કહ્યા તે દેવસ્વરૂપમાં જ્ઞાનસ્વરૂપ અતર્ગત છે જ જે જ્ઞાનસ્વરૂપ નથી તેને દેવસ્વરૂપ કહી શકાય જ નહિ. એટલે દેવ અને જ્ઞાન એકરૂપ છે તેને જુદા કેમ પાડી શકાય તે સમજાતું નથી

અને અહીં ચૈત્ય સ્વરૂપ એટલે આપ સ્મરણીય છો અથવા સ્મારક રૂપ છો અથવા પ્રતિમા સ્વરૂપ છો એમ કહેવામાં આવે તો પણ વાધા જેવું લાગતું નથી કારણ કે ભગવાનની પ્રતિમાને પણ તીર્થ કરોના વખતમાં પણ માનવામાં આવતી તે આપણે આગળના લેખમાં જોઈ ગયા છીએ એટલે ભગવાનને કલ્યાણકારી, મંગળકારી દેનસ્વરૂપ અને પ્રતિમા સ્વરૂપ એમ જો કહેનાયુ હોય તો પણ તે અસંબંધિત લાગતું નથી તેમ અયોગ્ય પણ લાગતું નથી પ્રતિમા એ સ્મૃતિરૂપ સ્મારક છે એટલે ભગવાનને સ્મરણીય કે સ્મારક રૂપ પણ કહેવાય

નાળ = જ્ઞાન. જ્ઞાન માટે નાળ શબ્દ જ વપરાયો છે

સાધુ માટે અણુગાર, બિંબુ, નિર્ઘંચ, મુનિ વગેરે શબ્દો વપરાયા છે કે જેનો સીધો અર્થ સાધુ થાય છે

અરિહત માટે અરિહત અથવા અહત શબ્દ જ વપરાયેલ છે

સૂત્રોમા ચેદ્ય શબ્દ આરે છે તેના થોડાક દાખલા આપણે વિચારીશુ ત્યારે ઉપરની હકીકત ધ્યાનમાં રાખતી કારણ કે તેથી તે દરેક ટેકાણે ચેત્યનો કયો અર્થ લાગુ પડે છે તે સમજવાનું સહેલું થઈ પડશે

સ્થાનકવાસીઓ નિક્ષેપાથી મૂર્તિ અવદલીય છે એમ સિદ્ધ કરે છે તેથી પહેલા આપણે નિક્ષેપા સળધી થોડો વિચાર કરી લઈએ

ચાર નિક્ષેપા

મૂર્તિપૂજક અને સ્થાનકવાસીમાં નિક્ષેપા સળધી મતભેદ છે

વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજના માટે અનુયોગદ્વરે સૂત્રમા વસ્તુના ચાર નિક્ષેપા કરી વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણનાનું, સમજવાનું કહ્યું છે એમ તો બન્ને સપ્રદાય માને છે તે ચાર નિક્ષેપા આ પ્રમાણે છે—
(૧) નામ, (૨) સ્થાપના, (૩) દ્રવ્ય અને (૪) ભાવ

હવે મતભેદ એ છે કે સ્થાનકવાસી માન્યતા પ્રમાણે પણ નિક્ષેપા એય છે, જાણના યોગ્ય છે પણ વદનીક પૂજનીક નથી કહ્યું છે નો ભાવ નિક્ષેપો વાદના પૂજના યોગ્ય છે ત્યારે મૂર્તિપૂજકો જેનો ભાવ નિક્ષેપો વદનીક પૂજનીક હોય તેના ચારે નિક્ષેપા વદનીક પૂજનીક ગણાય એની માન્યતા ધરાવે છે

આ મતભેદને કારણે સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિને વદનીક પૂજનીક ગણતા નથી કારણ કે મૂર્તિમાં અરિહતતા ગુણ નથી, ત્યારે મૂર્તિપૂજકો ભાવ નિક્ષેપાથી અરિહત વદનીક પૂજનીક છે માટે સ્થાપના નિક્ષેપાથી પણ મૂર્તિને વદનીક પૂજનીક ગણે છે આ મતભેદના કારણથી નિક્ષેપા સળધી વિચાર કરવો પડે છે

બધે જ ઠેકાણે મંદિર મૂર્તિ, પાણી વગેરે કોઈપણ પ્રકારના સ્મારક માટે જ વપરાયો છે. એટલે ચૈત્યનો મુખ્ય અર્થ સ્મારકની વસ્તુ માટેનો જ સમજવો જોઈએ.

સ્થા.ચો.ચો પણ કેટલેક ઠેકાણે
ચૈત્યનો અર્થ મૂર્તિ કરેલ છે.

સ્થાનકનારી મુનિશ્રી અમોલ્ય સપિણ્ણએ જનાય સૂત્રોના હિન્દી અનુવાદ કરી બહાર પાડેલા છે તેમાં તેમણે પણ કેટલેક ઠેકાણે ચૈત્યના અર્થ મંદિર અથવા પ્રતિમા કરેલ છે જેમકે—

(૧) ઉનાઈ સત્રમાં ચૈદ્ય (ચૈત્ય) શબ્દનો અર્થ પક્ષ્વ મંદિર કર્યો છે

(૨) ઉનાઈ સત્રમાં પૂર્ણિમા ચૈત્યનો અર્થ કર્યો છે—મંદિર

(૩) પ્રજા વ્યાકરણ સૂત્રમાં પૃષ્ઠ ૮માં ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કર્યો છે

(૪) પ્રજા વ્યાકરણ સૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૧માં ચૈત્યનો અર્થ વેદિકા કર્યો છે

(૫) પ્રજા વ્યાકરણ સૂત્ર પૃષ્ઠ ૧૨૨ માં ચૈત્યનો અર્થ પ્રતિમા કર્યો છે

સૂત્રોમાં વપરાયેલા શબ્દો
અને તેના અર્થ

આ ઉપરથી સમજી શક્યા હશે કે સૂત્રોમાં—

ચેદ્ય = ચૈત્ય શબ્દ કોઈ પણ જાતના સ્મારક તરીકે વપરાયો છે જેમકે—મંદિર, મૂર્તિ, સ્તૂપ, ચોતરો વગેરે અથવા તેવા સ્મારકવાળા ઉદ્યાનને પણ ચૈત્ય કહ્યું છે

પદિમા = પ્રતિમા શબ્દ મુખ્યત્વે પ્રતિ, નિયમ કે અભિગ્રહ માટે વપરાયો છે

હવે આપણે સૂત્રોમા ચેદ્ય = ચૈત્યનો ઉદ્દેશ કયા કયા આવે છે અને તેનો શો અર્થ થાય છે તે બાબતનો થોડા દાખવાઓ ઉપરથી વિચાર કરીએ

સૂત્રોમા ચૈત્યના ઉદ્દેશો

નગરનુ વર્ણન

સૂત્રોમા જ્યાં જ્યાં નગરનુ વર્ણન આવે છે ત્યાં ત્યાં ઉપવાર્ધ સૂત્રમાના ચપા નગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમગ્ર લેવાનુ કહ્યું છે એટલે સૂત્રમાનુ વર્ણન જોવુ જોઈએ તે વર્ણન આ પ્રમાણે છે—

(૧) આચારવત ચેદ્યા જનદ વિવિદ સન્નિવિદ મહુવા

(૨) પાઠાતર—આચારવત અરિહત ચેદ્યા

અર્થ—આકારવત એટલે સુદર આકારના સુરોભિત ધણા ચૈત્યો અને વિવિધ પ્રકારના વૈશ્યોના ધણા સન્નિવેશો હતા

અહીંઆ સ્થાનખવાસીઓએ પહેના પાઠમા ચૈત્યનો અર્થ યક્ષાદિના મંદિર એમ કયો છે તેઓ પાઠાતર બતાવે છે પણ એ અર્થ સ્વીકારતા નથી કારણ કે પાઠાતરમા અરિહત ચેદ્યાનો અર્થ અરિહતના મંદિરો એમ થાય તે વાત સ્થાનખવાસીઓને કબૂલ નથી

હવે વિચારવાનુ એ છે કે આગળ આપણે જોઈ ગયા તે પ્રમાણે ભગવાન પાર્શ્વનાથના વખત પહેલાથી તો મૂર્તિની માન્યતા ચાલુ હતી જ અને મૂર્તિ દોય ત્યાં ચૈત્ય—મંદિર પણ દોય જ અને જ્યાં જોનોની વસ્તી દોય ત્યાં જોનોના અરિહતના મંદિર પણ દોય જ એટલે ચપા-નગરીમા જિનમંદિરો ધણા હતા એમ સૂત્રમાના ઉદ્દેશનો અર્થ માનવો જ જોઈએ

એટલે કે પાઠાતરમાનો અરિહત શબ્દ કબૂલ કરવામા ન આવે તો પણ ચપાનગરીમા જિનમંદિરો હતા એમ સાબિત થઈ જાય છે

અ કુપોગદ્ધાન્મા મયા તિલ્લેપા વદ્ધનીક પૂજનીક છે એમ
મહાભારત મતમા ન જુ છે કે નદિ તે બેભાથી એકે પક્ષે રખે
ગીત જાણે કે ત્યાં પરંતુ પોતપોતાની રીતે તક કરીને પોતાની
માનના રચી હતા.

અહલા ભાર નિલ્લેપાને માનવો એ નિશ્ચય નયની વાત
થઈ અને ભાર નિલ્લેપા જેનો પૂજનીક હોય તેના ચારે નિલ્લેપા
પૂજનીક ગણના એ વ્યવહાર નયની વાત થઈ એમ વિચાર
કરતા જણાય, અને એ રીતે બન્નેની વાત સાચી છે એમ
મંત્રી શાય.

૧૭ હવે ૧૬ા નિચારનાનું અ પ્રાપ્ત થાય છે કે નિલ્લેપામા
સ્થાનકવાસીઓ જમ કંકન નિષ્કરને જ રીકારે છે તેમ બીજી બધી
બાબતમા પણ નિષ્કરને જ રીકારે છે કે કેમ તેા સ્થાનકવાસીઓ
એના નિષ્કરને જ માને છે અને વ્યવહારને નથી માનતા એમ
નથી એ તા નમના નમના જખાણો વગેરે ઉપરથી ચોખ્ખુ દેખાય છે
સ્થાનકવાસીઓ ન વ્યવહારને માને છે જ તેા પછી મૂર્તિ સામે જ
વિરોધ દા માટે મૂર્તિ એ વ્યવહાર ધર્મમા જ આવે છે એમ તેા
સવ મૂર્તિ કંઈ માને છે નિષ્કરમા કોઈ મૂર્તિને સ્થાન આપતું જ નથી

તેા પછી ન્યાયની રીતે, મૂર્તિને ન માનવાની સ્થાનક-
વાસીની માન્યતા અસંગત ઠરે છે, અયોગ્ય ઠરે છે. માટે
સ્થાનકવાસીઓએ એ સબધમા વિશેષ વિચાર કરવો ઘટે છે.
કારણ કે ધર્મની બાબતમા અસંગતતા અયોગ્યતા કે વિરોધતા
હોવી ન જોઈએ અને અસંગતતા કે વિરોધતા હોય તે
સાચો વર્મ કહી ન શકાય એવો વર્મ એકાતવાદી જ કહી
શકાય સાચો વર્મ અનેકાતવાદી જ હોય.

નિલ્લેપાની સપૂર્ણ વિગત માટે આ પુસ્તકમા જ
“ ચાર નિલ્લેપા ” નામનું પ્રકરણ જુઓ.

પણ જાતનું દૈવત ન હોય તો અવવિજ્ઞાનવાળા દેવો તે શાશ્વતી મૂર્તિઓને માને જ નહિ. દેવ પોતે જ મહાશક્તિશાળી હોય છે. તે તેમના કરતા વિગેય શક્તિશાળી મૂર્તિને માને પણ શક્તિ વિનાની મૂર્તિને અઅધિજ્ઞાની દેવો માનવાની મૂર્ખાઈ કરે જ નહિ

આથી સિદ્ધ થાય છે કે અહીંઆ અરિહત ચેદ્યાણિનો અર્થ અરિહતની પ્રતિમા જ થાય છે અને એ જ અર્થ થઈ શકે

સમવાયાંગમા ઉપાસક દશાગની નોંધ

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા થુ ઇ આવે છે તેની નોંધ સમવાયાગ સૂત્રમા આપેલ છે તેમા લખ્યું છે કે—તેમા આનકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખડ, વર્માચાર્ય અવણુ વત્યાદિ ”

અહીંઆ ચૈત્યનો અર્થ સ્થાનખનાસીઓએ વ્યતરાલય એમ કર્યો છે વ્યતરાલય તો આનક માટેના જ ન હોય પણ બધા થોડો માટે હોય કારણ કે જૈન કરતા અજૈન જ બધા વ્યતગ્ને વિરોધે કરીને સંસારના સુખ માટે માને પ્રજે જૈન તો વિરોધે કરીને આત્મકપાણુ માટે જિનપ્રતિમાને જ માને પ્રજે

એટલે અહીંઆ ચયનો અર્થ ખાસ કરીને જિનમદિર થવો જોઈએ કારણ - આ સૂત્રમા આનકના ચૈત્ય છે એમ કહ્યું છે

છતા માનો કે ગામન વણું છે તેમા સર્વ લોક માટેના ચૈત્ય હોય તો પણ ચૈત્યને સમુચ્ચય તરીકે લેવાથી તેમા જિનમદિર અને અજૈનના વ્યતરાલય નગરે મદિરોનો સમાવેશ થઈ જાય છે

ચમરેન્દ્ર

શ્રી ભગવતી સૂત્રના ત્રીજા ચતુર્થા ખીજા ઉદ્દેશમાં અસુરેન્દ્ર ચમરેન્દ્ર પદેલા દેવનો કે જતા શકેન્દ્રે વિચાર્યું કે ચમરેન્દ્ર કોઈનું શરણ લઈને આવેલ હોવો જોઈએ તેનો મૂળ પાઠ—

જગત્ય અરિહતે વા અરિહત ચેદ્યાણિ વા બળગાર વા માવિયપ્પાળો
ગીસાદ ઉદ્ધ ઉપ્પયન્તિ ।

અર્થ—અરિહત, અરિહત ચૈત્ય કે ભાવિતાત્મા આશુગાર (સાધુ)
એ ત્રણમાથી કોઈ એકનું શરણ લઈને આવી શકે

અહીંયા સ્થાનકવાસીઓ અરિહત ચૈત્યનો અર્થ હ્રસ્વચઅરિહત
કરે છે ચૈત્યનો અર્થ હ્રસ્વચ તો કોઈ રીતે થતો જ નથી એટલે
સ્થાનકવાસીઓએ ચૈત્યનો સાચો અર્થ પોતાની માન્યતાની વિરુદ્ધ જાય
છે માટે હ્રસ્વચ અર્થ ઉપજાવી કાઢ્યો છે કારણ કે કયાય પણ ચૈત્યનો
અર્થ હ્રસ્વચ થતો જ નથી

ચમરેન્દ્રે મહાવીર ભગવાન હજુ હ્રસ્વચ અવસ્થામાં હતા ત્યારે
તેમનું શરણ લીધું હતું તે નિમિત્ત જોઈને સ્થાનકવાસીઓએ ચેષ્ઠ્યનો
અર્થ હ્રસ્વચ એમ ઉપજાવી કાઢ્યો । આવી રીતે ખોટા અર્થ ઉપજાવી
કાઢવા તે સીધા સરળ મત્ત્યાર્થનું કામ નથી જ

વળી તેમની એ ઉપજાવી મદના માટેની દલીલ પણ એટલી જ
હાસ્યાસ્પદ છે તેઓ કહે છે કે પ્રતિમા મૂર્તિની ચમરેન્દ્રને શરણ
આપવા જેવી શક્તિ હોઈ શકે નહિ આની તર્ક બુદ્ધિને ધન્યવાદ ।
દેવો બધાય અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે એ તો સ્થાનકવાસીઓ માને જ
છે અને અવધિજ્ઞાનવાળા દેવ અરિહતની મૂર્તિમાં તેની શક્તિ હોય કે
નહિ તે મનુષ્ય કરતાં તો ઘણી વધારે સારી રીતે જાણી શકે જ

વળી દેવલોકમાં શાશ્વતી મૂર્તિઓ છે તે પણ
સ્થાનકવાસીઓ માને છે જ. હવે જો તે મૂર્તિઓમાં કોઈ

પણ જાતનું દૈવત ન હોય તો અવધિજ્ઞાનવાળા દેવો તે શાશ્વતી મૂર્તિઓને માને જ નહિ. દેવ થોતે જ મહાશક્તિશાળી હોય છે. તે તેમના કરતા વિશેષ શક્તિશાળી મૂર્તિને માને પણ શક્તિ વિનાની મૂર્તિને અવધિજ્ઞાની દેવો માનવાની મૂર્ખાઈ કરે જ નહિ.

આથી સિદ્ધ થાય છે કે અહીંઆ અરિહત ચેદ્યાગિનો અર્થ અરિહતની પ્રતિમા જ થાય છે અને એ જ અર્થ થઈ શકે.

સમવાયાંગમા

ઉપાસક દશાગની નોધ

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમા શુ શુ આવે છે તેની નોધ સમવાયાંગ મૂત્રમા આપેન છે તેમા લખ્યુ છે કે—તેમા આવકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય, વનખડ, ધર્માશાયઃ અવણુ વત્યાદિ ”

અહીંઆ ચૈત્યનો અર્થ સ્થાનપ્રાસીઓએ વ્યતરાલય એમ કયો છે વ્યતરાલય તો આનક માટેના જ ન હોય પણ બધા લોકો માટે હોય કારણ કે જૈન કરતા અજૈન જ બધા વ્યતરને વિશેષે કરીને સંસારના સુખ માટે માને પ્રજે જૈન તો નિશેષે પ્રીને આત્મકલ્યાણ માટે જિનપ્રતિમાને જ માને પ્રજે

એટલે અહીંમા ચયનો અર્થ ખામ કરીને જિનમદિર થવો જોઈએ કારણ કે આ સૂત્રમા આનકના ચૈત્ય છે એમ કલ્યુ છે

છતાં માનો કે ગામન નહુન છે તેમા સર્વ લોક માટેના ચૈત્ય હોય તો પણ ચૈત્યને સમુચ્ચય તરીકે વેવાથી તેમા જિનમદિર અને અજૈનના વ્યતરાલય નગેરે મદિરોનો સમાવેશ થઈ જાય છે

રૂપીયા ગિનમૂર્તિઓ ઉપાડી જતા હતા અને તેને પોતાના દેવ તરીકે પૂજતા હતા

એની અન્ય ધર્મોઓએ વર્ષ ગયેલી મૂર્તિને જૈ. શ્રાવક વદા નમસ્કાર ન કરે એ સ્વાભાવિક છે એટલે જ્ઞાનદ શ્રાવકે તેની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી

અબડ શ્રાવક

કુવનાઈ સૂત્રમા અબડ શ્રાવકે જ્ઞાનદ શ્રાવકની પેઠે જ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે—

“ મને અરિહત અને અરિહતના ચૈત્ય સિવાય અન્ય તીર્થિક, અન્યતીર્થિક દેવો અને અન્યતીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદના કરવી, નમસ્કાર કરવા, પથુંપાસના-મેવા-ભક્તિ વગેરે કરવું દૃષ્ટે નહિ ”

અહીં જે ઠેકાણે ચૈત્ય આવે છે તેમા પદેના ઠેકાણે સ્થાનકવાસીઓ અરિહતના જ્ઞાનીગણ એવો અર્થ કરે છે અને બીજી વાગ આવતા ચૈત્યનો અર્થ અરિહતનું જ્ઞાન એવો અર્થ કરે છે !

જ્ઞાનદ શ્રાવકના અધિકારમા સ્થાનકનાસીઓએ સાધુ અર્થ કર્યો ત્યારે અહીંઆ જ્ઞાનીગણ અને જ્ઞાન એમ જે જુદા જુદા અર્થ કર્યા ! અહીં પણ મૂર્તિપૂજાની તો વાત જ નથી પણ મૂર્તિપૂજાનો ભ્રમ મનમા પેસી ગયેલો તે ભ્રમે સ્થાનકવાસીઓ પાસે જુદા જુદા ઠેકાણે જુદા જુદા અર્થ કરાવ્યા છે.

મતાગ્રહ સીધી વાત સમજવા ન દીએ અને સીધા સાચા અર્થ પણ કરવા ન આપે.

અહીં પણ અખડ આવકની પ્રતિજ્ઞા તો એ જ છે કે અરિહત અને અરિહતી પ્રતિમાને જ વદન કરીશ પણ અન્ય તીર્થિક, તેના દેવો અને તેણે ગૃહણ કરેલ અરિહત પ્રતિમાને વદન નમસ્કાર કરીશ નહિ

સ્થાનકનાસીઓની ફલીલ એ છે કે એમ અર્થ કરવાથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુને નદન કરવાનો નિગેધ ધર્મ મળ્ય છે

મારી પાસે ઉતવાઇ સૂત્ર નથી તેથી તેનો આગળપાળાનો સમ્બંધ હું જોઈ શક્યો નથી પણ અખડ આનકનો એવો ભાવ તો ન જ હોઈ શકે કે તે આચાર્ય નગેરેને વદન નહિ કરે પરંતુ અરિહતમા જ તેણે તેના અતુયાયી મન સાધુને બેગા ગણી લીધા હશે

નમે તેમ પણ ચૈત્યનો અર્થ તો આનંદ આવકના અધિકારમાં કંચુ તેમ અહીં પણ જિનપ્રતિમા જ થઈ શકે છે

વિદ્યાચારણ-જઘાચારણ

શ્રી ભગવતી સૂત્ર ચતક ૨૦ ઉદ્દેશા ૯ મા વિદ્યાચારણ જઘાચારણ મુનિઓ ચૈત્યવદન કરના ગયાની વાત આવે છે

વિદ્યાચારણ માતૃષોત્તર પર્વત, નદીશ્વર દ્વીપ, પાડુકનન અને નદનન ગયાની વાત છે તે તે ડેમણે જઈને તેઓએ ચેદ્યાદ વદદ ચૈત્યોને વદન કર્યાનો પાઠ છે અને પાછા અહીં આવીને અહીંના ચૈત્યોને વદન કરવાનો પાઠ છે

અહીં પણ સ્મૃતિપૂજાની કરી નાત જ નથી હતા સ્થાનકનાસીઓએ નિરોધ કરના ચેદ્યનો અર્થ જ્ઞાન કરીને તે તે ડેમણે જઈને વિદ્યાચારણ તથા જઘાચારણ મુનિઓએ અરિહતના જ્ઞાનની સ્તુતિ કરી એમ વહે છે' તર્કચુદ્ધિની બલિહારી છે ને'

અરિહતના કેવળજ્ઞાનની સ્તુતિ શુ અહીં બેઠા ન યહ રાકે કે ત્યાં એટલા બધે લાભે ઠેકાણે મયા ? અને અહીં ચેદ્યાદ બહુવચન છે એટલે ધણાં એથોને વાઘા એમ પાઠ છે ત્યારે જ્ઞાન તો એકવચન છે એટલે વ્યાકરણની પણ એ અર્થ તદ્દન ખોટો છે.

મૂળ અર્થ એટલો જ છે કે તે તે ઠેકાણે જઈ તેઓએ અરિહતની પ્રતિમાઓને વદન નમસ્કાર કર્યાં. અહીં જ્ઞાન અર્થ બેસતો જ નથી.

નદનવન તથા પાડુકનનમા રાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે તેનો ઉદ્દેશ જબ્બૂદ્વીપપત્તતિ સૂત્રમા છે નદીશ્વર દ્વીપ પર રાશ્વતી પ્રતિમાઓ છે તેનો ઉદ્દેશ જીવાલિંગમ સૂત્રમા છે માનુષોત્તર પર્વત, ઇન્દુકાર પર્વત, નદીશ્વર દ્વીપ રુચમ્વર દ્વીપ ઉપર જિનમન્દિર છે તેનો ઉદ્દેશ દ્વીપસાગર પત્તતિ સૂત્રમા છે

સ્થાનાગ સૂત્રના ચોથે ઠાણે ચાગ પન્નતિ સૂત્રોના નામ આપ્યા છે તે—(૧) જબ્બૂદ્વીપ પન્નતિ, ચદ્રપન્નતિ, સૂર્ય પન્નતિ અને દ્વીપમાગ પન્નતિ

એટલે એ બાબત સ્થાનકવાસીઓનો વાધો ખોટો છે

આ પાઠમા છેલ્લે કહ્યું છે કે વિદ્યાચારણ જધાચારણ મુનિઓ પાઠા બાવીને આલોચણા ન લીએ તો વિરાધક કહેરાય એ માટે પણ સ્થાનકવાસીનો વિરોધ છે પરંતુ સાધુ ૧૦૦ કદમથી આગળ જાય તો તેને આલોચણા લેવી પડે છે અને લબ્ધિવારી મુનિઓને લબ્ધિનો ઉપયોગ કરવો તે પ્રમાદ છે લબ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો હોય અને તેની આલોચના કરી ન હોય તો તેને ચાગ્નિની આરાધના નથી થતી માટે સ્થાનકવાસીઓનો ને વાધો પણ ખોટો છે

શ્રી દશવેકાનિક સૂત્રમા કહ્યું છે કે—નાહુ ગોચરી લાની ચુરુની પાસે સમ્યક્ પ્રકારે આલોચે તે આલોચણા ગોચરીની નહિ પણ તેમાં

જ્ઞાનાર્થી ન માનવા તો બીજા કોને જ્ઞાનાર્થી માનવા ? એટલે જ્ઞાનાર્થી અર્થ ખોટો જ દેખાય છે

વળી સ્થાનકવામીઓ બીજો અર્થ, જ્ઞાનને માટે વૈયાટ્ય એમ કરે છે વૈયાટ્યથી નિર્જરા થાય પણ જ્ઞાન પણ કેરી રીતે થઈ શકે ? નિર્જરા એટલે જ્ઞાનાનુભૂતિ નિર્જરા થઈ ગયા પછી જ્ઞાન થઈ શકે માની શકાય પણ અહીં ચેદ્ય શબ્દ તો પહેલા આવ્યો છે અને નિર્જરા શબ્દ પછી છે એટલે સ્થાનકવામીઓનો આ અર્થ પણ બરાબર લાગતો નથી

આ ઉપરથી ચેદ્ય શબ્દનો માયો અર્થ ચૈત્ય એટલે મદિર અથવા મૂર્તિ જ હોવો જોઈએ એમ સમજી શકાય છે

નદી સૂત્ર

શ્રેણિક મહારાજના પુત્ર કોણિક (અમલતશત્રુ) રાજાએ વિશાલા નગરી ઉપર ચઢાઈ કરી હતી અને તે નગરીમા શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીની પાદુકારૂપ હતો તેથી તે નગરી છતી શકાતી નહોતી એ વાત પ્રસિદ્ધ છે અને શ્રી નદી સૂત્રમા પારિણામિકી બુદ્ધિના દૃષ્ટાંતમા આ સખધી ઉલ્લેખ છે તેનો પાઠ આ પ્રમાણે છે—

વિશાલાય પુરી કૂલગલકેત વિશાલામદગાય યન્મુનિસુવ્રત સ્વામિ પાદુકા સ્તૂપોત્સ્વાત્ સા તસ્ય પારિણામિકી બુદ્ધિ ।

અર્થ—વિશાલા નગરીના નાશને માટે કુનપાલુક મુનિએ કહ્યું કે— શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામીના પાદુકાયુક્ત સ્તૂપને ઉખેડી નાખવાથી નગરીનો ભગ થઈ શકશે મુનિની આ પરિણામિકી બુદ્ધિ થઈ —સ્થાનકવાસી મુનિથી હસ્તીમલજના નદીસુવ્રત પાતું દર.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીના વખતની આ વાત છે એટલે પ્રાચીન કાળમાં તીર્થંકર ભગવાનોના વખતમા સ્તૂપો, મૂર્તિઓ હતી એટલું જ નહિ પણ તે ઘણા પ્રભાવશાળી હતા એ પૂરવાર થાય છે

વ્યવહાર સૂત્ર

વ્યવહાર સૂત્ર ૧ માં ૫૪ છે કે—જયેવ સમ્મવિવાદ
વેદપાદ પાસેજ્ઞા કમ્પદ સે તસસતિણ આલોદ્ધાણ વા ।

અર્થ—આચાર્ય આદિ બુદ્ધિતનો મયોગ ન હોય તો વેદપ
ગિતચેય-નિમા પામ જઇને આલોચના લઈ શકાય છે

મૂર્તિની મહત્તા

દેવતામા મૂર્તિ છે અને તેની મહત્તા પણ છે સઘળા દેવો
અવધિશાની હોય છે તેથી દેવો પોતાના જ્ઞાનથી જાણી શકે છે કે
મૂર્તિ શક્તિશાળી કે પ્રમાણશાળી છે કે નહિ દેવો પોતે જ ભારે
નમ્નિશાળી હોય , તેઓ તેમના કરતા પણ મૂર્તિ વિશેષ શક્તિશાળી
હોય તે જ મૂર્તિને માને દેવો મૂર્તિને માને છે વહે છે, નમસ્કાર કરે
છ એ તો સ્વસિદ્ધ હકીકત છે એટલે દેવોકમાની શાશ્વતી મૂર્તિઓ
તેઓ પ્રગ્ના રિગેય શક્તિશાળી છે એમ સિદ્ધ થાય છે

અહીંઆ પણ પ્રાચીન કાળથી જ મૂર્તિઓ, સ્તૂપો વગેરે પ્રભાવ
શાળી શક્તિશાળી હતા તેના દાખલા મળી આવે છે જેમકે—

(૧) ચિત્રાલા નગરીમા શ્રો મુનિસુવન સ્વામીનો સ્તૂપ હતો ત્યાં
સુધી કેશ્વિક મહાગજાવી તે નગરી છતી શક્તી નહોતી

(૨) શંખભસ્વામી દીક્ષા લીધા પહેલા વૈદિક બ્રાહ્મણ હતા અને
યજ્ઞ કરાવતા તેમના યજ્ઞના સ્તબ નીચે તેમના સુરુએ સોળમા તીર્થ કર
ત્રા શાંતિનાથ સ્વામીની મૂર્તિ છુપાવી હતી કે જેથી સર્વ વિદ્ધો ટળી
જતા તે મૂર્તિના દર્શનથી શંખભસ્વામી બોધ પામી દીક્ષા લઈ અમણ
બની ગયા

આપણા કયા સાહિત્યમા આવા બીજા પણ ઘણા દાખલાઓ મળી
આવે છે અને અત્યારના ઘણા તીર્થોની મૂર્તિઓની મહત્તા જાણીતી છે.

મૂર્તિનું કાર્ય

આ પ્રમાણે આપણે મૂર્તિની માન્યતા ધર્મ વિરુદ્ધ નથી, પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિઓ હતી અને સૂત્રોમાં પણ ઠેકઠેકાણે મૂર્તિના ઉલ્લેખો છે તે આપણે વિસ્તારથી જોઈ ગયા અને એ રીતે મૂર્તિની માન્યતા અવહાર ધર્મમાં સદાયરૂપ છે એ પણ જોઈ ગયા.

વ્રત અનુષ્ઠાન, આભાષિક, પ્રતિક્રમણ વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ મનને કાષ્ટમાં લાવવાને માટે તાલીમરૂપ છે મનને ચમારમાં બટકતું અટકાવીને ધર્મમાં વાળવા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ તાલીમરૂપ છે.

તેની જ રીતે મૂર્તિ પણ મનને ધર્મભારમાં લાવવા માટેનું એક ઉત્તમ સાધન છે મૂર્તિથી ધર્મભારના જાગૃત યર્ષ શકે છે તેમજ હમેશા ભાવપૂર્વક મૂર્તિના દર્શન કરનાથી ધર્મભાવના ટકી રહે છે અને ધર્મશ્રદ્ધા દૃઢ બને છે.

એટલે બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓની પેઠે મૂર્તિના દર્શન પણ મનને કાષ્ટમાં રાખવાના એક ઉત્તમ સાધનરૂપ બને છે.

જેમ બીજી ધાર્મિક ક્રિયાઓ મીઠો મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવી શકતી નથી તેમ મૂર્તિ પણ સીધો મોક્ષ અપાવી શકતી નથી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા તો મનને કાષ્ટમાં લેવાના બધા સાધનોનો ઉપયોગ કરી પહેના મનને કાષ્ટમાં લેવાની જરૂર છે તે પછી મનને ધર્મ ધ્યાનમાં લીન કરવાનું એ પ્રમાણે મનની એમગતતા સાધ્યા પછી મનને આત્મસ્વરૂપના ચિંતનમાં લીન કરવાનું છે એમ યાદ ત્યારે જ મોક્ષ યર્ષ શકે છે.

મૂર્તિ-વદનનો ફાયદો

બક્તિભાવપૂર્વક ભગવાનની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર કરવાથી શો ફાયદો થાય છે તે મૂર્તિજ્ઞે આ પ્રમાણે બતાવે છે—

- (૧) ચૈત્યવદન આદિ ભગવાનની ગુણસ્તુતિ કરવાથી દાનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે
- (૨) ભગવાનના દર્શન કરવાથી દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય થાય છે
- (૩) અરિહંત તથા સિદ્ધ ભગવાનના ગુણનું સ્મરણ કરવાથી સમગ્ર દર્શનની પ્રાપ્તિ અને મોહનીય કર્મનો ક્ષય થાય છે
- (૪) પ્રતિમા સમક્ષ ભાવપૂજના તત્સિન થવાથી તથા દુર્ભ અધ્યવસાયથી શુભ ગતિના આયુષ્યનો બધ પડે છે
- (૫) અરિહંતનું નામ લેવાથી અશુભ નામ કર્મનો ક્ષય થાય છે
- (૬) અરિહંતના વદન ભક્તિથી નીચ ગોત્ર કર્મનો ક્ષય થાય છે
- (૭) ચૈત્યવદનમા શક્તિનો સદુપયોગ કરવાથી અતરાય કર્મનો ક્ષય થાય છે

સ્થાનકવાસીઓનું કર્તવ્ય

હવે જ્યારે મૂર્તિની માન્યતા સૂત્રાનુસાર સાચી (સિદ્ધ) કરે છે ત્યારે સ્થાનકવાસીઓએ તે વાત કબુલ કરી લેવી એ તેમનું યોગ્ય કર્તવ્ય ગણાય. સ્થાનકવાસીઓ સૂત્રને અનુસરવાનું માને છે તેથી મૂર્તિને માનવી એ તેમનું કર્તવ્ય થઈ પડે છે સત્યાથી હોય તે તો સત્યની ખાત્રી થયેથી સત્ય સ્વીકારે જ. સત્ય ન સ્વીકારે તો સમ્રદાયવાદી મતાગ્રહી એકાતવાદી કહેવાય.

પ્રકરણ આરમ્ભ

સૂત્રોમા દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજનો કયાં ય ઉલ્લેખ નથી

મૂર્તિની માન્યતા તીર્થ કર માન્ય, સૂત્ર માન્ય અને ધર્મ-માન્ય છે એમ પ્રમાણુથી બતાવી આપ્યા પછી એટલે કે મૂર્તિની માન્યતા સૂત્રાનુસાર સાચી છે એમ સિદ્ધ થઈ ગયા પછી હવે અહીંઆ આપણે મૂર્તિપૂજ સંબંધી વિચાર કરીશું મૂર્તિપૂજ પ્રાચીન કાળમા હતી કે કેમ, સૂત્રોમા મૂર્તિપૂજના ઉલ્લેખો છે કે કેમ અને મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિપૂજને સિદ્ધ કરવા માટે જે કાળલાગ્યો આપે છે તે યથાર્થ છે કે કેમ તે હવે આપણે વિચારીશું

પૂજ કોની અને શા માટે ?

મૂર્તિપૂજનો વિચાર કરતી વખતે મેં વાત સોંપી પડેલાં વિચારવાની છે—

(૧) પૂજ કોની કરવાની છે ?

(૨) પૂજનો હેતુ શો ?

પડેલા પ્રશ્નના જવાબમાં કહીશું કે તીર્થ કર ભગવાનની, અરિહત ભગવાનની કે સિદ્ધ ભગવાનની પૂજ કરવાની છે

બીજા પ્રશ્નના જવાબમા કહીશું કે ધર્મ માટે, આત્મકલ્યાણ માટે અથવા મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે પૂજ કરવાની છે ?

સાધુને પણ તેમને કલ્પતી વસ્તુઓ જ વહેરાનાય છે.

એટલે ભગવાનને ખપતી, કલ્પતી ન હોય તેની વસ્તુ જે ભગવાનને અપણું કરનામા આવે તો તે સાચી ભક્તિ કે માચી પૂજા ન ગણાય એટલું જ નહિ પણ એ તો તીર્થ કર ભગવાનનું અપમાન ગણાય

તીર્થ કર ભગવાન મચેત વસ્તુના ત્યાગી ઈ ભગવાને મચેત વસ્તુ ત્યાગવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે કારણ કે તેમાં હિસા છે જતા આપણે ભગવાનના ઉપદેશની વિરુદ્ધ ભગવાનને જ તેમને નહિ કલ્પતી વસ્તુ અર્પણ કરીએ તો તેમા ભગવાનની ભક્તિ નહિ પણ ભગવાનનું અપમાન અને ભગવાનની આશાતના જ કહેવાય

પૂજા કરનારનો ભાવ ભલે ઉત્તમ છે કે ભગવાનને સારામા સારી વસ્તુ અર્પણ કરવી. પરંતુ પૂજા કરનારની ઈચ્છા ડરતા પણ પૂજ્યની ઈચ્છા જ પ્રાપ્તિ ગણાય. પૂજ્યની ઈચ્છાને જે માન ન આપે તે સાચો પૂજક જ ન કહેવાય. માટે ભગવાનને સચેત વસ્તુ અર્પણ કરનારને આત્મિક કહી ગણાય જ નહિ. ભગવાનને ન ખપતી વસ્તુ અર્પણ કરે તે વિરાટ જ કહેવાય.

ભગવાન ત્રીક્ષા લીએ ત્યારથી તેમણે સ્નાન કરવાનું ઝાડી ત્રીકુ હોય છે, નર પાત્ર રાખવાનું ઝાડી ત્રીકુ હોય છે એટલે નહાનણ કે વસ્ત્રાલંકાર ભગવાનને ખર્ચે નહિ છતા તે તેમને અર્પણ કરનામા આવે તો તેમા પણ ભગવાનની આશાતના છે ભગવાનને સ્નાન કરાવવું તેમા ભલેને ગરમ કરેલું અચેત પાણી હોય પરંતુ ભગવાને જ્યા સ્નાન કરવાનું જ ઝાડી ત્રીકુ હોય ત્યા પછી તેમને સ્નાન કરાવવું તે ભગવાનની આશાતના નહિ તો ખીજું શું કહેવાય ?

ચોડા પાપવાળી ક્રિયા

મૂર્તિ કરાવેની દલીલ એ છે કે પૂજા કરનારની જાણના ધર્મ અને ભક્તિ માટેની દોનાથી પૂજા કરનારને તેમા પાપ લાગતું જ નથી

અનુબંધહિસા—વીતરાગની આગ્રા વિરુદ્ધ આચરણ કરવાવાળાને તથા
મિથ્યાત્વનું સેવન કરવાવાળા જીવને અનુબંધહિસાને
કર્મબંધ થાય છે

હેતુહિસા—ગૃહસ્થ પોતાના જીવન વ્યવહારના કાર્યોમા જે હિસા
કરે તે હેતુહિસા

સ્વરૂપહિસા—શુભ યોગોની પ્રવૃત્તિ કરતા બહારથી હિસા જોવામાં
આવે પરંતુ પરિણામ વિરુદ્ધ હોવાથી તેનો અશુભ
કર્મબંધ થતો નથી

તો હવે વિચારો કે—પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી હિસા થાય છે અને તે
હિસાની પરપરા ચાલે છે તેવા અનુબંધોના દાખલ કરે તેને પણ અનુબંધ
હિસા કેમ ન લાગે ?

જળા, પુષ્પ, ધૂપ, દીપક, ફળ વગેરે દ્રવ્યોથી
ફક્ત ગૃહસ્થ જ દ્રવ્યપૂજા કરી શકે છે પણ સાધુ તેવી
દ્રવ્ય પૂજા કરી ન શકે એવું મૂર્તિપૂજકનું વિધાન જ
સાબિત કરે છે કે દ્રવ્યપૂજામા હિસા છે અને સાધુએ
નવકોટિએ હિસાનો ત્યાગ કરેલ હોવાથી તે દ્રવ્યપૂજા
કરી શકતા નથી તો ગૃહસ્થની આવી જાતની
દ્રવ્યપૂજાને અનુમોદન આપે, તેનો ઉપદેશ આપે તો
શુ તેથી નવકોટિનો ભંગ થતો નથી ?

આમ જ્યારે તેમા પ્રત્યક્ષ હિસા સાબિત થાય છે અને જોમા
સૂત્રના ન્યાય પ્રમાણે ચતના પણ નથી તેને સ્વરૂપ હિસા કહેવી કે
મણવી એ તો મોટી ભૂલ ગણાય

જ્યારે મનમા સૂક્ષ્મ હિસાનો જરા પણ ભાવ વર્તતો
ન હોય, સૂક્ષ્મ જીવો પ્રત્યે પણ સંપૂર્ણ દયાભાવ વર્તતો
હોય ત્યારે ચતના સહિત જીવને બોલવું, ચાલવું વગેરે
સ્વાભાવિક ક્રિયા કરવી પડે ત્યારે જ તેમા હિસાનું પાપ ન

લાગે. સ્વાભાવિક ક્રિયા સિનાયની બીજી ક્રિયામા તેા જીવના જ્ઞાન પ્રમાણે પાપ તથા પુણ્યનો બદલ પડે.

હિ સા ચત્તી હોય ત્યા દિમા મનમામા આવે તો તે ત્રિધાત્વ નથી પરંતુ હિ સા હોવા છતા તેમા મિતકુલ હિ સા નથી એમ માનવામા આવે તો ત્યા ત્રિધાત્વ ગણાય

હિ સાવાળા અનુષ્ઠાત્રી મન કે નિર્જરા થવાનું પણ માની શકાય નહિ

જૈન ધર્મનો પાયો અદિસા ઉપર જ રચાયો છે, અને તેથી સૂત્રોમા સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ રીતે હિ સા તથા અહિ સાના બારિક વર્ણનો કરેલા છે. છતા તેમા ક્યાય હિ સાના ત્રણ પ્રકાર પાડેલા નથી હિ સાના ત્રણ પ્રકાર એ તો મુખ્ય વાત કહેવાય અને જ્યારે બારિકમા બારિક વર્ણન કરનામા આવ્યું હોય ત્યારે હિ સાના પ્રકાર જેની મુખ્ય વાત છોડી દેનામા આવે એવું બની જ ન શકે

એટલે પોતાના મતની પુષ્ટિ માટે આપમેળે હિ સાના પ્રકાર પાડવા જેવો હિ સાનો નવો અર્થ ઉપજાવવો એ તો સર્વજ્ઞ ભગવાનની અને ગણધર ભગવાનની ભૂલ સુધારના જેવું કામ ગણાય તેરાપથી તો તીર્થંકર ભગવાન ભૂન કરે એમ માને છે પણ શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજકો આવી રીતે ભગવાનની ભૂલ કાઢી જતાવે તે નાર્હ જેવું છે

પાપ બહુ થોડું અને પુણ્ય ઘણું હોય ત્યા સમુચ્ચયે બોલતા તેમા પાપ નથી એમ વ્યવહારથી સામાન્યપણે કહી શકાય પરંતુ નિયમ તરીકે અથવા સિદ્ધાંત તરીકે વાત કરતી વખતે તેમા પાપ નથી એમ કહી શકાય નહિ અથવા તેમા પાપ નથી એવો સિદ્ધાંત સ્થાપી શકાય નહિ

મૂર્તિપૂજકોએ ઊંડો વિચાર કરી દિસાના પ્રકાર પાડવા જેવી બૂલને સુધારી લેવી જોઈએ

હિસાની વ્યાખ્યા

જેન સિદ્ધાંત પ્રમાણે દિસાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે કરી શકાય—
આત્મદર્શનપૂર્વકે જીવને સમભાવથી આત્મવત્ જાણીને દેખીને તેમને ઉપયોગથી બચાવતા જતા જે કોઈ જીવ પોતાના શરીરથી દણાઈ જાય તો ફક્ત દ્રવ્યહિમા થાય, ત્યાં ભાવહિમા નથી

ભગવાનને સચેત વસ્તુનો ભોગ ધરતી રખતે તેમાના જીવોને આત્મવત્ સમભાવે જાણીને ઉપયોગથી તેમનું રક્ષણ કરવાની ક્રિયા થતી નથી જે એવો બીજા પૂજકમા હોય તો તે સચેત વસ્તુને હાથ પછી લગાડે નહિ કારણ કે ફક્ત સ્પર્શથી જ કેટલાય જીવ મરી જાય છે

જે આના બાવની ઉપેક્ષા કરીને વિષય કપાયની પ્રવૃત્તિમા જ દિસા ગણનામા આવે તો પણ દશમા ગુણુચ્ચાનક સુધી કપાયની સત્તા છે અને નરમા ગુણુચ્ચાનક સુધી કપાયનો ઉચ્ચ છે તો ત્યાં સુધી ક્યાં દેશ થવાય તેમ છે ?

ધર્મના નામે આસારિક વસ્તુઓથી સામારિક રીતે પ્રવૃત્તિ કરીને સવર નિર્જરાની આશા રાખતી એ આત્મનિઃશ્ચયનાવાળું ખોટું આશ્વાસન છે

ફૂલ માટેની દલીલ

મૂર્તિપૂજનમા ફૂલ વપરાય છે તેનો બચાવ કરતા મૂર્તિપૂજકો દલીલ કરે છે કે—ભગવાના મમવસરણમા પણ દેવો સચેત ફૂલની વૃષ્ટિ કરે છે તેનો તેને વાધો આવતો નથી ત્યાં પૂજનમા ફૂલ માટે કેમ વાધો લઈ શકાય ? આ તેમની દલીલ ખોટી છે જુઓ—

સમવસરણમા દેવો વૈક્રિય અચેત પુષ્પ અને અચેત પાણીની વૃષ્ટિ કરે છે, તે માટે શ્રી રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમા સ્પષ્ટ પાઠ છે સર્વામદેવે

મૂર્તિપૂજના દિમાયતીએ એની દલીલ કરે છે કે સમનમરણુમા જતા આવના ખીરમાસા સચિત ખાવાની વસ્તુ દોય તો તે કાઢી નાખવી સમવસરણુમા જતી વખતે આવક ખાવાની વસ્તુ ખીરસામા લઈ જાય તે વાત અમમ્ભવિત લાગે છે

પરંતુ સમવસરણુમા જતા આવકના મોઢામા પાન દોઈ ચકે તેમજ તેની પાસે ફૂલનો હાર કે ગજરા દોઈ ચકે અથવા તેના પહેલા કપડા ઉપર છાતીએ ફૂલ બરાવેલુ દોય એમ બની શકે એવી જે કંઈ મચિત વસ્તુ પાસે દોય તેને દૂર કરીને જ સમનમરણુમા જનાય

જિન પ્રતિમા જિન સરિખી એટલે શુ ?

‘જિન પ્રતિમા જિન સરિખી’ એ મૂર્તિપૂજકોના મુદ્રાલેખ છે તે પ્રમાણે પણ પ્રતિમા-મૂર્તિને ભગવાનના જેવી ગણીને વર્તણુ જોઈએ એટલે કે મૂર્તિપૂજામા ભગવાનને નહિ કલ્પતી કોઈ પણ વસ્તુ રાખી ગણાય નહિ

અથવા મૂર્તિ ભગવાનના જેવી નથી એમ મૂર્તિપૂજકોએ જાહેર કરણુ જોઈએ કે જેવી મૂર્તિને ભગવાન જેવી ગણવામા ન આવે, એટલે પછી કંઈ પણ કહેવાણુ રહે જ નહિ. ન્યાસુધી પોતાના મતની પુષ્ટિ થઈ શકતી હોય ત્યા સુધી

‘જિન પ્રતિમા જિન સરિખી’ના મુદ્રાલેખ આગળ પરવો અને ન્યા પોતાના મત વિરુદ્ધ વાત જતી હોય ત્યા “આ તો સ્થાપના છે” કહીને છૂટી જવાની કોશીશ કરવી એ ન્યાયસંગત વાત નથી તો પછી જિન પ્રતિમા કંઈ કંઈ બાબતમા—જ્ઞાનમા, ગુણમા, પ્રતિભામા મહાત્મ્યમા, આકારમા વગેરે કંઈ કંઈ બાબતમા અને કેટલે અરો જિન પ્રતિમા જિન સરિખી છે તે મૂર્તિપૂજકોએ સ્પષ્ટ રીતે બતાવણુ જોઈએ

મૂર્તિપૂજના દિશાયતીએ એની દલીલ કરે છે કે સમવસરણુમા જતા શ્રાવના ખીરમાસા સચિત ખાવાની વસ્તુ હોય તો તે કાઢી નાખવી મમવસરણુમા જતી વખતે શ્રાવક ખાવાની વસ્તુ ખીરમાસા લઈ જાય તે વાત અમમવિત લાગે છે

પરંતુ સમવસરણુમા જતા શ્રાવકના મોઢામા પાન હોઈ ચકે તેમજ તેની પાસે ફૂલનો દાર ક ગજરા હોઈ ચકે અથવા તેના પહેલા કપડા ઉપર છાતીએ ફૂલ ભરાવેલું હોય એમ બની ચકે એવી જે કઈ અચિત વસ્તુ પાસે હોય તેને દૂર કરીને જ મમવસરણુમા જનાય

જિન પ્રતિમા જિન સરિખી એટલે શુ ?

“જિન પ્રતિમા જિન સરિખી” એ મૂર્તિપૂજકોના મુદ્રાલેખ છે તે પ્રમાણે પણ પ્રતિમા-મૂર્તિને ભગવાનના જેવી ગણીને વર્તણું લેઈએ એટલે કે મૂર્તિપૂજામા ભગવાનને નહિ કલ્પતી હોઈ પણ વસ્તુ રાખી શકાય નહિ

અથવા મૂર્તિ ભગવાનના જેવી નથી એમ મૂર્તિપૂજકોએ જાહેર કરવું લેઈએ કે જેવી મૂર્તિને ભગવાન જેવી ગણવામા ન આવે, એટલે પછી કઈ પણ કહેવાનું રહે જ નહિ. જ્યાંસુધી પોતાના મતની પુષ્ટિ થઈ શકતી હોય ત્યાં સુધી ‘જિન પ્રતિમા જિન સરિખી’ના મુદ્રાલેખ આગળ ધરવો અને જ્યાં પોતાના મત વિરુદ્ધ વાત જતી હોય ત્યાં “આ તો સ્થાપના છે” કહીને છૂટી જવાની કોશીશ કરવી એ ન્યાયસંગત નાત નથી. તો પછી જિન પ્રતિમા કઈ કઈ બાબતમા—જ્ઞાનમા, ગુણમા, પ્રતિભામા મહાત્મ્યમા, આધારમા વગેરે કઈ કઈ બાબતમા અને કેટલે અંશે જિન પ્રતિમા જિન સરિખી છે તે મૂર્તિપૂજકોએ સ્પષ્ટ ગીતે બતાવવું લેઈએ.

સૂત્રમા સાવધ પૂજનો નિષેધ

સાવધ પૂજ એટલે જે પૂજન વિધિમા સદ્મ જીવની પણ હિસા થતી હોય તેવી વિધિવાળી પૂજ એવી સાવધ પૂજનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે તે નિષેધના વચનો આ પ્રમાણે છે—

શ્રી આચાર્યશ્રી સૂત્રમા પદેના શ્રુતસ્કંધમા પાચમા ઉદ્દેશમા વનસ્પતિના અધિકરમા પાચમા સૂત્રમા કહેન છે કે—

“ભગવાને જીવન નિભાવવાનો વિવેક મમળ્યો છે છતાં કોઈ વદન, માન, પૂજાસત્કાર, જીવન, જન્મભરણુથી મુક્તિ અને શારીરિક તથા માનસિક દુખના નિનારણુ માટે સ્વયં વનસ્પતિ આરબી હિસા કરે છે, બીજાઓ દ્વારા કરાવે છે કે કરનારને અનુભોદન આપે છે તો તે વસ્તુ તેના હિતને બદને હાનિકર્તા અને જ્ઞાનને બદને અજ્ઞાનજનક જ છે ”

એટલે વદન પૂજમા વનસ્પતિકાચની હિસા થતી ન જોઈએ એમ જિનેશ્વરની આજ્ઞા છે વળી જન્મભરણુની મુક્તિ અને દુખનું નિનારણુ ધર્મથી જ થઈ શકે તેથી ધર્મારાધનમા પણ વનસ્પતિ કાચની હિસામા જિનેશ્વરની આજ્ઞા નથી

આવી જ રીતે બીજા અધિકારોમા પણ કહેલું છે તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે સચેત વસ્તુથી ભગવાનની પૂજ થઈ શકે નહિ. સચેત વસ્તુ ભગવાનને ચડાવતા કે સચેત વસ્તુથી ભગવાનની પૂજ કરતા ભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ થાય છે અને ભગવાનની મહાન આજ્ઞાતના થાય છે

આની સામે મૂતિપૂજકો એવી દલીલ કરે છે કે આચાર્યશ્રી સૂત્રમાંની વાતો તો સાધુમુનિઓ માટે છે પણ શ્રાવકો માટે નથી

તેના જવાબમા જણાવવાનું કે માધુ તેમ જ આનંદ બંને માટે ‘ધર્મ’ તો એક જ છે અહિંમા તો બંનેયે પાળવાની જ છે માધુએ

સસાર છોડેના દોવાથી તે સર્નાતો અહિંસા પાળી શકે, ત્યારે ગૃહસ્થને મસારમા રહેવાનું દોવાથી તેના ચાલુ કર્તવ્યોમા જે હિંમા અનિવાર્ય દોષ તે કરવી જ પડે પણ ગૃહસ્થને હિંસાનું પાપ નથી લાગતું એમ તો નથી જ તેમજ ગૃહસ્થને હિંસા કરવાની ધર્મ છૂટ આપે છે એમ પણ નથી

ધર્મના કાર્યમા વર્મનો સિદ્ધાંત સાધુ તેમ જ શ્રાવક બન્નેને એકસરખો જ લાગુ પડે હિંસામા ધર્મ નથી એ જૈન ધર્મનો સિદ્ધાંત છે ત્યારે સાવધ પૂજા કરનાર ગૃહસ્થ દોષ કે માધુ દોષ તે બન્નેને એકમરખુ જ પાપ લાગે અને એકસરખુ જ પુણ્ય થાય

શાતાસૂત્રમા મલ્લિકવરીએ ચોકખા નામની પરિવ્રાજિકાને કહ્યું હતું કે—જેમ લોહીવી ખરડાયેલું કપડું લોહીવી સાફ થઈ શકતું નથી તેમ હિંસાથી મલિન થયેલ શૌચધર્મથી આત્મા શુદ્ધ થઈ શકે નહિ. મતલબ કે નાની હિંસાથી પણ મલિન થયેલી ક્રિયાથી વર્મ થઈ શકે નહિ

જૈન દર્શનમા આજ્ઞાએ વર્મ કહેવા છે જૈન ધર્મમા વીતરાગી પુરુષો માટે સચેત વસ્તુ આગા બહારની કહી છે એટલે વીતરાગ ભગવાનને સચેત વસ્તુ અર્પણ કરવી એ આજ્ઞા બહારનું કાર્ય છે, વર્મ નિરુદ્ધનું કાર્ય છે. જિનાજ્ઞાનું પાલન એ જ ખરી પૂજા છે, એ જ ખરો વર્મ છે.

મહાનિરીય સૂત્રનો દાખલો

સૈલાનાના તપ્પતમવ કટારીયાએ “સ્થાનકવાસી જૈન ધર્મની નત્યતા” નામનું પુસ્તક લખ્યું છે તેમા જૈન ધર્મના બીજા બધા સપ્રદાયો ૧ સાચી ખોટી વાતો લખી તેની નિં. કરેલી છે તેમા પણ ખાસ કરીને મૂર્તિપૂજા ન પદાય માટે ખૂબ વિસ્તારથી લખ્યું છે અને તેમના આચારો ધર્મવિરુદ્ધના છે એવો ચિતાર આપ્યો છે એટલે ખરી

ગીને મીઠા સપ્રદાયની નિર્દાયા સ્થા સપ્રદાયની સત્યતા ઠરાવવાનો
વચન આપે છે.

તેમા મર્તિ ૧ ૧ રિપ તેમ ૧ વખ્યુ છે તે ઘણખર સાચુ લખ્યુ
પ્રતમા નમ ૧ મહાનિર્ણય સૂત્રનો તથા નિવાહ ચૂલિકા સૂત્રનો દાખલો
અ પીને મૂર્તિ ઝગડાને માન્ય સના પણ આરદ્યપૂજનો વિષે કહે છે તે
ખતાનુ છે તે ખન્ને દાખના અર ઉદ્ધત કરે છુ

મહાનિર્ણય સૂત્રનો દાખલો

અમ વખત ગણધર શ્રી ગૌતમસ્નામી ધ્યાનમા બેઠા હતા તે વખતે
તમન મધ્ય થના કે પ્રભુના વચન અથવા તેમના સિદ્ધાંત કોઈ શ્વ
મન્યથા રિપગીત પ્રકરે તો તે તુ ફળ આપે ?”

એવે રિચાર થના જ તેઓશ્રી મહારીર ભગવાન પાસે આવ્યા
અને રિધિક્ષક વદન કરી સકાતુ સમાધાન પૂછ્યુ અનતર્યાની
ભગવાને સંક્ષેપમા ગર્ભિત જનાખ આપ્યો કે “હે ગૌતમ ! ‘સાવધા-
ચાલ’ જે ફળ પામ્યો તેનુ રામે”

ગૌતમસ્નામીએ નિર્ણયાથી ‘નાનદ આચાર્ય’નો ઇતિહાસ
ફાળ્યો ત્યારે ભગવાને નીચે પ્રમાણે કહ્યુ—

સપ્રમાદિક તીથ કરની ચોરીલી પહેલાં જે અનત કાળ
અતીત થયો તે અનતી ચોરીલીમા ‘કમળપ્રભ’ નામે સાત હાથના
દેહરાજો, ત્રણ જગતન આચાર્ય૩૫ પકિત આચાર્ય થયો તે વખતના
ચોરીતામા તીથ કર ધમચીરીના વખતમા તે થયો

ધમચીરી તીથ કર સુકિત પામ્યા પછી કેટલેક કાળે અસવતિના
પૂજા-મત્કાર નામનુ અન્ડર થયુ મિથ્યાત્વનુ જોર વધ્યુ ચૈત્યના
સ્થાન દહેરાને અગીકાર મરી બળ, પરાક્રમ, પુરુષાકારને જોલે ગોપયો
હ એવા નામધારી આચાર્યો શિથિલ થઈ અસવમાદિને વિષે રહ્યા
તેઓ રિચિત્ર પ્રકાર ની પુરુષમાળા આદિ વડે દેવની પ્રતિમાની પૂજા અર્ચા
કરવામા નાખર થા છે

શ્રી ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યું —“ જે કોઈ સાધુ, સાધ્વી, નિર્ગ્રંથ, અણુગાર, મહાવ્રતી જળ, ધુલ, ધુપ આદિ વડે દ્રવ્યપૂજન કરે અથવા પ્રરૂપે તેને કેવા કહીએ ? ”

ભગવાને ઉત્તરમાં કહ્યું કે—“ હે ગૌતમ ! જે સાધુ સાધ્વી અથવા નિર્ગ્રંથ અણુગાર જળ, ધુન આદિથી દ્રવ્યપૂજન કરે છે અગર પ્રરૂપે છે તેઓ અચત્તાનત હોઈ પચમહાવ્રતપાલક કહેવાય નહિ તેઓને અસંયતિ દેવના બોજક કહીએ અગર તો દેવના પૂજારા કહીએ હુકામાં તેઓ અનુભવે ભાગે મળેલા કહેવાય અથવા તો શીલાદિક આચાર છાકવાથી કુત્સિત આચારનાળા કહીએ તીર્થંકરની આસા છાડીને સ્વેચ્છાથી વને તેમને એમ જ કહેવું હીક છે ”

કમળપ્રભ આચાર્યના ઇતિહાસ

તે પછી કમળપ્રભ આચાર્યનો ઇતિહાસ આગળ ચલાવતાં કહ્યું કે—

દ્રવ્ય પૂજના એ જમાનામાં કમળપ્રભ આચાર્ય મહા તપસ્વી, ધણા દયાળુ, લજ્જનનત અને સાધુના સર્વે ગુણ સહિત હતા એક વખતે મહાતુભાવ કમળપ્રભાચાર્ય પોતાના સુશિષ્યો સહિત વિહાર કરતા કરતા પેલા વેપધારી સાધુઓના સ્થાનકને વિષે આવી પહોંચ્યા તેઓએ તેમને યોગ્ય આદર સહિત ત્યાં ઉતાપી જ્યારે આચાર્ય ત્યાંથી નિહાર કરવા તત્પર થયા ત્યારે તે વેપધારીઓએ કહ્યું કે—

“ હે ભગવન ! જો આપ અત્રે ચાતુર્માસ કરો તો કેટલાક ચેત્ય, સ્થાનક, દેહરા અહીં અને માટે કૃપા કરી અત્રે ચોમાસ કરો.”

ભગવાનની આસા યાદ કરીને કમળપ્રભાચાર્ય બોલ્યા કે—
હે પ્રિયવચ્ચ નિમગ્નચક્રારો ! જેટલા દેહરાં છે તેટલાં આરમના સ્થાનક જાણવાં એ સાવધ કર્મ હું તો ન્યનથી પણ નહિ કરું. તો કરવું કરાવવું અને અનુભવવું તે તો કયા જ રહ્યું ?

ભગવાન ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે—આ શુદ્ધ પ્રરૂપણથી કમળપ્રભે તીર્થંકર નામ કર્મ જોતના દળીયા ઉપરાજ્યા

પરંતુ પેલા તોખીતા જીવડાને આ શબ્દો શરૂપ થઈ પડ્યા તેઓ ખીજવાયા અને કમળપ્રભતુ નામ સાનઘાચાર્ય પાડીને તે નામથી જગ્યાએ જગ્યાએ તેને નિહા

કમળપ્રભ વિહાર કરી ગયા પછી તે વેપધારીઓ પરસ્પર વિચાર કરવા લાગ્યા કે—“આવક ન હોય તે દ્રવ્યસપત્તિ સાધુઓ દેવળને સમરાવે, ઉદ્ધાર કરે, ખીજા પણ દેહેન વગેરેના કામ કરે, કરાવે, અતુભોદે તો યતિને સાવઘ કર્મના દોષનો સમ્ભવ નથી” ત્યારે તેમના માના જ કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે—“યતિને સયમ એ જ મોક્ષતુ કારણ છે”

આમ ભત્તેદ થતા નિરાકરણ કરવા માટે તેમણે એ જ કમળપ્રભ આચાર્યને જોલાવ્યા કમળપ્રભ આચાર્ય આવીને સભામાં બિરાજમાન થયા તેવા જ તે વેપધારીઓમાની એક સાધ્વીએ ભક્તિનશ થઈ આચાર્યના પગને પોતાના મસ્તકનો સ્પર્શ કરાવ્યો તે સર્વેએ પ્રત્યક્ષ જોયું

પછી તેમણે ઉપદેશમાં મહાનિશીથ સૂત્રતુ પાચમુ અધ્યયન કહેવા માડ્યું તેમાં સ્પષ્ટ આન્યુ કે—“રાગાદિ મમે તે કારણ છતાં તીર્થંકર પણ એક વચ્ચે આતરે જો સીના હાથનો સ્પર્શ કરે તો તે ગરુડ મૂળ ગુણરહિત થાય”

એ પાઠનો અર્થ સમજનાર્તા પહેલા આચાર્ય અચકાયા દરમ્યાનમાં પેલા સાધુઓ તેને વિચારમાં પડેલો જોઈ, ચકાઈ, કોલાહળ કરી મૂકવા લાગ્યા “શુ તુ ઉત્તર જોડી કાઢવામાં ગુચારો છે તને મોટેા જાણીને તેડાવ્યો તે શુ આટલા માટે કે ?” એમ અનેક પ્રકારના મેણા મારી ગાજસે બનાવ્યો

આચાર્યે જવાબ આપ્યો કે—“શુ તમે ત્યાં જાણતા કે ભગવાને ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એવા બે રસ્તા દેલા છે”

એટલે એણે એમ કહેવા માગ્યું કે મને સાધ્વીએ સ્પર્શ કર્યો તે અત્યંત ભક્તિવશ થઈ અપવાદ માર્ગે કર્યો માટે સત્ત્વ વિરુદ્ધ કાંઈ થયું નથી અને એ જ ખારીમાવી પેલા મૂર્તિપૂજકોને પણ નાસી છૂટવાનું મળ્યું તેઓ કહેના લાગ્યા કે—“અમે પણ પ્રભુ ઉપરના અત્યંત ભક્તિભાવને લીધે દેહેરા કરાવીએ છીએ અને ફળકુલ આદિ ચકાવીએ છીએ તો તેનું પણ પ્રાયશ્ચિત નથી”

મહાવીર દેવે ગૌતમને કહ્યું કે—હે ગૌતમ ! આ ચલિત સ્વભાવના આચાર્યે અનંત સંસાર ભ્રમચારૂ લાભ મેળવ્યો કાળ સમયે કાળ કરીને તે વાણ્ય ન્યતર દેવ થયો એમ તિર્થંચ, નારકી, મનુષ્ય આદિ અવતાર લઈ મહા દુષ્ણ તે જીવ પામ્યો છેવટે મહાવિદેહ ક્ષેત્રે મનુષ્ય થઈ તીર્થંચરની વાણી માનણી જુઝો અને મુક્તિ પામ્યો”

આ પ્રમાણે મહાનિશીઘ સૂત્રમા લગનાનના શાખ્દમા સાવધપૂજનો નિષેધ કર્યો છે.

વિવાહ ચલિયા સૂત્રનો લાખલો

ગૌતમસ્વામી—જિનેશ્વરોની પ્રતિમાનું વદન પૂજન કરવાથી શ્રુતધર્મ કે ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થાય !

મહાવીર પ્રભુ—ગૌતમ, તે કહ્યું તે જરાખર નથી

ગૌતમ સ્વામી—આપ એમ કેમ કહો છો ?

મહાવીર પ્રભુ—એ બાલ પૂજમા નાના મોટા જીવોની હિંસા થાય છે

ગૌતમ સ્વામી—બલે સદ્ગમ હિંમા યાય પરંતુ તેનું ફળ સુર મળે તો શા માટે મૂર્તિપૂજન જૈનધર્મમા નિષેધ ન લોઈ શકે ?

મહાવીર પ્રભુ—હિંમા એ ચોખ્ખી રીતે અધર્મનું કાર્ય છે અને તેથી હિંસાને પરિણામે આઠ કર્મો પૈકીના માત્ર આયુષ્ય કર્મને છોડીને

સાત કર્મોની પ્રકૃતિઓ જે શિથિલ બધવાળી હોય તે માટે બધનવાળી બાધે છે

આ પ્રમાણે વિવાહચૂલિયા સૂત્રમાં પણ સાવધપૂજનો નિષેધ કર્યો છે

૨

પૂજનો હેતુ

જન ધમનો હેતુ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો છે સર્વે લોકો મોક્ષ પ્રાપ્તિના હેતુથી જ જૈન ધર્મની આરાધના કરે છે અથવા કરતા હતા એટલે મૂર્તિ પૂજનો હેતુ પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો જ હોવો જોઈએ અને તેથી પૂજની સામગ્રી પણ મોક્ષ માર્ગને અનુસરતી જ હોવી જોઈએ તે મામનીમાં એક પણ વસ્તુ એવી હોવી ન જોઈએ કે જે ધર્મના સિદ્ધાંતને બાધા કરનારી હોય

અત્યારે દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજના જળ, પુષ્પ, દુધ વગેરે અનેક વસ્તુઓ નપરાય છે કે જે ધર્મના સિદ્ધાંતને બાધ કરતા છે.

લૌકિક દેવોની દ્રવ્ય પૂજ થાય છે અને તેમાં જળ, દુધ, દીપ વગેરે અનેક પ્રકારની સાનઘ સામગ્રી હોય છે પરંતુ લૌકિક દેવોની પૂજ ઐહિક સુખ માટે જ કરવામાં આવે છે તેમની પ્રાર્થનામાં સસારની સુખશાંતિની જ નામના હોય છે પણ પારમાર્થિક સુખની, મોક્ષના સુખની યાચના હોતી નથી

જેમકે—કુમેરની પૂજ ધન માટે કરવામાં આવે છે, કૃષ્ણની કે શિવની પૂજ સસારના સુખ માટે કરવામાં આવે છે અનેક પ્રકારના સુખ માટે જુદી જુદી રીતે લૌકિક દેવોની દ્રવ્ય પૂજ કરવામાં આવે છે

જેનોએ જિનદેવની પૂજમાં પણ લૌકિક દેવોની પૂજનું અનુસરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે પરંતુ તેવી પૂજ મોક્ષનો હેતુ થઈ શકે નહિ

અન્યતઃ, જિનદેવની દ્રવ્ય પૂજા સ્વર્ગ પ્રાપ્તિનો હેતુ બની શકે. પરંતુ જૈનોની પૂજાનો હેતુ સ્વર્ગ પ્રાપ્તિનો નથી પણ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો છે.

જૈનોની નવે માનના મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે જ કે અથવા દોષ છે પરંતુ સાધના અધૂરી રહે અને આયુષ્ય પૂરે ચાલ તેવી સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ પણ થઈ શકે છે પરંતુ જૈનની સાધના સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ માટે જ દોષી નથી સ્વર્ગપ્રાપ્તિ એ તો અધૂરી સાધનાને લીધે મળેતો વિચારો માન છે સાધનું લક્ષ્ય તો મોક્ષનું જ છે

પરંતુ ઘણા લાગ્યા વખતની જૈનોનો હેતુ જ બદલાઈ ગયો છે અથવા બદલી નાખવામાં આવ્યો છે એમ જણાય કે કારણ કે ઘણી સ્તુતિઓમાં ભગવાનની સ્તુતિથી સ્વર્ગ પ્રાપ્તિની અથવા તો ઐહિક સુખના લાભની નાત જ બતાવી દોષ છે

જૈનોનો આ પ્રમાણે જીવનનો હેતુ બદલાઈ જવાનું મૂળ દ્રવ્યપૂજાની ગરૂઆતમાં જ હોય એમ દેખાય છે.

દ્રવ્યપૂજા ગમે તેવા શુભ આશયથી રહ કરવામાં આવી દોષ પરંતુ તેનું પરિણામ તો વિપરીત જ આવેલું છે એમ સ્પષ્ટ બેઈ શકાય છે અને આવું પરિણામ જ આવે તે સ્વાભાવિક જ છે

દ્રવ્યપૂજાથી પરંપરાએ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થઈ શકે એમ કહેવું એ પણ એક પ્રકારનો વલ્લો બ્યાધાત છે કારણકે દ્રવ્યપૂજાની સ્વર્ગના સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમાં આનંદ માન્યા પછી મોક્ષના સુખની ઈચ્છા રહેતી જ નથી એ ઈચ્છા ક્યાંય વિલાઈ જાય છે. અને પૂજક સ્વર્ગના સુખના આનંદમાં જ મગ્ન રહ્યા કરે છે. તેને પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિની જરૂર પણ જણાતી નથી.

અનેક પ્રકારની નાનની દ્રવ્ય પૂજામાં જ સંસ્થાપત્યા રહનારને

તાત્કાલિક સ્વર્ગ સુખના લાભની જ ઈચ્છા રહ્યા કરે છે તેને પણ મોક્ષ માટેની કષ્ટપૂર્ણ સાધના તરફ કટાણો જ આવે છે.

એટલે કે ય પૂજનનું અનિષ્ટ પરિણામ એ આવે છે કે જૈન ધર્મની સાધનાનો મૂળ હેતુ માર્યો જાય છે અને સ્વર્ગના પૌદ્ગલિક સુખમાં જ તેનો આનંદ પૂર્ણ રીતે સમાર્પ જાય છે.

મૂર્તિ પૂજકોએ મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજનો એક જ વિષય બનાવી દર્શને જે ગોટાળો કર્યો છે તેમાંથી હવે તેઓ છૂટી શકતા નથી તેથી મૂર્તિ પૂજને-દ્રવ્ય પૂજને સિદ્ધાંત અનુસાર ઠરાવવા માટે વિચિત્ર દલીલો રજૂ કરે છે મુનિ શ્રી ભદ્રકર વિજયજીએ “પ્રતિમા પૂજન” નામનું પુસ્તક લખેલ છે તે પુસ્તક ખીજી રીતે સુદર ઢોવા ડતા તેમાં મુનિશ્રીએ પૂજા માટે જે દલીલો કરી છે તે વિચિત્ર અને ધર્મ સિદ્ધાંતને બગાડેલ મા બતાવનારી છે જેમકે—

દલીલ ૧ (પ્રતિમા પૂજન પૃષ્ઠ ૯)માં મુનિશ્રી લખે છે કે—

“ઉપાસના આકારની ભક્તિ માટે જે હિસા કરે છે તે હિસા વ્યક્તિ-નિમિત્તક નથી મિત્ર ઉપાસકના સ્વાભાવિક હિંસક જીનને જ આભારી છે

મુનિશ્રીની દલીલ વિચિત્ર છે ઉપાસક હિંસક સ્વભાવનો હોય અથવા તેનું જીન હિંસામય હોય તેથી તેને હિંસામય પૂજા કરવાનો પશ્ચ અધિકાર છે અને તેથી તેની હિંસા ભક્તિને કારણે નથી એમ કહેવું તે અમત્યને સત્ય તરીકે ઠરાવવા જેવું છે

દલીલ ૨ (પ્રતિમા પૂજન પૃષ્ઠ ૯)માં મુનિશ્રી લખે છે કે—

“તસ જીવ નિકાયની હિંસાથી પશુ સર્વંયા નહિ વિરમેના આત્માઓ, તે હિંસાથી વિરમવા માટે નસની અપેક્ષાએ અતિ અલ્પ હિંસા જેમાં રહેલી છે એવા પદાર્થો વડે ઉપાસની ભક્તિ કરે તથા સર્વ જીવ નિકાયના વધથી વિરામ

પામવા સ્વરૂપ મર્મ વિરતિ સ્વરૂપ મહાન ગુણની પ્રાપ્તિને નિકટ લાવવા માટે ઉદ્યમ કરે, તે કાચું દિમાનું કાચું છે કે તેથી તે સાવધને આચરે છે એમ કહેવું તે મમગ્ન્ય વિનાનું તથા ઉપદ્રવનીય છે”

મૂર્તિની આવધ પૂજને આચી દરાવવા માટે મૂર્તિપૂજક મુનિઓ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતને ફેરી બોલી ગીને મમગ્ન્યે કે તેનો આ એક નમ્રો છે

તીર્થંકર ભગવાનોએ તો કહેવું છે કે લોહીની ખરડાયેલું લૂગકું લોહીની ધોવાયી સાફ થતું નથી. ભગવાન મહિતનાથના ચરિત્રમાં એ સાત ઘણી સ્પષ્ટ રીતે મમગ્ન્યેલી છે એટલે અદ્ય હિસાવાળી ભક્તિની સર્વવિરતિ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય એમ કહેવું તે તો ધર્મના સિદ્ધાંતને જ ઊલટાવના જેવું છે.

ખરી રીતે માનુષ્યો આવી ગીને શ્રાવકોને દ્રવ્યપૂજના ડાર્શનિકોના જ સ્વ્યાપચ્ચા રાખીને તેમને આગળ નંપના દેના નથી જ્યારે કે પૂજનમાં જ ઇતિ કર્તવ્યતા છે એની જાતનો ભ્રમ શ્રાવકોમાં ઉત્પન્ન કરે છે

અનમત કંટલાઃ સાન્નિધ્ય મૂર્તિ પૂજક માનુષ્યો એટલું તો ક્યૂન કરે છે કે સ્ત્રોતમાં ક્યાંય દ્રવ્ય મૂર્તિપૂજનની સાત નથી

પૂજન શા માટે ?

દાતમા ચાતતી મૂર્તિપૂજનની વિધિના અચાવમા મૂર્તિપૂજકો એવી લીલ કરે છે કે તેમણે ભગવાનની માનવાનમ્યા, યુવાનમ્યા અને નિર્ઘ્રંથ તીર્થંકર અવસ્થાની એમ ત્રણ અવસ્થાની પૂજન કરે છે

પૂજન ત્રે રૂપ માટે કે મોક્ષ માટે કરવામાં આવતી હોય તો ભગવાનની સસાગનસ્થાની પૂજન દોઢ શકે જ નહિ. જાણુ કે મનુષ્યની પૂજનમાં ધર્મ નથી વ્યવહાર ધર્મમાં પણ મનુષ્યની પૂજન દોઢ શકે જ નહિ. સસાગી અનસ્થાની પૂજન તો સસાગ લાવની જ જુદી કરે અને તે તો ભવભ્રમણનું કારણ બને.

આ દલીલ તદ્દન ખોટી છે કારણ કે એક તો હું આગળ જેમ ખતાવી ગયો તેમ ભગવાનની પૂજા તેમને કદ્યે તે જ રીતે થવી જોઈએ ભગવાનને ન કદ્યે તેવી ચીજો તેમને અર્પણ કરવી તે મારે મન ભગવાનની આશાતના છે

ખીજુ મહિયા શબ્દનો અર્થ પૂજા થાય છે પણ તેની સાથે પુષ્પનો અર્થ ખતાવનારો પુષ્ક જેવો ખીજો કોઈ શબ્દ જોડાયેલો નથી અને મહિયા શબ્દનો પુષ્પ સહિતની પૂજા એવો અર્થ થતો જ નથી

સૂત્રોમા કૂન ચડાવીને પૂજા કરવાનું કહ્યું છે ત્યાં પુષ્ક શબ્દ ખાસ વાપરેલ છે જેમકે અજુનમાળી ભોગરપાણી વક્ષની પૂજા કરે છે ત્યાં પુષ્ક શબ્દ સૂત્રમા આપેલો છે

ભગવાનની પૂજા માટે મહિયા શબ્દ વપરાય છે જેમકે લોગસ્સમા કિત્તિય વદીય મહિયા એમ પાઠ આવે છે તેના અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે—

કિત્તિય = કીર્તન = વચનથી ભગવાનની સ્તુતિ, કીર્તન

વદીય = વદન = કાયાથી ભગવાનને વદન નમસ્કાર

મહિયા = પૂજન = મનથી ભગવાનની ભાવ પૂજા

એમ મન, વચન અને કાયાથી ભગવાનની સ્તુતિ, પૂજા, ભક્તિ કરવાનું કહેવ છે

ભગવાનની ભક્તિ મન, વચન અને કાયાથી કરવાની છે મહિયાનો અર્થ પુષ્પ વડે ભક્તિ કરવાનો હોય તો મનથી ભક્તિ કરવા માટે ખીજો કોઈ શબ્દ હોવો જોઈએ લોગસ્સમા તેવો ખીજો કોઈ શબ્દ નથી

લોગસ્સનો પાઠ સર્વ સાધુઓ બોલે છે અને સાધુ પુષ્પથી પૂજા ન કરી શકે એમ તો મૂર્તિપૂજકો સ્વીકારે છે જ એટલે મહિયાનો અર્થ ભાવપૂજા જ છે એમ સિદ્ધ થાય છે

સમજાયુ આ પ્રમાણે આપવામા આવે છે—રાત્રે આવેલા દુસ્વપ્ન આદિના નિવારણ અર્થે તેમ જ દુઃખ દુઃકનને અર્થે કરાતી તિનકધારણની ક્રિયા તથા સરસવ, દહીં વગેરે આગવિક વસ્તુનું દ્યન વગેરે સ્થાનકવાસી શા. ૫. મુનિશ્રી રત્નચદ્રશ્ચમે તેમના “અર્ધ” માગધી કોપ”મા એ પ્રમાણે જ મમજુતી આપી છે

કપાળે કેસરનું તિનક કરવું એ અચારે પણ માગલિષ્ટ ગણાય છે તે પ્રમાણે પ્રાચીનમળમા પણ માગલિક ગણાતું દોય તે મન્નવિત ગણાય આ તિનક ભગવાનની ભક્તિરૂપ છે અથવા ભક્તિના પ્રતીકરૂપ છે એટલે તિવકથી અથવા ખરી રીતે પ્રભુભક્તિથી દુસ્વપ્નની અસર એટલે મનમાના કુનિયાર ઉડી જાય અને ભક્તને મગળરૂપ થાય એવા ભાવવાળો અર્થ દોય એમ સમજાય છે

અમકિતી શ્રાવકના સમુદયમા રાત્રે દોય ત્યારે ગોત્રદેવ તે જિનદેવ દોય એમ વધારે બેસતું આવે છે કારણ કે તિલક જિનદેવની ભક્તિનું ચિહ્ન છે ત્યારે કુળદેવની ભક્તિ માટે ઈર્ષ ખાસ તિનકનું ચિહ્ન હોતું નથી

અજ્ઞેન અથવા મિથ્યાત્વનીના સ્બધમા વાત દોય ત્યારે ગોત્રદેવ, કુળદેવ તે ગમે તે ઈર્ષ પણ અન્ય દેવ દોય મિથ્યાત્વનીના દેવોના પણ શુદ્ધ જુદા તિનક દોય છે

ત્યારે હવે શ્રાવકો કેવું બલિકર્મ કરતા તે વિચારવાનું રહે છે ઉપર કહ્યું તેમ બલિનો અર્થ ભોગ આપનાનો છે તો શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન કેવા ભોગથી પ્રસન્ન થાય ? ભગવાન તો પરિપૂર્ણ છે તેમને તો કંઈ ભોઈતું નથી પણ આપણે ભગવાનની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું શ્રીકારીને આપણા સ્વચ્છદ વિચાર વર્તનનો ત્યાગ કરવો, અસદ્ વિચાર વર્તનનો ત્યાગ કરવો એ જ માત્રો ભોગ છે એના ભોગથી જ વીતગત ભગવાન પ્રમન્ન થાય છે

તેમના આકારો ચીતરાવીને કે તેમના પ્રતિબિંબો કગારીને પોતપોતાના વરમા રાખતા અને તેમના દીવાર નીરખીને નયનોને તૃપ્ત કરતા આમ મનુષ્યની દર્શનસ્થાનની મૂર્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થયો "

આમા કોઈને અનિલયોક્તિ લાગને પણ તેમ નથી વત માનમળમાં પણ મરણ દૃશ્યો ભક્તને તેના ધર્મ ગુરુના બીજો ગામ જનાથી નિરહદુષ્ક પડતા આખમાથી ચોધાર આસુ ચા'યા જવાના દાખલા બનેના છે તો ચોથા આરાના અત્યંત મરણ બન્યાત્માઓને ભગવાન ॥ વિરહનું દુષ્ક અસહ્ય થાય તે સ્વાભાવિક છે તે દુષ્ક ટાળવાને માટે તેઓ વરમા ભગવાનની મૂર્તિ ગાખતા અને તેમના દરેક દર્શન કરી તેમને વદા નમસ્કાર કરતા

એટલે ક્યબલિકમ્ભાનો અર્થ શ્રાવકના ધરમાની તીર્થ કર ભગવાનની મૂર્તિને વદન નમસ્કાર કરના એ જ અર્થ વિશેષ સુસંગત લાગે છે

સ્થાનમ્ભાગીઓની એક દલીલ અથવા શકા એમ પણ છે કે સ્નાનગૃહમા ન્હાવા ગયા અને ત્યા બાંધે કમ' કયું' તો સ્નાનગૃહમા મૂર્તિ કયાથી હોય ? તો મૂળ પાઠમા એમ છે કે—' ન્હાઈને બલિકમ્' કરીને, કૌતુક અને મગળરૂપ પ્રાપ્તિ કરીને, બહાર જવાને યોગ્ય ઘડ સુદર વસ્ત્રો પહેરીને " તો આ બધું કામ સ્નાનગૃહમા જ કયું' એમ માનવું જૂન બરેલું છે સ્નાનગૃહમાં ન્હાઈને બહાર નીકળીને મૂર્તિને (જ્યા રાખેલી હોય ત્યા) વદન નમસ્કાર કરીને પછી તિલક કરવાના ઠેકાણે જઈને તિલક કરીને પછી લગ્ન પહેરવાના ઠેકાણે જઈને વસ્ત્ર પહેરીને એવી રીતે પાઠનો અર્થ મમજવો જોઈએ એટલે સ્થાનમ્ભાગીની એ શકા યથાર્થ નથી

નળી સોડીઆઓ, ધનનાનો, ગગન મહારાજાઓના બગલામા તે જ નિવામગૃહ, રસોઈગૃહ, સ્નાનગૃહ, અતિથિગૃહ વગેરે અનેક જુદા જુદા મકાનો હોય છે તેમા સ્નાન ઘર એટલે ન્હાનાની એક ઓગડી કે ઓરડો નહિ પણ મોટું મકાન તેમા ટબથી, ટુવારાથી

પરંતુ સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના ચતાવધાની પડિત મુનિશ્રી રત્નચંદ્રએ માતા સૂત્રની આઠસો વર્ષ પહેલાની પ્રતિ ઉપરથી પૂરવાર કયું હતું કે એ પાઠ પ્રક્ષિપ્ત છે કારણ કે તે આઠસો વર્ષની જૂની પ્રતિમા તો પાઠ જ નથી.

દેવોની પૂજાની વિધિ ક્રૂત રાજપ્રતીય તથા જીવાલિગમ એ બે સૂત્રોમા જ બતાવેલ છે અને એ બે સૂત્રો તો બ મહાવીરના નિર્વાણ પછી પશુ પાંચ સાત સૈકા પછી જ બનેલા છે એટલે તેમા જે પૂજા વિધિ આપેલ છે તે તો અહીં ભારત વર્ષમા તે વખતે જે પૂજાવિધિ પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી તેનું વર્ણન કરેલું હોય તે સ્વાભાવિક છે.

ખાકી દેવો મહાવિનયી અને વિવેકી હોય છે તેઓ તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણોમા પણ જતા હોય છે. અને તેનો ઉપદેશ સાભળતા હોય છે. તેથી પૂજા એટલે જુ ? અને ભગવાનની પૂજા કેમ થાય ? તે પણ તેઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે. એટલે વીતરાગ ભગવાનને કલ્પે નહિ તેવી વસ્તુ ભગવાનની પ્રતિમા પામે ધરીને ભગવાનની આશાતના થાય એવી સાવધ પ્રકારની દ્રવ્યપૂજા દેવો કરે એવી વાત તો કદી માની શકાય નહિ.

એટલે દેવો પણ વદન નમસ્કાર વગેરે ભાવપૂજા જ કરે છે. એમ જ માની શકાય.

ઉવવાઈ સૂત્રમા પૂજાનો દાખલો

મૂર્તિપૂજા સાળિત કરવા માટે મૂર્તિપૂજકો ઉવવાઈ સૂત્રમા અપ્પમહ્યા ચ્દણવત્તિય, અપ્પેમહ્યા પૂયણવત્તિય એ પાઠનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે તેનો અર્થ વદન કરવાને તથા પૂજન કરવાને એમ થાય છે અને પૂજા તો પુષ્પ આદિ દ્રવ્યોથી જ થાય એટલે મૂર્તિ પૂજા સિદ્ધ થાય છે.

વગેરે જુદી જુદી રીતે ન્હાવા માટે જુદી જુદી ઓરડીઓ હોય છે કેટલેક ઠેકાણે તો અદર તરીકે સકાય એવા મોટા હોળ હોય છે તેમજ ન્હાયા પછી શરીર લુછવાને, વસ્ત્ર પહેરવાને વગેરે માટે જુદી જુદી ઓરડી હોય છે તેવી રીતે ભક્ત શ્રીમતો અને રાજાઓ ન્હાઈને તુરત ભગવાનને વદન નમસ્કાર કરવા માટે એક જુદા ઓરડામાં ભગવાનની મૂર્તિ રાખતા હોય તો તે કાઈ નનાઈ જેવું નથી એ આખું મકાન સ્નાનગૃહ જ કહેવાય પરંતુ તેમાં જુદા જુદા કામ માટે જુદા જુદા ઓરડા હોય તે બધું કામ પતારીને બહાર નીકળે ત્યારે સ્નાનગૃહમાંથી બહાર નીકળ્યા એમ કહેવાય

ભગવતી સૂત્ર ૨ ૨ ૭ ૫ માં તુગિયાનગરીના શ્રાવકો તથા નિર્યાવલિકા સૂત્ર તેમજ બીજા કથાપ્રવાન સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં શ્રાવકોને ભગવાનના સમયસરણુમાં કે ગણુધર મહારાજ અથવા કેશીશ્રમણુ વગેરે આચાર્યોને વદન કરવા તથા પ્રવચન સાંભળના જવાની વાત આવે છે ત્યાં ત્યાં તેઓ ન્હાઈ, બલિકર્મ કરીને ગયા એવો પાઠ આવે છે

એ બધે ઠેકાણે ઉપર કહ્યું તેમ પ્રતિમાને વદન નમસ્કાર કર્યા એમ મમજવાનું છે પણ તેમાં પૂજન કર્યાની વાત નથી

દેવલોકમાં મૂર્તિપૂજન

અગસૂત્રોમાં કયાય દેવોની મૂર્તિપૂજનની વિધિ બતાવી નથી ફક્ત હાલમાં મળતા જ્ઞાતાસૂત્રમાં દ્રૌપદીએ તેના સ્વયંવર મંડપમાં જતા પહેલાં ન્હાઈ ૭ જિનપૂજન કરી હતી તેવો ઉલ્લેખ છે અને તેમાં તેની વિધિ સ્પર્શામદેવે કરેલી પૂજનની વિધિ રાજપ્રશ્નનીય સૂત્રમાં આપેલી છે તે પ્રમાણે જાણી લેવી એમ કહેલું છે તે પાઠ આ પ્રમાણે છે—

“ જિન પ્રતિમાને પ્રણામ કરીને જેમ સ્પર્શામદેવે જિન પ્રતિમાની પૂજન કરી હતી તેમ પૂજન કરી નમોત્યુજનો પાઠ બોલી વદન નમસ્કાર કરી જિન ધરમાંથી બહાર આવી ”

પરંતુ સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના ચત્રાવધાની પડિત મુનિશ્રી રતનચંદ્રએ ગાતા સૂત્રની આહસો વર્ષ પહેલાની પ્રતિ ઉપગ્રથી પૂરવાર ક્યું હતું કે એ પાઠ પ્રશ્નિષ્ઠ છે કારણ કે તે આહસો વર્ષની જૂની પ્રતિમા તો પાઠ જ નથી

દેવોની પૂજાની વિધિ ફક્ત રાજપ્રશીય તથા જીવાલિગમ એ બે સૂત્રોમા જ બતાવેલ છે અને એ બંને સૂત્રો તો બ મહાવીરના નિર્વાણ પછી પણ પાંચ સાત સૈકા પછી જ બનેલા છે એટલે તેમા જે પૂજા વિધિ આપેન છે તે તો અહીં ભારત વર્ષમા તે વખતે જે પૂજાવિધિ પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી તેનું વર્ણન કરેતું હોય તે સ્વાભાવિક છે

બાકી દેવો મહાવિનયો અને વિવેકી હોય છે તેઓ તીર્થંકર ભગવાનના સમવસરણોમા પણ જતા હોય છે. અને તેનો ઉપદેશ સાબળતા હોય છે. તેથી પૂજા એટલે નું ? અને ભગવાનની પૂજા કેમ થાય ? તે પણ તેઓ સારી રીતે જાણતા હોય છે. એટલે વીતરાગ ભગવાનને કદ્યે નહિ તેવી વસ્તુ ભગવાનની પ્રતિમા પામે ધરીને ભગવાનની આશાતના થાય એવી સાવચ પ્રકારની દ્રવ્યપૂજા દેવો કે એવી વાત તો કદી માની શકાય નહિ.

એટલે દેવો પણ વદન નમસ્કાર વગેરે ભાવપૂજા જ કરે છે. એમ જ માની શકાય

ઉવવાઈ સૂત્રમા પૂજાનો દાખલો

મૂર્તિપૂજા સાબિત કરવા માટે મૂર્તિપૂજકો ઉવવાઈ સૂત્રમા અપ્પેગદયા વરણવત્તિય, અપ્પેગદયા પૂયણવત્તિય એ પાઠનો ઉલ્લેખ કરીને કહે છે કે તેનો અર્થ વદન કરવાને તથા પૂજન કરવાને એમ થાય છે અને પૂજા તો પુષ્પ આદિ દ્રવ્યોથી જ થાય એટલે મૂર્તિ પૂજા સિદ્ધ થાય છે

આ દલીલ મંતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો બીજો પાઠ તેઓ બૂલી ગય છે કે જેમા ભગવાનની પૂજનની વિગત આપી છે કોણિક મદાગતએ મદારી ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેરી રીતે શ્રી તેન રાગુ ન કરના સૂત્રમા આ પ્રમાણે છે—

(૧) શરીરથી—દાથ રગ મકોચીને બને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા રિનય દૂનકે ભગવાનના આગે બેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કે ના લાગ્યા એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા શ્રવા લાગ્યા

(૨) નચનથી—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન ! એમ જ છ હે ભગવાન ! સાચ છે, હે ભગવાન ! ખરાખર માય છે મહેદરહિત છે હે ભગવાન ! હ હૃદ્યુ છુ, હુ વિશેષ ઈચ્છુ છુ અને આપે જે કાર્ક ઈધુ તે બરાબર છે એમ કહીને તે ભગવાનની નચન કાગ મેના-ભક્તિ-પૂજા કરના લાગ્યા

(૩) મનથી—મનમા મહાન વૈરાગ્યમાન ધારણ કરીને તેમજ નીવ્ર ધમાનુરાગ રત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરનામા આનતી માનસિક, વાચિક અને કાથિક, મનમા તેમજુ ધ્યાન કરણું સમરણ કરણુ એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમના ગુણગાન કરના એ વાચિક પૂજા છે. અને પચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરના એ કાયમી પૂજા છે વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચડાવના અથવા તેમને ભેદ ધરવા એ પૂજા તથી પણ ભગવાનની અનજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમાં તેમની પૂજા નહિ પણ અવજ્ઞા છે આશાતના છે.

આનંદ શ્રાવક

ઉપાસક દશાગ સત્તમા આનંદ શ્રાવકે વ્રત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—“મને (આનંદ શ્રાવકને) આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કપટ નથી”

અહીં પૂજા કરનાની કાર્ષ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરવી એની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેની પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે માનિત થાય છે

અળક શ્રાવક

આનંદ શ્રાવકની પેઠે જ અળક શ્રાવકે પણ અન્ય તીર્થિકોને, તેમના દેવોને તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા ચત્તી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામાં આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગૃહણ કરેલ અરિહતની મૂર્તિને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ક્રંત વદન નમસ્કાર પશુપાસના-સેવા બકિત નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે મિદ્ધ થાય છે

આ દલીલ કરતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો ખીન્ને પાઠ તેઓ બૂલી જાય છે કે જેમા ભગવાનની પૂજની વિગત આપી છે કાશ્મિક મહારાજાએ મહાવીર ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેરી રીતે ખરી તેનું નર્થન ઉત્તરાર્ધ સૂત્રમા આ પ્રમાણે છે—

(૧) શરીરથી—હાથપગ સક્રોચીને, બને હાથ જોડીને નમ્રતા તથા વિનયપૂર્વક ભગવાનના આમે ખેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કરવા લાગ્યા એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા કરવા લાગ્યા

(૨) વચનથી—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન ! એમ જ છે હે ભગવાન ! સત્ય છે, હે ભગવાન ! ખરાખર મત્ય છે સદેહરહિત છે હે ભગવાન ! હુ ઈચ્છુ છુ, હુ વિશેષ ઈચ્છુ છુ અને આપે જે કાઈ કંચુ તે ખરાખર છે એમ કહીને તે ભગવાનની વચન દ્વારા સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરના લાગ્યા

(૩) મનથી—મનમા મહાન વૈરાગ્યભાવ ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધર્માતુરાગ રત ખનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

આ પાઠથી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરવામા આવતી. માનસિક, વાચિક અને ક્રાથિક. મનમા તેમજ ધ્યાન કરવું, સ્મરણ કરવું એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમના ગુણગાન કરવા એ વાચિક પૂજા છે. અને પચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરવા એ ક્રાથમી પૂજા છે. વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચડાવવા અથવા તેમને બેઠા ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમાં તેમની પૂજા નહિ પણ અવજ્ઞા છે આશાતના છે.

આનંદ આવકે

ઉપાસક દશાગ સુત્રમા આનંદ આવકે વ્રત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—“મને (આનંદ આવકને) આજવી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકાએ ગૃહણ કરેત ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કટપત્તુ નથી”

અહીં પૂજા કરનાની કાઈ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકાએ ગૃહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરવી એની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેની પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે સાબિત થાય છે

અખડ આવકે

આનંદ આનંદની પેઠે જ અખડ આવકે પણ અન્ય તીર્થિકાને, તેમના દેવાને તેમજ અન્ય તીર્થિકાએ ગૃહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા ચલી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામા આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગૃહણ કરેલ અરિહતની મૂર્તિને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ફક્ત વદન નમસ્કાર પશુપાસના-સેવા બકિત નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે ચિહ્ન થાય છે

આ દલીલ પ્રતી વખતે એ જ ઉવવાઈ સૂત્રનો બીજો પાઠ તેઓ બૂલી ગયે છે કે જેમા ભગવાનની પૂજનની વિગત આપી છે કોણિક મહારાજનએ મહારીગ ભગવાન પાસે જઈને તેમની પૂજા કેરી રીતે કરી તેન રચન કરના મૂત્રમા આ પ્રમાણે છે—

(૧) શરીરથી—હાયપગ સકોચીને બને હાય જોડીને નમ્રતા તથા રિનય તૂરકે ભગવાનના આમે બેસી ગયા અને ભગવાનની સુશ્રૂષા કરા લાગ્યા એમ શરીરથી ભક્તિ પૂજા કરવા લાગ્યા

(૨) નયનથી—જેમ જેમ ભગવાન વચન ઉચ્ચારતા તેમ તેમ હે ભગવાન ! એમ જ છે હે ભગવાન ! મત્ય છે, હે ભગવાન ! બરાબર મત્ય છે મદેહરહિત છે હે ભગવાન ! હુ ઈશ્વર છુ, હુ વિશેષ ઈશ્વર છુ અને આપે જે કાર્ક પ્રધુ તે બરાબર છે એમ કહીને તે ભગવાનની નયન દ્વારા મેરા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

(૩) મનથી—મનમા મહાન વૈરાગ્યમાન ધારણ કરીને તેમજ તીવ્ર ધમાનુરાગ રત બનીને મનથી ભગવાનની સેવા-ભક્તિ-પૂજા કરવા લાગ્યા

આ પાઠવી સ્પષ્ટ છે કે ભગવાન મહાવીરની પૂજા ત્રણ પ્રકારે કરવામા આવતી માનસિક, વાચિક અને કાથિક. મનમા તેમજ ધ્યાન કરવું સ્મરણ કરવું એ માનસિક પૂજા છે. વચનથી તેમજ ગુણગાન કરવા એ વાચિક પૂજા છે. અને પચાગ નમાવીને નમ્રતાપૂર્વક નમસ્કાર કરના એ કાપમી પૂજા છે વીતરાગ ભગવાનની પૂજા એ પ્રકારે થાય છે.

જે પદાર્થ રાગ ઉત્પન્ન કરનાર તરીકે મનાય છે તે વીતરાગ ભગવાન પર ચડાવના અથવા તેમને લોહ ધરવા એ પૂજા નથી પણ ભગવાનની અવજ્ઞા છે. રાગ ઉત્પન્ન

કરનાર વસ્તુઓનો તો ભગવાન પહેલેથી જ ત્યાગ કરી ચૂક્યા છે. ભગવાને ત્યાગેલી વસ્તુઓ ભગવાનને અર્પણ કરવી એમાં તેમની પૂજા નહિ પણ અન્યા છે આશાતના છે.

આનંદ શ્રાવકે

ઉપાસક દશાગ સૂત્રમાં આનંદ શ્રાવકે મત લેતા પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—“મને (આનંદ શ્રાવકને) આજથી અન્ય તીર્થિક, અન્ય તીર્થિક દેવ અને અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ ચૈત્યને (પ્રતિમાને) વદન નમસ્કાર કરવા એ કદપતુ નથી”

અહીં પૂજા કરવાની કાંઈ વાત જ નથી જો તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોત તો તેમણે અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલ મૂર્તિને વદન નમસ્કાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞાની સાથે તેની પૂજા પણ ન કરી એની પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ તેની પ્રતિજ્ઞા લીધી નથી

એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત નહોતી તે સાબિત થાય છે

અખડ શ્રાવકે

આનંદ શ્રાવકની પેઠે જ અખડ શ્રાવકે પણ અન્ય તીર્થિકોને, તેમના દેવોને તેમજ અન્ય તીર્થિકોએ ગૃહણ કરેલા અરિહત ચૈત્યને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી કારણ કે તે વખતે મૂર્તિપૂજા થતી નહોતી મૂર્તિની પૂજા પણ કરવામાં આવતી હોત તો અન્ય તીર્થિકે ગૃહણ કરેલ અરિહતની મૂર્તિને વદન નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી તેમ અરિહતની મૂર્તિની પૂજા નહિ કરવાની પણ સાથે સાથે પ્રતિજ્ઞા લીધી હોત પણ ફક્ત વદન નમસ્કાર પશુપાસના-સેવા ભક્તિ નહિ કરવાની જ પ્રતિજ્ઞા લીધી એટલે તે વખતે મૂર્તિપૂજા નહોતી તે સિદ્ધ થાય છે

વાસુદેવ પદી નિયાપુ કરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે હતા કૃષ્ણ વાસુદેવને સમક્ષિત પ્રાપ્ત થયું હતું અને શ્રી નેમિનાથ તીર્થેકર ભગવાનના તેઓ અનન્ય ભક્ત હતા એટલે દ્રૌપદીને પણ મમકિન પ્રાપ્ત થઈ ગયું હોય તે સંભવિત છે

ત્યારે બીજો પ્રશ્ન એ રહે કે મૂર્તિપૂજકોના કહેવા પ્રમાણે દ્રૌપદીએ બે વાર જિનપુજા કેમ કરી ? કારણ કે એક તો કયપતિકૃમ્મા ચપ્પ પ્રમાણે અને પછી જિનચરમા એમ બે ઠેકાણે દ્રૌપદીએ પૂજા કરી હતી એમ મૂર્તિપૂજકો કહે છે

અહીંના મને એ સંભવિત લાગે છે કે દ્રૌપદીએ સ્નાનગૃહમાં કયપતિકૃમ્માના અર્થે પ્રમાણે જુદી ઝોરડીમાં જિનપ્રતિમા હોય તેને વદન નમસ્કાર કર્યા અને બીજી વાર જિનચરે જવાની વાત નરી અને બનાવટી લાગે છે, કારણ કે—

રાજમહેત્વની અદ્દા બે જિનવગ્ન હોવાનું સંભવિત નથી (૧) સ્નાનગૃહના મકાનની અદ્દા અને (૨) બીજા મકાનમાં પણ રાજમહેત્વની વડીની અદ્દરજ બે જિનધર એટલે મહિં રાજમહેત્વની બહાર હોય તો સૂત્રકાર તે પ્રમાણે જણાવત વળી રાજમહેત્વની બહાર મહિર હોત તો દ્રૌપદી ચાલીને નહિ પણ રથમાં બેસીને જ જાત પણ સૂત્રમાં તો ચાલીને જવાનીજ વાત છે એટલે બીજીવાર દ્રૌપદી જિનધર્મમાં ગઈ તે આખી વાત પ્રક્ષિપ્ત લાગે છે કારણ કે આ ચાતાસૂત્ર કે બીજા કોઈપણ અગમસૂત્રમાં કોઈએ પણ બીજી વાર પ્રતિમાનું પૂજન કે દર્શન કર્યાની વાત હોય એમ કોઈએ કહ્યું નથી

ચાતા સૂત્રની આઠસો વર્ષની જૂની પ્રતિમા તેવો પાઠ નથી તેથી રથા ૪૫ મુનિશ્રી રત્નચંદ્રજીએ તે પાઠ પ્રક્ષિપ્ત છે એમ સાબિત કર્યું હતું

હોય એમ સમજી શકાય છે, વિવેચનમાં જેમ એવી વાતો ભગવાનના નામે સૂત્રોમાં ધૂમી ગઈ છે તેવી જ રીતે દ્રૌપદીની મૂર્તિપૂજાની વાત પણ ધૂમી ગઈ હોય તો તેમાં કંઈ જ નવાઈ જેવું નથી.

ખાકી સમ્યગ્દષ્ટિ દેવો તો મહા વિનયી અને વિવેકનત હોય છે. અને તેઓ અરિહંત ભગવાનની પૂજા કેવી રીતે કરવી જોઈએ એ વાત તેઓ તેમના અવધિજ્ઞાનથી સારી રીતે જાણે છે તેથી તેઓ અરિહંત ભગવાનની આશાતના થય તેવી રીતે સાવધ પ્રકારની મૂર્તિપૂજા કરે જ નહિ. એટલે પૂર્નાચાર્યોના સૂત્રોમાં પૂજાની વિધિ છે તે અહીંયા તે વખતે જે વિધિ ચાલતી હતી તેવું જ વર્ણન કરેલું છે એમ સમજવું જોઈએ.

પ્રાચીન મૂર્તિઓ શુ બતાવે છે?

સરકારી શોધખોળ ખાતા તરફથી ચતા ખોદકામમાંથી અત્યાર સુધીના જે જે મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ જે દટાયલા શહેરમાંથી મળી આવી છે તે શહેર દટાયા પહેલાં પણ ધણા વખત પહેલાં તે મૂર્તિઓ બનેલી હશે જ અને જે પ્રાચીન કાળમાં મૂર્તિપૂજા ચાલુ હોત તો તે મળી આવેલ મૂર્તિઓ ધસાયલી હોત પણ મળી આવેલી મૂર્તિઓ જગા પણ ધસાયલી નથી તે વાત પૂરવાર કરે છે કે પ્રાચીનકાળમાં મૂર્તિપૂજા નહોતી એટલે પણ દ્રૌપદીએ મૂર્તિપૂજા કરી નહોતી.

જિનધરને કામદેવના મંદિર તરીકે લઈએ તો પણ તે વાત સંભવિત લાગતી નથી કારણકે દ્રૌપદી દંઠ સમમિતી હતી તે તો સૂત્રમાના બીજા ઉદ્દેશોથી નક્કી થાય છે જ એટલે તેણે કામદેવની પૂજા કરી હોય તે સંભવિત લાગતું નથી.

ઓઘનિયુક્તિનો પાઠ સ્થાનકવાસીઓએ રજૂ કર્યો છે અને તેમાં દ્રૌપદીને લગ્ન પછી સમકિત થનાનું બતાવ્યું છે પરંતુ મૂર્તિપૂજા

ચોક્કસપણે કહે છે કે ઓવનિર્ધુક્તિમાં એ પાઠ જ નથી એટલે દ્રૌપદી લગ્ન પહેલાથી જ સમકિતી હતી એમ સમજી શકાય છે

“જિન પ્રતિમા જિનમરિખી” એ મૂર્તિપૂજકોનો મુતારેખ છે જિન ભગવાનને કોઈ સ્ત્રી અડી ન શકે તે સૂત્રથી, સિદ્ધાંતથી સિદ્ધ વાત છે જિનપ્રતિમા જિન સરિખી છે તો જિન પ્રતિમાને પણ સ્ત્રી અડી ન શકે એ સમજી શકાય તેવી વાત છે છતાં દ્રૌપદીએ જિન-પ્રતિમાને નહનરાવના વગેરેની વાત છે એટલે દ્રૌપદી મૂર્તિને અડીને જ તે બધું કરી શકી ને તો નક્કી જ ત્યારે “આ તો સ્થાપનારૂપ છે માટે સ્ત્રી અડી શકે” એમ કહેવું તે કેટલું ન્યાયસંગત છે તે વાચકો સહેનાઈથી સમજી શકશે

મતનમ કે દ્રૌપદીએ મૂર્તિપૂજા કરી જ નહોતી પણ સ્નાનગૃહમાંના મૂર્તિના ઓરડામાં કે જેને જ જિનવર કહેતા હોય તો તે સભવિત છે ત્યાં દ્રૌપદીએ મૂર્તિને વહન નમસ્કાર કર્યા હતા, વખતે પ્રાર્થના પણ કરી હોય

મૂર્તિ પૂજા નહોતી તેના દૃષ્ટાંત

પ્રાચીન માળમાં મૂર્તિપૂજા નહોતી તેના શાસ્ત્રીય દાખના પણ છે, જેમ કે—

“ભરત ચક્રવર્તીની જન્મેલા ચર્લ અને અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર ભગવાન નયભદ્રેવના અગ્નિ સસ્કારના સ્થાન ઉપર ‘સિદ્ધ નિપથા’ એવું બનાવી દીધું અને નયભાદ્રિ તીર્થ કરોની મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરીને ચિરસ્થાયી સ્મારક બનાવી પોતાનું કલ્પન્ય પૂર્વે ક્યું ન તેની પૂજા વ્યવસ્થા માટે કોઈ ગામ ગઠાસ દીધો ન પૂજારિઓનો બદોબરત કર્યો

“ભારતના વંશ જ સમર ચક્રવર્તીના પુત્રોએ પોતાના પૂર્વજોની મૂર્તિને ચિરસ્થાયી અને સુરક્ષિત બનાવવા માટે તેના માર્ગો દુઃખમ બનાવ્યા અને ફક્ત ખાઈ ખોદીને પવતો ડુંગર બનાવ્યો તેના

નિર્વાહ માટે બીજી કોઈ ચિતા ન કરી કેમકે તેની ચિતાનું કોઈ કારણ જ ન હતું કોઈ દેવ નિધાધર પહોંચી જતો અને ઇચ્છા થતી તો પચેન્ન ભક્તિ કરી લેતો નહિ તો દર્શન તો કરતો જ અને ભરતની પિતૃભક્તિ તથા ગિન ભક્તિને સખધે બે સખદો ખોતતો જ

“આપણા શાસ્ત્રોના લેખાનુમાર નદીશર, રુચક, કુડવ આદિ દીપોમા શાશ્વન ચેત્યો અને પ્રતિમાઓનું અસ્તિત્વ છે, અપ્રાકૃતિક પર્વોના દિવસોમા કે ગિન કલ્યાણક આગિના પ્રક્રોમા દેવો, અમુરો કે સિદ્ધ નિધાધરો ત્યા જઈ ઉત્તરો મનાવે છે પણ મહાકાળ ત્યા કોણ પૂજ કરે છે એનો ખુનામો શાસ્ત્રથી મળતો નથી

“આપણે સમજવું જોઈએ કે આપણી પ્રાચીન પૂજ પદ્ધતિ આજના જેવી ન હતી. તે સાચી અને સ્વાભાવિક હતી. આજની પદ્ધતિમા કૃત્રિમતાના ખવનો છે ભાવના સ્થાને ફરજ કર્તવ્યની કડિઓ સજાએલી છે. એટલે પૂજકની આત્મભાવનાઓનો નિવસ ધર્મ શકતો નથી.”—ગિનપૂજ પદ્ધતિ પુસ્તકમાથી આભાર ઉઠાવ

પૂજાવિધિ નાની શરૂઆત પછી વધતી ગઈ

શ્રુતિપૂજાની શરૂઆત બહુ નાની હતી શરૂઆતમા (૧) સુગંધી ચૂર્ણની પુટી, (૨) પુષ્પમાળા, (૩) ધૂપ, (૪) ચાવડ (ચોખા) અને (૫) દીપક દેવને (શ્રુતિને) ધરાવતા આ પ્રમાણે પચોપચારી પૂજાની શરૂઆત ધર્મ પછી રાંધીને અષ્ટોપચારી ધર્મ પછી તો વધતી જ ગઈ ચૈત્યવાસીઓએ ખાસ કરીને ખૂબ વધારી દીધી

પૂજાવિધિ આસને આસને વધતી જ ગઈ તે પૂજાવિધિ અને પ્રતિષ્ઠાના જુદા જુદા વખતે થયેલા જુદા જુદા આચાર્યોના પુસ્તકો ઉપરથી મિદ્ધ થાય છે

પૂજાવિધિથી કટાણેલાઓએ પૂજાવિરોધ અપનાવ્યો

આ પૂજાવિધિએ લોકોને એટલો બધો ત્રાસ કટાણો આપ્યો કે બ્યારે મુનિઓ શ્રી ધર્મસિદ્ધજી, ધર્મદાસજી, લવજી ન્હપિએ મૂર્તિપૂજા વિરુદ્ધ પોકાર ઉઠાવ્યો ત્યારે તેમને અણુચિતવી, અસાધારણ ક્રોધ મળી પૂજાવિધિથી કટાણેલા સર્વ લોકોએ આ મુનિઓના પોકારને વધાવી લીધો અને તેઓ આ મુનિઓના અનુયાયી બની ગયા આ પ્રમાણે સ્થાનકવાસી સપ્રવાયની મોટી સખ્યા બની ગઈ

સ્થાનકવાસીઓના આ મૂર્તિપૂજા વિરોધી પોકારમા મૂર્તિવિરોધ પણ સનાઈ ગયો એટલે એ વિરોધ મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજન એ બે તદ્દન જુદી જુદી બાબતો છે તેની ખબર જ નહોતી તેવી તેમણે તો તકથી મૂર્તિપૂજા વિરુદ્ધ તેમજ મૂર્તિની વિરુદ્ધ પણ પ્રમાણે શોધી કાઢ્યા અથવા ઉપગની કાપ્યા

પરંતુ મૂર્તિપૂજકો તો તે વખતે આ બંને જુદી જુદી બાબતો છે તેમ જાણતા જ હોય તો તેમણે મૂર્તિપૂજનો બચાવ કરી વિરોધ વધારવાને બદલે વિરોધીઓને બંને જુદી જુદી બાબતો છે એમ સમજાવ્યું હોત તો મૂર્તિ વિરોધ તો તે જ વખતે અટકી ગયો હોત અને પૂજા વિધિ તત્ત્વ બધ તો એકંદ્રમ થઈ ન જ રાકે તેથી તેમા સુધારો ફેરફાર કરવાનું શરૂ કર્યું હોત તો મૂર્તિ પૂજન માટેનો વિરોધ પણ ઉઘ ન બનત

અથવા તો તે વખતે મૂર્તિપૂજક સાધુઓ પણ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજનમા એવા ઓતપ્રોત એકરૂપ નહીં ગયા હતા કે તે બે ભિન્નભિન્ન વિષયો છે એવી તેમને કલ્પના પણ થઈ ન હોય અને તેથી તેમને એ રીતે વિચાર પણ કર્યો ન હોય તો એ પણ સમજાવત છે

ગમે તેમ પણ આ નિવર્તમા વચાથ પરવશિતિ સમજવાની કોલીય નહિ કરવાના કારણે જ દાઘની સ્થિતિ સમજઈ છે

સાધુઓ માટે સમાધાન કરવું અશક્ય નથી.

કાળ ધર્મે ખનવાનું હતું તે તો ખની ગયું પણ હવે “જગ્યા ત્યારથી સવાર” ગણવામાં આવે અને ઉપર પ્રમાણેની સત્ય હકીકત સ્વીકારવામાં આવે તો સ્થાનનામી અને દેરાવામી (મૂર્તિપૂજક) બનેલી એકતા થવામાં કંઈ પણ અડચણ નડે નહિ વાત એટલી જ કે બને પક્ષે સત્ય હકીકત સ્વીકારી જ નોંધએ, સપ્રદાયવાદમાં તણાવું ન નોંધએ, સમતનો દુરાગ્રહ રાખવો ન નોંધએ અને તીર્થંકર ભગવાનેના વખતમાં જે સ્થિતિ હતી, જે પ્રશ્નણા હતી તેનો સ્વીકાર કરના તૈયાર થવું નોંધએ.

બને પક્ષે એવી દલીલ કરી શકે કે લોકોમાં વર્ષો જુનો જે ખ્યાન, ભાવના કે આગ્રહ પેસી ગયેલ છે તે કાઢવો મુશ્કેલ છે તેના જવાબમાં હું કહી શકું કે લોકોમાં ખોટો આગ્રહ પેસાડનાર જ સાધુઓ છે અને હવે સાધુઓ જ નો સત્યને દૃઢપથી સ્વીકારીને તે પ્રમાણે પ્રશ્નણા કરવાને ઈચ્છે તો ઘડીકમાં લોકોને સમજાવી શકે લોકો તો સત્યાર્થ જ છે પણ લોકોને સત્ય થું છે તેની ખબર નહિ હોવાથી તેઓ સાધુઓના કથનને અનુમરે છે.

આત્યારે પણ સાધુઓ સત્યનો પ્રચાર કરવા માટે, મૂર્તિની માન્યતા સાચી છે અને મૂર્તિપૂજન સૂત્રમિદ્ધ નથી તથા અરિહત ભગવાનની આશાતના કરનારી છે તે વાત બન્ને સપ્રદાયના સાધુઓ સ્પષ્ટતાથી લોકોને સમજાવે તો લોકો તો તરત જ સાધુની વાતને માની જાય તેમ જ છે પહેલી વાત સાધુઓએ સત્યાર્થીપણાથી, સત્યના સ્વીકારથી, સત્ય પ્રશ્નણાથી બનકદિ છે એમ દૃઢપણે માનવું અને પત્તી સાધુઓ એટલું ધ્યાનમાં રાખે અને તે પ્રમાણે વર્તે તો સ્થાનકનાસીઓ અને મૂર્તિપૂજકોની એકતામાં જરાપણ વિવ્યય લગે તેમ નથી.

મૂર્તિની માન્યતા અને મૂર્તિની પૂજા વિશેનો વિચાર અને પુરો
માય છે

પાંચમા આરાના અત સુધી સપ્રદાયો નહિ પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ ટકી રહેશે

ભગવાને કહેલું છે કે જૈન ધર્મ પાંચમા આરાના અત સુધી ટકી રહેવાનો છે એ વાત સર્વ સપ્રદાયના સર્વ જૈનો માને છે અને તે ઉપરથી દરેક સપ્રદાય પોતાને ઠેઠ સુધી ટકી રહેવાની વડાઇ લીએ છે આવી વડાઇ લેવામા તેમની ગભીર ભૂલ છે કેાંઈ પણ એક સપ્રદાય ઠેઠ સુધી ટકી રહેશે એમ ભગવાને કહ્યું જ નથી પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પાંચમા આરાના અત સુધી રહેશે એમ જ ભગવાને કહ્યું છે

ભરમગૃહને લીધે જૈન ધર્મ ચાળણીમા ચળાશે એમ કહેલું તે ભવિષ્યવાણી સિંધ થઈ ચૂકી છે જૈન ધર્મ જુદા જુદા સપ્રદાયો, ગચ્છો, પંથોમા વિભિન્ન વર્ધને છિન્નભિન્ન થવાનો હતો તે થઈ ચૂક્યો છે હવે તો ફરીને સારો કાળ આવશે, ધર્મકાળ આવશે અને તે કાળ એકતાનો હશે, ત્યારે સર્વ સપ્રદાયોને પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડીને એક થવું જ પડશે અને એક જ શુદ્ધ જૈનધર્મના ઝંડા નીચે રહેવું પડશે

એ વખત હવે બહુ દૂર નથી સપ્રદાયવાદીઓને, મતાગ્રહીઓને ભલે આ મારી વાત અત્યારે માનવામા ન આવે પરંતુ હું માનું છું કે યોગ્ય વખતમા જ - યુગ

પ્રધાન મહાત્મા બાગશેજ અને તે મહાત્મા બધા સપ્રદાયોને તેમની બૂલો સમજાવી તેમને શુદ્ધ ધર્મમાં લાવશે જ અને એ રીતે તે મહાત્મા સર્વને એકત્રિત કરી શુદ્ધ જૈન ધર્મને ફેલાવો કરશે

માટે આપણે અત્યારથી જ મતભેદોને બંને તેટલા અને બંને તેમ ઓછા કરતા જુલુ જોઈએ અને બંને તેટલા એક થયુ જોઈએ કે જેથી એ યુગ પ્રધાન મહાત્માને એકતા કરવામાં વિશેષ મહેનત પડે નહિ અને તેથી તેઓ શુદ્ધ જૈન ધર્મને સહેલાઈથી વિશેષ ફેલાવો કરી શકે

મારી આલોચના

અહીં મારે એક વાતની સ્પષ્ટતા કરી જોઈએ કે મારા આગતા બે પુસ્તકો—(૧) સત્ય ધર્મ પ્રમથ અને (૨) જૈન ધર્મ અને એકતા—તેમાં મે મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરેલ છે પરંતુ તે વખતે મૂર્તિની માન્યતા અને મૂર્તિની પૂજા એ બે જુદી જુદી બાબતો છે તે મારા ધ્યાનમાં નહોતું મારા વાચન મનનના પરિણામે મને તે સત્ય લાગ્યું કે તરત મે મૂર્તિ સૂત્ર સિદ્ધ છે તે જાહેર કર્યું હતું એટલે મારા હકત પુસ્તકોમાં મૂર્તિપૂજની અતર્ગત મૂર્તિનો પણ મારાથી વિરોધ થઈ ગયો છે તે ખોટો છે અને તેથી તેને માટે અનતા મિદ્ધ કેવળીની સામે આ જાહેર રીતે મિત્ઝામિદ્ધક્ષ્ઢ લઈ છુ મારે તે દુષ્કૃત્ય મિથ્યા દો

મૂર્તિની મૂલ્યવાન અને મૂર્તિની જન સિદ્ધિનો વિચાર અને કુરો
માવ છે.

પાંચમા આરાના અંત મુખી
સપ્રદાયો નહિ પણ
શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ ટકી રહેશે

જનવાને કહેવું છે કે જૈન ધર્મ પાંચમા આરાના અંત
મુખી ટકી રહેવાનો છે એ વાત સર્વ સપ્રદાયના સર્વ જૈનો
માને છે. અને તે ઉપસ્થી ફરક સપ્રદાય પોતાને ઠેક મુખી
ટકી રહેવાની વચાવ લીએ છે. આવી વચાવ હેવામાં તેમની
મજબૂર નૂર છે. કોઈ પણ એક સપ્રદાય ઠેક મુખી ટકી રહેશે
એમ જનવાને કહ્યું જ નથી પણ શુદ્ધ જૈન ધર્મ જ પાશમાં
આગળ અંત મુખી રહેશે એમ જ જનવાને કહ્યું છે

જન્મગૃહને લીધે જૈન ધર્મ ચાળણીમાં ચળાયે એમ
કહેવું તે સ્વિધ્યવણી સિદ્ધિ થઈ ચૂકી છે જૈન ધર્મ કુદા
કુદા સપ્રદાયો, ગઢો, પથોમાં વિલિન થઈને છિન્નવિન્ન
થવાનો હતો તે થઈ ચૂક્યો છે. હવે તો ફરીને સાચો કાળ
આવશે, ધર્મકાળ આવશે અને તે કાળ એકતાનો હશે, ત્યારે
સર્વ સપ્રદાયોને પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડીને એક થવું જ
પડશે અને એક જ શુદ્ધ જૈનધર્મના અંત નીચે રહેવું પડશે.

એ વખત હવે જહુ દૂર નથી સપ્રદાયવાદીઓને,
મતાગ્રહીઓને જલે આ માની વાત અત્યારે માનવામાં ન
આવે. પરંતુ હું નાતુ છું કે એક વખતમાં 'દુઃખ

મારો હેતુ ફક્ત સત્ય શોધવા, ગ્રંથવા અને જાણવાનો છે બગવાન મહાવીરે શુ પ્રશ્ન્ય છે તે શોધવાનો ગ્રંથવાનો અને સમજવાનો છે

એમ તો દરેક સપ્રદાય પોતાના મતને જ નત્ય જ માને છે બગવાને જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે જ તેઓ બધાય માને છે એમ તેઓ દેહતાપી કહે છે હતા ખૂબી એ કે કે બધા સપ્રદાયોની ધણી વાતો એ બીજીની વિરુદ્ધ છે, પણ સર્વજ્ઞ બગવાનના કથનમા વિરોધ દોર્લ રહે જ નહિ એટલે જ્યારે જુદા જુદા સપ્રદાયોની વાતોમા વિરોધ માનુમ પડે ત્યારે એટલુ તો નહીં નમજી રાખય કે બધાની વાત નત્ય દોર્લ રહે જ નહિ

તેવી મત્ય શુ છે? ભગવાને શુ પ્રશ્ન્ય છે તે ગ્રંથવા ની સમજવાની અને તે પ્રમાણે નર્તવાની ભગવાનમા શ્રદ્ધા રાખનાર દરેક જૈનની રજા છે તેમ માગી પણ રજા છે એમ હું સમજુ છુ અને તેવી એક સત્યાર્થી તર્ગિન મત્ય પ્રર્મ અવના મૂળ ગુદ્ય જૈનપર્મ ગ્રંથવાની ઈચ્છા એ જ આ પુન્તકનો હેતુ છે.

એવી સત્યની શોધ શા માટે ?

સપ્રદાયવાદીઓ દરેકે કે એવી રીતે નત્યની ગોવ કુગ્વાની જરૂર જ રી છે? તમે તમારા મત્યની માન્યતા પ્રમાણે માનો બધવા તમને પોતાની મેજે જે નત્ય લાગે તે પ્રમાણે માનો પણ આવી જાતગડમા હુ કામ પડે છે?

હા બાર્લ તમારી વત નો વીર છે પણ તમે જ મને સમજાવ્યુ કે—મિવ્યાત્નવી બચ્ચો તો જ ઓણ પ્રાપ્ત કરી શકાય. મિવ્યાત્નનો એક અંગ હોય ત્યા મુઘી તો ઓણ દૂર જ છે અને હું તો ઓણનો પ્યાસી છુ તેવી મારામા એક અંગ પણ મિયાત્નનો રહે તે મને પરવડે તેમ નથી.

પ્રગ્વરજી તેરજી

કેવલુક સ્પષ્ટીકરણ

માધના માર્ગમા મિથ્યાત્વનો એકપણ
અશ હોય ત્યા સુધી મેક્ષ દૂર જ છે

આજે બિન મ પ્રદાયિક જૈન નો સાગ્યે જ મળશે મોટે ભાગે
વચન નેના અપ્રાયિક રમથી રમાયેનો જ હોય છે અને તે
જ્યારે માર્ગ ન નેની મન્યતાની નિરુદ્ધતી વાચે છે ત્યારે તેનું ક્વિ
માર્ગને માર્ગ મીન અમાર્ગ ક ને સ્વાભાવિક છે તે ઉકળાટ તેના
રા દે ના ચમત્કાર ન હ

તે ઉકળાટને લીધે તે નખના બાનને યથાર્થ મમજવાની કોશિશ
ન નહી અને પોતાની મન્યતાની મીને ચર્ચા કરવા માટે છે પરંતુ
સ્ત્રીનામની મર્દ વર્તન મર્દ મીને ખેટી છે તે બતાવવાની દરકાર
ન નહી

નમ્રતાય ન દી વાચ્યેમા આતુ બને તે સ્વાભાવિક છે છતાં બધા
ન ચમત્કારમા ખોટી રીતે ગેરમમજીની કેનાના ન પામે તેથી કેટલોક ખુનાસો
માની જરૂર જણાય છે મે પહેલેથી જ જણાવેલું છે કે મારી
માર્ગ પણ દલીલમા મિહાતની રૂએ જૂન છે તેની કોઈ ખાત્રી કરી
આપજો તો ને પ્રમાણે હું સુધારવા તૈયાર છું

આ પુસ્તકમાના લેખોનો હેતુ શો છે?

મૂર્તિ, મૂર્તિપૂજા, દશ પ્રજો અને તેનું સમાધાન વગેરે આ
પુસ્તકમાના લેખો લખવામા આવેલું છે? તે ધણા વાચકોમાં
જેસમજ ન થાય માટે સૌથી પહેલા તેનો ખુનાસો કરી.

છે. એટલે એકાતવાદને ધારણ કરનારા સપ્રદાયો સત્ય ધર્મને સંપૂર્ણપણે અનુસરતા નથી. જેટલે અશે એકાતવાદ એટલે અશે અસત્ય ધર્મ એમ સમજી શકાય છે.

હિંદમાં મુખ્ય છ દર્શન કહેવાય છે તે દરેક અમુક અમુક રીતે એકાતવાદી છે, દરેક વસ્તુને જુદી જુદી બાજુથી જુદા જુદા દષ્ટિકોણથી જોઈને તેનું સ્વરૂપ સમજવું જોઈએ તેમ કરવાને બદલે એ છયે દર્શનો અમુક રીતે અસત્ય ઠરે છે પરંતુ તે બધાના દષ્ટિકોણ ભેગા કરીને નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે સત્ય નિર્ણય બની જાય અને એ રીતે જ જૈનધર્મમાં છયે દર્શન સમાઈ જાય છે એમ કહેવાય છે.

એ જ પ્રમાણે જૈનધર્મના દરેક સપ્રદાયો અમુક અમુક બાબતોમાં એક જ દષ્ટિકોણથી નિર્ણય કરી વસ્તુના સ્વરૂપને ઊંડુ અથવા સંકુચિત કરીને તેને સત્યધર્મનું રૂપ બતાવી રહ્યા છે એટલે તે તે પ્રકારે તેઓ શુદ્ધ સાચા જૈનધર્મથી દૂર છે.

અને જેટલે અશે ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધની માન્યતા તેટલે અશે મિથ્યાત્વ ગણાય છે.

પરંતુ એ સર્વ સપ્રદાયોના જુદા જુદા દષ્ટિકોણને એકઠા કરીને વસ્તુનો નિર્ણય કરવામાં આવે તો તે શુદ્ધ ધર્મ બની જાય અથવા શુદ્ધ ધર્મની એટલા બધા નજીક આવી જાય કે તેમાં મિથ્યાત્વનો અનર્થકાઠી અંશ રહે નહિ.

સંપ્રદાય એ દુષ્ક્રમકાળનો પ્રભાવ છે.

ભગવાન મહાવીરે એક જ પ્રકારનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રસ્પેષ્યો છે તેમાં કોઈ સપ્રદાય, ગન્ઢ, પય ફાટા કે વાડાને સ્થાન નહોતું આજે અનેક સપ્રદાય, ગન્ઢ વગેરેના ભેદ પડી ગયા છે તે ફક્ત ભેદ પાડનારની અજ્ઞાનતા અથવા અહંભાવની વૃત્તિનું જ ફળ હતું એ આ દુષ્ક્રમકાળના પ્રભાવનું જ પરિણામ હતું.

સત્યાર્થાએ ગુરુની યથાર્થ પરીક્ષા કરીને જ તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા જોઈએ અને ગુરુ માગ્યું ત પશુ કંઈ ખોટું સમજાઈ ન જાય તેની મત્યાર્થાએ સાચચેતી રાખવી જોઈએ

કયો જૈન ધર્મ સત્ય ?

એમ તો અત્યારે પશુ જૈન ધર્મના સર્વ સપ્રદાયો કહે છે કે જૈન ધર્મ મય છે એટલું જ નહિ પશુ—

જૈન ધર્મ જ સત્ય છે

(ખીજે કોઈ ધર્મ સત્ય નથી)

એમ પશુ બધા જ સપ્રદાયો રૂપરૂટ રીતે કહે છે.

ત્યારે મરાત એ થાય છે કે—એ જૈન ધર્મ કયો ?

તે તે મપ્રદાયે માનેતો જૈન ધર્મ સત્ય છે એમ માનવું ? એમ માનીએ તો એ રીતે દરેક મપ્રદાયનો ધર્મ સત્ય છે એમ માનવું પડે એનો અર્થ એ થાય કે જૈન ધર્મ એક નહિ પશુ અનેક છે

પરંતુ જૈન ધર્મ તો એ જ છે ભગવાન મહાત્માએ એક જ ધર્મ પ્રદર્શ્યો છે એટલું જ નહિ પશુ જૈન ધર્મ અનાદિથી એક જ છે અને દરેક તીર્થંકરે એ જ પ્રકારનો જૈન ધર્મ પ્રદર્શતા આવ્યા છે એમ પશુ અચારના જૈન ધર્મના દરેક સપ્રદાય કબૂલ કરે છે

આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે આજના કોઈ પશુ સપ્રદાયે માનેલો ધર્મ તે સપૂર્ણપણે સાચો જૈન ધર્મ નથી, પશુ જૈન ધર્મનું કોઈ અશે રૂપાંતર છે દરેક સપ્રદાય મૂળ જૈન ધર્મના કોઈને કોઈ સિદ્ધાંતને અથવા નિયમને બિલકુલ રૂપમાં પ્રવર્તીની પોતાને સત્ય ધર્મ કહેવાડાવે છે

પરંતુ એમ એકાત્મવાદ ધારણ કરનાર સપ્રદાયને સત્ય ધર્મનો અનુયાયી માની શકાય નહિ જૈન ધર્મ અનેકાત્મવાદ ઉપર સ્થિર

છે અને એ રીતે કોઈ પણ જે કંઈ મારી જૂન અગ સત્રને અનુસરીને
ખતાવશે તે સખધમા હુ જરૂર વિચાર કરીશ

મૂર્તિ સખધી રૂપબિંદુરણુ

મૂર્તિ સખધમાં એક બે જરૂરી રૂપબિંદુરણુ કરી લઉં

(૧) મૂર્તિએ વ્યવહાર ધર્મ છે અને મૂર્તિ તે આલબનરૂપ છે

આલબન એટલે ટેકો સચકત માણસને ટેકાની જરૂર પડતી નથી
પણ અચકત કમળેર માણસને ટેકાની જરૂર પડે છે

તે પ્રમાણે ધર્મમા પણ—ધર્મ જ્ઞાન અને ધર્માચરણમા કમળેર-
અચકત માણસને ટેકાની જરૂર પડે છે તેવા માણસને મૂર્તિનો ટેકો,
મૂર્તિનું અવલબન આત્મીવાદરૂપ મર્ધ પડે છે

(૨) એક બાઈએ સવાલ પૂછ્યો છે કે—અવલબન મિથ્યાત્વીને
કે સમકિતીને ?

તેનો જવાબ સમકિતના ધણા પ્રકારો છે તેમા ભાવસમકિત,
નિશ્ચય સમકિત વગેરે જીવોની હ્રમ્ય સમકિતી અવરથાના બેદો છે તેને
કોઈ આલબનની જરૂર હોય નહિ

પરંતુ સમકિતની પ્રાયમિક દશાના કેટલાક બેદો છે જેવાકે—

દ્રવ્ય સમકિત—જિનેશ્વરનું વચન તત્ત્વરૂપી છે એની સામાન્ય રુચિ

સંદ્ધિપરુચિ—જે જૈન દર્શન યથાર્થ સમજ્યો નથી વિશેષ
બણેનો નથી પણ વીતરાગ માર્ગની શુદ્ધ શ્રદ્ધા

આવા પ્રાયમિક દશાવળા સમકિતીને આનબનની જરૂર રહે છે તે
ઉપરાંત સારૂ ધર્મજ્ઞાનવાળાનું મન પણ દંડ ચતુ ન હોય ત્યાં સુધી તેને
આલબનની જરૂર રહે છે

આજે કાળના પ્રભાવે, અજ્ઞાનતાને લીધે, અહંભાવને લીધે કે માન પ્રતિષ્ઠાના લોભને લીધે, પૂરું સસ્કારથી કે વર્તમાન સસંગથી કાંઈ મિદાતને પોતાની અત્યંત બુદ્ધિ પ્રમાણે ઊવડા રૂપમાં સમજાયો હોય તેને જ સત્યરૂપે દંડનાથી માની લેવો એ જૈનધર્મના અનેકાત વાતને નહિ મમજવાથી એકાતરાં ધારણ કરવો એ રીતે જૈનધર્મમાં અનેક સમ્પ્રદાયો ગચ્છો, વાડ એ ઉત્પન્ન થયા છે.

ધર્મમાં આ રીતે જાતનો કોઈ પણ વિષયમાં, કોઈ પણ બાબતમાં એકાત આગ્રહ એ તીથું કરી ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધતા કાઢી છે અને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધતા માથે મિથ્યાત્વની સજા આપવામાં આવે છે.

શોધમાં મુશ્કેલી

આજના સાપ્રતિય વાતાવરણમાં સત્યની શોધ કરી એ મુશ્કેલ કાર્ય છે. પરંતુ લાંબા અત્યંત પ્રકાશમાં મૂકવું એ હમેશા એવી પણ મુશ્કેલ કાર્ય ગણાતું રહ્યું છે છતાં સત્યાર્થને તો સત્ય શોધવું જ રહ્યું, તે તેની શોધમાંથી પાછો હાથ શકે નહિ.

તેથી મેં મારાથી બનતી મહેનત કરીને જે કંઈ સત્ય શોધી શકાય તે આ પુસ્તકમાં મારા લેખે મા બતાવેલું છે તેમાં મેં જરૂર પડતી સૂત્રોની સાક્ષીઓ, ઉદાહરણો આપેલા છે.

છતાં તેમાં કેટલું કે સ્થાનકવાસી માન્યતા વિરુદ્ધ છે તે તેઓ એકદમ સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય તો તે સ્વાભાવિક છે તેવી જ રીતે કેટલું કે મૂર્તિપૂજક માન્યતા વિરુદ્ધ છે તે તેઓ એકદમ સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય તો તે પણ સ્વાભાવિક છે તે ઉપરાંત કંઈક બંને સમ્પ્રદાયને માન્ય ન હોય તેવું બંને સ્વીકારવા તૈયાર ન થાય એ પણ સમજી શકાય તેમ છે.

પરંતુ અહીંયા સવાલ સાપ્રત્યિક માન્યતાનો નથી કે અગત્ય રુચિનો સવાલ નથી પણ બમવાને શું પ્રરૂપ હવે તે શોધી કાઢવાનું.

આજનો આવક વર્ગ માઝરીઆ પ્રવાહ જેવો છે, હાજી દા કરનારો ૭ પાણી પોતાની સ્વતંત્ર વિચાર શક્તિનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છાવાળો નથી અથવા તો વિચાર શક્તિ ધરાવનાર નથી ત્યારે આગળનો આવક વર્ગ જિજ્ઞાસુ હતો, સમજી હતો, ધર્મના સિદ્ધાંતોને સારી રીતે સમજનારો હતો તેથી જ્યારે રાજપ્રશીય જીવાભિગમ જેવા પાછળથી બનેલા સૂત્રોમાં તથા પૂજા વિધાન માટેના નવા બનાવેલા પુસ્તકોમાં મૂર્તિપૂજાની વાત દાખલ થઈ હશે ત્યારે આવકોમાં ઉદાપોહ થવો શરૂ થયો હશે.

સિદ્ધાંત તત્વથી અગમ્યના સોકોએ ભક્તિભાવથી પૂજાવિધિને આવકારી હશે પરંતુ સિદ્ધાંત સમજનારા આવકોની સંખ્યા વિશેષ હોવાથી તેમનો વિરોધ પૂર્વાચાર્યોને બારે પડ્યો હશે જ.

તેથી તે ઉદાપોહ સમાવવાને માટે જુદી જુદી યુક્તિઓ યોજવામાં આવી હશે તેમાંની એક યુક્તિ હિંસાના ત્રણ પ્રકાર પાડીને આવકોને તે રીતે મૂર્તિપૂજા આવકો માટે સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ નથી, એમ તેમને સમજાવી લેવાની યુક્તિ અજમાવી હશે એમ સમજી શકાય છે.

પૂર્વાચાર્યોએ આવકોને ધર્મ ભાવનામાં દૃઢ કરવા માટે પૂજાવિધિ શરૂ કરી હશે એમ માની શકાય છે પરંતુ અગમ્યમાં હિંસા, અહિંસાની વાત સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ રીતે સમજાવવામાં આવી છે ત્યાં હિંસાના આવા મુખ્ય ભેદ સબધી મિલકુલ વાત જ કરી નથી. ત્યારે એવી નવી વાત ઉપજાવી કાઢવી એ શુ સૂત્રકાર ગણુપર મહારાજની ભૂલ કાઢવા જેવું નથી? ભગવાને નહિ હેલેલી વાત આવી રીતે ઉપજાવી કાઢવી તે ઉત્સૂત્ર પ્રપણા કેમ ન કહેવાય?

હિંસાના ત્રણ પ્રકાર ઉપજાવી કાઢવા તે ભગવાનના વચનને ઉલટા રૂપમાં સમજાવવા જેવું કેમ ન ગણાય તે કોઈ સમજાવશે?

શકતી ઉચ્ચ કોશિશ કરવી જોઈએ. માટે દરેક મુમુક્ષુએ એકાત આગ્રહ, ખોટી માન્યતાઓ છોડી દઈને શુદ્ધ જૈન ધર્મને અનુસરવાનો, સર્વજ્ઞતીર્થંકર ભગવાને પ્રરૂપેલા સિદ્ધાંતને તે રીતે જ સત્ય માનવાનો આગ્રહ ધારણ કરવો જોઈએ.

જૈનધર્મને છિન્નસિન્ન કરનારો દુષ્ટકાળ વીતી ગયો છે, અને જૈનધર્મની ઉન્નતિ માટેનો સારો કાળ બહુ નજીકમાં આવી રહેલ છે. ત્યારે સર્વ સપ્રદાયોએ ખોટી માન્યતાઓને તથા દઈને સર્વેએ એકત્ર થઈને આવતા સારા કાળમાં જૈન ધર્મની ઉન્નતિને ખુમખુમ વેગ મળે તેમ કરવાની સર્વ જૈનોની ફરજ છે, ધર્મ છે.

ધર્મની એ ઉન્નતિના કાળમાં કોઈકે મહાન યુગપુરુષ જરૂર ઉત્પન્ન થશે અને તે જૈનધર્મની એકતા કરી જૈનધર્મની ઉન્નતિ કરશે. તે વખતે તે યુગપુરુષને ઉન્નતિના કાર્યમાં પૂર્ણ સફળતા મળે તે માટે સર્વ જૈન સપ્રદાયોએ આજથી જ પોતપોતાના મતાગ્રહો છોડી દઈને એકતાના કાર્યમાં લાગી જવું જોઈએ.

(૪) ભગવાને નમ્રત્વ પ્રદ્યુ છે અને નમ્રત્વ અશિષ્ટ નથી એમ માનવામા આવે તો ભગવાનના નમ્ર દેખાવામા અશિષ્ટતા ન ગણાય એમ માનવું પડે ને ?

(૫) ભગવાન નમ્ર દેખાય તે અશિષ્ટ હોય તો ભગવાનના શિષ્યો નમ્ર દેખાય તે અશિષ્ટ કેમ ન ગણાય ?

(૬) ભગવાન મુહપત્તિ બાધતા હતા એવું કયા સ્ત્રમાં છે ? ન હોય તો કેમ નથી ?

(૭) સ્વેતાંબર સાહિત્યમા અચ્ચેક અથવા બિન ક'પી સાધુની કથા કયા સ્ત્ર શાસ્ત્રમા છે ? સચ્ચેનક સાધુઓની અનેક કથાઓ છે તે પ્રમાણે અચ્ચેનકની કથા પણ દોવી જોઈએ તેની કથા ન હોય તો તેનું શુ કારણ ?

સ્વેતાંબર સપ્રદાયની ધણી કથાઓમા જ્યાં ગૃહસ્થને કેવળજ્ઞાન ઉપજે ત્યાં એમ આવે છે કે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી દેવ આનીને તેમને મુનિવેષ આપે અને કેવળા મુનિવેષ ધારણ કરે તે પછી જ તેમને વદન નમસ્કાર કરે ત્યારે નીચેના ત્રણ પ્રશ્નો ઉપરિચિત થાય છે

(૮) કેવળા મુનિવેષ ન પહેરે તે પહેલા તેમને નમસ્કાર કેમ ન કરે ? કારણ કે તેમને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્ય થયું છે તેની દેવને ખબર છે જ તેમજ તે વખતે કેવળાની પાસે બીજા ગૃહસ્થો હોય તેમને પણ કેવળાને કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યું છે તેની ખબર તો પડી જ હોય અથવા તો દેવ તેમને ખબર આપી શકે તો પછી તેમને મુનિવેષ પહેર્વા પહેલા કેવળા તરીકે વદન કરવામા ગો વાધો ?

(૯) કેવળજ્ઞાન ઉપજ્યા પછી કેવળાને મુનિવેષ પહેરવો જ જોઈએ એવું ત્રિધાન કયા સ્ત્રમાં અને કયે ઠેકાણે છે ? તે કેવળા અચ્ચેનક રહે તો શુ તે અશિષ્ટ ગણાય ? અને તેમને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ શા માટે જોઈએ ?

પ્રકરણ ચોથું

દશ પ્રશ્નો અને તેનું

સમાધાન

મૂળ જીન ધર્મ એક જ છે અને તેમા સાધુઓ માટે અચેતકાવ, નગ્નત્વજ પ્રરૂપેણ હોવા છતાં હાલમા શ્વેતાખર સપ્રદાયો એકાતિક રીતે સચેતક ધર્મ જ પ્રરૂપે છે તેથી સત્ય તારવવા માટે મેં નીચે પ્રમાણે દશ પ્રશ્નો તૈયાર કર્યા હતા અને તે સ્થાનકવાસી તેમજ મૂર્તિપૂજક શ્વેતાખર સપ્રદાયોના પત્રોમા પ્રગટ થયા હતા તે દશ પ્રશ્નો નીચે પ્રમાણે છે—

દશ પ્રશ્નો

(૧) તીર્થંકર ભગવાન દીક્ષા લીધા પછી નગ્ન જ રહે છે પણ તેઓ નગ્ન દેખાય નહિ કારણ કે નગ્ન દેખાવુ તે અશિષ્ટ ગણાય માટે નગ્ન દેખાતા નથી એમ શ્વેતાખર મૂર્તિ પૂજકો તથા સ્થાનકવાસીઓ માને છે તો કેટલાક માને છે તેમ આ જો તીર્થંકર ભગવાનનો અતિશય હોય તો તે ભગવાનના ૩૪ અતિશયોમાનો કેટલામો અતિશય ગણાય છે ? અથવા—

(૨) જો તે અતિશય ન હોય તો શા કારણથી તેઓ નગ્ન દેખાતા નથી ? અને તીર્થંકર ભગવાન નગ્ન દેખાય નહિ એવુ કયા સૂત્રમા કયે ઠેકાણે જણાવ્યુ છે ?

(૩) નગ્ન દેખાવુ એ અશિષ્ટ છે માટે તીર્થંકર ભગવાન નગ્ન દેખાતા નથી તો પણ આચારાગ સૂત્રમા ભગવાને અચેતક (નમ્ર) નિર્ગ્રંથો પ્રરૂપ્યા છે જો અચેતકપદ્ધ (નમ્રત્વ) અશિષ્ટ છે તો ભગવાને નગ્નત્વ શા માટે પ્રરૂપ્યુ ?

સત્યને નહિ ગોપવતાં સત્ય તરીકે બહાર કરવામાં વાધો શો ?

ધર્મમાં સત્યને બાધવાની, સમજવાની અને અનુસરવાની ઇચ્છા રાખવાથી ધર્મની એકતાને નજીક લાવી શકાય છે અને સત્યને અપનાવી તે પ્રમાણે વર્તવાથી ધર્મની એકતા સાધી શકાય છે

ધર્મમાં સત્યને સત્ય તરીકે નહિ સ્વીકારતા સત્યને ગોપવીને જુદા રૂપથી પ્રરૂપણ કરવાથી અસત્યનો દોષ લાગે છે અને એ રીતથી એકતા પાછી હઠે છે, ત્યારે સત્યને સત્ય તરીકે સ્વીકારવાથી એકતાનો અથવા સમન્વયનો માર્ગ સરળ બને છે

પહેલા પાચ પ્રશ્નોનું સમાધાન

આ દશે મ પ્રશ્નોનું કેન્દ્રસ્થાન યુનિશ્રી પાર્શ્વકુમારજી બરાબર સમજ્યા છે તે પ્રમાણે સાધુઓનું નગ્નત્વ અથવા અચેતનત્વ છે, કારણ કે નગ્નત્વને અનુલક્ષીને જ મેં આ બધા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરેલ છે તેથી પાચ પ્રશ્નોનો એકી સાથે વિચર કરીશું

સ્થાનકવાસી તેમ જ મૂર્તિપૂજક બંને સપ્રદાયો તીર્થંકર ભગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામી નગ્ન વિચરતા હતા એમ તો કબૂલ કરે છે જ પરંતુ ભગવાને સાધુ માટે મુખ્યત્વે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપેલ છે એ વાત બાળે કરીને છુપાવે છે.

(૧૦) અગ્રેલક મુનિને ટ્રવળગાન ઉપજે ત્યાર પછી તેમને પણ મુનિવેપ પદેરવો જ જોઈએ ને ?

દશ પ્રશ્નોનુ સમાધાન

ઉપરના દશ પ્રશ્નો સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તેમજ સ્થાનકવાસી પત્રોમાં છપાયા હતા તેના જવાબ “સમ્યગ્ દર્શન” પત્ર તથા “જૈન” પત્રમાં છપાયેલ હતા સમ્યગ્ દર્શન પત્રના તા ૫-૨-૧૯૬૧ ના અક્રમાં તથા “જૈન” પત્રના તા ૬-૫-૧૯૬૧ ના અક્રમાં છપાયેલ જવાબો યથાર્થ નથી તેમ સંતોષકારક પણ નથી, કારણ કે એ જવાબો સાપ્રદાયિક માન્યતા ધ્યાનમાં રાખીને જ આપાયા છે પણ મૂળ શુદ્ધ જૈન ધર્મને લક્ષીને આપાયા નથી.

તે પછી ‘સમ્યગ્ દર્શન’ પત્રના તા ૫ મી તથા ૨૦ મી માર્ચ ૧૯૬૧ ના અક્રમાં સ્થાનકવાસી મુનિશ્રી પાશ્વંકુમારજીએ જવાબો આપેલા છે મુનિશ્રીએ બ મહાવીર નમ્ન જ દેખાતા હતા વગેરે કેટલોક સત્ય સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારેલ છે તે માટે તેમને ધન્યવાદ, પરંતુ કેટલીક બાબતમાં મુનિશ્રી સાપ્રદાયિકતાથી પર રહી શક્યા નથી.

એ પ્રમાણે કોઈએ યથાર્થ જવાબ આપેલ નહિ હોવાથી મેં અમારા “જૈન સિદ્ધાંત” માસિકના મે ૧૯૬૧ ના અક્રમાં તે પ્રશ્નોનું સમાધાન પ્રગટ કર્યું હતું તે ઉપરથી છેડાઈ પડીને “સમ્યગ્ દર્શન” પત્રના કદર સપ્રદાયવાદી તત્ત્વી શ્રી રતનલાલજી ડોશીએ ચર્ચા ઉપસ્થિત કરી હતી અને અનેક જૂઠા વિધાનો પ્રતિપાદિત કર્યા હતા ત્યારે મારે તેના જવાબો આપના પડેલા.

અહીં આપેલા મારા આ સમાધાનમાં તે ચર્ચામાના મુખ્ય મુદ્દાઓનો પણ મેં સમાવેશ કરી દીધો છે શ્રી રતનલાલજી ડોશીના જેવા જ કદર સપ્રદાયવાદીઓ સ્વેતાંબર સપ્રદાયોમાં અનેક છે તેથી મારા આ સમાધાનમાં એ સપ્રદાયવાદીઓની દલીલો રજૂ કરી તેનું સમાધાન આપેલ છે તે એકદર સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે.

શ્રીજીપૂ સ્વામી પછી થયેના આચાર્યોના શ્વેતાખરો જે નામો આપે છે તેમા અને દિગખરો જે નામો આપે છે તેમા તદાવત છે પરંતુ શ્વેતાખરોના આચાર્યોના નામોમા જ આચાર્યશિલ સ્થિતિ નામ છે તે આચાર્યના વખત સુધી સર્વ સાધુઓ નગ્ન જ રહેતા હતા.

આચારાંગ સૂત્રમાં પ્રરૂપેદો

સાધુ ધર્મ

સાધુઓના આચાર માટેનું જ મહાતીરે પ્રરૂપેનું આચારાંગ સૂત્ર એ મૂળ અને મુખ્ય સૂત્ર છે

આચારાંગ સૂત્રના લોહસાર નામના પાંચમા અધ્યયનના બીજા ઉદ્દેશામા ચારિત્રવર્ણન છે. તેના સૂત્ર બીજામા લખ્યું છે કે—

“લોકમા જેટલા પરિગ્રહવાળા છે તેમને પરિગ્રહ અટપ હોય કે ઘણો હોય સદ્ગમ હોય કે સ્થૂળ હોય, સચેત હોય કે અચેત હોય પરંતુ તે મન પરિગ્રહવાળા, મૃદુસ્થોમા જ અતર્ભૂત થાય છે આ પરિગ્રહ તે પરિગ્રહવાળા માટે મહાભયનું કારણ છે સસાગની દશા વાણીને તેને છોડો જોઓ આ પરિગ્રહને જાણતા નથી તેઓને પરિગ્રહથી થનારાજો મહાભય નથી હોતો”—સળગ સૂત્ર ૧૮૫

અહીં અટપ—અપુમાત્ર પણ પરિગ્રહને મહાભયનું કારણ બતાવેલ છે. તથા અટપ ઘણા, મૃદુમ, સ્થૂળ તથા સચેતન અચેતન વિગેયજોવી એ પણ સ્પષ્ટ વર્ણનય છે કે અહીં સૂત્રકાર દ્રવ્ય પરિગ્રહ ઉપર જોર દર્શાવેલ છે. કારણ કે તે મમતનનું કારણ હોવાથી ભયજનક છે. એટલે કે સર્વ મુનિઓ માટે વસ્ત્રના અટપ પણ પરિગ્રહરહિત—નગ્ન રહેનાનું કહેલું છે.

ઐતિહાસિક સત્ય

સચ્ચેલકત્વ અને અચ્ચેલકત્વનો વાદનિવાદ એક વાત તો સ્પષ્ટ રીતે સાબિત કરે છે કે તે બન્ને ભગવાન મહાવીરના વખતમાં પણ અસ્તિત્વ વરાવતા હતા.

ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ સામાન્ય રીતે સર્વ સાધુ માટે અચ્ચેલકત્વ એટલે નમ્રતા પ્રરૂપેન ન હોત તો અચ્ચેલકત્વના આગ્રહીઓ કોઈ નવી વાત ઉપસ્થિત કરી શકત નહિ જો અચ્ચેલકત્વ સામાન્ય પણે અસ્તિત્વમાં ન હોત તો અચ્ચેલકત્વવાદીને તેમના આગ્રહ માટે કોઈ સ્થાન હતુ જ નહિ. પરંતુ ભગવાને અચ્ચેલકત્વ પ્રરૂપેલ હોવાથી જ તેમને તેમના આગ્રહમાં બળ મળ્યુ હતુ

તેવી જ રીતે ભગવાન મહાવીરે અપવાદરૂપે પ્રરૂપેલ સચ્ચેલકત્વ પણ અસ્તિત્વમાં હતુ. તેથી જ સચ્ચેલકત્વવાદીને તેમના આગ્રહમાં બળ મળ્યુ હતુ

આ હકીકત પૂરવાર કરે છે કે ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે સામાન્ય રીતે નમ્રતા પ્રરૂપેલ હતુ

સચ્ચેલકત્વવાદીઓએ ઘોષણા કરેલી કે જિનમત્પીપલ્લુ જબ્બુસ્વામીના નિર્ણય પછી વિચ્છેદ ગયુ છે આ ઘોષણાની અદર જિનમત્પ શબ્દ વાપર્યો છે તેમાં અચ્ચેલકત્વનો સમાવેશ કર્યો છે અને આ ઘોષણા પણ પૂરવાર કરે છે કે જબ્બુસ્વામી સુધી સાધુનો આચાર અચ્ચેલકત્વ—નમ્રતાનો જ હતો

વિક્રમની પહેલી સદી સુધી પણ

બધા સાધુઓ નમ્ર જ રહેતા

અરે ! ચોથા આરામાં તો શુ પણ પાત્રમાં આરામાં ય ઠેક વિક્રમની પહેલી મદી સુધી પણ સર્વ જૈન સાધુઓ નમ્ર જ રહેતા હતા

ફક્ત ઠંડીમાં ઝોઢવા માટે જ

ત્રણ વસ્ત્રની છૂટ

આચારાંગ સૂત્રના આઠમા વિભાગ અધ્યયનના ચોથા ઉદ્દેશામા સૂત્ર ૧-૨ મા લખ્યું છે કે—

“જે ભિન્ન ત્રણ વસ્ત્ર અને ચોથું પાત્ર રાખે છે તેને એમ નથી થતું કે ચોથું વસ્ત્ર માગીશ (જો તેની પામે વસ્ત્ર ન હોય અને રીત કાળ આવી જાય તો) તેણે ઓપણાને અનુસાર જ વસ્ત્ર માગવું જોઈએ અને જેવું મળે તેવું જ રાખવું જોઈએ તેણે વસ્ત્રને ધોવું ન જોઈએ ધોઈને રંગેલું વસ્ત્ર તેણે રાખવું ન જોઈએ ગામાતરે જતા વસ્ત્રો છૂપાવવા ન જોઈએ એ પ્રમાણે એ અવમયેનક એટલે અદ્યવસ્ત્રવાળા સાધુ થાય છે આ વસ્ત્રધારી સાધુની સામગ્રી છે

જ્યારે શીતકાળ વીતી જાય અને ગ્રીષ્મ ઋતુ આવી જાય ત્યારે વસ્ત્ર છૂટું ન થયા હોય તો તેને કનાય ગખી દીએ (અને નગ્ન વિહાર કરે પણ રીતકાળ ચાલે જવા છતાં ઠંડી પડતી હોય તો) વસ્ત્રોને પોતાની પામે રાખે, જરૂર પડે ત્યારે ઝોઢે, જરૂર ન હોય ત્યાર ઉતારી નાખે, અથવા ત્રણમ થી બે વસ્ત્ર રાખી લીએ અથવા એક શાટક રાખી લીએ અથવા અચેત-નગ્ન થઈ જાય”—સળગ સ્ત્ર ૨૧૧ ૨૧૨

અહીંઆ ફક્ત ઠંડીમાં ઝોઢવા માટે એકથી ત્રણ વસ્ત્ર સુધી રાખવાની છૂટ આપી છે પણ ઠંડી ઊડી ગયા પછી એ ત્રણ વસ્ત્ર ગખવાની વાત નથી. ઠંડી ચાલી જતા તે વસ્ત્રો કનાય પણ રાખી મૂકીને સાધુ અચેત-નગ્ન થઈ જાય એમ સ્પષ્ટ આશુ છે.

આપી છે. બાકી તો અચેલ-નગ્ન વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે. અને તેમાં લાઘવ બતાવ્યું છે.

આચારાગ સૂત્રમાં મહાવીર ચરિત્રના અતે સૂત્રકારની ભલામણ

વળી, શ્રી આચારાગ સૂત્રમાં મહાવીરચરિત્રને અતે ૨૫૪ કથું છે કે—“એસ વિહી અણુક્ષતે માહ્ણેણ મતીમતા । બહુલો અપરિત્તેણ મગવયા એવ રિયતિ-ત્તિવમિ” અર્થાત્, ‘આ (સર્વ) રીતિ શ્રી શ્રમણ ભગવાન યાતપુત્ર મહાવીરે પાલન કરી છે તે પ્રમાણે બીજા મુનિઓએ પણ વર્તવું.’

આમાં ભવિષ્યનું બાણપણ ધરાવતા સામ્રાજ્યકારે બીજા મુનિઓને પણ ભગવાનનું અનુકરણ કરવા જ ફરમાવ્યું છે.

આ કાળ પૂર્વકાળ કરતા નિર્બળ છે એ વાતની કોઈ ના કહી શકે તેમ નથી, પરંતુ લોકલજ્ઞનો પરિમલ છતવાનું ન જ બની શકે એટલી હદની નિર્બળતા અને તે પણ નર્પત્ર આવી ગઈ છે એમ માનવાને આપણી પાસે કશું કાગળું નથી તેથી બેવડું, જૈન તેમ જ અજૈન સપ્રદાયોના નઅ સતો ઘણી વાર આજે પણ આપણી નજરે પડે છે. આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ ‘આ કાળમાં નઅ ગ્હી શકાય જ નહિ’ એવી શકાને સમૂળ હડાડી દે છે

હા, જેઓ એટલી કોટિએ હજી ન પદોઆ દોય, જેઓને એ રિયતિ હજી અનુકૂળ ન થઈ દોય, તેઓ ખુલાથી માનોપેત વસ્ત્ર ધારણ કરે પરંતુ તેમણે પણ ક્રમેક્રમે આત્મબળ બીલવીને વસ્ત્રસખ્યા ઝોલી કરતા કરતા એક દિનસ તદ્દન નઅ બનવાની ઉત્કટ ઉત્કટ રાખવી જ જોઈએ.

તે પછી છઠા અધ્યયનના ત્રીજા હિદેશાના પહેલા સૂત્રમાં
મત્યુ ૭ ૩—

“એ પ્રમાણે સુઆખ્યાત ધર્મવાળા તથા આચારના
પરિપક્વ જે મુનિ કર્મ-મથના કારણ કરોને છોડીને અચેલક-
નસ્તરહિત ગઢે છે તે બિનુને— ‘મારા વસ્ત્ર જીર્ણ થઈ ગયા
છે વસ્ત્ર મગીશ અથવા માધવાને દોરો મગીશ, મોય
મગીશ ફાટેલા વસ્ત્રને સાધીશ, જો વસ્ત્ર નાનું હોય તો તેમાં
ખીજી વસ્ત્ર જોડીને મોટું કરીશ, મોટું હશે તો ફાડીને નાનું
કરીશ ત્યારે તેને પહેરીશ અથવા ઓઢીશ, અથવા બ્રમણ
ના તે અચેલ-નમ્રે બિનુને તૃણ સ્પર્શ થાય છે, ઠડી લાગે
છે મ મી લાગે છે, ડાસ મચ્છર ડખ દીએ છે (કરડે છે)”
—આની આની ચિંતા તે બિનુને સતાવતી નથી

“અચેલકપણામાં લાઘવતા માનીને તે બિહુ
પ સ્પર્શમાં અવિરુદ્ધ અનેક પ્રમાણના પરિસહોને સહે છે એમ
કરારથી તે બધા પ્રકારથી તપને ધારણ કરે છે એ રીતે
ચિન્મય સુધી સયમનું પાતન કરવાવાળા મહાવીર ભગવાને
બધે જીવોને જે તૃણસ્પર્શ આદિ પરિમહો સહન કરવાનું
બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે સહન કરે” —મળગ સૂત્ર ૧૮૫

અહીં વસ્ત્રથી મુનિને જુદી જુદી કેવી કેવી ચિંતાઓ
સતાવે છે તે બતાવીને મુનિને અચેલ-નમ્ર રહેવાનું સ્પષ્ટ રીતે
કહેલ છે એટલું જ નહિ પણ નમ્રતામાં લાઘવતા બતાવીને,
મુનિઓએ નમ્ર રહીને તૃણસ્પર્શ આદિ પરિમહો સહન
કરવાનું દર્શાવ્યું છે.

આપી છે. બાકી તો અચેલ-નગ્ન વિહાર કરવાની આજ્ઞા આપી છે. અને તેમાં લાઘવ બતાવ્યું છે.

આચારાંગ સૂત્રમાં મહાવીર ચરિત્રના અતે સૂત્રકારની બલામણુ

વળી, શ્રી આચારાંગ સૂત્રમાં મહાવીરચરિત્રને અતે ૨૫૭૮ કહ્યું છે કે—“એસ વિદી અણુફલે માદ્દેણ મતીમતા । વહુણો અપદિન્નૈણ મગ્ગયા એવ રિયતિ-ત્તિવમિ” અર્થાત્, ‘આ (સર્વ) રીતિ શ્રી શ્રમણુ ભગવાન યાતપુત્ર મહાવીરે પાલન કરી છે તે પ્રમાણે બીજા મુનિઓએ પણ પર્તવું.’

આમાં ભવિષ્યનું બાણપણુ ધરાવતા શાસ્ત્રકારે બીજા મુનિઓને પણ ભગવાનનું અનુકરણ કરવા જ ફરમાવ્યું છે.

આ કાળ પૂર્વકાળ કરતા નિર્બળ છે એ વાતની કોઈ ના કહી શકે તેમ નથી, પરંતુ લોકલજ્ઞનો પરિસહ છતવાનું ન જ બની શકે એટલી હદની નિર્બળતા અને તે પણ સર્વત્ર આવી ગઈ છે એમ માનવાને આપણી પાસે કશું કારણ નથી તેથી જાતે, જૈન તેમ જ અજૈન સમપ્રદાયોના નખ સતો ઘણી વાર આજે પણ આપણી નજરે પડે છે. આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ ‘આ કાળમાં નખ રહી શકાય જ નહિ’ એવી શકાને સમૂળ હડાડી દે છે.

હા, જેઓ એટલી કોટિએ હજી ન પહોંચ્યા હોય, જેઓને એ રિયતિ હજી અનુકૂળ ન થઈ હોય, તેઓ ખુદીથી માનોપેત વજ્ર ધારણ કરે પરંતુ તેમણે પણ ક્રમેક્રમે આત્મબળ બીલવીને વસ્ત્રસખ્યા ઝોછી કરતા કરતા એક દિવસ તદ્દન નખ બનવાની ઉત્કટ ઉત્કઠા રાખવી જ જોઈએ.

તેને બદલે એ ઈષ્ટ સ્થિતિને-દિગમ્બર દશાને-જેઓ
નિકારે છે અને જૈન ધર્મના કાયદા નિરુદ્ધતા પાખડ મત
ઠરાવે છે તેઓ તો માત્ર બાળજીવો છે, દયાખાત્રા જેવી
અજ્ઞાન દશામાં સડતા તુન્ધાતમાઓ જ છે.

અમુક ચીજ દુસ્કર છે એટલા જ ખાતર એને
અધર્મ્ય ઠરાવવાની કોશીશ કરવી એ માત્ર અજ્ઞાનીનું
કામ છે

બીજાસૂત્રોમાં ઉદ્દેશો

શ્રી સ્થાનાગ સૂત્રમાં ફરમાન છે કે—“પચ મહન્વશ્ય
સપદિક્રમણે અચેલ ધમ્મે પળતે” સાધુને પાચ મહાવ્રત પ્રતિક્રમણ
મહિત, અર્થેન એટલે વ્રત ગદિત ધર્મ કહેલ છે આમાં પણ ‘અચેલ’
શબ્દથી નિરરહિતપણ મિદ્ધ થાય છે

શ્રી સ્વયમ્ભાગ-સૂત્રકતાગ-સૂત્રમાં ફરમાન છે કે—

બ્રમ્પગે વદતુ નતિ નગિગા પિઢોવગાહમા ।

મુદ્ધા કઢ્ઢવિગટગા ઉગ્ગહ્ણ અસમાહિતા ॥

આત્મજ્ઞાની મુનિઓ વસ્ત્રરહિત તથા સ્નાનરહિત હોવાથી
અજ્ઞાની લોકો તેમને જોઈને તેમની મરકરી કરતા બોલે છે કે—

એ અડોલ આત્મજ્ઞાની પુરુષો નાગા, દિગમ્બર, પાપિડા
ઓળીઆળા અધમ દુગમ્જના સ્થાનક, મુડા, ખાજીએ કરી એમના
શરીર વિણઠા છે મળ પ્રસ્વે સહિત તથા સર્વકાળ અસમાધિમાં
એટલે કે દેહમાનરહિત રહેવાવાળા છે’

આ વચનમાં પણ નાગા-દિગમ્બર વૃત્તિવાળા,
રૂપ-રંગ-ગંધની હદ વટાવી ગયેલા, એવા મુનિઓની
સાબીતી થાય છે.

અત્રે કોઈને વકા થશે કે, આતી રીતે વર્તવાથી તો લાભો કાળ
જીવી જ રકાય નહિ આ વકાનું સમાધાન ભગવાન સૂત્રકાર
સુયગડાંગજી સૂત્રમા જ કરે છે કે

“જો અમિક્ષેદ્દક્ષર્જીવિય”

મુનિઓ અચેદ પરિસદ, મેન પરિસદ, ઝસ પરિસદ વગેરે પરિ-
સદોને સદા કરે, પણ જીવિત વાચ્છે નહિ ’

જીવવાની લોલુપતા વગરના અને મરણની દરકાર વગરના (તેમજ
જીવનના દુ ખોથી કટાળવાને પરિણામે ખીળઓ મરણને વાંચ્છે છે તેમ
મરણને નહિ વાંચ્છનારા)—એવા સ્વચ્છાનદમા મસ્ત રહેતા ખરા
સાધુ હોય છે

શ્રી ભગવતીજી સૂત્રમા “નયમાવે જાવતમહ આરાદેત્તા જાવ
સવ્ય દુક્ષાપહીણે” નમનભાન એટલે વસ્તરહિતપણું—દિગખરપણું—
આદરવાને પરિણામે દુ ખમાત્રને પ્રક્ષીણ કરવાનું લાખ્યુ છે,
અર્થાત્ દિગખરપણાનો મહાવરો પડતાથી દુ ખમાત્રની લાગણી મરી
ગય છે (One is disciplined to the extent of being
proof against good and bad emotions)

આ પ્રમાણે મૂળ સૂત્રોમા સાધુઓ માટે નમનત્વનું જ વિધાન છે
પરંતુ હાલને માટે અલગત, હું એ કમ્પ્લેક્સ કરે છું કે હાલના
નિર્જળ સઘયણના કાળે અને દેશાચાર ત્રરણે સાધુને વસ્ત્ર
પહેરવાની જરૂર છે. પણ આજની પેઠે ઢગલાખંધ વસ્ત્ર તો
રાખવા ન જ જોઈએ.

અને આપણી નિર્જળતા છુપાવવાને માટે વસ્ત્રની
છૂટ ભગવાનના નામે ચડાવી દેવી એ તો અનત
સ સાર વધારવાનું જ કારણ બની શકે.

ભગવાનના વચનનું ઉદ્દેશ્યન કરનારી પ્રરૂપણા છે. અને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા કરવાનું રૂણ શુ આવે છે તે સપ્રદાયવાદીઓએ સમજી લેવાનું છે.

ઈતિહાસવેત્તા મુનિશ્રી કલ્યાણનિજયજી મહારાજ તેમના “શ્રમણ ભગવાન મહાત્મા” પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને લખે છે કે—

“આચાર્યશ્રી સૂત્રના અચેત્સકતા પ્રતિપાદક ઉદ્દેશ્યોને જિનકલ્પ પતિપાદક ઠરાવી દીધા અને તે સમયના મથકાર ચોલપટ્ટકની ગણના સ્થવિર કલ્પીઓના મૂળ ઉપકરણોમાં કરી ચૂક્યા હતા”

એકની એક વાત
ત્રણ રીતે કહી શકાય

મયેનકત્વ ધારણ કરવાની વાત નીચે પ્રમાણે ત્રણ જુદી જુદી રીતે કહી શકાય છે—

૧. મત્ય સ્વીકારીને

ભગવાન મહાત્મા સર્વ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે અયેનકત્વ-નગ્નત્વ પ્રરૂપ્યુ હતું તે વાત ખરી પરંતુ હાલના પાશ્વર્થ આગમ સંપ્રદાયો જ ધારણ નિર્જન થઈ જવાથી તેમ જ અત્યારના દેશાચાર પ્રમાણે વ્યવહારિક સંયોગો નગ્નત્વ નીમાવી શકે તેમ નહિ હોવાથી નગ્નત્વ ધારણ કરી શકતા નથી પરંતુ ભગવાન મહાત્મા અપનાદ તરીકે જે સયેનકત્વ પ્રરૂપ્યુ છે તેનો આશ્રય લઈને મયેનકત્વ સ્વીકારીએ છીએ

અત્યારે પણ જે સાધુ નગ્નત્વ પાળી શકે તેને માટે નગ્નત્વનો નિષેધ કરી શકાય નહિ.

જ્યારે ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપુ છે ત્યારે ભગવાનના વખતમાય “વિગ્રેય સખ્યામા વસ્ત્રધારી સાધુ હતા” એમ કહેવું તે નરી અજ્ઞાનતા છે અથવા નયું જુઠાણુ છે.

આધુના દશ કલ્પ

કલ્પસૂત્રમા સાધુઓ માટે દસ પ્રકારના સ્થિત કલ્પ (આચાર) બતાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) અચ્ચેલકપણુ	(૬) મહાવ્રત
(૨) ઉદ્દિષ્ટનો ત્યાગ	(૭) પુરુષની જ્યેષ્ઠતા
(૩) વસતિકર્માના પિડઆદિનો ત્યાગ	(૮) પ્રતિક્રમણુ
(૪) રાજપિડનો ત્યાગ	(૯) એક માસ સુધી જ એક સ્થાને રહેવું
(૫) કૃતિકર્મ	(૧૦) વર્ષકાળમા ચાર માસ એક સ્થાને રહેવું

અહીં ધ્યાનમા રહે કે આ કલ્પોમા મહાવ્રતોને ગણી સેવા છતાં અચ્ચેલક કલ્પને જુદો તથા સીધી પહેલો ગણેલો છે. કારણ કે ભગવાન મહાવીરે અચ્ચેલક ધર્મનું જ પ્રતિપાદન કરેલ છે.

આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરે સ્પષ્ટ રીતે અચ્ચેલક ધર્મ (નગ્નત્વ) પ્રરૂપેલ છે છતાં તેને ખોટું રૂપ આપી, ખોઠા અર્થ કરીને ભગવાન મહાવીરે સર્વ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે અચ્ચેલક ધર્મ પ્રરૂપેલ છે એમ સમ્રદાયવાદીઓ કહે છે તે સ્પષ્ટ રીતે

ભગવાનના વચનનું ઉદ્વેગન કરનારી પ્રત્યક્ષા છે. અને ભગવાનના વચનની વિરુદ્ધ પ્રત્યક્ષા કરવાનું રૂઢ શુ આવે છે તે સપ્રદાયવાદીઓએ સમજી લેવાનું છે.

ઈતિહાસવેત્તા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ તેમના “શ્રમણ ભગવાન મદાની” પુસ્તકના ૨૯૨ મે પાને લખે છે કે—

‘આચારાગ્ર સૂત્રના અચ્છેદકતા પ્રતિપાદક ઉદ્વેગને નિતઃકથ પતિપાદક ભરાવી દીરા અને તે સમયના પ્રયત્ન શોભપદ્ધતી ગણના અવિરુદ્ધીઓના મૂળ ઉપકરણોમાં કરી ચૂક્યા હતા’

એકની એક વાત
ત્રણ રીતે કહી ગયાય

મયેન ત્વ ધાણુ : વાની વાત નીચે પ્રમાણે ત્રણ જુદી જુદી રીતે કહી ગયાય છે—

૩. નત્ય સ્વીકારીને

ભગવાન મદાનીને નવ સાધુ માટે સામાન્ય રીતે અચેતન-નગ્નત્વ પ્રાપ્ત્ય હવે તે વાત ખરી પરંતુ હાલના પાશ્વમા આગના યોગ્ય નવાણુ નિર્માણ યથ જવાબી નેમ જ અયાગના દેવાચાર પ્રમાણે ન્યવદારિક નયોગો નગ્નત્વ નીમાની રાકે તેમ નહિ દોવાથી નગ્નત્વ વાણુ કરી રાકતા નથી પરંતુ ભગવાન મદાનીને અપના તરીકે જે મચેતન પ્રાપ્ત્ય છે તેનો આશ્રય લઈને નચેતનત્વ સ્વીકારીએ છીએ

હૂત છે એમ માનવું જ જોઈએ તે વિરોધાસ કે અસંગતતાનું કારણ સામાન્ય રીતે નિષ્પક્ષ વિદ્વાનો જાણતા જ હોય છે અને કોઈ ન જાણતા હોય તો પણ તે ચોખ્ખાનું વિદ્વાનો માટે સુરક્ષેષ નથી.

અચેતકના પલટાવેલા અર્થો

સપ્રદાયવાદીઓ અચેતનો અર્થ “અત્પચ્છવાળા” એમ અર્થ કરવાનું ઉચિત ગણે છે કારણ કે પૂર્વાચાર્યોએ તેવો અર્થ કરેલ છે.

માનદાપિકતાના દિમાએ એવો ઉચિત અર્થ કહી શકાય પરંતુ મૂળ અર્થની વાત કરી હોય તો અચેતકનો અર્થ નગ્નતા જ ચાલે છે.

પૂર્વાચાર્યના મતને અનુમરીને વાત કરી હોય તો પૂર્વાચાર્યોએ તો અચેતકના અર્થ જુદે જુદે વખતે જુદા જુદા કર્યા છે જેમકે પહેલા અચેતકનો અર્થ જિનમ્લપ સાથે જોડી દીધો, પછી તેનો અર્થ અત્પચેત કર્યો, પછી અચેતનો અર્થ અત્પ મૂળ વાળું વસ્ત્ર એવો કર્યો.

પૂર્વાચાર્યોએ અચેતકના અર્થમાં કેના કેવા ફેરફારો કર્યા છે તેની વિગત મેં મારા પુસ્તક જૈન ધર્મ અને એકતાના પૃષ્ઠ ૬૭ થી ૭૩ માં આપેલી છે તે નિઝામુએ વાચી લેવી.

ભગવાનનું સ્વરૂપ

શ્રી હવાભિગમ સૂત્રમાં એકરૂપ કીપના યુગલિક પુરુષોના શરીરના વર્ણન અનુમાર ઔપપાતિક સૂત્રમાં ભગવાન મહાશરીરના શરીરના વર્ણનમાં ચતુરંગ સુનાય નુગ્ધ દેસે વગેરે વર્ણન આવે છે એમ સપ્રદાયવાદીઓ જણાવે છે તે રીક છે.

એ યુગલિયાના દરીંગે ભગત લેવના કર્મભૂમિના મતુષ્યોના સરીરો જેવા નથી એ તો સ્પષ્ટ વાત છે જ અને જિન્ન જિન્ન પ્રકારના શરીરોની મગ્મામણી કરી રમય નદિ તે મમજી રકાય તેવી વાત છે. જા તોથી મુખ્ય વિષયમાં જગાય પણ ફરક પડતો નથી.

૨. સત્ય હુપાવીને

ભગવાને મન સાધુ માટે સામાન્યપણે નગ્નત્વ પ્રશ્ન નહોતું એમ ખોટી રીતે સમજાવીને અને નગ્નત્વ વિષે મનુષ્ય છે એની ખોટી ઘોષણા કરીને સચ્ચેલકપણાની પ્રશ્નણા પ્રવાહા આવે તે

૩. ભગવાનના વચનોના લેખ કરીને

સંજય શબ્દથી ઓમુક્તિ પૂરવાર થતી હોવાથી દિગ્ગજોએ જેમ તેમના પટ્ટપદાગમમાથી સંજય શબ્દ કાઢી નાખનારું કરાવ્યું તે પ્રમાણે સચ્ચેલકવાદીઓ પણ આચારાગ, દશવૈકલિક વગેરે સત્તમાના અચેનકત્વ સમ્બધના સૂત્રો કાઢી નાખે પછી સચ્ચેલકત્વ નિર્વિવાદ રીતે સાબિત રહી શકે કારણ કે પછી ભગવાને તુ કથ્ય હતુ તે જણવાતુ સાધન કોઈને રહે નહિ

૫હેલી રીતથી—સત્યનુ પાલન થાય છે.

બીજી રીતથી—મિથ્યાત્વનુ પાલન થાય છે.

ત્રીજી રીતથી—સ્વમતનુ પાલન થાય છે.

સપ્રદાયવાદીઓએ કઈ રીત અગ્નીકાર કરી છે અને સાચા જૈન ધર્માએ કઈ રીત અગ્નીકાર કરવી જોઈએ તે વાચક સારી રીતે સમજી શકે તેમ છે

સૂત્રોમા વિરોધાભાસ

ભગવાનના વચનમા ક્યાય પણ વિરોધાભાસ કે અસંગતતા કે વિસવાદ કોઈ થકે નહિ તે નિર્વિવાદ અને નિશ્ચિત વાત છે એટલે ઉપરના ભગવાનના વચનો સાથે બીજા સત્તમાના કોઈ પણ વચન સાથે વિરોધાભાસ, અસંગતતા કે વિસવાદ જણાતો હોય ત્યારે ત્યા કોઈ પણ

એટલે કે—સૂત્રકારને નગ્નભાવના ઠેકાણે “ભાવ નગ્ન” શબ્દ વાપરવાની ખમર નહોતી તેથી સપ્રદાયવાદીઓએ સૂત્રકારની ભૂલ સુધારી છે. મતલબ કે સર્વજ્ઞ ભગવાને વાપરેલા શબ્દો ખોટા હોવાથી સપ્રદાયવાદીઓએ ભગવાનની ભૂલ સુધારી છે !

આવા તો ઘણા શબ્દોના અર્થ ફેરવવામાં આવ્યા છે જેમકે—
શ્રી દશવૈદિક સૂત્રના અ. ૬ ની ગાથા ૬૫ નીચે પ્રમાણે કે—

નગિગત્સ વા વિ નુડત્સ, દીહોમનહસિગો ।

મેહુગા ઉવસતત્સ, કિં વિમૂસાદ કારિય ॥

અર્થ—નગ્ન, મુડિત, વામાં નખ અને વાળવાળા તથા મૈયુનવી નિત (ઉપશાત) નાકુને વિમૂયાનુ શુ પ્રયોજન ?

સપ્રદાયવાદીઓએ બહાર પાડેલ દલવૈનાનિક સૂત્રમાં આ ગાથાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—

પ્રમાણપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખવાનાળા અથિર હાથી અવના સર્નધા નગ્ન રહેવાનાળા જિનહાથી દ્રવ્ય તથા ભાવથી મુડિત, જેના નખ તથા કેલ મોટા વરેના છે તથા જે મૈયુન ભાવની ઉપશાત અર્થાત દૂર રહેવાવાળા છે એવા સાકુને હરીરની ગોમા એવ લૂગારનુ શુ પ્રયોજન છે ? અર્થાત કશુ પ્રયોજન નથી

આ ગાથામાં સ્પષ્ટ એકનો નગ્ન શબ્દ જ વાપરેલો છે નગ્ન શબ્દ સાથે ભાવ શબ્દ જોડેલો નથી તેથી ઉપગ્ની પેઠે શબ્દને ઉલટાવીને “ભાવ-નગ્ન” શબ્દ બનાવી મતલબ તેમ નથી. અને સ્પષ્ટ નગ્ન શબ્દ તો તેમની સાપ્રદાયિક માન્યતાને જખમર રહેલો લગાનનાર છે. તેથી નવી મુકિત ઈગી કે તે

એટલે કે—સૂત્રકારને નગ્નભાવના ઠેકાણે “ભાવ-
નગ્ન” શબ્દ વાપરવાની ખમર નહોતી તેથી
સપ્રદાયવાદીઓએ સૂત્રકારની ભૂલ મુધારો છે.
મતલબ કે સર્વજ્ઞ ભગવાને વાપરેલા શબ્દો ખોટા
હોવાથી સપ્રદાયવાદીઓએ ભગવાનનો ભૂલ મુધારો છે !

આવા તો વધુ રાખેના અર્થ દેરવામાં આન્યા કે જેમકે—
શ્રી દ્વગવૈજલિક સૂત્રના અ. ૬ ની ગાથા ૬૫ નીચે પ્રમાણે છે—

નગિાત્ત્વ વા વિ નુટ્ત્વ, રંહરોમનહરિગો ।

નેહુગા ઉવસત્ત્વ, કિં વિમૂસાદ કારિય ॥

અર્થ—નગ્ન, મુક્તિ, લામા નખ અને વાળવાળા તથા મૈથુનથી
મિત (ઉપચાત) સાધુને વિનૂતાનુ શુ પ્રયોગન ?

સપ્રાયવાદીઓએ બદાગ પાટેલ દ્વગવૈજલિક સૂત્રમાં આ ગાથાનો
અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—

પ્રમાણપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખનાનાળા અવનિરન્દપી
અથના સર્વધા નગ્ન રહેવાવાળા જિનન્દપી દ્રવ્ય તથા
ભાવથી મુક્તિ, જેના નખ તથા કેવ મોટા વચેના છે તથા
જે મૈથુન ભાવની ઉપચાત અર્થાન દ્વગ વેદવાવાળા છે એવા
માધુને સરીગની ગોના એવ સુગાગુ શુ પ્રયોગન કે ? અર્થાન
દ્વગ પ્રયોગન નથી

આ ગાથામાં અપ્પેટ એકેતો નગ્ન રાખ ન વાપરેતો છે નગ્ન
રાખ સાથે જાવ રાખ જોડેતો નથી તેની ઉપચાતી પેટ શબ્દને
ઉલટાવીને ભાવ-નગ્ન” શબ્દ બનાવી ગણાય તેમ નથી.
અને અપ્પેટ નગ્ન શબ્દ તો તેમની સાપ્રદાયિક માન્યતાને
જખમર રટકો લગાવનાર છે. તેથી નથી મુક્તિ કરી કે તે

ગાયામા જેનું નામ નિશાન જ નથી તેવા—પ્રમાણોપેત શ્વેત વસ્ત્ર રાખવાવાળા સ્થવરિ કદપી અથવા સર્વથા નમ્ર રહેવાવાળા જિનકદપી—એમ એક નમ્ર શબ્દની બદલીમા અગ્નીઆર શબ્દની હાર માળા ગાઠવી દીધી !

વળી અહીં પણ આખી ગાયાનો સમ્બંધ ફક્ત શરીરના બાહ્ય લક્ષણ સાથે જ છે વિભૂષા, ચણુગાર એ પણ શરીરની બાહ્ય વસ્તુ છે ગાયામા કયાય પણ આત્માના આત્મિક બાવ સાથે સમ્બંધ નથી હતા ગાયામા નહિ વપરાયેલા એવા “દ્રવ્ય અને બાવ” નવા શબ્દો ગાયાના અર્થમા ઉમેરી દીધા છે

તર્ક ૨. વસ્ત્રધારી પરિગ્રહી ગણાય ?

વસ્ત્રધારણ કરનાર સાધુ પરિગ્રહી ગણાય એની કાંઈ મારા ધરતી વાત નથી પણ ભગવાન મહાત્મા આચારાગ સૂત્રમા લોકસાર નામના પાત્રમા અધ્યયના બીજા ઉદ્દેશમા સૂત્ર ૧૪૯ મા અત્પ કે સદ્રમ પરિગ્રહવાળાને સાધુ નહિ પણ પરિગ્રહી ગણ્યા છે વસ્ત્રને પરિગ્રહ ન કહેવાય તેવું ભગવાને કયાય પણ કહ્યું નથી

પરંતુ અત્યારના સંજોગાનુસાર સાધુને અદ્ય વસ્ત્રના પરિગ્રહની છૂટ લેવી પડે છે એમ કહી શકાય. પણ ભગવાને વસ્ત્ર પરિધાનની છૂટ આપી છે એમ કહેવું તે સસાર વધારવાનું કારણ બની શકે છે.

તર્ક ૩. આચારાગમા વસ્ત્રધારણનું વિધાન

આ મુદ્દો જ ખોટી રીતે ઉભો કરેલો છે કારણ કે આચારાગ સૂત્રમા સાધુને પહેરવાના વસ્ત્રના વિધાનનું કયાય નામ નિશાન પણ નથી

અનમત, સચેલકવાદ અસ્તિત્વમા આગ્યા પછી બીજા સૂત્ર શાસ્ત્રોમા સચેલકત્વની પ્રરૂપણા કે પુષ્ટિની વાતો ઉમેરવામા આવી છે અને તે વાતો એકમરખી નહિ પણ પાછળ પાછળ બનેલા શાસ્ત્રોમા પરિગ્રહ (વસ્ત્ર પાત્ર વગેરે) વધારતા જવાની જ વાતો છે તે સાબિત કરે છે કે એ બધું પાછળથી ઉમેરાયેલું છે

સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનમાં કે વિધાનમાં કયાંય પણ વિરોધ હોઈ શકે જ નહિ એટલે નમ્રતા વિરુદ્ધના કે સચેલકત્વ નિરૂપણના જે જે વિધાનો છે તે બધાય પાછળથી ઉમેરાયેલા છે એમ ચોક્કસપણે કહી શકાય.

ભગવાન મહાવીરે સાધુઓ માટે વસ્ત્રધારણ પ્રરૂપ્યુ હતું એમ ખતાવવા માટે સપ્રદાયવાદીઓ આચારાગ સૂત્રના પહેલા શ્રુત સ્કંધના બીજા અધ્યયનના પાચમા ઉદ્દેશાનુ ૫ મુ સૂત્ર (મળગ સૂત્ર ૮૯) ઉદ્ધૃત કરીને કહે છે કે—

“અહીં મુનિઓને વસ્ત્ર, પાત્ર, કબલ, રત્નેહરણ્ય, સ્થાન અને આમન વિવેકપૂર્વક ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા આપી છે”

આચારાગ સૂત્રના મે ઉપર ઉલ્લેખો આપ્યા છે તેમા સર્વ સાધુ માટે નગ્નતા, લજ્જા નહિ સહન કરનાર માટે લગોટ અને શીત (ઠંડી) સહન કરી નહિ શકનાર માટે એકથી ત્રણ વસ્ત્રની ભગવાને છૂટ આપી છે એ મે ખતાવેલું છે મારા આ ઉલ્લેખો ખોટા છે એમ તો કોઈ કહી શકતા નથી પણ તેની સામે ઉપરના સૂત્રનો ઉલ્લેખ કરી સર્વ સાધુ માટે વસ્ત્ર ધારણની ભગવાને છૂટ આપી છે એમ કહે છે

એટલે કે—એક વખત ભગવાન સર્વ સાધુ માટે નજાતન પ્રરૂપે છે અને બીજી વખત ભગવાન સર્વ સાધુઓ માટે

વળી સર્વ સૂત્રો વિચ્છેદ ગયાનું જાહેર કરના શ્રુતા સચેતન સંબંધીને નવો ઉમેરોનો ભાગ અમને માન્ય નથી એમ કહી દિગ્ગજોએ સૂત્રોને કબૂલ રાખ્યા હોત તો પણ વિગેધ ઝોડો થઈ જતન કારણ કે તે નખતે પણ દિગ્ગજોમાય સૂત્રોના ચોડા ચોડા ભાગો મોજુદ હતા એમ દિગ્ગજોના પુસ્તકો ઉપરથી જ ઇતિહાસ સામિત કરે છે કાળ પ્રભાવે જન્યુ તે ખરે

તર્ક ૪ ગણધરો સચેતક હતા

સપ્રદાયવાદીઓ કહે છે કે ભગવાન મહારીરના ગણધરો સચેતક હતા અને તેને માટે તેમણે સૂત્રોના ઉદ્દેશ આપેલ છે

જ્યારે ભગવાને નર માધુ માટે નગત્વ પ્રશ્ન્ય છે ત્યારે ભગવાનના જ પદશિષ્યો એટલે કે ગણધર મહારાજનો વચ્ચારી હતા એમ માનવું એનો અર્થ એ થયો કે તેમને ભગવાનના વચનની પિરુદ્ધ વર્તનારા માનના આ તો એ મહાત્મા પુરુષોના અનર્જનાદ બોલનાના પાપમા પડના જેટુ થાય છે.

અલખત્ત જેઓ ભગવાનના વચનના સાચા અર્થ ગોપવીને ખોટા અર્થ સમજાવવામા પાપ માનતા નથી અને તેથી ભગવાને સચેતકપણુ પ્રકાશ્ય હતુ એવું પ્રતિપાદન કરે છે અને જેઓ ભગવાનના વચનોના ચોતાની મરજી મારફક અર્થ કુગ્વાનો ચોતાનો જન્મસિદ્ધ હક્ક માને છે તેઓ, ગણધરોને વચ્ચારી માનતા હોય તેને માટે કાંઈ કહેવાનું હોય જ નહિ. અહીં તો સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચન ગોપવવામા પાપ માનતા હોય તેને માટે જ વાત છે.

આચારાગ સૂત્રમા ભગવાને માધુ માટે નગત્વ પ્રશ્ન્ય છે અને

મચેનનાની શિથિનાચારીઓ નઅ માટેના પોતાના ગાઢ મોહના ખયાન માટે બારીશ જિનના સાધુને બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળા ઠરાવતા જતાય અચકાયા નહિ. બાવીશ જિનના ઉત્તમ સહનનનાળા અને સાચા નિર્ઘંચોને પોતાના કરતા પણ વિગેષ શિથિનાચારી બનાવતા સચ્ચેલકનાદીઓને અસત્યનો જરાપણ ડર લાગ્યો નહિ. ' અને બહુમૂલ્યવાળા એટલે રેશમી વસ્ત્રો પહેરનાર ઠરાવી દીધા. ' સયમી મહાત્માઓની કેવી નિદા !

લોખંડવનાગની દષ્ટિએ પણ નિર્ઘંચ સાધુને ગીન બહુમૂલ્યવાળા વસ્ત્રો દોષ ને કેટલ બધુ અજુગતુ લાગે છે. એનો તો વસ્ત્રના આનંદવળાઓએ ધર્મ પણ ખયાન ગણ્યો નહિ બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળાને અપરિત્રી ધમ નહેવાય ને વિચાર્યું જ નહિ. '

જેનો મમત્વનાન ફર થયો દોષ તેને બાલ્યમા પણ વસ્ત્ર ન દોષ એવો નિમિત્ત નૈમિત્તિક ન મધ છે એટલે માયા નિર્ઘંચ સાધુ દ્રવ્યથી અને જાનની અપરિત્રી અચેનક નગ્ન જ દોષ બહુમૂલ્યવસ્ત્રવાળા સાધુઓને દ્રવ્યવી નિર્ઘંચ કહી શકાય નહિ એટલે કે બાવીશ જિનના એ મહામુનિઓને દ્રવ્યવી નિર્ઘંચપણ જ નહોતું એમજ ઠરાવી દીધું. '

મોહ કેવા કેવા અનુચિત કાર્યો કરાવે છે !

એટલુ યાનમા રાખતુ કે જૈનધર્મે સાધુ માટે જ નજાત પ્રશ્ન્યુ ૭ પરતુ સાચોને નજાતનો નિરાકર્યો છે સાધ્વીજીઓ નસ્રનાગી જ હોય

સૂત્રન સત્ય સુદ્ધ અથ ને છુપાવે, ગોપવે, ફેરવેતો મહા મોહનીય કર્મ બધાય તેમજ મયમી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુની નિદા કરે તો મહામોહનીય કર્મ બધાય તે કોઈએ ભૂલવુ જોઈએ નહિ

દરેક તીર્થ કરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જૈન ધર્મ સાથેત છે જૈન સિદ્ધાંત સાથેત છે સર્વે તીર્થ કરો એક સરખો જ ધર્મ પ્રરૂપે છે એટલે કોઈ તીર્થ કરનો ધર્મ સચેતક હોય અને કોઈ તીર્થ કરનો ધર્મ અચેતક હોય એમ માનવું ઠીક નથી

તીર્થ કર ભગવાન પોતે નગ્ન રહે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય સ્ત્રી ધારણ કરાવે એ વદનો બાધાત છે એવું બની શકે જ નહિ તીર્થ કર ભગવાન પોતે જોવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળનારું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદ કામમાંથી લગભગ દસહજાર વર્ષ પહેલાની જૈન તીર્થ કરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જૈન તીર્થ કરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થ કરોએ સાધુઓ માટે પશુ નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યું હતું

મૂર્તિ નગ્ન માણસની બનાવી શકાય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પણ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થ કરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પણ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરંતુ સર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી છે તે સાબિત કરે છે કે મર્વ તીર્થ કરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે સાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યું હતું

દરેક તીર્થ કરે નિર્જાળ સાધુ માટે જરૂર પડે વસ્ત્ર ઓઢનાની છૂટ આપી હોય તો તે મબલિત છે પરંતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય હિસાબે તો નગ્નત્વ જ હોય કારણકે—

નિર્જથપણ ઓઢના ક્ષય માટે લેનાય છે. અને ઓઢક્ષય સપૂર્ણ ત્યાગ સિનાય થઈ શકતો નથી. સપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સપૂર્ણ અપરિચ્છેદતા.

ભાવથી સર્વ કપાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

દરેક તીર્થ કરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જેન ધર્મ સાચત છે જેન સિદ્ધાંત સાચત છે એવું તીર્થ કરો એક મનુષ્યો જ ધર્મ પ્રત્યે છે એટલે કોઈ તીર્થ કરનો ધર્મ સચેવક હોય અને કોઈ તીર્થ કરનો ધર્મ અચેવક હોય એમ માનવું ઉચિત નથી

તીર્થ કર ભગવાન પોતે નગ્ન ગદે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવે એ વસ્ત્રો વ્યાધાત છે એવું બની શકે જ નહિ તીર્થ કર ભગવાન પોતે જેવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળનારું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદ કામમાંથી લગભગ દસહજાર વર્ષ પહેલાની જેન તીર્થ કરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જેન તીર્થ કરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થ કરોએ સાધુઓ માટે પાશુ નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યું હતું

મૂર્તિ નગ્ન માણુમની બનાવી સમય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પણ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થ કરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પણ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરંતુ મર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી છે તે સાબિત કરે છે કે મર્વ તીર્થ કરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે નાધુઓ માટે નગ્નત્વ જ પ્રરૂપ્યું હતું

દરેક તીર્થ કરે નિર્માણ સાધુ માટે જરૂર પડે વસ્ત્ર ઝોઢાની છૂટ આપી હોય તો તે અભવિત છે પરંતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય ભૂતકાળે તો નગ્નત્વ જ હોય કારણકે—

નિર્ઋથપણ્ય મોહના ક્ષય માટે લેનાય છે. અને મોહક્ષય સંપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય થઈ ગતો નથી. સંપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સંપૂર્ણ અપરિચલતા.

ભાવથી સર્વ કપાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

દરેક તીર્થ કરનો ધર્મ એકસરખો જ હોય

જેન ધર્મ રાખત છે જેન સિદ્ધાંત રાખત છે એવું તીર્થ કરો એક સરખો જ ધર્મ પ્રરૂપે છે એટલે કોઈ તીર્થકરનો ધર્મ સચેતક હોય અને કોઈ તીર્થકરનો ધર્મ અચેતક હોય એમ માનવું ઠીક નથી

તીર્થકર ભગવાન પોતે નગ્ન ગ્રહે અને તેમના શિષ્યોને બહુમૂલ્ય વસ્ત્ર ધારણ કરાવે એ વસ્તો બ્યાધાત છે એવું બની શકે જ નહિ તીર્થકર ભગવાન પોતે જેવો આચાર પાળે તેવો જ આચાર પાળનારું શિષ્યોને કહે

પ્રાચીન શહેરોના ખોદ કામમાંથી લગભગ દસહજાર વર્ષ પહેલાની જેન તીર્થકરોની મૂર્તિઓ મળી આવી છે તે સર્વ મૂર્તિ નગ્ન જ છે તે સાબિત કરે છે કે જેન તીર્થકરો નગ્ન હતા એટલે બધા તીર્થકરોએ સાધુઓ માટે પશુ નગ્નતા જ પ્રરૂપું હતું

મૂર્તિ નગ્ન માણુમની બનાવી શકાય છે તેમ જ વસ્ત્રધારીની પશુ બનાવી શકાય છે એટલે તીર્થકરો વસ્ત્રધારી હોત તો તેમની મૂર્તિઓ પશુ વસ્ત્રધારી મનુષ્ય રૂપે જ બની હોત પરંતુ સર્વ મૂર્તિઓ નગ્ન જ બનેલી તે સાબિત કરે છે કે મન તીર્થકરો નગ્ન જ હતા અને તેમણે માધુઓ માટે નગ્નતા જ પ્રરૂપું હતું

દરેક તીર્થકરે નિર્મળ માધુ માટે જરૂર પડ્યે વસ્ત્ર ઓઢનાની છટ આપી હોય તો તે સંભવિત છે પરંતુ તે અપવાદરૂપ જ ગણી શકાય ઠીકસગં તો નગ્નતા જ હોય કારણકે—

નિર્ગ્રંથપણ મોહના ક્ષય માટે લેનાય છે. અને મોહક્ષય સંપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય થઈ શકતો નથી. સંપૂર્ણ ત્યાગ એટલે સંપૂર્ણ અપરિગ્રહતા.

ભાવથી સર્વ કપાયોનો ત્યાગ, રાગદ્વેષનો ત્યાગ, તેમ જ દ્રવ્યથી સર્વ પ્રકારના વસ્ત્ર તેમ જ આભૂષણ,

કેમળતા, સુવાળ્ય અને મળ્યુતાર્થ જોઈ તેમા મોહભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, રાગ થાય છે અને તેનો કઠોર, ખરબચડો કે લુખો સ્પર્શ, જલ્દી ફાટી જતુ વિગેરે દોષ જોઈને તેના ઉપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. વસ્ત્રનો ત્યાગ કરનાથી એવા કોઈ પણ રાગાદિ દોષ રહેતા નથી.

વસ્ત્રધારી બને મોઢેવી કહે કે—“વસ્ત્ર તરફ મને મૂર્છા નથી” પણ એ ક્રૂર બાલ્ય શબ્દમા જ રહે છે બાકી પોતાને મન ગમતુ વસ્ત્ર ન મળ્યુ કે તુરત મનમા ક્રોધ પેદા થાય છે અને મન ગમતુ મળવાથી ખુશાલી ઉત્પન્ન થાય છે અને એ જ મૂર્છા છે.

સપૂર્ણ પરિગ્રહનો ત્યાગ એ જ મુક્તિ માર્ગ છે. વસ્ત્રધારીએ પોતાના મૂર્છા ટળી ગઈ છે એવો દોષ કબ્બાને બદલે એમ ચિંતનતુ જોઈએ કે મને પરિગ્રહનો ભય દોવાથી પાપોન્નથી આ વસ્ત્ર પાત્રાદિ ગ્રહણ કર્યા છે એમ મનમા પચાતાપપૂર્વક કહે તો આસ્તે આસ્તે તે મૂર્છા ઓછી કરી શકે પણ વસ્ત્રની જરૂરીઆતના હિમાયતીને મૂર્છા નથી એ કદી કહી શકાય નહિ.

વસ્ત્રાદિ બાહ્ય પરિગ્રહનો ત્યાગ આત્મિક કપાયોનો ત્યાગ કરવામા સહાયક, ઉપકારી થાય છે એટલે મૂર્છાના નાશ માટે બાહ્ય ત્યાગ તો પહેલો જરૂરનો છે અને મપૂર્ણ મૂર્છાનો ત્યાગ ત્યારે જ થાય કે જ્યારે પોતાના શરીર ઉપરની મમતા પણ ટળી જાય અને એવા સાચા મૂર્છા-ત્યાગીને વસ્ત્રની ઇચ્છા દોષ જ ન રહે.

મૂર્છા એ પરિગ્રહ છે તેનો અર્થ એ જ છે કે જ્યારે વસ્ત્ર, પાત્ર, શિષ્ય વગેરે જગતની સર્વ બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપરની મૂર્છા સપૂર્ણ-પણે ટળી જાય અને આવ્યતર રીતે સર્વ રાગ ભાવનો નાશ થાય, સર્વ કપાયો ટળી જાય, શરીરના ઉપરના મોહનો પણ નાશ થાય ત્યારે જ તેનો મૂર્છાનો નાશ થયો કહેવાય અને તેજ અપરિ-

ન શકે તે સમજી શકાય તેવી વાત છે એટલું જ નહિ પણ તેનું ધ્યાન ફક્ત આત્મસ્મરણમાં જ હોય તેથી તેને વસ્ત્ર ઉપાધિરૂપ કોઈને તે ઉપાધિ રાખવાની મુનિ ધૃષ્ટા પણ કહે નહિ

“એનો અર્થ એ થયો કે તેવા મુનિ તો નગ્ન હોય ત્યારે દલીલ થરો કે મૂર્છા એ જ પરિગ્રહ છે એ શાસ્ત્રોક્તિ મથાઈ ન કહેવાય

“અહીં મમજવાનું એ છે કે જ્યાં સુધી એક પણ નખત નગ્નત્વ ધારણુ કર્યું ન હોય ત્યાં સુધી મૂર્છા સદતર ટળવાનો સંભવ નથી વળી શાસ્ત્રમાં એક ઠેકાણે વાચેલું યાદ છે કે જિનકલ્પીપણું ધારણુ કર્યા પહેલાં જીવ મોક્ષ પામી શકતો નથી

“એનો ભાવાર્થ એમ સમજાય છે કે જો જીવે આગલે ભવે પણ નગ્નત્વ, જિનકલ્પીપણું ધારણુ કરેત હોય તેનો મૂર્છાભાવ ખરેખર ટળી ગયો હોય એમ માની શકાય અને તે જીવ આ ભવે વસ્ત્રસહિત હોય તો પણ તેને વસ્ત્ર પર મૂર્છા ન હોય એમ માની શકાય અને તેવો જીવ સચેતકપણે પણ ઉત્કૃષ્ટ ભાવથી આત્મશુદ્ધિ કરીને કેવળગાન પ્રાપ્ત કરી શકે

“પરંતુ આ કે આગલા ભવમાં નગ્નત્વ ધારણુ કર્યું જ ન હોય તેનો મૂર્છાભાવ સદતર ટળી જવાનો કે ઉત્કૃષ્ટ ભાવ આરિત્ર આવવાનો સંભવ નથી

“વળી પચીસ સો વર્ષ પહેલાં નગ્નત્વ એ અશિષ્ટ નહોતું ગણાતું તેથી તે વખતે નગ્નત્વ પાળવું એ સુકર હવું પરંતુ આજે તો નગ્નત્વ એ ભારે અશિષ્ટ ગણાય છે અત્યારે રાજ્ય કે પ્રજા કોઈ, કોઈને પણ નગ્નાવસ્થામાં બહાર નીકળવા દીએ તેમ નથી એટલે બ્યવહારિક રીતે પણ અત્યારે નગ્ન રહીને હરીફરી શકાય તેમ નથી”

વળી ખીજ એક વાત એમ પણ છે કે જીવના તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ વગેરે ગતિના બેવો વધતા જાય છે એટલે ભવબ્રમણ વધતું જાય છે તેમ તેમ તેનો મોહ પણ વધારે ને વધારે દઢ થતો જાય છે તેવા જીવને તેના મોહનો નાશ કરવા માટે બાહ્ય નગ્નત્વ પણ એક અનિવાર્ય સાધન ધર્મ પડે છે.

જેતું ભવબ્રમણ પ્રમાણુમાં ઓછું થયેતું હોય અને તેથી તેનો મોહ તીવ્ર અને દઢ ન બન્યો હોય અને મોહનો નાશ કરવામાં તેનું મન ભારે મજબૂત હોય તેવા જીવને નગ્નત્વની જરૂર ન હોય તો તે પણ સમ્ભવિત છે પરંતુ એના જીવ બહુ જ યોગી હોય છે એટલે તેઓ અપનાદ જેવા જ હોય છે.

તર્ક ૭. વિશેષ આચાર-સામાન્ય આચાર

એક વખત ભગવાન બ'ના સાધુ માટે નગ્નત્વ પ્રશ્ન ત્યારે ખીજ વખત વસ્ત્ર પારણ પ્રશ્ન એમ સર્વજ્ઞ ભગવાન દ્વિમુખી વાત કરે નહિ. તેનો સપ્રદાયનાદીઓ પાસે કાઈ જવાબ નથી છતાં તેમનાથી સાપ્રદાયિક મતાગ્રહ છોડીને નગ્નત્વ તો કબૂલ કરાય નહિ તેથી તેઓ બે જાતના આચારની વાત કરે છે કે—

- (૧) નિર્વાજ-નગ્ન રહીને મધ્ય પાળવો તે સામાન્ય આચાર નહિ પણ વિરોધઆચાર છે અને તે કુળ, ગુણ તથા સ્થિતિ સર્વથા નિરપેક્ષ.
- (૨) ગણધર, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણાવચ્છેદક અને શ્રમણસંઘમાં સામેલ રહીને સાધના કરનાવાળા સાધુ તથા સર્વ સાધીઓ વસ્ત્રયુક્ત હોય છે (સામાન્ય આચાર)

આ પ્રમાણે તેઓ આચારના બે વિભાગ પાડે છે અને તે સનધમાં તેમની દલીલ છે કે—

- (૧) નમ્મ સાધુઓ જનસંપર્કમાં આવના ન હોતા પણ વન, જંગલ ઉદ્યાન વગેરે નિર્જન સ્થળમાં રહેતા હતા.

૨) ગણધર વગેરે માધ્વીઓના પશુ મપદ્ધમા આવતા હતા તેથી તેઓ નગ્ન રહી શકે જ નહિ

આ પ્રમાણે બે આચાર્યની વાત કરવાથી અનેક બાધાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત તેઓ ધ્યાનમાં લેતા જ નથી જેમકે—

(૧) ભગવાને માધુને વસ્ત્ર પહેરવાનું નિધાન આચાર્યગ સૂત્રના કયા નિયમથી ક્યું છે તે બતાવવાના તેઓ અપાઝા કરે છે કારણ કે તેવું નિધાન તો નથી જ માટે તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે તેમની વાત જ માની લેવી એવો આગ્રહ કરે છે

(૨) ભગવાને માધુ માટે “સામાન્ય આચાર” અને “વિશેષ આચાર” એના બે પ્રકાર આચાર્યગ સૂત્રમાં કયા નિયમમાં બતાવ્યા છે તે પણ તેઓ બતાવી શકતા નથી પણ તેઓ કહે તે પ્રમાણે માની લેવાનો જ આગ્રહ કરે છે

(૩) ચોથા આગમાં તેમજ પાંચમાં આગમાં ૨૬ વિક્રમની પહેલી સદી સુધી સર્વ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જગલમાં કે ઉદ્યાનમાં જ ઉતરતા હતા તે વાતની તેઓ ઉપેક્ષા કરે છે

(૪) આગળના વખતમાં સાધુઓ આજની માફક હમેશા ગૃહસ્થો માથે ભજનાની છટ લેતા જ નહોતા

(૫) આગળના વખતમાં માધુઓ આચાર્યની માફક હમેશા વ્યાખ્યાન આપતા નહોતા

(૬) આગળના વખતમાં બધા જ સાધુઓ નિર્જન સ્થાનમાં રહી આત્મસાધનામાં જ રહેતા હતા

(૭) આ રીતે તેઓ તે વખતની સ્થિતિ ધ્યાનમાં નહિ લેતા તેમના સ્પષ્ટ તર્કવી જ “નિગેય આચાર” અને “સામાન્ય આચાર”ના ભગલા ઉપગ્રાની કાઢે છે.

૨) ગણધર વગેરે સાધ્વીઓના પશુ સપદ્મમાં આવતા હતા તેથી તેઓ નગ્ન રહી શકે જ નહિ

આ પ્રમાણે બે આચાર્યની વાત કરવાથી અનેક બાધાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે વાત તેઓ ધ્યાનમાં લેતા જ નથી જોમકે—

૧) ભગવાને સાધુને વસ્ત્ર પહેરવાનું વિધાન આચાર્યગ સૂત્રના કયા નિયમથી કયું છે તે બતાવનાના તેઓ અખાડા કરે છે કારણ કે તેણે વિધાન તો નથી જ માટે તેઓ કહે છે તે પ્રમાણે તેમની વાત જ માની લેવી એવો આગ્રહ કરે છે

(૨) ભગવાને સાધુ માટે “ સામાન્ય આચાર ” અને “ વિશેષ આચાર ” એના બે પ્રકાર આચાર્યગ સૂત્રમાં કયા નિયમમાં બતાવ્યા છે તે પણ તેઓ બતાવી શકતા નથી પણ તેઓ કહે તે પ્રમાણે માની લેનાનો જ આગ્રહ કરે છે

(૩) ચોથા આગમાં તેમજ પાંચમાં આરામાં ઠંડ વિક્રમની પહેલી સદી સુધી સર્વ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જગલમાં કે ઉદ્યાનમાં જ ઉતરતા હતા તે વાતની તેઓ ઉપેક્ષા કરે છે

(૪) આગળના વખતમાં સાધુઓ આજની માફક હમેશ ગૃહસ્થો માથે ભજનાની છૂટ લેતા જ નહોતા

(૫) આગળના વખતમાં સાધુઓ અત્યારની માફક હમેશા વ્યાખ્યાન આપતા નહોતા

(૬) આગળના વખતમાં બધા જ સાધુઓ નિર્જન સ્થાનમાં રહી આત્મસાધનામાં જ રહેતા હતા

(૭) આ રીતે તેઓ તે વખતની સ્થિતિ ધ્યાનમાં નહિ લેતા તેમના સ્વચ્છદ તર્કથી જ “ વિશેષ આચાર ” અને “ સામાન્ય આચાર ”ના ભગલા વિપજ્ઞતી પ્રદે છે.

કોઈ આચાર્યે તે સૂત્ર લખેન છે અને સૂત્રકારે માધુની વાતમાં લખે તેની રીતે સાધ્વીની વાતમાં પણ અહીં બૂલથી તેમણે નગ્નભાવ શબ્દ લખી નાખ્યો હોય એમ સમજી શકાય છે અથવા લહીઆની બૂલથી તે શબ્દ ઉમેરાઈ ગયો હોય તે પણ મનવિત છે

૫) સપ્રવાયવાદીઓએ પોતે પ્રસિદ્ધ કરેલ અતકૃત દશા સૂત્રમાં એ શબ્દનો નગ્નભાવ કે ભાવનમ અર્થ નહિ કરતા “સયમ” અર્થ જ કરેલો છે

આવી સાબિત થાય છે કે તે શબ્દ પ્રદિશ્ત છે. અને તેના આધારે સાલુ માટે નગ્નત્વનો અસ્વીકાર કરવાની ચેષ્ટા કરવી તે દુરાચલ છે.

તર્ક હ તીર્થકરનુ દેવદૂષ્ય વચ્ચે

ભગવાન મહાવીરે સચેતન પ્રતિપાલન કર્યું છે એમ જતાવના માટે સપ્રવાયવાદીઓ આચારાગ સૂત્રના બીજા દ્રુત સ્તંભના નવમા અધ્યયનની ગાથા ૨ તથા ૪ ઉધ્ધૂન કરેન છે તે ગાથામાં લખ્યું છે કે—

“તીર્થકરોની પગપરાનુ પાલન કરવા માટે ભગવાન મહાવીરે દેવદૂષ્ય વચ્ચે એક વર્ષથી અધિક વખત સુધી રાખ્યું હતું અને પછી નગ્ન મન્યા હતા”

આ ગાથા એ તો સાબિત કરે છે કે એક વર્ષ પછી ભગવાન તદન નગ્ન ગયા હતા અને તે પછી જીવનપર્યંત નગ્ન જ ગયા

હવે આ નવમા અધ્યયનનો તેની પહેલાના આઠમા અધ્યયન સાથે તો સંબંધ છે તે જતાવતા દીકાકાર શુ લખે છે તે જુઓ—

“પહેલા આઠ અધ્યયનોમાં જે આચારનો વિષય કહ્યો છે તે તો શ્રી વીર વર્ધમાનસ્નામીએ પોતે પાળેલો હતો તેથી તે નવમા અધ્યયનમાં કહે છે”

ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને બાધા પહોંચે છે એમ નહિ સમજી શકનારા અધ-શ્રદ્ધાળુઓ જ એવી મનસ્વી વાતો માની શકે. પણ સત્યાર્થી માની શકે નહિ.

પ્રસિદ્ધ ઈતિહાસ વિશારદ પ. શ્રી કલ્યાણ વિનયજી ગણિ મહારાજે સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યું છે કે અવિરક્ત સાધુઓ આય સ્થળભદ્રતા સમય સુધી નગ્ન રહેતા હતા તે પછી પણ સાધુઓ વિક્રમની બીજી મહી નગ્ન તો રહેતા જ પરંતુ બીજી બાબતમાં સહેજ ફરક થયો હતો.

એટલે ભગવાનના વખતથી સાધુઓ વસ્ત્રધારી હતા એમ કહેવું હકકલ્પ જૂઠાણું છે તે વાચકો સમજી શકશે.

નં ૮ પદ્માવતીના અધિકારમાં નગ્નભાવ શબ્દ

કેટલા સપ્રવાયવાગીઓ શકા કરે છે કે—અતકૂત દયા સૂત્ર ના ૫ માં પટાણી પદ્માવતીના અધિકારમાં “નગ્નભાવે” શબ્દ આવે તેનું સુ ?

જવાબ—

- (૧) આચારાગ્ર સૂત્રમાં સાંનીને સવસ્ત્ર રહેવાનું જ વિધાન છે એટલે સાંની માગેનો પ્રશ્ન ઉપરિચિત થતો જ નથી.
- (૨) સાંનીની વાતમાં બીજે કે જ દેકાણે નગ્નભાવ શબ્દ વપરાયો નથી.
- (૩) કયાનુયોગની વાત સપ્ત સિદ્ધાંત તરીકે ગણી ગણાય નહિ.
- (૪) અતકૂત દયા સૂત્રની શરૂઆતમાં લખ્યું છે કે—જળુસ્વામીના પૂજનાર્થી સુપર્મા સ્વામીએ કયું એવું જળુસ્વામીની પાસે ૧૧

“ભાવનામાં લખ્યું છે કે ભગવાન મહાવીર એક વર્ષ સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા તે પછી અચેલક, નન્ન ચર્ચિ ગયા તો તેમાં અનેક વિવાદ છે—

કોઈ એમ કહે છે કે જો ભગવાન મહાવીરની કાંધ ઉપર વસ્ત્ર નાખ્યું હતું તેણે તે જ દિવસે તે વસ્ત્ર લઈ લીધું

ખીન કહે છે કે—જ મહિનામાં એ વસ્ત્ર કાંધ વગેરેથી દિનિનિન ચર્ચિ ગયું

વળી કોઈ કહે છે કે—એક વર્ષ પછી ખડકત આસરે તે વસ્ત્ર લઈ લીધું

કોઈ કહે છે કે—હવાથી બગી ગયું અને મહાવીરે તેની ઉપેક્ષા કરી

વળી કોઈ કહે છે કે—પહેલા જોયું રાખ્યું હતું તેણે જ ફરીથી ભગવાનની કાંધ પર નાખી દીધું

એમ અનેક મત હોવાથી તેમાં કોઈ તત્ત્વ દેખાતું નથી.”

પ્રાચીન કાળમાં જ આ પ્રમાણે મતભેદ હતો તેમ અત્યારે પણ જીવન ચેતાનર પુસ્તકોમાં આ પ્રસંગ જુદી જુદી રીતે વર્ણવેલો પડે છે એ વસ્તુ જ ખૂબાર કરે છે કે આ પ્રસંગની કલ્પનાની તદ્દન વેગળા છે

મૂળ આચારાગ સૂત્ર ભગવાન મહાવીર પ્રણીત અર્થેથી અને શ્રી સુધર્મા સ્વામી પ્રણીત શબ્દથી હતું એ તો સૌ કોઈ જાણે પરંતુ તે પછી તેમાં શુ સુધારા વધારા ફેરફાર થયા હતા તે કોઈ જ નથી પરંતુ અત્યારે આપણે આ નવમાં અધ્યયનની જ ગાત મે છીએ આ અધ્યયનની શરૂઆતમાં જ શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે—
“પૂરુ સ્વામીના પૂજનાથી સુધર્મા સ્વામીને જખૂસ્વામીને કહ્યું કે—”

આમ કહી નવમા અધ્યયનમા ભગવાન મહાતીરનું ચરિત્ર આપવાનું કારણ કહી ખતાવેલ છે

આચારંગ સૂત્રના આગલા અધ્યયનોમા તો અચેતકત્વનું જ પ્રતિપાદન કરેલું છે અને દીકાકાર પણ કહે છે કે ભગવાને પોતે એ જ આચાર પાળેલો હતો. ઉપરની ગાથા પણ સાબિત કરે છે કે એક વર્ષ પછી જીવન પર્યંત ભગવાન અચેતક રહ્યા હતા.

આમ ૨૫૦૮ વાત દેખાતી હોવા છતાં ભગવાને સચેતકત્વ જ પ્રદેશ્યું છે એમ કહેવું કે માનવું એમા સ પ્રદાયવાક સિવાય શું હોઈ શકે ?

વળી આ ઉપરથી ખીજા પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તે આ પ્રમાણે—

- (૧) પદેસાના ત્રેતીશ તીર્થ*રોએ દેવદૃષ્ય રીકાયું હતું તો વીર ભગવાનની માફ* તેમના વસ્ત્ર ત્યાગનો કાળ કેમ નથી કહ્યો ?
- (૨) જો ભગવાને સચેતક નિંગની પ્રદેશ્યુ માટે વસ્ત્રગ્રહણ કર્યું હતું તો પછી તેમને તે વસ્ત્રનો વિનાશ છટ કેમ થયો ?
- (૩) અથવા એક વસ્ત્રનો નાશ થયો તો પછી ખીજા ગ્રહણ કેમ ન કર્યું ?
- (૪) પૂર્નાચાર્યોએ મહાતીરનો ધર્મ અચેત* કહ્યો છે તે શું ખોટું માનવું ?
- (૫) “નવરથાન”માં કહ્યું છે કે—“જેમ લુ અચેત હુ તેમ અતિમ તીર્થ*કર પણ અચેત દરો” ને પણ ખોટું દરો

વાપનીય નધના આચાર્ય* અપગણિતચરિત્ર આચારંગ સૂત્રમા પ્રતિપાદન કરેલ છે ને પ્રમાણે અચેતકત્વનું નમર્યન કરતાં અને મોટાનર માન્ય સૂત્ર શાસ્ત્રોને માનતા અને દિગ્ગજરોએ એટલા માટે તેમને “અચર”ની કપમા આપી છે, તેમને પણ લખ્યું છે *

"ભાવનામા લખ્યુ છે કે ભગવાન મહાવીર એક વર્ષ સુધી વસ્ત્રધારી રહ્યા તે પછી અચેલક, નમ્ર થઈ ગયા તો તેમા અનેક વિવાદ છે—

કોઈ એમ કહે છે કે જોણે ભગવાન મહાવીરની કાષ ઉપર વસ્ત્ર નાખ્યુ હતુ તેણે તે જ દિવસે તે વસ્ત્ર લઈ લીધુ

ખીજા કહે છે કે—૭ મહિનામા એ વસ્ત્ર કાષ વગેરેથી ધિન્નભિન્ન થઈ ગયુ

વળી કોઈ કહે છે કે—એક વર્ષ પછી ખડનક બ્રાહ્મણે તે વસ્ત્ર લઈ લીધુ

કોઈ કહે છે કે—હવાથી બેડી ગયુ અને મહાવીરે તેની ઉપેક્ષા કરી

વળી કોઈ કહે છે કે—પહેલા જોણે રાખ્યુ હતુ તેણે જ ફરીથી ભગવાનની કાષ પર નાખી દીધુ

એમ અનેક મત હોનાથી તેમા કોઈ તરન દેખાતુ નથી."

પ્રાચીન કાળમા જ આ પ્રમાણે મતભેદ હતો તેમ અત્યારે પણ જીવ જીવ શ્વેતાચર પુસ્તકોમા આ પ્રમગ જુદી જુદી રીતે વર્ણવેલો નજરે પડે છે એ વસ્તુ જ પૂરવાર કરે છે કે આ પ્રસંગની દ્રષ્ટના સત્યથી તદ્દન વેગળા છે

મૂળ આચારાગ સૂત્ર ભગવાન મહાવીર પ્રણીત અર્થથી અને ગણધર શ્રી સુધર્મા સ્વામી પ્રણીત રાખ્દથી હતુ એ તો સૌ કોઈ જાણે છે પરંતુ તે પછી તેમા શુ સુધારા વધારા કે કાર થયા હતા તે કોઈ જાણતુ નથી પરંતુ અત્યારે આપણે આ નવમા અધ્યયનની જ વાત કરીએ છીએ આ અધ્યયનની શરૂઆતમા જ રાત્રિકારે કહ્યુ છે કે—

"જપ્ત સ્વામીના પૂજનાથી સુધર્મા સ્વામીને લક્ષ્યસ્વામીને કહા કે—"

- ૧) કલિન પુરુષનું પુરુષ ચિન્હ અશ્વની પેડે ઘડ મૂક દોય છે તેમની શુદ્ધેન્દ્રિય, શિરાઓ ન દેખાય તેની હોય છે
- ૨) નગત્વ એ તો પદેના વજ્ર-કપિભનારાય સઘયણવાળા અને વનમાં રહેનારા જિનકરૂપી સાધુનો જ આચાર છે પણ સામાન્ય માધુ માટે ભગવાને નગત્વ પ્રરૂપેન નથી કારણકે જિનકરૂપ તો દશપૂર્ણથી વધારે જ્ઞાન ધરાવનારજ અદ્વલ્ય કરી શકે પણ તેવી ઓછું જ્ઞાન વરાવનારા જિનકરૂપ અદ્વલ્ય કરી શકે નહિ
- ૩) નગતા અશિષ્ટ છે કારણકે સ્ત્રી નગ પુરુષની સામે જોઈ શકે નહિ મુક્તિપૂજક શ્વેતાખરોએ આ બધા ખોટા બચાવો પાળળવી બિના છે ઉપજની કાઢેના છે તે ઉપજનનાનું ફક્ત એજ કારણ છે—

શ્વેતાખર દિગખર બન્ને પક્ષનો એકાત આગ્રહ

ઉપર આપણે જોઈ ધયા કે અચેતન એ મૂળ આચાર છે અને પિત તથા લલ્લમ મહન નહિ કરી રાખનાર માનુ માટે આપનાં તરીકે એકવી નણ વસ્ત્રની છૂટ હતી

વસ્ત્રધારી કૃતા અચેતક વિગેય શક્તિનાળા મણાય એ તો સ્નાત્તમિષ્ટ છે ઇતિહાસ ઉપરથી એમ મમજી રાખાય છે કે જ્યારે કાળે પોતાનો પ્રમાન દેખાઓ ખાગ દુકાળી પડી, નગેરે કારણોથી મોટા ભાગના સાધુઓ વસ્ત્ર ધારણની તરફેણમાં ચર્ચ ગયા ત્યારે ટેલાક ધર્મચુરત માધુઓ નગત્વની તરફેણમાં રહ્યા

એ પ્રમાણે પણ ધર્મણુમાં આન્યા તેવી બન્નેમાં મમત્વ, અદ્વકાર ઉત્પન્ન થયો અને તેવી બન્નેએ એકાતનાં ધારણ કર્યો એક પદે સચેતકપણાનો જ આગ્રહ રાખ્યો અને બીજાએ અચેતકપણાનો આગ્રહ રાખ્યો એ ધમણુ જ્યારે પરાક્રાંટાએ પદોચ્ચ ત્યારે બન્ને

આ ઉપરથી એ તો સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે કે આ અધ્યયન લખનાર જ બૂસ્વામી પછી ચયેના છે એ તો નક્કી

સચેલખવ અચેનકત્વનો ઝડપો જ બૂસ્વામી પછી ચાલતો જ હતો તે આયરક્ષિત સૂરિના વખતમાં ઉત્પન્ન થયો હતો એમ સમજાય છે અને તે પછી તરત જ શ્વેતાખર દિગખર એ પક્ષ પડ્યા તે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ હકીકત છે

શ્વેતાખરોએ સચેનકત્વ ભગવાન મહાવીરના વખતથી ચાલુ હતું એમ ખતાવવા સૂત્રો શાસ્ત્રોમાં ઘણા ફેરફાર ઉમેરા કર્યા હતા તે પ્રમાણે ભગવાન મહાવીરના અરિત્રમાં પણ સચેલકત્વના પ્રતિપાદન માટે આ પ્રસંગ ઉમેરી દીધો હોય તો તેમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી

જેઓ તીર્થંકર ભગવાનને સર્વંશ માનતા હોય અને સર્વંશના પ્રતિપાદનમાં ક્યાય વિરોધ, અસંગતતા કે વિસવાદિતા ન હોય એમ માનતા હોય તેઓને તો ભગવાને અચેનકત્વ જ પ્રદર્શ્યું છે તેમાં શકા હોઈ શકે જ નહિ

પણ જેઓ સ પ્રદાયવાદી મતામહી છે તેઓ તો વિરોધ કે નિસવાદિતાનો વિચાર કર્યા નિના જ બહુ જ ભગવાનના નામે ચડેલું સાચું માની લીધે તે સ્નાભાવિક છે.

આ પ્રમાણે સૂત્રાનુસાર સાધુ માટેનો મુખ્ય ધર્મ અચેનકત્વ જ છે એ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે છતાં એ સત્યને હુપાવવા માટે

પાચ ખોટા ખયાલો

ઉપજારી કાઢીને કહેવામાં આવે છે કે—

- (૧) અચેનકનો અર્થ ઝલું અત્પવત્તપારી એવો જ થાય છે
- (૨) ભગવાન મહાવીર નમ્નપણે વિચિત્રતા પણ તીર્થંકર ભગવાન હજારથને નમ્ન દેખાય નહિ

અને જિન બદ્ધાણિ ક્ષમા ગ્રમણે તો વિશેષાવસ્યક બાધ્યમા જાણ્યું
સ્વામીના મોક્ષગમન પછી જિનકલ્પ વિન્દેદ ગયાની જ ઘોષણા કરી દીની

આ પ્રમાણે કેટલાય પૂર્વાચાર્યોએ મૂળ અચેલક આચાર ધર્મને
ધુપાવીને વધતા જતા સિધિલાચારને પુષ્ટ કરવા માટે અનેક નવી નવી
વાતો ઉપજાવી કાઢી કે જે એક રીતે કહીએ તો ઉત્સવ
પ્રરૂપણા જ કહેવાય

જિનકલ્પ દશ પૂર્વથી વધુ જ્ઞાનવાળા જ ધારણ કરી શકે એવી
વાત પણ મૂળમા ક્યાય નથી પણ પાછળથી પૂર્વાચાર્યે ઉપજાવી
કાઢેલ છે

વિરોધ વિગત માટે “જિનકલ્પ” નામનું આ પાછીનું પ્રકાશન
નં ૧૪ જુઓ

પાંચમા બચાવનો જવાબ

(૫) સચેત્વતાની પુષ્ટિમા હેલ્લો બચાવ એ છે કે નગ્નતા એ
અશિષ્ટ દેખાય છે અત્યંત આ વાત આવકોની દૃષ્ટિથી છે સસાર
હોઆ પછી સાધુને વ્યવહારિક સિષ્ટતા કે અશિષ્ટતા સામે સમ્બંધ નથી
હતા જે લગ્ન મદન ન કરી શકે તેને માટે ભગવાને પણ ચોલપટની
ફેર આપી છે,

૫. મુનિત્રી પાર્શ્વકુમારજી મહારાજે સમ્યગદર્શન પત્રમા
નગ્નતા અશિષ્ટ નવી પણ શિષ્ટ છે માટે જ ભગવાને
અચેલકતાનું નિરૂપણ કર્યું છે એમ કહે છે. જતા તેમની
સાપ્રત્યક્ષતાએ જોઈ કરવાથી તેઓત્રી લખે છે કે—જલ્પ નવ પૂર્વ
સુધીના જ્ઞાનવાળા અને ૨૦ વીંચ વર્ષની દીક્ષા પર્યાપવાળાને માટે જ
નગ્નત્વ શિષ્ટ મનાયુ છે આ વાત ક્યા સૂત્રમા છે તે તેઓ જણાવી
શક્યા નથી. કારણ કે કોઈપણ સૂત્રમા એ વાત છે જ નહિ પણ
તેમણે જ જણાવ્યું છે કે—

ધી સપભદ્રેવ ભગવાનના દેહનું વર્ણન કરતાં લખ્યું છે કે કુલિન પુરુષનું ચિન્હ-ગુણેન્દ્રિય અશ્વની પેઠે ગુણ છુપાયેલી હોય તેથી ૨ નામ અથવા અશિષ્ટ ન દેખાય ।

ભારતક્ષેત્રના સર્વ પુરુષોનો આકાર કુદરતી રીતે જ એક સરખો છે તેમા કોઈ પણ કુલિન પુરુષના લિંગનો આકાર અશ્વ જેવો હોય તેવું ક્યાય પણ કોઈએ પણ લખ્યું નથી કે જણાવ્યું નથી. આવું માનવું એ તો કુદરત વિરુદ્ધની માન્યતા થઈ અને પુરુષને ધોડાની સાથે સરખાવવાની વાત થઈ એ તો સર્વ રીતે અયોગ્ય અને કોઈ પણ સુદ્ધિમાન પુરુષ ન માની શકે તેવી વાત છે

ચોથા ખચાવનો જવાબ

(૪) જિનકલ્પી શબ્દ જ ભગવાન મહાવીરના વખતમા ક્યા ૫ વપરાયેલો નથી એક પણ અગસત્રમા જિનકલ્પી શબ્દનું નામનિશાન નથી તેમ નામત્વ એ જિનકલ્પીના જ આચાર નહિ પણ સમસ્ત સાધુવર્ગ માટેનો આચાર છે તે વાત આચારાગ સૂત્ર તેમ જ કલ્પસૂત્ર સાબિત કરે છે.

સાધુના આચાર માટેના મૂળ સૂત્ર આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પીના જુદા આચાર માટેની વાત જ નથી પણ સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થયા તે પહેલાં તો જિનકલ્પીની વાત શ્વેતાખરોમા રૂઢ થઈ ગઈ હતી અને તેથી ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે તે બાબત સ્પષ્ટ કરવા માટેની પ્રશ્નોત્તરી ચાલી હોય તે સમવિત જ છે અને સૂત્રો પુસ્તકારૂઢ થતી વખતે તે પ્રશ્નોત્તરી ભગવતી સૂત્રમા ધુસી જાય તે સ્વાભાવિક છે

તત્ત્વાથ સૂત્રની દીકામા નામપરિસહનો અર્થ કરતી વખતે સિદ્ધસેનમણિએ નવો અર્થ હપગની જિનકલ્પને જુદું જ દરાવ્યું. જિનકલ્પના આચાર રહેણીકરણી જુદી જ દરાવી દીધી કે જે વાત મૂળ સૂત્રમા ક્યા ૫ છે જ નહિ

તેમજ મધ્યમ વર્ગમાં શિષ્ટ ગણાતો આચાર ઉચ્ચ વર્ગમાં તેટલો શિષ્ટ ગણાતો નથી એ પ્રમાણે નગ્નતાની બાબતમાં પણ શિષ્ટતાનું ધોરણ જુદુ જુદુ ગણી લેવું

વળી ખીજી રીતે પણ શિષ્ટતાના ધોરણમાં ફેરફાર છે નાના છોકરા નાગા દોય તો પણ તે અશિષ્ટ નથી ગણાતું સહેજ મોટા છોકરા ધરમા નાગા ફરતા દોય તો પણ તે અશિષ્ટ નથી ગણાતું બીજા બહાર જતી વખતે તેમને એમનું કપડાંની જરૂર લાગે છે કપડાં નિના બહાર નાગા જાય તો તે અસભ્ય લાગે છે અને મોટા માણસો નગ્ન દોય તો તે અસભ્ય ગણાય છે વળી ધરમા મોટા માણસ પણ લગોટ કે ઘોતિયુ કે ચઢી પહેરીને ફરે તો તે બહુ અશિષ્ટ ગણાતું નથી

આમ મસાર વ્યવહારમાં અનેક દૃષ્ટિથી શિષ્ટતા મર્યાદાને નિયંત્ર કરનામાં આવે છે એટલે એમ મસારી ગૃહસ્થ ખીજી મસારી ગૃહસ્થને કેવી રીતે અશિષ્ટ ગણે તે તેની દૃષ્ટિ ઉપર આધાર રાખે છે

વળી જમાના પ્રમાણે ગૃહસ્થમાં પણ શિષ્ટતાનું ધોરણ રરતુ રહે છે

ગૃહસ્થની માધુ પ્રત્યેની દૃષ્ટિ

પરંતુ સાધુ તરફ ગૃહસ્થ જુએ ત્યારે ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ જુદા પ્રમાણની હોય છે સાધુ એ ધર્મની મૂર્તિ છે એટલે સાધુ પૂજ્ય છે ગૃહસ્થ સાધુ તરફ પૂજ્યભાવથી જ જુએ છે ગૃહસ્થમાં પણ તે વખતે સંસારભાવનાને બદલે ધર્મભાવના અને પૂજ્યભાવના જ વર્તતી હોય છે એટલે માધુ તરફ જોતી વખતે ગૃહસ્થ માધુના સુખ તરફ જ દૃષ્ટિ ઠેરવીને જુએ છે

સ્થાનાગ સૂત્રમા સાધુએ વસ્ત્ર ધારણ કરાના તથા કારણ
જતા યા છે—(૧) સજ્જન જીતવાની અસમર્થતા, (૨) અગ અંદિની
વૃત્તિમનીયતા અને (૩) પગિમદ સહન કરાની અસમર્થતા

આમા તથા મારણ જ જતાન્યા છે ખીજ એ કારણ એટલે—
(૪) નવ પદ સુધી ભરો ન હોય અને (૫) રીચ વર્ષની દીક્ષા પર્યાય
ન હોય તે પણ વસ્ત્ર ધારણ કરે એમ સ્થાનાગ સૂત્રમા ચોથા પાથમા
એમ મે નધારે કારણ દ્વાર્યા નથી એટલે મુનિશ્રીની પ્રશ્નણા તેમણે જ
જતાવેલ મૂનસિદ્ધાંત તિરુદ્ધ ગય છે તે તેમને ધ્યાનમા રહ્યું નથી

પરંતુ નગ્નતા એ ખરેખર અશિષ્ટ જ હોય તો ભગવાન તેની
પ્રશ્નણા કરે જ નહિ મહાતીર ભગવાનના વખતમા નગ્ન સાધુઓ
હતા જ અને તેઓ ભિક્ષાથ પણ જતા જ ને નગ્નતા તે વખતે અશિષ્ટ જ
હોય તો સૂત્રમા નગ્ન સાધુ માટેનું નિવાન જ ન હોય.
ભગવતી સૂત્ર શતક ૧ ઉ હ મા કાલાસ્યવેપિ પુત્ર અણુગારનો
અધિકાર છે તેમા માનાસ્યવેપિ પુત્ર અણુગાર પણ નગ્ન રહે છે, ભિક્ષાને
માટે ખીજને ધેર જાય છે એમ કહેવું જ છે એટલે ભગવાન
મહાતીરના વખતમા નગ્ન માધુ નહોતા એમ કોઈ કહી શકે તેમ નથી
અથવા કહે તો તે જુઠાણ જ ગણાય

મનસા કે તે વખતે સચેત કરતા અચેતક સાધુ જ વિશેષ હશે
લગોટધારીનું સચેતકપણુ તો અપવાદરૂપ હતુ એટલે લગોટધારી તો
જીવ જ હશે તેથી તે વખતે સાધુનું નગ્નતા અશિષ્ટ ગણાવુ નહિ જ
હોય, તો પણ આપણે તે સબધી વિશેષ વિચાર કરીએ

શિષ્ટતાનું ધોરણ

શિષ્ટતાનું ધોરણ સસારી જીવોમા એટલે ગૃહસ્થોમા એક સરખું
નથી હોતુ પણ દક્ષા પ્રમાણે જુદા જુદા હોય છે હવમ વર્ગમા જે
આચાર શિષ્ટ ગણાય છે તે આચાર મધ્યમ વર્ગમા શિષ્ટ ગણાનો નથી.

તેમણે ઉત્સૂન પ્રશ્નપણા કરી છે તે ખતાવવાને માટે જ આ છઠો પ્રશ્ન મૂકાયેલ છે

તીર્થ કર ભગવાન મુહપતિ બાધતા નહોતા તેમ હાથમાં પણ રાખતા નહોતા એમ જૈનોના સર્વ સપ્તાયો માને છે. સ્થાનકવાસી પણ માને છે. ત્યારે તેઓએ તેમના સાધુઓની આ પ્રવૃત્તિને વખોડી કાઢવી જોઈએ એ તેમનું કર્તવ્ય થઈ પડે છે.

સ્થા ૫ મુનિશ્રી પાંચકુમારજી પણ સમ્યગ્વર્ણન પત્રમાના તેમના ભેખમા કપૂલ કરે છે કે તીર્થ કર ભગવાન મુહપતિ કે રજોદરણુ ધારણુ કરતા નથી વળી તેની પુષ્ટિમા તેઓ જણાવે છે કે ભગવાન મહાવીર નગ્ન અને મુહપતિ રજોદરણુ રહિત હતા માટે જ આમરક્ષકો તેમને ઓળખી નહિ ચક્રવાથી તેઓ કોણુ છે એમ પ્રશ્ન કરતા હતા મુહપતિ રજોદરણુ ભગવાન પાસે હોત તો આમરક્ષક તેમને તુરત ઓળખી શકત અને તેથી તેને પ્રશ્ન કરવાની જરૂર રહેત નહિ

સાતમા પ્રશ્નનું સમાધાન

શ્વેતાખર મૂર્તિપૂજકોએ દિગખર સામેના પોતાના એકાત આગ્રહને અનુમરીને પોતાની શ્વેતાખર માન્યતાને પુષ્ટ કરવા કયા સાહિત્યમાથી નગ્ન સાધુની વાતો સદતર કાઢી નાખી છે અથવા તો મૂળ નગ્ન સાધુને શ્વેતાખર ખનાની દીધેલ છે, અને જિનકલ્પીપત્ર તો વિચ્છેદ ગયાની શ્વેતાખરોએ મોટી ઘોષણા કરી હોવાથી જિનકલ્પી માધુની કોઈ કયામા વાત જ ન હોય તે સ્વાભાવિક છે

છતા એટલુ ય સદ્ભાગ્ય છે કે કાલાસ્યવેપિ પુત્ર અણુગારની વાત જેની રડીખડી કયા તેમણે કાયમ રાખી છે

આઠમા અને નવમા પ્રશ્નનું સમાધાન

આઠમા અને નવમા પ્રશ્નમા ગૃહસ્થને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય તો તે સાધુ વેષ ન પહેરે ત્યાસુધી તેમને વદન ન કરાય તે પ્રમાણે

ગૃહસ્થનો ભાવ સાધુનો સત્કાર સન્માન કરવાનો હોય છે તેમજ તેમની પાસેથી ધર્મ સાબળવાની ઇચ્છા હોય છે એટલે તે સાધુ મહાત્માના મુખ ઉપર જ દષ્ટિ ગળી રહેલ હોય છે સામાન્ય રીતે તેની નજર સાધુના ખીમ અગ્રોપાગ ઉપર જતી નથી અથવા ફરતી નથી.

એક તો ગૃહસ્થ, સાધુના મુખ તરફ જ ધ્યાનથી જોઈ રહેલ હોય છે અને ખીજુ ગૃહસ્થનો સાધુ તરફ શુદ્ધ પૂજ્યભાવ હોય છે તેથી સાધુ નગ્ન હોય અને બેધ્યાનપણે પણ ગૃહસ્થની નજર સાધુના ખીમ અગ્ર ઉપર પણ પડી જાય તો ય તેને સાધુનું શરીર અશિષ્ટ લાગતું નથી પૂજ્યભાવ હોય ત્યાં અશિષ્ટતાનો વિચાર પણ આવી શકે નહિ.

આ વાત ગૃહસ્થ સ્ત્રી કે પુરુષ બન્ને માટે એક સરખી છે વળી જ્યારે સામાન્ય રીતે સાધુ નગ્ન જ હોય એમ ગૃહસ્થો જાણતા જ હોય ત્યારે પછી લેમને સાધુની નગ્નતાના સજ્જમા અશિષ્ટતા હોવાનો વિચાર પણ આવે નહિ એ તો એમ જ સમજતો હોય છે કે નમતા એ સાધુતાનો એક વિશિષ્ટ ગુણ છે સાધુનું સપૂર્ણ અપરિવ્રજપણું જોઈને મનમાં એક ફક્ત પૂજ્યભાવ સિવાય કાંઈ હોઈ શકતું નથી.

આપણે સસારી દાષ્ટથી જોવાનું કે વિચારવાનું મૂકી દઈએ તો જ આ વાત યથાર્થ રીતે સમજમાં આવી શકશે.

દશ પ્રશ્નોમાના પહેલા પાંચ પ્રશ્નોનો જવાબ ઉપરના લખાણમાં સપૂર્ણ રીતે આવી જાય છે.

છઠા પ્રશ્નનું સમાધાન

છઠા પ્રશ્ન મુદ્ધપતિ સજ્જનો છે સ્થાનિકવાસીઓ ચોવીસે કલાક મુદ્ધપતિ બાધી રાખવાનો એકાત આગ્રહ સેવે છે અને તેમના તે આગ્રહને સત્ય ઠરાવવા માટે સ્થાનિકવાસી આચાર્ય તેમ જ અન્ય સાધુઓએ તીર્થંકર ભગવાનના તેમ જ તીર્થંકરના વખતમાં ઘડી ગયેલા મુનિમહાત્માઓના ચિત્રો સ્તીતરાડીને તેમને મોટે મુદ્ધપતિ બાધીને તે ચિત્રો આચાર્યો અને સાધુઓએ તેમના પુસ્તકોમાં હપાન્યા છે અને એ રીતે

તદ્ ન મે મરદે કેવલી સયમેગ મરગાલકાર ઓમુદત સયમેગ પચનુદિય લેય કરેદ કરેદતા આયસઘરાઓ પડિનિમ્ત મદ

અર્થ—ત્યારે તે ભરત કેવળીએ સયમેગ (પોતાની મેળે) આભરણુ (વસ્ત્ર) અનગ (ઘરેણા) કાઢી નાખ્યા અને સયમેગ (પોતાની મેળે) પચનુદિ મોચ કર્યો તે પછી તે અરિમા ભુનનમાથી બહાર નીકળી ગયા.

અહીં આમણુ અને અલકાર બે રાખ વાપરેતા છે આભરણુમા વસ્ત્ર અને અલકાર બન્ને અર્થ મમાર્થ જાય પણ અનકાર રાખ જુદો વાપરેલ દોનાથી આભરણુનો અર્થ રસ્તો લઈ રાકાય એટલે કે કેવળી ભરત મહારાજ નગનત્વ મારણુ કરીને અરિસાભુનનમાથી નીકળી ગયા.

આ ઉપરથી પણ નગનત્વ એ મુનિતુ લિંગ છે એમ સમજી શકાય છે અને ગૃહસ્થાનસ્થામા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા કેવળી તુરત જ નસામૂપણુ ઢાઢી નાખીને નગન થઈ જાય એ જ નિયમ અવના એ જ બ્યનહાર સાચો છે એમ સમજી શકાય છે.

બાકી કેવળીને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ ન દોય ત્તા આપણે તેને પરિગ્રહી બનાવના તે મને તો ધર્માનુમાર લાગતુ નથી કે યોગ્ય પણ લાગતું નથી

દશમા પ્રશ્નનું સમાધાન

દશમા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરના પ્રશ્નના જવાબમા આવી જાય કે

અહિમા અને સત્ય એ તો જૈન ધર્મના પાયા રૂપ છે, તો જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતને ગોચવવા કે સત્ય તરીકે બહેર ન કરવા એ કાર્ય ધર્મ વિરૂદ્ધનું જ ગણાય.

તદા જ તે મરહે કેવલી સયમેગ મરણાત્કાર ઓમુવદત્ત સયમેવ પચ્ચમુદ્ધિ લેવ કરેદ કરેદ્ધત્તા વાયસયરાઓ પડિગિમ્મ મદ્

અર્થ—ત્યારે તે ભરત કેવળીએ સયમેગ (પોતાની મેળે) આભરણુ (વસ્ત્ર) અનકાર (ધરેણા) કાઢી નાખ્યા અને સયમેગ (પોતાની મેળે) પચ્ચમુદ્ધિ લેવા કર્યો તે પછી તે અગ્નિમા બુનનમાવી બહાર નીકળી ગયા.

અહીં આભરણુ અને અવકાગ બે શબ્દ વાપરેના છે આભરણુમા વસ્ત્ર અને અવકાગ બન્ને અર્થ સમાર્થ જાય પણ અનકાર શબ્દ છુદો વાપરેલો હોવાથી આભરણુનો અર્થ નહીં હર્ષ શબ્દ એટલે કે કેવળી ભરત મહારાજ નગ્નતન નારપુ કરીને અરિસાબુનનમાવી નીકળી ગયા.

આ ઉપરથી પણ નગ્નતન એ મુનિનુ લિંગ છે એમ સમજી શકાય છે અને ગૃહસ્થાવસ્થામા કેવળ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા કેવળી ભરત જ વસ્ત્રાભૂષણ ઝટી નાખીને નગ્ન વર્ષ જાય એ જ નિયમ અથવા એ જ વ્યવહાર સાચો છે એમ સમજી શકાય છે.

બાકી કેવળીને વસ્ત્રનો પરિગ્રહ ન હોય હતા આપણે તેને પરિગ્રહી બનાવના તે મને તો ધર્માનુનાર લાગતું નથી કે યોગ્ય પણ લાગતું નથી.

દશમા પ્રશ્નનું સમાધાન

દશમા પ્રશ્નનો જવાબ ઉપરના પ્રશ્નના જવાબમા આવી જાય છે

અહિંમા અને સત્ય એ તો જૈન ધર્મના પાયા રૂપ છે, તો જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતને ગોપવવા કે સત્ય તરીકે જાહેર ન કરવા એ કાર્ય ધર્મ વિરુદ્ધ જ ગણાય.

પ્રકરણ પદરમુ

જિનકદંપ

જિનકદંપ કે જિનકદંપી શબ્દ જ ભગવાન મહાવીરના વખતમા કયા ય વપરાયેયો નથી એક પણ અગસૂત્રમા જિનકં પી શબ્દનું નામનિશાન નથી તેમ નઅતઃ એ જિનકદંપીના જ આચાર નહિ પણ સમસ્ત સાધુવર્ગ માટેના આચાર છે તે વાત આચારાંગ સૂત્ર તેમ જ ક.પસૂત્ર સાબિત કરે છે.

જ્યારે સચેલકાનનો આગ્રહ પ્રગટયો ત્યારે પણ અચેનમ્તવને તદન નાશ્વ કરી શકાયુ નહિ તેથી સામાન્ય હલકી સઘવણનાળા સાધુથી પાળી ન શકાય તેવા કડક આચારના નિયમો જિનકદંપી માટેના છે એમ ઠરાવીને જિનકદંપી આચાર જૂદો બનાવ્યો.

જિનમ્દંપ સખધી મતભેદની શરૂઆતની રિગત આગળ “પ્રાચીન કોણ” નામના પ્રકરણ નં ૨ માં અપાર્ધ ગર્ધ છે

આચારાંગ સૂત્રમાં

જિનકદંપની વાત જ નથી.

સાધુના આચાર માટેના મૂળ મૂલ આચારાંગ મૂલમા જિનમ્દંપીના જુના આચાર માટેની વાત જ નથી પણ સૂત્રો પુસ્તકાંશ્લ યપા તે પહેલાં તે જિનકદંપીની વાત શ્વેતાખરોમા ૩૯ થર્ધ ગર્ધ હતી અને તેથી ગુરુ શિષ્ય વચ્ચે તે બામત સ્પષ્ટ કરવા માટેની પ્રશ્નોત્તરી ચાલી હોય તે સમવિત જ છે અને સૂત્રો પુસ્તકાંશ્લ થતી વખતે તે પ્રશ્નોત્તરી ભગવતી સૂત્રમા ધુસી જાય તે સ્વાભાવિક છે

જિનકદંપ પાછળથી ઠરાવાયો

તત્વાર્થ સૂત્રની દીકામા નઅપરિસહનો અર્થ કરતી વખતે સિદ્ધસેનગણિએ નવો અર્થ ઉપજાવી જિનકદંપને જુદુ જ ઠરાવ્યુ

નગતત્વને જિનકલ્પીનું નામ આપી તે (જિનકલ્પી પાણુ) વિરછેદ ગયાની ઘોષણા કરવી. એવી વાતો ઉપજાવી કાઢી સત્યને ગોપવવા કરતા સૂત્રમા સાધુના નગતત્વનું પ્રતિપાદન છે એ વાતનો સીધી રીતે સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકાર કરી, હાલના કાળમા શરીરની નિર્જનતાને લઈને એવો કડક આચાર પાળી શકાય તેમ નથી એમ ખતાવીને વસ્ત્રની જરૂરીઆત અનિવાર્ય ગણાવવામા આવે તો જ તે સત્ય કહેવાય. તો જ તેમા પ્રમાણિકપણુ કહેવાય.

અને સાચી વાત આવકો કબુલ કરવાના જ છે, સાચી વાત કરવાથી સાધુનું આવકોમા માન જરાય ચઢવાનું નથી પણ વધવાનું જ છે.

તો પછી સત્યને સત્ય તરીકે જાહેર રીતે કબુલ કરવામા શા માટે કાઈપણુ વાધો હોઈ શકે ?

પ્રભાવે દિગ્બરો ઉપર પણ અનગ તો કડી જ હતી તેમણે અચેનસ્ત્વનો આપદ તો ગમ્યો પણ બ્યારે સ્વેતાનગમા જિનકંપ જુદો બની ગયો ત્યારે દિગ્બરોએ પણ જિનકંપનો આચાર જુદો બનાવી દીધો

દિગ્બરોના જિનકંપી માટેના નિયમો

દિગ્બરોએ પણ જિનકંપી માટે નીચે પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે—

- (૧) જિનકંપી તીર્થંકરના મમયમા જ દોષ છે
- (૨) જન્મથી વીસ વર્ષ સુધી ભોગ ભોગીને પછી ઓગણીસ વર્ષ સુધી મુનિ પર્યાયમા ગહીને ત્યાગ્યાદ જિનકંપી મુનિ થાય છે

(વીસ વર્ષ સુધી ભોગ ભોગનનાનો નિયમ મહાવીર ભગવાન ગૃહનામમા ગ્દેના તે ઉપરથી ઉપગ્નની કાઢેનો લાગે છે પરંતુ ઓગણીસ વર્ષ મુનિ પર્યાયની મુક્તિ ચા માટે ઠરાવી છે તે સમગ્રતુ નથી)

- (૩) જિનકંપીને પદેતુ મધયણુ દોષ છે
- (૪) જિનકંપીને નવ અથના દત્તપૂર્વંતુ ચાન દોષ છે
- (૫) જિનકંપી તીર્થંકર ભગવાનની જેમ વિહાર કરે છે

(અપ્રતિમદ્ધ વિહારને ઉદ્દેગીને આ નિયમ દોષ એમ લાગે છે પરંતુ ઉચ્ચ દક્ષાના બનાય નિઝયો માટે અપ્રતિમદ્ધ વિહારનો જ નિયમ છે)

સ્વેતાનગરોએ અચેનસ્ત્વને જ જિનકંપ હાવેન છે ત્યારે દિગ્બરોએ અચેનસ્ત્વને અને જિનકંપને જુદા જુદા ગણ્યા છે એટલે કેદાર બાદ કરીએ તો જિનકંપી માટેના બાકીના નિયમો બંને અપ્રત્યક્ષ લગભગ એક મુખ્યા છે

અચેનસ્ત્વ એ માધુ માટેનો આચારાગ મૂલ્ય પ્રમાણે સામાન્ય નિયમ છે તેમા સઘયણની કાઈ રાગત નથી માધુના આચારમા જે

જિનકલ્પના આચાર મહેણીમરણી જુદી જ દરાવી દીધી। કે જે વાત મૂળ મત્રમા મ્યાય છે જ નહિ

અને જિન ભગણિ ક્રમાચરણે તો વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમા જબ્બ સ્નામીના મેક્ષગમન પછી જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની જ ઘોષણા કરી દીધી

આ પ્રમાણે કેલાય પૂર્વાચાર્યએ મૂળ અચેતક આચાર ધર્મને છુપારીને રક્ષતા જતા શિથિલાચારન પુષ્ટ કરવા માટે અનેક નવી નવી રીતો ઉપજાવી માઠી કે જે એ રીતે દ્રહીએ તો ઉભૂત પ્રકરણા જ ન્દેરાય

જિનકલ્પ પદશ પૂરથી વધુ જ્ઞાન વાળા જ ધારણ કરી શકે એવા વાત પણ મૂળમા મ્યાય નથી પણ પાણીથી પૂર્વાચાર્યે ઉપજાવી કાઢેલ છે તેમજ અચરન મધુ જિનકલ્પી જ હોય એવું વિધાન પણ આચારામ નુતમા નથી તથા અચેતકપાત્ર પહેના વજ્ર નયન નારાય મધયણુવાળા જ પાળી શકે એવો પણ કાઈ નિયમ નથી આજે પણ અચેતકપણ પળનામા આવે છે તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે

જિનકલ્પ ઉચ્ચતપ પ્રધાન છે

જિનકલ્પી માટે બનાવેલા નિયમો ઉચ્ચ તપ પ્રધાન છે અને તેની ત નિયમો પહેના મધયણુવાળા માધુથી જ પાળી શકાય એમ કહેતુ તે કેટલા અશે જ્ઞાનથી મપાય

પરતુ અચેતકન અને તપ એ મે જુદી જુદી વસ્તુ છે અચેતક માધુએ પણ તપ કરવાનો જ ને પરતુ છે ચરીરની શક્તિ પ્રમાણે કરવાનો છે પણ અચેતકત્વ ધાણુ કહ્યું માટે જિનકલ્પી માટે બનાવેલા નના નિયમો અનુમારનો ઉચ્ચ તપ કરવાનું અચેતક સાધુ માટે ફરજિયાત નથી એટલે અચેતકન પહેલા મધયણુ વાળો જ ધારણ કરી શકે એવો નિયમ નથી

પરમ આરાના કુટ મળના પ્રમાણે જેનામશે ઉપર અસર કરી અને તેમને મચેલમત માટે આમતી બનાયા તો તેની જ રીતે મળ

અમુક આચારને જિનકલ્પનું નામ અપાય તેમા મને કમોય વાવો નથી પણ તે વાત ભગવાને જ કહી છે એમ પ્રતિપાદન કરના સામે જ મારો વાધો છે. કારણકે તેથી ભગવાનના મર્વંતપણાનો જ ધ્વંસાર થઈ જાય છે

આચારાગ સૂત્રમા જિનકલ્પના જુદા આચારો બતાવ્યા જ નથી. ભગવાનની એ બૂન સુધારવાને માટે દીકાકારે ઘણા ઠેકાણો એવા ઉદ્દેશ્ય કર્યા છે કે—“ આ તો જિનકલ્પીનો આચાર છે, ” “ આ સૂત્ર જિનકલ્પીને ઉદ્દેશીને લખાયુ છે ” અને આ વાત તો “ જિનકલ્પીને ધટે તેમ છે ”

એટલે કે ભગવાન સર્વજ્ઞ નહિ હોવાથી તેમને ક્યો આચાર જિનકલ્પનો છે તે ખબર નહોતી અને બંધા આચારો સામાન્ય રીતે સર્વ સાધુ માટે લખી નાખ્યા.

પણ આવી રીતે ભગવાનને અસર્વજ્ઞ ઠગવી તેમની ભૂલ સુનારનાનો ડાળ કરતા દીકાકારે આચારાગ નૂતની કનમ ૫૫૬ મા, કનમ ૮૨૪ મા અને ૮૪૧ મા સ્પષ્ટ રીતે અને એકસરખી રીતે સિમ્બુસિમ્બુણીના આચારો છે તેને પણ જિનકલ્પીના આચાર ઠરાવી દીધા. શુ સાધ્વીઓ જિનકલ્પી હોય એમ માનો છા ?

ભગવાનને સર્વજ્ઞ નહિ માનનારા અને મતાગ્રહને ચુસ્તપણે વળગી રહેનારા જ આવી અસબધ વાતોને સત્ય તરીકે સ્વીકારે

પહેના ત્રેવીશ તીર્થ કરોના વખતમા જિનકલ્પ નહોતો એમ તો મ્યંદાયવાદીઓ સ્વીકારે જ છે

મે આ લેખમા બતાવ્યુ છે તેમ ચોવીશમા મહારીર સ્વામીના વખતમા પણ જિનકલ્પીપણુ હતુ નહિ શ્રી આચારાગ સૂત્રમાતેનું નામ-નિશાન પણ નથી

ખાસ વિશેષ કડક અને ઉગ્ર આચાર હોય તે આ કાળમા પાણી ન શકાય તે કારણે તેટલો આચાર જુદો પાડીને તેને જિનકંપનુ નામ આપ્યું હોય એમ જણાય છે

મૂળ આચારના નિયમમા ફેરફાર કર્યા વિના ઉચ્ચતમ નિર્મથના ઉત્કૃષ્ટ આચારને તે પ્રમાણે મ્હીને જુદો પાડી તેને જુદું નામ આપવામા કાર્ત્તી ખોટું થતું નથી પરંતુ અચેતક અને જિનકંપ એ બે જુદી ખાતનો હોવા બતાવે છે અને એક ગણી કાઢી એ ખોટું છે એટલે એટલી વાત મન વિરુદ્ધની ગણાય

જિનકંપથી સર્વજ્ઞતાને બાધ

જિનમ્હય ભગવાન મહારીરે પ્રરૂપેલ છે એમ માનનાથી ભગવાનની સર્વજ્ઞતાને જ બાધ પહોંચે છે તે આ પ્રમાણે—

ભગવાને આચારના સૂત્રમા જિનકંપની કાર્ત્ત જ વાત કરી નથી શિષ્યોને માનુના આચાર સખધી વાત કરતી વખતે જિનકંપનુ નામ આપીને કાર્ત્તિ પશુ વ્યાખ્યા કરી ની ત્યારે શિષ્યોને બીજા વિષયની વાત મ્હતી નખતે ભગવાન શિષ્યોને જિનકંપનો ઉત્તર કરે જ નહિ કાણુ કે ભગવાન નો જ્ઞાનો કંઈ કે તેમણે શિષ્યોને જિનકંપનુ નામ સુદા મતા યુ નથી નો શિષ્યો જિનકંપનુ નામ ભગવાનના મુખમાથી સમજે નો પશુ તેમા જિનકંપનુ ને સમજી શકે જ નહિ

એટલે મવજ્ઞ ભગવાન એવી અસખધ વાત કરે જ નહિ ભગવાનને નામે આવી વાત કહેનાર ભગવાનને સર્વજ્ઞ માનતા નથી એ સાબિત થાય છે.

નમ્રતાવધીઓ ભગવાને જિનકંપની વ્યાખ્યા કરીને જિનકંપની પ્રરૂપણા કરી હતી એવું નો સાબિત કરતા જ નથી પણ આક્રમક રીતે જિનકંપ સાબિત કરવાની કોશીશ કરે છે ત્યારે જિનકંપને ભગવાનના નામે ચકાવવાની વાત કેમ માની શકાય ?

પ્રકરણ મોળમુ

દિગંબરની ઉત્પત્તિ

સ્વેતાબરોએ લખેલી

અતિશયોક્તિ બરેલી વાત

જેન ધર્મ એક જ છે અને તે અનાદિ છે એક જ ધર્મના જે ફાટા પડ્યા તે અપેક્ષાએ સ્વેતાબર અને દિગંબરની ઉત્પત્તિ વડે એમ કહી શકાય

સ્વેતાબરોએ દિગંબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથા સ્વે શાસ્ત્રમા કહેલી છે તેમ જ દિગંબરોએ સ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથાઓ તેમના ગ્રંથોમા આપેલી છે તે બંનેની કથાઓમા કેટલું અલ્પ છે, કેટલી વાસ્તવિકતા છે તે સમજવા માટેનો આ પ્રયત્ન છે

પહેલા સ્વેતાબરોએ આપેલી દિગંબરોની ઉત્પત્તિ સળધીની કથા જોઈતી અને તેની સમીક્ષા કરીશું અને પછીના પ્રકરણમા દિગંબરોએ લખેલી કથાઓ અને તેની સમીક્ષા આપીશું

મતભેદની શરૂઆત

જૈનધર્મના સાધુઓમા પહેલો મતભેદ છેના કેવળી શ્રી જબ્હુઆમીના નિર્ણય પછી પુરત જ ઉત્પન્ન થયો હતો પરંતુ તે થોડા વખતમા એટલે ઘણું કરીને બદલાયું સમાધીના વખતમા તે મતભેદ ચમી ગયો હતો અને બંને પક્ષે જિનકલ્પ અને સ્થવિર પ્રપ્તિના બે નો સીકાર કર્યો હતો

બધા જિન-તીથ કરોનો ધર્મ એકસરખો જ હોય છે એટલે બધાય-ચોવીશેય તીર્થ કરોના વખતમા જિન કલ્પ આદિ કોઈ પણ કલ્પનું નામનિશાન હતું નહિ.

એ બધા કલ્પોની કલ્પના પાચમા આરામા શિથિલાચારમાથી ઉત્પન્ન થઇ છે.

પરંતુ તેનો અર્થ એમ નથી કે જિનકલ્પમા વર્ણવેલું ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર-તપ નહોતું પહેલાના સાધુઓમા તો વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર-તપ હતું પણ ચારિત્ર-તપના તે વખતે જુદા જુદા નિભાગ નહોતા એમ જ સમજનાતું છે.

પાચમા આરામા જે ઉત્કૃષ્ટ તપ થઈ શકે તેમ નથી અને જે ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળી શકાય તેમ નથી તેને જુદું પાડીને તેને જિન તપ નામ આપ્યું એમ જ સમજનાતું છે.

પ્રકરણ મોળમુ
દિગબરની ઉત્પત્તિ
સ્વેતાબરોએ લખેલી
અતિશયોક્તિ લખેલી વાત

જૈન ધર્મ એક જ છે અને તે અનાદિ છે એક જ ધર્મના બે ફાટા પડ્યા તે અપેક્ષાએ સ્વેતાબર અને દિગબરની ઉત્પત્તિ વડે એમ ઠીક શકાય

સ્વેતાબરોએ દિગબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથા સ્વે શાસ્ત્રમા કહેલી છે તેમ જ દિગબરોએ સ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તેની કથાઓ તેમના અયોમા આપેલી છે તે બંનેની કથાઓમા કેટલું મત્ય છે, કેટલી વાસ્તવિકતા છે તે સમજવા માટેનો આ પ્રયત્ન છે

પહેલા સ્વેતાબરોએ આપેલી દિગબરોની ઉત્પત્તિ સબધીની કથા જોઈતું અને તેની સમીક્ષા કરીશું અને પછીના પ્રકરણમા દિગબરોએ લખેલી કથાઓ અને તેની સમીક્ષા આપીશું.

મતભેદની શરૂઆત

જૈનધર્મના માન્યોમા પદોનો મતભેદ કેના કેવળી શ્રી જમ્બુવામીના નિર્વાણ પછી તુરત જ ઉત્પન્ન થયો હતો પરંતુ તે થોડા વખતમા એટલે પણ કરીને બદનાહુ સ્વામીના વખતમા તે મતભેદ શમી ગયો હતો અને બંને પક્ષે નિત્યદેહ અને સ્થવિર પ્રપ્તિ બે ને સ્વીકાર કર્યો હતો

પરવુ તે પછી આય' મહાનિરિએ જિનકલ્પના જેવો આચાર પાળવાનું ફરીથી શરૂ કરવાથી વળી પાછો મતભેદ શરૂ થયો હતો. આય' મહાગિરિના શિષ્યો જિનકલ્પ ચાલુ છે એમ માનવા લાગ્યા ત્યારે નરમ દળના સાધુઓ જિનકલ્પ વિચ્છેદ ગયાની વાતને વળગી રહ્યા.

એ મતભેદ પણ બહુ લાંબો ચાલ્યો નહોતો કારણ કે વિપ્રમ કાળના કારણે દિવસે દિવસે શરીર સંસ્થાન હીન હીન થતું જવાથી જિનકલ્પના હિમાયતીઓને નવા સાધુઓમાંથી જરા પણ ઉત્તેજન મળ્યું નહોતું તેથી તે મતભેદ ખીજવાર પણ શાંત થઈ ગયો.

છતાં આ મતભેદનું ઝેર તો સાધુઓમાં રેડાઈ ગયું હતું તે નાબૂદ થયું નહોતું અને આય'રક્ષિત સૂરિએ જ્યારે તેમના પિતાને વલ્લધારી રહેવા દઈને મુનિ દીક્ષા આપી ત્યારે ગમ્મ દળના સાધુઓમાં ફરીથી ઉગ્ર મતભેદ શરૂ થયો એમ દેખાય છે કારણ કે આય'રક્ષિત સૂરિના સ્વર્ગગમન પછી ફક્ત (દિગંબર મત પ્રમાણે) નવ વર્ષ પછી અને (શ્વેતામ્બર મત પ્રમાણે) બાર વર્ષ પછી દિગંબર અને શ્વેતામ્બરના નામથી બન્ને સંપ્રદાયો છૂટા પડ્યા.

છૂટા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ

જે પક્ષ છૂટા પડવાનું તાત્કાલિક કારણ એ છે કે મયુરાની પાસેના “રહસીર” નામના ગામમાં આય'કૃષ્ણના શિષ્ય સિવ-જૂતિએ જિનકલ્પની ચર્ચા ઉભી કરી અને પોતે જિનકલ્પી બનીને લાખા કાળથી શાંત થયેલ મતભેદને નવપલ્નવિત કર્યો.

મયુરામાં કકાલી દીવામાંથી જૈન શ્વેતામ્બર પરપરાના આચાર્ય આય' કલ્પદત્તી એક અર્ધ નગ્ન મૂર્તિ નીકળી છે તે પ્રાપ્ત વિક્રમની ખીજ મદીની શરૂઆતમાં નિર્મિત થઈ હતી મયુરાની આસપાસ તથા તેના પશ્ચિમ પ્રદેશમાં પણ પૂરાંકાળથી ‘કૃષ્ણ મન્ડ’ અથવા ‘કૃષ્ણરિંગમન્ડ’ નામથી પ્રસિદ્ધ શ્વેતામ્બર આચાર્યનો એક પ્રાચીન મન્ડ સ્થપિત થયો હતો અને તે વિક્રમની ૫૬૨મી સદી ’ નો હતો.

કાળમાખ્યનો વિચાર કરતા સમજાય છે કે હિંદુ મૂર્તિવાળા તથા ગચ્છના આદિ પુરુષ એ જ આયં કૃષ્ણ હતા કે જેના શિષ્ય શિવભૂતિએ જિનકલ્પનો સ્વીકાર કર્યો હતો.

દિગંબર આચાર્યોએ નિયમપૂર્વક શૌરસેની ભાષાનો સૌથી અધિક આદર કર્યો છે તે શૌરસેની ભાષા મયુરા અને તેની આસપાસના પ્રદેશમાં પ્રચીન કાળથી ચાલુ હતી તેથી એમ સમજાય છે કે દિગંબર શાખાનું મૂળ ઉદ્ભવ સ્થાન શૌરસેન દેશ હતો કે જેની રાજધાની મયુરા હતી.

શિવભૂતિનો જ્ઞાતાત શ્રેષ્ઠ આવશ્યક મૂળ ભાષ્ય અને ચૂર્ણામાં આપેલો છે તે જ્ઞાતાત જેમનો તેમ ઇતિહાસ વિચારે પ શ્રી કલ્યાણ વિજયજી મહારાજે શ્રવેતાબર સપ્રદાયની માન્યતા બાણી શકાય તેટલા માટે પ્રમિદ કરેલ છે તે જ્ઞાતાતનો અનુવાદ હું અહીં આપુ છું.

શિવભૂતિનું જ્ઞાતાંત

ભગવાન મહાવીર સિદ્ધ થયાને ૬૦૯ વર્ષ વ્યતીત થયા ત્યારે રથવીરપુરમાં ખોટિકો (દિગંબર)નું દર્શન ઉત્પન્ન થયું રથવીરપુર નગર હતું ત્યાં દીપક નામનું ઉદ્યાન હતું આયં કૃષ્ણ નામના આચાર્ય ત્યાં પધાર્યા.

ત્યાં સહજમય શિવભૂતિ નામના એક આદમી રહેતા હતા એક સમયે તેમની જીએ તેની સાસુને ફરિયાદ કરતા કહ્યું—એ હમેશા અરધી રાત્રે ઘેર આવે ત્યાં સુધી હું જૂખી જાગતી બેસી રહું છું.

સાસુએ કહ્યું—આજે જારણા બધ કરીને સુઈ જાજો હું જાગીશ.

તે સુઈ ગઈ મધરાતના સમયે તેણે જારણા ખખડાવ્યા ત્યારે માતાએ ફિંગર આપતા કહ્યું—અત્યારે જ્યાં જારણા ખુલ્લા દેખાય ત્યાં ચાલ્યો જા.

તે ચાલ્યો ગયો અને તપાસ કરતા તેણે સાધુઓનો ઉપાશ્રય ખુલ્યો જોયો. અરે જઈ સાધુઓને વદન કરતા તેણે કહ્યું—મને પ્રવળ્યા આપો.

પરંતુ સાધુઓએ તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી નહિ ત્યારે તેણે પોતે પોતાની મેળે લોચ કરી નાખ્યો ત્યાર પછી તેને સાધુનો વેપ આપ્યો અને સાધુઓ તેની સાથે ત્યાથી ચાલી નીજ્યા.

કાળાતરે સાધુ ફરીથી ત્યાં આવ્યા રાજાએ શિવભૂતિને એક બહુમૂલ્ય કબજા આપ્યું.

આચાર્ય કહ્યું—સાધુઓને તેની શી જરૂર છે? તે એ કેમ લીડુ?

એમ કહીને તેને પૂજ્યા પિના જ કમલને ફાડીને તેની નિપદાઓ (નિશીથિઓ) કરી નાખી તેથી શિવભૂતિ બહુ જ નારાજ થયો.

એક દિવસ જિનકલ્પિક સાધુઓનું વર્ણન ચાલી રહ્યું હતું કે જિનકલ્પિક બે પ્રકારના હોય છે—પાણ્ડિપાત્ર અને પાત્રધારી.

(નોંદ—અહીં જિનકલ્પિક બે પ્રકારના કહ્યા—(૧) પાણ્ડિપાત્ર એટલે હાથમાં ભોગન લેનારા (૨) પાત્રધારી એટલે ભોગન માટે પાન રાખનારા.

પરંતુ અહીં જનકલ્પી વસ્ત્રધારી હોય એમ કહ્યું નથી એટલે જિનકલ્પીને વસ્ત્રધારી કહેનારા કેવા જૂઠા છે તે મમજી શકાશે,

—ન ગિ શેઠ)

ત્યારે શિવભૂતિએ પૂછ્યું—આગકાન આટલી બધી ઉપાધિ કેમ રાખનારા આવે છે? જિનકલ્પ કેમ આચરવામાં નથી આવે?

આચાર્ય—આ સમયે તે વિચેદ્ય ગયો છે તેથી તે આચરવામાં આવતો નથી.

શિવભૂતિ—વિચ્છેદ કેમ જાય ? હું આચરું છું. પરંપરાકારીઓ તો એમ જ કરવું જોઈએ ઉપધિ, પરિગ્રહ આ માટે જોઈએ ? પરિગ્રહમાં કપાય, મૂર્છા, ભય આદિ ધણા દોષ છે શાસ્ત્રમાં પણ અપરિગ્રહત્વ જ કહેન છે જિનેશ્વર ભગવાન પણ અચેતક જ હતા માટે અચેતકતા જ સારી છે

શુરુ—તો તો શરીરનો પણ ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ કારણ કે કોઈને શરીર પર કપાય મૂર્છા આદિ ચર્ષ જાય છે શાસ્ત્રમાં અપરિગ્રહત્વ કહ્યું છે પણ તેનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે સાધુએ ધર્મોપકરણ ઉપર પણ મૂર્છા કરી નહિ જોઈએ જિન પણ એકાત અચેતક નહોતા શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે સર્વ જિનેશ્વર એક દેવદ્રખ્યની સાથે દીક્ષિત થયા હતા

(નોંધ—મૂર્છા વિના ઉપકરણો રાખી શકાય એવો મૂર્છાનો ખોટો અર્થ તેમજ જિન અચેતક નહોતા એવો ખોટો અર્થ કરવામાં સાધુઓ તે વખતે ફેટલા બધા કુશળ થઈ ગયા હતા તે આ હકીકત બતાવી આપે છે. આ રીતે જ મૂર્છા નહિ હોવાનો દોગ કરીને અને પોતાની નિર્બળતા ધુપાવીને ઉપકરણો વંચારતા ગયા અને શિથિલાચાર પોષતા ગયા.—ન ગિ રોક)

આ પ્રમાણે સ્થવિરોએ શિવભૂતિને સમજાવ્યા પણ કર્મોત્પન્ને વશ થઈને તેઓ વસ્ત્રો છોડીને ચાલ્યા ગયા.

ઉત્તરા નામની તેમની એક બહેન હતી તેણી ઉદ્યાનમાં રહેલા શિવભૂતિને વ ના કરવા ગઈ અને તેને જોઈને તેણીએ પણ વસ્ત્રો ત્યાગી દીધા તેણી બિક્ષુ થઈ ગામમાં ગઈ તેને જોઈને એક ગણિકાએ વિચારું કે આને લઈને લોકો અમારાથી વિરક્ત થઈ જશે તેથી તે વેસ્ત્રાએ ઉત્તરાના ઉર પ્રદેશ પર એક વસ્ત્ર બાધી દીધું

તે આજ્યો ગયો અને તપાસ કરતા તેણે માધુઓનો ઉપાશ્રય ખુલો જોયો અને જઈ સાધુઓને વદન કરતા તેણે કહ્યું—મને પ્રવ્રજ્યા આપો.

પરંતુ માધુઓએ તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી નહિ ત્યારે તેણે પોતે પોતાની મેળે સોય કરી નાખ્યો ત્યાં પછી તેને માધુનો વેપ આપ્યો અને માધુઓ તેની માથે ત્યાથી ચાલી નીકળ્યા.

કાળાતરે સાધુ ફરીથી ત્યાં આવ્યા રાત્રીએ શિવમૂર્તિને એક બહુમૂલ્ય કપડાં આપ્યું.

આચાર્ય કહ્યું—માધુઓને તેની ત્રીજી જરૂર છે તે એ કેમ લીધું ?

એમ કહીને તેને પૂજ્યા વિના જ કમનને ફાડીને તેની નિપજાઓ (નિરીધિઓ) કરી નાખી તેથી શિવમૂર્તિ બહુ જ નારાજ થયો.

એમ જિવન જિનકપિક સાધુઓનું વર્ણન ચાલી રહ્યું હતું કે જિનકપિક મે પ્રકાશના હોન છે—પાણિપાત્ર અને પાત્ર વાગી

(નોંધ—અહીં જિનકપી મે પ્રકાશના કહ્યા—(૧) પાણિપાત્રી એટલે હાથમાં બોજન લેનારા (૨) પાત્રધારી એટલે બોજન માટે પાત્ર રાખનારા.

પરંતુ અહીં જનકલ્પી વસ્ત્રધારી હોય એમ કહ્યું નથી એટલે જિનકલ્પીને વસ્ત્રધારી કહેનારા કેવા જૂઠા છે તે મમજી સમજાશે.

—ન. ગિ રોડ)

ત્યારે શિવમૂર્તિએ પૂછ્યું—આજકાલ અટલા બધી ઉપાશ્રિ કેમ રાખવામાં આવે છે ? જિનકલ્પ કેમ આચરવામાં નથી આવતો ?

આચાર્ય—આ નમરે તે વિન્ડે ગયો છે તેથી તે આચરવામાં આવતો નથી.

રાજના એક અગરક્ષક હતા. તે સાધુઓની પામે ધર્મ સાબળીને શ્રાવક યર્ધ ગયા એની એ જ આજીવિકા હતી તેથી તે તેની તનવાર લોખડને બદલે કાઠની રાખતો હતો તેના મિત્રે રાજને કહી દીધું કે એ તો સાકડાની તલવાર રાખે છે રાજએ તેની તત્તવાર બતાવતા કહ્યું શ્રાવકે અમ્યગ્દષ્ટિ દેવતાનું સ્મરણ કરીને તનવાર મ્યાનમાથી ખેચી કાઢી તો લોહાની તત્તવાર નીકળી

રાજએ પેના ચાડી ખાનાર પુરુષ તરફ જોયું તો તે ખસિયાણો પડી ગયો ત્યારે શ્રાવકે રાજના ચરણોમા નમન કરીને સત્ય વાત કહી દીધી તેને ચડમ્હુ નામનો પુત્ર હતો તેણે દીક્ષા લઈને બ્રોટિકોની ઉત્પત્તિ કરી

આ પ્રમાણે શ્વેતાંબર પ્રાચીન સાહિત્યમા શિવભૂતિના પિતાનો વૃત્તાત છે.

શિવભૂતિના વૃત્તાત ઉપર શ્રી કલ્યાણવિજયજીની સમીક્ષા

શ્વેતાંબરગ્રંથોએ લખેલ શિવભૂતિનું વૃત્તાત અક્ષરશ સત્ય હોવાનો ખલે આપણે દાવો ન કરીએ પરંતુ તેના પિતા અગરક્ષક હતા, તેની સહઅમત તથા ચડમ્હુ જેની ઉપાધિઓ તથા દીક્ષા લીધા પછી રાજની તરફથી અમૂલ્ય કબ્બલની ભેટ ધત્યાદિ એની વાતો છે કે શિવભૂતિ રાજ કર્મચારી હોવાની અને કુટુંબના અપમાનથી ઘર છોડી ચાલી નીમળવાની વાત માનનામા સદેહ ગ્રહેનો નથી

અને એના રાજ માન્ય મનુષ્યને રાજ તરફથી મળેલી ભેટ સખધમા ગુરુનો ઉપાલબ તથા એ ચીજનો નાશ કરી દેવો એ પણ અસ્પ અપમાનજનક ઘટના છે આ ઘટનાથી ઉત્તેજિત યર્ધને શિવભૂતિ ગુરુની વિરુદ્ધ યાય અને તે પણ વખના સખધમા જ વિરુદ્ધ યાય તે પણ સ્વાભાવિક છે

જે કે તેણીની ઇચ્છા વચ્ચે રાખવાની નહોતી પણ શિવભૂતિએ કહ્યું—રહેવા દે આ તને દેવતાએ આપ્યું છે

શિવભૂતિએ કોડકુડ અને વીર નામના બે શિષ્ય કર્યા અને ત્યાથી પરપરા ચાલી

ભાષ્યનો પાઠ “કોડિન્નકોડ વીરા” છે ચૂર્ણકારે “કોડિન્ન” “કોટવીરા” એમ પદચ્છેદ કર્યો છે અને શિવભૂતિના શિષ્ય લખ્યા છે પરંતુ અમારા વિચારથી કોડિન્નકોડ એ કુડકુડનું અપભ્રંશ છે અને “વીર” એ વીરનદી, વીરસેન કે તેને મળતા નામવાળા આચાર્યનું નામ છે ભાષ્યમા તેને શિવભૂતિના શિષ્ય લખ્યા નથી પણ ‘પરપરાપચંક’ લખેલ છે એથી સ્પષ્ટ છે કે શિવભૂતિના દીક્ષા શિષ્ય નહિ પણ પરપરા શિષ્ય હતા ખૂબ પ્રસિદ્ધ ચવાથી અથવા દિગંબર સાખામા મહત્વપૂર્ણ કાર્યકર હોવાથી ભવિષ્યકારે શિવભૂતિની પછી તેનો નામોલ્લેખ કર્યો છે

બોટિક શિવભૂતિએ તથા ઉત્તરાએ પોતાની તકબુદ્ધિથી સ્થવીર પુરમા આ બિશ્વાદર્શન ઉત્પન્ન કર્યું

બોટિક શિવભૂતિથી બોડિપલિંગની ઉત્પત્તિ થઈ અને મોડિન્ન કોડવીર પરપરા સ્પષંક ઉત્પન્ન થઈ

આ પ્રમાણે સ્વેતાબર અંથમા દિગંબર સપ્રદાયની ઉત્પત્તિ સખંતમા મૌલિક વૃતાત છે. પછીના અથકારોએ જે કંઈ પણ આ નિયમમા લખ્યું છે તે સર્વ આ વૃતાતના આધાર પર લખ્યું છે

શિવભૂતિના પિતાનો વૃતાત

પચક૮૫ ચૂર્ણમા શિવભૂતિનું નામ ‘ચકક’ એમ જતા પુ છે અને ત્યાં તેના પિતાના સખંતમા પણ થોડો વર્ણાત લખેલ છે તે વાચકોના અવલોખનાર્થે અહીં લખેલો છે

સેતી વખતે ઔત્સર્ગિક લિંગ (નગ્નતા) ધારણ કરવું મેળું છે ”
(ગાથા ૭૭)

“ જોને વિહારમર્યામા માનસિક, વાચિક તથા ક્રાયિક દોષ નિશ્ચિન રૂપથી લાગ્યા હોય તે પણ મથારાના સમયે આત્સર્ગિક લિંગ ધારણ કરે.”

“ જો સ્થાન યોગ્ય ન હોય, મસ્તારક સેવાવાળા મહર્ષિ કે લજ્જરનીન હોય, એન્ડ હોકોની વસ્તી હોય, સ્વજન ત્યા વિદ્યમાન હોય તો આપવાદિક લિંગ પણ રહી શકે છે

“ સ્ત્રી પગિમિત ઉપધિ રાખતી હોય તેને માટે આગમમા ઔત્સર્ગિક તથા આપવાદિક લિંગ કહ્યા છે તે સથારા વખતે રાખે ” (ગાથા ૮૧)

શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ઔત્સર્ગિક લિંગમા (૧) અચેલકતા, (૨) કેશનોમ, (૩) કાર્યોત્સર્ગ અને (૪) પ્રતિલેખન—એ ચારને ઔત્સર્ગિક લિંગ કહેલ છે (ગાથા ૮૦)

આપવાદિક લિંગમા શેની છૂટ છે તેનો શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ખુનાસો કર્યો નથી તથાપિ મહર્ષિક અને લજ્જરનીજને આપવાદિક લિંગની છૂટ આપવાથી એ વાત સ્વયં સિદ્ધ થઈ જાય છે કે આ આપવાદિક લિંગમા ત્રણની છૂટ અવશ્ય હતી.

દર્શન પાહુંડનો ઉદ્દેશ

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના દર્શન પાહુંડ (પ્રાબૂત) ની ૨૪મી ગાથામા પણ આપવાદિક લિંગમા વસ્ત્રાદિ રાખવાનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેની ટીકામા શ્રુતમાંગર સૂરિએ વાત કહી છે—

(૧) પાછળના સમયમા દિગ્ગજ ભદારકોમા વસ્ત્ર પહેરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી તેનો આરભ માજ્યગદ્યો ભદારક વસતકીર્તિથી થયો.

શિવભૂતિએ આયં કૃષ્ણની સાથે ઉપધિ ન રાખવાના સમવશ ને દલીલો કરી છે તેનો સાર એટલો જ છે કે ઉપધિ કપાવ, મૂર્ખા અને ભય ધત્તાદિનું કારણ છે તેણે એમ નથી કહ્યું કે ઉપધિ રાખવાથી મુક્તિ નથી મળતી. એથી જિલદી આર્થા ઉત્તરને વસ્ત્ર રાખવાની સમતિ દીધી કારણ કે સાધુ અચેતક થાય તેમા શાસ્ત્રનો આધાર છે પણ સ્ત્રીને એમ કરવામા કદપાધ્યયનની સ્પષ્ટ નિષેવાજા છે. શિવભૂતિ એ ભણતા ન હોય એ સભવિત નથી. તેથી તેમણે ઉત્તરાને અચેતક ન થવાની આજ્ઞા કરી.

આ વિષયમા ગણિકા દ્વારા તેને વસ્ત્ર આપવાની જોવાત કરવામા આવી છે તે સભવ છે કે તે માત્ર દ્વેષનું જ પરિણામ હતું.

શિવભૂતિએ વસ્ત્રપાત્ર નહિ રાખવાનો ઉત્કૃષ્ટ બિનકલ્પ સ્વીકાર્યો હતો તો પણ આગળ જતા તેને અનુભવ થયો કે આ રીતનો ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ લાભો સમય આવવો કઠિન છે તેથી તેમણે સાધુઓના આપનાદિક લિંગનો પણ સ્વીકાર કર્યો.

આ વાત વાચકે અમારી કોરી કલ્પના સમજવી નહિ કારણ કે દિગંબર સપ્રદાયના પ્રાચીન ગ્રંથોમાથી જ આ વાત પ્રમાણિત થાય છે

લગવતી આરાધનાના ઉદ્દેશો

દિગંબર સપ્રદાયના ધુરવર આચાર્ય આચર્ય શિવકોટિ પોતે હસ્તકોણ હતો તેઓ તેમના ‘લગવતી આરાધના’ ગ્રંથમા લખે છે કે—

“જેઓ ઔત્સર્ગિક વિગમા રહેવાવાળા છે તેને માટે તો એ વિગ છે જ પણ આપવાદિક નિગવાળાએ પણ સમારો

લેતી વખતે ઔત્સર્ગિક લિંગ (નગ્નતા) ધારણ કરવું મેળું છે ”
(ગાથા ૭૭)

“ જોને વિહારવ્યામા માનસિક, વાચિક તથા ક્રાયિક દોષ નિશ્ચિન રૂપથી હાજ્યા હોય તે પશુ મથારાના સમયે આત્સર્ગિક લિંગ ધારણ કરે ”

“ જો સ્થાન યોગ્ય ન હોય, મસ્તારક લેવાવાળા મહર્દિક કે લજ્જાશીલ હોય, મ્લેચ્છ ભોડોની વસ્તી હોય, સ્વચ્છ ત્યા વિદ્યમાન હોય તો આપવાદિક લિંગ પશુ રહી શકે છે

“ જો પરિમિત ઉપધિ રાખતી હોય તેને માટે આગમમા ઔત્સર્ગિક તથા આપવાદિક લિંગ કહ્યા છે તે સચારા વખતે રાખે ” (ગાથા ૮૧)

શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ઔત્સર્ગિક લિંગમા (૧) અચેક્ષતા, (૨) કેશનોય, (૩) કાર્યોત્સર્ગ અને (૪) પ્રતિલેખન—જો આરને ઔત્સર્ગિક લિંગ કહેલ છે (ગાથા ૮૦)

આપવાદિક લિંગમા શેની છૂટ છે તેનો શ્રી શિવકોટિ આચાર્યે ખુનાસો કર્યો નથી તથાપિ મહર્દિક અને લજ્જાશીળને આપવાદિક લિંગની છૂટ આપનાથી જો વાત સ્વયં સિદ્ધ મર્ઠ જાય છે કે આ આપવાદિક લિંગમા વચ્ચની છૂટ અવશ્ય હતી.

દર્શન પાહુંડનો ઉલ્લેખ

શ્રી કુદકુ દાસ્યાર્યના દર્શન પાહુંડ (પ્રાબત) ની ૨૪મી ગાથામા પશુ આપવાદિક લિંગમાં વસ્ત્રાદિ રાખવાનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેની દીકામા શ્રુતમાગર મુરિએ વાત કહી છે—

(૧) પાછળના સમયમા દિગંબર ભટ્ટારકોમા વસ્ત્ર પહેરવાતી પ્રવૃત્તિ આવી તેનો આરભ માનવગદમા ભટ્ટારક વસતકીર્તિથી થયો

(૨) રાજનદિ વર્ગના મનુષ્ય ચૈરામ્બરીજ હોય, જે લિંગશુદ્ધિ રહિત હોય, જેની પુરુષેન્દ્રિય વિકૃત હોય અથવા જે લજ્જન્તરીજ હોય અથવા ઠડી આદિ સહન કરવામા જે અસમર્થ હોય તે અપવાદ લિંગ રૂપ ચઠાર્ધ, વસ્ત્ર આદિથી લજ્જન્ત અને શીત દ્રવ્ય કરી શકે છે

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીને પરિત્ત ઉપાનિ ઉપરાંત ઔત્સર્ગિક અથવા આપવાદિક લિંગ રાખનાની આજ્ઞા આપવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પહેલા દિગ્બર સંપ્રદાયવાળા ધાર્મિક યોગ્યતાના નાતે સ્ત્રી કે પુરુષમાં કંઈપણ અતર માનતા નહોતા. સ્ત્રીને સર્વથા નમ્મ રહેવાનો નિષેધ હતો તે પછી તેમની આત્મોન્નતિની યોગ્યતા પુરુષોથી હીન માની નહોતી. પાછળના આચાર્યોએ માન્યતા ફેરવી.

પાછળના દિગ્બર આચાર્યોએ સ્ત્રીઓની પાત્રતા ગુણસ્થાનકથી આગળ વડવાની યોગ્યતા માની નહીં, અને પછી તે માસમાસના ઉપવાસ કરવાવાળી તથા ચારિત્ર પાળનાવાળી માંબી પછી કેમ ન હોય પાછળના દિગ્બર અથમરોના મત-રી સ્ત્રી એટલી જ આત્મોન્નતિ કરી શકે કે જેટલી એક દેશવિરતિ ગૃહસ્થ શ્રાવક કરી શકે છે

પરંતુ અમે સમગ્રએ છીએ તે પ્રમાણે ભગવતી આરાવના અથના કર્તા આચાર્ય શિવકોટિ, આર્યા અને માધુની યોગ્યતામા કંઈ અતર-ફર મમજતા નહોતા- એ જ કારણ છે કે તેમણે આર્યાઓના મરણને પાળપડિત મરણ ન માનતા 'પડિત મરણ' માનેત છે

પ્રાચીન દિગ્બરઆચાર્યોના અથોમા ઉપધિના ઉલ્લેખો

પ્રાચીન દિગ્બરઆચાર્યો ફૂત અથોમા અમણ અને આર્યાઓની ઉપધિમા કયા કયા ઉપકરણ રહેતા હતા તેનો નિર્ણય નેવામા આવેતો

નથી તો પણ ઉક્ત આપનાદિક લિંગોના વિગ્નાનથી તથા ઉક્ત
અથના થોડા અન્ય ઉ લેખોથી એ નિશ્ચિત છે કે તેઓ વસ્ત્ર
તથા પાત્ર અવશ્ય રાખતા હતા, પણ એ પ્રવૃત્તિને તેઓ
ઉત્સર્ગ માર્ગ ન કહેતા અપનાદ માર્ગ કહેતા હતા.

વાચકોના વિનંદાર્યો દિગ્ગજ ન પ્રત્યક્ષ પણ સાધુઓને માટે
પાત્રો રાખવાનું અનિવાર્ય કરે છે એના ઉદ્દેશો અહીં ઉદ્ધૃત
કરીએ છીએ

શિવકોટિ આચાર્ય ભગવતી આરાધના અથમા સાધુઓએ કરવાના
કાચિ વિનયનુ વર્ણન કરતા કહે છે કે—

“આમન દેવુ, ઉપદ પુ દેવુ, ઉચિત રીગ્ગેનો સ્પર્શ
કરવો (વિશ્રામને માટે પગથપી વગેરે કરવું), મમયોચિત કાચ
કરવું, ભોજન નાવવું, મથારો કરવો, ઉપકરણોની પ્રતિરોપના
કરની છત્યાદિ સરીતથી સાધુ વર્ગનો ઉપકાર કરવો તે કાચિક
વિનય છે” (ગાથા ૧૧૯ થી ૧૨૨)

ભગવતી આરાધનાની ગાથા ૩૦૫-૩૦૬ માં સ્પષ્ટ રીતે
આહાર ઔપધિ દ્વારા માધુ અન્ય માધુની વૈયાટ્ય કરે એવું વિવાન
કરતા કહે છે કે—

“નિનામ ધ્યાન, આમન, ઉપધિ તથા ઔપધિક
ઉપકરણોની પ્રતિરોપના કરની, આહાર ઔપધિ, વાચના દેની,
મળમૂત્ર આદિને બહાર પ દના, શરીર મર્દન કરવું વગેરેને
વૈયાટ્ય કહે છે”

એ જ ગાથા થોડા પરિવર્તન સાથે કુદકુદાચાર્યના મૂળાચાર
અથમા પચાચાર અધિકારમાં પણ આવેલી છે

ભગવતી આરાધનાની ગાથા ૬૬૨ થી ૬૬૫ માં સંલેખના
કરવાવાળા સાધુની સેવા સબધી વ્યવસ્થા બતાવતા શિવકોટિ
આચાર્ય કહે છે કે—

(૨) રાગદિ વર્ગના મનુષ્ય વૈરાગ્યરીણ હોય, જે લિંગશુદ્ધિ રહિત હોય, જેની પુરુષેન્દ્રિય વિકૃત હોય અથવા જે લજ્જાચીણ હોય અથવા ઠીઠી આદિ સહન કરવામાં જે અસમર્થ હોય તે અપવાદ લિંગ રૂપ ચટાઈ, વસ્ત્ર આદિથી લજ્જા અને રક્તિ દૂર કરી શકે છે.

ઉપર પ્રમાણે સ્ત્રીને પરિત્ત ઉપાધિ ઉપરાંત આંતરિક અથવા આપવાદિક લિંગ રાખનાની આજ્ઞા આપવાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે પહેલા દિગંબર સંપ્રદાયનાળા ધાર્મિક યોગ્યતાના નાતે સ્ત્રી કે પુરુષમાં કઈપણ અતર માનતા નહોતા. સ્ત્રીને સર્વથા નગ્ન રહેવાનો નિર્ણય હતો તો પણ તેમની આત્મોન્નતિની યોગ્યતા પુરુષોથી હીન માની નહોતી. પાછળના આચાર્યોએ માન્યતા ફેરવી.

પાછળના દિગંબર આચાર્યોએ સ્ત્રીઓની પાત્રતા ગુણસ્થાનકથી આગળ વચવાની યોગ્યતા માની નથી, ભલે પછી તે માસમાસના ઉપવાસ કરવાવાળી તથા ચારિત્ર પાળનાવાળી માફરી પણ કેમ ન હોય. પાછળના દિગંબર ગ્રંથકારોના મતથી સ્ત્રી એટલી જ આત્મોન્નતિ કરી શકે કે જેટલી એક દેશવિરતિ ગૃહસ્થ શ્રાવક કરી શકે છે.

પરંતુ અમે સમજીએ છીએ તે પ્રમાણે ભગવતી આરાધના ગ્રંથના કર્તા આચાર્ય શિવકોટિ, આર્યા અને સાધુની યોગ્યતામાં કઈ અતર-ફરક સમજતા નહોતા- એ જ કારણ છે કે તેમણે આર્યાઓના મરણને બાળપણે મરણ ન માનતા 'પણિત મરણ' માનેલ છે.

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યોના ગ્રંથોમાં ઉપધિના ઉલ્લેખો

પ્રાચીન દિગંબરાચાર્યો કૃત ગ્રંથોમાં ગ્રંથ અને આર્યાઓની ઉપધિમાં કયા કયા ઉપકરણ રહેતા હતા તેનો નિષ્કૃંપ જોવામાં આવતો

ગણ, કુળ અને મુખના આહાર, ઔષધ આદિથી વિનય વૈયાકૃત્ય કરવાની સાધુઓને આગ્રહ કરતા હતા,

—ક્ષપકને માટે ચાર ચાર સાધુઓને આહારપાણી લાવવાને તથા મળમૂત્ર પરદાવી આવવાને માટે નિયત કરવાનું વિધાન કરેલ છે,

—ક્ષપકને સર્વ પ્રકારના ભોજન લાવી દેવા તથા તેલઆદિના કામળા કરાવવાની સલાહ દેતા હતા

—અને જે આચાર્ય સાધુઓને માટે સાધ્વીઓના સ્થાનમાં આહારપાણી કરવાનો નિષેધ કરતા હતા

તે આચાર્યના સંબંધમાં શું એમ કહી શકાય કે તેઓ પાત્ર રાખવાના વિરોધી હતા ?

આપણે જાણીએ છીએ કે તેઓ પોતે હાથમાં ભોજન કરવાવાળા હતા તો પણ સાધુઓને ઉપર મુજબ ઉપદેશ દેતા હતા એનો અર્થ એ જ છે કે તેમના સમયમાં અપવાદ માર્ગથી વસ્ત્રપાત્ર રાખવામાં આવતા હતા.

જો એમ ન હોત તો એ સર્વ પાત્ર-સાધ્ય કાર્યોના વિધાનનો કંઈ અર્થ થતો નથી

અને ‘ગૃહસ્થના ઘરમાં જ સાધુ ભોજન કરે’ એવો પહેલાં એકાંત નિયમ હોત તો સાધ્વીના ઉપાશ્રયમાં આહાર કરવાના નિષેધની આવશ્યકતા પડત નહિ.

અપવાદ માર્ગ નિયત કરવો પડ્યો

ઉપર કહેવાઈ ગયું છે કે શિવશૂતિએ પ્રારબ્ધ પોતાના આશ્ર-શુથી જિનકલ્પનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો પણ આગળ

“ભવિષ્યવાન અને સરળ પ્રકૃતિના ચાર મુનિ તેને માટે યોગ્ય નિર્દોષ આદાર લાવે તથા ચાર મુનિ નિર્દોષ પાણી લેવા, ચાર મુનિ ક્ષપકને માટે પ્રસ્તુત કરેલા આદાર પાણીના દ્રવ્યોની સાવધાનીથી રક્ષા કરે અને ચાર મુનિ વૈશાલ્ય કરી ક્ષપકના મળમૂલ આદિને બહાર જઈને પરકી આવી અને સમય પર ઉપધિ, શય્યા સસ્તર આદિની પ્રતિષ્ઠા કરે.”—(આથા ૬૬૨-૬૬૫)

એ જ અથની આથા ૬૬૮ માં કહે છે કે—

“તેલ અને કસેલા દ્રવ્યથી ક્ષપકને વારંવાર કામળા કરાવવા જોઈએ કે જેથી તેની જીભ તથા કાન બળવાન અને સુખ તેજસ્વી થાય.”

વળી આથા ૬૬૮-૬૬૯ માં અથકાર કહે છે કે—

“ક્ષપકની ઈચ્છા હોય તો તેની સમાધિને માટે સર્વ પ્રકારના આદાર લાવીને તેને ખવડાવવા જોઈએ અને પછી એક એક ક્રમ કરતા જઈને પહેલાના આદાર પર લાવવો અને ક્રમે ક્રમે ભોજનનો ત્યાગ કરાવીને તેને ફક્ત પાણી ઉપર લાવવો જોઈએ.”

મૂળાચારના સમાધિકારની ૧૭૪મી આથાની વ્યાખ્યા કરના વસુનદી અમથ્યાચાર્ય લખે છે કે—વૈશાલ્યનો અર્થ શારીરિક પ્રવૃત્તિ તથા આદાર આદિથી ઉપકાર કરવો તે છે.

મૂળાચારના સંભવસારાધિકારની ૬૧ મી આથામાં કહેલ છે કે—

“સાધુઓએ સાધ્વીઓના ઉપાશ્રયમાં રહેવું, ખેતર, સૂવું, બથુવું તથા આદાર નીહાર કરવા (બોળનું કરવું તથા ફેલે જવું) એટલા પાના કરવા નહિ જોઈએ.”

પ્રિય વાચકમણ ! જે આચાર્ય—

—ગુણાધિક, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, કિષ્ક, દુર્ગંજ, સમનોદ

આગમ અને આચાર વિચારના કારણથી તેમને 'ખચ્ચર' સુધીની ઉપમા દેતા પણ અચમ્બા નહિ

જુઓ—પૃટ્ટ પ્રાભુની દીધમા શ્રુતમાગરે લખ્યું છે કે—

યાપનીયાસ્તુ વેસરા દ્વોભય મન્વન્તે, દનત્રય પૂત્રવન્તિ, કલ્પ ચ
ગાચવન્તિ, સ્ત્રીના તદ્વચે મોન, કેવલ્લિ જિન્યના વન્ત્યાહાર, પરદાસને
સપ્તયાના મોગ ચ કથયન્તિ ॥

અર્થ—યાપનીય નધ તથા વેસરા મુ. એ બન્ને ને પ્રો રત્નવચને
પળે છે, કે પ સૂત્ર વોચે છે સ્ત્રીઓ તેજ બને મોક્ષ મળ્ય એમ માને
છે, કેવળી જિનના ક્ષણાદારને માને છે તેમજ પાનીયા (અન્ય નિગે)
તથા મગ્ધા (ગૃહસ્થ ક્ષિગે) મોક્ષ પામે એમ કહે છે

ઉપરના ઉદ્દેશમા યાપનીયોને ખચ્ચરની ઉપમા દેતા માટે
શ્રુતમાગર સૂત્રોએ જે અને કારણો બતાવ્યા છે તેમા 'ખપરાચના' નુ
પણ એક કારણ છે શ્વેતાખર પરપરામા વાર્ષિક પર્યુપણ પર કે પ
વાચનાની રીત ટેકથી ચાલી આવી છે એ જ રીત યાપનીયોમા પણ હતી

આથી સિદ્ધ થાય છે કે શિવભૂતિએ પોતાની
નગન પરપરા અવશ્ય ચલાવી હતી પણ તેમણે પ્રાચીન
આગમોને ઠોકરાવી દીધા નહોતા, અમાન્ય કયા નહોતા.

પ્રાચીન સ્થિતિ પરપરામા પ્રતિદિન સૈયિત્યના ભાવ વધતા રહ્યા
હતા વસ્તીમા રહેવાનું તો તેમણે પહેનેથી શરૂ કરી દીધું હતું તે પછી
ધીરે ધીરે તેઓમા ચારિત્રમાર્ગથી બીજી શિથિલતાઓ પણ પ્રવેશ
પ્રી રહી હતી

સુવિદિત ગીતાઈ મુનિઓ વ્યવસ્થા જાળવી રાખવા માટે ધણા
પ્રયત્નો કરી રહ્યા હતા શિથિલચારીઓના પાસત્યા આદિ નામોથી

જતા અનુભવે તેને શિખડાવ્યું કે વર્તમાન સમયમાં જિનકદંપ ચલાવે સહેલો નથી

એક વ્યક્તિ ગમે તેવું પણ આચરણ કરી શકે છે પણ એવા આચરણ કરનારાનાની પરપાં ચાતુ રાખની તે સહેલું નથી પરિણામ સ્વરૂપ તેમણે પોતાના માર્ગને સ્થવિર માર્ગમાં પરિણામિત કર્યો અને એ ક્રમમાં માર્ગ પાળી ન શકે તેમના માટે આચારાગ્ર સૂત્ર અનુસાર માર્ગ વસ્ત્રપાન રાખવાની ન્યવસ્થાઓ અપવાદ માર્ગ નિયત કર્યો

દક્ષિણમાં જવાનું કારણ

શિવભૂતિના પ્રદાયનો ઉદ્ભવ ઉત્તરાપચમાં થયો હતો પણ ત્યાં તેનો અનિષ્ટ પ્રચાર થઈ શક્યો નહિ, ગરણ્ય સ્પષ્ટ છે તે વખતે પ્રાચીન સ્થવિર મધનું પશું પ્રાપ્ત્ય ત્યાં ફેનાયલું હતું, મથુરાની આસપાસના ૮૨ ગામેમાં જૈન ધર્મ રાજધર્મના રૂપમાં મનાતો હતો એ સ્થિતિમાં શિવભૂતિને પ્રતેમના અનુયાયીઓને ત્યાં ટકવું ધણ કઠિન હતું

એ ક્ષતિ ઈના લીધે એ મનદાયે ઉત્તરાપચથી હરી? દક્ષિણાપચની તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યાં આઠવિક સપ્રદાયના પ્રચારના કારણે પહેલેથી જ નગન માધુઓ તરફ આચારણ જનતાને સહભાવ હતો ત્યાં જવાથી એ મનદાયની પણ મારી કદર થઈ અને ધીરે ધીરે તે પગમર થઈ ગયો. સપ્રદાયનાઓએ પોતાના સપ્રદાયનું નામ મૂળસંઘ રાખ્યું હતું પણ દક્ષિણમાં ગયા પછી તેઓ 'યાપનીય' તથા 'ખમણ' નામથી નિરોપ પ્રસિદ્ધ થયા.

દિગંબર સપ્રદાયનું પૂર્વનામ 'યાપનીય સંઘ' હતું તે મધ્યકેતાબર પરપરાના આચાર વિચારનું અનુસરણ કરવાવાળા હતા તેમજ કેટલાક જૈન આગ્રોને પણ માનવાવાળા હતા પરંતુ પાછળના દિગંબરાચાર્યો યાપનીય-સંઘ સાથેના તેમનો પૂર્વ સંબંધ ખૂલી ગયા અને યાપનીય સંઘ નગનતાના સમર્થક હોવા છતાં પણ કેતાબરોના

આધી સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની છઠી સદી પહેલાની સર્વ દિગંબર પદ્માવલીઓ ફક્ત દત્તકથા માત્ર જ છે અથવા કલ્પનિક છે.

આમ થવાનું સુખ્ય કારણ એ છે કે

વિક્રમની છઠી સદી સુધી તો શ્વેતાબરના જ સર્વ સાહિત્યથી કામ ચાલતું હતું. પણ છઠી સદીમાં એકદમ શ્વેતાબરોનું સર્વ સાહિત્ય અમાન્ય કરાવી દીધું અથવા અસ્પર્શ્ય ગણી લીધું તેથી દિગંબરો પાસે પ્રાચીન આચાર્યોના નામ, સમય અને તેમના કૃમ જાણવાનું કોઈ પ્રમાણિક સત્ય સાધન રહ્યું જ નહિ. તેથી તેમણે કલ્પનાથી ગમે તેમ પ્રાચીન પદ્માવલીઓ ઘડી કાઢી.

મહાત્મા નિનાલુથી એ દુબાર વાં મુધીના આચાર્યોના જે ક્રમ
 તે પદાવલીઓમાં જતાવેલા છે તે તત્ત્વ કપોળમદિપતિ પાચ ચૈઃ
 ૧૧૧૧ દસ શત્રુવધર, એકદશાગ ધર, અગૈકદેશપાત્રી વગેરે આચાર્યોના
 જે નામ અને સમયના ક્રમ પદાવલીઓમાં લખેલા છે તેનું મૂલ્ય
 દત્તધ્યાઓથી અધિક નથી પણ એ વિષયમાં દિગબર પદાવલીઓ
 એમન પશુ નથી

તે પછીના પશુ ધણા સમય મુધીના આચાર્યોના નામ, ક્રમ તથા
 સમયક્રમ વિનિયમ બિનવ્યવસ્થિત છે નામ અને સમય ગમે તેમ લખી
 માયા છે વ્યવસ્થિત સમય માથેની દિગબર પદાવલી મળતી નથી

દિગબર વિનિયમ પડિત નાયુરામજી પ્રેમીએ ભગવતી આરાધનાની
 પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે—

દિગબર મપદાયમાં અગધારીઓ પછીની જોડલી
 પરપગઓ ઉપલબ્ધ છે તે મારું અપૂર્ણ છે અને મૂળ મધ
 અધિ બે પડી ચૂક્યા પછીના કોઈ સમયે સમજ કુટેલી છે
 અને વિનિયમ પરપગઓને જળનાનું તે વખતે કોઈ સાધન
 થી નદેડું

આથી સિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની છઠી સદી પહેલાની સર્વ દિગંબર પદ્માવલીઓ ફક્ત દત્તકથા માત્ર જ છે અથવા કલ્પનિક છે.

આમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે

વિક્રમની છઠી સદી સુધી તો શ્વેતાંબરના જ સર્વ સાહિત્યથી કામ ચાલતું હતું. પણ છઠી સદીમાં એકદમ શ્વેતાંબરોનું સર્વ સાહિત્ય અમાન્ય ઠરાવી દીધું અથવા અરૂપશ્ય ગણી લીધું તેથી દિગંબરો પાસે પ્રાચીન આચાર્યોના નામ, સમય અને તેમના ક્રમ જાણવાનું કોઈ પ્રમાણિક સત્ય સાધન રહ્યું જ નહિ. તેથી તેમણે કલ્પનાથી ગમે તેમ પ્રાચીન પદ્માવલીઓ ઘડી કાઢી.

મહારીર નિર્વાણથી એક હજાર વર્ષ સુધીના આચાર્યોના જે ક્રમ તે પદાવલીઓમાં જતાવેલા છે તે તદ્દન કપોળકલ્પિત છે. પામ ચૌદ પ્રવચન દશ નિશ્ચય, એકાદશાગ્ર ધર, અગૈકદેશપારી વગેરે આચાર્યોના જે નામ અને નમયના ક્રમ પદાવલીઓમાં લખેલા છે તેનું નૂતન દનકથાઓથી અધિક નથી. પણ એ વિષયમાં હિગબર પદાવલીઓ એકમત પણ નથી.

તે પછીના પણ ઘણા નમય સુધીના આચાર્યોના નામ, ક્રમ તથા નમયક્રમ મિનકુત અનવસ્થિત છે. નામ અને નમય ગમે તેમ લખી મળ્યા છે. વ્યવસ્થિત સમય માથેની હિગબર પદાવલી મળતી નથી.

હિગબર નિર્વાણ પડિત નાયુરામજી પ્રેમીએ ભગવતી આરાધનાની પ્રસ્તાવનામાં લખ્યું છે કે—

‘હિગબર મપદાયમાં અગધારીઓ પછીની જોટલી પરપગઓ ઉપવચ્છ છે તે સર્વ અપૂર્ણ છે અને મૂળ સદ્ધર્મ અતિ ભેદ પડી ચૂક્યા પછીના કોઈ સમયે સમઠ કરેલી છે અને વિનિહન પરપગઓને જળનાનું તે વખતે કોઈ સાધન મળ્યું નહોતું.’

ખરી વાત એ છે કે હિગબર મપદાયમાં વીર નિર્વાણથી એક હજાર વર્ષ સુધીની જે પરપરા ઉપવચ્છ છે તે સર્વ મૂળ સદ્ધર્મ વગેરે ભેદ પ્રમાણ પછીથી સમઠ કરેલી છે. કારણ કે પદાવલી નમદ કરનારાઓની પામે તેમની નજીબા યદ્દ ગોતા આચાર્યોની પરપરા જાણનાનું કોઈ સાધન નહોતું ત્યારે તેમની પણ પૂર્વે યદ્દ ગોતા અગ પાડી વગેરેની તથા પૂર્વધરો વગેરેની પરપરા જાણનાનું તો તેમને માટે ભારે કઠિન જ હતું.

પટ્ટપડાગમ

કયાપાહુડ

ભગવતી આરાધના

તત્વાર્થસૂત્ર

આ ચારેય ગ્રંથોના કર્તાનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે—

પટ્ટપડાગમ

આચાર્ય ધરસેન મૌર્યાષ્ટ્રમા ગિરનાર પર્વતની શુક્ષ્મા ધ્યાન ધરતા હતા તેમને એક મને બે પૂર્વે જ્ઞાન હતું અને બીજા મને તેઓ એકાગ્રધારી હતા તેમણે પોતાનો મૃત્યુકાળ નજીક જોઈને શ્રુતજ્ઞાન નિઃકે ન જાય તેટલા માટે તેમણે બે મુનિઓને બોલાવીને તેમને મિદ્ધાત શિષ્યવ્યા, મિદ્ધાતનું જ્ઞાન આપ્યું તે ઉપરથી તે શિષ્યોએ બીજા અગ્રાયણી પૂર્વના ચતુર્થનામના અધિકારમા ચોથા પાહુડ-કર્મપ્રકૃતિપ્રાભુત ઉપરથી પટ્ટપડાગમની રચના કરી

બીજા શિષ્યોએ ધરસેનાચાર્ય પાસેથી થોડા વિસના અવ્યયનથી જ સિદ્ધાંતજ્ઞાન મેળવ્યું હતું તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તેમણે બે પૂર્વે જ્ઞાન મેળવ્યું નહોતું કારણ કે તેટલું જ્ઞાન મેળવતા ઘણા લાંબા વખત લાગે એટલે ધરસેનાચાર્યે બે પૂર્વના ધારક નહિ પણ બીજા માન્યતા પ્રમાણે એકાગ્રધારી હતા એ વાત જ હીક લાગે કે

વળા એ શિષ્યોએ ફક્ત કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભુત ઉપરથી જ પટ્ટપડાગમની રચના કરી છે તેથી પણ એમ સમજાય છે કે તેમણે ધરસેનાચાર્ય પાસેથી કર્મપ્રકૃતિપ્રાભુતનું જ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું કારણ કે કર્મ પ્રકૃતિપ્રાભુત એક નાનું અધ્યયન હતું

આ બે શિષ્યોના મૂળ નામ દિગંજરોએ ક્યાય જણાવ્યા નથી પણ ધરસેનાચાર્ય પાસે અવ્યામ અષાડ સુ ૧૧ ને દિને પૂરા થયો

વેદાર કરીને તેઓ મથુરા આન્યા હોગે ત્યાં કોઈ એક દિવસે
સ્વેતાખર કથામાં વર્ણવેલો પ્રસંગ બન્યો હોગે તેથી ભૂતબલિ
અધના શિવભૂતિ સઘવી છૂટા પડ્યા.

ઉત્તરાપથમાં તેમનો મત ચાલી રાક્યો નહિ તેથી તેઓ
દક્ષિણાપથમાં વિદ્યાર કરી ગયા પુષ્પદત્ત પણ ભૂતબલિ સાથે રહેવા અને
બચેત તેથી તેઓ પણ ભૂતબલિ (શિવભૂતિ)ની સાથે ચાલી
નીમ્યા હશે

અને તે પછી તેમણે પટ્ટખડાગમની રચના કરી તેથી દિગંબર
સપ્રદાયમાં પટ્ટખડાગમ મૂળ સૂત્રના જેવું માનનીય થયું

પીર સ ૬૦૬ સુધી જૈન સઘ એક જ હતો અને તે વખતે
સર્વ માધુઓ તે વખતની સ્વેતાખર માન્યતા અનુસાર ચર્ચાતા હતા
એટલે કે વન, જંગલ કે પર્વતમાં નિવાસ કરતા, નગ્ન રહેતા અને
વસ્તીમાં (નગરમાં) જતી વખતે અગ્રાવતાર અથવા ચોક્ષપદ
પહેરતા હતા અને ઠીકીમાં ચોઢવા માટે કબજ સહિત ત્રણ ચરો
રાખતા હતા

આ ઉપરથી સમજી શકાય કે ધરસેનાચાર્ય, પુષ્પદત્ત તથા
શિવભૂતિ અધના ભૂતબલિ એ સર્વ તે વખતની સ્વેતાખર
માન્યતા પ્રમાણે એક જ જૈન ધર્મના મુનિઓ હતા. એટલે કે
કર્મપ્રકૃતિ પ્રાભુતત્વ જ્ઞાન આપનાર તથા પટ્ટખડાગમ
બનાવનાર એ સર્વ દિગંબર સપ્રદાયના નહિ પણ સ્વેતાખર
માન્યતા મુજબ ચર્ચનારા મૂળ જૈન સઘના જ મુનિઓ હતા.

કથાપાહુંડ

આચાર્ય શુભધર પાચમાં જ્ઞાનપ્રવાહ પૂર્વની દશમી વસ્તુના
(વિભાગના) ત્રીજા પ્રકરણ પેન્નમ્મદોસપાહુંડ ઉપરથી ઉદ્ભૂત કરેલ

ત્યાર બૂતોએ એ શિષ્યની પુષ્પ વગેરેથી પૂજા કરી તેથી ધનમેનાચાર્યે તેનું નામ બૂતમલિ રાખ્યું. અને બીજા શિષ્યની દત્તપક્તિ અસ્તવ્યસ્ત હતી તે બૂતોએ સરખી કરી દીધી તેવી રસમેનાચાર્યે તેનું નામ પુષ્પદત રાખ્યું.

ધનમેનાચાર્યે યોનિપ્રાબુત નામનો અથ રચેલો છે તે ઉપરથી વિદ્વાનોએ તેમનો સમય પીર નિર્વાણું સવત ૬૦૦ ની આસપાસનો ઠગવેલો છે પુષ્પદત તથા બૂતમલિએ તેમની પાસે અધ્યયન કર્યું એટલે તેમનો સમય પણ પીર નિર્વાણું સ ૬૦૦ પછીનો ગણાય.

બૂતમલિ એ મૂળ નામ નથી પણ બૂતોએ પૂજા કરેલ તેથી આચાર્યે તેમનું નામ બૂતમલિ રાખ્યું હતું એ નિશ્ચિત વાત છે.

ગિબર અથ જુતાનતારના શ્લોક ૧૨૮ તથા ૧૩૪ થી ૧૪૪ પ્રમાણે ગિબરના મૂળ નાયક આચાર્ય શિવભૂતિના ચાર નામ બતાવેલા છે તે આ પ્રમાણે—(૧) શિવગુપ્ત (૨) શિવદત્ત, (૩) બૂતમલિ અને (૪) બૂતમલિ.

શિવભૂતિએ જૈન સંપ્રદાયી છટા પડી હિગબર મતની સ્થાપના પીર મ ૬૦૬ માં કરી હતી.

આ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે ધરસેનાચાર્ય પાસે શિષ્યના ગણેલા બે મુનિઓમાંના એક શિવભૂતિ હતા. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી તરત જ, તે વખતે ચાતુર્માસ હોના છતાં ધરસેનાચાર્યે તેમને રવાના કરી દીધા હતા. કારણકે તેમનું મૃત્યુ નજીક હોઈ આ શિષ્યોને કલેશ ન થાય એવી ઈચ્છા હશે.

પુષ્પદત તથા બૂતમલિ ગિરનારથી નીઝળી અકલેશ્વર (બરમ પાસે ગુજરાતમાં) આવ્યા અને ત્યાં ચોમાસુ પૂર કર્યું તે પછી ત્યાંથી

તેથી એ માનવુ યુક્તિનુગત છે કે શિવકોટિ આચાર્યે જે પૂર્વાચાર્યોના અથોનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો સ્વીકાર કરેલ છે તે સ્વેતાન્તર પગપરના છે

શિવકોટિ આચાર્ય ક્યારે થઈ ગયા તે ખામત નિદાનો ચોક્કસ નિશ્ચય કરી શક્યા નથી શ્રી મમતભદ્રાચાર્ય વિક્રમની ખીજ સદીમાં થયા હતા તેમની પાસેથી શિવકોટિ રાજ્યએ દીક્ષા લીધી હતી તે મુનિ શિવકોટિ આચાર્ય થયા હતા

પગલુ તે શિવકોટિ આચાર્યે ભગવતી આરાવના ખનાવી હોય તે માટે શકા રહે છે, કારણ કે ભગવતી આરાધનામા વપરાયેના ગ્રન્થ વજેરે શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની ખીજ મદીમા વપરાતા નહોતા એમ વિદ્વાનોનુ માનવુ છે

શ્રી કુદકુદાચાર્યના મૂળાચાર અથમા પ્રચારાચાર અધિકારમાની ૨૨૨ ગાથામા ૬૦ ગાથા અક્ષરશ્ચ ભગવતી આરાધના અથમાંની છે તે જ પ્રમાણે મૂળાચારના સમાચારાધિકારમાની ગાથાઓ મોટે ભાગે ભગવતી આરાધના અથની છે એટલે શિવકોટિ આચાર્ય કુદકુદાચાર્યની પહેલા એટલે ૭મી સદી પહેલા એ તો નક્કી જ છે

ભગવતી આરાધનામાના શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની ખીજ સદીની આખરમા વપરાતા હતા એમ નક્કી થઈ શકે તો શિવકોટિ આચાર્ય મમતભદ્રાચાર્યના શિષ્ય હતા એમ માનવાને બાધા નડે નહિ નહિતર શિવકોટિ આચાર્ય વિક્રમની ચોથી સદીની આખરમા અથવા પાંચમી સદીની શરૂઆતમાં થયા હોય એમ અનુમાન કરી શકાય

દિગંબર સપ્રદાયની હાલની ઐકાતિક માન્યતા ત્રી કુદકુદાચાર્યે જ ૩૬ કરેલી છે તે પહેલા મૂળ આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે જ નમ્રતા અને આપવાદિક રીતે વસ્ત્ર ધારણની છૂટ હતી અને શિવકોટી આચાર્યે તે પ્રમાણે જ પ્રતિપાદન કરેલુ છે

તેથી એ માનવુ યુક્તિસગત છે કે શિવકોટિ આચાર્યે જે પૂર્વાચાર્યોના અધીનો ઉપયોગ કર્યો હોવાનો સ્વીકાર કરે છે તે શ્વેતાશ્વર પરપગના છે

શિવકોટિ આચાર્ય ક્યારે યર્ષ ગયા તે બાબત વિદ્વાનો ચોક્કસ નિર્ણય કરી શક્યા નથી શ્રી સમતત્ત્વદ્રાચાર્ય વિક્રમની બીજી સદીમાં થયા હતા તેમની પાસેથી શિવકોટિ રાજ્યએ દીક્ષા લીધી હતી તે મુનિ શિવકોટિ આચાર્ય થયા હતા

પરંતુ તે શિવકોટિ આચાર્યે ભગવતી આરાધના બનાવી હોય તે માટે શકા રહે છે, કાગળ કે ભગવતી આરાધનામા વપરાયેલા ગચ્છ વજેરે શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીમાં વપરાતા નહોતા એમ વિદ્વાનોનું માનવુ છે

શ્રી કુદકુદાચાર્યના મૂળાચાર અથવા મત્ત્યાચાર અધિકારમાની ૨૨૨ ગાથામાં ૬૦ ગાથા અક્ષરશઃ ભગવતી આરાધના અર્થમાંની છે તે જ પ્રમાણે મૂળાચારના સમાચારાધિકારમાની ગાથાઓ મોટે ભાગે ભગવતી આરાધના અર્થની છે એટલે શિવકોટિ આચાર્ય કુદકુદાચાર્યની પહેલાં એટલે જી સદી પહેલાં એ તો નક્કી જ છે

ભગવતી આરાધનામાના શબ્દ પ્રયોગો વિક્રમની બીજી સદીની આખરમાં વપરાતા હતા એમ નક્કી થઈ શકે તો શિવકોટિ આચાર્ય સમતત્ત્વદ્રાચાર્યના શિષ્ય હતા એમ માનવાને બાધા નડે નહિ નહિતર શિવકોટિ આચાર્ય વિક્રમની ચોથી સદીની આખરમાં અથવા પાંચમી સદીની શરૂઆતમાં થયા હોય એમ અનુમાન કરી શકાય

હિગબર સપ્રદાયની હાલની એકાતિક માન્યતા શ્રી કુદકુદાચાર્યે જ રૂઢ કરેલી છે તે પહેલાં મૂળ આચારાંગ સૂત્ર પ્રમાણે જ નમ્નતા અને આપવાદિક રીતે વજ્ર ધારણની છૂટ હતી અને શિવકોટી આચાર્યે તે પ્રમાણે જ પ્રતિષ્ઠાન કરેલું છે

૧૧ીં ભગવતી અનાનામા સાધુના મૃત સરીર માટેના વિધાનથી દર્શાવે છે તે પણ જનન આવશ્યક સૂત્રમાથી લીધેલી છે

ગિબરે નિકમની ખીચ મનીમા છટા પજા દતા તેા પણ નિકમની પચમી નીના ના સુધી દિગબરો શ્વેતાખરના આગમ પ્રયોના છુટી પચાગ ના દતા નેથી શિવકોટિ આચાર્યે તેમના ભગવતી આગધન નયમ નનાખ માન્ય પ્રયોનો ઉપયોગ કર્યો હતો નના ન આચાર્ય નરી

પરંતુ મ્હેનતુ ન પચ એ છ કે શિવકોટિ આચાર્ય દિગબરે મ પ્રધાયમા ઘણેલા હતા પરંતુ ભગવતી આગધનામા તેમની પ્રરૂપણા મૂળ જૈન ધર્મના અને શ્વેતાખર માન્ય આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણુ તેમજ કેટલીક રૂઢિતુ પ્રતિપાદન શ્વેતાખર આગનાયને અનુસરતુ હતુ અને ભગવતી આરાધનામા ઘણા શાસ્ત્રો અને પરિભાષાઓ શ્વેતાખરી છે પણ દિગબરે સાહિત્યમા તેની પરિભાષાનો ક્યાય ઉલ્લેખ નથી.

તત્ત્વાર્થસૂત્ર

આચાર્ય દિગવતે જન સ્થવિરાનલીમા મહારાગ બિમ્બપુરાય મહામવવાદન ખાગવયે મુનિ નમેનન બોલાવેલુ અને તેમા ખીચ આગમ નાયના થયેલી તેનુ વધુન છે તે આગમ વાયનામા આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ હાજર રહના અને તે પછી તેમણે મહાખ્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર બનાવેનુ તેની પ્રિગત છે

એટલે તત્ત્વાચસૂત્ર લગભગ વીર સ ૩૩૦ થી ૩૪૦ ની વચમા રચાતુ હતુ તે વખતે જૈન સધ એક જ હતો.

પરંતુ અહીં એ શકા રહે છે કે એટલા બધા પ્રાચીન વખતના આચાર્યો સંસ્કૃત ભાષા વાપરતા નહોતા તે વખતે તેઓ અર્ધ-માગધી

બાપામા જ લખતા હતા ત્યારે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર તો મસ્કૃત બાપામા લખાયેલું છે

તો પછી એ સ્થરાવલીમાના ઉદ્દેખનો અર્થ એ યાય છે કે ખીજ આગમ વાચના વખતના ઉમાસ્વાતિ સ્વામી તે તત્ત્વાર્થ સૂત્રના કર્તા નહિ પણ એ જ નામના પ્રાચીન આચાર્ય છે અને મરખા નામની હુવથી સ્થવિરાવલીમા તેમના નામે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર રચાયાનું લખાઈ ગયું છે

એ હિમાબે વિક્રમની પહેલી સદીમા થયેના ઉમા સ્વાતિ જ તત્ત્વાર્થ સૂત્રના કર્તા હશે છે તો પણ તે વખતે જૈનધર્મ અને જૈનસંપ્રદાય એક જ હતો અને ઉમાસ્વાતિ શ્વેતાખર માન્ય આચાર્ય હતા

આ ઉપરથી સમજી શકાશે કે દિગખરોનું વાર્મિક સાહિત્ય શ્વેતાખર-માન્ય આચાર્યોના પ્રયોજી જ બનેલું છે. દિગખરોના પ્રાચીન પ્રયોજનાવનાર શ્વેતાખર-માન્ય પ્રાચીન આચાર્યો જ હતા તેમજ પ્રાચીન દિગખર પ્રયોજનાર શ્વેતાખર-માન્ય સૂત્ર સાહિત્યનો તેમના પ્રયોજના છૂટથી ઉપયોગ કર્યો હતો.

એટલે શ્વેતાખર પરપરાના ધાર્મિક સૂત્ર તથા પ્રકરણોના આધારથી જ બનેલા તેમની ટીકા ચૂલ્કીઓ અને વિવિધ વિષયના બીજા પ્રયોજી દિગખર સાહિત્ય બહાર સમૃદ્ધ થયેલો છે.

શ્રુતાવતારમા ધર્મદી કહે છે કે—

“ધરસેન અને ગુણધર ગુરુના વચના પૂર્વાપર ક્રમની અમને ખબર નથી કારણ કે તેમનો ક્રમ કહેવાવાળા કોઈ આગમ કે મુનિ નથી”

વળી ભગવતી આરાધનામા સાધુના મૃત શરીર માટેના વિધાનની હકીકત છે તે પણ શ્વેતાખર આવશ્યક સૂત્રમાયી લીવેલી છે

દિગંબરો વિક્રમની ખીચી સદીમા છટા પડ્યા હતા તો પણ વિક્રમની પાંચમી સદીના અત સુધી દિગંબરો શ્વેતાખરોના આગમ પ્રયોનો છટથી ઉપયોગ કરતા હતા તેથી શિવકોટિ આચાર્ય તેમના ભગવતી આરાધના પ્રથમા શ્વેતાખર માન્ય પ્રયોનો ઉપયોગ કર્યો હતો તેમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી

પરંતુ કહેવાતુ તાત્પર્ય એ છે કે શિવકોટિ આચાર્ય દિગંબરે સ પ્રદાયમા ઘણેલા હતા. પરંતુ લગનતી આરાધનામા તેમની પ્રરૂપણા મૂળ જૈન વર્મના અને શ્વેતાખર માન્ય આચારાગ સૂત્ર પ્રમાણે તેમજ કેટલીક રૂઢિતુ પ્રતિપાદન શ્વેતાખર આશ્નાયને અનુસરતું હતુ અને ભગવતી આરાધનામા ઘણા શબ્દો અને પરિભાષાઓ શ્વેતાખરી છે પણ દિગંબર સાહિત્યમા તેવી પરિભાષાઓ ક્યાય ઉલ્લેખ નથી.

તત્ત્વાર્થસૂત્ર

આચાર્ય હિમવત કૃત સ્યવિરાવલીમા મહારાજા બિખ્ખુરાય મહામેધવાહન ખારવેલે મુનિ સમેલન બોલાવેલુ અને તેમા ખીચી આગમ વાચના થયેલી તેનું વર્ણન છે તે આગમ વાચનામા આચાર્ય ઉમાસ્વાતિ હાજર રહેલા અને તે પછી તેમણે સમાખ્ય તત્ત્વાર્થ સૂત્ર બનાવેલુ તેની વિગત છે

એટલે તત્ત્વાર્થસૂત્ર લગભગ વીર સ ૩૩૦ થી ૩૪૦ ની વચમા રચાયુ હતું તે વખતે જૈન સધ એક જ હતો

પરંતુ અહીં એ શકા રહે છે કે એટલા બધા પ્રાચીન વખતના આચાર્યો સમૂહ ભાષા વાપરતા નહોતા તે વખતે તેઓ અર્ધ-માગધી

પ્રકરણ અદારમુ

શ્વેતાંબરની ઉત્પત્તિ

દિગંબરોએ ઉપભવી કાઢેલી
જુદી જુદી ખોટી વાતો,
તેની સમીક્ષા અને
દિગંબરોની ખોટી કદપનાઓનું
સાચું રહસ્ય

દિગંબરની ઉત્પત્તિના વર્ણનમાં આપણે જોયું કે આવશ્યક
બાબ્યકારે એ નૂતન સ્થવિર પરપરાવાળાને ખોટા, ખોડિયાના નામથી
સંબોધન કરીને તેમના મતને બિધ્યાદર્શન કહ્યો હતો.

અનેક દિગંબર વિદ્વાનોએ તેનો જવાબ પણ આપ્યો હતો. પરંતુ
બદારક દેવએને તેમના દર્શનસાર તથા ૫ વામદેવે તેમના ભાવ સંગ્રહ
નામના ગ્રંથમાં શ્વેતાંબરોને ધૂત, સશય બિધ્યાદર્શિ ગૃહિકસ્થિક,
મનઞ્ઞ, સગ્રયત્રિગી, માર્ગઞ્ઞ ઇત્યાદિ વિશેષણો દ્વારા એના બ્યાજની
સાથે બદલો લીધો. અને એનું જ અનુસરણ બદારક રત્નદી વગેરે
પાઞ્જના વિદ્વાનોએ કર્યું.

બદારક દેવએને શ્વેતાંબરોને ગાળો દઈને જ સતોષ ન માન્યો.
પણ આવશ્યક-બાબ્ય-ચૂર્ણમાં દિગંબરોની જે ઉત્પત્તિ લખી છે તેના
ઉત્તરમાં તેમણે શ્વેતાંબરોની ઉત્પત્તિવિષયની એક કથા જોડી કાઢી છે
તે નીચે પ્રમાણે છે.

સામાન્ય રીતે અનધર પરપરાની વિગત જાણવામાં ન આવે તે વન રાકય નથી પરંતુ દંત્રનરીના કહેવાનો અર્થ એ થાય છે કે—

દિગબરોને પોતાના પ્રાચીન અધકાર આચાર્યો શ્વેતાબર આભાચધી જુદા હતા એમ બતાવવું છે. અને દિગબર અધકાર આચાર્યોની પરપરાની વિગત આપે તો તેમના સબધ શ્વેતાબર પદ્માવલી ઉપરથી જાણનામા આવી જાય તેથી દિગબર પૂર્વાચાર્યોએ તેમના અધકાર આચાર્યોની વિગત પહેલેથી જ જાહેર કરી નહિ.

દિગબર વિદ્વાનો શ્વેતાબર સપ્રદાય પાસેના વર્તમાન જૈન સૂત્રોઆગમોને કલ્પિત, અર્વાચીન અને શ્વેતાબર આચાર્યોના મનાવેલા કહે છે અને તેમના દિગબર અથોને તેઓ પ્રામાણિક અને આપ્ત પ્રણીત સમજે છે પરંતુ તેઓ ધ્યાનમા લીએ કે તેમના દિગબર અથો શ્વેતાબર મુત્ર માહિત્યના આધારથી જ નિર્માણ થયા છે એટલે દિગબર વિદ્વાનોનું કથન તદ્દન નિરાધાર છે એ આપોઆપ સમજાઈ જાય છે.

સારો ગતો એ છે કે શ્વેતાબર માન્યતાનું ખડન કરનારા દિગબરો એટલું ધ્યાનમા રાખશે કે તેમના જ પૂર્વાચાર્યો તેમના અથોમા સ્ત્રીમુક્તિ, કેવળી મુક્તિ અને સાધુઓને માટે અપુવાદ માર્ગથી વસ્ત્ર પાત્રનો સ્વીકાર કરતા હતા તો પછી શ્વેતાબર માન્યતા સામેનો તેમનો વિરોધ ખોટો છે તે આપોઆપ સમજાઈ જશે.

ખીન અનેક દુ સદ અતરાય, એક જ સ્થાન પર ભોળન કરવું, અચેતક રહેવું, કોઈ ચીજ માગવી નહિ, યજ્ઞચર્ય, જમીન પર સવું બળ્લે મહિને અસદ્ય કેશનોય કરવો હમેશ ખાતીસ પગ્મિહ મહવા—એ સર્વ કહિન આચાર આ સમયે કાણુ પાળી તકે ૨ અત્યાગે તો આપણે જે આચાર ગ્રહણ કરેલ છે એ જ મુખ્ય છે દુષ્ટ કાળમા એ છોડી નહિ શકાય

શાંતિ આચાર્ય કલ્પ—ચારિત્રજ્ઞ યર્ષને જનતા રહેવું તે સાદુ નથી એ તો જૈનમાર્ગને દૂષિત કરવાવાળું છે જિન ભગવાને કહેલા નિર્ઝંઘ પ્રવચનને છોડીને ખીજ પ્રવૃત્તિ કરી તે મિથ્યાત્વ છે.

એથી ખીજર્ષને શિષ્યે શાંતિ (આચાર્ય) ના મસ્તક પર એક લાખા ડાઠાથી પ્રહાર કર્યો એ ધાથી સ્થિત મરીને વ્યતર દેવ થયા

ત્યાર પછી પાખડને પ્રગટ કરવાવાળા શિષ્ય સ્વેતપટ મધના અધિપતિ થયા અને સમયને પણ નિર્વાણ હોઈ એમ ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા

પોત પોતાના પાખડને અનુકૂળ શાસ્ત્રોની રચના કરી અને લોકોમા તેનું વ્યાખ્યાન કરીને એ પ્રકારનો આચાર પ્રચલિત કર્યો એ રીતે નિર્ઝંઘતાને દૂષિત કરીને તેની નિદા અને પોતાની પ્રશંસા કરીને, કપટપૂર્વક બહુ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીને મૂખ લોકોમા તેઓ પોતાનું જનન પીતાવવા લાગ્યા

હવે શાંતિ આચાર્યનો જન વ્યતર દેવ ઉપદ્રવ કરીને કહેવા લાગ્યો—જૈન ધર્મ પામ્યા પછી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત ન થાઓ

ત્યારે કરીને જિનચક્રે તેમની સર્વ દ્રવ્ય સપૂણ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા બનાવી આજે પણ તે બનિપૂજા મર્વ પ્રથમ તેના નામથી જ ચાય છે તે સ્વેતપટ મધના પૂજ્ય કુળદેવ કહેવાયા

આ રીતે માર્ગજ્ઞ સેવકોની ઉત્પત્તિ યર્ષ

દેવસેન કૃત ‘વેતાળરોની ઉત્પત્તિની કથા

વિક્રમ રાજનના મૃત્યુને ૧૩૬ વર્ષ થયા ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં વનભી નગરીમાં શ્વેતપટ (શ્વેતામર) સધની ઉત્પત્તિ થઈ

ઉન્નયિની નગરીમાં ભદ્રબાહુ નામના એક દુશળ નિમિત્ત શાસ્ત્રવેત્તા આચાર્ય હતા તેમણે નિમિત્તશાનથી ભવિષ્ય જાણીને તેમના સધને કહ્યું—અહીં બહુ મોટો દુકાળ થવાનો (પડનાનો) છે તે પૂરા બાર વર્ષ સુધી રહેશે માટે સૌએ પોતપોતાના સધની સાથે બીજા દેગામાં ચાલી જવું જોઈએ

ભદ્રબાહુનું વચન સાંભળીને સર્વ આચાર્યો પોતપોતાના સધની સાથે જ્યાં સુકાળ હતો ત્યાં ચાલ્યા ગયા પણ એક શાંતિ નામના આચાર્ય જે બહુ શિષ્ય પરિવારયુક્ત હતા તે સુદર સૌરાષ્ટ્ર દેશની વનભી નગરીમાં પહોંચ્યા તેમના ત્યાં ગયા પછી ત્યાં (વનભીમાં) પણ ધણે ભયકર દુકાળ પડ્યો ત્યાં બિખારીઓએ માણસોના પેટ ચીરીને તેણે ખાધેલું ભોજન પેટમાંથી કાઢીને બિખારીઓએ ખાધું

આ નિમિત્તથી સર્વ સાધુઓએ કબલ, હડ, તુખા તથા ઝોઢવાને માટે શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યું નહિયોતો આચાર્ય છોડીને દીનવૃત્તિથી ભિક્ષા માગી લાવ્યા અને ઉપાશ્રયમાં જેસીને યથેચ્છ ભોજન કરવા લાગ્યા

એ પ્રકારનું આચરણ કરતાં કરતાં કેટલોક સમય વીતી ગયો ત્યારે સુકાળ થયો તે વખતે શાંતિ આચાર્યે તેમના સધને બોલાવીને કહ્યું—હવે આ કુત્સિત આચરણને છોડો અને એની નિંદા ગર્હા કરીને ફરીથી મુનીન્દ્રોના આચાર ગ્રહણ કરો

એ સાંભળીને તેમના પ્રથમ શિષ્યે કહ્યું—એવું અતિ દુર્ધર આચરણ હવે કેાણુ ધારણ કરી શકે? ભિક્ષા ન મળવાથી ઉપવાસ,

ખીન અનેક દુ સહ અતરાય, એક જ સ્થાન પર ભોળન કરવું, અચેતક રહેવું, કોઈ ચીજ માગવી નહિ, 'બ્રહ્મચર્ય', જમીન પર સૂવું બળ્બો મહિને અસહ્ય કેશલોચ કરવો હમેશા જાનીમ પગિમહ સહવા—એ સર્વ કદિન આચાર આ સમયે કોણ પાળી શકે? અત્યાગે તો આપણે જે આચાર ગ્રહણ કરેલ છે એ જ સુખમર છે દુષ્ટમ કાળમા એ છોડી નહિ શકાય

શાંતિ આચાર્ય કહે—ચારિત્રબ્રષ્ટ ચર્ષને જીનતા રહેવું તે સારૂ નથી એ તો જૈનમાર્ગને દૂષિત કરવાવાળું છે જિન ભગવાને કહેના નિર્મથ પ્રવચનને છોડીને ખીન પ્રવૃત્તિ કરી તે મિથ્યાત્વ છે.

એથી ખીજર્ષને શિષ્યે શાંતિ (આચાર્ય) ના મસ્તક પર એક લાખા ડડાથી પ્રહાર કર્યો એ વાથી સ્થગિત મરીને વ્યતર દેવ થયા

ત્યાર પછી પાખડને પ્રગટ કરવાવાળા શિષ્ય સ્વેતપદ સધના અધિપતિ થયા અને સમ્રાટને પણ નિર્નાણુ હોઈ એમ ધર્મોપદેશ કરવા લાગ્યા

પોત પોતાના પાખડને અનુકૂળ શાસ્ત્રોની રચના કરી અને લોકોમા તેનું વ્યાખ્યાન કરીને એ પ્રકારનો આચાર પ્રચલિત કર્યો એ રીતે નિર્મથતાને દૂષિત કરીને તેની નિંદા અને પોતાની પ્રશંસા કરીને, કપટપૂર્વક ખહુ દ્રવ્ય ગ્રહણ કરીને મૂખ લોકોમા તેઓ પોતાનું જીનન વીતાવવા લાગ્યા

હવે શાંતિ આચાર્યનો જીન વ્યતર દેન ઉપદ્રવ કરીને કહેવા લાગ્યો—જૈન ધર્મ પામ્યા પછી મિથ્યાત્વને પ્રાપ્ત ન થાઓ

ત્યારે કરીને જિનચક્રે તેમની સર્વ દ્રવ્ય સપૂણું અષ્ટ પ્રકારી પૂજા બનાવી આજે પણ તે બનિપૂજા મર્વ પ્રથમ તેના નામથી જ થાય છે તે સ્વેતપદ સધના પૂજ્ય કુળદેવ કહેવાયા

આ રીતે માર્ગબ્રષ્ટ સેવકોની ઉત્પત્તિ થઈ

દેવમેન કૃત -વેતાબરોની ઉત્પત્તિની કથા

નિઠમે ગણના મુને ૧૩૬ વર્ષ થયા ત્યારે સૌરાષ્ટ્રમાં વલ્લી નગરીમાં સ્વેનપટ (સ્વેન મન) સધની ઉત્પત્તિ થઈ

ઉન્નતિની નગરીમાં મન્માહુ નામના એક કુશળ નિમિત્ત રાત્રીના આચાર્ય હતા તેમણે નિમિત્તશાસ્ત્રની ભવિષ્ય જાણીને તેમના મનને કહ્યું—અહીં બહુ મોટો કુશળ થવાનો (પડવાનો) છે તે પૂરું બાર ૧૫ સુધી રહેશે માટે મોંઝે પોતપોતાના સધની સાથે બીજા દેશમાં ચાલી જવું નેહાએ

મન્માહુનું વચન માબળીને મવં આચાર્યે પોતપોતાના સધની સાથે જ્યાં સુનાળ હતો ત્યાં ચાલ્યા ગયા પણ એક શાંતિ નામના આચાર્ય જે બહુ શિષ્ય પરિવારયુક્ત હતા તે સુદર સૌરાષ્ટ્ર દેશની વલ્લી નગરીમાં પહોંચ્યા તેમના ત્યાં ગયા પછી ત્યાં (વલ્લીમાં) પણ ધણો ભય ને દુકાળ પડ્યો ત્યાં બિખારીઓએ માણસોના પેટ ચીરીને તેણે ખાધેલું ભોજન પેટમાંથી કાઢીને બિખારીઓએ ખાધું

આ નિમિત્તથી સર્વ માધુઓએ કળન, દડ, તુખા તથા ઓળાને માટે સ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યું નહિયોતો આચાર્ય છોડીને દીનવૃત્તિથી બિદ્યા માગી લાગ્યા અને ઉપાશ્રયમાં બેસીને યથેચ્છ ભોજન કરના લાગ્યા

એ પ્રકારનું આચરણ કરતાં કરતાં કેટલોક સમય વીતી ગયો ત્યારે સુકાળ થયો તે વખતે શાંતિ આચાર્યે તેમના સધને બોલાવીને કહ્યું—હવે આ કુત્સિત આચરણને છોડો અને એની નિદા ગર્હા કરીને ફરીથી મુનીશ્રોના આચાર ગ્રહણ કરો

એ સાંભળીને તેમના પ્રથમ શિષ્યે કહ્યું—એવું અતિ દુર્ધર આચરણ હવે કોણ ધારણ કરી શકે? બિદ્યા ન મળવાથી ઉપવાસ,

પશુ એ જતાત દેવસેન તથા વામદેવે આપેના જતાતથી તદન જુદા પ્રકારનું છે બહારજીએ લખેલું જતાત આખું ૫ અહીં ઉદ્દેશ કરવું અશક્ય છે તેથી તેનો સંક્ષિપ્ત સાર અહીં આપેલ છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

એક મમય શ્રુત કેવળી ભદ્રમાહુ બાર હજાર મુનિ પરિવારની માથે ઉજ્જયિની નગરીની બહારના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા ઉજ્જયિનીના ગગન ચક્રગુપ્તિ આચાર્ય મહારાજના વત્નાથે ગયા અને તેમણે પાઠવી રાત્રે જોયેના મોળ સ્વપ્નોનું ફળ પૂરું ભદ્રમાહુ સ્વામીએ રાત્રે તેમના સ્વપ્નોનું ફળ બતાવ્યું તે મામળીને રાત્રે વૈર ગય પ્રાપ્ત થયો અને ભદ્રમાહુ પાસે દીક્ષા લેવાને જૈન મુનિ બન્યા.

એક મમયે ભદ્રમાહુ સ્વામી જિનભાગ્ય ગોઠને ૨ આહાર માટે ગયા ત્યાં ધરમા ગતતા વેત જ પાગપુમાં (ધોડિયામાં) હુતતા (હોતેના) જે મામના બાળકે ભદ્રમાહુ સ્વામીને કહ્યું—નમો, જાઓ.

સ્વામીએ પૂરું—કેટલા સમય સુધી ?

બાળક—બાર વર્ષ સુધી

ભદ્રમાહુ સ્વામીએ સ્થન પર આવીને મુનિ સમને જોતાં જોતો કહ્યું—સાંતુઓ ! આ દેશમાં બાર વર્ષનો બચકર દુનળ પડનાનો છે તેની સવમાર્થા મુનિઓએ આ દેશમાં રહેવું ઉચિત નથી.

ભદ્રમાહુનું વચન મામળીને મન ત્યાવી નિહાર કરવાને તાપર થયો. ઉજ્જયિનીના ધનાઢ્ય શ્રાવકોએ ત્યાં રહેવા માટે આગ્રહ કરના છતાં ભદ્રમાહુએ ત્યાં રહેનાનું સ્વીકાર્યું નહિ ત્યારે ત્યોએ રામદન, સ્યૂળાચાર્ય, સ્યૂળભદ્ર વગેરે સાધુઓને ત્યાં રહેવાની પ્રાર્થના કરી અને તેમણે તે પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર કર્યો અને બાર વર્ષ સુધી ત્યાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો.

ભદ્રમાહુ ઉજ્જયિનીની બાર હજાર માનુષ્યોની માથે કણ્ઠક તરફ નિહાર કરી ગયા એક મોટી અટવીમાં પહોંચ્યા ત્યારે તેમણે નિમિત્તવી

આનકોની વાત પણ સર્વેએ વિચાર કરીને નિષ્ક્રિય કર્યો કે—
જ્યાં સુધી વિપમકાળ છે ત્યાં સુધી એમ જ કરીશું

અને તેમણે તુખી પાત્ર ધારણ કર્યા તથા ભિષ્મક અને કુતરાઓના
મયથી હાથમા લાઠી ધારણ કરી ગૃહસ્થોના ઘેરથી આહાર લાવીને
એકબીજાને આપવા લાગ્યા અને મકાનના દ્વાર બંધ કરીને ગોખખારીના
ઉગસમા ભોજન કરવા લાગ્યા

એક દિવસ રાત્રીના સમયે આહાર માટે ગયેના ક્ષીણકપાય નગ્ન
સાધુને જોઈને યશોભદ્રની સગર્ભા સ્ત્રીને રાક્ષસ આવ્યાની બ્રાતિ થઈ
તેથી તે એવી ડરી ગઈ કે તેને ગર્ભપાત થઈ ગયો

સાધુ તો એમ જ પાછા આવ્યા ગયા પણ આ ઘટનાથી
આવકોમા હાહાકાર મચી ગયો તેમણે સાધુઓ પાસે આવીને કહ્યું—
મુનિ મહારાજ! સમય બહુ ખરાબ છે અને આપનું આ ૩૫ પણ
ભયંકર છે તેથી સુકાળ થાય ત્યાં સુધી આપ અશ્વ વગર પહેરીને
તથા ખભે કમલ રાખીને રાત્રીના સમયે આહાર લેવા આવતા રહો
અને દિવસે ભોજન કરતા રહો

આવકોની પ્રાર્થનાથી સાધુઓએ એમ જ કહ્યું અને ધીરે ધીરે
તેઓ શિથિલ થઈ ગયા

બાર વર્ષ પછી દેશમા ફરીથી સુકાળ થયો ત્યારે વિશ્વાખાત્ર્યાય
દક્ષિણ દેશથી વિહાર કરીને ક્રમસઃ કાન્યકુબ્જ (કનોજ) નગરની
બહાર ઉદ્યાનમા પધાર્યા

વિશ્વાખાત્ર્યાય આવ્યાના ખબર સ્થાનિકોને સ્થૂળાચાર્યે તેમને
મળવાને પોતાના શિષ્યને મોકલ્યા મુનિઓએ જઈને આચાર્યને વદન
કર્યું પણ તેમણે પ્રતિવદના ન કરી અને કહ્યું—આ કયો નવો
મત કાઢ્યો છે ?

સાધુઓ લલિન્નત થઈને પાછા આવ્યા અને સર્વ વૃત્તાત પોતાના
ચરુને કહી મળાઓ

પછી તેની શાંતિને માટે આઠ આગળ લાખી લાકડાની ચોરમ પટોને, 'આ એ જ છે' એમ પ્રપના કરીને, તેની નિધિપૂર્વક પૂજા કરી ત્યારે દેવે ઉપદ્રવ કરનાની ચેષ્ટા છોડી દીધી અને તેણે નામ 'પયુંપાસના' કુળદેવ એમ નામ પામ્યું તે પ્રમાણે આજ સુધી ભારે ભક્તિથી પૂજાય છે.

આ રીતે લોકમા એ 'અર્ધદાતક' નામનો અદ્ભુત મત કળિપ્રાળના બળથી ફેલાયો.

જે વ્રતનું આ પચેન્દ્રિય લોલુપોએ પોને આચરણ કર્યું હતું તે પ્રમાણે જ પોતાની બુદ્ધિથી સૂત્રમા લખી નાખ્યું.

આમ ધ્રુવો સમય વીતી ગયો એક વખતે વનબીના રાજા લોકપાળની રાણી ચંદ્રલેખા કે જે ઉન્નયિનીના રાજા ચંદ્રકીર્તિની પુત્રી હતી અને અર્ધદાતક મતનાળાની શિષ્યા હતી તેણીએ તેના પતિને કહ્યું—કાન્પડુપ્પજ નગરમા અમારા ગુરુ મહારાજ નિચરે છે તેમને આપ અહીં બોલાવો.

રાણીના કહેનાથી રાજાએ જિનચંદ્ર આદિ અર્ધદાતકોને ત્યાં બોલાવ્યા પ્રવેશ મહોત્સવના દિવસે રાજા તેમને લેવાને ગયા પણ સાધુઓને નમ્ર તથા વસ્ત્રધારીઓથી વિલક્ષણ વેગવાળા જોઈને પાછા ચાલ્યા આવ્યા.

રાણીને આ વાતની ખબર પડતા જ તેણીએ ગુરુ પાસે પૂતી નખ્યામા સફેદ વસ્ત્રો મોકલ્યા તે લઈને સાધુઓએ પદેપદ પછી રાજાએ તેમની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી ત્યારે વસ્ત્રો ધારણ કરનાથી તે વખતથી અર્ધદાતક મતનાથી ચેતાગર મત પ્રગટ થયો.

નિકમ રાજાના મૃત્યુ પછી ૧૩૬ વર્ષ વીત્યા ત્યારે લોકના શ્વેતાગર નામનો મત ઉત્પન્ન થયો તેથી ભોજન, સ્ત્રી તથા સમગ્ર

પરંતુ અમે જોઈએ છીએ કે ધણાખરા દિગમ્ર વિજ્ઞાનો પણ તેને મત્ય માને છે અને એ જોટી વાતો ઉપરથી શ્વેતાખર જૈન જનને અર્વાચીન દગવવાની ચેષ્ટા કરે છે

પ્રાચીન દિગખર ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ નથી

પદેના તો દેવમેન બદારક વિક્રમની દસમી સદીના, નામદેવ મોળમી સદીના અને ગ્લનદી બદારક નવમી સદીના લેખકો છે તેમની પહેલાના કોઈપણ દિગખર ગ્રંથમાં આવી કથાઓના ઉલ્લેખ નથી.

નિરાધાર નાતો

આરી દશામાં કમલ માડા આઠમો, ચૌદમો અને પદ્મસે વર્ષ પછી નિનધાર રીતે લખેલી નાતો પોતે જ મહત્વહીન હરે છે

શ્વેતાખર ઉત્પત્તિ સબંધી લેખકોમાં એક વાક્યતા નથી

વળી એ મર્વ લેખકોની આ નિયમમાં એક વાક્યતા પણ નથી

દેવમેન દુકાળના કારણે દડ, કબળ, તુળી અને શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરવાના કારણે ‘શ્વેતામ્ર’ નામ પડનાનું જતાવે છે

નામદેવ લાકડાની પટ્ટી પર શ્વેત વસ્ત્ર સ્થાપન કરીને જતર દેવની પૂજા કરવાના કારણે ‘શ્વેતાખર’ નામ પડનાનું લખે છે

રત્નનદી રાણી ચંદ્રનેખાના કહેવાથી શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કર્યા નેથી ‘શ્વેતામ્ર’ મત પ્રમટ થવાનું લખે છે

આ રીતે એ લેખકોના પરસ્પર વિરુદ્ધ કથનથી જ એ કથાઓનું બાહ્ય કલેવર તો સ્વયં જર્જરિત થઈ જાય છે.

સ્થાન અને સમયમાં એકમત

પરંતુ સ્થાન અને સમય એ એ બાબતોમાં મન' લેખકો એકમત છે કે સન' વિક્રમ સમ્મતના મૃત્યુ બાદ ૧૩૬ વર્ષ વીત્યે વનભી નગરીમાં શ્વેતાખગ મતની ઉપત્તિ થવાનું બતાવે છે

તો હવે આપણે જોઈશું કે એ લેખકોની એ બે નાતોના ઉદ્ભવમાં કઈ આંતર છે કે નહિ.

વલ્લભી ક્યારે વસી ?

વિક્રમની ખીજ સદીના ખીજ ચરણમાં વલ્લભીમાં 'મતોત્પત્તિ' બતાવનારું નિરૂપણ છે કારણકે તે મમથે નલબીનું અસ્તિત્વ હતું તેનું કોઈ પ્રમાણ નથી વલ્લભી કનકમેનના સમયમાં વિક્રમની ત્રીજી સદીમાં વસી હતી એ નાત હતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.

વલ્લભીના ઉલ્લેખનું કારણ

વનભી નગરી તથા તાતિમુરિ એ બન્ને નામોના ઉલ્લેખથી સમજી શકાય છે કે આ કથાઓનો સમય વિક્રમની બી સદીના પ્રથમ ચરણમાં વનભીમાં અનેલી કોઈ વટનાની માથે ઢોલો જોઈએ

ચીર મવત ૯૮૦ (વિક્રમ સવત ૫૧૦)માં વનભીમાં માયુર અને વાલ્મીકી નામથી પ્રસિદ્ધ બે શ્વેતાખગ જેન મધોનું નમેલન થયું હતું અને બન્ને સંધોએ બન્ને વાચનાઓના મન-વચ-પૂર્વક એકીપ્રણુ થઈ હતું આ સમેલનમાં માયુર સધના પ્રધાન દેવદિગ્ગણિ ક્ષમાક્ષમણ હતા અને વાલ્મીકી સધના પ્રમુખ કાલમચાર્ય અને ઉપપ્રમુખ મધવં આદિ વેતાત તાતિ મુરિ

ભદ્રબાહુ મળધી મતભેદ

નમન અને નામદેન બીજા નૈમિત્તિક ભદ્રબાહુએ ઉજ્જયિનીથી
સુકાળના મા ને દક્ષિણ તરફ રિદાર કર્યો હતો તે વખતે શ્વેતાખરની
ઉત્પત્તિ બતાવે છે

રત્નનદી દુકાળનું મતાત પહેલાં શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુની સાથે
તેડું હતું અને તે મમો ઉજ્જયિનીમાં અર્ધદ્વાલક મતની ઉત્પત્તિ
થઈ એમ નખે હતું અને તે પછી ઘણા સમય પછી વનભીમાં સુકાળના
મમન રાત્રીના કહેવાથી તન વલ્લો ધારણ કરવાથી શ્વેતાખર મત
ઉત્પન્ન થયાનું બખે છે

વ્યતરદેવ સળધી

જુદી જુદી વાતો

નમન જિન ચક્ર દ્વારા શાંતિ વ્યતરની સર્વ દ્રવ્યોથી અષ્ટ નિધ
સૂક્ષ્મ પ્રચલિત થઈ અને તેમના સમય સુધી તે પૂજા ચાલુ રહી
હોવાનું બતાવે છે

નામદેન અને રત્નનદી આઠ આગળ લાખા ચોરસ લાકડાના
પાત્રોમાં ઉતર શ્વેત નર સ્થાપન કરી પૂજા કરતા અને તે પૂજા તેમના
મમન સુધી ચાલુ રહેલી હોવાનું બતાવે છે

રત્નનદી શાંતિવ્યતરને શ્વેતાખરોના પૂજ્ય કુળદેવ માત્ર લખે છે
ત્યાર પાછળના બન્ને લેખકો તેમનું 'પર્યાપાસન નામ દોવાનું
નખે છે

રત્નનદી શિષ્યોદ્વારા શાંતિના હાડકા એકઠા કરી પૂજવાનું અને
એ રીત તેમના સમય સુધી ચાલુ રહેલી તેમજ તેનું નામ 'ખમણા-
દિહડી પ્રસિદ્ધ દોવાનું લખે છે કે જેના સળધમાં પહેલા બે
લેખકોએ કથન જ લખ્યું નથી

ભારે કટ્ટરતાપૂર્વક ખડન કરીને શ્વેતાખર પર પરાની પુષ્ટિ કરી છે.

શાંતિવ્યતર પૂજનું રહસ્ય

ભદ્રારક દેવમેન ઉપદ્રવની શાંતિને માટે શાંતિવ્યતરની પૂજન કરવાની વાત લખે છે તે વાસ્તવમાં શ્વેતાખર જૈન પર પરામાં પ્રસિદ્ધ 'શાંતિસ્નાન'નું સૂચન છે.

શ્વેતાખરોમાં ઘણા પ્રાચીન વખતથી જિન ભગવાનના જન્મભાગિયેક મહોત્સવ કરવાની પ્રતિષ્ઠા ચાલી આવી હતી પાળના સમયમાં તે 'શાંતિસ્નાન' તથા 'શાંતિ પૂજન' એ નામોથી પ્રચલિત થઈ હતી અને તે આજ સુધી એ જ નામોથી પ્રસિદ્ધ છે

તેમાં ભગવાન આદિનાથ, અગ્નિનાથ, શાંતિનાથ, તથા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓનું ૨૭ વાર અથવા ૧૦૮ વાર અભિષેક તથા પૂજન કરવામાં આવે છે તેના પ્રારંભમાં મહા તથા દિક્પાળોને ખળિદાન પણ અપાય છે ભદ્રારક દેવસનજીએ આ શાંતિપૂજનનું નામ સાલણીને દ્વેષથી શાંતિ વ્યતરની તથા તેની પૂજનની વડપના કરી નાખી એમ સમજાય છે.

વામદેવની ચોરસ પટ્ટીનું રહસ્ય

૫ વામદેવજી આઠ આગળ લાખી ચોરસ લાખડાની પટ્ટી પર શ્વેતસ્ત્ર મિજાવીને શાંતિ વ્યતરની પૂજન કરવાની વાત કહે છે એ કથન નસ્તુત શ્વેતાખર મપ્રવાયમાં પ્રચલિત યોગ ક્રિયાનું સૂચક છે

શ્વેતાખર મુનિ સૂતાના યોગ મળધી કાળ, મહાશ્વ, રનાધ્યાય, પ્રસ્થાપન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે તે વખતે અદાજે આઠ આગળ લાખી અને ચાર પાય આગળ પહોળી એક લાકડાની પટ્ટી પોતાની સામે રાખે છે અને તેના ઉપર સફેદ વજ્ર પણ મિજાવે છે તેની આગળ જે વિવિ

આપણે આગળ જોયું છે કે (જુઓ જૈન સૂત્રો વિષ્ટક કે ઉપલમ્બ નામ પ્રવરણમા આગમ વાચનાની હકીકત—ન ગિ રોક)

૧૧૧૭૧ મધ નમ્રતા ધારણ કરવાળાના વિષયમા બદ્ધ અનુદાર હતો અને એ કારણથી મહાગિરિના શિષ્ય બલિસ્સહ તથા મ્હાનિ જેના સ્થપિરના નામ પણ તેમની યુગ—પ્રધાના વક્ત્રીમા રાખનાની દ્વિષતા કરી ચમ્પા નદિ આશ્વપ નહિ કે એ મમેનનમા ગિબરોની સાથે મેળબેડ કરવા સખધી કોઈ પ્રસ્તાવ ઉપસ્થિત થયા હોય પણ વાલક્ય સહ તથા આસ કરીને શાતિસૂરિના શિષ્યોએ તેને સજ્જ થવા દીધો નહિ હોય, અને એ કારણથી દિગબર પરપરાવાળાઓએ શાતિસૂરિ તથા તેમના શિષ્યોને એ રીતે બદનામ કર્યા હોય.

દિગબરોએ ઉદ્દેષેલા જિનચદ્ર કોણ ?

મન ગિબર નખમા જિનચદ્રનું નામ શ્વેતાબર મત પ્રવર્તક તરીકે જણાવે છે અને તતમાન જૈન આગમો એ જ જિનચદ્રના બનવાના છે એમ મનાવે છે

આપ ૧ નમજી શકીએ છીએ કે દિગબરોના એ ‘જિનચદ્ર’ તે બીજા કોઈ નહિ પણ ‘જિનભદ્રજાણિ ક્ષમાશ્રમણ’ છે કે જેમનો મમન નિકમની બી અને સાતમી સદીનો મધ્યભાગ હતો

જિનભદ્ર તે સમયના શ્વેતાબર સપ્રદાયના યુગપ્રધાન આચાર્ય હતા એટલું જ નહિ પણ કટ્ટર સાપ્રદાયિક સિદ્ધાંતકાર પણ હતા તેમણે નિરોપ આનરચક લાખ્યા આદિ તથા બીજા પ્રકરણ ગ્રંથોની રચના કરી છે

દિગબર વિદ્વાનો તેમની વિરુદ્ધ એટલું બધું બોલે છે તેનું કારણ એ જ છે કે તેમણે દિગબરોના

મારે કટ્ટરતાપૂર્વક ખડન કરીને શ્વેતાખર પર પરાની પુષ્ટિ કરી છે.

શાંતિવ્યતર પૂજાનું રહસ્ય

ભદ્રારક દેવસેન ઉપદ્રવની શાંતિને માટે શાંતિવ્યતરની પૂજા કરવાની વાત લખે છે તે વાસ્તવમાં શ્વેતાખર જૈન પરપરામાં પ્રસિદ્ધ 'શાંતિસ્નાન'નું સૂચન છે.

શ્વેતાખરોમાં ઘણા પ્રાચીન વખતથી જિન ભગવાનના જન્મભિષેક મહોત્સવ કરવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી આવી હતી પાળના સમયમાં તે 'શાંતિસ્નાન' તથા 'શાંતિ પૂજા' એ નામોથી પ્રચલિત થઈ હતી અને તે આજ સુધી એ જ નામોથી પ્રસિદ્ધ છે.

તેમાં ભગવાન આગ્નિનાથ, અજિતનાથ, શાંતિનાથ, તથા પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાઓનું ૨૭ વાર અથવા ૧૦૮ વાર અભિષેક તથા પૂજન કરવામાં આવે છે તેના પ્રારબમાં મહા તથા દિક્પાળોને બળિદાન પણ અપાય છે ભદ્રારક દેવસેનજીએ આ શાંતિપૂજાનું નામ સાક્ષીની દ્વેષથી શાંતિ વ્યતરની તથા તેની પૂજાની વર્ણવના કરી નાખી એમ સમજાય છે.

વામદેવની ચોરસ પટ્ટીનું રહસ્ય

૫ વામદેવજી આઠ આગળ લાખી ચોરસ લામ્બાની પટ્ટી પર શ્વેતવસ્ત્ર મિઝાવીને શાંતિ વ્યતરની પૂજા કરવાની વાત કહે છે એ કથન વસ્તુતઃ શ્વેતાખર મપ્રવાયમાં પ્રચલિત યોગ ક્રિયાનું સૂચક છે.

શ્વેતાખર મુનિ સૂતાના યોગ સબંધી કાળ, ગ્રહણ, સ્વાધ્યાય, પ્રસ્થાપન આદિ ક્રિયાઓ કરે છે તે વખતે અદાજે આઠ આગળ લાખી અને ચાર પાંચ આગળ પહોળી એક લાકડાની પટ્ટી પોતાની સામે રાખે છે અને તેના ઉપર સફેદ વજ્ર પણ મિઝાવે છે તેની આગળ જે વિવિ

પ્રનામા આવે છે તેમા દમ્ભક્રિયા પણ એવી હોય છે કે અનભિન
મળી ના મમ્માર મમજી લીએ

૫ નામદેવજીએ રવેનાખર મુનિને એ પ્રમાણે યોગક્રિયા
જતા નાક નાયા હોને તેમને જોઈને પડિતજીએ માની લીધું
કે આ જ્ઞાનિ વ્યવસ્તી પૂજા કરે છે.

પર્યુપામન શબ્દનો પત્તો નથી

૫ નામ ૧૯ 'પર્યુપામન' શબ્દ-નામ કયાથી ઉઠાવી લાયા
તી નમજ પજી નથી મળ્યું કે એ નામનો કે તેને મળતા બળતા
ના મને દેવ રવેનાખર મધ્યમમા માનનામા આવેનો નથી

હાડગની પૂજાનું રહસ્ય

૫ નામ ૨૦ નનદીની હાડગની પૂજાની કલ્પનાએ તો પહેલાના બને
નખમને માત્ર પ્રી દીધા છે

રવેનાખર માધુ તેમની પામ જો સ્થાપનાચાર્ય રાખે છે તેને
નનદી પ્રીને નનદીની જા કલ્પના છે રવેનાખર જૈન માધુઓમા
પતન બાચાચની સ્થાપના રાખનાની પ્રાચીન પ્રવૃત્તિ છે સ્થાપનામા
બાચાચની મતિ કે ચિત્ર નહિ પણ પાચકાડા રાખે છે તેનો આકાર
કુરુપુની ઉપરના બાજુને મળતો હોય છે લઠ્ઠાકજી મહારાજે
નાક એના કોડીરૂપ સ્થાપનાચાર્યને જોઈ લીધા હોને અને
નરત લખી દીધું કે એ શાતિસરિના હાડકા છે."

અને તેઓ એમ કહે છે કે આજે પણ એ 'ખમણાદિહડી'
એના નામથી ઝસિદ્ધ છે તો વળતે એ કલ્પિત નામ નદી ક્રિયામા
આવતા ખમાસમપુહાથેજી' એ શબ્દ ઉપરથી અથવા ગુરુને
નદન કરવાને માટે 'ખમાસમણા' શબ્દ બોલાય છે તે ઉપરથી
એ 'ખમણાદિહડી' નામ ઉપજાવી શક્યું.

નવી જુની વાતોના મિશ્રણથી
દિગબરોએ ઉપજાવી કાઢેલી
સ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિની કથા

આ પ્રમાણે સ્વેતાબરોની ઉત્પત્તિના વિષયમાં દિગબરાચાર્યોએ
જે કથાઓ ઉપજાવી કાઢી છે તેનું ચરીર બાનમતીના પટારાની માફક
અહીંતહીંની નવી જુની માનોથી બરેલું છે

વિક્રમ સ. ૧૩૬ના કથનનું સંકલ્પ

વિક્રમ સવત ૧૩૬માં સ્વેતાબરો ઉત્પન્ન થયાનું જે કથન છે
તેનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે લગભગ એ જ અરસામાં (વિક્રમ
સ ૧૩૬ = સીર મ ૬૦૨) શિવજીતિએ જિનકલ્પની દિમાયત કરી
હતી અને સ્થવિરોએ નિષેધ કરના જતાં પણ જિનકલ્પી બનીને
મન્દ્રમાધી નીકળી ગયા હતા

સમ્ભવ છે કે નગ્નતાનો સક્રિય વિરોધ કરવાને માટે સ્થવિરકલ્પના
નામથી ચાલતી આવતી મૂળ (ફરજીઆત પણ પાછળથી મરજીઆત
બનાની દીધેલી તેથી—ન ગિ રોક) જોખિંક નગ્નતાનો પ્રચાર પણ તે
પછી રોકી દેનામાં આવ્યો હશે અને નગ્નતાની વિરુદ્ધની વચ્ચેધારીઓની
એ પ્રવૃત્તિને પાછળના દિગબરાચાર્યોએ ‘સ્વેતાબર મત ઉત્પત્તિ’ના
નામથી પ્રમિદ્ધ કરી દીધી

એમ થવું સંભવિત પણ છે કારણકે સ્વેતાબરોએ
દિગબરના મતની ઉત્પત્તિ લખી હતી તેથી દિગબરોએ પણ
તેનો કોઈ ને કોઈ રીતે ઉત્તર તો દેવો જોઈતો હતો જ.

ઉપર પ્રમાણે દિગબરોની કથાની સુનિશ્ચીએ મીમાસા

કરી ૭ તે ઉપરથી વિચાર સમજી શકે છે કે એ કથામાં
- ' પણ નાસ્તવિકતા નથી

ઉપસહાર

ન મ મ એ જ છે અને તે અનાદિનો ચાલ્યો આવે છે
નિકમી ખીજી નીમા એક જ ચાલ્યા આવતા જૈન ધર્મમાં એ શબ્દ
પણ ન શકે પડનાની અપેક્ષાએ કહીએ તો શ્વેતાશ્ર અને
મગની પતિ તે રખેને ચ એમ કહી શકાય

પરંતુ એ મગા ભાઈઓ જુદા પડે તેથી તેઓ એક
ખીજી તરફ દેખ રાખી એકબીજાને માટે ચદ્વાતદ્વા બોલે તે
જૈનત્વને જરા પણ છાજતી વાત નથી એટલે—

શ્વેતાશ્રોએ પોતાની કથામાંથી અતિશયોક્તિઓ
નાખ્યું કરી નાખીને જોઈએ તેમ જ દ્વિગણેએ પણ તેમની
ઉપજની કાઢી કથાઓનો નાશ કર્યો જોઈએ.

મત્યતા એ ધર્મનો મૂળ પાયો છે. બન્ને પક્ષ
મત્યને જ અપનાવે તો વેરવિરોધ એક સાચુ પણ ટકી
શકે નહિ એટલુ જ નહિ પણ એકતા જ થઈ જાય
એટલે મૂળ પ્રમાણે જૈન ધર્મ એક જ બની જાય.

અપ્રહાયવાદીઓ સાચુ જૈનત્વ
કયારે અપનાવશે ?

પ્રકરણ ઓગણીશમ

શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પહેલા અને બીજા

પહેલા ભદ્રબાહુ સ્વામી

જૈન ગ્રંથો પર પદામા એ ભદ્રબાહુ સ્વામી ચર્ચ ગયા છે પહેલા ભદ્રબાહુ તે ચૌદ પૂર્વધર શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી તે આચાર્ય શ્રી યોગેશ્વરજીના શિષ્ય અને આ સંસ્કૃતિવિજ્ઞાના ગુરુભાઈ હતા.

શ્રી સંસ્કૃતિવિજ્ઞાના સ્વર્ગવાસ સમયે તેમના શિષ્ય સ્થૂળભદ્ર નવા જેવા જ હતા તેથી સંસ્કૃતિવિજ્ઞ પછી ભદ્રબાહુ સ્વામી આચાર્ય પહેલા આચાર્ય હતા.

તેમણે ૪૫ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લીધી હતી, ૬૨ વર્ષની ઉંમરે યુગ પ્રધાનપદે આવ્યા હતા અને ૭૬ મા વર્ષે વીગ સ ૧૭૦ મા સ્વર્ગગમન કર્યું હતું એટલે ૧૭ વર્ષ મામાન્ય ગ્રંથો તરીકે અને ૧૪ વર્ષ યુગ પ્રધાનપદે રહ્યા હતા.

તેઓ જેના ચૌ પૂર્વધર ગણાય છે કાગપુ કે તેમણે સ્થૂળભદ્રજીને દશ પૂર્વ અર્થ સંહિત શિખડાના પત્રી સ્થૂળભદ્રજીએ હુતપ્રભાવ ખતાવના માટે તેમની બહેનો સાધ્વી થયેલી તેઓ વાંચવા આવતા મિહતુ ૩૫ ધારણ કરેડુ તેથી હવે અર્થ શિખવાને અયોગ્ય ગણીને બાકીના ચાર પૂર્વ મૂળમાત્ર શિખડાવેના હતા અને તે પછી બીજા કોઈને ન શિખવનાની ચરત સંહિત શિખડાવેવા હતા, તેથી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી જેના ચૌદ પૂર્વધર ગણવામા આવે છે.

તેમના સમયમા મધ્ય ભારતમા પદેન વહેનો બાગ વર્ષનો લાભો બચકર દુકાળ પડેલા હતા તે વખતે ભદ્રબાહુ સ્વામી તથા તેમના શિષ્યો પૂર્વના પ્રદેશોમા આવ્યા ગયા હતા.

૭ થી ૧૫૫૫૫ પાટીકુનમા એકત્ર થયો ત્યારે એક
 ૧૬૩ ૧૧૧ ૬ ને પૂતા જણાયુ કે દુકાળમા પહન પાહન
 ૧૧૧૧૧ મુ રીન રીધ ૧૧ જૂનાઈ ગયુ હતુ તેથી બધાયે ભેગા
 ૧૧૧ ૫ રીને જાગીરગ જાગ રમ મ્યા પશુ બારમુ દષ્ટિવાદ
 ૧ ૧૧૧૧ ૬ નહેતુ

૧ ૧૫૫૫ ૧૧૧૧ ૨૫૫૫ નેપાળમા મહાપ્રાણુ ધ્યાન કરવા
 ૧૧ ૬૧ ૧ ૧૧૧૧૧ મુ ન બાર ૧૧૧ની હતી તેથી બારમુ દષ્ટિવાદ
 ૧ ૧૫૫૫૫ ૩૫૫૫ ૧૫૫૫ નેપ ૧મા ગયેના તેની સપૂર્ણ
 ૧ જૈન ધર્મ ૧૧૧૧ ૬ નિન્હેદ ૧૧ નામના પ્રકરણમા
 ૧૬૧૧ ૧૧ ૧૧૧૧૧ નિગનની જાગ આપેલી છે તેથી અને તે
 ૧૧૧ ૧૧૧

૧૧ ૧૧૧ ૧ ૧૬ ૨૫૫૫ રીર સ ૧૭૦ મા સ્થૂળભદ્રજીને
 ૧૧૧ ૫ ૫૭ ૨૫૫૫ ૨૫૫૫ રીગ દેશમા કુમાર પર્વત ઉપર
 (૧૧૧ ૫૬૧૧૧ ૬૧૧ ૫ ૬૧૧) પદ્મ વિવસનુ નિર્જળ અનશન કરીને
 ૨૫૫૫ ૧૧ ૧૧ (૭૭૭૭ ૬૧૧૧૧ સ્થનિરાનલી)

૧૧૧ ૫૬૧૧ ૧૧૧૧૧ ભદ્રબાહુ સ્વામી સખધી કાઈ
 ૧ ૧ ૧૧૧૧૧ મળતી નથી

૧ ૫૭૫૧૧૧ ૬૧૧૧૧ ભાગ ૧ લામા ૧ મુનિશ્રીઓ
 ૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ ૧૧૧ વિજ્ઞાન (ત્રિપુરી મહારાજ) એ પહેલા ભદ્રબાહુ
 ૨૧૧૧૧૧ ૧૧૧૧ ૧૧૧૧ ૬૧૧ ૬૧૧૧ ૫ ૫૧૧૧ ભદ્રબાહુ ને નિમિત્તવેતા
 ૧૧૧૧૧ ૫૧૧૧ ૬૧૧૧૧ તેમનુ જ જણાત છે

૫ ૧૧૧૧ નામને લીધે પૂર્વના વખતથી ૫૧૧૧ ભદ્રબાહુનુ ચરિત્ર
 ૧૧ ૧૧૧૧૧૧ ભદ્રબાહુના નામે ચડી ગયુ છે તેવી જ રીતે ૫૧૧૧
 ૧૧૧૧૧૧ ૫૧૧૧૧૧ નિયુક્ત વગેરે ઘણા ગ્રંથો પશુ પરાપૂર્વથી
 ૧૧૧૧૧ ૧૧૧૧૧ નામે ચડારી દીધેલા છે

૧ ૧ ૧ ૧૧૧૧૧૧ ભદ્રબાહુનો નવમ સમ્રાટ ચક્રવર્તી મૌર્ય

સાથે દતકયાઓ Cભી થયેલી છે, કેટલાક ન્વેતાગર જૈનો માને છે કે ચદ્રયુપ્તના વખતમાં ખીજી બાર દુકાળી પડેલી તે પછી પણ ભદ્રબાહુ સ્વામી જીવિત હતા, ચદ્રયુપ્તને સોળ સપ્તા આવેલા તેના ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ફળ કહેતા અને તે ઉપરાત દિગબરો માને છે કે શ્રુતકેવણી ભદ્રબાહુ પાસે ચદ્રયુપ્ત સમ્રાટે દીક્ષા લીધેલી અને પછી તેઓ બન્ને દક્ષિણમાં ગયેલા આ સર્વ દતકયાઓમાં કયુ તથ્ય નથી

અહીં પદેના ખીજા ભદ્રબાહુ સ્વામીનું ચરિત્ર આપીને પછી તેમના પ્રયોનો વિચાર કરીશુ અને તે પછી દતકયાઓની નિરાધારતા ખતાવીશુ તે ખતાવવામાં મોટે ભાગે પ્રસિદ્ધ પુરાતત્વવેત્તા ઇતિહાસ વિશારદ પ શ્રી કલ્યાણવિન્યજી મહારાજના લેખોનો આધાર લીધેનો છે

ખીજા ભદ્રબાહુ સ્વામી તે વરાહમિહિરના ભાઈ અને નિમિત્તવેત્તા તથા નિર્ચુકિતકાર ભદ્રબાહુ છે

નિર્ચુકિતકાર અને નિમિત્તવેત્તા ભદ્રબાહુ

દક્ષિણમાં પ્રતિષ્ઠાનપુર (હાલનુ પેઠણ અથવા પૈઠણ) માં બે બ્રાહ્મણ બધુઓ હતા તેમના નામ ૧ વરાહમિહિર અને ૨ ભદ્રબાહુ હતા બન્ને ભાઈઓ સસ્કૃતના પ્રખર વિકાન હતા તેમજ જ્યોતિષ વિદ્યાના પારગામી હતા

એક વખત તેમને એક જૈન આચાર્ય મુનિનો મેળાપ થયો તેમના ઉપદેશથી પ્રભાવિત થઈ વૈરાગ્યવત થઈ આચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી ૪૮૫ કિરણાવલીમાં લખ્યુ છે કે—“ પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં વગહમિહિર તથા ભદ્રબાહુ બન્ને બ્રાહ્મણ બધુઓ પ્રવર્જિત થયા ” પણ જે આચાર્ય મહારાજ પાસે દીક્ષા લીધી હતી તેમનું નામ આપ્યુ નથી

બન્ને ભાઈઓએ અપ મમયમાં જ શાસ્ત્રબ્યાસમાં બહુ સારી કુશળતા મેળવી પરંતુ બન્ને ભાઈઓમાં મુનિશ્રી ભદ્રબાહુ વિશેષ ધાર

૧૯૫૦ નિશ્ચય દન એવું જ નહિ, પણ શાસ્ત્રજ્ઞાનમાં પારંગન
ના નવા

૧.૬મિહિર મોગા બાઈ દોનાથી ગુરુ મહારાજ તેમની પછી
જાનાત આચાર્ય પદે નીમશે એમ વરાહમિહિરને ઇચ્છા અથવા ખાતરી
નહી પરંતુ ગુરુ મહારાજે પરીક્ષાવી ખાતરી કરી કે વગમમિહિર કરતા
મનમધુ જ્ઞાનમાં આચાર્યમાં, સ્વભાવમાં દરેક રીતે ચડિયાતા છે અને
અચાર્ય અને ભદ્રમાં જ યોગ્ય છે આ પ્રમાણે ખાતરી થતા ગુરુજીએ
મુનિ મહારાજને આચાર્ય પદે નીમ્યા

ગુરુજીએ પક્ષપાત કયો છે એ જોઈ વરાહમિહિર ગુસ્સે થયા પરંતુ
વળી વિચાર્યું કે ગુરુજીએ મને પક્ષપાત કયો પણ ભદ્રમાહુ તો મારો
નાનો ભાઈ છે ને? ગુરુના સ્વગમન પછી તે મને જ આચાર્ય ઠરાવશે
આમ વિચારી તે પખન તો રાત ગયા

ગુરુજીના સ્વગમન પછી મુનિ વરાહમિહિરે ભદ્રમાહુ પાસે
પોતાને આચાર્ય પદ આપવાની માગણી કરી ત્યારે શ્રી ભદ્રમાહુ સ્વામીએ
અપખ્યુ કયું કે—આચાર્ય પદ યોગ્યપાત્રને જ અપાય છે ગુરુજીએ
તમને અરાગ્ય ગણીને તે પદ તમને આપ્યું તો હું તેમના નિર્ણયને
નમસ્કારીને ગુરુજીનું અપમાન કેમ કરી શકું?

આ નામળીને વરાહમિહિરને ખૂબ ક્રોધ થયો. મોટા તરીકેનું તેમને
અભિમાન હતું અને યશ-કીર્તિ એ તેમના જીવનનું ધ્યેય હતું
તમણે વરાગ્ય સંવત્રને પણ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્તિનું સાધન ગણ્યું હતું
પોતાના ધ્યેયમાં નિષ્ફળ મયા જાણીને વિરાહમિહિરે તુરંત જ ગુસ્સામાં
નાથું વંશને નિતાજલી આપી દીધી અને ગૃહસ્થાશ્રમી બની ગયા

૧૬૫કિરણાવલી ૧૬૩ માં લખ્યું છે કે—ભદ્રમાહુને આચાર્ય પદની
આપવાથી વરાહ મિહિરને ક્રોધ થયો તેથી તેણે દીક્ષા છોડી નિજ વેશ
માં છુટ્ટો રાગદિ સહિતા બનાવી અને નૈમિત્તિક તરીકે જીવન
ગળના લાગ્યો

વરાહમિહિરે ક્રોધમા નાધુ વેશ ત્યજી દીધો એટલું જ નહિ પણ જૈન ધર્મના સાધુઓ પક્ષપાતી છે એમ ગણી તે જૈન ધર્મના અને જૈન સાધુઓના દ્રેષી બની ગયા અને ગદરચાત્રમમા ફરી તેમનો મૂળ ધાણલું ધર્મ ગણીકાત કરી લીધો.

પહેનેથી જ વરાહમિહિર જ્યોતિષ વિદ્યામા કુવળ હતા જ તે જ વિદ્યાથી પ્રતિષ્ઠાનપુરના રાજ્ય વજ્રુજિતને પ્રમન્ન કરીને રાજ્યના પુરોહિત બન્યા અને પછી પોતાનો મિહિમા વધારવા માટે એવી ગપ્પ ચલાવી કે—

“ એક વાર જગતમા મે એક શિલા ઉપર મિહ લગનની કુડવી બનાવી હતી રાત્રે યાદ આન્યુ કે તે કુડવી જુસતા હુ જૂલી ગયો છુ તેથી તરત જ રાત્રે જગનમા ગયો ત્યાં જઈને જોયુ તો મારી કુડવી ઉપર મિહ ખેડો હતો સિંહનો ડર રાખ્યા વિના તેની નીચે હાથ નાખીને કુડવી જુસી નાખી મારા પરાક્રમથી પ્રમત્ર થઈને તે મિહે સ્વર્ગે પ્રમટ થઈને મને કહ્યુ—હે વાસ ! હુ પ્રમન્ન થયો છુ તો વરદાન માગ ! મે કહ્યુ—હે દેવ, આપ પ્રસન્ન થયા હો તો મને આપ્તુ જ્યોતિષચક્ર બતાવો દેવે મારી નિનતિ પ્રમાણે મને જ્યોતિષક બતાવ્યુ ત્યારથી મારૂ વરાહમિહિર નામ પ્રમિદ્ધ થયુ છે ”

વરાહમિહિરની આ ગપ્પથી તેની ખ્યાતિ ત્રી ગઈ અને રાજાનો પણ માનીતો થઈ ગયો હવે રાજાને વિશેષ પ્રસન્ન કરવા એક વખત તેણે રાજાને કહ્યુ—મે આ કુડાણુ બનાવ્યુ છે, ચોમાસામા અમુક દિનમે વૃષ્ટિ થશે ત્યારે એક મોટુ બાવનપણુ લાણુ માઝલુ એ કુડાણાની તચમા આપીને પડશે

આ બાદ્રજીને આ સમાચાર મળતા તેમણે રાજાને કહેવડાવ્યુ કે તે માઝલુ કુડાણાની વચમા નહિ પણ કુડાણાની કિનાર દનાય તેની રીતે બાજુમા પડશે અને (પર) બાવન નહિ પણ સાડી એકાવન પળનુ લાણુ હશે

નિયત રિત આ બદ્ધબુદ્ધિએ કહ્યું હતું તેમજ થયું તેથી
રાજાને તથા રાજાને આચાર્ય ત્રિપર વિશેષ માન ભક્તિ ઉત્પન્ન થયા
તરી નગદ મિહિરની પ્રાપ્તિને આખપ લાગી ગઈ પણ ગઈ પ્રાપ્તિ
પણ મેળવના તેને થોડા વખતમા જ ખીજે પ્રસન્ન સાધ્યો

રાજાને ત્યા પુત્ર જન્મ થયો વરાહ મિહિરે તેની જન્મકુંડળી
બન રી કહ્યું કે—રાજપુત ૧૦૦ મા વર્ષ જીવશે

રાજા રાણી તથા આખી પ્રજા એ ભવિષ્યવાણી સાંભળી ખૂબ
ખુશ થયા, પ્રજાના સર્વ આગેવાનોએ રાજાની પાસે જઈ હાથ કપોટી જુલા
જા રાજા ધમાચાર્યોએ રાજા પાસે જઈ હાથ દર્શાવી આશીર્વાદ
આપ્યા પરંતુ એક ફક્ત આ બદ્ધબુદ્ધિ ગામમા જ હોવા જતા રાજા
પર મન નહિ કે આગીર્વાદ કહેવડાવ્યા નહિ

આ નખનો લાભ મઈ વરાહમિહિરે રાજાને આચાર્ય વિરહ થયું
પણ તેઓ અભિમાની હો એમ કહી તેમની ખૂબ નિંદા કરી

આ રાજાને આ રાતની ખબર પડતા તેઓ ગુરુજી પાસે આવ્યા
બંને ગામ પામ દાન કરવા જવું તેમજ એમ વિનંતિ કરી

આચાર્ય મળ્યા જો કલ્પ—એ વાર રાજા પાસે થું જવું
એ રાજા જઈ

રાજા—મહારાજ એમ કેમ કહો છો ?

આચાર્ય—ભાઈઓ આ રાજપુત ફક્ત માત્ર દિનસંનો જ
મદમાન ૬ માત્રમે દિનસં બિલાડીથી તેનું મૃત્યુ થવાનું છે

આ રાજાએ રાજાજીને માત્ર કરી વરાહમિહિરે તો ત્યારે છાતી
ગાળે કલ્પ - મારે કહેનું ખોટું ન થાય મુરિજી બૂલ્યા છે, છતાં
—એ તો મારાએતીની ખાતર ગામમાથી બધી બિલાડીઓને પકડી
તેની ગામ બહાર કઢાવી મૂકી ગામમા બિલાડી દોષ તો જ તે
રાજાને મૃત્યુ પમાડી શકે ને! વળી વધારે મારાએતીની ખાતર રાજપુતને
મારવા મરદિશ ૧૫૫૦ કે જ્યાં બિલાડીનો પ્રવેશ થઈ શકે જ નહિ

નાતરો દિનને ધાવમાતા બોવનામા દરનાન પાસે બેઠીને
 રાજપુતને રતાયા. રાત્રી રાત્રી હતી ત્યારે અચાનક જ દરનાનને
 આગળાએ નીમળા ગયો અને મીઠા રાજપુતના માથા ઉપર જ પડ્યો
 તેવી રાજપુત ત્યાજ મરણ પામ્યો.

આવી રાત્ર પ્રત ની દિવસીય થયા, ત્યારે વગદમિદિરે કહ્યું કે—
 આચાર્યનું મૃત્યુ તો ખોટું જ પડ્યું છે રાજપુતનું મૃત્યુ ખિતાડીથી
 કદિ પણ આગળામાંથી થયું છે.

રાજપુતના મૃત્યુના મગાચા મગતા સુરિશ્ચ રાજરાજાનાં
 આ પા અને રાત્રને આચાર્યના આધ્યુ ત્યારે રાત્રએ સુરિશ્ચ
 બનિવન્યા ખોટું પડ્યાનું મૃત્યુ સુરિશ્ચને તે આગળાએ મગાનના
 કહ્યું આગળાએ આનતા તેના ઉપર ખિલાડીનું મોં કોતરેલું બતાવ્યું.

રાત્ર પ્રતને ખાની થઈ મર્ધ કે આચાર્ય મદારાજના કથન
 પ્રમાણે જ ખિતાડીથી રાજપુતનું મૃત્યુ થયું છે.

વરાહમિદિરને આ બનાવથી એટલો ખરા ક્રોધ થયો કે તેણે
 જ્યોતિષના બધા મયો ખાળી પાખનાં નખો કહ્યું આચાર્ય મદારા
 જને તેની બનજી થતા તેઓ તરત તેને મેર ગયા અને કહ્યું—માર્ધ
 ચાલો તો સાચા જ છે તારી મૃતને માટે નાચો નાચ કરીશ કદિ
 અને પછી કુટલી નેનામા વરાહમિદિરે જીવ દેલી તે બતાવી.

આવી વરાહમિદિરનું અંગા બનદે મર્ધ ગયું તે ધણે જ દુરસ
 થઈ ગયો જે આચાર્ય અને જે સધ ઉપર તેને ખૂન ખૂન દેવ આવી
 ગયો, તેઓ જ વરાહમિદિરને આવી બનામીના મરણજીવ છે એમ
 મળી તે અત્યંત ક્રોધે બરાયો તે ક્રોધમા અને થયેલા અપમાનના
 મોઝમાં તે મૃત્યુ પામ્યો.

બદ્રમાહુ સ્નામીના સ્તોત્રો ત્રયો નીચે પ્રમાણે ગણાવનામા
વે છે—

સ્વતંત્ર ત્રયો

૭૬ સૂત્રો	૧ નિર્લીપ	૩ વ્યવહાર
	૨ ખુદાકંદુષ	૮ દલાશુન સંકથ
સ્તોત્રો	૫ ઉત્તરમગદર	૬ શુદ્ધતાતિ
ન્યોતિપ	૭ બદ્રમાહુ મહિતા	
કયા	૮ વસુદેવદિડી	

નિયુક્તિઓ

૯ આચારાગ	નિયુક્તિ	૧૬ વ્યવહારસ્વત્ર નિયુક્તિ
૧૦ સૂત્ર કૃતાગ	"	૧૭ સૂત્ર પ્રગ્નિત "
૧૧ દરાવૈમલિક	"	૧૮ સપિમાપિત "
૧૨ ઉત્તરાધ્યયન	"	૧૯ પશુપણુપ "
૧૩ વાવરપક	"	૨૦ પિક નિયુક્તિ "
૧૪ દશાશ્રુતરકથ	"	૨૧ ઓડ "
૧૫ ખુદાકંદુષ	"	૨૨ સમકત "

આમા ન ૯ થી ૧૮ સુધીની એટલે દશ નિયુક્તિઓ પૂર્નાચાર્યોના
સૂત્રો ઉપર નિયુક્તિઓ બનાવેલી છે અને છેલ્લી ચાર એટલે ન ૧૯ થી
૨૨ સુધીની પોતે બનાવેલી છે

ધણી નિયુક્તિઓ બનાવેલી હોવાથી બદ્રમાહુને નિયુક્તિકાર પશુ
કહેનામા આવે છે પરંતુ શ્રુતકેનળી બદ્રમાહુ અને નિયુક્તિકાર
બદ્રમાહુ બન્ને ભિન્ન વ્યક્તિઓ છે તેમને ભૂલથી એક ગણી
લીધેલા છે.

હવે ઉપરના ત્રયોમાથી શ્રુતકેનળી બદ્રમાહુના ત્રયો કયા કયા છે
તે તપાસીએ

(૨) મૂનમરના સમયમા કાળ મળવી નિયમ મિથિતિ હતી

(૩) માધુઓનો નમુનાય મોટો છે

કલ્પાધ્યયનના પ્રારંભના સૂત્ર અને તેના બાધ્યવી નો એ વાત વિશેષ સ્પષ્ટ થઈ ગય છે કે આ મૂનની ગ્યના દુર્ભિક્ષના સમયમા તોમવિદેરા (કનિગદેરાનો એક પ્રાંત)મા થઈ હતી

આ ઉપરથી આપણે એમ માની લઈએ કે—

(૧) દુર્ભિક્ષની પહેલા ભદ્રાબાહુએ નિગીથ અ યયનની ગ્યના કરી.

(૨) દુર્ભિક્ષના સમયમા તેમણે તોસલિ દેરામા રહીને કલ્પઅ યયનનું નિર્માણ કર્યું અને

(૩) સુગાળ થયા પછી વ્યવહારસૂત્રનું મહત્ત્વનું કર્યું.

એમ માની લઈએ નો તેથી કદ અનુચિત થતુ નથી

ગમે તેમ દો પણ એક વાત નો નિશ્ચિત છે કે દુર્ભિક્ષના સમયમા શ્રુતકેવળી ભદ્રાબાહુ પૂર્વ દેરામાં જ વિચરતા હતા

આ નોય છે સૂત્રો (મૂળ સૂત્રો ફક્ત) ઘણા પ્રાચીન ગણાય છે અને તે શ્રુતકેવળી ભદ્રાબાહુના દોષ કે પછી તેમની જ કક્ષાના ખીજ કોઈ જુદા જુદા આચાર્યોએ એ નો સૂત્રો બનાવ્યા દોષ તે ચોક્કસ તો જાણી રાનાતુ નથી પણ ઘણા સમયથી તે શ્રુતકેવળી ભદ્રાબાહુના રચેના છે એમ જાણીતુ છે

ખીજા ૩ યો

ચોથુ ટેક સૂત્ર દશાશ્રુતસ્કંધ માટે એમ મનાય છે કે—આચાર્ય દેવે પોતે જ બનાવેલ 'દશાશ્રુતસ્કંધ'ના આઠમા અધ્યયનનો વિસ્તાર કરીને 'કલ્પસૂત્ર' ગ્યેન છે અને તે કલ્પસૂત્ર પર્યપણુ પરમા જેનોમા નિયમિત ગીને ગ્યાય છે

પ્રાચીનકાળના આચાર્યોનો તેમના અધોમા કર્તા તરીકે પોતાનું નામ દર્શાવનાનો રિવાજ જ નહોતો. એટલે અધોમા તેમના નામ સૂચક કોઈ ગાથા કે નિવાની નહિ હોવાથી અધર્મતાનું નામ ચોક્કસ રીતે કહી શકાતું જ નથી.

પરંતુ પહેલા તથા છેલ્લા સૂત્રો શ્રુતકેવળી ભદ્રનાહના રચના હોય એમ ખતાવતા ૫ શ્રી કન્યાશુભ્ર વિજયશ્ર મહારાજ નીચ પ્રમાણે લખે છે—

નિરીય, બૃહત્કદપ અને વ્યવહાર સૂત્રો

સ્વેનાખર સપ્રદાયને માન્ય વિદ્યમાન આગમોમા નિરીય, બૃહત્કદપ અને વ્યવહાર નામના સૂત્રોનું ઘણું મોટું મહત્વ છે એ તથા છેલ્લા સૂત્રો છે અને તેના કર્તા ભગવાન ભદ્રનાહ શ્રુતકેવળી છે.

એમા વ્યવહાર સૂત્રની ભાષા કંઈક અર્વાચીન પ્રતીત થાય છે. તો પણ આપણે તેને અભદ્રનાહકર્તા કહી શકીએ નહિ પાછળના સમયમા તેની અદર કંઈક સંસ્કાર થયા હોય અને ભાષા તેમજ ક્યાક ક્યાક ભાવ પણ બદલી લીધા હોય એમ બન્યું હોય પણ તેટલા જ કારણથી તેને અભદ્રનાહકર્તા કહેવું યોગ્ય નથી.

એ તથા સૂત્રોમા સાધુઓના જે જે આચારવિચાર ખતાવ્યા છે તે એકલમ પ્રાચીન છે તેમા જે અપવાદ માર્ગોનું નિરૂપણ છે તે અનસ્ય જ કોઈ સમય નિરોપનું સૂચક છે.

એ તથા અધ્યયન (અને જ્ઞાપામા જ્ઞાપુ કલ્પાધ્યયન તો અવશ્ય જ) વિષમ સમયની કૃતિ છે એનું આતર સ્વરૂપ જ્ઞેવાથી આ તથા વાતો સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે —

(૧) આ સૂત્રોની રચના કલિગ કે બગાળમા થઈ છે.

(૨) સુત્રકારના નમયમા કાળ મનથી વિષમ સ્થિતિ હતી

(૩) માધુઓનો નમુ ૧૫ મોગે છે

કલ્પાધ્યયનના પ્રાગ્બના સુત અને તેના બાપ્યવી નો એ વાત વિગેરે સ્પષ્ટ થઈ ગય છે કે આ સુતની ગ્યના દુર્ભિક્ષના મમયમા તો નિવેદન (કર્મિગદેવનો એક પ્રાંત)મા થઈ હતી

આ ઉપરથી આપણે એમ માની લઈએ કે—

(૧) દુર્ભિક્ષની પહેલા ભદ્રનાહુએ નિશીથ અ યયતની ગ્યના કરી

(૨) દુર્ભિક્ષના સમયમા તેમણે તોસવિ દેશમા રહીને કલ્પઅ યયતનું નિર્માણ કર્યું અને

(૩) સુદ્રાળ થયા પછી વ્યવહારસૂતનું મહત્ત્વ કર્યું.

એમ માની લઈએ તો તેની કદ અનુચિત થતુ નથી

ગમે તેમ હો પણ એક વાત નો નિશ્ચિત છે કે દુર્ભિક્ષના મમયમા શ્રુતકેવળી ભદ્રનાહુ પૂર્વે ગેશમાં જ વિચિત્રતા હતા

આ નણેય છે સૂત્રો (મૂળ સૂત્રો કક્ત) ધણા પ્રાચીન ગણાય છે અને તે શ્રુતકેવળી ભદ્રનાહુના હોય કે પછી તેમની જ કક્ષાના ખીગ કોઈ જુદા જુદા આચાર્યોએ એ ત્રણે સૂત્રો બનાવ્યા હોય તે ચોક્કસ તો નક્કી રાકાતુ નથી પણ ધણા મમયથી તે શ્રુતકેવળી ભદ્રનાહુના રચેલા છે એમ માનીતુ છે

ખીલ અયો

ચોલુ કે સુત દગ્ધાશ્રુતસ્કંધ માટે એમ મનાય છે કે—આચાર્ય દેવે પોતે જ બનાવેલ 'દગ્ધાશ્રુતસ્કંધ'ના આઠમા અધ્યયનનો વિસ્તાર કરીને 'કલ્પસુત' ગ્યેન છે અને તે કલ્પસુત પર્વપણ પર્વમા જોનોમા નિયમિત ગીતે વચાય છે

કલ્પસૂત્રમા કેટલીક એની વાતો આવે છે કે જે શ્રુતકેવળી બદ્રબાહુ સ્વામીએ લખી હોય જ નહિ પણ રક્ષતે રક્ષતે મૂળ વાતોમા કેટલીક વિકૃતિઓ ઘૂસી ગયેલી તે સર્વનું કલ્પસૂત્રમા મિશ્રણ છે એટલે તે શ્રુતકેવળીનું નહિ પણ ખીજા બદ્રબાહુનું જ બનાવેલું હોય એમ સમજી શકાય છે એટલે દશાશ્રુતસ્કંધ પણ ખીજા બદ્રબાહુનું બનાવેલું સમજવું જોઈએ (વિરોધ માટે આની નીચે “નિયુક્તિઓ”ના મથાળાની નીચેની નં ૭ માં કંઠ મ જુઓ)

ઉવસંગાહર સ્તોત્ર તો ખીજા બદ્રબાહુનું રચેલું છે તે વાત તેમના જીવનચરિત્રમા જ ઉપર કહેનાઈ ગઈ છે તે જ પ્રમાણે ગૃહશાંતિ સ્તોત્ર પણ ખીજા બદ્રબાહુનું બનાવેલું સમજી શકાય છે

ભદ્રબાહુ સહિતા જ્યોતિષ ત્રય છે તે તો નિમિત્ત વેત્તા (જ્યોતિષી) બદ્રબાહુએ બનાવેલ તે જાણીવું છે તેમના ભાઈ વરાહમિહિરે વારાહિસહિતા બનાવેલી અને બદ્રબાહુએ બહુબાહુ સહિતા બનાવેલી

વસુદેવ હિંદી ઉપનિષદ નથી પણ તે કથાત્રય છે અને તેજ ખીજા બદ્રબાહુની બનાવેલી હશે એમ સમજાય છે શ્રુતકેવળી કથાત્રયો રચવામા તેમનો સમય વીતાવે તે પણ માની શકાવું નથી

શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી પ્રવેતાબર તેમ જ દિગંબર સંપ્રદાયને માન્ય આચાર્ય હતા. એટલે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુએ બનાવેલ છે, એમ જે ત્રયની ખાત્રી હોય તે ત્રયને દિગંબરો અમાન્ય કહે જ નહિ નિશીથ સૂત્રને લાલે દિગંબરોએ વિરોધ ગણેલું માયુ છે પરંતુ તેનું અસ્તિત્વ હતું તે તો તેઓ સ્વીકારે જ છે તે પ્રમાણે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના ખીજા કોઈ ત્રયો હોનાવું દિગંબરોએ સ્વીકારેલ નથી એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

નિયુક્તિઓ

નિયુક્તિગર શ્રી બદ્રનાથ સ્વામી તે ચોંદ પૂર્વધર ત્રુતકેવળી
બદ્રનાથ નદિ પશુ તેમનાથી બિન્ન છે તે મે મારા જૈનસૂત્રો,
તિહાસ અને સમીક્ષા નામના પુસ્તકમાં સવિસ્તર જતાવેલું હતું
તે જ અહીં ઉધ્ધૃત કરેલું છે

૧. શ્રી હેમદ્રાચાર્યના પરિચિષ્ટ પરમા ચોં પૂર્વધર શ્રી બદ્રનાથ
સ્વામીને ઉદ્દેશ્ય છે પણ તેમાં તેમણે બદ્રનાથ સ્વામીની
નિયુક્તિઓ વગેરે જાણતમા કાર્ષ્ણ વખતે નથી

૨. શ્રી અધતિનક સ્મરિત
નમ્યત્વ મસ્તતિપ્રવૃત્તિ

૩. શ્રી જિનપ્રમસ્યં કૃત
ઉત્સવગદર સ્તોત્ર

૪. શ્રી મેશ્વરગાચાર્ય કૃત
પ્રમથ ચિતામણી

આ ત્રણેય ગ્રંથોમાં બદ્રનાથ
સ્વામીને પ્રખર જ્યોતિષી અને વરાહ
મિહિરના ભાઈ તરીકે વર્ણવેલા છે

૫. બદ્રનાથ સ્વામીએ રચેલી દશ નિર્ગુણિઓમાંની એક—આનંદપદ
નિર્ગુણિમાંની ગાથા ૨૩૨માં ચાર્ય રક્ષિત સ્વામીનો ઉલ્લેખ છે અને
તે પછી ગાથા ૨૩૫ થી ૨૪૦ સુધીમાં આઠ નિન્દવોનું વર્ણન છે

તેમાં બે નિન્દન ભગવાન મહાનીર સ્વામીને કેવળજ્ઞાન થયા
પછી થયેના તે અને તેમના નિર્વાણ પછી જીવન છ નિન્દન
મળીને કુલ આઠ નિન્દનનું વર્ણન છે જેનો નિન્દન વીગ સતત
૬૦૯ માં થયો તેનું વર્ણન છે

આ ઉપરથી એટલું માનિત થાય છે કે નિર્ગુણિકાર
બદ્રનાથ સ્વામી આઠમાં નિન્દન પછી થયેના છે ચોંદ પૂર્વધર
ત્રુતકેવળી બદ્રનાથ સ્વામી તે આઠમાં નિન્દવવી ૪૫૦ વર્ષ
પહેલાં થઈ ગયેલા હતા અને તીર્થથી આઠમાં એમ જાયે

નિહતા જનધનથી ભદ્રમાહુ સ્વામીના સર્વગમન પછી થયેના છે
મેન નમો તે નખ્યા ન જ હોય તે સમજી શકાય તેની વાત છે

નિહતા નર્ણનમા તે નિહવ જ્યારે થયો હતો એ
નણાવેલું છે પૂર્વ ધર્મ ગયેલ ચકિત ભરિષ્યમા થનાર માટે
‘નમુક ના મમુક થયા હતા’ એના શબ્દો વાપરે નહિ

નદ્રમા સ્વામીની જ રચેલી ઓઘ નિયુક્તિના મગળાયરણ
માની ગાથામા નિયુક્તિમર અરિહત ચૌદ પૂર્વા, દશ પૂર્વા તથા
અમગધર એ મર્ન મુનિઓને નમસ્કાર કરે છે એ ઉપરથી
મામિત થાય છે કે શ્રી ભદ્રમાહુ સ્વામી એકામધર મુનિઓની
પત્ની જ થયેના છે

ભદ્રમાહુ સ્વામીના રચેલા દશાશ્રુતસ્ક નવ આઠમુ અધ્યયન જે
પ્રપન્નતા નામથી પ્રસિદ્ધ છે તેમા સ્થવિરાવલી આપી છે જુની
માનના પ્રમાણે પનત્રને જનકેરણી ભદ્રમાહુ સ્વામીનું રચેલું
માની લેવાથી ગુચરારો કબો થયો હતો કે ભદ્રમાહુ સ્વામી
સ. મ. ૧૭૦ મા સર્ગનાસ થયેલા તેઓ તેમના પછી સ્થવિરા
વલી પ્રાવી આપી શકે માટે અનુમાન મ્યું કે તે સ્થવિરાવલી
ના દેવદિ ગણિએ પાળવી કમેગલી છે

મા મા યતા ધારી હોનાણી છે મગણુ કે બીજાના પ્રથમા એવો
મરો સ્વામી મળી નથમ્મની મહતાને દાનિ પહોચે છે એમ થી
દેવદિ ગણિ જેના મદાપુરુષ મમજો જ તેથી એની જાતનો ઉમેરો
કરે નહિ

નગી તેની હેનટની ગાથામા લખ્યું છે કે— ‘સુતાર્થ’થી રત્નોના
જગર દામા નયમ, માદંવ ગુણોથી ભરેના એવા કાસ્યપ જોતના
શ્રી દેવદિ ગણિ દામાથીમણને પૂ નમસ્કાર કરે છે
કાર્ધ પણુ વિદ્વાન પોને પોતાના માટે આત્મ શબ્દો ઉચ્ચારે જ

નહિ, પરંતુ ગ્રથના કર્તા તરીકે બીજા બદખાલુ સ્વામીને નેનાવી આવી ખોટી કલ્પના કરનાની જરૂર નહોતી નથી.

ઉપરની ગાથા વખીને સચિરાવલીની મહાપ્રતિ કરનામા આવી છે કારણ કે આ ગ્રથ શ્રી બદખાલુ સ્વામીએ શ્રી દેવદિંગ ગણિ ક્ષમાત્રમણની દેવાતિમા જ લખ્યો હતો શ્રી બદખાલુ સ્વામી અને શ્રી દેવદિંગગણિ ક્ષમાત્રમણ બન્ને મમકાલીન હતા.

આ પ્રમાણે પહેલા ત્રણ ગ્રથ સિવાયના બાકીના સર્વ ગ્રથો જે શ્રુતકેરણી બદખાલુના નામે ચડાવેલા છે તે સર્વ બીજા બદખાલુના રચેલા છે.

શ્વેતાખર મપ્રદાયમાનો એક વર્ગ શ્રુતકેરણી બદખાલુ અને મપ્રાટ ચદ્રશુપ્તને મમકાલીન માને છે ચદ્રશુપ્તને સોળ સપ્તા આવેલા હતા અને પછી ચદ્રશુપ્તે બદખાલુ સ્વામી પાસે જઈને તે સપ્તોના ફળ મળ્યા પુનાસો પૂરેલો.

ત્યારે બદખાલુ સ્વામીએ તે સપ્તા બવિધમા ખરાબ રખત આપનાનો છે એમ સૂચવે છે એમ કહીને બદખાલુ સ્વામીએ તે દરેક સપ્તાનું ફળ નિમતથી ફરી બતાવ્યું હતું એમ જોનાનો એક વર્ગ માને છે.

દ્વિગખર જોનો તેથી પણ આગળ વધીને એમ માને છે કે તે સપ્તાના ફળની હકીકત સાબળીને ચદ્રશુપ્ત રાગને બારે વૈરાગ્ય કલ્પન થયો હતો અને તેથી તેણે બદખાલુ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી હતી તે પછી તે બન્ને બીજા શિષ્યોની સાથે દક્ષિણમાં ગયેલા અને ત્યાં માયસોર પાસેના પર્વત પાસે પદોચ્ચતાં બદખાલુ સ્વામીએ પોતાનું આયુષ્ય ક્ષીણ થયેલું જાણી તે પર્વત ઉપર અનલન કરી સર્ગ ગમન કર્યું હતું.

શ્વેતાખરોની તથા દ્વિગખરોની આ બન્ને માન્યતાઓ કેવી કાલ્પનિક છે તે દરે આપણે જોઈશું.

ભદ્રમાહુ અને ચદ્રગુપ્ત

૪ ન જનકજાળા ભદ્રમાહુ અને મૌર્ય સમ્રાટ ચદ્રગુપ્તને
 ૧ તાન માન છ ત્રેણા આ મમનવીનતા મળધમા ત્રણ વાતો કહે છે —

- (૧) ચ દુષ્ટતા ગજવમા બાર વર્ષનો દુકાળ પડ્યો હતો તે સમયે
 અને નની પછી પણ રચા રખત સુરી ભદ્રમાહુ શ્રવિત રહ્યા હતા
- (૨) ચ દુષ્ટને એક મમરે સાળ સ્વપ્નો આપ્યા રાગએ ભદ્રમાહુ
 સ્વામી નમ જર્હન તેના ફળ પ્રજ્યા તેના જવાબમા શ્રુતકેવળી
 મ ૧૦ સ્વામી મ ૩૧ મદાળના ભારી અનર્યોતિ વણુન ક્યું
- (૩) ચ દુષ્ટ ન જનક જનકજાળા ભદ્રમાહુ પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી
 અને નમની માથે દક્ષિણ દેરા તરફ ચાલ્યા ગયા
 આ ના બામનો અનકેવળી ભદ્રમાહુ અને સમ્રાટ ચદ્રગુપ્તની
 નમ વીનતા મનાવનારી છે

ભદ્રમાહુ અને ચદ્રગુપ્ત મમકાલીન નહોતા તેના પુરાવા

૧ તી માનેને માન્યા માની લઈએ તો ચદ્રગુપ્તનો સત્તા સમય
 ની વિરાગના ૧૭ પગે દોઈ શકે નહિ કારણ કે ભદ્રમાહુ
 સ્વામીને સ્વગત સ નીર નિમાણુ સનત ૧૭૦ મા આવે છે પરંતુ
 ચદ્રગુપ્તના મમરનો તારખ નીર નિર્ણયથી ૨૧૦ વર્ષ પછી થયેન છે
 એવન ભદ્રમાહુના મમગમન પછી ચાલીશ વર્ષ પછી ચદ્રગુપ્તના સમયનો
 ન મ ચાર છ તેરી તેઓ મમકાલીન દોઈ શકતા નથી

૧૧૪ રથોમા શ્રુત કેવળી ભદ્રમાહુ સ્વામીનો બાપાવ પત્નો
 ન મ ૧૩૨ થી ૧૬૨ બતાવ્યો છે અને મૌર્ય ચદ્રગુપ્તનો
 વાળા નીર સ ૨૧૪ થી શરૂ થનો બતાવ્યો છે એટલે દિગ્ગજરોની જ
 ગમ્મના પ્રમાણે ભદ્રમાહુ તથા ચદ્રગુપ્ત મમકાલીન બની નમતા નથી

પ્રાચીન જૈન સાહિત્યમા ભદ્રમાહુ તથા ચદ્રગુપ્તના મધ્ય
ઉપ ની નજીવ ખામતોને કશું મ્યાન નથી

ભદ્રમાહુના સમયમા જેમ લાખા મમયનો ભયકર દુમળ પડ્યો
હતો તેની જ રીતે ફરીથી ખીજ નાર ચદ્રગુપ્તના સમયમા પણ તેવો
જ લાખા કાળનો ભયકર દુમળ પડ્યો હતો. પહેલી વારનો એટલે
ભદ્રમાહુ સ્નામીના વખતના દુમળને “ પહેલી ખાઝ દુમળી ”ના નામથી
ઓળખાનામા આવે છે ત્યારે ચદ્રગુપ્તના વખતના દુમળને “ ખીજ ખાઝ
દુમળી ”ના નામથી ઓળખનામા આવે છે

મન્ને વખતના ખાઝ વર્ષના લાખા દુમળને જુલ જુલ ગણનાને
બદલે એક જ વખતનો ખાર વર્ષનો દુમળ ગણીને કોઈએ ભૂલથી
ભદ્રમાહુ તથા ચદ્રગુપ્તને સમકાલીન માની લીધા અને તે વાત પરપરા
આલી આની

આનરવક ચૃષ્ટી, તિલોગાલીપયન્ના નગે પ્રાચીન જૈન
ત્રયોવી પ્રમાણિત વાય છે કે—

ભદ્રમાહુના સમયમા દુમળ પડ્યો તેમા અને સુકાળ ચતા
પાટલીપુત્ર નગરમા ત્રમણસવ એ ૧ થયો હતો ત્યારે અગીઆર અગની
વ્યવસ્થા કરી અને ખારમુ દષ્ટિનાં અગ શિખરાને માટે સ્થૂળભદ્ર
પ્રમુખ સાધુઓને ભદ્રમાહુ પાસે મોકલ્યા હતા ત્યારે પાટલીપુત્રમા
નહ રાજાનું રાજ્ય હતું આ ઘટનાની માથે ચદ્રગુપ્તનો કોનો
પણ નામોલ્લેખ નથી

સોળ સ્વપ્તનાની કલિપત વાત

ચદ્રગુપ્તને મોળ સપ્ના આવેલા અને તેના ફળ ભદ્રમાહુ સ્નામીએ
-દેવાની વાતનો કોઈ પણ પ્રાચીન ત્રયમા ઉલ્લેખ નથી

પોડક સમાધિકાર, ભદ્રમાહુ ચરિત્ર અને એવા જ ખીગ્ત અર્ના
ચીન ત્રયોમા આ કથા અવસ્થ ઉપવબ્ધ વાય છે પરંતુ અર્નાચીન

- (૩) ડયાગરે મદ્રમાડુના મુખથી કહેવડાવ્યું છે કે—“ જેવલનામ વોચ્છિત્તિસ્વદ્ હવેવી કેનળગાનનો વિન્હેદ યને ” પરંતુ જૈન ધર્મમાં તો જળપૂરનામી પછી જ કેવળ જ્ઞાનનો વિન્હેદ થવાડું જણાવેલ છે એટલે મદ્રમાડુ સ્વામીના મુખથી કેનળજ્ઞાન વિન્હેદ થવાડું કહેવડાવવું એ અર્થશૂન્ય છે

આ ઉપરથી પણ સ્વપ્નાની રાત પાળળથી ઉપગતી કાઢેલી છે એમ માણિત થાય છે

- (૪) સ્વપ્ન દ્વળમાં કહ્યું છે કે—“ સાધુ દેવદ્રવ્ય ખાવાનાજા યને તેઓ નોમથી માળારોપણ ઉપધાન આદિ અનેક નાનો પ્રદાશિત કરને

આવી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કથન ચૈત્યવાસની ઉત્પત્તિ થયા પછીની રિયતિની સૂચના કરે છે એટલે એ કથા ચૈત્યવાસના કાળ પછી ઉપગતી કાઢેલી છે

- (૫) સ્વપ્નદ્વળમાં કહ્યું છે કે—“ હવેવી ધર્મ વૈશ્ય જાતિના હાથમાં હરો વણિકો અને માર્ગે પ્રદક્ષ કરરો ”

આ વાક્યથી માણુમ પડે છે કે જૈન ધર્મ જાતિ ધર્મ બન્યા પછીનો એ ઉત્તેજ છે, એટલે કથા તે પછી બનાવેલી છે

- (૬) સ્વપ્ન દ્વળમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે—“ દાત્રિય કુમાર રાજ્યબ્રષ્ટ યને અને સર્વ યવનોના હાથમાં આવ્યું જશે ”

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનની સત્તા થયા પછી આ કથાની રચના થયેલી હશે

- (૭) કથામાં ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત છે તે શ્વેતાશ્વર ગ્રંથની વિરુદ્ધ છે

પરિશિષ્ટ પર્વ આદિમાં ચદ્રગુપ્ત જૈન દેવાની વાત છે પરંતુ તેમાં ચદ્રગુપ્ત અત્તમજા સુધી ગૃહસ્થ ધર્મમાં જ રહેવ

- (૩) કયાકારે ભદ્રમાહુના મુખથી કહેવડાવ્યું છે કે—“ જેવળનાગ વોચ્છિન્નિસ્સદં હવેવી કેવળજ્ઞાનનો વિન્હેદ થશે ” પરંતુ જો ધર્મમાં તો જળ્યુસ્વામી પછી જ કેવળ જ્ઞાનનો વિન્હેદ થવાનું જણાવે છે એટલે ભદ્રમાહુ સ્વામીના મુખથી કેવળજ્ઞાન વિન્હેદ થવાનું કહેવડાવવું એ અર્થશૂન્ય છે

આ ઉપરથી પણ સ્વપ્નાની વાત પાળળથી ઉપજતી કાઢેલી છે એમ સાબિત થાય છે

- (૪) સ્પષ્ટ દ્વંજમા કહ્યું છે કે—“ સાધુ દેવદ્રવ્ય ખાવાવાળા થશે તેઓ તોભવી માળારોપણ ઉપધાન આદિ અનેક વાતો પ્રકાશિત કરશે

આવી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કથન ચૈત્યવાસની ઉત્પત્તિ થયા પછીની સ્થિતિની સૂચના કરે છે એટલે એ કથા ચૈત્યનાસના કાળ પછી ઉપજતી કાઢેલી છે

- (૫) સ્પષ્ટદ્વંજમા કહ્યું છે કે—“ હવેથી ધર્મ વૈશ્ય જાતિના હાથમાં હશે વણિકો અનેક માર્ગે ગ્રહણ કરશે ”

આ વાક્યથી માણસ પડે છે કે જૈન ધર્મ જાતિ ધર્મ બન્યા પછીનો એ ઉત્પેખ છે, એટલે કથા તે પછી બનાવેલી છે

- (૬) સ્પષ્ટ દ્વંજમા કહેનામા આવ્યું છે કે—“ ક્ષત્રિય કુમાર રાજ્યભ્રષ્ટ થશે અને સર્વે યવનોના હાથમાં આવ્યું જશે ”

આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનની સત્તા થયા પછી આ કથાની રચના થયેલી હશે

- (૭) કથામાં ચદ્રચુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત છે તે શ્વેતાંબર ગ્રંથની વિરુદ્ધ છે

પરિશિષ્ટ પન આદિમાં ચદ્રચુપ્ત જૈન દોવાની વાત છે પરંતુ તેમાં ચદ્રચુપ્ત અત્તકાળ સુધી ગૃહસ્થ ધર્મમાં જ રહે

૫૫ ૧૫ ૬ ૧મા ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા લેવાની કઈ નાત
૧૧૧૧ ૧૧૧

મહાટ ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા લીધાની વાત

માનવમાત્ર ચદ્રગુપ્તે બદમાહુ રામી પાસે દીક્ષા લીધાની વાત
૧૧ ન થયી નિગેય પ્રમાણસાળી નથી

૫૫ થયો ૧નામ જૈન નાદિયમા તો કર્ક જ ઉગેષ નથી
૧૧૧ ૧૧૧૧ ગિગય જૈન નાદિયમા ય તેનુ મમથન મળતુ નથી

પ્રાચીન જૈન ગ્રંથોમા દીક્ષાની વાત નથી.

માનવમાત્ર ચદ્રગુપ્ત જૈનગમા હતો એમ તો જૈન તેમજ જૈનેતર
૧ નિ ન સીકા ૬ પગતુ તો જૈન દીક્ષા લીધી હતી એમ તો
૫૫ જુ નથી એને દિગંબરોની એ નાત પાયા વિતાની ઠરે છે

મા ૫૫ ૧ ગિગય ગ્રંથોમા જે હમથી નથુન કરેલુ છે તે
નેઈને એમ જ નહેતુ પર છે કે ચતુરણી બદમાહુનો મૌય ચદ્રગુપ્ત
નાય ગ્રે નય નહોતો પ્રાચીન લેખોમા આ કથાના નાયક
ભદ્રમાહુને ધ્યાય પણ શ્રુતકેવળી લખ્યા નથી. પણ તેમને
નિમિત્તવેત્તા કહેવા છે અને દિગંબરોના કથન અનુસાર જ
તે ખીજા ન્યાતિપી ભદ્રમાહુ હોઈ શકે છે

૫૫ સ ૫૭૨ તો રાલાલેખ

૧૫૫ મેતગાનન ચદ્રગિરિ પતત ઉપરના શિનાતેષમા ભદ્રમાહુ
૧૫૫ ચદ્રગુપ્ત નેષ છે આ નેષ ચક્ર સવત ૫૭૨ ની આસપાસનો
હોતુ નાનુમન કગાય છે જે આ અનુમાન દીક્ષા માની લેનામા આવે
૫૫ ૫૫ તેનુ અનુચિત નદિ ગણાય કે—

ચદ્રગુપ્ત ભદ્રમાહુના શિષ્ય હોવાની માન્યતા દિગંબર
મ પ્રજાયમા નિકમની આઠમી સદીના પ્રારંભમા જ ચાલુ વર્ષ

હતી. પરંતુ એ સાત બૂલના જેવી નવી કે એ લેખમાં ભદ્રાબાહુને શ્રુતકેવળી જાણ્યા નવી તેમજ ચદ્રગુપ્તને મૌર્ય જાણ્યા નવી.

કિ. હરિષેણના બૃહત્ કથા કોપની વાત

ગિમ્મર માહિત્યમાં આ વિષયનો નાથી પ્રાચીન C-તેષ હરિષેણકૃત બૃહત્કથાકોપમાં તેવા મળે છે આ મથ ગક સવત ૮૫૩ વિક્રમ મ ૬૮૮માં ગ્યાયતો છે તેમાં શ્રુતકેવળી ભદ્રાબાહુના મુખથી દુકાળ સમઘી બવિષ્યવાણી મામળીને C-જ્ઞપિનીના ગમ્ન ચદ્રગુપ્તે દીક્ષા તેવાનો C-તેષ છે આગળ જતા ચદ્રગુપ્ત દ્વા પૂર્વધર વિરાખાચાર્યના નામથી મધના નાયક બનવાનો હુદનેષ પા. ૩૧ જ મ્થા મથમાં છે

આટલું દોવા જતા પણ ચદ્રગુપ્તને C-જ્ઞપિનીના ગમ્ન કહીને મ્થાગરે એ કથાની વાસ્તવિકતાનું સ્વયન કરી દીધું છે

ભદ્રાબાહુના દક્ષિણ દેશમાં જવા સખધી અને ચદ્રગુપ્ત C-જ્ઞપિનીના રામ્ન હોવા સખ િ હકીકતની જ એ વાત ૨૫૪ વર્ષ જાય છે કે એ ભદ્રાબાહુ, શ્રુતકેવળી ભદ્રાબાહુની ભિન્ન (જુલ) હતા અને ચદ્રગુપ્ત પણ પારલીપુત્રના મૌર્ય ચદ્રગુપ્તની ભિન્ન હતા.

ગક મ પગ નો શિલાલેખ

પાર્શ્વનાથ વસ્તિમાં લગભગ રોકે મૂરત પર ની આમપાનમાં લખેલો એ- શિલાલેખ છે તેમાં ભદ્રાબાહુની સ્વયનાવી મન દક્ષિણમાં ગયેલો એમ C-તેષ છે પણ એ C-તેષની એ વાત ૨૫૪ વિક્રમ વર્ષ જાય છે કે-દુકાળ સમઘી જેની ભવિષ્યવાણીની જૈન મઘ દક્ષિણ પથ તરફ ગયેલ હતા તે ભદ્રાબાહુ શ્રુતકેવળી નહિ પણ શ્રુત કેવળીની સાથ-પર પરામાં થયેલા બીજા ભદ્રાબાહુ હતા કે

હતી. પરંતુ એ નાત બૂલના જેવી નવી કે એ લેખમા ભદ્રબાહુને શ્રુતકેવળી જણાવ્યા નવી તેમજ ચદ્રગુપ્તને મૌર્ય જણાવ્યા નવી.

દિ. હરિયેશુના ખૂલ્લુ ક્યા કોપની નાત

દિગમર માહિત્યમા આ નિયમનો મોથી પ્રાચીન ઉલ્લેખ હરિયેશુકૃત ખૂલ્લુક્યાકોપમા જોવા મળે છે આ અથ ગદ્ય સનત ૮૫૩ નિઃશ્વ સ. ૬૮૮મા ગ્યાયતો છે તેમા શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુના મુખથી દુકાળ મળધી ભવિષ્યવાણી મામળીને ઉજ્જયિનીના ગળ ચદ્રગુપ્તને દીક્ષા લેનાનો ઉલ્લેખ છે આગળ જતા ચદ્રગુપ્ત દ્વારા પૂર્વધર વિરાખાચાર્યના નામથી સધના નાયક બનનાનો ઉલ્લેખ પણ એ જ ક્યા અથમા છે

આટલુ દોના જતા પણ ચદ્રગુપ્તને ઉજ્જયિનીના ગળ કહી? આમરે એ ક્યાની વાગ્તનિકતાનું સચન કરી દીધુ છે

ભદ્રમાહુના દક્ષિણ દેશમા જના સળધી અને ચદ્રગુપ્ત ઉજ્જયિનીના રાજા હોવા સળધી હકીકતવી જ એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે એ ભદ્રમાહુ, શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુવી લિન્ન (જુદા) હતા અને ચદ્રગુપ્ત પણ પારલીપુત્રના મૌર્ય ચદ્રગુપ્તવી લિન્ન હતા.

શક સ પરર નો શિલાલેખ

પાર્શ્વનાથ નસ્તિમા લગભગ શકે મૂનત પર ની આસપામમા લખેતો એ શિલાલેખ છે તેમા ભદ્રમાહુની સચનાથી મધ દક્ષિણમા ગયેયો એમ ઉલ્લેખ છે પણ એ ઉલ્લેખવી એ નાત સ્પષ્ટ મિદ્ધ થઈ જાય છે કે-દુકાળ સળધી જેની ભવિષ્યવાણીવી જૈન સદ્ય દક્ષિણ પવ તરફ ગયેલ હતા તે ભદ્રમાહુ શ્રુતકેવળી નહિ પણ શ્રુત કેવળીની રાખ્ય-પરપરામા થયેલા બીજા ભદ્રમાહુ હતા કે

બીજા ભદ્રચાલુનો સમય

ગિજર નખકોના લેખો ॥ આધારે બીજા ભદ્રચાલુનો મત્તા નમય વિક્રમની બીજી મદીની આનપામનો પ્રમાણિત થાય છે. જગપતિની માયા ૪૭ મા તેના કર્તા ભદ્રારક સુમયદ્રે આ બીજા ભદ્રચાલુને પ્રથમાગધર (આચનન સત્રવેતા) તથાવેન છે.

પરંતુ બ્રહ્મ હેમચદ્રે તેમ ॥ સુતસ્કધમા અગ સુનની પર પરા વિચિત્ર થયા બાદ બીજા ભદ્રચાલુની સત્તાનો નિર્દેશ કરેન છે. વીરનિર્વાણ પછી—

કેનળી	૬૨ વર્ષ	એમગદાગધર વર્ષ ૨૨૦
સુનનેનળી	૧૦૦ „	એમગધર તથા
દસપૂર્વધર	૧૮૩ „	અગદેશધર „ ૧૧૮

એ પ્રમાણે વીરનિર્વાણથી ૬૮૩ વર્ષ સુધી અગશ્રુતની પ્રવૃત્તિ રાત્રીને વિચિત્ર થઈ આ પ્રમાણે ૬૮૩ વર્ષનો ઇતિહાસ લખ્યા પછી હેમચદ્રે બીજા ભદ્રચાલુના સળધમા તેમના સુતસ્કધમા લખ્યું છે કે—

આચરિયો ભદ્રચાલુ અદ્યમમહાનિમિત્ત જાણકારો ।

ગિજગાસહ કાલસે સ ચરિમો દુ નિમિત્તિઓ દાદિ ॥

અર્થ—આચાર્યશ્રી ભદ્રચાલુ સ્વામી અષ્ટાગ મહાનિમિત્તના છે. તેના અણુકાંડ હતા ત્યાંપછી કાળસે નિમિત્ત જ્ઞાનનો લોપ થયો.

હવે સુમચદ્રના કથન અનુમાર ભદ્રચાલુને પ્રથમાગધર માની લઈએ તો તેમનું અસ્તિત્વ વિક્રમની પહેલી સદીમા માનવું સગત થાય છે. પરંતુ બ્રહ્મ હેમચદ્ર આલિનું કથન હીક માનીને ભદ્રચાલુનો સમય અગજ્ઞાનના વિચ્છેદ થયા બાદ માનીએ તો તેનો અર્થ એ થાય છે કે—વીર નિર્વાણ વર્ષ ૬૮૩ (એટલે વિક્રમ સવત ૨૧૩) પછી નૈમિત્તિક ભદ્રચાલુ થયા.

નૂનમત્રનો ન વિરતાગ દેનાથી નદી તાખા પાનુ એ નૂનમત્ર તયા
તેના અગ્રણી આચાર્ય મોડુદની પંતી ન થયેન દોષ

ન્યાગે નદીતાખા કુ કુદના નમયની પછી ૧૧ એ તો તેના પ્રતક
ભદ્રમાહુ પપુ કુદકુદવી અર્નાચીન ન હોઈ શકે. એટલે બીજા
ભદ્રમાહુ નિકમની પાચમી સતીની અતની પહેલા ન
હોઈ શકે

સ્વેતાગ નથગ જે ભદ્રમાહુને નરાહાનિદિ ૥ બાર્હ લખે છે
તેજ બીજા ભદ્રમાહુ દોઈ શકે

આ સર્વ વાતો ઉપરથી એ તો ચોક્કસ કહી
શકાય છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુનો મૌર્ય ચદ્રગુપ્તની
સાથે કોઈ મબધ હોઈ શકતો નથી.

દુકાળ વખતે શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુ

પૂર્વ તરફ બગાળમા હતા

શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુએ દક્ષિણ દેશ તરફ નિહાર મ્યો દોનાનું કોઈ
પ્રમાણ નથી એવી જાનકુ, કુનાળના અને ભદ્રમાહુ નેપાન તરફ ગયા
દોવાનું પ્રમાણ છે (શ્રુઓ આનર્યમ ચૂર્ણા ૨૫૨ તથા “જૈન
સૂત્રો ઉપનમ્ધ કે નિરુદ્ધે” તામના પ્રશ્નશ્રુમા પહેલી આગમ
પાચનાની વિગત)

બીજા શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુના શિષ્યો તામ્રસિપ્તિ અને પુરુષધનના
ચિરકાળ ગદેના એ દત્તીપ્ત પણ બતાવે છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુ તયા
તેમનો નમુ ૧૫ દુર્ભક્ષના સમયમા પ્રા દેશો છોડીને બીજે પ્રાય
ગયા ન હતા

શ્રુતકેવળી ભદ્રમાહુના શિષ્ય ગોત્સમી ની જેન એ સગ પુત્રી ચાર
તાખાઓ દત્તી એ મદપસૂતની ગ્યનિરાવલીમા બનાવેનું ?

નિમૂળ થઈ જાય છે. અને નિશ્ચિત થાય છે કે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના વૃતાંત સાથે દિગંબર સપ્રદાયનો કંઈ પણ સંબંધ નહોતો, દિગંબર લેખકોએ જે જે વાત શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામે ચડાવી છે તે સર્વ ખરી રીતે બીજા જ્યોતિષી ભદ્રબાહુ સાથે સંબંધ ધરાવે છે.

દિગંબર ગ્રંથકારો શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુનો ઉલ્લેખમા સ્વર્ગવાસ થયો માને છે.

દિગંબર આચાર્ય હરિપેષ્ઠ સ્ફરિએ ‘બૃહત્ કથાકોષ’ નિકમ સ ૯૮૯ માં રચેલો છે તેમાં કથા ૧૩૧ માં લખ્યું છે કે—

અહમનૈવ તિષ્ઠામિ, ક્ષીણમાયુર્મમાઽધુના ॥ ૩૭ ॥

પ્રાપ્ય ભાદ્રપદ દેશ શ્રીમદુજ્જયિની સમ્મવમ્ ॥ ૪૩ ॥

સમાધિમહણ પ્રાપ્ય, મદ્રવાહુ દિવ યયૌ ॥ ૪૪ ॥

એટલે કે—ચૌદ પૂર્વધારી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી દક્ષિણમાં ગયા જ નથી પણ ઉલ્લેખ પાસેના પ્રદેશમાં અનશન લઈ સ્વર્ગવાસી બન્યા હતા.

દિગંબર લેખક બ્ર મેઘિદત્તજી તેમના “આરાધના કથા કોષ”ની કથા ૬૧ માં લખે છે કે—

उज्जयिन्या सुधीर्भद्र वटवृक्षसमीपके ।

धुत्पिपासादिकं जित्वा, सन्यासेन समन्वित ॥ ૧૬ ॥

स्वामी समाधिना मृत्वा सम्प्राप्त स्वर्गमुत्तमम् ॥ ૨૭ ॥

એટલે શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ સ્વામી ઉજ્જયિનીના ઉદ્યાનમાં વડના

નિર્માણ ૧૦૩૨) મા વિદ્યમાન હતા એમ પંચસિદ્ધાંતિગ્રંથમાં બતાવેલું છે. ત્યારે વગદમિદિગ્નું અસ્તિત્વ વીર નિર્માણ નવત ૧૦૩૨ મા નિશ્ચિત છે ત્યારે તેમના બાઈ શ્રુતકેવળી ભદ્રાપાદુ દોઢ રાંઠે નહિ.

નરસુત શ્રુતકેવળી ભદ્રાપાદુ તથા વગદમિદિગ્ના બાઈ ભદ્રાપાદુ એ અને મિત્ર મિત્ર વ્યક્તિ હતા.

મિત્રશાયરોએ એ બંનેને મિત્ર માન્યા હ પરંતુ જ્યોતિષી ભદ્રાપાદુને તેઓ વિક્રમની પદેની સદીમાં થયેલા માને છે એ ખૂબ છે.

વગદમિદિગ્નો જે નમય છે એ જ આ બીજા ભદ્રાપાદુનો નમય દોલો તેમજ એ.

મિત્રશયર ત્રયોમાં બીજા ભદ્રાપાદુને 'ચન્દ્ર નિમિત્તધાર' લખેલા છે તેમજ શ્વેતાંગ જેન ત્રયોમાં પણ બીજા ભદ્રાપાદુને 'નિમિત્તવેતા' અને 'ભદ્રાપાદુ નરિતા નામના ત્રયના પ્રણેતા' લખેલા છે પણ આ પ્રતિષ્ઠાનપુરે ગિવામી વગદમિદિગ્ના ભાઈ ભદ્રાપાદુને શ્રુતકેવળી ભદ્રાપાદુની સિદ્ધિ નવી માન્યા એ એક ચિરનકીર્તિ બહુ ઘડી રાજ્ય છે.

નરાહમિદિ ના બાઈ ભદ્રાપાદુ વિક્રમની પાંચમી સદીના અત અત જૂની સદીની શરૂઆતના વિદ્વાન હતા લગભગ એ સમયે હરિશ્ચંદ્ર નામના કોઈ શુદ્ધરાજનની વ્યક્તિએ જેમ શ્વેતાંગર ગ્રંથમાં દીક્ષા લીધી હતી તેમ જ ચંદ્રપ્રભ નામના રાજવંશી પુરુષે પણ આ ભદ્રાપાદુની પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી હતો અને નવદીક્ષિત ચંદ્રશુદ્ધને લઈને એ આચાર્ય દક્ષિણપથ તરફ ગયા હો.

ભદ્રાપાદુના દક્ષિણમાં જના સખધીની ઘટના વિક્રમની જૂની સદીના પદેના ચરણમાં બની હતી તે સમયે ઉત્તર ભારતવર્ષમાં બપોર દુષ્કળ પડ્યો હતો અને સુખળ થયા પછી સૌરાષ્ટ્રમાં વલ્લભીમાં દેવદિ ગણિ ક્ષમા શ્રમણની અધ્યક્ષતામાં શ્વેતાંગર શ્રમણમંત્રી એક ભાગે મોડું

દક્ષ સમીપમા ગ્દીને તુષ્ઠા પિપાસાદિ છતીને અનશન કરીને સમાધિથી મૃત્યુ પામીને સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

આ ઉપરથી પણ નક્કી થાય છે કે દિગંબર સંપ્રદાયના પૂર્વના લેખકો પણ શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુને દક્ષિણમાં ગયેલા માનતા નથી પણ ઉજ્જયિનીમાં સ્વર્ગવાસ પામેલા માને છે.

બીજા ભદ્રબાહુ અને ચદ્રગુપ્ત

સમય છે કે ગુપ્તોના સમયમાં ચદ્રગુપ્ત નામના કોઈ ગુપ્તવંશીય રાજાએ વરાહમિહિરના બાઈ ભદ્રબાહુ નામના જૈન આચાર્યની પાસે જૈનદીક્ષા લીધી હોય અને તે વાતને પાછળના લેખકોએ અવિવેકથી શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુ અને ચદ્રગુપ્તના નામ સાથે જોડી દીધી હોય.

ચદ્રગુપ્તને લઈને ભદ્રબાહુના દક્ષિણપથ તરફ જવાની વાત પણ એ જ બતાવે છે કે એ ભદ્રબાહુ તે પ્રતિષ્ઠાનપુરના જ્યોતિષી વરાહ મિહિરના બાઈ બીજા ભદ્રબાહુ જ હતા.

સ્વેતામ્બર જૈન ધર્મમાં ભદ્રબાહુને જ્યોતિષી વરાહમિહિરના બાઈ કહેવા છે જુઓ કહ્યું કિરણાવલી ૧૬૩ માં લખ્યું છે કે—

પ્રતિષ્ઠાનપુરે વરાહમિહિર મદવાહુ દ્વિજૌ વાધવૌ પ્રવ્રજિતૌ ।
મદ્રગહોરાચાર્ય પદદાને રુષ્ટ સન્ વરાહૌ દ્વિજવેપમાદય
વારાહિસહિતા કૃત્વા નિમિત્તેર્જીવતિ

અર્થ—પ્રતિષ્ઠાનપુરમાં વરાહમિહિર તથા ભદ્રબાહુ નામના બે દિગ્ (આલ્મજી) બધુઓએ દીક્ષા લીધી હતી ભદ્રબાહુને આચાર્ય પદવી આપવાથી વરાહમિહિરને રોષ આવ્યો તેથી તેણે દીક્ષા છોડીને દિગ્વેગ ધારણ કર્યો અને વારાહિસહિતા બનાવીને નૈમિત્તિક તરીકે જીવન ગાળવા લાગ્યો.

પરંતુ સ્વેતામ્બર લેખક આ ભદ્રબાહુને શ્રુતકેવળી કહે છે તે બરાબર નથી કાણ કે જ્યોતિષી વરાહમિહિર ચક્ર સવત ૪૨૭ (૧૧૨

નિકમ મ ૧૦૩૪-૩૫ માં બનેલુ છે અથવા વિક્રમની અગીઆરમી સદીમા બનેલુ છે

ખીન્ત બદ્રબાહુ સ્નામી દક્ષિણમા ગયેના અને અહીં રંગે ગયેલા તે વિક્રમની ૮મી સદીમા બનેલુ છે એટલે ત્યાંથી તે પર્વત તીર્થરૂપે ગણાયેનો પણ પાછળથી તે તીર્થ બૂલી જવાવા લાગ્યુ અને તેથી પાચસો વર્ષ પછી આમુડરાયે તે તીર્થનો પુનરુદ્ધાર કર્યો

પાચસો વર્ષમા તીર્થ ભૂલી જવાયુ હતુ તેમ નામ પણ ભૂલી જવાયુ હતુ એટલે ખીન્ત બદ્રબાહુને બદલે તે પહેલા શ્રુતકેનળી બદ્રબાહુના નામે ચડાવી દીધુ. અને આમુડરાયે તીર્થોદ્ધાર કર્યો તે વખતે શ્રુતકેનળીના નામે તે તીર્થ ચડી ગયેલુ

અને કોઈએ બદ્રબાહુના નામનો પાઠનો અરધો ભાગ જ યાદ રાખી તેને બાહુબળીનું નામ આપી દીધુ બાકી બાહુબળીજી તો દક્ષિણમા પધારેલા જ નહોતા એ તો ઐતિહાસિક વાત છે

મમેલન થયું હતું અને તેમા માયુરી તથા વાલમી વાચનાઓનું એકીકરણ તથા પુસ્તકરેખા સંબંધી ચિરસ્મરણીય કાર્યમયન થયું હતું

બીજા ભદ્રબાહુની દક્ષિણુમા જ્વાની અર્વાચીન ઘટનાને શ્રુતકેવળી ભદ્રબાહુના નામની સાથે જોડી દઇને દિગંબર લેખકોએ તેમના સપ્રદાયની પ્રાચીનતા ઠરાવવાની ચેષ્ટા કરેલ છે. પરંતુ તેમણે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ છે કે દિગંબરોના જ લેખોથી એ ઘટના બીજા ભદ્રબાહુ સંબંધીની હોવાનું સિદ્ધ થાય છે.

બાહુબળી ચરિત્ર રાજાવલી કથા

ગોમટેશ્વર તીર્થના સંબંધમાં દિગંબર ઇતિહાસગર કહે છે કે— આ સ્થાન પ્રાચીન કાળમાં તીર્થરૂપે હતું પરંતુ સમય જતાં તે ભૂલાવા લાગ્યું તેનો માર્ગ કઠિન હતો. એટલે લોકોની અવરજવર ત્યાં થતી ન હતી દક્ષિણ મયુરાના મગ વશી રાજા રાયમલના મંત્રી ચામુડરાએ અહીં આવી આ તીર્થ પ્રગટ કર્યું ધણું સમય સુધી ચારે બાજુ ચોક્કસ પહેરે મૂકી માણસોની અવર જવર રોકીને આ મૂર્તિને ઘટતો સસ્કાર આપી શક સ ૯૦૦ માં તેની પ્રતિષ્ઠા કરી તેનું ગોમટેશ્વર નામ રાખવામાં આવ્યું અને તે મૂર્તિના બંને પાસે શ્રી ચામુડરાજ માહિચિદ્ર એટલે શ્રી ચામુડરાજે નિર્માણ કરાવી તથા શ્રી ચામુડરાજે કરાવેલે એટલે શ્રી ચામુડરાજે બનાવરાવી એવા શિનાતેજો છે

આ ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે એ તીર્થ પ્રાચીન છે પણ તે મૂર્તિ અને તેનું નામ અર્વાચીન છે કારણ કે તે શક ૨ ૯૯૦ એટલે

વિક્રમ ૨ ૧૦૩૪-૩૫ માં બનેલું છે અથવા વિક્રમની અગીઆમ્ની સદીમાં બનેલું છે

બીજા બદ્રમાહુ સ્વામી દક્ષિણમાં ગયેના અને અહીં રહ્યાં ગયેલા તે વિક્રમની ૮મી સદીમાં બનેલું છે એટલે ત્યાંથી તે પત્ત તીર્થરૂપે ગણાયેનો પણ પાળળવી ને તીર્થ બૂની જવાવા લાગ્યું અને તેથી પાચમો વર્ષ પછી આમુડરાયે ને તીર્થનો પુનરુદ્ધાર કર્યો

પાચમો વર્ષમાં તીર્થ બૂલી જવાયું હતું તેમ નામ પણ બૂલી જવાયું હતું એટલે બીજા બદ્રમાહુને બદલે તે પહેલાં શ્રુતકેનળી બદ્રમાહુના નામે ચડાવી દીધું. અને આમુડરાયે તીર્થોદ્ધાર કર્યો તે વખતે શ્રુતકેનળીના નામે તે તીર્થ ચડી ગયેલું.

અને કોઈએ બદ્રમાહુના નામનો પાળતો અરથો ભાગ જ પાળે નથી તેને બાહુબળીનું નામ આપી દીધું બાકી બાહુબળીજી તો દક્ષિણમાં પધારેલા જ નહોતા એ તો ઐતિહાસિક વાત છે

પ્રકરણ વીશમું

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના અથ, ગુરુ, સમય,
વિદેહગમન વગેરેની વિગતો અને સમીક્ષા

*

જેનામા જે ગુણ હોય તેની પ્રશંસા
કવી ને ધર્મ છે, પણ જેનામા જે
ગુણ ન હોય તેવા ગુણનું તેનામા
આરોપણ કરવું તે ધર્મ નથી

*

નિગળર સંભાળમા શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય નામના એક
મહાન પ્રજ્ઞાનક આચાર્ય વર્ણ ગયા તેમણે મૂળ નામ પદ્મનદી
જી ૧૨૭ માં કુંડ (કુંડકુંદ) ગામના હોવાથી કુંદકુંદ નામથી
વિનાયક પ્રસિદ્ધ થયા હતા.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય ૧૧ માતા પિતા વગેરે સળધી કાર્મ પણ ચોક્કસ
તી રાખી શકતી રાખી કથના પુસ્તકોમા તેમના જીવન સળધી
જુદી જુદી ૧૧ સમજ થયેલી છે પરંતુ તે બધી એકબીજાથી તફા
તી આપા જુદી અને કાર્મ પણ વાતના આધાર વિનાની દોષ
ત ન વારંવાર મળી આવે છે.

શ્રી કુંદકુંદાચાર્યના અથો

તમણે સમૂત જાતામા પણા પ્રયો રચ્યા છે અને તેના
ભિન્ન રમણે છે—

૧ સમયમાર	૭ રીન પ્રામૃત	૧૩ ગ્યલુમાર
૨ પ્રચયનના	૮ બોન પ્રામૃત	૧૪ દાદલાનુપ્રેમા
૩ નિયમના	૯ જાન પ્રામૃત	૧૫ દલ ભક્તિ
૪ પચાસ્તિનાય	૧૦ મોદા પ્રામૃત	૧૬ મૂળાચાર
૫ દર્શન પ્રામૃત	૧૧ ચૂન પ્રામૃત	૧૭ પત્રિકા
૬ ચાગિ પ્રામૃત	૧૨ નિગ પ્રામૃત	

પ્રામૃત એ સન્કૃત શબ્દ છે પ્રાકૃતમા તે પાણ્ડુ ડહિનાય છે. જેમકે દર્શન પાણ્ડુ વગેરે

પરિવર્તન વિચ્છેદ ગયેલ છે બાકીના ત્રયો બાજે પણ ઉપનમ્બ છે તેમના પણ ખગ ત્રયોની પ્રાકૃત ગાયાઓનો સંસ્કૃતમા અનુવાદ થયેલો છે તેમજ મુખ્ય ત્રયો ઉપર દીગ પણ તખાઈ છે તેમા ખામ કરીને ત્રી અમૃતચદ્રાચાર્યની દીગઓ ઉત્તમ છે અને તેમની દીગઓથી જ કુદકુદ ચાર્યના ત્રયો ઘણી વિશેષ પ્રમિદ્ધિ પામી રાખ્યા છે

તેમના વગભગ બધા પુસ્તકો તથા દીકાઓના હિંદીમા અનુના પ્રમિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને પદેના ચાર પુસ્તકના તેની દીગ મહિત ગુજરાતીમા પણ અનુવાદ રસિદ્ધ થયેલા છે

સમયસાર ત્રયની શ્રેષ્ઠતા

શ્રી કુદકુદ ચાર્યના બધા ત્રયોમા મમયનાર ત્રય સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તેમણે બીજી કાર્વ પણ લખ્યું ન હોત અને આ એક સમયસાર ત્રય જ લખ્યો હોત તો પણ શ્રી કુદકુદ ચાર્યની વિદ્વતા એટલી જ અગત એમ હું માનું છું કાર્વ કે સમયસાર એ અન્તેડ અને અમાપ્રદાયિક ત્રય છે

મમયમાર એ નિશ્ચય નયની પ્રતિપાલન કરતો મૌલિક તાર્કિક ત્રય છે અને એવો ત્રય તેમની પદેલા કે તેમની પછી હજી સુધી કોઈ લખી રાખ્યું નથી તે પણ તેમની મહત્તા પૂ વાર કરે છે

૧ સમયમાર	૭ ચીન પ્રાભૂત	૧૩ રવણસાગ
૨ પ્રવચનસાગ	૮ મોધ પ્રાભૂત	૧૪ દાવ્યાનુમેયા
૩ નિયમસાગ	૯ ભાવ પ્રાભૂત	૧૫ દસ ભક્તિ
૪ પચાસ્તિમાય	૧૦ મોદ પ્રાભૂત	૧૬ મૂળાચાર
૫ દ્વાન પ્રાભૂત	૧૧ સૂત્ર પ્રાભૂત	૧૭ પગિકમં
૬ ચારિત્ર પ્રાભૂત	૧૨ લિંગ પ્રાભૂત	

પ્રાભૂત એ સમ્કૃત શબ્દ છે. પ્રાકૃતમા તે પાહુંડ ગુણવાય છે. જેમકે દશન પાહુંડ વગેરે

પરિઠમં વિન્દેદ ગયેલ છે બાકીના અથો ગાળે પણ ઉપનબ્ધ છે તેમના પણ અગ અથોની પ્રાકૃત ગાયઓનો સંસ્કૃતમા અનુવાદ થયેલો છે તેમજ મુખ્ય અથો ઉપર દીગ પણ લખાઈ છે તેમા ખાસ કરીને શ્રી અમૃતચદ્રાચાર્યની દીકાઓ ઉત્તમ છે અને તેમની દીકાઓથી જ હુકુંદ ચાપના અથો પણી વિગેય પ્રમિદ્ધિ પામી શક્યા છે

તેમના લગભગ બધા પુસ્તકો તથા દીનઓના હિત્રીમા અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થઈ ચૂક્યા છે અને પહેલા ચાર પુસ્તકમા તેની દીકા મહિત ગુજરાતીમા પણ અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થયેલા છે

સમયસાર અથની શ્રેષ્ઠતા

શ્રી હુકુંદચાપના બધા અથોમા સમયમાગ્ર અથ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે તેમજ ખીજુ કાઈ પણ લખ્યુ ન હોત અને આ એક સમયમાર અથજ લખ્યો હોત તો પણ શ્રી હુકુંદચાપના વિદ્વતા એટલી જ અગત એમ હું માનું છું કારણ કે સમયસાગ એ અન્નેડ અને અસાપ્રદાયિક અથ છે.

સમયસાર એ નિશ્ચય નયથી પ્રતિપાદન કરતો મૌલિક તાર્કિક અથ છે અને એવો અથ તેમની પહેલા કે તેમની પછી હજુ સુધી કાઈ લખી શક્યુ નથી તે પણ તેમની મહત્તા પૂરનાર કંઈ છે

મગ, મગ કે નમનના રથ કુચ કોટિના જીવને જ ખાત
 તાગી અને અપાવના અથવા અનધિકારીના હાથમા
 નના તે નથી રીને પગિભે તેવું છે પરંતુ તેથી તે
 રથની મદદના રાત્રી નથી પણ નહીં છે ફક્ત સમજદાર જીવોએ તે
 થી ના નહીં રામને તેનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ

પરમાગમ કહેવાનું કારણ

૧ ના રથે ૧૧ નામાનિ ઉપરથી જ વાયક જોઈ શકશે કે
 ૭ કે ૧૨ ના રથે નગતા નગમગ દરેક વિષય ઉપર લખેલ છે અને
 વિગત નજાયામાં તેમજ ખાસ મહત્ત્વ છે તે એટલે સુધી કે દિગ્ગજ
 નજાયામાં તેમની પાસે યજ્ઞ કરના આચાર્યોના ગ્રંથોને ઊડીને
 ૧૧ ના રથે આપના રથોને પરમાગમ તરીકે ગણનામાં આવે છે

તે ૧૧ ના રથે ૧૧ શ્રી કુદ્ધુદાચાર્યે તેમના આ ગ્રંથોમાં
 દિગ્ગજ મ પ્રદાયની મૂળ મા યતાઓને ફેરવીને તેને નવું મૂર્ત
 અન આકારે રચ્યું આથી તે ૧૧ જેવું રચ્યું તેમની પહેલાના
 આચાર્યોના ગ્રંથોમાં દેખાતું નથી

૧૧ ના રથે ૧૧ ના (વિક્રમની બીજી સદીમાં) જૈન
 રમમાં ૧૧ પત્ર પાના તે (૧) શ્વેતાચર અને (૨) દિગ્ગજ તે
 ૧૧ ને માનુના નગન ૩ રસ્તેધારણ માટેનો જ મતભેદ હતો

વિક્રમની પાસેની જહી નદીમાં દિગ્ગજ સાધુઓમાં પણ
 તે રામની અન્ય ચર્ચ અને તેઓ રામજો પાસેથી શ્રીમદ્ધાન લેવા
 ના ના ૧૧ કુદ્ધુદાચાર્ય જેવા ત્યાગી મુનિને એ શિયિલતા સારી ન
 ૧૧ ના રથે તેમજ માત્ર સ્થૂળ પરિગ્રહનો જ નહિ પણ તેમના વખત
 હતા તેમના મ પ્રદાયમાં જે આપવાદિ તિગના નામથી વસ્ત્રપાત્રની
 ૧૧ ની નોંધ પણ નિષેધ કર્યો

૧૧ મુક્તિ કેવળી મુક્તિ રંગે વિષયો પહેલવહેલા કુદ્ધુદાચાર્યે
 ૧૧ ના રથે એક જ શ્રદ્ધા બીજા અનેક શ્રદ્ધામાં ઉત્પન્ન

ડો છે તેની ની રીતે એ બાબતનો (નમનનો) એકાત આપદ બીજા અને મતભેદો ઉત્પન્ન કરે તે સ્વાભાવિક છે તેવી શ્રીમુક્તિ વગેરે અને નના ભેદો ઉત્પન્ન થયા

ભગવાન મહાતીરના નિર્ણય પછી લગભગ ૯૦૦ વી ૧૦૦૦ વર્ષે થયેલા ની કુટુંબધાર્યે ભગવાનના શ્રીમુખેવી કુટું માનજેલુ નહોતુ હતા તેમજે તેમના પ્રયોમા કની દીડુ કે “ભગવાને કુટું તેમ ન હુ છુ ” અને વિદ્વાન તપશ્વી આચાર્યના એ રાખ્દેની ગદુર્ધ અમર ધર્મ તેમના રચનો પ્રમાણ મનાયા અને તેમના પ્રયો પમ આગમ તરીકે ગણાયા

કુટુંબધાર્યે શ્રુત પરપરાવી સામજેલુ તેવી તેમા સત્યાનાયનુ મિત્રપુ થયુ દોય ન હતા તે મર્વ ભગવાનના નામે ચગારી દીધુ !

પરિકર્મ તે પદ અડગમના પદેના નથુ ખડ ઉપર બાર હજાર મોક પરિમાણુ શ્રી કુટુંબધાર્યે પરિકર્મ નામની દીડા લખી હતી પરંતુ તે હાલ નિષ્ક્રેદ ગર્ધ છે

દશભક્તિનો પ્રાકૃત ગદ્ય ભાગ ની કુટુંબધાર્યનો ખનાવેનો છે

મૂળાચાર વટકેર કૃત કહેવાતુ હતુ પણ વટકેર નામના કોઈ આચાર્ય થયા નથી વટકેરનો અર્થ વૃત્તિકાર થાય છે ની કુટુંબધાર્યે પરિકર્મ વૃત્તિ લખી હતી તેથી તેમને વૃત્તિકાર તરીકે ગણાવેના હતા એટલે કે મૂળાચાર તે વૃત્તિકાર શ્રી કુટુંબધાર્યનો ખનાવેલ છે. એમ મૂળાચાર ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામા વિગતવી ખતાવેતુ છે

૫. શ્રી કલ્યાણુવિજયજીએ કરેલી

મૂળાચાર ગ્રંથની સમાલોચના

પન્થાસ શ્રી કલ્યાણુવિજયજી મહારાજે મૂળાચાર ગ્રંથની કદક વિસ્તૃત સમાલોચના લખી છે તે ખામ ઉપયોગી હોનાવી વાચની ગણ્યુ માટે અને ઉપ્વૃત કંગી છે

મૂળાચારીની ગ્યના થઈ તેના તથા નમય પહેના જૈન આગમો નખાઈ ચૂકયા હતા તેથી પ્રયત્નરને કેટલાક સ્વેતાખર આગમો તો મળી ગયા પણ પગપરાગત અર્થ આમ્નાય મળેલ નહિ તેથી કેટલાક પ્રકરણ તથા પરિભાષાઓ કે પનામળથી મમજનાની ચેષ્ટા કરતી પડી તેમા કટલીક વગવાએ મરૂળતા મળી નહિ હાલગણુ તરીકે ‘મમાચારી’ પ્રકરણ લખાયે

પ્રાચીન શબ્દ સમાચારી’નો વાસ્તવિક અર્થ નહિ સમજવાના કારણે તેના સ્થાન પર કુંદકુંદાચાર્યે ‘સામાચાર’ શબ્દ યોજ્યો છે અને તેના પ્રતિપાદનને માટે કંઈક ફેરફારની માથે આવસ્યક નિયુક્તિની નીચેની ગાથાઓ લખી નાખી—

“ હચ્છામિચ્છાકારો તથાકારો ય આસિઆ ગિસિહી ।

આપુચ્છા પટિપુચ્છા ઝળ સનિમતણા ય ઉવસપા ॥ ૧૨૫ ॥

દટ્ટે દચ્છાકારો મિચ્છાકારો તહેવ અવગહે ।

પહિસુળજક્ષિ સહત્તિ ય ગિગમણે આસિઆ મણિઆ ।’ ૧૨૬ ॥

પવિસતે ય ગિસીહી આપુચ્છણિયા સકજ્જ આરમે ।

સાધમ્મિણા ય ગુરુણા પુવ્વણિસિ ઘમિ પહિપુચ્છા ॥ ૧૨૭ ॥

હુદણ ગહિદે દવ્વે અગહિદદવ્વે ગિમત્તણા મણિયા ।

તુક્કમહ તિ ગુરુકુલે આદગિસગ્ગો દુ ઉવસપા ॥ ૧૨૮ ॥

આમા ૧૨૫ મી ગાથા આવસ્યક નિયુક્તિની ગાથા ૬૬૬ તથા ૬૬૭ ના પ્રથમ ચરણનો અક્ષેપ છે અને તે પછીની ૧૨૬, ૧૨૭, ૧૨૮ એ ત્રણ નિવગણુ ગાથાઓમા કાંઈકમા તો આવસ્યક નિયુક્તિનું અનુચ્છેદ છે અને કોઈક સતત છે સતતતા આવનાર કારણ કાંઈક નાપ્રદાયિકતા અને કાંઈક આમ્નાયની અજ્ઞાનતા છે

નામાચારીનો પહેલો જો “ ઈચ્છાકાર ” નો પારિભાષિત અર્થ એ છે કે માધુ પોતાનું નામ મનાવું ખીજા કાંઈ નાધુને કહે તો ‘ ઈચ્છા

અર્થ—૧૩ તથા માધ્યમિક નવમી પુસ્તક અથવા ખીન્ને કોઈ પણ ગ્રંથ કુના ચાહે તો તેને નિમનૂલક નિમનૂલ કરુ જોઈએ જુઓ ડરી અર્થ સંગતિ જગાડી દીધી છે। કોઈ પણ પદાર્થ આપના માટે પહેલા તેમને જે પ્રાર્થના કરનામા આવે તેનું નામ નિમનૂલ છે પણ ચાચનાને નિમનૂલ કહેનાતુ નવી દીમાકારે નિમનૂલનો અર્થ ‘ચાચના’ ડરીને અથની સંગતિ કરનાની એટા કરી છે પરંતુ નિમનૂલ શબ્દનો એવો અર્થ કુવો એમા જરા પણ પ્રમાણિતા નથી

આહાર પાણી આદિ ત્રમણોપયોગી પદાર્થ લારીને ‘આમાવી આપની ઇચ્છા દોય તે લીઓ’ એ પ્રમાણે ખીજા માનુને પ્રાર્થના કરી તેને ‘હદના’ કહે છે તથા આહાર પાણી જેના જતી વખતે ‘આપના માટે હુ લારીશ’ એમ ખીજા સાધુને નોતરુ આપવું તેનું નામ ‘નિમનૂલ’ છે

પરંતુ દિગ્ગજરાચાર્ય આ પરિભાષાઓના લાય જાણતા નહોતા અને કદપનાખળથી જે કઈ અર્થ સૂઝયો તે લખી દીધો.

સ્વેતાખર આગમોમા (૧) ઓધ સામાચારી (૨) દશવિધ સામાચારી અને (૩) પંચભાગ સામાચારી એમ સામાચારીના ત્રણ ભેદ કહેવા છે ઓધ નિયુક્તિમા જે સામાચારીનું નિરૂપણ છે તે ઓધસામાચારી ઇચ્છામિચ્છા આદિ દશવિધ સમાચારી (એને ચક્રવાલ સમાચારી પણ કહે છે) અને ક/પ વ્યવહાર આદિ છેદ સૂત્રોક્ત આચારને પદ્ધતિમા સમાચારી કહે છે

જો કે વટ્ટર (કુદુદ)ની પાસે આનંદચક્ર નિયુક્તિ વિદ્યમાન હતી અને તેમા ‘ત્રિવિધ સમાચારી’નો ઉલ્લેખ પણ હતો પણ ત્યાં દશવિધ સામાચારી સિવાય ખીજી સામાચારીઓનું કંઈ પણ વર્ણન નહોતું તેથી દશવિધ સામાચારીના નામ નિદેશની પદ્ધતિ નિયુક્તિકારે કંઈ છે કે—અ એ ઈ તુ પયાણ પત્તેય પરુવગ વોચ્છ એટલે કે આ

દશવૈકાલિક આનસ્યક નિયુક્તિ આદિ પ્રાચીન આગમ આજે પણ મોજુદ છે તેથી એમ જ માનવું યુક્તિ સગત કે ક દિગંબર અથવા કારે જેનો ઉપયોગ કર્યાનો સ્વીકાર કરેલો છે તે અથો સ્વેતાબર પર પરાના છે.

કુદકુદાચાર્યના ગુરુ

બોપપાહુંડની ગાથા ૬૨ માં શ્રી કુદકુદાચાર્યે પોતે જ કહ્યું છે કે, ભગવાનનો ઉપદેશ અથારૂઠ થયા પછી તેમણે તેનું અધ્યયન કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. અલગત પુસ્તકારૂઠ થયેલા શાસ્ત્રઅથો પણ તેઓ ગુરુ પાસેથી જ શિખ્યા હશે.

શ્રી કુદકુદાચાર્યની પછી આઠસો ર્ષે થયેના દત્તિકાર શ્રી જય સેનાચાર્યે નિકમની ચૌદમી સદીમાં પચાસ્તિકાયની દીકરા રચી તેના પ્રાકૃત્યનમાં કહ્યું છે કે શ્રી કુદકુદાચાર્ય સિદ્ધાન્ત દેવ શ્રી કુમારના દીનાના ગિર્ય હતા એટલે શ્રી કુદકુદાચાર્ય નદી સઘના આચાર્ય હતા. આઠસો વર્ષ પછી લખાયેલું તેમના ગુરુનું નામ કેટલું વિશ્વાસનીય ગણાય તે વિચારણીય છે.

પરંતુ શ્રી કુદકુદાચાર્યે તો તેમના કોઈપણ અથમા તેમની ગુરુ પર પરાનો કે તેમના પોતાના ગુરુનો નામોદ્દેશ સુદ્ધા પણ કરેલ નથી એથી મમજી શકાય છે કે તેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તેમાં તથા દિગંબર સપ્રદાયની માન્યતાઓ નિશ્ચિત કરી તેમાં તેમના ગુરુની સમતિ હશે નહિ. અને તેથી તેઓને શિથિલાચારી સમજીને તેમણે પોતાના ગુરુ અને પ્રગુરુઓના નામ નિર્દેશ કર્યા નહિ હોય.

શ્રી કુદકુદાચાર્યના વિદેહગમનની

વિચિત્ર વાત

શ્રી કુદકુદાચાર્યે જ્ઞાની હતા તેમાં જ તપસવી પણ હતા ધણી વાર મજાપુરોની આગતમાં જાને છે તેમ શ્રી કુદકુદાચાર્યના નામ અને તપસી

આ પ્રમાણે શ્રી કુદ્દુદાચાર્યની વિદેહગમનની કથા “ભગવાન કુદ્દુદાચાર્ય” નામનું પુસ્તક કે જે દિગ્ગજ જૈન પુસ્તકાલય, સુરત તત્કાલીન પ્રસિદ્ધ થયેલ છે તેમા આપેલ છે

વિદેહગમન અવિશ્વસનીય હોવાના કારણો

હવે આ કથા શા માટે અવિશ્વસનીય અને ઉપજાવી કાઢેલી દેખાય છે તેનો નિચાર કરીએ.

પારમી સદી સુધીના શિલાલેખોમા આ વિદેહગમનની વાતનું નામ નિરૂપાન નથી પણ એ શિલાલેખોમા તાત્કાલિક ભાષાના પ્રાગલ્ભ્ય નિદાન, સિદ્ધાંતશાસ્ત્રના પારંગત, સમ્યક્ શ્રદ્ધાની, પૂર્ણ સમર્થતા, દુર્લભ તપસ્વી, પ્રથમાભિધાની અને ચારણુઋદ્ધિ (આકાશગામિની વિદ્યા)ના ધારી હતા એમ જણાવેલું છે

હવે જો આચાર્યશ્રી પોતે ચારણુઋદ્ધિ (લખ્મિ) ખારી હતા તો તેઓ પોતે જાતે જ તીર્થંકર ભગવાન શ્રી સીમદરસ્નામી પાસે પોતાની ઇચ્છાથી જઈ શકત તેમને ભોલાનવાને તેમના પૂર્વજનના ચારણુઋદ્ધિધારી મિત્રોને અહીં આવવાની જરૂર નહોતી એટલું જ નહિ પણ ભગવાન પાસે સર્વ શક્યનું સમાધાન થઈ ગયા પછી પણ એ જ મિત્રોને આચાર્યશ્રીને મૂકવાને અહીં સુધી આવવાની જરૂર નહોતી કારણ કે આચાર્ય શ્રી પોતે જ પોતાની ચારણુઋદ્ધિની શક્તિથી પાછા આવી શકત

ચારણુઋદ્ધિનો ઉપયોગ ‘પરમકાર્ય’ માટે તો કરી શકે પણ વ્યવહારિક કાર્ય માટે તો તેનો ઉપયોગ ન જ કરી શકાય. અને અહીં તો શ્રી કુદ્દુદાચાર્ય પોતે ચારણુઋદ્ધિ વારી હોવા છતાં તેને લેવાને અને મૂકવાને તેમના ચારણુઋદ્ધિવારી

આ પ્રમાણે શ્રી કુદ્દુદાચાર્યની વિદેહગમનની કથા “ભગવાન કુદ્દુદાચાર્ય” નામનું પુસ્તક કે જે દિગંબર જૈન પુસ્તકાલય, સુરત તન્દથી પ્રમિદ્ધ થયેલ છે તેમા આપેન છે

વિદેહગમન અવિશ્વસનીય

હોવાના કારણો

હવે આ કથા શા માટે અવિશ્વસનીય અને ઉપજાવી કાઢેલી દેખાય છે તેનો વિચાર જીએ.

ખારમી સદી સુધીના શિલાલેખોમાં આ વિદેહગમનની વાતનું નામ નિશાન નથી પણ એ શિલાલેખોમા તાત્કાલિક ભાષાના પ્રાચલ નિકાન, સિદ્ધાંતસાસ્ત્રના પારગત, સમ્યક્ શ્રદ્ધાની, પૂણું અયમી, દુર્દર તપસરી, પ્રથમાભિધાની અને ચારણુન્નદિ (આકાશગામિની વિદ્યા)ના ધારી હતા એમ જતાવેલું છે

હવે જે આચાર્યશ્રી પોતે ચારણુન્નદિ (લખ્વિં) ધારી હતા તેઓ પોતે જાને જ તીર્થંકર ભગવાન શ્રી સીમદરસ્વામી પાસે પોતાની ઇચ્છાથી જઈ શક્ત તેમને મેલાવવાને તેમના પૂવજવના ચારણુન્નદિધારી મિત્રોને અહીં આવવાની જરૂર નહોતી એટલું જ નહિ પણ ભગવાન પાસે સર્વ શકાનું સમાધાન થઈ ગયા પછી પણ એ જ મિત્રોને આચાર્યશ્રીને મૂકવાને અહીં સુધી આવવાની જરૂર નહોતી કારણ કે આચાર્ય શ્રી પોતે જ પોતાની ચારણુન્નદિની શક્તિથી પાછા આવી શક્ત

ચારણુન્નદિનો ઉપયોગ ધર્મકાર્ય માટે તો કરી શકે પણ વ્યવહારિક કાર્ય માટે તો તેનો ઉપયોગ ન જ કરી શકાય. અને અહીં તો શ્રી કુદ્દુદાચાર્ય પોતે ચારણુન્નદિ વારી હોવા છતાં તેને લેવાને અને મૂકવાને તેમના ચારણુન્નદિનાગી

મિત્રા આપે અગ્ર તે સામિત નહિ પણ વ્યવહારિક માર્ગ
યુક્ત અને નિયમ મુજબ સદ્વિચારી મુનિને કલ્પે નહિ.

૧ ત્રીજા તબક્કાના ૧૨ માર્ગ મુનિને કલ્પે નથી એમ
સાધ્ય છે. ૧૧ માર્ગ પાળી શકાય તેવા આચાર્ય મુનિને કલ્પે
નથી અગ્ર તે આચાર્ય નાન નાનના ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ
આપણે સમજી શકીએ છીએ.

મીઠું પાણી કે શી કુદકાચાર્યે ઉપનયન માર્ગ આગમ
ના અનુસાર કરી શકે અને તે ઉપરથી તેમને સૈદ્ધાંતિક વિષય
સાધ્ય છે. ૧૨ માર્ગ પાળી શકાય તેવા આચાર્ય મુનિને કલ્પે
નથી અગ્ર તે આચાર્ય નાન નાનના ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ
આપણે સમજી શકીએ છીએ. ઉત્પન્ન થઈ હોય તેની
કે પિત્ર વિગત વિગત મેળવવાના કોઈપણ સાહિત્યમાં કયાય
પણ પાતરી નથી.

પાંડુ તો બેઠું—એના શાસ્ત્રના અંતે મહાત્માને સૈદ્ધાંતિક
મકામો નથી. ૧૨ માર્ગ પાળી શકાય તેવા આચાર્ય મુનિને કલ્પે
નથી અગ્ર તે આચાર્ય નાન નાનના ઉપજાવી કાઢેલી છે એમ
આપણે સમજી શકીએ છીએ. ઉત્પન્ન થઈ હોય તેની
કે પિત્ર વિગત વિગત મેળવવાના કોઈપણ સાહિત્યમાં કયાય
પણ પાતરી નથી.

૧૨મું આપણે જોઈએ છીએ કે શ્રી કુદકાચાર્યે એક
કલ્પ જ કર્યું નથી એવી સ્પષ્ટ થાય છે કે વિદેહક્ષેત્ર જઈને
તેમણે તીર્થસ્થ ભગવાન પાસેથી કોઈ સમાધાન મેળવ્યું
નહોતું કારણ કે તેમના જેવા બુદ્ધિશાળી જ્ઞાની મહાત્મા
સત્ય જ્ઞાનના પ્રચારની ખાતર પણ પોતે મેળવેલ સમાધાનની
વિગત જણાવ્યા વિના રહે જ નહિ.

હવે બીજી નાત—તેમની નકાઓ રી દોઈ રહે તે વિચારીએ તેમના સમયમા ન્યાયાવાદ બહુ તીવ્રપણે પ્રયત્નિત દેનો એ તો ઇતિહાસ સ્પષ્ટ રીતે કહે કે એટલે તેમને જે મહત્વની શાખાઓ ઉત્પન્ન થઈ હોય તે દિગબર સપ્રદાય અને શ્વેતાબર સપ્રદાયના મતભેદના નિપયો સબધી ખાસ ઝગીને હોઈ શકે.

તે શ્રી કુદકુદાચાર્યને આ મતભેદો મગધી તીર્થંકર ભગવાન તરફથી મમાધાન મળ્યું હોત તો તે નાત તેઓ ભગવાનના નામે સ્પષ્ટ કર્યા વિના કદાપિ ગ્હી રાખત નહિ પણ શ્રી કુદકુદાચાર્યે ભગવાન તરફથી અમુક સમાધાન મળ્યું છે એ વાત કયાય જણાવી નથી. એવી સિદ્ધ થાય છે કે તેમને તીર્થંકર ભગવાન પાસેથી કોઈપણ પ્રકારનું સમાધાન મળ્યું નહોતું.

મર્મજ શ્રી તીર્થંકર ભગવાન તો ભરતક્ષેત્રમા જૈનધર્મ કેવી રીતે સુધાઈ રહ્યો છે, શ્વેતાબર દિગબરો કેવી રીતે લડાલડી કરીને ધર્મને હાનિ પહોચાડી રહ્યા છે વગેરે હકીકત જાણના જ હોય અને તે વખતે ભરતક્ષેત્રમાથી જો કોઈ પણ મુનિ વિદેહક્ષેત્રમા ભગવાન પાસે જાને જાય તો ભગવાન આવી રીતે ધર્મને હાનિ ન પહોચાડી અને સત્ય વાત જામ છે એમ કહ્યા વિના રહેજ નહિ.

તીર્થંકર ભગવાન ધર્મને હાનિ પહોચતી હોય ત્યારે ચૂપ રહેજ નહિ એટલું જ નહિ પણ ધર્મના ભાગલા વચામા જે શકાઓ અને જે કારણો ઉપસ્થિત થયેલા હતા તેનું નિરાકરણ કર્યું કર્યા વિના રહેજ નહિ અને ભગવાને કહેલા તે નિરાકરણ અનુસાર સર્વને સમજાવી ધર્મની એકતા ઝરનાનું શ્રી કુદકુદાચાર્ય ચૂકત નહિ.

પરંતુ શ્રી કુદકુદાચાર્યે એકતાની વાત તો છોડી દીધી હતી એટલું જ નહિ પણ ઊલટું ધર્મમાં મત ભેદ—સપ્રદાયવાદ વધે અને કાયમ થાય એ રીતના જ

અથો લખ્યા હતા. તે ઉપરથી પૂરવાર થાય છે કે તેમના વિદેહગમનની અને તીર્થ કર ભગવાન પાસે સમાધાન મેળવવાની વાત તદ્દન કયોળકદિપત છે.

૧૫૫ તરીકે—શ્રી કુદ્દુદાચાર્યે ૧૬ ખડગમનો અભ્યાસ કર્યો નો અને તેના પરના ૧૭ ખડગ ઉપર પરિસ્થિતિ નામની ટીકા પણ લખી હતી ૧૭ ખડગમના પહેલા ખડગના જ સજ્જ શબ્દ આવે છે કે તરીકે શ્રી મુક્તિ નામિત થાય કે અને દિગંબર સપ્રદાયે તે શબ્દો સાતા પી માનવતાની નિરુદ્ધ જનો હોવાથી ૧૮ ખડગમાથી તે શબ્દો ૧૯ ની ગાતા તજોત મા જ દુર્ગમી છે

તો તેમના શાસ્ત્રમા સજ્જ શબ્દ સ્ત્રીમુક્તિ સાખિત નો, ત્યાં મપ્રદાયની માન્યતા સ્ત્રીમુક્તિની વિરુદ્ધ છે તેવી મત મુ ૭ એવી શ્રી કુદ્દુદાચાર્યને શકા ઉદ્ભવી હોય તે નિરૂપાનિ- છે

૨૦ જે શ્રી કુદ્દુદાચાર્યને તીર્થ કર ભગવાન પાસેથી તેડ સમાધાન મળ્યું હોત તો ભગવાને આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરેન છે એમ તમો ભગવાના નામે શ્રી વિના રહેત જ નહિ પરતુ તેમ નહિ જના શ્રી કુદ્દુદાચાર્યે દિગંબર સપ્રદાયની માનવતાને પુષ્ટ કરે તેવી રીતે જોને મુક્તિ હોઈ શકે જ નહિ એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે

એટલે શ્રી કુદ્દુદાચાર્ય જોટલા જ્ઞાનો અને તપસ્વી હતા તેટલા જ સપ્રદાયમનના આમહી હતા. તે વાત સાખિત કરે છે કે તેમને ભગવાન પાસેથી સમાધાન મળ્યાની વાત એ એક સંપૂર્ણ જૂઠાણ છે. અને તે તેમના અનુયાયીઓએ પાછળથી ઉપજાવી કાઢેલું છે.

મપ્રતાયવાદીઓ તેમના મપ્રતાયના પરપગથી ચાલ્યા આવતા મત તથા કિંવદંતીઓને સત્ય તરીકે માની લીએ તે સ્વભાવિક છે પરંતુ તટસ્થ, નિષ્પક્ષ, બિનસપ્રદાયો જૈન તો સત્યાસત્યનો નિવેકપૂર્વક વિચાર કરીને પ્રમાણથી જ સિદ્ધ થાય છે તેના જ સત્ય તરીકે સ્વીકાર કરે.

શ્રી કુદકુદાચાર્યના વિદેહગમનની વાત ઉપરના કાગળોથી મત સિદ્ધ થતી નવી એટલે તે માની શકાતી નથી.

વિદેહગમન ઉપસ્થિત થવાના ત્રણ કારણો

ત્યારે કોઈને નકા થશે કે શ્રી કુદકુદાચાર્યના વિદેહગમનની વાત ઉપસ્થિત થઈ કેવી રીતે? તેમ થવામા પણ કોઈ નિમિત્ત કાંપુ હતું કે નહિ

આની ત્રણ પણ થઈ શકે અને તેથી તે સખધી પણ આપો વિચાર કરીએ

(૧) આપણે ઉપર જોઈ ગયા કે શિવાનેષોમા શ્રી કુદકુદાચાર્યને ચારણ્યશ્રદ્ધિ (લખ્ધિ) પ્રાપ્ત થઈ હતી એવો ઉત્તેજ છે

(૨) શ્રી કુદકુદાચાર્યે તેમના પુસ્તકોમા “ભગવાને જેમ કંદુ છે તેમ જ હું કંદુ છું” એની મતલમના શબ્દો લખેના છે

(૩) શ્રી કુદકુદાચાર્ય મહાપ્રતિભાશાળી વિદ્વાન તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા

પ્રતિભાશાળી મહાપુરુષો માટે તેમનું મહાત્મ્ય વધારવા માટે અનેક જાતની કાલ્પનિક વાતો તેમના બકનો તરફથી વહેતી મૂકાય છે એ એક જાણીતી વાત છે

મહાત્મા ગાંધીજીની અહિંસા તો ઘણી અવૂરી હતી છતાં તેમની અહિંમાધી પ્રમાણિત થઈને તેમને કૃષ્ણના અનતાર ગણાવવાનું ચાલુ

ઔષધી પ્રયોગની પણ આગવગામી થઈ રાખ્ય છે અને તેના દાખના બનેના પણ છે શ્રીપા ત્રિપ્ત મુરિ નાગાજીન વગેરે ઔષધીપ્રોના ખાન મિશ્રણથી બનાવેલા લેપ પગને તળીએ લગાવવાથી આગવગામી થયા હતા તે વાત ઇતિહાસ પ્રમિદ્ધ છે પરંતુ શ્રી કુદ-કુદાચાર્ય તેના વૈજ્ઞાનિક (Scientist) નહોતા અને તેવી તેમની પામે આવેલા પ્રયોગ નહોતો એમ સમજી શકાય છે.

પરંતુ મનથી અથવા બક્ષિતથી કોઈ દેવ કે દેવીને પ્રસન્ન કરીને તેમની પાસેથી આકાશગામિની નિધા કે શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને શ્રી કુદકુદાચાર્યે મનથી કે બક્ષિતથી કોઈ દેવને પ્રસન્ન ન્યાં દોય અને એની શક્તિ મેળવી દોય તો તે અસંભવિત નથી.

પરંતુ એની શક્તિની મહાનિદેહ ક્ષેત્રમાં પણ જઈ શકાય કે કેમ તે શકારૂપ છે કાચુ કે સામાન્ય રીતે વાચુન્યતર જાતના દેવોને મોટે ભાગે પ્રસન્ન કરી શકાય છે અને તેઓ વિદેહક્ષેત્રમાં જવાની શક્તિ આપી શકે કે કેમ તે પણ નકારૂપ છે.

તો પણ એ દેવો હાલની આપણી જાણીતી દુનિયામાં આકાશ મારફત જઈ શકાય તેની શક્તિ તો જરૂર આપી શકે છે અને શ્રી કુદકુદાચાર્યે તેવી કોઈ દેવી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી દોય તો તે સંભવિત છે.

અને એ રીતે શ્રી કુદકુદાચાર્યને ગગનગામી શક્તિનાળા બેઠકને તેમના અનુયાયીઓએ પાછળથી તેમને ચારણ-સદ્ધિવાળા ઠરાવ્યા હોય અને તે પછી ઉપર લાખ્યા પ્રમાણેના ત્રણ કારણો મેળવીને તેમને વિદેહગમન જરી આવેલા ઠરાવી દીધા હોય તો તે પણ બનના સંભવ છે પરંતુ તેમણે અરેખર વિદેહગમન કર્યું નહોતું તે તો ઉપર બતાવેલા કારણો પ્રમાણે નક્કી સમજી શકાય છે.

શ્રી કુદકુદાચાર્યનો સમય

ના કુ કુ ચાર્ય યા સમયમા થયા હતા તે પ્રશ્ન પણ વિવાદસ્પદ નથી. મ. ૧૩૦ પાડિનોમાના માર્ગ તેમને વિક્રમની બીજી સદીમા થઈ ગયા મ. ન. ૧૩૦ બીજી કે ૧૩૧ તેમને નાજી મદીની અતમા અને ચોથી મ. ૧૩૧ રાકમાનમા થયેના માને છે

પરંતુ હનિહાસ નિશારદ ૫. શ્રી કલ્યાણવિજયજી મહારાજ શ્રી કુદકુદાચાર્યને વિક્રમની છઠી સદીમા થયેલા માને છે તેના કારણ નીચ પ્રમાણે છે—

ના કુ - આચાર્ય કૃત પચાસ્તિકાયની ટીકામા જ્યમેનાચાર્ય નમ હ કે આ અથ કુદકુદાચાર્યે શિવકુમાર મહારાજના પ્રતિ માધ માટે રચ્યો હતો. ૧ પાઠકના અભિપ્રાય પ્રમાણે આ રાવ માટે તે મદમનની શિવમૃગેશ હતા અને તે સમયત વિક્રમની ૮૧ શતાબ્દિની વ્યક્તિ હતા તેથી તેમના સમકાલીન કુ આચાર્ય પણ ૮૧ શતાબ્દિની વ્યક્તિ હોઈ શકે છે

૨. અમિદ્ધ ગિગ્ગર જૈન નિહાન ૫ નાથુરામજી ગ્રેમીએ નિયમ મારેની એક ગાથા ગોધી ડાઘી છે તેમા આચાર્ય કુદકુદે નામનિમાગ પરમાગમનો ઉલ્લેખ કર્યો છે આ 'લોકવિમાગ' નથ સમયત સનનંદી આચાર્યની કૃતિ છે અને તે વિક્રમ સ ૫૧૨ મા રચવામા આવી હતી તેથી કુદકુદાચાર્ય ૮૧ સદીના અથવા પ્રતીત થાય છે

ઉપરના મે કાગળો ઉપરાંત શ્રી કુદકુદાચાર્યના અધોગા અનેક ઉલ્લેખો એવા છે કે જે તેમને વિક્રમની પાચમી સદી પછીના અથવા મિદ્ધ કરે છે તેમાના થોડાક ઉલ્લેખો આ પ્રમાણે છે —

૧. સમયપ્રાભુતની ગાથા ૩૫૦ તથા ૩૫૧ મા કુદકુદાચાર્ય કહે છે કે—તોકોના વિચારમા દેન, નારક, તિવંચ અને મનુષ્ય

પ્રાણીજાને વિષ્ણુ જનારે છે ત્યારે વ્રમજો (જેન માધુઓ)ના મતના પટ્ટનિકાયના છવેના કર્તા આત્મા છે "

આ રીતે લોકો અને વ્રમજોના મિદ્ધાતમા કાષ્ટ વિગેય નવી લોકોના મતમા કર્તા 'વિષ્ણુ' છે અને વ્રમજોના મતમા કર્તા 'આત્મા' છે કહેવાની જરૂર નવી કે વિષ્ણુને કર્તા પુરુષ માનવાવાળા વૈષ્ણુ સપ્રદાયની ઉત્પત્તિ વિષ્ણુ સ્નામી સી ઈ મ ની નીચી રાતાખિધમા થઈ હતી તેના મિદ્ધાતને સાથે સમય રીત્યા બા. જ તેણે લોક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હોય એ નક્કી તેવી કહેવું પડે છે કે કુલકુદાચાર્ય વિક્રમની ચોથી મઠી પદેનાના હોઈ શકે જ નહિ

- ૨ કુલકુદાચાર્યે ભોવપ્રાભુતની ગાથા ૬ વી ૮ અને ૧૦ મા ક્રમસર 'આયતન', 'ચતન્ય' અને 'પ્રતિમા'ની ચર્ચા કરી છે ન્યા સુધી અમે જોઈ સમજી શકીએ છીએ ત્યા સુધી આ વાતોની ચર્ચા ચૈત્યવાસની સાથે સબધ રાખતી જોઈ શકાય છે તેવી એ ચર્ચાઓવી સમજાય છે કે કુલકુદાચાર્યનો અસ્તિત્વનો સમય ચૈત્યવાસકાળની પહેલા હોઈ શકે નહિ
- ૩ ભોવપ્રાભુતની ૧૪૯ (૧૫૧)મી ગાથામા કુલકુદાચાર્યે શિવ, પરમેશ્વરી, સર્વજ્ઞ, વિષ્ણુ, ચતુર્ભુજ આદિ કેટલાક પૌરાણિક દેવોના ઉલ્લેખ કર્યો છે તેવી સમજી શકાય છે કે તેઓ પૌરાણિક કાળમા થયા હતા પણ તે પહેલા નહિ
- ૪ ભોવપ્રાભુતની (૧૬૪)મી ગાથામા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થના તથા મોક્ષપ્રાભુતની ૪ વી ગાથામા તથા રૂચલુસારની ૧૩૪ થી ૧૪૫ સુધીની ગાથાઓમા તેમજ 'બાહ્ય', 'આન્મતર' અને 'પરમાત્મા' એ ત્રિવિધ આત્માઓની ચર્ચા કરી છે અને આ વિષયો વિક્રમની પાંચમી સદી પછી ઉત્પન્ન થયેલા છે

- ૫ વિગ પ્રાણતની ગાથા ૯ ૧૦, ૧૬ અને ૨૨ મીમા સાધુઓના નિયમોના શિથિનતાઓની નિંદા કરી છે તે જોતા એમ જાણી શકાય છે કે જ્યારે મધુઓમાં પર્વાપિન શિથિનતા આવી હતી તે સમયના ત્રી કુ કુદ્યાય છે તેમાં ગૃહસ્થોના જેવી જ રીતિઓની ઉપગત જમીન જગીર લેવી અને ખેતીવાડી વગેરે સુધીની શિથિનતા પ્રતિષ્ઠા યથા મર્ઘ હતી એવો સમય નિશ્ચિત ઉપયોગ નિક્કમની પાચમી મદી પછીનો હતો.

રથબાસારની ૨૮ મી ગાથામાં નાત ક્ષેત્રમાં દાન કરવાનો ઉપદેશ કરતાં ‘પાત તે જ પ્રશ્નની ગાથા ૨૮ મીમા શ્રી કુદકુદ્યાય’ કહે છે કે— ‘પચમગ્રાણમાં આ ભારતવર્ષમાં યત્ર, મન, તત્ર, પચિયા (સના અથવા ખુશામદ), પક્ષપાત અને મીઠા વચનોનાં જાણી જ માન દેવામાં આવે છે પણ મોક્ષના હેતુથી નહિ.”

તેમનું આ કથન માખિત કરે છે કે આ દેશમાં તાત્કાલિક મનના ખૂબ પ્રચાર થઈ ગયો હતો અને મોક્ષની ભાવનાની અપેક્ષાએ માસારિક સ્વાધ તથા પક્ષાપક્ષીનું બળ્લર ખૂબ ગરમ થઈ ગયું હતું તે સમયની નિકિત શ્રી કુદકુદ્યાય’ હતા પુનઃનરવેળાઓને ભાગ્યે જ કહેવાની જરૂર રહે છે કે ભારતમાં જોઈ શકાય તેવી નિક્કમની પાચમી સદી પછી જ થઈ હતી.

- ૭ રથબાસારની ગાથા ૩૨ મીમા શુભોદ્ધાર પ્રતિષ્ઠા, ગિનપૂજા અને તીથ નદન નિપયક દ્રવ્યબક્ષણ કરવાનાં જાણે નરક દુખના નાગી મનાતીને કુદકુદ્યાય’ કહે છે—“પૂજાના આદિનું દ્રવ્ય દરણુ કરવાનાં પુનઃનરહીન, દરિદ્ર, પશુ ગૂઝા, બહેરા અને અધા થાય છે તેમજ ચકાળ આદિ કુળમાં જન્મ લીએ છે.”

એ જ રીતે તે પછીની ૩૩-૩૬ મી ગાથાઓમાં પૂજા અને દાન આદિ દ્રવ્યનું મદાણુ કરવાનાં જાણે વિવિધ દુર્ગતિઓના દુખજોગી થવાનું મતાનુ છે તેથી મિદ્ધ

થાય છે કે ત્રી કુટુંબીઆઈના મમયમા દેવદ્રવ્યની તથા દાઠા
આપેના દ્રવ્યની દુર્ગવસ્થા યનાની એક નાનાન્ય વાત
ધર્મ ગર્ભ હતી મદિતાની નવસ્થામા માધુએની પૂરેપૂરી દખલ
ગીરી વર્ષ ચૂકા હતી અને તેઓ પોતાનો આચાર માર્ગ છોડીને
ગૃહસ્થાયિત ચૈત્યમયો કરના લાગી ચૂકયા હતા

જેન ઇતિહાસની એ વાત નિદ્ધ થાય છે કે વિક્રમની
પાચમી મદી સુવીમા માધુઓ ચૈત્યોમા રહીને તેની નવસ્થા
કરનામા લાગી ગયા હતા અને જૂઠા મદીથી દશમી સદી સુધી
તેમનુ પ્રભુ માત્રાન્ય રહ્યુ હતુ તેઓ પોતપોતાના ગરુ મબધી
ચૈત્યોની વ્યવસ્થામા મર્વાધિમરીપણે કામ કરતા હતા

તે સમયના સુવિદિત આચાર્યો એ પ્રવૃત્તિનો નિગ્રહ પણ
કરતા હતા, પરંતુ ચૈત્યવામીઓ ઉપર કોઈ અમર થતી ન
હોતી આ સમયને સ્વેતાખર ગ્રથમરોએ "ચૈત્યનામ
પ્રવૃત્તિ નમય"ના નામથી પ્રોપિત કરેન છે આચાર્ય કુદકુદે
આ સમયની પ્રવૃત્તિઓનુ ખડન કર્યુ છે. તેવી એ
સિદ્ધ થાય છે કે તેઓ પાચમી સદી પહેલાની
વ્યક્તિ નથી.

- ૮ 'ચયણસાર'ની ૧૦૫ તથા ૧૦૮ થી ૧૧૧ સુધીની ગાથાઓમા
ત્રી 'કુટુંબીઆઈ' સાધુઓની અનેક શિથિત પ્રવૃત્તિઓનુ ખડન
કર્યુ છે તમા રાજસેના, જ્યોતિષનિધા, મત્રોથી આશુવિન,
ધનધાન્યનો પરિગ્રહ, મકાન, પ્રતિમા, ઉપમરણ આદિનો મોહ,
ગરુનો આગ્રહ, વસ્ત્ર તથા પુસ્તકની મમના વગેરે નાનોનુ
ખડન ખાસ લક્ષ દેના યોગ્ય છે

જેવાની બાગે જ જરૂર રહે છે કે આ મર્મ ખરાબીઓ
નાધુ મમાજમા ત્રી અને માતમી મદીમા પૂર્ણરૂપની ધર્મ
ચૂકા હતી વિક્રમની ત્રીજી ચોની શતાબ્દિ સુધી જેન માધુઓમા

છે કે એ તામ્રપત્ર મદારક કાળમા લખનામા આવ્યુ છે અને મદારક કાળ નિક્કમની સાતમી સદી પછી તરફ થયો છે

આવી દશામા એ તામ્રપત્રમા આપેલો સત્ત કોષ અર્વાચીન સત્ત હોવો જોઈએ અથવા તો એ તામ્રપત્ર જ ખનાવટી હોવુ જોઈએ

૫ળી બોધપાલુડની ગાથા ૬૧ મા શ્રી કુદકુદાચાર્યે કયુ છે કે ભગવાનનો ઉપદેશ પ્રચારક થયા પછી તેમણે તેમનું અધ્યયન કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કયું એટલે કે પુરુષર્થન નગરમા દિગંબર પુસ્તકો પ્રચારક થયા કે જે શ્રુતાવતારના નામથી ઝાળખાય છે તેનું અધ્યયન શ્રી કુદકુદાચાર્યે કરેલુ હતુ

શ્રુતાવતારના લેખ અનુમાર આરાતીય મુનિ વીર સવત ૬૮૩ (વિક્રમ મવત ૨૧૩) સુધી વિદ્યમાન હતા તેમના પછી અહંદ્વલિ થયા તે પછી ક્રમશઃ માધનન્દી, ધરસેન, પુષ્પદત, જુતમલિ નામના આચાર્યો થયા પુષ્પદત અને જુતમલિયે પરખાવવાની રચના કરી

૫ળી ગુણધર મુનિએ નાગ હતી તથા આચાર્ય મહુને કપાય પ્રાભુત સક્ષેપથી શિખન્વા તેમની પાસેથી યતિવૃત્તે અને યતિવૃત્ત પાસેથી ઉચ્ચારણાચાર્યે કપાયપ્રાભુતનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કયું

એ જાને પ્રકારના સિદ્ધાંત, ગુરુપરપરાથી પદ્યનદી (કુદકુદાચાર્ય) સુધી પહોંચ્યા શ્રુતાવતારના એ કથનથી સિદ્ધ થાય છે કે અગ જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ જે વીર સ ૬૮૩ સુધી ચાલતી હતી તે પછી અનેક આચાર્યોની પછી કુંકુદ થયા હતા

આથી પણ સમગ્ર સકાય છે કે દિગંબરશ્રુત નિક્કમની પાસેથી સદીમા પ્રચારક થયા પછી કુદકુદાચાર્યે તેનું જ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ અો

કુદ્કુદાચાર્ય વિક્રમની ૨૧ મરી ॥ પ્રથમ ચરણમાં સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

આ અવસર્પિણીના ઉત્તર કાળમાં અને તેમણે આ પાપમાં આરામાં પ્રાચીન પુરુષની મહત્તા વિશેષ રહે છે કારણ કે ૨૫૦૦ વર્ષથી મનુષ્ય આત્મબળમાં, જ્ઞાનબળમાં અને સારીરિકબળમાં ઉતરતો અને ઉતરતો જ ગયો છે તેથી પ્રાચીન પુરુષની મહત્તા વિશેષ ગણાય છે.

એ કારણથી કોઈ પણ મહાત્મા કે જોનો સમય નિશ્ચિત ન હોય તેમને તેમના અનુયાયીઓ અને તેટલા વિશેષ પ્રાચીન કાળના ઠરાવવા પ્રયાસ કરે છે.

એ રીતે જ શ્રી કુદ્કુદાચાર્યનો સમય પણ દિગંબર પડિતોમાના કેટલાકે પહેલી કે બીજી સદીનો ઠરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે તેમ બીજા કેટલાકે તેમને ત્રીજી કે ચોથી સદીના ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે આ પ્રયત્નોમાં તેમની દલીલો તર્કપ્રધાન છે પરંતુ એકલા તર્કથી કામ ચાલી શકે નહિ.

શ્રી કલ્યાણ વિજયજીએ તો શ્રી કુદ્કુદાચાર્યના અધ્યોમાના જ ઉદ્દેશોના પ્રમાણોથી જ તેમને છઠી સદીના સિદ્ધ કર્યા છે. એટલે એ વાત જ સાચી ઠરે છે.

પ્રકરણ એકવીશમું

લોકાશાહ

લોકાશાહ સખધી હાલમાં યોગ્ય વખતથી આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ પોતાની મનઘડત ખોટી વાતો ફેલાવી છે અને સ્થાનકવાસીઓમાં લોકાશાહ સખધી એ કલ્પિત વાતોવી ખોટી માન્યતા ઉત્પન્ન કરી છે

આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ ઐતિહાસિક હકીકતો ઉપનખ્ખ હોવા છતાં તે જાણવાની દરકાર કરી નથી ત્યારે તેમની ઉપજાવી કાઢેલી વાતોને વિશ્વામપાત્ર ઠગવવા કાંઈ આચાર કે પ્રમાણ આપ્યું નથી

લોકાશાહના મમકાલિન તેમજ તેમની પછી તુરત જ થયેલા અનેક લેખકોએ લોકાશાહ સખધી ધણી હકીકતો તેમના પ્રયોગમાં લખી છે અને તે સર્વ આજે ઉપનખ્ખ પણ છે

પ્રાચીન લેખકોએ લોકાશાહ સખધી આપેલી હકીકતો જોતા આધુનિક સ્થાનકવાસી લેખકોએ ફેલાવેલી નાનો ખોગી ફરે છે તેથી લોકાશાહ સખધી સત્ય હકીકત જાણવા માટે આ પ્રકરણ લખવાનો પ્રમગ પ્રાપ્ત થયેલ છે કારણ કે વર્મનું મૂળ અહિંસા અને સત્ય છે, હિંમા અને અસત્ય એ તો મિથ્યાત્વના પડખા છે

‘સ્થાનકવાસી જૈન’ પત્રના તા ૨૦-૧૦-૧૯૬૧ના અકમાં ધમસિદ્ધશ મુનિની જયંતિનો રિપોર્ટ ગપાયો છે તેમાં સદ્ગનદી મુનિશ્રી હોટાનાનગ્ગએ કહ્યું કે—

‘મુ મધથી નીકળતા ‘જૈન મિદ્ધાત’ પત્રે ધર્મપ્રાણુ લોકાશાહ પર ધણા આશુગ્ગજતા આરોપો મૂક્યા છે અને

નમજ લોકાશાહ લીજડીના હતા તેમ લખેન છે પરંતુ ઇતિહાસ માત્રી તે છે કે 'મૃતનાસ્તિ કુત શાખા' જ્યાં મૂળ જ નથી ત્યાં શાખા ક્યાંથી હોય / મૃતનજ કે લોકાશાહને યયા આજે પાચસા નવે યાય છે જ્યારે લીજડી વસ્યાને માત્ર ૨૫૦ વર્ષ થયા ' એવા ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ 'અલાવશ વરિધિ' અને અન્ય પુસ્તકમાંથી મળી આવે છે એટલે મો-માથા વગરની વાતો નાની મૂકે છે'

જો આ માત્રી વાતનો જવાબ આપી શકતા ન હોય તેઓ સમજાવનારા ૧૧ જેને તીથે કેરી જોગી દીકાઓ કરવાને પ્રવૃત્ત થાય છે તેનો આ એક નમૂનો ૬

શાનાશાહ સમયી મે કોઈ જોટા આક્ષેપ કર્યો નથી પણ અને- પ્રાચીન લેખકોના ઐતિહાસિક પ્રમાણો આપીને લોકાશાહના જીવનની સત્ય હકીકત પ્રગટ કરી છે. અને તે સર્વ પ્રમાણ આજ પણ ભગરેમા મોજૂદ છે તે પણ મે જતાવેલું છે

અ ત્રિહાત્રી મુનિશ્રી સદાનદીને તથા સ્થાનકનાસીઓને માથા પ્રમાણ ન માનના હોય અને સર્વધર્મ ક્રિયાનો નિષેધ કરનાર લોકાશાહને જોટી રીતે 'વર્મપ્રાણ' કહી અસત્ય માન્યતાનું પાપ વહેંચવું હોય તો તે જૈનધર્મી કહેવડાનારે માટે ફપણુ જ છે

મૃતનાસ્તિ કુત શાખા "તથા" મો માથા વગરની વાતો રહેતી મૂકે છે એમ કહો છો તો તુ લોકાશાહ યયા જ નહોતા એમ માની ડો ? તમારા શબ્દોનો અર્થ તો એમ જ થાય છે કારણ નહિતર મ નો અનેક પ્રમાણ સાચેની જ વાત લખી છે

આગળના વખતમા રાજા રાજા વચ્ચે લડાઈઓ અવાર નવાર થતા કરતી હતી ત્યારે એવું પણ જનતું કે એક લડાઈમાં એક રાજાએ કાઝ નગર કે શહેરને બાગી નાખ્યું હોય પણ પછી થોડા વખતે બીજા રાજાએ તે જ નગર ફરી વચાન્યું હોય

લીંબડી પણ એક વખત કોઈ રાગએ ભાંગ્યું હોય અને પછી ફરીથી ખીળ કોઈએ વસાવ્યું હોય એમ બની શકે અને એ રીતે મુનિશ્રીતુ લખાણ માયુ હોઈ શકે પણ તેથી મે લખેલી વાત ખોટી ઠરી શકતી નથી

લોકાશાહ સંબંધીના “ જૈન મિદ્ધાત ” માસિકમાના મારા લેખમા મે જુલાઈ ૧૯૬૧ ॥ બકના ૨૧મે પાને ચોખ્ખું લખ્યું છે કે—
‘ લોકાશાહના જન્મ સ્થળ વિષે પણ મતભેદ છે પરંતુ યતિ ભાનુચંદ્રની વાત વિશ્વાસપાત્ર હોવાથી તેમણે જન્મ સ્થળ લીંબડી હોવાનો જ વિરોધ સહન છે. વળી એ વાત વિગેન માન્ય ગણનાતુ કારણ એ પણ છે કે લોકાશાહના ર્ધના દીકરા લખમસી પણ લીંબડીમા હતા.’”

યતિ ભાનુચંદ્ર લોકાશાહના અનુયાયી અને લોકાશાહ પછી ફક્ત ૪૪ વર્ષે થયેલા તે સાચા કે આજના વગર પ્રમાણે ગણ્યા મારનારા સાચા ગણાય ?—

૧

લોકાશાહ સંબંધી સ્થા. સાહિત્ય

સ્થાનકનાસી સપ્રદાય લોકાશાહને પોતાના આદ્ય પુરુષ માને છે એ વસ્તુ ઐતિહાસિક સત્યથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે એટલું જ નહિ પણ લોકાશાહના જન્મ, જન્મસ્થાન, જીવન વગેરે સંબંધી સ્થાનકનાસીઓ બાળે જે માન્યતા ધરાવે છે તે માન્યતાઓ તદ્દન ખોટી છે કારણ કે ઐતિહાસિક મત્યથી તે માન્યતાઓ તદ્દન બિનટી સાબિત થાય છે

લોકાશાહ સંબંધી જે વર્ષ ચોડું માહિત્ય સ્થાનકવાસીઓએ તૈયાર કરેલું છે તે આ પ્રમાણે છે—

(૧) મુનિ જેઠમલજીના મમકિતસાગર પુસ્તકમા લોકાશાહ સંબંધી ઉલ્લેખ

(૨) ત્રી અમ નમ સ્તુતિના શાસ્ત્રોદ્ધાર મીમાંસામા ઉદ્દેશ

(૩) નમ સાદા ઐતિહાસિક નોંધ

(૪) મુનિશ્રી નીનાનજી ૥ પુસ્તક—પ્રબુવીર પદાવલીમા લોકાગચ્છી
નાનાના

(૫) નનાનજી ૫ ધમનાગ નોકાગચ્છ પુસ્તક

૩૪૦ ૥ નાયક લખકોએ તેમ ૥ પુસ્તકોમા પહેલી વાત તો એ
પ્રમુખ મુનિશ્રી નનાનજીના પાસ લોકાગચ્છી સખધી કોઈ ઐતિહાસિક
આધાર નથી પણ નવાએ ફક્ત કિવદલીઓ ઉપરથી કલ્પિત વાતો
લખી

નનાનજી પસ ઐતિહાસિક પ્રમાણુ નથી તે પછી
સમજી નવા નથી માની વાત ફેલાવવામા શો ફાયદો ? શુ સત્ય
નમે પાળવું જોઈ શકું નહિ જ

૥ પાંચ નખકોમા ૫ મુનિશ્રી જેઠમલજી સૌથી પ્રાચીન છે
મુનિશ્રી જેઠમનજી નામ ૧૮ પમા સમક્રિતસાર પુસ્તક લખ્યું તેમા
તેમ ૧૫૨૧૧૧ નોકાગચ્છીના નામનો ઉલ્લેખ કર્યો ત્યાં સુધી તો
લોકાગચ્છીના મુનિશ્રી નજીવું જ નહોતું તેમ ત્યાં સુધી સ્થાનકવાસીઓ
પોતે નોકાગચ્છીના અનુયાયી પણ કહવાડાવતા નહોતા

૫ મુનિશ્રીના સ્થાનકવાસીઓ અને લોકાગચ્છી યતિઓ વચ્ચે
નાજી નનાનજીની કારણ કે લોકાગચ્છીના યતિઓથી મુનિશ્રી ધર્મ
નિર્ધાર ના મુનિશ્રી નજીવું સ્તુતિ દ્વારા પહેલા હતા અને તેમણે
માત્રુપમ કિશોદ્ધાર કર્યા હતા તેથી દુશ્મનાવટને લીધે તેઓ લોકા
ગચ્છીના નનાનજી કહેવાડાવવા પણ ઈચ્છતા નહોતા

લોકાગચ્છીના અનુયાયી લોકાગચ્છી કહેવાતા અને મુનિશ્રી ધર્મસિંહ
નજી નનાનજીના અનુયાયીઓ યશ્વત્તામા હુદિયા કહેવાવા લાગ્યા
ગાને તે પછી નામે વખતે તેમણે સ્થાનકવાસી નામ ધારણ કર્યું

પરંતુ વિ ન ૧૮૬૫ મા મુનિશ્રી જેઠમનજીને મવેગી મુનિશ્રી
નીરવિનયજી ગણિ માયે આસ્વાર્થ થયેલો ત્યારે તેમને શ્રી ધર્મમિહજી
મુનિ તથા લગજી સ્પિના ઇતિહાસથી તેમજુ કામ મરજ થયુ નહિ
ત્યારે તેમને મૂર્તિપૂજા વિરોધમા લોકાચારને યાદ કરના પડ્યા તેથી જ
તેમણે સમકિતનાર પુસ્તકમા લોકાચાર માટે લખ્યુ છે

મુનિ જેઠમનજીએ તેમના પુસ્તકમા જણાવ્યુ છે કે લોકાચાર
એ મામાન્ય ગૃહસ્થ હતા અને લલિયાનો ધધો કરતા હતા આ પછી જ
સ્થાનજ્વાસીઓ લોકાચારને બોળખવા કે માનવા લાગ્યા

ઉપર જણાવેલા પામે ય સ્થાન રામી લેખકોની એ જ દલીલ
કે આપણામા ચરિત્ર ઇતિહાસ લખનાની પ્રયા નહિ હોવાથી
લોકાચારજી જીનચરિત્ર કોર્ડએ લખ્યુ નથી આવો જવાબ એ
સ્થાનજ્વાસી સમાજને બોળખવા માટેનુ એક બચકર જૂઠાણુ જ છે

જે ૧ સાહિત્યમા હમર વર્ પડનાનો પણ સવિસ્તર ઇતિહાસ
પણુ પ્રાપ્ત છે અને તે પણ જેન આચાર્યોનો જ ઇતિહાસ નહિ
પણુ જેનધર્મી ગજઓ તેમજ ગ્રાનકોનો ઇતિહાસ પણ વિપુલ
પ્રમાણમા ઉપનખ કે જેમકે—મની વિમળલા ઉદાપન, વાહડ
રાત્ર મહેતા, નસુખાળ તેજાળ જગજીરાહ, ત્રિભુવનમિહ આદિ અનેક
મહાપુરુષોના જીનચરિત્રો ઉપનખ છે

એટલુ જ નહિ પણ લોકાચારના સમકાલિન અને તપાગચના
વિરોધી કડુખા શાહે કડુઆમત ચનાવેલો તેનો પણ ઇતિહાસ ઉપનખ
છે તો પછી લોકાચારનો જ ઇતિહાસ કેમ ઉપનખ ન હોય ?

ખરી વાત એ છે કે લોકાચાર સખ ધી પણ ઘણી વિગતો
ઉપલબ્ધ છે પરંતુ તે ખરી નાતો સ્થાનજ્વાસીઓની હોલની
મનવી માનેલી માન્યતાવી નિરુદ્ધ જાય છે તેથી સ્થાનજ્વાસીઓ
તે વાતો જોવા કે તપાસનાની તમા પણ કરવા નવી, અને

મયાનમા કહે કે વિગેધીઆ તો લોકાસાદ્ માટે ગમે તેમ કહે ત વાત ન્યાતખાસીઆ માનવા તૈયાર નથી !

સ્થાનકવામીઓને પોતે સત્યના અનુયાયી હોવાને દબા કરવો છે પણ અત્ય તાણવા તપાસવાની દરજાર પાણુ કરવી નથી ! જે અનેક વિશ્વમનીય પ્રમાણોથી અમત્ય ઠરતુ હોય તેને પણ અમત્ય તરીકે ન સ્વીકારતુ તેમા અજ્ઞાન નથી પણ દબા અને દુરાગ્રહ છે. અને દબા તથા દુરાગ્રહ તે મિથ્યાત્વના અશો ગણાય છે.

૨

લોકાસાદ્ મળધી પ્રાચીન સાહિત્ય

લોકાસાદ્ મળધી કેપનન્ધ માહિત્ય તો ઘણુ છે પરંતુ તેમાય પ્રાચીન અને મુખ્ય માહિત્ય આ પ્રમાણે છે—

(૧) વિ સ ૧૫૪૩ સિદ્ધાન્ત ચોપાઈ લેખક પ. મુનિશ્રી
લાનપુયસમય

પ મુનિશ્રી નાનપમમયની દીક્ષા વિ સ ૧૫૧૫ મા ચર્ચ હતી એટલે તેઓશ્રીએ લોકાસાદ્ની માન્યતાનુ ખડન કર્યું છે તે સ્વર્થ જ નાથ

કાગ્યુ ક આર્ચમા આની જઘો લોકાસાદ્ જૈનાગમ, જૈન નમળા મામાયિક પાત્ર, પ્રતિકમણ પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરેનો નિષેધ કરતા હતા તેથી ૧ મુનિશ્રી લાવણસમયે જમનતીજ આદિ સૂત્રોના અનક નમાખા આપીને લોકાસાદ્ ની ધર્મ-વિરુદ્ધ ની માન્યતાનુ ખડન કર્યું ૬

લોકાસાદ્ ધર્મવિરુદ્ધ માન્યતા ધરાવી ન હોત તો મુનિશ્રીને

આટના બધા પ્રમાણે આપીને વિસ્તારથી ૧૮૧ ગાયાનુ કાવ્ય વખનાની જરૂર જ પડી નહોતી

મુનિશ્રી તાવણ્યમયની આ ચોપાઈની પ્રતિ પાટણના જ્ઞાનભંડારમાં વિદ્યમાન છે અને શ્રી ભોહનતાવ દ્વીચદ દેસાઈએ તેની નકલ પ્રાપ્ત કરીને વિ સ ૧-૮૧માં જૈનયુગ માસિકપત્રના અંક ૯-૧૦ના પૃષ્ઠ ૪૪૦ પર છપાવેલી હતી

(૨) વિ. સ. ૧૫૮૪. સિદ્ધાંત સારોહાર લેખક—ખરતર ગમ્હીય જિનહર્ષ મૂરિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય કમલ સયમ.

આ ચોપાઈની પ્રાચીન પ્રત પાટણના જ્ઞાનભંડારમાં છે આ ચોપાઈ ઉપગત લોકાશાહની ઉપરોક્ત ઉત્સુત્ર પ્રવૃત્તિનું ખંડન કરવા માટે શ્રેણાય આગમોના પાઠ પણ તેમાં આપેલા છે આથી સિદ્ધ થાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક, પૌપધ, પ્રતિકમણ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન વગેરેને તેમજ સાધુ અને ચાઓને પણ માનતા નહોતા અને તેથી જ આ પ્રમાણે સૂત્રાનુમાન ખંડન કરવાની જરૂર પડી હતી

(૩) વિ. સ. ૧૫૮૪. મુનિશ્રી વીકાકૃત ઉત્સુત્ર નિરાકરણ બત્રીસી.

આ ચોપાઈમાં મુનિશ્રી નીકાએ સમય વખેલો નથી પરંતુ દેવનંદન સ્તન નામની તેમની બીજી કૃતિમાં વિ સ ૧૫૨૭ આપેલ છે તેથી આ સમયની આસપાસ તેમણે આ બત્રીસી બનાવેલી હશે કારણ કે તે વખતે લોકાશાહ, જૈનાગમ, જૈનત્રમણ સામાયિક, પૌપધ, પ્રતિકમણ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરેનો લોકાશાહ નિષેધ કરતા હશે

(૪) વિ સ. ૧૫૭૮ દયાધર્મ ચોપાઈ લેખક—લોકાગમ્હીય યતિ ભાનુચંદ્ર.

યતિ ભાનુચંદ્રનો સમય લોકાશહના મૃત્યુ બાદ ફક્ત ૩૭ કે ૪૬ વર્ષ પછીનો છે એટલું જ નહિ પણ તે લોકાગમ્હીના જ અનુયાયી હોઈને તેઓ વિગેષ નિશ્વાસપાત્ર ગણાય. તેમણે આ ચોપાઈમાં લોકાશહના જીવન ઉપર સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે

૧. રાજ્યી નમરુ શામલ છે કે ત્યા સુધી તે લોકમચ્છા
 ૨. ન માત્ર તુલસાદતી પ્રરુપણા પ્રમાણે જ સામાયિક, પૌષ્ઠ પ્રતિક્રમણ,
 ૩. રાજ્યી ન આગમ વગેરે માનવાતો અસ્વીકાર કર્યો હતો
 ૪. તુ ન નમરુ ન નમરુ જામસાદના મૂળ મિદ્ધાતમા થોડો ધણો
 ૫. રાજ્યી થઈ દા. જમરુ

मात्र यह मत मानने से नार नहीं होके पाना जिससे पापक यक्ष
रा नरक । व लक्ष्मण की सहे, प्रत्यक्षात् निना-आगार न लक्ष
नरक । मन्त्र नरक न देनाय नहि द्रव्यपूर्ण नहि, भावपूर्ण करी
जाने अथ जैसा मात्र उक्त गनीश सुरो मानवा

માનુષ્યકના સંગતની આ માન્યતામાં પાછળથી ધણા સુવાસ
થતી ૧૧ અને ૧૨ નાગોરી લોકાગ્રહ વગેરેમાં તે સર્વ પ્રવૃત્તિ
ન તપુગ્રહ ૪૧૧૧ મ જ થતી જોવાના આવે છે

5) સિલાકા-લેખક-લોકગણચીય યતિ
કેશવજી સ્વપિ

૨. કશવે સતિ પેલ શ્રીમદજ્ઞાના શિષ્ય તરીકે બતાવે છે
નાક શદ્દી મહમી પાઠે કશવે સતિ થયા તેના એક શિષ્ય શ્રીમદજ્ઞ
દના નન શિષ્ય કશવે સતિ કાય તેા તેમનો સમય સ ૧૬૦૦ની
સમય તરીકે ૧૧૧ જેવો બનિ બાનુચ્છ પછી ૨૫-૩૦ વર્ષે થયેના
૨૧ ૨૫

૧૭ મ ડાહ્યા તથા વાત કશવજી બન્નેની માન્યતા એકમરખી જ
રેખા સામ્યી ત સાધા ૩૫૨ કડી ધર્મક્રિયાઓમા માનતા નહોતા

૧૧ મિત્ર ચ સાગ પશુ ધણા મર્યો (લગભગ પચીસેક)
નાક તોડન વડ મળધના ઉત્તરજી છે, પરંતુ આ પાચ મર્યો સૌથી
મોટા તથા મહાન નાક કારણ કે તે સર્વ ધણા પ્રાચીન છે અને
તે મેં નાક ગાઢના નાનસળીથી ધણી ઢકીકત મળે છે

આ પાત્ર પ્રયોગ છેના જે તો લોકાગચ્છના યતિઓના છે અને તેઓ વળી લોકાચાર પછી તુરતમા જ યા ગયેલા છે એટલે તેમના પ્રયોગો જે હકીકત હોય તે અત્યુચ્ચ જ હોય

અને લોકાચાર માટે લોકાગચ્છના આ જે યતિઓએ જે વાત તેમની ચોપાઈ યોગા કહી કે તે જ વાત ઉપરના પહેલા ન્યૂ પ્રયોગો તે તે મુનિઓએ કહેલી છે એટલે એ બધી માત્ર એકસરખી રીતે વિશ્વાસપાત્ર હશે કે

આ પાંચેય ચોપાઈઓ મુનિ યાનસુદરચના લખેના "શ્રીમાન લોકાચાર કે છાનન પર ઐતિહાસિક પ્રકાશ" નામના પુસ્તકમાં પણ સપૂર્ણપણે છપાઈ છે એટલે જિજ્ઞાસુ તે પુસ્તકમાંથી પણ જોઈ શકે છે

આ સર્વ એટલે પાંચેય લેખકોએ લોકાચારના અનર્થવાદ બોલવા માટે નથી લખ્યું પણ તે અખતની પરિસ્થિતિ જણાવવા માટે લખ્યું છે. અને પહેલા ત્રણ લેખકોએ લોકાચારની માન્યતા જૈન ધર્મ અને જૈન સિદ્ધાંત વિરુદ્ધ છે તે બતાવવા માટે સૂત્રોની સાબો ટાકીને લખેલું છે એટલે તેમાં શકાને સ્થાન રહેતું જ નથી.

તેથી સ્થાનકવાસીઓ મતાગ્રહી, હઠાગ્રહી બનવા કે રહેવા માગતા ન હોય તો તેમણે સત્ય જાણવું જોઈએ, સત્ય કબુલ કરવું જોઈએ અને ખોટી માન્યતા છોડવી જોઈએ

૩

લોકાગચ્છીય પ્રમાણ
વિશ્વાસપાત્ર કેમ નહિ ?

"વિરોધીઓના લખાણ વિશ્વાસપાત્ર ન ગણાય" એમ કહી સ્થાનકવાસીઓ લોકાચાર સંગ્રહ ઉપનિષદ સર્વ સદિત્યનો ધનકાર

કે છે પારે સ્થાનકવાસીઓનો મત્ય નદિ ગણનામે એ એક પ્રકારનો
ગતિ ન જ ગણાય

મૂર્તિ મંત્રક અથવા નપાગરને સ્થાનકવાસીઓ વિરોધી ગણી
શકે રંગ નાકાગરે તે વિરોધી કેમ કહેવાય? લોકાગર તો
નાકાગર હોય. અનુયાયી ગણાય કે અને સ્થાનકવાસીઓ પણ પોતાને
નાકાગરના અનુયાયી ગણે તે તો લોકાગરના યતિઓએ
નાકાગરના જીવન માટે મતવ્ય માટે જે કંઈ લખ્યું છે તે તો સપૂર્ણ
માત્ર નર્મકે રીતિ રિવાજ નોઈએ

નાકાગરના મૂળ અનુયાયી લોકાગરનીય યતિઓ અને તે
યતિઓના ૫ શિષ્યો—(૧) યતિ મજ્જગણના શિષ્ય યતિ લવજ અને
(૨) યતિ સિવજના શિષ્ય ધમસિહજ—એ બંને શિષ્યો (લવજ
અર્થ તથા ધમસિહજ મુનિ) લોકાગરમાંથી જુદા પડેલા હતા અને
ક્રિયોદ્ધાર કયો હતો

એ બંને માટે લોકાગરનીય પદ્ધતિમાં બહુ વિરુદ્ધ લખેલું છે
નથી સ્થાનકવાસીઓ તેમને વિરોધી ગણતા હોય તો તેઓ જાણે

અથવા તો લોકાગર શકે થયા પછી થોડા વખતમાં જ
મૂર્તિને માનતો થઈ ગયો છે તે આજમુધી મૂર્તિને માને છે
તેમ જ મુહુર્તિ આપતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ મુહુર્તિના
આગ્રહી છે તે માત્ર સ્થાનકવાસીઓ તેને વિરોધી ગણતા હોય
તો તે પણ સભવિત છે

પરંતુ લોકાગરનીય યતિઓએ લોકાગર માટે જે કંઈ લખ્યું
હતું તો હાલના સ્થાનકવાસીઓની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં લખાયું છે તેથી
તે ન માનને વિશ્વાસપાત્ર ગણવામાં કોઈ પ્રકારનો બાધ આવતો નથી
તેમજ જે કંઈ લખ્યું છે તે વિરોધની ખાતર લખેલું નથી કારણ કે
તેમને સ્થાનકવાસી માટે વિરોધ તો હતો જ નહિ અને લોકાગરના

અનુયાયી જ લોકાચારની મૂલ સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધની માન્યતા જણાવે ત્યારે વિરોધની વાત કરી વાત જ નહિ પણ તેને તો સત્ય જણાવવાની જિજ્ઞાસા જ કહી શકાય

૪

દિગબરી વગેરે પ્રમાણો

લોકાચાર સબધી મૂર્તિપૂજક મપ્રદાયના અનુયાયીઓએ લખેલા તો ધણા પ્રમાણો છે પરંતુ તે ઉપરાંત દિગબરીએ લખેલા પ્રમાણો પણ છે જેવા કે—

વિ ની ૧૨મી સદીમાં દિગબર તારણ સ્વામીએ લખેલ તારણ તારણ આવકાચારમાં લોકાચાર સબધી ઉલ્લેખ તથા દિગબર રત્નદીએ તેમના બદનાદુ ચરિત્રમાં કરેલ ઉલ્લેખ

દિગબરોના આ ઉલ્લેખો પણ મૂર્તિપૂજકોના તથા લોકાગચારના ઉલ્લેખોને મળતા આવે છે

આ ઉપરાંત લોકાચારના જ સમગ્રજિન કુચ્છાગાહે પણ તપાગચાર વિરુદ્ધ પોતાનો મત ચલાવેલો હતો તે કુચ્છા મતની પદાવલીમાં લોકાચારની માન્યતાઓનો ઉલ્લેખ છે કુચ્છા ચાર અને લોકાચાર બંને લગભગ એક જ વખતે તપાગચારની વિરુદ્ધ પડેલા એટલે તેઓ તો એકબીજાના વિરોધી ગણાય જ નહિ તારણ તે બંને તપાગચારના વિરોધી હતા અને તેમાં પણ લોકાચારની માન્યતા જેમ બીજાઓએ બતાવેલ છે તેમજ બતાવી છે એટલે પછી લોકાચારની માન્યતા સબધી ચકાસે સ્થાન રહેતું જ નથી

લોકાચાર સામાયિક, પ્રતિષ્ઠામય, પૌષ્ટ, પ્રત્યાખ્યાન, દાન, પૂજા વગેરેનો નિષેધ કરેલો એ માટે ઉપરના સર્વ પ્રમાણો બોલતા મકાસે સ્થાન રહેતું જ નથી. અને હાલના

સ્થાનકનાસીઆ તો આભાયિક વગેરે સર્વને માત્ર છે ત્યારે
સ્થાનકનાસીઆ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયી કેમ કહી શકે ?
લોકાશાહના અનુયાયી બનવું હોય તો સામાયિક વગેરે સર્વ
ધર્મ ક્રિયાનો સ્થાનકનાસીઆએ ઇન્કાર કરવો જોઈએ.
સ્થાનકનાસીઆ તેમ કરના તૈયાર છે ?

લોકાશાહ જે ધાર્મિક ક્રિયાઓ વગેરેનો બહિષ્કાર અથવા
નિષેધ કરેલો તે બાબત લોકાગમ્મના યતિઓએ, મૂર્તિપૂજક
યતિઓએ દિગબર લેખકોએ તથા નપાગમ્મના વિરોધી
કુઆ શાહ વગેરેએ, એ બધાએ એકસરખી રીતે એક
મરખીજ માન કરી છે તો શું એ બધાજ લોકાશાહના
વિરોધી હતા ? નહિજ એથી પણ પૂરવાર થાય છે કે
લોકાશાહ સખધી પ્રાચીન લેખકોએ જે લખ્યું છે તે સાચું જ
લખ્યું છે છતાં તે સાહિત્યને સાચું નહિ માનનારને દુરાગ્રહી,
કદાગ્રહી અને હઠાગ્રહી જ કહી શકાય અને એ આગ્રહો
મિથ્યાત્વના જ અંગ ગણી શકાય

૫

લોકાશાહનો

જન્મદિન જન્મસ્થળ

નામ સાતના અનુયાયી આ લોકાશાહ પછી ફક્ત આઠીસ વર્ષે જ
ચલના પતિ માનવત્વની સોપાઈ માયી વિશેષ વિશ્વાસપાત્ર છે તેમ જ
પ્રાચીન નગર લખ્યું છે કે—

સે રઠ દેસે લાંબડી ગામઇ,
હયા શ્રીમાળા પુગર નામઇ,
ધરણી નડા ચિત્ત ઉઠારી,
તીકરો તયો હરિ અપારી ૩

ચૌદસય બ્યાઝી વધ્યાખઈ,
વઢ ચૌદસ નામ લુકો રાખઈ,
આઠ વરિમનો લુકો ધયો,
સા હુગર પરલોડઈ ગયો ૪

એટલે કે લોકાચાહનો જન્મ મૌરાષ્ટ્રના વીંબડી ગામમા મ
૧૪૮૨ ના વૈશાખ વઢ ચૌદસના દિવસે થયો તેમના માતાપિતાના
નામ હુગરલાહ અને ચૂડખહેન હતા લોકાચાહની આઠ વરસની ઉંમરે
તેમના પિતા હુગરલાહ પરલોકવાસી થયા હતા

૨થા મુનિશ્રી મણીલાલજીએ જૈન ઇતિહાસ અને પ્રભુવીર
પટ્ટાવલી નામનુ પુસ્તક લખેતુ છે અને તે સ્થાનકવાસી જન કાર્યાન્ય,
અમ તવાદ તરફથી નિ સ ૧૮૯૧ મા પ્રસિદ્ધ થયેલ છે આ પુસ્તક
સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફેન્સની તા ૧૦-૫-૧૯૩૬ ની જનરલ વાર્ષિક
બેઠકમા અમાન્ય ઠગવેન છે કારણ કે તે પુસ્તકમા ઐતિહાસિક ગીતે
ખોટી અને અવિશ્વમનીય હકીકતો આપવામા આવી છે

આ પુસ્તકમા ખીજી હકીકતોની જેમ મુનિશ્રી મણીલાલજીએ યતિ
નાયકવિજયના શિષ્ય કાતિવિજયે પાટણમા સ ૧૬૩૬ ની વસત
પચમીએ લખેતુ બે પાનાનુ લોકાચાહનુ જીવનચરિત્ર જાપેતુ છે
પરતુ આ જીવનચરિત્ર વાચતા જ એ મનાવતી છે એમ સૌ કોઈ
સમજી શકે તેમ છે

મ ૧૬૩૬ મા એટલે વગભગ ચાગસો વગ્મ પહેલા આ જીવન
ચરિત્ર નખેતુ કહેવામા આવેલ છે પરતુ તેની બાબા ઉપરથી જ તે
ચરિત્ર હાલના જ કોઈ માણસે લખેતુ છે એમ ચોક્કસ કહી શકાય છે
કારણકે ચાગસો વરમની બાબામા અત્યારની બાબા કરતા ધણો ફર-
કનો ત્યારે આ કહેનારુ ચરિત્ર તો હાલની બાબામા લખાયલુ છે
તેમા ચાગસો વગ્મની બાબા જ નથી

૧મી અતિદામિક રીતે પણ તે જોડું છે કારણ કે તેમાં લોકાચાર્ય
ના ૧૧૦૦માં અમદાવાદમાં આગ્યા અને ત્યાં ધીરધારનો ધર્મ શરૂ
ગયો, ત્યારપછી લોકાચાર્યને ત્યાં બાદશાહ સાથે ઓળખાણ થઈ એમ
૧૫૩૫ ડી. આ. ને ૫મી લોકાચાર્ય તીર્થેરીદાર બન્યા વગેરે
દખાવના નમની ૬

૫૨મું ઇતિહાસ પ્રમાણે એ હકીકત જોડી હરે છે કારણ કે
૧૫૧૧ના ના બાદશાહ નિ. સ. ૧૪૯૭માં મરણ પામેના હતા એટલે
૧૬૧૧માં તેમની માથે સ. ૧૫૦૦ પછી ઓળખાણ થવાનું લખ્યું છે
તે બની શકે જ નહિ એ પ્રમાણે એ બે પાનાનું આપુલ જીવનચરિત્ર
નાની ઉપગતી કાઢેતું જ હરે છે

અથા મુનિ મી મણીનાજીએ તેમની પ્રભુરીર પઠાવલીમાં લખ્યું
કે—નાગરાહ જયપુર ગયેલા અંતે ત્યાં તેમને કોઈએ એર આપવાથી
જે માન મૂલ પામેના જયપુર શહેર સરખાઈ જયસિંહ મહારાજે
લોકાચાર્યની પછી બસા વર્ષ અબા ૧૫૩૫માં એ ઉપરથી પણ રથા
મુનિની મણીનાજીએ તખેલુ જીવનચરિત્ર કેવું જોડું છે, ઉગ્રધડા
નાની ૩૪૫૧ની કાઢેની નાનોથી બરપૂર એ તે સમજી શકાય છે

એથી એ મનાની જીવન ચરિત્રમાં લોકાચાર્યનો જન્મ કાર્તિક
૧૫ પને જ્યેષ્ઠાવેલ ૨ તે પણ જોડા હરે છે. યતિ બાલુચંદ્ર લોકા-
ચાર્યને બાળપણે હોનાથી તેમણે સાચું જ લખ્યું હોય વળી એ
મનાની જીવનચરિત્રની પહેલા પૃષ્ઠ અદાવત વર્ષ પહેલા યતિ બાલુચંદ્ર
નામાં ૧૫૩૫ જીવનચરિત્ર લખેલું હાઈ એ ચરિત્ર જ સાચું મણી શકાય

એટલે લોકાચાર્યનો જન્મ સ. ૧૪૮૨ના વૈશાખ
૧૬ ચૌદસના રોજ થયેલો હતો અને જન્મસ્થળ
હી મડી હતું

લોકાચાર્યના જન્મસ્થળ વિષે પણ મતભેદ છે પરંતુ યતિ બાલુચંદ્રની
૧૫૩૫ના પાન દોવાથી તેમનું જન્મસ્થળ હીમડી દોવાનો જ

વિશેષ મળવ છે વળી એ વાત નિગેષ માન્ય ગણવાતું કારણ એ પણ
છે કે લોકાશાહના રૂઢના દીકરા લખમસી પણ લીબડીમા હતો

૬

લોકાશાહનો વ્યવસાય

લોકાશાહના અનુયાયી યતિ જાનુચંદ્રે તેમની ચોપાઈમાં
લખ્યું છે કે—

આઠ વરિસનો લુકો થયો,
સા ડુગર પરલોકઈ ગયો ૪
લખમસી પુઈનો દીકરઈ
દ્રવ્ય લુકાતું તેણુઈ હરઉ,
ઉમર વરિસ સોળાની થઈ,
ચુકા માતા સરગિ ગઈ ૫
આવઈ અમદાવાદ મઝાર,
નાણાવટીનો કરઈ વ્યાપાર

લોકાશાહના પિતા લોકાશાહની આઠ વર્ષની વયે અવસાન
પામેના અો તેમની માતા તેમની સોળ વર્ષની વયે અવસાન
પામ્યાં લોકાશાહની આઠ વર્ષની ઉમરે તેમના પિતા ચુઝરી જવાથી
તેમની કિમતી મિલત તેમની રૂઢના દીકરા લખમસીએ લઈ લીધી હતી

સોળ વર્ષની ઉમરે નિતધાગ ચનાથી લોકાશાહ અમદાવાદ આવ્યા
અને ત્યાં નાણાવટ, ધીરધારનો ધંધો કરના લાગ્યા

તે ઉપરાંત સર્વ પ્રાચીન લેખકોએ જતાવ્યું છે કે લોકાશાહ પામે
મોટી મૂડી તો હતી નહિ તેથી ધી ધારના ધંધામાં પૂરતું કમાવા જેવું
નહિ હોય તેથી સાથે સાથે લલિયાતું શામ પણ કરતા હતા

નોકામચ્છી યતિ દશવજી નેમના સિલોકામા વખે છે કે—

જ્ઞાનમમુદ્રની સેવા કરતા,
સર્થીગુણી લલિતે બન્યો તવત્યા,
દ્રમ્ભ કમાણી શ્રુતની ભક્તિ,
વધર્થ રગર્થ ધર્મની શક્તિ ॥ ૧૨ ॥

એટલે કે જ્ઞાનમમુદ્ર (જ્ઞાનમાગ) સૂરિ પાસે અક્ષરજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને નિહિયા બન્યા તેથી એક તો દ્રમ્યપ્રાપ્તિ અને બીજી જ્ઞાનની ભક્તિ એ પ્રમાણે લોકાશાહનો વ્યવમાય હતો.

આ પ્રમાણે ધીરધાન્યી તથા ચરિયાનું કામ કરીને લોકાશાહ પોતાની આશુનિકા ચલાવતા હતા.

૭

લોકાશાહના જ્ઞાન, વિદ્વત્તા

આપણા મનમાં કોઈ વ્યક્તિ વિદ્વાન હોય તો આપણે તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અનુભવથી જિજ્ઞાસુ બની શકીએ ત્યારે કઈ વર્ષા પડેના ધર્મ ગયેની વ્યક્તિના જ્ઞાન, વિદ્વત્તા માટે કોઈ પણ જાતનું આશ્ચર્ય પ્રમાણ જોઈએ તે મિત્રાચ સામાન્ય બુદ્ધિનો માણસ પણ કોઈ વ્યક્તિને એકદમ જાણી કે વિદ્વાન માની શકે નહિ.

જન સમાજમાં અને વિદ્વા ॥ ધર્મ ગયેલા છે અને તે વિદ્વાનોએ બનાવેલા મંકળ તથા અન્યારે પણ મોજુદ છે કે જેના ઉપરથી તેમના જ્ઞાન અને વિદ્વત્તાની ખાતરી ધર્મ શકે છે.

ત્યારે મોજમાં સદીમાં થયેલા અને સ્થાનકવાસીઓ જેને મહાજ્ઞાની અને વિદ્વાન તરીકે ઓળખાવે છે તે લોકાશાહના જ્ઞાન અને વિદ્વત્તાનું પ્રમાણ નું છે? કશું જ નથી તો પછી આધુનિક લેખકોની કલ્પનાવી તેમને જે લખ્યું કે કશું તે માની શકાય જ નહિ.

વળી ટેક ઝોગપીથમી મદી સુધી તો રચાનકનામીઓ પણ
 શાહને એક સામાન્ય ગૃહસ્થ અને લલિયા તરીકે જ જાણતા હતા
 ત ૧૮૬૫ ના રયા મુનિશ્રી બેઠમલજીએ લખેન સમકલિમાર પુસ્તકમા
 ૪૮ લખેત છે કે લોકાશાહ પહેલા નાણાવટી અને પછી તલિયા હતા
 યુ તેમણે લોકાશાહ ચાની કે વિદ્વાન હતા તેવુ જ્યાય કહ્યુ નથી

લોમશાહની બનાવેલી એકાદ ઢાળ, ચોપાઈ કે બીજુ
 ઈ લખાણ મળતુ નથી ત્યારે કયા પ્રમાણ ઉપર લોકાશાહના
 જ્ઞાન અને વિદ્વતા મારેના ઢાલ પીટવામા આવે છે ?

લોકાશાહે તેમના નવા મતની ચર્યાત કરી ત્યારે તેમની સામે
 તર ઉદાપોહ થયો હશે તેમના મતનુ ખડન થયુ હશે અને તેના
 ભાણે આજે પણ મોજુદ છે તો લોમશાહે તેમને જવાબ પણ
 માથે હોવો જ જોઈએ ને ! તો તેના જવાબની એક પણ નકલ
 કમ મળતી નથી ?

ખડન મડનની માત બાજુએ રખો તો પણ જો લોકાશાહ ચાની
 હોય તો તેમણે કોઈપણ તાર્કિક કે દાર્શનિક પુસ્તક તો લ યુ જ દોત
 પણ તેમણે કોઈ પુસ્તક પણ લખ્યુ નથી

તેમ પણ નહિ તો લોકાશાહે પોતાના મતની રૂપરેખા
 તો લખીને તૈયાર કરી હોવી જ જોઈએ. પણ લોકાશાહને
 સિદ્ધાંત સમજાવનારો એકાદ પત્ર પણ તેમના હાથનો લખેલો
 મળતો નથી.

લોકાશાહના સમકાલીન કડુઆશાહે પણ પોતાનો મત ચનાયો
 હતો કડુ આશાહ ધુરધર વિદ્વાન ન હતા તો પણ તેમણે પોતાના મતના
 નિયમ અને સિદ્ધાંત તો લખીને તૈયાર કર્યા હતા કે જે આજે પણ
 ઉપયોગ્ય છે

આ સર્વ ઉપરવી સામિત વાય છે કે લોમશાહમા કોઈ
 પણ પ્રકારનુ વિગેપ જ્ઞાન નહોતુ લોકાશાહ ને સહેજ

પ્રતિભાશાળી માણસ હોય તેમણે કંઈક લેખ પુસ્તક તો લખ્યા જ હોય. પણ લોકાશાહે એક પણ પુસ્તક લખ્યાનો કોઈ પણ લેખકે કશોય ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

મતલબ કે લોકાશાહમા કોઈપણ પ્રકારનું વિશેષ જ્ઞાન હતું જ નહિ.

૮

લોકાશાહે

ખત્રીશ સૂત્રો લખ્યા હતા ?

લોકાશાહનું જીવન ચરિત્ર લખનાર રયાનજવાસી લેખક એમ ખતાવે છે કે લોકાશાહે યતિજીને ખત્રીશ સૂત્રો લખી આપેલા તેની એક એક ન-લ વધારે કરીને તેમણે પોતા પાસે રાખી લીધેલી અને એ ખત્રીશ સૂત્રોની સહાયથી તેમણે પોતાનો ક્રાંતિગરી મત ચલાવ્યો.

એટલે કે લોકાશાહે યોગી છુપીવી ખત્રીશ સૂત્રો મેળવ્યા હતા. પરંતુ શ્રી અમોલખ સ્પિજીને પોતાના ગુરુ ઉપર આવી રીતે ચોરીનું કતક લગાડાય છે તે ગમ્યુ નહિ તેથી તેમણે સ ૧૮૮૩ માં તેમની “સાસ્ત્રોદ્ધાર મીમામા”મા લખ્યું કે—

“યતિજીએ લોકાશાહને એક સૂત્ર લખવાનું આપેલું તેની લોકાશાહે બે નકલ કરી અને યતિજીને આપતા કહ્યું કે એક નકલ તમારે માટે અને એક મારા માટે મેં લખી છે. ત્યારે મરણ, રનભાવી અને જ્ઞાનપ્રચારના પ્રેમી યતિજીએ ખુલી યર્ષાને કહ્યું કે ભલે, તમે પણ એક નકલ રાખીને નાંચજો એ પ્રમાણે લોકાશાહે ખત્રીશ સૂત્રોની બમ્બે નકલ બનાવી ”

“આગળ જતા શ્રી અમોલખ સ્પિજી લખે છે કે—નદી સૂત્રમાં ૭ સૂત્રોના નામ છે પણ બાકીના ૪૦ સૂત્રો વિચરેલા ગયા છે ”

૯

સ્થાનકવાસીઓમા

ખત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા કેમ પ્રસરી ?

સ્થાનકવાસીઓ આજે ખત્રીશ સૂત્ર માને છે અને જો લોકાશાહે ખત્રીશ સૂત્રોની નકલ કરી નહોતી તો સ્થાનકવાસીઓમા ખત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા પ્રસરી કેવી રીતે ? એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે

લોકાશાહ તો સૂત્રોને જ માનતા નહોતા લોકાશાહે સૂત્રોનો તેમ જ સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓનો તથા દાન અને પૂજનો પણ વિરોધ કર્યો હતો એ વાત એકેએક પ્રાચીન લેખક સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે જ્યારે લોકાશાહ સૂત્રનો જ વિરોધ કરતા હોય ત્યારે તેઓ સૂત્રો લખીને પોતાની પાસે રાખે એ વાત બની જ શકે નહિ

વળી લોકાશાહમા અર્ધભાગધી બાપાનું કે સસ્કૃત બાપાનું જ્ઞાન હતું જ નહિ તેથી પણ તેઓ સૂત્ર લખીને તેમની પાસે રાખે તેમ બને જ નહિ અને એ સ્થિતિમા લોકાશાહે ખત્રીશ સૂત્રો માન્ય કર્યા હતા એમ કહેવું તે પણ સદતઃ જૂઠાણું જ કહેવાય

પરંતુ ખત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા ઉપસ્થિત થવાનું કારણ આ પ્રમાણે છે—

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ તપામચ્છથી અનગ થયા ત્યારે લોકાશાહ તો ત્રિધમાન નહોતા પણ તેમના અનુયાયીઓએ આ તકનો સારો લાભ લીધો તેમણે શ્રી પાર્શ્વચંદ્રસૂરિની પાસે જઈ ન તેમને પ્રાર્થના કરી કે— અમારા માટે જૈન સૂત્રોના અર્થ ગુજરાતી બાપામા કરી આપો તો અમારા ઉપર શ્રેય મોટો ઉપકાર થશે

પાર્શ્વચંદ્રસૂરિને એટલી તો ખબર હતી જ કે આ લોકો જૈનાગમના વિરોધી છે તેથી તેમણે ત્રણ શરતે સૂત્રોના અનુવાદ કરી આપવાનું કબૂલ કર્યું તે ત્રણ શરતો આ પ્રમાણે—

પરંતુ સ્થા મુનિત્રી જેઠમલજીએ તેમના સમક્ષિતસારમાં લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રો લખ્યાની કશી જ વાત લખી નથી એટલું જ નહિ પણ સૌથી પ્રાચીન લેખક અને લોકાશાહના અનુયાયી યતિ ભાનુચંદ્રે લોકાશાહનું જીવનચરિત્ર વર્ણવ્યું છે તેમાં પણ લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની એક એક નકલ કે બખ્ખે નકલ કરવા સખ વી કર્યું જ લખ્યું નથી.

પ્રાચીન એક પણ લખકે કયાય ખતાવ્યું નથી કે લોકાશાહે બત્રીશ તો નુ પણ તેમાના એક પણ સૂત્રની એક પણ નકલ કરી હોય એમ ખતાવ્યું નથી ત્યારે વા મો શાહ, સતયાલ અને અમોલખ ઋષિજીએ બત્રીશ સૂત્ર લખ્યાની વાત લખી છે તે કશા પણ આધાર વિનાની હા િ કલિપન જ હોય છે.

માગે કે લોકાશાહે બત્રીશ સૂત્રોની નકલ કરી હતી તો તે સૂત્રો આજે ક્યાકથી પણ ઉપલબ્ધ થવા જોઈએ. બત્રીશેષ નહિ તો થોડા થોડા નહિ તો એકાદ, એકાદ નહિ તો એક સૂત્રના થોડા પાના પણ ઉપલબ્ધ થઈ શકે, લોકાશાહના જ રખતમાં લખાયેલા પુસ્તકો જ્ઞાનભંડારમાં આજે મળી શકે છે તો લોકાશાહનું લખેલ કોઈ એક પણ મુત્ર મળતું નથી તે પણ સામિત કે જે કે લોકાશાહે એક પણ સૂત્ર વખીતે પોતાની તાસ જખ્યું નહોતું.

ત્રી અમાવખ ઋષિજીએ બાકીના ૮૦ સૂત્રો વિચરેઠ મધ્યાની તાત વખી : ન તો આપોઆપ ખોટી હોય છે જ. કારણ કે તમના પાત પણ લખેલું છે કે લોકાશાહના જન્મ પહેલાં પણ અને- હસ્તવિખિત સૂત્ર મળતા હતા અને આજે પણ મર્તિપૂજક પામે ૮૫ મૂત્રો તો છે જ અને એ તો સો કર્ગ તા ૮ તેમ અમાવખ ઋષિ પણ જાણતા હતા જ.

ત્યા તેના — ક્યાં માધુ, ક્યાં જ્ઞાન, ક્યાં અગ્નિહૃત, ક્યાં
હ્રસ્વ તીર્થ કર એમ જુદા જુદા અર્થ કરીને નના
ટખ્ખા બનાવ્યા.

લોકાગચ્છ પહેલેથી પાર્થિવદ્રશ્યરિના ટખ્ખા માનતા હતા તેમ જ
માનતા ગ્લા અને આજે પણ તેમ જ માને કે ત્યાં સ્થાનકવામીઓ
ત્રી ધર્મસિદ્ધ મુનિના ટખ્ખાવાળા અર્થ । માનવા લાગ્યા અને આજે
પણ તેમ જ માને છે

આથી સમજી શકાશે કે લોકાગચ્છે એક પણ
સૂત્ર લખ્યું નહોતું, તેમની પાસે એક પણ સૂત્ર હતું
નહિ તેમ જ તેમને અર્ધમાગધી ભાષાનું જ્ઞાન પણ
નહોતું. એટલે લોકાગચ્છે બત્રીશ સૂત્રોની માન્યતા
ચલાવી નહોતી.

ખીજુ એ કે ત્રી ધર્મસિદ્ધ મુનિ તથા શ્રી લવચ્છ સપિની પડેના
લોકાગચ્છ બહુ પ્રમરેલો નહોતો પણ આ એ મુનિઓએ તથા ત્રીજા
ધર્મસિદ્ધ મુનિએ અયાગ વ્રમથી તથા અનેક શિષ્યોને જુદા જુદા
પ્રાનોમા મોડલીને સ્થાનકવામી સપ્રદાય ખૂબ વધાર્યો

છતા એટલું તો ખરૂં જ કે તેમને એટલી મોટી
ફેતેલ મળવાનું કારણ પણ હતું. મૂર્તિપૂજકોએ મૂર્તિ
પૂજનો આડબર એટલો બધો વધારી દીધો હતો અને
મૂર્તિપૂજા એવી ખર્ચાળ બનાવી દીધી હતી કે તેથી
ઘણા લોકો કંટાળી ગયા હતા અને જેવો આ
મુનિઓએ મૂર્તિ વિરુદ્ધ ચોકાર ઉઠાવ્યો કે તરત આ
કંટાળેલા લોકો તેમા લળી ગયા.

સ્થાનકવામી સપ્રદાયમા વિશેષ અનુયાયીઓ તે
વખતે થવાનું મુખ્ય કારણ એ જ છે

- (૧) તમારે જન મતિયો તથા મદિરોની નિંદા કરી નહિ
- (૨) તમારે દમેશ જૈન મદિરમા જઈને પ્રતિમાના દર્શન કરના
- (૩) તમારે ત્રાચાર્યાના અનુચ્છ બોલના નહિ

ત્રાકાગચ નુયાયીઓએ આ ત્રણેય શરતો સ્વીકારી ત્યારે પાર્શ્વચંદ્રસૂત્રીએ સૂત્રો પર ટકાવા લખવાનું કામ શરૂ કર્યું અને તેમ જમ મૂન પર ટકાવા લખાતા ગયા તેમ તેમ તે લોકાગચોએ આપતા ગયા આ પ્રમાણે ૨ બત્રીશ સૂત્રોના ટકાવા લખાઈ ગયા ત્યારે ત્રાકાગચના નુયાયીએ એ તેમજો સ્વીકારેલી શરતોનો ભંગ કર્યો તેને તે જ વખતે પાર્શ્વચંદ્રસૂત્રીએ વિશેષ ટકાવા લખવાનું બધ કર્યું

આ પ્રમાણે બત્રીશ સૂત્રો તેમના હાથમા આવ્યા તેથી તરખા બત્રીશ સૂત્રોને માનના લાગ્યા પરંતુ એ બત્રીશ સૂત્રોમા મૂર્તિ સબધી કંઈ પાઠ છે કે નહિ તેની તેમને ખબર જ નહોતી તેટલું તેમને જ્ઞાન જ નહોતું નહિતર તે જ વખતે તેઓ મૂર્તિસબધી પાઠ ગાળા સૂત્રો શુદ્ધ કાઢી તેને અમાય કરી નેત

કાળક્રમ ત ત્રાચાર્યા મૂર્તિનો વિરોધ દૂર થઈ ગયો અને તમા મતિને માનના પૂજાર તાગના

ચારપછી મુનિશ્રી ધર્મસિદ્ધલ તથા શ્રી લખલ ઋષિ એ મન્ન લાનાગચના ચર્તિતર્મથી દૂરા પડીને મૂર્તિના જોરગોરથી વિરોધ ગરૂ કર્યો તેમના અનુયાયી કુદિયા કહેનાયા અને પા જની અધાનગ્રાસી નામ ધાવણ કર્યું.

તે વખતે મુનિ ધર્મસિદ્ધલએ બત્રીશ સૂત્રો ઉપર તમા ટકાવા લખ્યા તેમન આકરખનું કશું જ્ઞાન નહોતું. તેથી મુલાના સત્ય અર્થ સમજી શક્યા નહિ અને મૂર્તિનો વિરોધ વાતુ રાખના માટે મુલામા જ્યા જ્યા ગેત્ય રાખ્યા આવે છે

હયા હયા પોકાર્ધ ધર્મ,
પ્રતિમા નિંદી બાધર્ધ કર્મ પ

—ઉ કમળ સયમ

ખીજી લોકાશાહે ધર્મનો ઉદ્ધાર મુદ્દન જ કર્યો નહોતો પરંતુ ખર કહીએ તો અધર્મનું જ પ્રતિપાદન કર્યું હતું કારણ કે જૈન શાસ્ત્રો-
ક્ત્રોને લોકાશાહ માનતા નહોતા, સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાનો
તથા વાનનો લોકાશાહ નિષેધ કરતા હતા એટલે લોકાશાહનો મત
એ ધર્મનો ઉદ્ધાર નહોતો પણ ધર્મનું પતન હતું અથવા અધર્મનો
પ્રચાર જ હતો.

લોકાશાહ પછી ખીજી એક ગૃહસ્થ કડુઆશાહ થયા હતા તેમણે
પણ સાધુઓનો વિરોધ કરી નવો મત રચાવ્યો હતો એમ બે મત તે
વખતે ધર્મ વિરુદ્ધના થયા હતા તેનું કારણ તો એમ કહી શકાય કે
ભસ્મગ્રહે ઉતરતા પણ પોતાનો કૂર સ્વમાન બતાવી આપ્યો હતો
એ બન્નેની વર્ણવણી આ પ્રમાણે છે—

લોકાશાહ

કડુઆશાહ

જન્મ વિ સ ૧૪૮૨

જન્મ વિ સ ૧૪૮૫

મત વિ સ ૧૫૦૮

મત વિ સ ૧૫૨૪

દેહાત વિ સ ૧૫૩૨

દેહાત વિ સ ૧૫૬૪

ઉપર કહ્યું તેમ ભસ્મગ્રહની અસર એ છે કે શ્રમણ સંઘની
ઉદયપૂર્ણ ન થાય એટલે લોકાશાહ અને કડુઆશાહના કાર્યોનો
ભસ્મગ્રહના ઉતરવાની સાથે સંબંધ મેળવી શકાય નહિ આ બે ગૃહસ્થોના
કાર્યને ધર્મનો ઉદ્યોત ગણવામા આવે તો સમજવાનું કે ભસ્મગ્રહની
અસર ધર્મના ઉદ્યોતને અટકાવતી નથી કારણકે તે પૂર્વે
અનેક વિદ્વાન આચાર્યોએ ધર્મનો ઉદ્યોત, આના કરતા પણ
વિરોધ પ્રકારે કર્યો હતો.

૧૦

લોકાશાહ અને ભસ્મગ્રહ

શ્રી કલ્પમૃતમા ઉલ્લેખ છે કે ભગવાન મહાવીરના નિર્ણયના સમયે બે હજાર વર્ષની મુદતનો ફર ભસ્મગ્રહ બેઠો હતો તેનું કળ એમ જણાવવામા આવે છે કે—બે હજાર વર્ષ સુધી શ્રમણ સંઘની ઉદયપૂર્ણ નહિ થાય

સ્થાનકનાસીઓનું કહેવું છે કે એ બે હજાર વર્ષની મુદત પૂરી થઈ તેથી લોકાશાહનો જન્મ થયો અને તેણે ધર્મનો ઉદ્ધાર કર્યો સ્થાનકનાસીઓએ પ્રસંગાનુસાર આ વાત ઘટાવી દીધી છે છતાં તેમા બલિ ૬ અને તે યથાર્થ નથી

ભસ્મગ્રહના બે હજાર વર્ષ નિ સ ૧૫૩૦ માં પૂરા થાય છે ત્યારે નેમશાહ નેમનો મત નિ સ ૧૫૨૮ માં ચનાવવાનું શરૂ કર્યું હતું એટલે ભસ્મગ્રહ કિતવ્રા પહેલા બાવીશ વર્ષ અગાઉ લોકાશાહે નવા મન શરૂ કરેલો તેથી સ્થાનકનાસીઓની વાત ઘટી શકતી નથી

સવત પનર અઠોતરઉ જાણિ,
કુકુ લેહઉ ભૂવની ખાણી,
સાધુ નિહા અહનિશ કરઈ,
ધર્મ ધડામધ ઢીલઉ કરઈ ૨

ટાલઈ વિનય વિવેક વિચાર,
ટાલઈ મામાયિક ઉચ્ચાર,
પડિકમણાઉ ટાઈલ નામ,
ભામઈ પડિયા ધણા તિષ્ઠિનમ ૪

સવત પનરનું ત્રીઅઈ કાલિ,
પ્રગથ્યા વેપધર સમકાલિ,

મુસનમાન લલિયા જે મુસનમાનોના પુસ્તકો લખનાનું કામ હતા હતા તે ત્યાંથી નીકળ્યા અને તે લોકાચાહના મિત્ર હોનાથી તેને બોલાવ્યા.

ત્યારે લોકાચાહે ક્રોધમા પોતાની વરાળ કાઢી દરો અને તે મુસનમાનો તે વખતે પોતાની નાસ્તિક માન્યતાની વાત કરી હશે ક્રોધ વખતે માણુમને સત્ય વાત સ્મરતી નથી તે અનુસાર લોકાચાહે તે મુસનમાનની વાત મીઠા લાગી હશે એટલે કે અગ્નિમા ઘી હોમવા જેવું થયું હશે, તેથી લોકાચાહનો ક્રોધ યતિઓ તેમજ સૂત્રો અને ધર્મ ક્રિયા તરફ વૃદ્ધિ પામ્યો હશે અને તેથી તેમણે તે સર્વનો અલિપ્તકાર કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હશે એમ સર્વ પ્રાચીન લેખકોનું અનુમાન છે.

મીર નંદાવલીમા ઉલ્લેખ છે કે—“લોકાચાહ યતિઓના ઉપાશ્રયોમા લલિયાનું કામ કરતા હતા તેની મજૂરીના પૈસા ગ્રાવકો દ્વારા ખાતામાંથી આપતા હતા એક વખતે પુસ્તકની લખાણના પૈસા આપી દેતા સાડા સત્ર દોઢા બાકી રહ્યા તેથી ગ્રાવકો અને લોકાચાહ નચ્ચે આપમમા તકરાર પેદા થઇ.

“લોકાચાહ યતિઓની પાસે ગયા યતિઓએ કહ્યું કે—હુ કા ! અમે તો પૈસા રાખતા નથી માટે ગ્રાવકોથી તમારો હિસાબ કરી લીએ એ સાબળી લોકાને ગુસ્સો આપ્યો અને તે સાહુઓની નિંદા કરતા કરતા એક હાટ ઉપર આવીને બેઠા.

“ત્યાં એક મુસનમાન લલિયો મુસનમાનોના પુસ્તકો લખતો હતો અને લોકાચાહનો મિત્ર હતો તે ત્યાંથી નીકળ્યો તેણે લોકાચાહને પૂછ્યું કે—હે ચાહ લોકા ! તારા કપાળ પર શું છે ?

“લોકાચાહે કહ્યું કે—મદિરનો સ્તંભ (તિલક) છે.”

“તે વખતે સૈયદે લોકાચાહને નાસ્તિકતાનો ઉપદેશ આપ્યો તેથી લોકાચાહની બુદ્ધિમા વિકાર થયો ત્યાર બાદ તેણે સૈયદની સગતિથી જૈન ધર્મની બધી ક્રિયાઓનો લોપ કરી પોતાનો નવો મત કાઢ્યો.”

૧૫૧ી ધર્મમાં ફેરફાર પાડનાર ધર્મનો ઉદ્યોત ગણવામાં આવે તો તે એક જાતનું ઘોર અજ્ઞાન જ કહેવાય. લોકાશાહે અને કુડુઆશાહે તો ધર્મસંઘથી છૂટા પડી ધર્મને હાનિ જ કરી છે. ધર્મમાં સુધારો કરી એડતા કરવામાં આવે તો જ નેતરે ધર્મનો ઉદ્યોત કહી શકાય. અથવા તો જૈનેતરને જૈન ધર્મમાં લાવવામાં આવે તો તે પણ ધર્મના ઉદ્યોતનું કાર્ય કહેવાય. પણ લોકાશાહે ધર્મના સાચા ઉદ્યોતનું એક પણ કાર્ય કર્યું નથી.

લોકાશાહે ફક્ત કોધથી, દ્વેષથી સૂત્ર, ધર્મક્રિયા, હાનપૂજા વગેરેનો બહિષ્કાર કર્યો હતો અને સ્થાનક-વાસીઓએ સૂત્રના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો નિષેધ કર્યો છે એટલે તેમના કાર્યોમાં ધર્મનો ઉદ્યોત તો છે જ નહિ પણ તે ધર્મની હાનિનું જ કાર્ય છે અને તે અમર્યાદિ પૂજા નામના અગ્રછેરામાં ગણાય.

૧૨

લોકાશાહને

ત્રણે મત કાઢવાનું કારણ

નોમનાદની રાત ૧૫૧નાં બધા પ્રાચીન લેખકો એક વાત તો ૧૫૦૦ ગ્રીને બતાવે કે કે લોકાશાહને યતિઓ સાથે ઝઘડો થયો હતો. ૧૫૧ ને ઝઘડો થવાનું કારણ જુદી જુદી રીતે બતાવે છે તે કારણોની તપાસમાં નહિ પડતા અત્યંત એટલું જ જણી લઈએ કે લોકાશાહને યતિ સાથે ઝઘડો થયો હતો અને એ ઝઘડાને લીધે તેમનું અપમાન કરી કપાલવમાંથી કાઢી મૂકવા હતા.

અપમાનથી લોકાશાહ ક્રોધે બરાબા દેવ તે સ્વામાયિક છે કપાલવમાંથી નીકળી લોકાશાહ મામેની દુશ્મનમાં બેઠો હતો ત્યાં એક

જિનપૂજા કરવા મતિ ટળી,
અષ્ટાષ્ટ બહુ તીર્થ વળી
નવિ માને પ્રતિમા પ્રાસાદ,
તે કુમતિ સિદ્ધિ કેહું વાદ ૧૪

લુટકે મતનું કિસોઉ વિચાર,
જે પુણ્ય ન કરેઈ શૌચાચાર,
શૌચ જિહુણાઉ શ્રી સિદ્ધાત,
પઢતા શુણ્ણતા દોષ અનત ૧૫૮

ઉપાધ્યાય શ્રીકમળ સયમજીએ વિ સ ૧૫૪૪માં તેમના સિદ્ધાત
પાર ચોપાઈમા આ પ્રમાણે લખ્યું છે—

સવત પન્નર અઢોતર ઉજાણી,
લુકે લહીઉ ભૂલની ખાણિ,
સાધુનિદા અહનિશિ કરઈ,
ધર્મ ધડાળધ ઢિલાઉ ધરઈ ૨

તેહનઈ શિષ્ય મલીયો લખમસી,
જેહની ખુશ્તિ હિયાથી ખસી,
ટાલઈ જિનપ્રતિમા નઈ માન,
દયા દયા કરી ટાલઈ દાન ૩

ટાલઈ વિનય વિવેક વિચાર,
ટાલઈ સામાયિક ઉચ્ચાર,
પડીકકમણાનેઉ ટાલઈ નામ,
ભામઈપડિયા ઘણા તિપ્પિ ગામ ૪

ગમે તેમ હોય પણ લોકશાહ્યે જૈન આગમો, યતિઓ, સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાનો નિયેન કરેલો એ તો નિશ્ચિત વાત છે.

જૈન શાસનમાં અસયમી ગૃહસ્થે કાઢેલો હોય તેવો આ લોકશાહ્યનો મત પહેલવહેલો જ નીકળ્યો હતો.

૧૨

લોકશાહ્યનો સિદ્ધાંત

લોકશાહ્યના અનુયાયી તરીકે આજે એ સમુદાય વિદ્યમાન છે—
(૧) લોકાગચ્છ અને (૨) સ્થાનકવાસી સપ્રદાય

એમ લેના છતાં એ બંનેની માન્યતામાં સખત વિરોધ છે લોકાગચ્છીય યતિ મૂર્તિને માને છે, મૂર્તિ પૂજા કરે છે અને મુહુર્તિ રાખતા નથી ત્યારે સ્થાનકવાસી સાધુઓ મુહુર્તિ ચોડી શે કલાક બાધી રાખવાના નહ આગ્રહી છે તેમજ મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજના પ્રચલ વિરોધી છે

આ પ્રમાણે લોકશાહ્યના જ અનુયાયી કહેવાતા એ સમુદાયો વર્તનમાં, આચારમાં એકબીજાથી તદ્દન વિરોધી મતના છે ત્યારે સહેજે પ્રશ્ન થાય છે કે એ બેમાંથી લોકશાહ્યના સાચા અનુયાયી કોણ ?

ત્યારે તેનો નિર્ણય કરવા માટે આપણે લોકશાહ્યના મતોના પુ સિદ્ધાંત હતો તે મોંથી પડલા બધા જોઈએ

૫. મુનિશ્રી વાવપ્યતમયજ્ઞ નિ સ ૧૫૪૩ માં તેમની સિદ્ધાંત મોંમાં નખે છે કે—

મતિ યોડી નહ યોડુ જ્ઞાન,
મહિયવ બડુ ન માને દાન,
પોમહ પડિતકમલ પચ્ચખાણ,
નહી માને એ દસ્યો અતણ ૧૩

અનુયાયી અને વિદ્વાન મણાતા યતિ કેશનજીએ તેમના પ્રથમા
લોકાશાહ ॥ વિવચના લખ્યુ છે કે—

આગમ લખઈ મનમા શકઈ,
આગમ સાખિ દાન ન દિસઈ,
પ્રતિમા પૂજા ન પડિકકમણ્ણુ,
સામાયિક પોસહ પીણુ કમણ્ણુ ૧૩
ત્રેણિક કુણિકરાય પ્રદેશી,
તુગિયા શ્રાવક તત્ત્વગવેપી,
કિણુ પડિકકમણ્ણુ નવિ કિધુ,
કિણુ પરને દાન ન દિધુ ૧૪
સામાયિક પૂજા છડ ઢોલ,
યતિ ચલાવઈ ઈણુવિધ પોલ,
પ્રતિમા પૂજા બહુ સનાપ,
તો અગિહ કરઈ ધર્મની થાપ ૧૫.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે
ક્રિયાઓને તેમ જ દાનો પણ માનતા નહોતા માટે જ તેમના અનુયાયીએ
તે પ્રમાણે લખેન છે

લોકાશાહ પછી ૩૦-૪૦ વર્ષે જ થયેના લોગગચ્છીય યતિ
બાનુચ દ્રના સમયમા લોકાશાહના મૂળ મિદ્ધાતમા કઈક પરિવર્તન થયુ હતુ
તો પણ લોકો તેના મૂળ સિદ્ધાંતને અનુસરી કહના કે લોકાશાહ
સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાનો માનતા નથી તેથી, તેના
જનામમા યતિ બાનુચ દ્રે તેમની ચોપાઈમા મ ૧૫૭૮ મા લખ્યુ કે કે—

સામાયિક ટાલઈ બે વાર,
પર્વપરે પોસહ પરિહાર,

અનુયાયી અને વિદ્વાન ગણાતા યતિ ટ્રેશવજીએ તેમના પ્રથમા
લોકાશાહના વિષયમાં લખ્યું છે કે—

આગમ લખઈ મનમાં શકઈ,
આગમ સાખિ દાન ન દિસઈ,
પ્રતિમા પૂજા ન પડિકકમણ્,
સામાયિક પોસહ પીણુ કમણ્ ૧૩

ત્રેણિક કુણિકરાય પ્રદેશી,
તુગિયા શ્રાવડ તત્ત્વગવેષી,
કિણુ પડિકકમણ્ નવિ કિધુ,
કિણુ પરને દાન ન કિધુ ૧૪

સામાયિક પૂજા છઈ ઢાલ,
યતિ ચલાવઈ ઈણુવિધ પોલ,
પ્રતિમા પૂજા જાહુ સનાપ,
તો અઢિહ કરઈ ધર્મની થાપ ૧૫.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે લોકાશાહ સામાયિક વગેરે
ક્રિયાઓને તેમ જ દાનો પણ માનતા નહોતા. આટલે જ તેમના અનુયાયીઓ
તે પ્રમાણે લખેન છે.

લોકાશાહ પછી ૩૦-૪૦ વર્ષે જ થયેના લોકાગચ્છીય યતિ
જાનુચંદ્રના સમયમાં લોકાશાહના મૂળ મિદ્ધાતમાં ઠઈક પરિવર્તન થયું હતું.
તો પણ લોકો તેના મૂળ સિદ્ધાંતને અનુસરી કહતા કે લોકાશાહ
સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા દાન પૂજાનો માનતા નથી. તેથી, તેના
જનાયમાં યતિ જાનુચંદ્રે તેમની ચોપાઈમાં સ. ૧૫૭૮ માં લખ્યું છે કે—

સામાયિક ટાલઈ જે વાર,
પર્વપરે પોસહ પરિહાર,

પડિકકમણ્ઁ ધિનમ્મત ન કરઈ,
પચ્ચખાપુઈ કિમ આગાર ધરઈ ૧૭

ટાવઈ અસયતી નઈ દાન,
ભાવ પૂજાથી રૂડઉ રાન,
દ્રવ્યપૂજા નવિક્કહિ જિનરાજ,
ધર્મ નામઈ હિસાઈ અકાજ ૧૮

સૂત્ર જત્રીશ સાચા સદ્દલા,
સમતા ભાવે સાધુ કલા,
સિરિ લુકાનો સાચો ધર્મ,
જામે પડિયા ન લહઈ મર્મ ૧૯

આ ઉપરથી મમજી શકાય છે કે સ ૧૫૬૦મા શ્રી પાર્શ્વમદ્ સૂત્રિએ જત્રીશ સૂત્રોના ટીપ્પણ કરીને લોકાગચ્છને આપ્યા પછી પતિઓએ લોકાગાદની મૂળ માયતામા કેટલોક સુધારો કર્યો હતો. પણ તે પહેલાની લોકાશાદની માન્યતા તો ઉપર કહી તે પ્રમાણે તદ્દન ધમ વિરુદ્ધની જ હતી.

તે સુધારો ઉપગ્ની ચોપાર્ઠ અનુસાર આ પ્રમાણે હતો—સામાયિક એક નાર, (મે નાર નહિ), પાપધ પર્વના દિવસે, પ્રતિક્રમણુ મતધારી આરક જ કરે પ્રત્યખ્યાન આગાર વિના લેના, દાન અસયમીને નહિ પણ પ્રકત મયમીને જ દેવુ, દ્રવ્યપૂજા નહિ પણ ભાવપૂજા કરવી, જત્રીશ સૂત્રોને માનના અને સમતાભાવવાળા હોય તે જ સાધુ હોઈ શકે છતાંદિ માન્યતાઓ નવેમરથી ધરી હતી.

લોકાશાહે તો કોઈમા સામાયિક વગેરે કિયાનો વિરોધ કરેનો હતો પણ પાગળથી પતિઓને સમગ્રાયુ હશે કે આ વિરોધ ઠીક નથી તેથી તેઓએ સુધારો કર્યો હતો, અને તે પછી પણ આસ્તે આસ્તે વિશેષ સુધારો થતો ગયો અને આજે તો તે મરૂં કિયાઓ મૂળ સૂત્રાનુસાર

લોકાગચ્છ માને છે એટલું જ નહિ પણ તેઓ મૂર્તિ, મંદિર અને પૂજને પણ માને છે એટલે તેમનો મૂર્તિપૂજકો સાથે માન્યતામાં કશો વિરોધ રહ્યો નથી

૧૩

લોકાશાહે ધર્મોપદેશ કર્યો હતો?

વા મો શાહે તેમની ઐતિહાસિક નોંધમાં ૬૮ મે પાને લખ્યું છે કે લોકાશાહે પોતાનો બુદ્ધ અવાજ ભારતના ખૂણે ખૂણે પહોંચાડ્યો તથા પાટણ નિવાસી લખમસી તેમની પાસે આવેલા તેમને લોકાશાહે એવો સરસ ધાર્મિક ઉપદેશ આપ્યો કે તે લોકાશાહના પાસે અનુયાયી બની ગયા

વળી વા મો શાહે ઐતિહાસિક નોંધમાં ૬૯ મે પાને લખ્યું છે કે સુરત, પાટણ, અરહટવાડા ઇત્યાદિ ચાર ગામોના સધ આગદાવાદ આવેલા તે સધના માણસો લોકાશાહનો ઉપદેશ સામળા આવતા હતા આ ખમર યતિઓને પડતા તેઓએ મધને કહ્યું કે મધનું ખર્ચ વધી જાય છે તો હવે સધે રવાના થવું જોઈએ

ત્યારે સધપતિઓએ કહ્યું કે વરમાદ ધણે પડ્યો છે, ઝવેલી ઉત્પત્તિ મોટા પ્રમાણમાં ધર્મ ગર્ભ છે તેથી અહીંથી મધ જર્થ નહિ થકે, ત્યારે યતિઓએ કહ્યું કે આવો ધર્મ તમને કોણે બતાવ્યો? ધર્મના કાર્યમાં દિસા નથી ગણાતી ઇત્યાદિ લાખુ લખાણુ છે

સતનાલે તેમના ધર્મગ્રાણુ લોકાશાહ પુસ્તકમાં એ જ વાત લખી છે આ માત્ર તદ્દન ઉપજાતી કાઢેલી છે તે હવે આપણે જોઈએ

લોકાશાહના જ અનુયાયી યતિ ભાનુચંદ્ર નં ૧૫-૮ મા તેમની ચોપાઈ મા લખે છે કે—

હાટઉ જાઈકા દે ઉપદેશ,
સામળી યતિગણુ કરઈ કલેસ,

આ સર્વ કારણો ઉપરથી ચોક્કસપણે સમજી શકાય છે કે આ વાત ઉપજાવી કાઢેલી છે. તેમા સત્યનો અંશ પણ નથી. ફક્ત યતિની નિંદા અને લોકાશાહની પ્રશંસા કરના માટે જ આ વાત ઉપજાવી કાઢી છે એમ સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે.

બાકી ઉપર કહી ચાલેલા અનુચિતની ચોપાઈ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે અમદાવાદમા લોકાશાહની વાત કોઈએ માની નહિ તેવી નિરાશ થઈને તે પોતાના વતન લીબડી ગયા. ત્યાં તેમનો ફરિયાદ દીકરો લખમશી કારભારી થયો હતો તેણે લોકાશાહને સહકાર આપ્યો અને તેમને લીબડી રાજ્યમા ઉપદેશ કરવાની છૂટ આપી. કારણ કે ઇલાહી ધર્મ સાચો કે એમ લખમશી માનતો હતો.

૧૪

મૂર્તિપૂજા અને મુહપતિ સબંધમા લોકાશાહનું મતવ્ય

સ્થાનકવાસીઓ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયીઓ માને છે અને સ્થાનકવાસીઓ મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ કરે છે અને મુહપતિ યોગીશય કલાક બાધી રાખવાનો આગ્રહ કરે છે ત્યારે તે મળધમા લોકાશાહનું શું મતવ્ય હતું તે વિચારવાનું પ્રાપ્ત થાય છે

આપણે આગળ જોઈ ગયા કે લોકાશાહે સ. ૧૫૦૮ માં તેમનો મત શરૂ કરતી વખતે આટલી વાતો માનતા નહોતા —

(૧) જૈન સૂત્રોને માનતા નહોતા

(૨) સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષ્ઠ, પ્રત્યાખ્યાન માનતા નહોતા

(૩) દાન અને મંદિર, મૂર્તિ તથા મૂર્તિપૂજા માનતા નહોતા

આ ઉપરથી મુખ્ય વાત એ નીકળે છે કે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજા જૈન સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ છે માટે લોકાશાહે વિરોધ કર્યો હતો એમ નથી

સ્થાનકવાસીઓ આત્મારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજનો જે વિરોધ કરે છે તથા મુદ્ધપતિ ચોરીથી કનાક બાધી રાખનાનો જે આગ્રહ સેવે છે તેની શરૂઆત તો મુનિઓ ધર્મસિદ્ધાન્ત અને લવણ સ્તુતિ કરેલી સોકાગચ્છી યતિઓ તો ધજા વખતથી મૂર્તિપૂજા જની ગયા હતા પરંતુ સ ૧૬૮૫ માં ગુરુ શિવજી સ્તુતિ મુનિ ધર્મસિદ્ધાન્તએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સપ્રદાય રચાળ્યો અને સ ૧૬૯૨ માં વરળગસ્ત્રિયી છૂટા પડી મુનિશ્રી લવજી સ્તુતિએ ખજાત સપ્રદાયની શરૂઆત કરી અને સ ૧૭૧૬ માં ધર્મદામજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિદ્ધાન્તએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી સ્તુતિએ પહેલ વહેન નહેનાં મુદ્ધપતિ ચોરીગેય કનાક દોરાથી મોઢે બાધી રાખનાનો આગ્રહ ચનાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધો આગ્રહ તો નવેમરથી આણું કરેતો ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રચારી અને દૃઢમૂળ થઈ

યતિવર્ગમાંથી છૂટા પડી બીજા યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ ત્રણ મહાત્માઓ મુખ્ય હતા

પરંતુ એકની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયાદ્વારક મહાત્માઓએ શુદ્ધ ક્રિયા ઉપરજ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલું જ અગત્યેલું વ્યાકરણ તો કેઈ શિષ્યેલા જ નહિ અને તેથી જ ચેદય = ચૈત્ય રાજના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટા વિરોધ કરી રહ્યા છે.

પણ નમો ૧૧૨ થી માથ તથા સધા સાથે ઝધડો યવાથી કોષે
મ ૧૨ ૧ ૧૧૨ આ ૧૧૫ થી ચાતાનો જ વિરોધ કર્યો હતો.

૧૧૨૫ ૧ થી ચાત ૨૨ માટે સનનો વિરોધ કર્યો, યતિઓ
મા ૧૧૫ ૧૨૨ે પ્રાણક ક્રિયાઓ મવાનુ કહે માટે તે મર્વ ક્રિયાઓનો
૧૨૨ ૧ ૧૨ ૧૧૨ આ મૂળ ક્રમ કરવાનુ કહે અને તેઓ મદિરમા રહે
માટે મૂળ, મર્વ આ પૂજના વિરોધ કર્યો તેમજ સધ સાથે ઝધડો
યવાથી ૧૧૧ ગ્રામી ચામક્યના વિરોધ કર્યો

ઔદલ કે લોકાચાહનો વિરોધ તત્ત્વ કે સિદ્ધાંતમા
મતભેદના કારણે નહોતો પરંતુ ફક્ત અગત અપમાનથી
ઉપજેલા ક્રોધનુ જ તે પરિણામ હતુ.

૨૨૨ સ્થ નાનીઓ કે જેઓ પોતાને લોકાચાહના અનુયાયી
કે ૧૧૨ ૧ નેના મૂર્તિપૂજા અને મુહર્પતિ માટે સૈદ્ધાંતિક મતભેદ છે

નાકાચાહ દીલા ના લીધી જ નહાતી ઔદલે તેઓ મુહર્પતિ
ખાધતા કે ન ખાધતા ને પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત યતો નથી અને ધાર્મિક
ક્રિયાઓનો વિરોધ કે તો પહેલા નો મૂર્તિપૂજકના અનુયાયી હતા તેથી
તમના ૧૧૨ પ્રમાણે જ તેઓ ચાલતા હોય

હા ૧૧૨ાહને વાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ હોવાથી તેમને
મત ચાલી રાકે તેમ હતુ જ નહિ તેથી તેમના અનુયાયી
યતિઓના લોકાચાહના અનસાન પછી થોડા વખતમા જ
થોડા દિવસ માથ વાર્મિક ક્રિયાઓને સ્વીકારી હતી, બત્રીસ
મૂળ માન્ય કરતા હતા અને મૂર્તિમદિર અને મૂર્તિપૂજા
માન્ય કર્યા હતા અને તે આજ સુધી તે પ્રમાણે લોકાચાહમા
ચાલુ લોકાચાહના ઉપાશ્રમમા મદિરમૂર્તિ હોય છે અને
મૂર્તિપૂજા પણ થાય છે

સ્થાનકવાસીઓ આત્મારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજનો ને વિરોધ કરે છે તથા મુદ્દપતિ ચોવીગેય કનાક બાધી રાખવાનો ને આગ્રહ સેવે છે તેની ચર્યાત તો મુનિઓ ધર્મસિદ્ધા અને લવજી સ્તુતિએ કરેલી લોકાગમ્યી યતિઓ તો ધર્મા વખતથી મૂર્તિપૂજા જની ગયા હતા પરંતુ મ ૧૬૮૫ મા ચરુ ચિત્રજી સ્તુતિથી મુનિ ધર્મસિદ્ધાએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સપ્રદાય સ્થાપ્યો અને સ ૧૬૯૨ માં વરજગત્સ્તુતિથી છૂટા પડી મુનિથી લવજી સ્તુતિએ ખજાત સપ્રદાય ની ચર્યાત કરી અને મ ૧૭૧૬ મા ધર્મદામજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિદ્ધાએ આઠ કોટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી સ્તુતિએ પાંદ વહેવ વહેનાં મુદ્દપતિ ચોવીગેય કનાક દોરથી મોઢે બાધી રાખવાનો આગ્રહ ચલાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધો આગ્રહ તો નવેમરથી ચાલુ કરેલા ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રચરી અને દૈનંદિન થઈ

યતિવર્ગમાંથી છૂટા પડી જીગ્ન યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ નવું મદાતમાંથી મુખ્ય હતા

પરંતુ જેદની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયાદ્વારક મહાત્માઓએ સુદ્ધ ક્રિયા ઉપરજ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલું જ અગત્યવું વ્યાકરણ તો કોઈ નિખેલા જ નહિ અને તેવી જ સ્વેદ્ય = ચૈત્ય રાજના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટો વિરોધ કરી રહ્યા છે.

પણ તેમને યતિઓની સાથે તથા સધની સાથે ઝઘડો થવાથી કોષે બરાઈને યતિ અને સધની વાતોનો જ વિરોધ કર્યો હતો.

યતિઓ સૂત્રની વાત કરે માટે સૂત્રનો વિરોધ કર્યો, યતિઓ સામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાનું કહે માટે તે સર્વ ક્રિયાઓનો વિરોધ કર્યો યતિઓ મૂર્તિપૂજા કરવાનું કહે અને તેઓ મદિરમાં રહે માટે મૂર્તિ, મદિર અને પૂજાનો વિરોધ કર્યો તેમજ સધ સાથે ઝઘડો થવાથી દાનનો, સ્વામી વાતસલ્યનો વિરોધ કર્યો.

ઐટલે કે લોકાશાહનો વિરોધ તરવ કે સિદ્ધાંતમાં મતભેદના કારણે નહોતો પરંતુ ફક્ત અગત અપમાનથી ઉપજેલા ક્રોધનું જ તે પરિણામ હતું.

ત્યારે સ્થાનકવાસીઓ કે જેઓ પોતાને લોકાશાહના અનુયાયી કહેનહાવે છે તેઓને મૂર્તિપૂજા અને મુહુર્તિ માટે સૈદ્ધાંતિક મતભેદ છે.

લોકાશાહે દીક્ષા તો લીધી જ નહોતી ઐટલે તેઓ મુહુર્તિ બાધતા કે ન બાધતા તે પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી અને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ કરતા પહેલાં તો મૂર્તિપૂજકના અનુયાયી હતા તેથી તેમના રિવાજ પ્રમાણે જ તેઓ ચાલતા હોય.

લોકાશાહને ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ હોવાથી તેમના મત ચાલી શકે તેમ હતું જ નહિ તેથી તેમના અનુયાયી યતિઓએ લોકાશાહના અવસાન પછી થોડા વખતમાં જ થોડા ફેરફાર સાથે ધાર્મિક ક્રિયાઓને સ્વીકારી હતી, બત્રોસ સૂત્રો માન્ય કરતા હતા અને મૂર્તિમદિર અને મૂર્તિપૂજા માન્ય કર્યા હતા અને તે આજ સુધી તે પ્રમાણે લોકાગચ્છમાં ચાલુ છે લોકાગચ્છના ઉપાગ્રમમાં મદિરમૂર્તિ હોય છે અને મૂર્તિપૂજા પણ થાય છે.

સ્થાનકવાસીઓ અત્યારે મૂર્તિ અને મૂર્તિપૂજનો જે વિરોધ કરે છે તથા મુદપતિ ચોરીશેષ ક્વાક બાધી રાખવાનો જે આગ્રહ સેવે છે તેની શરૂઆત તો મુનિઓ ધર્મસિદ્ધા અને લવજી સ્તુતિ કરેલી લોકાગચ્છી યતિઓ તો ધજા વખતથી મૂર્તિપૂજા જની ગયા હતા પરંતુ મ ૧૬૮૫ માં ગુરુ શિવજી સ્તુતિ મુનિ ધર્મસિદ્ધાએ છૂટા પડી દરિયાપુરી સપ્રદાય સ્થાપ્યો અને સ ૧૬૯૨ માં વરજગત્સ્તુતિ છૂટા પડી મુનિશ્રી લવજી સ્તુતિએ ખબાત સપ્રદાયની શરૂઆત કરી અને મ ૧૭૧૬ માં ધર્મદામજીએ પણ દીક્ષા લીધી અને તેમણે પણ ખૂબ ધર્મ પ્રચાર કર્યો

ધર્મસિદ્ધાએ આઠ કાંટિનો આગ્રહ પ્રવર્તાવ્યો ત્યારે લવજી સ્તુતિએ પહેલ વહેલ વહેનાં મુદપતિ ચોરીશેષ ક્વાક દોરાથી મોઢે બાધી રાખવાનો આગ્રહ ચલાવ્યો પણ આ ત્રણેયે મૂર્તિ અને મૂર્તિ પૂજા વિરોધનો આગ્રહ તો નવેમરથી ચાલુ કરેલા ત્યારથી એ માન્યતાઓ સ્થાનકવાસીઓમાં પ્રચારી અને દબાવવા થઈ

યતિવર્ગમાંથી છૂટા પડી બીજા યતિઓએ પણ સ્થાનકવાસી ધર્મનો પ્રચાર કરેલો હતો પણ આ ત્રણ મહાત્માઓ મુખ્ય હતા

પરંતુ ખેદની વાત એ છે કે આ સર્વ ક્રિયાદ્વારક મહાત્માઓએ શુદ્ધ જિયા ઉપરજ ખૂબ ભાર મૂકેલો અને જ્ઞાનને તેટલું જ અગત્યેલું વ્યાકરણ તો કોઈ રાખેલા જ નહિ અને તેવી જ ચેદ્ય = ચૈત્ય રાખના ખોટા અર્થ કરી મૂર્તિનો ખોટી રીતે વિરોધ કરેલો અને આજે પણ તેમના અનુયાયીઓ તેવી જ રીતે ખોટા વિરોધ કરી રહેલ છે.

યતિઓ તથા મધ માથે ઝબડો થયો તે પછી તેમણે તેમની સામે વિરોધની વાતો કરવા માડી અથવા ઉપદેશ દેવા માંજો પણ અમદાવાદ-વાદમાં એક પણ માણસે તેમના મતો રેખા આપ્યો નહિ

સવત પનર અઠોતરઉ જાણિ,
હુકુ લેહઉ ભૂલિની ખાણિ,
સાધુ નિહા અહનિશિ કરઇ,
ધર્મ ધડાબધ દીલઉ કરઇ ૨

સવત પનરતુ ત્રીસઈ સાલિ,
પ્રગળ્યા વેપ ધાર સમ કાલિ,
હયા હયા ચોઝારઈ ધર્મ
પ્રતિમા નિદી બાધઈ કર્મ,

—ઉપાધ્યાય કમલ સયમ

સા હુકા આ માનઈ અપમાન,
પોસાલઈ જાવા પચ્ચખાણુ,
ઠામઠામ હયાઈ ધર્મ કલો,
સાયો લેહ આજ અર્મિહ લલો ૧૦

હાટઉ બધઠો દે ઉપદેશ,
સાલળી યતિ ગણુ કરઇ કલેસ,
સઘનો લોક પણ પખિયો થયો,
સા હુકા તવ લીંબડી ગયો ૧૧

—યાતિ બાનુચ પ્ર

આ ચોપાઈઓ ઉપરથી સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે કે સ ૧૫૦૮ થી લોકાચાર્ય હાટ ઉપર બેસીને હમેશ સાધુનિંદા વગેરે તેમનો ધર્મ વિરુદ્ધનો ઉપદેશ આપતા હતા તે સાંભળીને યતિઓને પણ લોકાચાર્યની અવળી મતિ પર ખેદ થતો હતો. યતિઓ અને સધ સાથે ઝઘડો થવાથી લોકાચાર્યે ઉપાશ્રયે (પૌષ્પશાળાએ) તો જવાનું બધ ક્યું હતું અને હાટ પર બેસીને ઉપદેશ આપવા જતા પણ અમદાવાદના લોકોએ તેમનો ઉપદેશ માન્ય કર્યો નહિ.

તેથી છેવટ કટાણીને સ ૧૫૩૦ માં લોકાચાર્ય અમદાવાદ છોડી પોતાના વતન લીંબડી ગયા.

લખમસી તે તિહા છઈ કારભારી,
સા લુકાનો થયો સહચારી
અમારા રાજિમા ઉપદેશ કરો,
હયા ધર્મ છઈ સહુથી ખરો ૧૨

—યતિ ભાતુચંદ્ર

તે વખતે લોકાચાર્યના ફઈનો દીકરો લખમસી તે રાજ્યમાં કારભારી થયો હતો. તેણે લોકાચાર્યને આવકાર આપી લીંબડી રાજ્યમાં હયા ધર્મનો ઉપદેશ આપવાનું કહ્યું કારણ કે હયા એ જ સાચો ધર્મ છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સ ૧૫૩૦ સુધી લોકાચાર્યને કોઈ અનુયાયી મળ્યો નહોતો તેમ તેઓ અમદાવાદ કે લીંબડી સિવાય ખીજા કોઈ મામમાં ઉપદેશ દેવા પણ ગયા નહોતા.

હયા ધર્મી થયો બહુ લોગ,
એહવિ મલ્યો ભાણાનો સયોગ,

ધરડઉ લુકો નવિ દીક્ષા લઈ,
પિણુ બાણો પોતે વેપ ચહી ૧૩

હયા ધર્મ જળહળતી જ્યોત,
સા લુકે કિધુઉ ઉઘોત,
પનરસય જતીસઉ પ્રમાણુ,
સા લુકો પાગ્યો નિરવાણુ ૧૪

—યતિ બાહુમદ

તખમમી કારભારીએ સદ્કાર આપવાથી લોકાશાહે લીંબડીના
હયા ધર્મનો ઉપદેશ આપવો શરૂ કર્યો તે લીંબડીના લોકાએ સ્ત્રીકાર્યો
તેવામા લોકાશાહને બાણાનો સયોગ થયો. લોકાશાહ પોને ધગડા થયેવ
હોવાથી તેઓ દીક્ષા લઈ શક્યા નહિ પણ બાણાએ પોતે દીક્ષા લઈ
માધુવેપ મદણુ કર્યો.

એમ લોકાશાહે હયા ધર્મની જળહળતી જ્યોતનો ઉઘોત કર્યો
અને સ ૧૫૩૨મા લોકાશાહ સમાધિ મરણને પ્રાપ્ત થયા.

આ પ્રમાણે લોકાશાહના મૃત્યુ સુધી લખમસી, બાણુજી અને
લીંબડીના યોડાક શ્રાવકો એટલા જ તેમના અનુયાયી હતા પરંતુ તેમના
મૃત્યુ પછી લખમસી અને બાણુજીએ વિચાર્યું હતું કે સૂત્રો અને
મામાયિક વગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓનો વિરોધ કરવાથી તેમનું કામ આલી
શકશે નહિ તેવી તેમણે તે સખધમા યોડી છૂટઠાટ મૂકવા માંડી હતી
કે જે આપણે યતિ બાહુમદની ચોપાઈમા અગાઉ જોઈ ગયા છીએ.

મારાંશ એ છે કે—

લોકાશાહ કયાય પણ ઉપદેશ કરવા ગયા નહોતા.

અમદાવાદમા લોકાશાહને કેઈ અનુયાયી મળ્યા નહોતા.

જાબડીમા લોકાશાહના દેહાંત સમયે તેમને લખમસી,
ભાપુજી અને ચોગક લોબડીના શ્રાવકો એટલે જ
અનુયાયી નર્ગ મળ્યો હતો.

એ બિવાય વા. મો શાહ વગેરે આધુનિક લેખ-
કોએ લખેલી બધી વાતો ખોટી છે

હરેક બાબતમા સત્ય હોય તે જ માનવું અને
સત્યને જ અનુસરવું એ જ સાચા શુદ્ધ જૈન ધર્મનું
ફરમાન છે

લોકાશાહનું કુટુંબ જીવનચરિત્ર

વાગશાહનું જીવન ચરિત્ર દુકામા વર્ણવવું હોય તો આ રૂબાણે
કહી શકાય—

લોબડી (સાગપ્પ)મા દશાશ્રીમાળી વણિક કુગરશાહના પત્ની
મૂડા િ કુસીએ મ ૧૮૮૨ ના વેશાખ વદ ચૌદસને દિવસે લોકાશાહનો
જ મ થયો હતો

લોકાશાહ આઠ વર્ષના થયા ત્યારે તેમના પિતાનું અવસાન થયું
અતઃ ત્યારે કુગરશાહ જે કંઈ થોડી ધણી પુજી મૂકી ગયેલા તે
લોકાશાહના ફૂંઈના દોકરા લખમસીએ હાથ કરી લીધી

લોકાશાહ મોળ વર્ષના થયા ત્યાર તેમની માતા પણ ગુજરી
ગયા તેથી લોકાશાહ નિરાધાર થઈ ગયા તેથી કમાવાને માટે લોકાશાહ
અમદાવાદ ગયા

ત્યાં થોડો વખત નોકરી કરી પછી નાણાવટ (ધીરધાર)નો ધંધો
શરૂ કર્યો. તે વખતે લોકાશાહ દેવપૂજા, સામાયિક આદિ ધાર્મિક
ક્રિયાઓ કરતા હતા તેમજ વ્યાખ્યાન સામળવા પણ જતા હતા

ધીરધાગમા પૂતી કમાણી નહિ હોવાથી યતિ ગાનસાગરજી પામે
જૈન લિપિનુ ગાન મેળવીને લલિયાનુ પણ કામ કરવા લાગ્યા

એક વખત દિસાળ સળધમા તકરાર ચવાથી તેમજ યતિના
આચાર સળધમા તકરાર ચવાથી લોકાચાર અનિમાની પ્રકૃતિના
હોવાથી ભારે ગુસ્સામા આવી ગયા તેથી યતિઓએ અને સધના
માણસોએ તેમનુ અપમાન કરી તેમને ઉપાશ્રયમાથી બહાર કાઢી મૂક્યા

લોકાચાર બહાર આવીને ઉપાશ્રયની સામે કાઈ હાટ ઉપર બેસીને
માધુની નિંદા કરવા લાગ્યા તે વખતે તેમનો એક મુસનમાન સૈયદમિત્ર
કે જે પણ લલિયો હતો તે ત્યાંથી નીકળ્યો ત્યારે તે સૈયદ મુસનમાન
ધર્મ પ્રમાણેની નારિતકતાની વાતો કરી લોકાચારના ક્રોધાગ્નિમા ઘી
રેડવા જેવું કયું

એ પ્રમાણે યતિઓના નિમિત્તથી અનહં ગુસ્સે ચઢને લોકાચારે
જૈનસૂત્રો, સાધુઓ, મદિરમૂર્તિ, સામાયિક, પૌષ્પ, પ્રતિકમણ્ડ,
પ્રત્યાખ્યાન, દાન, દેવપૂજનો બહિષ્કાર કર્યો અને યતિઓનો તો
દિસાધર્મ જ એમ પોકાર કરી પોતાનો દયાધર્મ છે એમ કહી નવો
મત સ્થાપન કર્યો

પરંતુ અમદાવાદના શ્રાવકો સમજુ હોવાથી લોકાચારના મતને
કોઈએ આવકાર આપ્યો નહિ તેથી છેવટે ખિન્ન, નિરાશ અને તિરસ્કૃત
ચઢને અમદાવાદ છોડીને પોતાના વતન લીંમડીમા આવ્યા

ત્યાં તે વખતે તેમના ક્ષત્રના દીકરા લખમશી કારભારી પડે હતા
તેમણે લોકાચારની વાત સાંભળીને તેમને લીંમડી રાજ્યમા બેધડક
દયા ધર્મનો પ્રચાર કરવાની છૂટ આપી પરંતુ તે વખતે લોકાચાર
વૃદ્ધ ઉમરના ચર્ધ ગયા હતા તેમ તદુરસ્તી પણ મારી નહોતી તેથી
ઝાઝો પ્રચાર કરી શક્યા નહિ

તો પણ લખમશી ઉપરાત બાણુજી નામનો એક અનુયાયી તેમને
મળી ગયો તેણે સ્વયં દીક્ષા લઈને લોકાચારના મતનો પ્રચાર શરૂ

કર્ષો તે કંઈ વિશેષ કામ કરી ચક્રે તે પહેલાં મ ૧૫૩૨મા લોકાશાહનો દેહાત થયો.

તે પછી બાણજી વગેરેએ લોકાશાહના મૂળ મતમા કંટલોક સુધારો કરીને લોકમત ચલાવ્યો અને તેના અનુયાયીઓ લોકાગચ્છી કહેવાયા.

લોકાશાહની માન્યતા તો સદતર ધર્મ વિદુષ્ઠની જ હતી. એટલે 'ખડ્ગ' કહીએ તો આજે લોકાશાહનો તો કોઈ અનુયાયી છે જ નહિ.

લોકાગચ્છ અને સ્થા. માન્યતામાં ફેરફાર

પણ લોકાશાહને પોતાના આઘ પુરુષ તરીકે માન્ય કરતા બે સમુદાયો વચ્ચે પણ માન્યતામાં મોટો ફેરફાર છે તે અત્રે દુકામા બતાવું છું

લોકાગચ્છી માન્યતા

ખત્રીય સત્રો ઉપર પાર્શ્વચક્ર-
સરિએ કરેલ ટખ્ખાને માન્ય કરે છે

મૂર્તિપૂજાને માને છે

ઉપાશ્રયમાં મૂર્તિ તથા
મંદિર રાખે છે

મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરે છે

સામાયિક આદિ ક્રિયામા
સ્થાપનાજી રાખે છે

મુહુર્તિ બાધતા નથી

સ્થાનકવાસી માન્યતા

પાર્શ્વચક્રના ટખ્ખામા ફેરફાર
કરી ધર્મસિદ્ધજી મુનિએ બનાવેલ
ટખ્ખાને માને છે

મૂર્તિપૂજાને માનતા નથી

મૂર્તિ તથા મંદિરને માનતા
નથી

મૂર્તિ માનનારની નિંદા કરે છે

સ્થાપનાને માનતા નથી

મુહુર્તિ બાધી રાખવાના
આગ્રહી છે

ચતિ હાયમા ઉડો આ ઝાધે
કામગા રાખે છે

કાઈ ગખતા નથી

ઓધો નાની ઝાડીવાળો
રાખે છે

મોટી ઝાડીવાળો ઓધો
ગખે છે

શ્રાવકોના ઘેરથી જ ગોમરી
વહોરે છે કારણ આદાર પાણીની
શુદ્ધતા રહે છે

અજીનને ત્યાં પણ વહોરે
છે ત્યાં શુદ્ધતા રહેતી નથી

આ સિવાય બીજી પણ ઘણી પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમાં લોકાગમ્ય
અને સ્થાનકવાસીઓમા મોટો ફરક છે અત્યારે લોકાગમ્ય એ મૂર્તિપૂજક
તપાગમ્યની એક શાખા જેવો ગણાય ત્યારે સ્થાનકવાસી સપ્રદાય તેનો
વિરોધ પક્ષનો ગણાય

અધર્મની પ્રફુલ્લ કરનાર અને જૈન સમાજમા ધર્મ
વિરુદ્ધની વાતો કે ધર્મ વિરુદ્ધના સિદ્ધાંતો ફેલાવનાર
વ્યક્તિને પોતાના આઘ પુરુષ તરીકે માનવા એ સાચા જૈન
ધર્મી માટે મિથ્યાત્વ અપનાવવા જેવું કાર્ય ગણાય.

તેમ જ તેના પુરુષની જયતિ ઉજવવી તે મિથ્યાત્વને
અનુમોદન આપવા જેવું કાર્ય ગણાય.

સ્થાનકવાસીઓ મિથ્યાત્વને હેય માનતા હોય તો
તેમણે ઘણા ઉડો વિચાર કરવાની જરૂર છે.

કર્ચો તે કંઈ વિશેષ કામ કરી શકે તે પહેલાં સ ૧૫૩૨મા લોકાચારનો દેહાંત થયો.

તે પછી બાણજી વગેરેએ લોકાચારના મૂળ મતમા કેટલોક સુધારો કરીને લોકમત ચલાવ્યો અને તેના અનુયાયીઓ લોકાગમ્થી કહેવાયા.

લોકાચારની માન્યતા તો સદૃતર ધર્મ વિરુદ્ધની જ હતી. એટલે 'અર્' કહીએ તો આજે લોકાચારનો તો કોઈ અનુયાયી છે જ નહિ.

લોકાગમ્ અને સ્થા. માન્યતામા ફેરફાર

પણ લોકાચારને પોતાના આદ્ય પુરુષ તરીકે માન્ય કરતા એ સમુદાયો વચ્ચે પણ માન્યતામા મોટો ફેરફાર છે તે અત્રે કુ કામા બતાવુ છું

લોકાગમ્થી માન્યતા

બ્રાહ્મણ સત્રો ઉપર પાર્શ્વચંદ્ર-
સૂરિએ કરેલ ટખ્ખાને માન્ય કરે છે

શ્રુતિપૂજને માને છે

ઉપાશ્રયમાં શ્રુતિ તથા
મદિર રાખે છે

શ્રુતિની પ્રતિષ્ઠા કરે છે

સામાયિક આદિ ક્રિયામા
સ્થાપનાજી ગણે ૭

મુદ્ધપત્તિ બાધતા નથી

સ્થાનકવાસી માન્યતા

પાર્શ્વચંદ્રના ટખ્ખામા ફેરફાર
કરી ધર્મસિદ્ધિ મુનિએ બનાવેલ
ટખ્ખાને માને છે

શ્રુતિપૂજને માનતા નથી

શ્રુતિ તથા મદિરને માનતા
નથી

શ્રુતિ માનનારની નિંદા કરે છે

સ્થાપનાને માનતા નથી

મુદ્ધપત્તિ બાધી રાખવાના
આચરી છે

નૃતિનો વિરોધ કરાવવામાં લોકાશાદ મુખ્ય મનાય છે પરંતુ લોકાશાદનો નૃતિનો વિરોધ સોળમી સદીમાં નુ અચાનક એકદમ ઉભો થઈ ગયો હતો ? જે દબાવ વર્ષથી ચાલી આવતી ૫૨૫૨નો વિરોધ પર્યાપ્ત રીતે પૂર્વની પૃથ્વી વિના કદી સ્વરૂપ થઈ શકે નહિ

વિક્રમની ૧૧ મી સદીમાં
જૈન મંદિર વિષયનો વિવાદ

એ તો સુરિખ્યાત છે કે શ્રી હરિદ્રાચાર્યના વખતમાં એક દે વિક્રમની આઠમી સદીમાં જૈન સંપ્રદાય ચૈત્યવાદિયોનો પક્ષ મેટો દબાવો હતો શ્રી હરિદ્રાચાર્યે તેમની જે કરણ લખ્યોમાં નિમ્ન ગ્રંથના કરી છે તે તે સમયની સ્થિતિ અનુસાર માટે પૂરતી છે

“ કેટલાક અખુસમયુ તો કહે છે કે એ પશુ તીર્થ ગંગો વેળે છે તેને નમસ્કાર કરવો જોઈએ આટલો પિત્તર છે તેમને ! કુ માગ સિદ્ધાંતનો યોગદાની આગળ જઈને કહો ”

વળી તેમણે તેમના આદ્યપ્રકરણમાં દ્રવ્યસ્તવનું લખ કરીને કહ્યું છે કે—“ ‘દર્મને માટે વન કમાનાની ઈચ્છા કરવા કરતા ઈચ્છા ન કરવી તે અતિઃ ઉત્તમ છે ”

આચાર્યશ્રીએ એમ તો માટે કહ્યું કે તેનું વિવેચન કરવાની આવશ્યકતા નથી શ્રી હુમચાર્યાર્યે પણ એ જ વાત તેમના ‘ યોગશાસ્ત્ર ’ની સ્તોત્ર દીક્ષામાં પણ કહેવ છે આ કથનને પ્રસ્તુત વિવાદની પૃથ્વી સમજવાને માટે ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે

વિક્રમની ૧૧ મી સદીમાં ચક્રવર્તીય વર્ષમાન સરિના એક સિધ્ધિ જિનેશ્વરચરિ થઈ ગયા પરંતુ જ્યારે શ્રી જિનેશ્વરચરિને તેમના આદ્યપુરુષ માને છે તેમણે જિ ૪ ૧૧૦૮ના માગદર વ. પાંચમે કથાકોષ

પ્રકરણ બાવીશમું

મૂર્તિ વિરોધની પૃષ્ઠભૂમિ

નોંધ—કાંતિગરી આત્મા મહાન હોય તો પણ કાંતિના બી ઘણા વખત પહેલાથી વધાઈ ગયા ન હોય તો કાંતિને મરડપી નફળના મળી રાકતી નથી

લોકારાહને મૂર્તિ વિરોધી સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના ન્યાયક માનવામા આવે છે તે જોડુ છે તે એ આગળના પ્રકરણમા બતાવેલું છે

મૂર્તિના વિરોધ કરી સ્થા સપ્રદાયને દુક વખતમા બહોળા પ્રમાણમા ફેલાવનાર સાધુઓને મળેલી અસાધારણ નફળતાનું કારણ આ લેખમા બતાવેલ હોઈ તે પ્રસિદ્ધ કરેલ છે

અનાધારણ ખર્ચાંશુ અને આડળરવાળી થઈ ગયેલી મૂર્તિ પૂજા સામે અસતોય અને વિરોધ લોકોના મનમા તો ઘણા લાખા સમયથી ફેલાઈ રહ્યો હતો પણ બહોર રીતે કોઈ અબ્રણી થઈ શકતું નહોતું

એટલે સ્થા સુનિઓએ બ્યારે પડકાર કર્યો ત્યારે તે પડકાર લાખા વખતથી અસતોયી બનેલા શ્રાવકોએ તરત જ ઝીલી લીધો અને તેથી જ સ્થા સપ્રદાય વધી શક્યો હતો એ વાત શ્રી કસ્તૂરમજી બાડિયા આ લેખમા ઐતિહાસિક હકીકતો આપીને પૂરવાર કરે છે

—ન. ગિ. શેઠ

“કોઈ નીજે પક્ષ પૂનર્વિધિના આડમરને તો ઉચિત માનતો હતો પરંતુ તેમા સાધુઓના મીઠા મપકને અતુચિત મમજનો હતો

“કોઈ ચોથો પક્ષ મદિરોની સ્થાપના તથા અરક્ષાના અબધમા સાધુઓ ઉપર જ નિર્મલ રહેવાનું સ્થાપિત કરતા હતા

“તો કોઈ બીજો પક્ષ એક મદિરમા એક જ જિનમૂર્તિની સ્થાપના કરવાનું સાઓક્ત છે એમ કહેતા હતા

“વળી કોઈ કહેતા હતા કે તીર્થ કરતી મૂર્તિ નીતરામ ભાવની પ્રતીક છે માટે તેન આ જાતિનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ અને તેની આવિષ્કાર વગેરે તેની પૂજા અર્ચા ન કરવી જોઈએ

“કોઈ અન્ય પક્ષ કહેતો કે આવિષ્કારોએ જિનમૂર્તિ કરી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ જિનમૂર્તિની આમે વારાગતાઓના વૃત્તગાન પણ પૂજના અગ દોવાથી તેને અવતારિત રૂપથી યજ્ઞ દેવા જોઈએ

“કોઈ કહેતા કે મદિરોની રક્ષાના નિમિત્તથી સાધુઓએ સદૈવ તેમા નિવાસ કરવો જોઈએ તો કોઈ કહેતા કે મદિરની શ્રમિ તો દેવ દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવા અમાન પાપમન કૃત્ય છે

“કોઈ કહેતા કે મદિરોની તથા મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પરમ પ્રહારી સાધુ વર્ગના હાયથી થી જોઈએ ત્યારે કોઈ કહેતા કે સાધુ મદિર પ્રતિષ્ઠાદિ સાવધ ગર્વમા પ્રદત થાય છે તે અનત કોળ સુધી સમારમા પરિશ્રમથી કરવાના પાપના ભાગી થાય છે ઈત્યાદિ ઈત્યાદિ”

સુનિ જિનવિજય કરી એના જ પૃષ્ઠ ૧૦૫ પર કહે છે કે—

“આ કથાનકનું ચક્રન કરવામા શ્રી જિનેશ્વર સૂનિના મુખ્ય હેતુ એ જાતાનવાને છે કે જોન પતિ ગર્વમા કઈ ગેને અત્યવાન રૂપી મગ્યાની કોપણિ યર્ષ અને કઈ રીતે એ પ્રાચીન પ્રાજમા જોન સાધુઓનો એક ગર્વ પોતાના આચારમાં વિચિત યર્ષને અનિયતરૂપે નચા મચા

“કોઈ નીને પક્ષ પૂનર્વિધિના આડમગ્ને તો ઉચિત માનતો હતો પરંતુ તેમા માધુઓના નીધા ન પડકને અનુચિત મનગ્નો હતો

“કોઈ ચોથો પક્ષ મરિશની સ્થાપના તથા મરુક્ષાના ન મધમા નાધુઓ ઉપર જ નિર્ભર રહેવાનું સ્થાપિત કરતા હતા

“તો કોઈ બીજો પક્ષ એક મહિમા એક જ જિનમૂર્તિની સ્થાપના કરવાનું ચાત્રોક્ત છે એમ કહેતા હતા

“વળી કોઈ કહેતા હતા કે તીર્થ કરની મૂર્તિ નીતગમ ભાવની પ્રતીક છે માટે તેન સ્ત્રી જાતિનો સ્પર્શ ન થવો જોઈએ અને તેની શ્રાવિકા વગેરે તેની પૂજા અર્થા ન કરવી જોઈએ

“કોઈ અન્ય પક્ષ કહેતો કે શ્રાવિકાઓએ જિનમહિમા કરવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ જિનમૂર્તિની આમે વારામનાઓના નૃત્યગાન પણ પૂજના અગ દોષાથી તેને અવતારિત રૂપથી થવા દેવા જોઈએ

કોઈ કહેતા કે મહિરોની રક્ષાના નિમિત્તથી માધુઓએ સદૈવ તેમા નિવાસ કરવો જોઈએ તો કોઈ કહેતા કે મહિરની ભૂમિ તો દેવ દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરવા મમાન પાપગન કૃત્ય છે

“કોઈ કહેતા કે મહિરોની તથા મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પરમ અભયારી સાધુ વર્ગના હાયવી થવી જોઈએ ત્યારે કોઈ કહેતા કે માધુ મહિ પ્રતિષ્ઠાદિ સાવધ ગાયમા પ્રદત્ત થાય છે તે અનત કાળ સુધી મમારમા પરિવ્રમણ કરવાના પાપના ભાગી થાય છે

સુનિ જિનવિનયક કરી એના જ પૃષ્ઠ ૧૦૫ પર કહે છે કે—
“આ કથાનકનું પદન કરવામા શ્રી જિનેશ્વર મુનિને સુખ્ય દેશ એ બતાવવાને છે કે જૈન યતિ વર્ગમા કર્મ ગને ચૈત્યવામ રૂપી નરથાની ઉત્પત્તિ થઈ અને કર્મ રીતે એ પ્રાચીન કાળમા જૈન માધુઓનો એક વગ પોતાના આચારમાં વિચિત થઈને અનિશ્ચિતપણે નવજાતે

નથી માટે જે છવ મિથ્યાત્વમા લપટાઈ રહેના છે તેને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અનુરાગ કેમ ઉત્પન્ન થાય તેનો વિચાર કરે છે પછી વિચારે છે કે મારા નીતિપુરુષે ઉપાજન કરેલા ધનથી એવું સુખ જિન મહિર તથા જિનખિબ (પ્રતિમા, મૂર્તિ) બનાવું કે જેથી દર્શન, પૂજન મહોત્સવ આદિના પ્રભાવથી અણાનુરાગી મનુષ્યને બોધિ એટલે સમ્યગ દર્શનનો લાભ થાય

જિનેશ્વરસૂરિએ જિનમહિર અને જિનમૂર્તિનું ગમે તેવા શબ્દોમા સમર્થન કર્યું હોય તો પણ તેમણે નવા મહિર કે જિનખિબોની કોઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી તેમના શિષ્ય નનાગી ટીકાકાર શ્રી અમયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠાપિત મહિર કે મૂર્તિ ભાગ્યે જ ક્યારેક હશે શ્રી અમયદેવસૂરિએ શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિએ વિધિચત્વના નામથી જિનમહિર તથા જિનખિબ બનાવરાવવા તથા પ્રતિષ્ઠા કરવાનું કામ એટલા બધા જોરથી કર્યું કે તેમની શિષ્ય પર પરાના અનુયાયી ચનાવાળા આવકોએ પાછના સાતસો આકસો વર્ષમા હજારો જૈનમહિર બનાવ્યા તથા લાખો જૈનમૂર્તિઓ તૈયાર કરાવી

જૈન શ્રવેતાબર સઘ ક્રિયા અને આચારભેદવાળા જુદા જુદા મંછોમા વિભક્ત થવાથી એક ખીજની હરીકાર્ધમા વિવેકનો જ સંપૂર્ણ નાશ થયો એ કારણથી ન્યાયોપાનિત દ્રવ્યથી દ્રવ્યસ્તનની વાત સર્વથા ભૂતાર્ધગર્ભ દ્રવ્યસ્તવએ નામ ચિરજીવિત રાખવાનું પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન આવક તથા સાધુ બનને માટે બની ગયું તેથી મહિર નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ તથા સ્થાપન, સઘયાત્રા આદિ પ્રમુખતાથી થતા ગયા

અગીયારમી સદી પછીના મહિરો અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પ્રશસ્તિઓનો આક દર્ધને આ લેખને વધારવાની આનંદપ્રકતા નવી એ સદીઓની સાહિત્યકૃતિઓમા જ દ્રવ્ય સ્તવના એ સાધનોના એટલા આકર્ષક નહીં હોય છે કે જાણે યમ, નિયમ, સયમ, તપ આદિ ખિલકુત ગોણુ જ હોય એને એક રીતે ધનનો ધર્મ ઉપરનો વિનય કહેવો જોઈએ

પરિવ્રમણ કરતા રહેવાથી અર્થાત્ વન તથા નિર્જન પ્રદેશોમાં જ્યાં ત્યાં ધુમતા કરતા રહેવા રૂપ પરિવાજક ધર્મનું પ્રચલન કરવા કરતા વસતિનાસી યર્ષ રહેવાની અભિલાષાથી જૈન મહિરોની સૃષ્ટિનું નિર્માણ કરવા કરાવનામાં પ્રવૃત્ત થયા ”

જિન મહિર અને મૂર્તિપૂજા સખધમાં એવા વિવિધ મતભેદ થતા હતા પણ જિનેશ્વર સૂરિ આદિ દ્વરદર્શી આચાર્યોએ તેના કારણો મટાડનાનો અથવા નિરાપદ માર્ગ કાઢનાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ લાગતું નથી

એટલું જ નહિ પણ એ મતભેદોનો લાભ ઉઠાવીને એ આચાર્યોમાં પોતપોતાના અલગ સપ્રદાય જનાની લેવાની ભાવના કામ કરતી રહી હતી એમ લાગે છે

વર્ધમાનસૂરિ અને જિનેશ્વરસૂરિ પોતાને જ શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ યતિમાર્ગનું આચરણ કરવાવાળા માનતા હતા તેથી જિનેશ્વરસૂરિએ પોતાના સપ્રદાયની પુષ્ટિ તથા વૃદ્ધિ માટે નવા નવા મહિરોનું નિર્માણ કરાવ, નવા તથા પુરાણા શાસ્ત્રોની નકલો કરી કરાવી જૈન ભઠારોની સ્થાપના કરવા વગેરે કામને વિશેષ મહત્વનું સમજેલા

તેમણે પચ્ચલિગી પ્રકરણ નામનું ૧૦૧ ગાથાઓનું પ્રકરણ રચ્યું તેમાં સમ્યક્ત્વના પાંચ તિગ, ચિન્હ અથવા લક્ષણના ૨૧૩પદ વધુન કહ્યું છે તે લક્ષણો—પ્રશમ, સવેગ, નિવેદ, અનુકપા અને આરથા.

અનુકપાના પ્રશ્નમાં કોઈ પણ રીતે સખધ જોડીને મહિર નિર્માણનો નિર્ધાર સમાવેલો છે તેમાં જિન મહિર જનાવવાનું સમર્થન આ પ્રમાણે કહ્યું છે—જે આત્માને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ યર્ષ જાય છે તેના મનમાં સમારના જીવોના કષ્ટો જોઈને અનુકપા થાય છે તે વિચારે છે કે તે કઈ રીતે કોઈનું પાપ દૂર કરવાનો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરે

તે વિચારે છે કે સમારના દુ જોથી મુક્ત કરવાવાળો એક દ્યુત જૈન ધર્મ છે જૈન ધર્મના પાલન સિવાય બીજો કોઈ સાચો ઉપાય

નથી માટે જે છવ મિથ્યાત્વમાં લપટાઈ રહેના છે તેને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અનુરાગ કેમ ઉત્પન્ન થાય તેનો વિચાર કરે છે પછી વિચારે છે કે મારા નીતિપુત્ર કે ઉપાજન કરેલા ધનથી એવું સુંદર જિન મંદિર તથા જિનખિખ (પ્રતિમા, મૂર્તિ) બનાવું કે જેથી દર્શન, પૂજા મહોત્સવ આદિના પ્રભાવથી અણુપુરાણી મનુષ્યને બોધિ એટલે સમ્યગ દર્શનનો લાભ થાય

જિનેશ્વરસૂરિએ જિનમંદિર અને જિનમૂર્તિનું મમે તેવા શબ્દોમાં સમર્થન કર્યું હોય તો પણ તેમણે નવા મંદિર કે જિનખિખોની કોઈ પ્રતિષ્ઠા કરાવી નથી તેમના શિષ્ય નવાગી ટીકાકાર શ્રી અમયદેવસૂરિએ પ્રતિષ્ઠાપિત મંદિર કે મૂર્તિ બાગ્યે જ ક્યારેક દશે શ્રી અમયદેવસૂરિના શિષ્ય જિનવલ્લભસૂરિએ વિધિચત્વના નામથી જિનમંદિર તથા જિનખિખ બનાવરાવવા તથા પ્રતિષ્ઠા કરવાનું કામ એટલા બધા જોરથી કર્યું કે તેમની શિષ્ય પર પરાના અનુયાયી થનાવાળા આવકોએ પાછના સાતસો આકસો વર્ષના હજારો જૈનમંદિર બનાવ્યા તથા લાખો જૈનમૂર્તિઓ તૈયાર કરાવી

જૈન મ્નેતાખર સઘ ક્રિયા અને આચારભેદવાળા જુદા જુદા મન્હોમાં વિભક્ત થવાથી એક ખીજની હરીકાર્ધમાં વિવેકનો જ સપૂણું નાશ થયો એ કારણથી ન્યાયોપાજિત દ્રવ્યથી દ્રવ્યસ્તવની વાત સર્વથા જૂતાઈ ગઈ દ્રવ્યસ્તવએ નામ ચિરજીવિત રાખનારું પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન આવક તથા સાધુ બનને માટે બની ગયું તેથી મંદિર નિર્માણ, મૂર્તિનિર્માણ તથા સ્થાપન, સઘયાત્રા આદિ પ્રમુખતાથી ચલા ગયા

અગીયારમી સદી પછીના મંદિરો અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા પ્રશસ્તિઓનો આક દર્ધને આ લેખને વધારવાની આનસ્યકતા નથી એ સદીઓની સાહિત્યકૃતિઓમાં જ દ્રવ્ય સ્તવના એ સાધનોના એટલા આકર્ષક નહોતો છે કે જાણે યમ, નિયમ, સયમ, તપ આદિ બિલકુન ગોણુ જ હોય એને એક રીતે ધનનો ધર્મ ઉપરો વિગ્ય કહેવો જોઈએ

પરિભ્રમણ કરતા રહેવાથી અર્થાત્ વન તથા નિર્જન પ્રદેશોમાં જ્યાં ત્યાં ધુમતા કરતા રહેવા રૂપ પરિમાળક ધર્મનું પ્રચલન કરવા કરતા વસતિનારી યર્ધ રહેવાની અભિલાષાથી જૈન મહિરોની સૃષ્ટિનું નિર્માણ કરવા કરાવવામાં પ્રવૃત્ત થયા.”

જિન મહિર અને મૂર્તિપૂજન સળધમાં એવા વિવિધ મતભેદ થવા છતાં પણ જિનેશ્વર સૂરિ આદિ દૂરદર્શી આચાર્યોએ તેના કારણો મટાડવાનો અથવા નિરાપદ માર્ગ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય એમ લાગતું નથી.

એટલું જ નહિ પણ એ મતભેદોનો લાભ ઉઠાવીને એ આચાર્યોમાં પોતપોતાના અલગ સપ્રદાય બનાવી લેવાની ભાવના કામ કરતી રહી હતી એમ લાગે છે.

વર્ધમાનસૂરિ અને જિનેશ્વરસૂરિ પોતાને જ શાસ્ત્રોક્ત શુદ્ધ યતિમાર્ગનું આચરણ કરવાવાળા માનતા હતા તેથી જિનેશ્વરસૂરિએ પોતાના સપ્રદાયની પુષ્ટિ તથા વૃદ્ધિ માટે નવા નવા મહિરોનું નિર્માણ કરના, નવા તથા પુરાણા શાસ્ત્રોની નકલો કરી કરાવી જૈન ભગવાનોની સ્થાપના કરના વગેરે કામને વિશેષ મહત્વનું સમજેલા.

તેમણે પચ્ચલિગી પ્રકરણ નામનું ૧૦૧ ગાથાઓનું પ્રકરણ રચ્યું તેમાં સમ્યક્ત્વના પાચ લિંગ, ચિન્હ અથવા લક્ષણના રનરપનું વર્ણન કર્યું છે તે લક્ષણો—પ્રશમ, સવેગ, નિવેદ, અનુકંપા અને આર્યા.

અનુકંપાના પ્રકરણમાં કોઈ પણ રીતે સળધ જોડીને મહિર નિર્માણનો નિર્વાહ સમાવેલો છે તેમાં જિન મહિર બનાવવાનું સમર્થન આ પ્રમાણે કર્યું છે—જે આત્માને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ યર્ધ જાય છે તેના મનમાં સમારના જીવોના કષ્ટો જોઈને અનુકંપા થાય ॥ તે વિચારે છે કે તે કઈ રીતે કોઈનું ય કુખ દૂર કરવાનો યથાસક્તિ પ્રયત્ન કરે

તે વિચારે છે કે સસારના કુખોથી મુક્ત કરવાવાળો એક દ્રુત જૈન ધર્મ છે જૈન ધર્મના પાલન સિવાય બીજો કોઈ સાચો ઉપાય

જૈનોનો દ્રવ્યસ્તવ પણ તેમને માટે અસહ્ય હતો અને તેથી તેઓ પોતાને માટે ધર્મનો દ્રવ્યાહીન માર્ગ ચાહી રહ્યા હતા.

એ જ એ વાતનો છે કે આ અશતિના મૂળની ધનનાનો તથા દ્રવ્યસ્તવ દ્વારા પોતાને પ્રભાવક કહેવડાવનારા આચાર્યોએ પૂરે પૂરી ઉપેક્ષા કરી કારણ કે તેઓ પોતાને જ્ઞાની અને બીજાને અજ્ઞાની તથા ભૂલેલા માનતા રહ્યા, જેમ તેઓ આજે પણ માની રહ્યા છે, જો કે ધાર્મિક આડંબરો દૂર કરનાના પોક્કરો સદાકાળથી થતા રહ્યા છે.

સ્થાનકવાસી સપ્રદાયના ઉદ્ભવનો વિચાર કરવાવાળા કોઈ પણ લેખકે આ ઐતિહાસિક તથ્યનો ઉદાપોહ કર્યો નથી કે જેથી આપણે મૂળ જડની ગોધ કરીને તેને નિર્મૂળ કરી શકીએ. સ્થાનકવાસી સમાજની માર્ક અન્ય સપ્રદાયોના સખધમા પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આત્મિયતાની સાથે વિચાર કરી શકાય. દરેક સપ્રદાય તો આજે પણ આપણે આપણને યુદ્ધિથી સમન્વયની ભૂમિકા બનાવાય તો આજે પણ આપણે આપણને અનેકાત, સાત અને અઢિસા પ્રધાન જૈનધર્મના અનુયાયી સિદ્ધ કરી શકીશું.

—નવેમ્બર ૧૯૬૦ ના 'ત્રમણ માથી માભાર અનુવાદિત.

દ્રવ્યસ્તનને પૃથ્વિ ઉત્પાદિત કરવાવાળામાંથી જ કોઈ એમ પણ કહે છે કે—“દ્રવ્યના સાધનોથી દ્રવ્યસ્તન સ્વરૂપવાળો ધર્મ પણ સાધી શકાય છે પરંતુ એ આરબયુક્ત હોવાથી અતિ દુર્લભ નથી પશ્ચાતરમાં નિસંગતા સ્વરૂપવાળો ધર્મ અતિ દુર્લભ છે માટે આ ભવમાં તે મોક્ષ લક્ષ્મી આપે છે”—(૧૪ મી સદીમાં મયેલા મુનિ સુદર સુરિ કૃત અધ્યાત્મ કદપક્રમ ૪-૪)

વિવાદનો લાભ સ્થાને મળ્યો

કહેનાર તાત્પર્ય એટલું જ છે કે મૂર્તિપૂજન વિષયનો વિવાદ જૈનસંઘમાં એકાએક લોકાશાહ દ્વારા સોળમી સદીમાં જ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો પરંતુ તે વિવાદ તો ધણી પુરાણા કાળથી, સમયતે તેનાથી ૧૫૦૦ વર્ષ પહેલાં જ ચાલ્યો આવતો હતો શ્રાવકો અને સાધુઓમાં અહર અહર વધતા જતા એ વિરોધને લોકાશાહે *મૂર્તિ સ્વરૂપ આપ્યું અને વિરોધનો સર્વ દોષ પોતાના શિર પર લઈ લીધો.

તાત્કાલીન વિવિભાગી^૧ કહેવાતા સાધુઓની વંચતી જતી દ્રવ્યસ્તનની પ્રવૃત્તિઓના પ્રચ્છન્ન વિરોધી સાધુ તથા શ્રાવકોની *લોકાશાહને મદદ મળી હતો. કારણ કે તેઓ પોતે વિરોધ પ્રગટ કરનાર સાહસ કરી શકતા નહિ હોય. તેમના પૂર્વજો આ વિરોધના કારણથી પૂરતું કષ્ટ ભોગવવા છતાં અસફળ બન્યા હોય.

બ્યારે *લોકાશાહનો વિરોધ કરી શકાયો નહિ અને તે બળ પ્રાપ્ત કરતો ગયો ત્યારે તે ભૂમિગત સહાયકો પણ પ્રત્યક્ષમાં આવી ગયા હોય કારણ કે ખર્ચાણું યજ્ઞોની જેમ

* મહિર વિવાદનો લાભ લોકાશાહને નહિ પણ સ્વા. ધર્મના સ્થાપક શ્રી લવણ ઋષિ, ધર્મશિષ્ય મુનિ તથા ધર્મશિષ્ય મુનિને મળ્યો હશે.

દરેક સપ્રદાયનું સાહિત્ય વાચો
વિરોધી દલીલો વાચો વિચારો
સત્ય સમજવાનો પ્રયત્ન કરો
બનતાં સુધી સ્વતંત્ર નિર્ણય કરો.

અને એ રીતે બધા સપ્રદાયનું સાહિત્ય વાચવાની
અગત્ય ઉપર એ ભાર મૂક્યો કારણ કે તેમ કરવાથી જ ઘણા
મતભેદ તો આપોઆપ ટળી જવાની સભાવના છે

નિષ્કેષા સબધીની માન્યતામાં પણ એમ જ થયું છે
બને પક્ષે એકબીજાની દલીલ સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોત
તો ઘણો વિરોધ અત્યાર પહેલા જ ટળી ગયો હોત

અગીઆરમાં પ્રકરણમાં ૧૧૭ એ પાને સ્થાનકવાસી
તથા મૂર્તિપૂજકોના નિષ્કેષા સબધી મતભેદનું વર્ણન કરતા
એ બતાવ્યું છે કે સ્થાનકવાસીઓ કંઈ નિશ્ચય નયને વળગી
રહીને ભાવનિષ્કેષાને જ માને છે

પરંતુ સામાન્ય રીતે વ્યવહારને ઉલ્લેખીને કોઈ
પણ મનુષ્ય એકદમ નિશ્ચયનયમાં આવી શકતો નથી.
વ્યવહાર પાળીને જ આગળ વધી શકાય છે વ્યવહાર ધર્મ
પાળતા પાળતા વિકાસ સાધીને નિશ્ચય સુધી પહોંચી શકાય
છે પણ એકદમ નિશ્ચય નયમાં જવાથી ધોળીના કૂતરા
જેવી જ સ્થિતિ થાય છે

જૈન ધર્મે વ્યવહારને અવખોડ્યો નથી કે ઉવેખ્યો
નથી, પણ વ્યવહારને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે તે એવી રીતે કે

પ્રકરણ ત્રેવીશમું

ચાર નિક્ષેપા

નોંધ

નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપામાંથી ફક્ત એક ભાવનિક્ષેપાને જ સ્થાનકવાસીઓ આદરણીય પૂજનીય માને છે બાકીના પહેલા ત્રણ નિક્ષેપાને તેઓ માનતા નથી એ સબધમાં ચાનકવાસીઓ જે દલીલો કરે છે તે બધી મેં જ થોડા વર્ષ પહેલા મારા “સત્યધર્મ પ્રકાશ” પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ કરેલી હતી

તે વખત સુધી મને જે જ્ઞાન મળ્યું હતું તે એકપક્ષી હતું કારણકે સ્થાનકવાસીઓ જે રીતે વિચાર કરે છે તે રીતે જ વિચાર કરતા હું શિષ્યો હતો અને તેથી એક રીતે હું મૂર્ખ બન્યો હતો અથવા તો મને મૂર્ખ બનાવવામાં આવ્યો હતો

સત્ય બાણુવા માટે તો સામસામી બન્ને પક્ષોની દલીલો વાચવી અને સમજવી જોઈએ, સપ્રકાયવાટે એકબીજા સપ્રકાયતુ સાહિત્ય વાચવાની જ બધી કરી છે તે વાડાબધીને લીધે જ જૈનોમાં સત્ય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ શકતું નથી

મને આ વાત સમજાણી તેથી જ મેં અમારા જૈન સિદ્ધાંત માસિકના સને ૧૯૬૧ ના ફેબ્રુઆરી માસના અકમાં વિરોધ કેમ મટે? એ નામના લેખમાં લખ્યું હતું કે—

ચાર નિક્ષેપા

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા ચાત્રકાર કરમાવે છે કે—

જત્યય જ જાણેજા

નિવસેવ નિલેવે નિરવ સ

જત્ય વિગ ન જાણેજા

ચતુષ્ય નિવસેવય વરથ ॥

અર્થ —જે વસ્તુમા જેટલા નિક્ષેપા જાણનામા આવે ત્યા તે વસ્તુમા તેટલા નિક્ષેપા કરવા અને જ્યા જે વસ્તુમા અધિક નિક્ષેપા ન જાણી શકાય ત્યા તે વસ્તુમા ઓછામા ઓછા ચાર નિક્ષેપા તે અવશ્ય કરવા

ચાર નિક્ષેપા

નામ નિક્ષેપો—વસ્તુના આકાર અને ગુણથી સહિત નામ તે નામ નિક્ષેપો કહેવાય છે

સ્થાપના નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ તથા આકાર સહિત પરત્વે ગુણસહિત તે સ્થાપના નિક્ષેપો કહેવાય છે

દ્રવ્ય નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ, આકાર તથા અતીત અનાગત ગુણ સહિત પરત્વે વર્તમાન ગુણે સહિત તે દ્રવ્ય નિક્ષેપો કહેવાય છે

ભાવ નિક્ષેપો—વસ્તુના નામ આકાર અને વર્તમાન ગુણે સહિત તે ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય છે

જિનના ચાર નિક્ષેપા

શ્રી જિનેશ્વરદેવોમા મહાવીર ધત્યાદિ જે નામો તે નામજિન તે તારકાની પ્રતિમા તે સ્થાપના જિન

નિશ્ચય તરફ જવાનું લક્ષ્ય રાખીને વ્યવહાર ધર્મ પાળીને આત્મવિકાસ સાધતા જવું

સ્થાનકવાસીઓ એકલા ભાવનિક્ષેપાને જ માનીને એકદમ નિશ્ચયનયમા ઉડી પડના માગે છે એ જ તેમની ભૂલ છે. શક્તિ વિનાનો મોટો ભુસકો મારતા હાડકાપાસળા જ રંગાવાનો અને ખોખરા થવાનો જ વખત આવે એ વ્યવહારુ વાતને તેઓ તદ્દન વિસારી દીએ છે અથવા તો મૂર્તિના વિરોધ કરવા માટે જ સ્થાનકવાસીઓએ બાહ્યીજોઈને નિશ્ચયને વળગી રહેવાનો ડાળ કરીને વ્યવહારધર્મને ઉડાડી દેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

વ્યવહારમા ચારેય નિક્ષેપા આદરણીય છે તે વાત મુનિશ્રીએ આ લેખમા સૂત્ર સિદ્ધાંતના અવતરણો આપીને વિસ્તારથી સમજાવી છે તેમજ ભાવનિક્ષેપાને જ વળગી રહેવાથી સ્થાનકવાસીઓ જૈનધર્મના એક મૂળ સિદ્ધાંત “વિનય” ને છોડી દીએ છે અને અવિનયી બની જાય છે તે વાત પણ મુનિશ્રીએ સારી રીતે સમજાવી છે

તેથી તેમનો આ લેખ દરેક વાચકે ખરાખર સમજીને ધ્યાનપૂર્વક વાચના પિનતી છે એ લેખ વાચ્યા પછી વ્યવહાર ધર્મમા મૂર્તિની માન્યતા શાસ્ત્રસિદ્ધ છે તેની વાચકને ખાતરી થશે

મૂર્તિ અને મૂર્તિની દ્રવ્યપૂજા એ બન્ને જુદી જુદી ખાખતો છે તે બૂલવું નહિ.

—ન. ગિ. રોઠ

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશંસા કરે તો રાજી થના નથી ? અવસ્ય યાચ છે તેવી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે એજ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે છબીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળા ઓ આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુએષ્ટાવાળા છબી ઉતારી લઈ કોઈ નાલાયક માણસ રચળે રચળે અવલુંવાદ બોલે તો તેની ભૂર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ શુ કોધ નહિ ચડે ? અવસ્ય ચડશે માટે સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જેમ પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વાનુ અવસ્થાની યુરાઈ કે બલાઈ સામળવાથી રોષ કે આનંદ પેદા થાય છે

અને પૂજ્યના સાક્ષાત અવલુંવાદ અને અપશબ્દ સામળવાથી પણ તેના રાગી લોક અવસ્ય દુઃખ પામે છે તથા પ્રશંસા સામળવાથી સુખ પણ પામે છે

તેથી ચારે ય નિક્ષેપામા પૃથક પૃથકપણે અસર નિપજાવવાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિક્ષેપો

કોઇ પણ વસ્તુના શ્વ કેત કરેલા નામનો ઉચ્ચારણથી તે વસ્તુનો યોગ કરાવવો તે નામ નિક્ષેપાનો વિષય છે.

શ્રી ઋષભદેવ આદિક ચોવીસ તીર્થંકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોનું કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો સંકેત છે નામ પાડનારા જો ગુણુ એજ કારણુ હોય તો બધા તીર્થંકરો સમાન ગુણુવાળા હોવાથી બધાનું એકજ નામ પડતું જોઈતું હતું

જિનનામ કર્મ બાધ્યુ હોય એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવનો જીવ તે દ્રવ્ય જિન અને

મમવસરણુમા ધર્મોપદેશ આપવા માટે વિરાજમાન સાક્ષાત્ શ્રી જિનેશ્વર દેવ તે જ્ઞાન જિન.

આ ચાર નિક્ષપાના અભાવે કોઈ પણ વસ્તુનું વસ્તુપણુ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ

ટૂંકે દ્રવ્યમા ચાર નિક્ષેપા સાથે જ હોય

જનુ નામ ન હોય તેની આકૃતિ પણ કોઈ પ્રકારે બની શકે નહિ જનુ નામ કે આગર દ્રવ્ય ન હોય તેની પૂર્વા પર અવસ્થા અને નનમાન અવસ્થાએ પર્યાયના આધારભૂત દ્રવ્ય પણ હોય નહિ અને જ્યાં નામ સ્થાના કે દ્રવ્ય નહોતો અભાવ હોય ત્યાં વસ્તુનો ભાવ મુણુ હોય જ કયાથી ?

એમન દ્રવ્યાદિક નહો નિક્ષપાને માન્યા સિવાય કેવળ ભાવ નિક્ષપાને માનનાની નાત એ શશગગનત્ કલ્પિત છે

માનવું સાક્ષાત્ ભાવ કગવનાર એકલો ભાવ નથી પરંતુ તેનું નામ આનન અને પૂનાપર અવસ્થા એ સમણુ મળીને જ કોઈ પણ પદાર્થના ભાવનો નિશ્ચિત બોધ ગાવે છે

**ભાવ નિક્ષેપાને જ માનતાગના
વર્તનમા વિરોધ**

ફક્ત ભાવ નિક્ષેપાને માનીને જોએ નામ વિગેરે નિક્ષેપાને માનનાની ના પાડે છે તેઓએ મમજ્ઞવાનું કે—

(૧) કોઈ દુષ્ટ પુરુષ આપણી પૂજ્ય કે પ્રિય વ્યક્તિનું નામ સર્ઈને નિતા કરે, માલો આપે કે તિરસ્કાર કરે તો શુ ઝુસો યનો નથી ?

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશંસા કરે તો રાજી થના નથી ? અવસ્ય થાય છે તેવી નામ નિક્ષેપો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે એજ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે હખીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી ઓ આદિની સાથે સખી તેના ઉપરથી કુચ્છેતાવાળી હખી ઉતરતી નહીં કોઈ નાવાયક માણુમ રથજે રથજે અવધુર્વાદ ખોલે તો તેની નર્તિ નહિ માનનારાઓને પણ દુ કોષ નહિ ચડે ? અવસ્ય ચડશે માટે સ્થાપના નિક્ષેપો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જોમ પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વાવગ્ અવસ્થાની બુરાઈ કે બનાઈ સામજવાધી રોપ કે આનંદ પે । થાય છે

અને પૂજ્યના માક્ષાત અવધુર્વાદ અને અપરાધ સામજવાધી પણ તેના રાગી ત્રોક અવસ્ય દુ ખ પામે છે તથા પ્રદ સા સામજવાધી દુ ખ પણ પામે છે

તેવી ચારે ય નિક્ષેપામા પૃથક પૃથકપત્તે અસર નિપજ્ઞ-વનાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિક્ષેપો

કોઈ પણ વસ્તુના સંકેત કરેલા નામનો અચારણાથી તે વસ્તુનો બોધ કરાવવો તે નામ નિક્ષેપાનો વિષય છે.

ત્રી ઋષભદેવ આદિક ચોવીસ તીર્થંકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોનું કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો અર્થ છે નામ પાડવામા જો ગુણ એજ કારણ હોય તો જ્યાં તીર્થંકરો સમાન ગુણવાળા હોવાથી જ્યાંનું એકજ નામ પડતું જોઈતું હતું

જિનનામ કર્મ બાધ્ય હોય એવા શ્રી જિનેશ્વર દેવનો જીવ તે દ્રવ્ય જિન અને

સમવસરણુમા ધર્મોપદેશ આપના માટે વિરાજમાન સાક્ષાત શ્રી જિનેશ્વર દેવ તે જ્ઞાન જિન.

આ ચાર નિક્ષેપાના અભાવે કોઈ પણ વસ્તુનું વસ્તુપણું સિદ્ધ થઈ શકે નહિ

ત્રેક દ્રવ્યમા ચાર નિક્ષેપા સાથે જ હોય

જેનું નામ ન હોય તેની આકૃતિ પણ કોઈ પ્રકારે બની શકે નહિ જેનું નામ કે આકાર હોય ન હોય તેની પૂર્વા પર અવસ્થા અને નતમાન અવસ્થારૂપ પર્યાયના આધારભૂત દ્રવ્ય પણ હોય નહિ અને ગ્ન્યા નામ, સ્થાનના કે દ્રવ્ય તણેનો અભાવ હોય ત્યાં વસ્તુનો ભાવ કે ગુણ હોય જ કયાવી ?

એટલે દ્રવ્યાદિ ત્રણે નિક્ષેપાને માન્યા સિવાય કેવળ ભાવ નિક્ષેપાને માનવાની વાત એ શશશુગત્વ કટિપત છે

ભાવનું સાક્ષાત્ માન કરાવનાર એકલો ભાવ નથી પરંતુ તેનું નામ, આકાર અને પૂર્વાપર અવસ્થા એ સઘળું મળીને જ કોઈ પણ પદાર્થના ભાવનો નિશ્ચિત બોધ કરાવે છે

સાચ નિક્ષેપાને જ માનનારાના વર્તનમા વિરોધ

ફક્ત ભાવ નિક્ષેપાને માનીને જોઆ નામ વિગરે નિક્ષેપાને માનવાની ના પાડે છે તેઓએ સમજવાનું કે—

(૧) કોઈ કુદૃષ્ટ પ્રશ્ન આપણી પૂજ્ય કે ત્રિય વ્યક્તિનું નામ લઈને નિન્દા કરે, ગાળો આપે કે તિરસ્કાર કરે તો શું ગુસ્સો થતો નથી ?

(૨) અથવા તેજ પૂજ્ય કે પ્રિયના નામથી તેમની તારીફ કે પ્રશંસા કરે તો રાજી થના નથી ? અવસ્ય થાય છે તેવી નામ નિદેષો નકામો છે એમ કહેનાર ખોટો છે એજ રીતે—

(૩) પોતાના પૂજ્ય આદિની પ્રતિકૃતિ કે હખીને કોઈ દુષ્ટ આચારવાળી ઓ આદિની સાથે રાખી તેના ઉપરથી કુચેષ્ટાવાળી હખી ઉતરતી તર્ક કોઈ નાવાયક માણસ રચે રચે અવધુવાદ બોલે તો તેની મૂર્તિ નદિ માનનારાઓને પણ દુઃકોષ નદિ ચડે ? અવસ્ય ચડે માટે સ્થાપના નિદેષો પણ નકામો છે એ વાત ખોટી છે

(૪) નામ અને સ્થાપનાની જગે પોતાના પૂજ્ય આદિની પૂર્વાચ અવસ્થાની ખુશાઈ કે ભથ્થાઈ સામજવાવી રીત કે આનંદ પેા થાય છે

અને પૂજ્યના સાક્ષાત અવધુવાદ અને અપરાધ સામજવાથી પણ તેના રાગી લોક અવસ્ય દુઃખ પામે છે તથા પ્રશંસા સામજવાથી સુખ પણ પામે છે

તેવી ચારે ય નિદેષામા પૃથક પૃથકપણે અસર નિપજાવનાની શક્તિ પ્રગટપણે રહેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

નામ નિદેષો

કોઈ પણ વસ્તુના સંકેત કરેલા નામનો અચારજીવી તે વસ્તુનો ખોટ કરાવે તો તે નામ નિદેષાનો વિષય છે.

શ્રી સુખભદ્રેન આદિક ચોવીશ તીર્થકરોના નામ તેઓના માત-પિતાએ જન્મ વખતે પાડેલા હોય છે તે નામોતુ કારણ તેમના ગુણો નથી, પણ માત્ર ઓળખવાનો નિદેશ છે નામ પાડનારો તે ગુણ એજ કારણ હોય તો જ્યાં તીર્થકરો સમાન ગુણવાળા હોવાથી જન્મને એકજ નામ પડતું બેઠતું હતું

સમાન ગુણવાળાના અનેક નામો તો જ પડી શકે છે જો નામ પાડતી વખતે ગુણની અપેક્ષા ઉપરાત આકાર આદિની ભિન્નતા ઉપર પણ લક્ષ આપવામાં આવે

ચોવીસ તીર્થંકરોના ગુણસમાન હોવા છતાં પ્રત્યેકના આકાર, પ્રત્યેકની પૂર્વાપર અવસ્થા વિગેરે ભિન્ન ભિન્ન હતા

તે જ રીતે એક જ નામની અનેક વસ્તુઓ જ્યાં હોય છે ત્યાં પણ તે નામ વડે જે કોઈ અમુક વસ્તુનો બોધ થાય છે તેનું કારણ પણ તે વસ્તુમાં રહેલા ગુણ, આકાર આદિની ભિન્નતા છે

અહીં એટલું સમજી રાખવું જોઈએ કે પહેલાં ત્રણ નિક્ષેપો તેઓના જ વદનીય પૂજનીય છે કે જેઓના ભાગ નિક્ષેપો પણ વદનીય પૂજનીય છે.

અને એજ કારણે શ્રી ભગવતી, શ્રી ઉવવાઈ અને શ્રી રામપસેણિ આદિ સૂત્રોમાં શ્રી તીર્થંકર દેવો અને ખીજા પણ યાત્રી મહર્ષિઓનો નામ નિક્ષેપો વદનીય છે, એમ ક્રમાબધુ છે તે તે સ્થળોએ ક્રમાબધુ છે કે—

ત મહાફલ લલુ મો દેવાણૃષિઆ ! તદાસ્વાળ અરિહતાળ ભગવતાળ નામ ગોઅસ્સવિ સવળયમાણ ।

અર્થ—તથાસ્વ શ્રી અરિહત ભગવતોના નામ ગોત્ર પણ સામળવાથી ખરેખર મહા ફળ થાય છે

ચાર તથા દશ પ્રકારના સત્ય

નામ નિક્ષેપાનું મહત્વ જણાવવા માટે શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રના ચોથા તથા દસમા કાણ્ડમાં પણ ક્રમાબધુ છે કે—

પઠત્વિદે, તં ચિદા—નામ સચ્ચે, ય્યા સચ્ચે, દત્ત સચ્ચે, નાવ તં ચિદા—

જગત્સમ્મયટ્વગા નામે રૂવે પહુન્વસન્ને ચ ।

વવહારમાવનોમે ત્સમે ઉવમ્મસન્ને ચ ॥

અર્થ—ચાર પ્રકારના મત્ય કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—(૧) નામ સત્ય, (૨) સ્થાપના મત્ય, (૩) દ્રવ્ય મત્ય અને (૪) ભાવ સત્ય

તથા ત્રી તીર્થ કર દેવોએ દશ પ્રકારના સત્યો ખતાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

- (૧) જનપદ મત્ય (૪) નામ સત્ય (૭) વ્યવહાર મત્ય (૧૦) ઉપમા
(૨) સન્મત મત્ય (૫) રૂપ મત્ય (૮) ભાવ મત્ય સચ
(૩) સ્થાપના સત્ય (૬) પ્રતીત્ય સત્ય (૯) યોગ સત્ય

જનપદ સત્ય—પાણીને કોઈ દેશમાં પય કહે છે, કોઈ દેશમાં પીન્ચ કહે છે, કોઈ દેશમાં ઉદક કહે છે અને કોઈ દેશમાં જળ કહે છે ઇત્યાદિ જનપદ મત્ય છે

સન્મત સત્ય—કુસુમ, કુવલય આદિક પ્રુષો પશુ પક્ષી ઉત્પન્ન થાય છે જતા પક્ષ રાજ અરવિન્દ-કુસુમને જ સન્મત છે તે સન્મત સત્ય

સ્થાપના સત્ય—સેપ આદિકને વિષે અરિહત પ્રતિમા, એક-આદિ અકવિન્યામ અને કાર્પાપશુ આદિકને વિષે મુદ્રા વિન્યાસ આદિ મર્મ સ્થાપના મત્ય છે

નામ સત્ય—કુળની વૃદ્ધિ ન કર્નો હોય તો પણ કુળવર્ધન ઇત્યાદિ નામ તે નામમત્ય

રૂપસત્ય—મતના યુષ્ઠ ન હોય અને કેવળ નિમ માત્રવી મતી કહેવાય તે રૂપસત્ય

પ્રતીત્યસત્ય—અનામિત્ર આગળી કનિષ્ઠાને આત્રી દીધું કહેવાય અને મધ્યમાને આત્રી હસ્ત મ્હેવાય તે પ્રતીત્યમત્ય

વ્યવહારસત્ય—પર્વત ઉપર તૃણ આદિ બળતા છતાં ‘પર્વત જો છે’ એમ કહેવું, પાણી ઝમે તોપણ કહેવું કે ‘ધડો ઝમે છે’ અને ઉદર ઢોવા છતાં કહેવું કે ‘અનુદરા કન્યા’ એ સર્વ વ્યવહાર સત્ય છે

ભાવસત્ય—બગના ઉત્તળા છે અને ભરો કાળા છે એમ કહેવું તે—બગલા અને ભરોમા પાચે વર્ણો છે પરંતુ તે તે વર્ણોની ઉત્કૃષ્ટતાથી ઉત્તળા અને કાળા કહેવાય છે તે ભાવસત્ય છે

યોગસત્ય—દડના ચોગે દડી, છત્રના ચોગે છત્રી ઇત્યાદિ કથન તે યોગસત્ય

ઉપમાસત્ય—સમુદ્ર સરખું તળાવ ઇત્યાદિ કથન એ ઉપમા સત્ય છે

સ્થાપના નિક્ષેપો

વસ્તુનું નામ માત્ર સાંભળવાથી વસ્તુનો બોધ અને ભક્તિ થવા સંભવ છે તો પછી વસ્તુની આકૃતિ કે જેમા નામ ઉપરાંત આકાર છે તેનાથી અનિક બોધ અને ભક્તિ કેમ ન થાય ? અને તે કરવા માટે કોણુ ઇચ્છા ન રાખે ? નામનિક્ષેપો જેમ શાસ્ત્ર સિદ્ધ છે તેમ સ્થાપના નિક્ષેપો પણ અનેક શાસ્ત્રોથી સિદ્ધ છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રો દશ પ્રકારે સ્થાપનાનું સ્થાપન કરનાર કહેલું છે

- (૧) પ્રાણમા (૪) લેપ કર્મમા (૭) ધાતુના રમ પૂરવામા (૧૦) પ્રાણમા
(૨) ચિત્રમા (૫) પ્રથનમા (૮) મણિકાના સંધાતમા
(૩) પોથીમા (૬) વેષ્ટન ક્રિયામા (૯) શુભાકાર પાપાણુમા

આ દશ પ્રકારોમાંથી કોઈ પણ પ્રકારમા ક્રિયા તથા ક્રિયાવાળા પુરુષનો અભેદ માની, હાથ જોડેલા તથા ધ્યાન લગાવેલા આવસ્થક

ક્રિયા સદિન સાધુની આકૃતિ રૂપે અથવા આકૃતિ રહિત સ્થાપના કરવી અથવા આવશ્યક સૂત્રો પાઠ લખવો તે સ્થાપના આવશ્યક કહેવાય છે

હાય જોડેલ અને ધ્યાન લગાવેન આવશ્યક ક્રિયા કરનારનું રૂપ, તે જો સદ્માન સ્થાપના છે તો પછી પદ્માસનયુક્ત, ધ્યાનારૂઢ, મૌનાકૃતિ, શ્રી ગિનમુદ્રાસૂચક પ્રતિમા તે સ્થાપનાગિનકેમ કહેવાય નહિ ?

જો પ્રતિમા તે સ્થાપનાગિન નહિ તો પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ આવશ્યક પણ સ્થાપના આવશ્યક કહેવાય નહિ એમ ઝરવા જતા શ્રી અનુયોગ દ્વાર મૂરતના પાઠનો અપલાપ કેમ નહિ થાય ?

મૂરતના પાઠનો લોપ કે અપલાપ જોને નહિ કરવો હોય તેને તો શ્રી ગિનસ્વરૂપ પ્રતિમાને સ્થાપનાગિન તરીકે નિ સ્થાયપણે સ્વીકારની જ પડે

સૂત્રો અક્ષરોની સ્થાપના જ છે

સ્થાપનાને નિરર્થક ગણવામા આવે તો જૈન ધર્મના તમામ સૂત્ર સિદ્ધાંતો પણ નકામા થઈ જાય કારણ કે તે પણ શ્રી વીતરાગદેવના અરૂપી જ્ઞાનના અસરૂપી અક્ષરોની સ્થાપના જ છે અને જો સૂત્ર સિદ્ધાંતોનો લોપ થાય તો પછી જૈન ધર્મનો પણ લોપ જ થઈ જાય

જેઓને વર્મના લોપ ન બનવું હોય તેઓને સ્થાપનાની અવગણના ઝરવી કોઈ પણ પ્રકારે પાલવે એમ નથી.

જેમ નામની સાથે ચારે નિષ્કેષા જોડાયેલા છે તેમ સ્થાપનાની સાથે પણ ચારેય નિષ્કેષા જોડાયેલા છે જો એમ ન હોય તો વાધનુ ચિત્ર જેવાથી બપ્પરીનો ખ્યાલ આવવો જોઈએ અને બકરીનું ચિત્ર જેવાથી વાધનો ખ્યાલ આવવો જોઈએ પરંતુ તેમ ચતુ નથી કારણકે

જેનું ચિત્ર જોનામા આવે છે તેના ચારે નિક્ષેપા મનની સાથે ખડા ચર્ધ જાય છે

જો એમ ન થતુ હોય તો શ્રી કપભદ્રેવ સ્વામીની પ્રતિમા જોતા શ્રી પાશ્વનાથ પ્રભુનું સ્મરણ ચર્ધ જતુ જોઈએ કારણ કે બન્નેનો ભાવ નિક્ષેપો એકસરખો હોવા છતાં એક તીર્થ કરની મૂર્તિ જોવાથી અન્ય તીર્થ કરનો બોધ થતો નથી. તેનું કારણ એ મૂર્તિની સાથે જોડાએલા અન્ય નિક્ષેપાઓ સિવાય બીજું શું છે ?

કોઈના શુરુનું નામ રામચદ્ર છે અને તે નામના સંસારમા લાખે પુરુષો વિદ્યમાન છે શુરુના નામવાળા ‘રામચદ્ર’ એવા અક્ષરોમા શુરુના આકારનું કોઈ પણ ચિન્હ તો છે જ નહિ છતાં કહેણા કે રામચદ્ર ચખ્ઠથી માત્ર શુરુ જ સ્મરણ અને શુરુને જ નમસ્કાર થયો પણ બીજાને નહિ તો કહેવું પડશે કે રામચદ્ર નામના પોતાના શુરુને જ નમસ્કાર કરવા માટે શુરુની આકૃતિ આદિને મનમા સ્થાપન કરેલી જ હશે

આ રીતે પ્રત્યેકપણે કે પરોક્ષપણે સ્થાપના નિક્ષેપો બળાત્મકે પણ ગળામા આવી જ પડે છે

સ્થાપના પૂજનીય હોવા માટે

શંકા

અહીં જો એવી શંકા થાય કે—સ્થાપના નિર્જીવ હોવાથી કાર્યસાધક અને પૂજનીય કેમ બને ?

સમાધાન

તેનું સમાધાન એ છે કે—નિર્જીવ વસ્તુ માન જો નિરચક અને અપૂજનીય હોય તો શ્રી સમવાયોગ, શ્રી દયાશ્રુતસ્કંધ, શ્રી દયાવેદાંતિક આદિ સૂત્રોમા દર્શાવેલું છે કે—

ગુરુની પાટ પીઠ, મથારો વગેરે વસ્તુઓને પગની ટોકર લાગી જાય તો પણ શિષ્યને ગુરુની આશાતનાનો દોષ લાગે.

એને માટે તુ કહેશો ?

ગુરુની પાટ આદિ નિર્જીવ તો છે જ. પૂર્વેક્તિ વસ્તુઓ અણન હોવા છતાં ગુરુઓની સ્થાપના હોવાના અંગે તેનો અવિનય કરવાથી શિષ્યને આશાતના લાગે છે. અને વિનય કરવાથી ભક્તિ અને શુભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે

તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની મૂર્તિ એ શ્રી જિનેશ્વરદેવની જ સ્થાપના હોવાથી તેની આશાતના કે વિનય કરવાથી શુભાશુભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમા પૂછવું જ શુ ? વિનય એ શ્રી જૈન શાસનમા મુખ્ય મનાયો છે. તે ગુણતા પાલનની ખાતર શ્રી જિનેશ્વરદેવની સ્થાપના સ્વરૂપ મૂર્તિની લક્ષિત આદિ કરવી એ પણ શ્રી જૈનધર્મમા મુખ્ય વસ્તુ ગણાય એમા આશ્ચર્ય જેવું શુ છે ?

વળી સાધુઓના વસ્ત્ર, પાત્ર, ખસ, ગ્જેહરણુ અને મુદપત્તિ આદિ ઉપકરણો અણવ હોવા છતાં તે વડે તુ ચારિત્ર ગુણની માધના થઈ શકતી નથી ?

શાઓમા એટલે સુધી કહ્યું છે કે—“લાકડીના થેડાથી ખેતના બાળકને આધો હઠાવવા કેઈ સાધુ તેને એમ કહે કે, હે બાળક, તારી લાકડી હઠાવ, તો મુનિને અમત્ય બોલ્યાનો દોષ લાગે એ દોષની બચવા માટે માધુએ એમ જ કહેવું નેઈએ કે—હે બાળક તારો થોડો હઠાવ”

લાકડીમા કેઈ સાક્ષાત થોડાપણુ નો છે જ નહિ, માત્ર તેની અનદ્ભૂત સ્થાપના છે તો પણ તેને માનવી જરૂરી કે તો પછી ત્રી

જિનપ્રતિમા, એ તો શ્રી જિનેશ્વર દેવોની સદ્મૂલ સ્થાપના તેને માન્યા વિના કેમ ચાલે ?

વળી ખાડનાં રમકડા જેવા કે—હાથી, ઘોડા, કૂતરા, ખિલાડા, ગાય, મનુષ્ય વગેરે ખાવાથી પચેન્દ્રિયની હત્યા કર્યાતું પાપ લાગે એમ સૌ કોઈ દયા-ધર્મને સમજનાર માને છે તે બધી જ વસ્તુઓ નિર્જીવ છે તો પણ તેમા જીવપણાની સ્થાપના હોવાથી જ ખાવાનો નિષેધ કરવામા આવે છે તે સિવાય બીજુ કોઈપણ કારણ જણાવ નથી

વળી હોત ઉપર ચીતરેલી સ્ત્રીની આકૃતિ વિકારનો હેતુ હોવાથી સાધુએ ન જોવી જોઈએ એવો જે નિષેધ કરવામા આવ્યો છે તે પણ નિર્જીવ વસ્તુ અસર કરનારી છે એમ શુ નથી જણાવતો ?

નિર્જીવ સ્થાપનાની જગખર અસર

જણાવતા દૃષ્ટાંતો

સ્થાપના નિર્જીવ હોવા છતાં તેની કેટલી જગખર અસર થાય છે તે જણવા માટે નીચેના દૃષ્ટાંતો જગજાહેર છે

૧. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પ્રાણેશની હખીને જોતાંની સાથે અત્યંત હર્ષને જ પામે છે પરંતુ કદીપણ દેવને પામતી જણાતી નથી
૨. પ્રજાવસત્ત્વ રાજાઓના ખાવલાને જોવાથી વફાદાર દેવત નારાજ ન થતા પ્રસન્ન જ થાય છે અને એ જ કારણે એવા રાજા મહારાજાઓના તથા મહાન પરાક્રમી પુરુષોના ખાવલાઓ તેમના સ્મરણાર્થે ઉભા કરેલા સ્થાને નજરે પડે છે
૩. પરદેશવાસીઓ પોતાના સ્વજન આદિકના હસ્તાધારના પત્રને જોવાથી પણ સ્વહિતૈયિઓ મજ્યા જેટલો સતોષ અનુભવે છે
૪. પોતાના વડીલો તથા ઈષ્ટ મિત્રોની હખી જોતાં જ તેમના

ઉપકાર અને ગુણોનું સ્મરણ થઈ આવે છે અને હૃદય પ્રેમથી પ્રકુલિત બને છે

૫. કોકશાસ્ત્રના સ્ત્રીપુરુષના વિષય સેવનના ચોરાશી આસનેા આદિને જોવાથી કામીજનોને તત્કાળ કામવિકાર ઉત્પન્ન થાય છે
૬. યોગાસનની વિચિત્ર આકારની સ્થાપનાએા જોવાથી યોગી પુરુષોની મતિ યોગાબ્યાસમા પ્રેમ ધારણ કરનારી થાય છે
૭. જૂજોળના અબ્યાસીએાને નકશાએા વગેરે જોવાથી લોકમા રહેલ અનેક વસ્તુએાનું જ્ઞાન સહેવાઈથી થઈ શકે છે
૮. શાસ્ત્રો સખધી અક્ષરોની સ્થાપનાવી, તે જોનાર મનુષ્યને તમામ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન પણ થાય છે
૯. ક્ષેત્રોમાં પુરુષોની આકૃતિ ઉભી કરવાથી તે આકૃતિ નિજીવ હોવા છતાં તેનાથી ક્ષેત્રની રક્ષા સારી રીતે થઈ શકે છે
૧૦. લોકમા કહેવાય છે કે—અશોકવૃક્ષની છાયા ઝિનાને દૂર કરે છે, ચકાળ પુરુષોની કે નતુવતી સ્ત્રીએાની છાયા અશુભ અમર નિપજાવે છે અને ગર્ભવતી સ્ત્રીની છાયાનું ઉત્સવન કરવાથી જોગી પુરુષનો પુરુષાથ ક્ષય પામે છે વિગેરે

૧૧. સતી સ્ત્રીનો પતિ પરદેશ ગયો હોય ત્યારે તે સ્ત્રી પોતાના પતિની છબીનું રોજ દર્શન કરી સતોષ પામે છે

શ્રી રામચદ્રજી વનનાસ ગયા ત્યારે તેમના બાઈ ભરત રાજા રામની પાડુકાની રામ પ્રભાણે પૂજા કરતા હતા

સીતાજી પણ રામની આગળીની મુદ્રિકાનું આલિંગન કરી સાક્ષાત રામને મળ્યા જેટલો આનંદ અનુભવતા હતા

રામચદ્રજી પણ હનુમાને લાવેલા સીતાના અલકારને દેખાવથી અત્યંત મુખને પામ્યા હતા

જિનપ્રતિમા, એ તો શ્રી જિનેશ્વર દેવોની સદ્મૂલ સ્થાપના તેને માન્યા વિના કેમ ચાલે ?

વળી ખાડના રમકડા જેવા કે—હાથી, ઘોડા, ફતરા, બિલાડા, ગાય, મનુષ્ય વગેરે ખાવાથી પચેન્દ્રિયની હત્યા કર્યાનું પાપ લાગે એમ સૌ કોઈ દયા-ધર્મને સમજનાર માને છે તે બધી જ વસ્તુઓ નિર્જીવ છે તો પણ તેમા જીવપણાની સ્થાપના હોવાથી જ ખાવાનો નિષેધ કરવામા આવે છે તે સિવાય બીજી કોઈપણ કારણ જણાવુ નથી

વળી હોત ઉપર ચીતરેલી સ્ત્રીની આકૃતિ વિકારનો હેતુ હોવાથી સાધુએ ન જોવી જોઈએ એવો જે નિષેધ કરનામા આવ્યો છે તે પણ નિર્જીવ વસ્તુ અસર કરનારી છે એમ શુ નથી જણાવતો ?

નિર્જીવ સ્થાપનાની જગખર અસર જણાવતા દૃષ્ટાંતો

સ્થાપના નિર્જીવ હોવા છતાં તેની કેટલી જગખર અસર થાય છે તે જણાવવા માટે નીચેના દૃષ્ટાંતો જગજાહેર છે

૧. પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પ્રાણેશની હખીને જોતાંની સાથે અત્યંત હૃદયને જ પામે છે પરંતુ કદીપણ દેખને પામતી જણાતી નથી
૨. પ્રજાવત્સલ રાજાઓના બાવલાને જોવાથી વશાદાર રૈયત નારાજ ન થતા પ્રસન્ન જ માય છે અને એ જ કારણે એવા રાજા મહારાજાઓના તથા મહાન પરાક્રમી પુરુષોના બાવલાઓ તેમના રમણાર્થે ઉભા કરેના સ્થાને નજરે પડે છે
૩. પરદેશવાસીઓ પોતાના સ્વજન આદિકના હસ્તાધારના પત્રને જોવાથી પણ સ્વહિતૈષિઓ મન્યા જેટલો સંતોષ અનુભવે છે
૪. પોતાના વડીલો તથા ઈષ્ટ મિત્રોની હખી જોતા જ તેમના

આદર કરનારો અને માન્ય નહિ રાખનાર ખુદ ભગવાનનું જ અપમાન કરનાર બને એમા લેશમાત્ર આશ્ચર્ય નથી.

પોતાના વડીનની છબીઓ, ફાટાઓ, પેઈન્ટિંગો વડીનના આબેહુમ સ્વરૂપનો બોધ કરાવનાર દોવાથી તેમના ભાવ નિક્ષેપો તરફ આકર્ષણ કરાવે તેમા નવાઈ નથી પણ વડીનના આબેહુમ સ્વરૂપનો બોધ નહિ કરાવનાર એવા તેમના વજ્ર, આભૂષણ અને પોશાક વગેરે દેખનાવી પણ તેમના ગુણ સામરી આવે છે

જો અજીવરૂપ સ્થાપના નિક્ષેપો સર્વથા નિરર્થક હોત તો પૂર્વોક્ત કાર્યોમા જો પ્રકારના જૂઠા જૂઠા ભાવ આવે છે તે ન આવવા જોઈએ

આ ઉપરથી વિચારવું જોઈએ કે—પરમ પૂજનીય, પરમ ઉપકારી, આરાધ્યતમ, અનંત જ્ઞાની, દેનાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની શાત નિર્વિકાર અને ધ્યાનરૂઢ બન્ય મૂર્તિના દર્શનથી શ્રી વીતરાગ દેવના ગુણોનું સ્મરણ કેમ ન થાય? તથા તેમની તે મૂર્તિને માન આપ્યાથી ખુદ તેઓનો વિનય કર્યો એમ કેમ ન કહેવાય? અવશ્ય કહેવાય

એટલું જ નહિ પણ તેમની મૂર્તિના વારનાર દર્શન, પૂજન અને સેવનથી તેમના ભાન નિક્ષેપો ઉપરનો આદર અને પ્રેમ દિવસે દિવસે અધિકને અધિક અવશ્ય વધતો જાય

જો વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપો ઉપર પ્રેમ હોય છે તેની સ્થાપના આદિ ઉપર પણ પ્રેમ આવે છે અને જેના ભાન નિક્ષેપો ઉપર દ્વેષ હોય તેના નામ સ્થાપના વગેરે ચારે નિક્ષેપો ઉપર દ્વેષ-ખુદ્દિ પણ આવે જ છે કેમકે—

શ્રી પાડન ચરિત્રમા પણ કહ્યું છે કે-કોણાચાર્યની પ્રતિમા સ્થાપન કરી તેની પાસેથી લબ્ય નામના બીજે અજ્ઞાનના જેવી ધનુષ્યવિદ્યા સિદ્ધ કરી હતી

ઉપરના કેટલાક દૃષ્ટાંતો એવા છે કે તેમા શરીરનો આકાર પણ સરખો રહેતો નથી એવી નિર્જીવ વસ્તુઓથી પણ સંતોષનો અનુભવ મળતો દેખી શકાય છે તો પછી સાક્ષાત પરમાત્માના સ્વરૂપનો ભોધ કરાવનારી મૂર્તિ, પૂર્ણાનંદ જે ભોક્ષ તેનો હેતુ કેમ ન થાય ?

શાત મુદ્રાવાળી શ્રી વીતરામ પરમાત્માની પ્રતિમાની, તેમના નામ મહાશ્વપૂર્ણકની પૂજા, જ્ઞાનવાન પ્રભુને વહેલા ભોગ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે

જે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર મનુષ્યોને સંપૂર્ણ આદર હોય છે તેના નામ, સ્થાપના તથા ગુણગ્રામના સ્મરણ, દર્શન કે શ્રવણથી જરૂર તે તે વસ્તુ પરના પ્રેમ અને આદરની વૃદ્ધિ થાય છે જેના ભાવ ઉપર ખ્યાર છે તેના નામ, મૂર્તિ કે ગુણને માન આપ્યાથી તે સાક્ષાત વસ્તુને જ માન અને આદર આપ્યાનો અનુભવ થાય છે

કોઈ શ્રીમત પિતાએ પરદેશથી પોતાના પુત્રને પત્ર દ્વારા સૂચના કરી કે—‘ અમુક પુરુષને પાંચ હજાર રૂપિયા આપજો ’

હવે તે પુત્ર તે પત્રને પોતાના સાક્ષાત કુકમ રૂપ માનીને તેનો અમલ કરે કે નહિ ?

જો અમલ કરે એમ કહેશે તો તે કુકમ કાગળમા સ્થાપના રૂપ હોવાથી સ્થાપના માન્ય રાખવા લાયક સિદ્ધ થઈ ગઈ. જો કહેશે કે ‘ કાગળ માન્યથી અમલ ન કરવો ’ તો તેમ કરનાર પુત્ર પિતાની આજ્ઞાનું પાલન કયું મણાશે કે ઉત્તમન કયું મણાશે ? પાલન નહિ પણ અવસ્થા ઉત્તમન કયું મણાશે

એ ન્યાયે થી તીર્થ કર-ગણધર-મળીત સ્ત્રોતમા પ્રતિપાદન કરેલ સ્થાપના નિક્ષેપાને માન્ય રાખનાર ખુદ મનાનનો જ

આદર કરનારો અને માન્ય નહિ રાખનાર ખુદ ભગવાનનું જ અપમાન કરનાર અને એમા લેશમાત્ર આશ્ચર્ય નથી.

પોતાના વડીનની ધખીઓ, ફાટાઓ, પેઇન્ટીંગો વડીનના આખેહુમ સ્વરૂપનો ભોધ કરાવનાર હોવાથી તેમના ભાવ નિક્ષેપો તરફ આકર્ષણ કરાવે તેમા નવાઈ નથી પણ વડીનના આખેહુમ સ્વરૂપનો ભોધ નહિ કરાવનાર એવા તેમના વચ્ચે, આભૂષણ અને પોપાક વગેરે દેખાવાથી પણ તેમના ગુણ સાબરી આવે છે

જે અણુવણ સ્થાપના નિક્ષેપો સર્વથા નિરર્થક હોત તો પૂર્વોક્ત કાર્યોમા જે પ્રકારના જૂદા જૂદા ભાવ આવે છે તે ન આવવા જોઈએ

આ ઉપરથી નિચારણું જોઈએ કે—પરમ પૂજનીય, પરમ ઉપકારી, આરાધ્યતમ, અનત યાત્રી, દેવાધિદેવ શ્રી તીર્થંકર ભગવાનની જ્ઞાત નિર્વિકાર અને ધ્યાનરૂઢ બન્ય મૂર્તિના દર્શનથી શ્રી વીતરાગ દેવના ગુણોનું સ્મરણ કેમ ન થાય? તથા તેમની તે મૂર્તિને માન આપ્યાથી ખુદ તેઓનો વિનય કયો એમ કેમ ન કહેવાય? અવશ્ય કહેવાય

એટલું જ નહિ પણ તેમની મૂર્તિના નારવાર દર્શન, પૂજન અને સેવનથી તેમના માન નિક્ષેપો ઉપરનો આદર અને પ્રેમ દિવમે દિવમે અધિકને અધિક અવશ્ય વધતો જાય

જે વસ્તુના ભાવ નિક્ષેપો ઉપર પ્રેમ હોય છે તેની સ્થાપના આદિ ઉપર પણ પ્રેમ આવે છે અને જેના ભાવ નિક્ષેપો ઉપર દ્વેષ હોય તેના નામ સ્થાપના વગેરે ચારે નિક્ષેપો ઉપર દ્વેષ-ભુદ્ધિ પણ આવે જ છે કેમકે—

સાક્ષાત્ ચતુને જોઈને જેમ વેર ભાવ પેદા થાય છે તેમ તેની મૂર્તિ કે છબી જોવાથી અથવા તેનું નામ વગેરે સામળવાથી પણ શુદ્ધેષભાવ પ્રગટ થતો નથી. અનસ્ય પ્રગટે છે જ.

૧. જેઓ તીર્થ કરના ભાવ નિક્ષેપા ઉપર ભક્તિ રાખે છે અને તેમની મૂર્તિ વગેરે ઉપર દ્વેષ પ્રસાવે છે તેઓને પૂછનારું કે—તમારી માન્યતા પ્રમાણે તો તમારા મિત્ર આદિને સાક્ષાત્ જોતા પ્રેમ થવો જોઈએ પરંતુ તેમની મૂર્તિ તથા નામ વગેરે જોવા અને સામળવાથી પ્રેમ ન થવો જોઈએ પરંતુ આવો જનરો ક્રમ કોઈ પણ જગ્યાએ જોવામાં આવતો નથી.

કદાચ કહેવામાં આવે કે—‘શત્રુ અને મિત્ર ઉભયમાં સમભાવ રાખવો જોઈએ કિંતુ રાગદ્વેષ ન કરવો જોઈએ’ પરંતુ આ કથન માત્ર કહેવા પૂરતું છે.

મોટા મોટા યોગીશ્વરો પણ જ્યાં સુધી ધાતીકર્મેના યોગ ન જુઠયા હોય ત્યાં સુધી રાગદ્વેષથી છુટી થક્યા નથી તો સંસારની અનેક જાળાનાં મોહમાં ફસી પડેલા ગૃહસ્થો રાગદ્વેષરહિત સમભાવવાળી અવસ્થામાં રહી શકે એમ કહેવું કે માનવું એ વચનાં માત્ર છે.

એક તરફથી શ્રી તીર્થ કરદેવના ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ રાખવાની વાત કરવી અને બીજી તરફ સમભાવમાં રહેવાની વાત કરવી એમાં પ્રત્યક્ષ મુલાવાદ છે. ભાવનિક્ષેપા પર રાગ અને મૂર્તિ પર દ્વેષ એ રાગદ્વેષ રહિતપણાનું લક્ષણ તરીકે ગણાય.

એક નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ રાખનાથી બીજા નિક્ષેપા ઉપર પણ દ્વેષ સ્વતઃ સિદ્ધ થઈ જાય છે. સ્થાપના નિક્ષેપા ઉપર દ્વેષ ધારણ કરીને ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ હોનારું બતાવવું એમાં આત્મવચના સિવાય બીજું કંઈ નથી.

નિયમ તો એ છે કે—જે જીવ પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન ન હોય તેના ઉપર શુદ્ધ ભાવ પેદા કરવા માટે તેની સ્થાપનાના સેવન સિવાય તેના જેવો અન્ય કોઈ સરળ ઉપાય છે નહિ વિના સ્થાપનાએ અવિદ્યમાન વસ્તુ પ્રત્યે શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ કરી શકાતો નથી

ચારે નિક્ષેપા આ રીતે પરસ્પર મળધ ધરાવનારા છે એક વિના બીજા નિક્ષેપા ટકી શકતા જ નથી

સ્થાપનાનો નિરાદર કરનારને પૂછવાનું કે—વર્તમાન સમયમા જે નોટાનું ચતુષ્ણ છે તેની એક હજાર રૂપીઆની નોટ તમારી પાસે હોય તેને તમે હજાર રૂપીઆ માનો છો કે કાગળનો કટકો માનો છો ?

જો કહેશે કે—અમે તો તેને કાગળના કટકા વૃક્ષ માનીએ છીએ તો તેને સાધારણ કાગળના કટકાની જેમ એકા પૈસામા કે મદતમા બીજાને આપી કેમ દેતા નથી ?

તેના ઉત્તરમા કહેશે કે—એવો મૂખ કોણ હોય કે હજાર રૂપીઆને એક પૈસામા કે મદતમા આપી દીએ ?

તો પછી જરા હલ્કચક્ષુને ખોલી વિચારવું જોઈએ કે—જેમ એક હજાર રૂપીઆની ગેરહાજરીમા તેટલી રકમનું કામ એક નોટથી કાઢી શકાય છે તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની અનુપસ્થિતિમા તેમની મૂર્તિ દ્વારાએ સાક્ષાત ભગવાનને પૂજવાનું ફળ અવરન મેળવી શકાય

દ્રવ્ય નિક્ષેપો

જે વસ્તુ ભૂતકાળમા કે ભવિષ્યકાળમા અમુક કાર્યના કારણરૂપે નક્કી થઈ ચૂકી છે તે કારણભૂત વસ્તુના કાર્યનું આરોપણ કરવું તેનું નામ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે

જેમ મૃતક સાધુમા તથા કોઈ સાધુ ચનાર હોય તેમા વર્તમાન સમયે સાધુપણ ન હોના છતાં સાધુપણનો આરોપ કરી સાધુ કહેવામા આવે છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપાને આશ્રયીને સાધુપણ સમજવાનું છે

નામ ન યનન નજીને જેમ રેર બાર પે । યાય ॥ તેમ તેની
નર્ત ૩ ૫મી નચાથી નચરા તેનુ નામ વગેરે સામળવાની પણ ય
દાનાર રમય થતા નથી ૪ અવસ્થ પ્રગટે છે જ

જ્યા તીર્થ ક્રમતા બાર નિક્ષેપા ઉપર ભક્તિ રાખે છે
અને તેમની મૂર્તિ નજરે ઉપર દ્વય રસાવે છે તેઓને પૂજ્યાતુ
૬—તમારી મનના રમાણે તો તમારા મિત્ર આદિને સાક્ષાત જોતા
તેમ થતા જોઈએ પરંતુ તેમની મૂર્તિ તથા નામ વગેરે જોવા અને
નામળવાથી રમ ન થતા જોઈએ પરંતુ આવો બિલટો ક્રમ કોઈ પણ
સ્વામ્ય નરામા આવતા નથી

પ્રમાય દેવામા બાર કે—'યતુ અને મિત્ર ઉભયમા સમભાવ
નાખવા જે એ મિત્ર ગરદેવ ના વે જોઈએ ' પરંતુ આ કથન માત્ર
દેવા પરંતુ ૬

મગ મોટા પોગીશ્વરે પણ જ્યા સુધી ધાતીકર્મોના યોગ ન
કલ્યા દોષ ત્યા સુધી ગગદેવથી જી રક્ષા નથી તો સસારની
અનેક જગથના મોહમા રસી પડેલા ગૃહસ્થો રાગદ્વેષરહિત
સમભાનવાળી અવસ્થામા રહી ગકે એમ કહેવું કે માનવુ એ
વચના માત્ર છે

એક તથ્યી શ્રી તીથ પ્રદેવના ભાવનિક્ષેપા ઉપર રાગ રાખવાની
નાવ પ્રતી અને બીજી તરફ સમભાનમા ગદેવાની વાત કરવી એમા
પ્રયક્ષ મુદાવા છે બારનિક્ષેપા પર રાગ અને મતિ પર દ્વય એ
ગદેવ ગદિત રણાન લલણ ની મીને ગણાય ૪

એક નિક્ષેપા ઉપર દ્વય રાખવાથી બીજા નિક્ષેપા ઉપર
પણ દ્વેષ અત સિદ્ધ થઈ જાય છે અથાપના નિક્ષેપા ઉપર
દ્વેષ ધારણ કરીને બારનિક્ષેપા ઉપર રાગ હોનાર્થુ બતાવવું
એમા આત્મચરચના મિનાય બીજુ કાર્થ નથી

નિયમ તો એ છે કે—જે છત્ર પ્રત્યક્ષ વિદ્યમાન ન હોય તેના ઉપર શુદ્ધ ભાવ પેદા કરવા માટે તેની સ્થાપનાના મેવન સિવાય તેના જેવો અન્ય કોઈ સરળ ઉપાય છે નહિ વિના સ્થાપનાએ અવિદ્યમાન વસ્તુ પ્રત્યે શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ કરી શકાતો નથી

મારે નિક્ષેપા આ રીતે પરસ્પર મળધ ધગવનારા છે એક વિના ખીજ નિક્ષેપા ટકી રહતા જ નથી

સ્થાપનાનો નિગદ્ગર કરનારને પૂજવાનું કે—વર્તમાન સમયમાં જે નોટાનું ચત્ર છે તેની એક હજાર રૂપીયાની નોટ તમારી પામે દોય તેને તમે હજાર રૂપીયા માનો છો કે કાગળનો કટકો માનો છો ?

જો કહેવો કે—અમે તો તેને કાગળના કટકા તુલ્ય માનીએ છીએ તો તેને સાધારણ કાગળના કટકાની જેમ એકાદ પૈમામા કે મહત્તમા ખીજને આપી કેમ દેતા નથી ?

તેના ઉત્તરમાં કહેશે કે—એવો મૂર્ખ કોણ દોય કે હજાર રૂપીયાને એક પૈમામા કે મહત્તમા આપી દીએ ?

તો પછી જરા હૃદયમનુને ખોલી વિચારવું જોઈએ કે—જેમ એક હજાર રૂપીયાની ગેરદાજરીમાં તેટલી ગુમનું કામ એક નોટથી કાઢી શકાય છે તેમ શ્રી જિનેશ્વરદેવની અનુપસ્થિતિમાં તેમની મૂર્તિ દ્વારાએ આક્ષાત ભગવાનને પૂજવાનું ફળ અવશ્ય મેળવી શકાય

દ્રવ્ય નિક્ષેપો

જે વસ્તુ ભૂતકાળમાં કે લાનિધ્યકાળમાં અમુક કાર્યના કારણરૂપે નક્કી થઈ ચૂકી છે તે કારણભૂત વસ્તુના કાર્યનું આરોપણ કરવું તેનું નામ દ્રવ્ય નિક્ષેપો છે

જેમ મૃતક માધુમાં તથા કોઈ સાધુ યનાર દોય તેમાં વર્તમાન સમયે માધુપણ ન હોના જતા સાધુપણનો આરોપ કરી સાધુ કહેવામાં આવે છે તે દ્રવ્ય નિક્ષેપને આશ્રયને માધુપણ મળજવાનું છે

અને એ જ કારણે સાધુ યથા પહેલા સાધુ યનારને દ્રવ્ય સાધુ માનીને તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા માધુના મૃત કપેવરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈસાને ઉજાળતા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પણ તેના દર્શન કરવા માટે દોડાદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વહન નમસ્કાર કરનાનો પાઠ શ્રી જળ્મુદ્ધીપ પ્રશ્નિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને યથો ગણ્યા અને નહિ કે ભાવ નિક્ષેપાને યથો ગણ્યા કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળચાન ન થાય ત્યા સુધી ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી નયમદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શકેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી જળ્મુદ્ધીપ પ્રશ્નિમા નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

નમોત્યુગ મગવઓ તીત્યગરસ્સો આહગરસ્સ જાવ સંપાવિડ કામસ્સ વદામિન્હ મગવત તત્થગય હહગય પાસઠ મે મયવ તત્થગય દહગય તિરુહુ વદહ ણમસહ ॥

તથા તે જ સૂત્રમા કહ્યું છે કે—શકેદ્રે શ્રી હરિરણુગમેષી દેવની માન્દ્રત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિષેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને જણાવ્યો છે તે સાબળી મનમા હપિત યઈ—

કેટલાક દેવતા વહન કરવા સાર,

કેટલાક પૂજા કરવા સાર,

કેટલાક સત્કાર કરવા સાર

કેટલાક કૌટુક જોવા સાર,

કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે ઝકિતરામ નિમિત્તે,

કેટલાક શકેદ્રના વચનની ખાતર,

કેટલાક મિત્રોની પ્રેરણાથી,

કેટલાક દેરીઓના કહેવાથી,

કેટલાક પોતાનો આચાર સમજીને (જેમકે સમ્યક્ દષ્ટિ દેવોએ
શ્રી જિનેશ્વર દેવના જન્મ મહોત્સવમાં અવરય ભાગ
લેવો જોઈએ)

એ વગેરે કારણોને સ્વચિત્તમાં સ્થાપન કરી ઘણા દેવદેરીઓ શકેદ્રની
પાસે હાજર થયા

જે દ્ર પનિક્ષેપો અપૂર્ણનીક નિરર્થક હોત તો સૂત્રમાં 'સુખને
વાસ્તે તથા ભક્તિનિમિત્તે' ઇત્યાદિ શબ્દો વદનના અધિકારમાં
કદાપિ ન આવત

તથા શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના નિર્વાણ સમયે પપ્પુ શકેદ્રનું આસન
કપાયમાન થતા અવધિગાનથી ભગવાનનો નિર્વાણ સમય જાણી, શકેદ્રે
ભગવાનને વદન નમસ્કાર કર્યો અને સર્વ સામગ્રી સહિત શ્રી ગાળ્ટાપદ
(હિમાલય) તીર્થ પર જ્યાં ભગવાનનું શરીર હતું ત્યાં આની
ઉદ્ઘાસીનતાપૂર્વક અશ્રુવાળી આખો સમેત શ્રી તીર્થંકર દેવના શરીરને
ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ, મૃતકને યોગ્ય સર્વ વિધિ કરી ઇત્યાદિ વિગતના જે
પાઠો છે તેય દ્રવ્યનિક્ષેપાની પણ વદનીયતાને સિદ્ધ કરે છે

એ સિવાય બીજી રીતે પણ દ્રવ્ય નિક્ષેપો અને તેની પૂર્ણનીયતા
સિદ્ધ થાય છે

શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમાં તથા વર્તમાનકાળમાં આવશ્યક
ક્રિયા કરતી વખતે સાધુ આવક તમામ ચતુર્વિંશતિ રૂપન અથવા
લોગસ્સસૂત્રનો પાઠ બોલે છે શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમાં બીજા
ત્રેવીશ તીર્થંકરોના જીવ ચોરાશી લાખ જીવ યોનિમાં મટકતા હતા
તેથી તેમને તે વખતે કરેલો નમસ્કાર ભાવનિક્ષેપથી થયો
ગણી શકાય નહિ પરંતુ દ્રવ્યનિક્ષેપથી જ કર્યો ગણાય.

અને એ જ કારણે સાધુ થયા પહેલાં સાધુ થનારને દ્રવ્ય સાધુ માનીને તેની દીક્ષાનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા સાધુના મૃત કરેવરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈસાને ઉજાળતા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પશુ તેના દર્શન કરવા માટે દોડદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વહન નમસ્કાર કરવાગે પાઠ શ્રી જળ્પદ્વીપ પ્રશસ્તિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તે તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને થયો ગણાય અને નહિ કે બાવ નિક્ષેપાને થયો ગણાય કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળમાન ન થાય ત્યાં સુધી બાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શકેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી જળ્પદ્વીપ પ્રશસ્તિમા નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

નમોત્યુજ મગવઓ તોત્યગરસ્સો આદ્યગરસ્સ જાવ સંપાવિડ કામસ્સ
વદામિણ્હ મગવત તત્થગય રૂઢગય પાસત્ત મે મયમ તત્થગય દ્વઢગય તિરુદ્ધ
વદહ જમસદ્દ ॥

તથા તે જ સ્ત્રમા કહ્યું છે કે—શકેદ્રે શ્રી હરિરણુમમેપી દેવતી
માન્દત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ
મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિષેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને
જણાવ્યો છે તે સાબળા મનમા હવિત થઈ—

કેટલાક દેવતા વહન કરવા સાર,

કેટલાક પૂજા કરવા સાર,

કેટલાક સત્કાર કરવા સાર,

કેટલાક કૌતુક જોવા સાર

કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે મહિતરામ નિમિત્તે,

કેટલાક શકેદ્રના વચનની ખાતર,

કેટલાક મિત્રોની પ્રેરણાથી,

કેટલાક દેરીઓના કહેવાથી,

કેટલાક પોતાનો આચાર સમજીને (જેમકે સમ્યગ દષ્ટિ દેવોએ
શ્રી જિનેશ્વર દેવના જન્મ મહોત્સવમાં અનરય ભાગ
લેવો જોઈએ)

એ વગેરે કારણોને સચિત્તમાં સ્થાપન કરી ધણા દેવદેરીઓ શકેદ્રની
પાસે હાજર થયા

જે દ્રવ્યનિદેષો અપૂર્ણતાકે નિરર્થક હોત તો સૂત્રમાં “મુખ્યને
વાસ્તે તથા ભક્તિનિમિત્તે” ઈત્યાદિ શબ્દો વદનના અધિકારમાં
કદાપિ ન આવત

તથા શ્રી નમ્મદેવ સ્વામીના નિર્નાયુ સગયે પણ શકેદ્રનું આસન
કપાયમાન થતા અવધિગાનથી ભગવાનનો નિર્નાયુ સમય જાણી, શકેદ્રે
ભગવાનને વદન નમસ્કાર કર્યો અને સર્વ સામગ્રી સહિત શ્રી અષ્ટાંગ
(દિમાલય) તીર્થ પર જ્યાં ભગવાનનું શરીર હતું ત્યાં આવી
ઉઠાસીનતાપૂર્વક અશ્રુવાળી આખો સમેત શ્રી તીર્થ કર દેવના શરીરને
તથા પ્રદક્ષિણા દર્શ, મૃતકને યોગ્ય સર્વ વિધિ કરી ઈત્યાદિ વિગત ॥ જે
પાઠો છે તેય દ્રવ્યનિદેષમાંની પણ વદનીયતાને સિદ્ધ કરે છે

એ સિવાય બીજી રીતે પણ દ્રવ્ય નિદેષો અને તેની પૂર્ણીયતા
સિદ્ધ થાય છે

શ્રી નમ્મદેવ સ્વામીના વખતમાં તથા વર્તમાનકાળમાં આવસ્યક
ક્રિયા કરતી વખતે સાધુ શ્રાવક તમામ અતુર્વિશલિ સ્તવ આમવા
લોગસ્સમૂત્રનો પાઠ બોલે છે શ્રી નમ્મદેવ સ્વામી ॥ વખતમાં
ત્રેવીસ તીર્થ કરોના જીવ ચોરાલી લાખ જીવ યોનિમાં જાતા
તેથી તેમને તે વખતે કરેલો નમસ્કાર આવનિદેષ
ગણી શકાય નહિ પરંતુ દ્રવ્યનિદેષથી જ કર્યો ગણા

અને એ જ કારણે સાધુ યથા પહેલા સાધુ થનારને દ્રવ્ય સાધક માનીને તેની હિસાબો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવવામા આવે છે તથા સાધુના મૃત કબેરને દહન ક્રિયા વખતે પાલખીમા બેસાડી પૈમાને ઉપાળાયા ઠાઠમાઠથી લઈ જવામા આવે છે અને લોકો પણ તેના દર્શન કરવા માટે દોડદોડી કરે છે

શ્રી તીર્થંકરદેવોને જન્મ તથા નિર્વાણ સમયે વહન નમસ્કાર કરનારો પાઠ શ્રી જમ્બુદ્વીપ પ્રશસ્તિ આદિ શાસ્ત્રોમા છે તે તે નમસ્કાર શ્રી તીર્થંકરદેવના દ્રવ્ય નિક્ષેપાને થયો ગણાય અને નહિ કે ભાવ નિક્ષેપાને થયો ગણાય કારણ કે જ્યાં સુધી કેવળગાન ન થાય ત્યાં સુધી ભાવ નિક્ષેપો કહેવાય નહિ

ભગવાન શ્રી નાપમદેવ સ્વામીના જન્મ વખતે શકેદ્રે નમસ્કાર કર્યાનો ઉલ્લેખ શ્રી જમ્બુદ્વીપ પ્રશસ્તિમા નીચે મુજબ જણાવેલો છે—

નમોત્યુળ મગવઓ તોત્થગરસ્સો આહગરસ્સ જાવ સપાવિડ કામસ્સ વદામિણ્હ મગવત તરથગય દ્વિગય પાસઠ મે મયવ તત્થગણ્ણ દ્વિગય તિરુદ્ધ વદહ ણમસદ્ધ ॥

તથા તે જ સૂત્રમા કહ્યું છે કે—શકેદ્રે શ્રી હરિરણુમમેધી દેવની મારફત હિતને વાસ્તે અને સુખને વાસ્તે શ્રી તીર્થંકર દેવનો જન્મ મહોત્સવ કરવાને માટે પોતે જવા વિધેનો અભિપ્રાય દેવતાઓને જણાવ્યો છે તે સાંભળી મનમા હર્ષિત થઈ—

કેટલાક દેવતા વહન કરવા સાર,
કેટલાક પૂજા કરવા સાર,
કેટલાક સત્કાર કરવા સાર,
કેટલાક કૌતુક જોવા સાર
કેટલાક શ્રી જિનેશ્વરદેવના પ્રત્યે અકિતરાગ નિમિત્તે,
કેટલાક શકેદ્રના વચનની ખાતર,

વર્ણન કરાયેલું છે દ્રવ્યનિરૂપણના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓને જો નકામી માનવામાં આવે તો જૈન મતનો લોપ જ થાય છે.

જૈન સિદ્ધાંતને માન્ય રાખનાર આત્માઓએ દ્રવ્યાર્થિક ચાર નયોને માન આપી દ્રવ્યક્રિયાનો આદર કરવો યોગ્ય છે દ્રવ્યનિરૂપણના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓ પરિણામની ધારાને વધારનારી છે તેથી ભાવનો પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થયા વિના પણ વ્રત પચ્ચખ્ખાણુ આદિ કરાવવાની રીત જૈનશાસનમાં ચાલી રહી છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર, ઠાણાગ સૂત્ર, ભગવતી સૂત્ર તથા સૂત્રકૃતાગ સૂત્ર વગેરે સૂત્રોમાં દ્રવ્યનિરૂપણની સિદ્ધિ કરેલી અને દ્રવ્ય વિના ભાવ કદાપિ ન સહાયે એમ સપ્રમાણુ સાબિત કરી આપ્યું છે.

ભગવાનની ભાવ અવસ્થા અતીન્દ્રિય હોઈ ઇન્દ્રિયો અને મનને અગોચર છે. તેને ઇન્દ્રિય અને માનસગોચર કરવા માટે તેમના નામ, આકાર અને દ્રવ્યની ભક્તિ છોડીને કેવળ ભાવની ભક્તિ કરવી કે થવી એ અસંભવિત છે

ભાવનિરૂપણ

જે જે નામવાળી વસ્તુમાં જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, તે તે ક્રિયાઓમાં તે તે વસ્તુઓ વર્તે તે ભાવનિરૂપણ છે.

જેમકે—ઉપયોગ સહિત આવશ્યક ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરી રહેલ સાધુ, એ ભાવ નિરૂપણે આવશ્યક ગણાય છે હરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ આ રીતે ચારે નિરૂપણથી જણી શકાય છે તેમાંથી એક પણ નિરૂપણ જો ન માનવામાં આવે તો તે વસ્તુપણે ટકતી જ નથી

જે વસ્તુને જેવા ભાવથી માનવામાં આવે છે, તેના ચારે નિરૂપણ તેના ભાવને જ પ્રગટ કરે છે. શત્રુભાવવાળી વસ્તુના ચારે નિરૂપણ શત્રુભાવને પ્રગટ કરે છે અને મિત્રભાવવાળી વસ્તુના ચારે

સ્વમાનકાળમા તે તેઓમાના એકેય ભાવનિષ્ણેપે નથી કાણુકે
તથા મિદ્ધમનિમા ગેરલા છે તેથી ભાવનિષ્ણેપે અરિદ્ધત તરીકે નહિ
જાય મિદ્ધ તરીકે વિરાજમાન છે

ન એક માત્ર નિષ્ણપને માની બીજા નામ, સ્થાપના અને
પ્રતિષ્ઠાને માનવાના ન હોત તેા લોગસ્સ દ્વારાએ કોને નમસ્કાર
થાય ? લોગસ્મની અદ્વ પ્રગટપણે અરિદ્ધતે કિત્તિદ્વસ્સ અને સ્વીસવિ
સ્વસ્સ માને ચોરીમ તીર્થ કરોને યાદ કર્યા છે તીર્થ કરતુ એ
સ્વમન્યુ જ્ઞાન નિષ્ણેપે છે જ નહિ કિતુ નામ તથા દ્રવ્યનિષ્ણેપે જ
માનવાનુ છે

જેઓ એ બે નિષ્ણેપાને માનવા તૈયાર નથી, તેઓના
મતે લોગસ્સને માનવાનુ રહ્યું નથી, અને લોગસ્સને નહિ
માનવાથી આજ્ઞાસ્રગનેા મહાદોષ કપાળે ચોંટ્યા વિના પણ
રહે નહિ

જળી નાધુ નાધીના પ્રતિક્રમણ મૂલમા પણ કહ્યુ છે કે—

નમો ચઙ્ગવીસાણ તીર્થમરાણ ઉસમાઈ મહાવીરવજ્રવસાળાળ

અર્થ—શ્રી નકપભદ્રેવ સ્વામીથી શ્રી મહાવીર સ્વામી પર્યંત
ચારીગેય તીર્થ કરોને નમસ્કાર થાઓ

આમા પણ તે નામના તીર્થ કરે ભાવનિષ્ણેપે વર્તમાનમાં કોઈ
નથી, કિતુ દ્રવ્યનિષ્ણેપે છે દ્રવ્યનિષ્ણેપ નહિ માનનારને પ્રતિક્રમણ
જ્ઞાન યત્ન પણ માનવાનુ રહેતુ નથી અને એથી પણ આજ્ઞાસ્રગનેા
મહાદોષ લાગે છે

ભાવનિષ્ણપનેા વિષય અમૃત હોવાથી, અતિસય યાનીઓ સિવાય
બીજા કોઈથી પણ સાક્ષાત્ જાણી કે સમજી શકાનેા નથી
એ કારણે શ્રી જૈન સિદ્ધાન્તમા મધ્યણી ક્રિયાઓનુ નેગમ, સમ્રહ,
પરદા અને નજીસત એ ચાર દ્રવ્યપ્રધાન નયોની મુખ્યતાથી જ

વર્ણન કરાયેલું છે દ્રવ્યનિર્લેપના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓને જો નકામી માનવામાં આવે તો જોન મતનો લોપ જ થાય છે.

જોન સિદ્ધાંતને માન્ય રાખનાર આત્માઓએ દ્રવ્યાર્થિક ચાર ન્યોને માન આપી દ્રવ્યક્રિયાનો આદર કરવો યોગ્ય છે દ્રવ્યનિર્લેપના પ્રાધાન્યવાળી ક્રિયાઓ પરિણામની ધારાને વધારનારી છે તેથી ભાવનો પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થયા વિના પણ વ્રત પચ્ચખ્ખાણુ આદિ કરાવવાની રીત જોનશાસનમાં ચાલી રહી છે

શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્ર, ઠાણાંગ સૂત્ર, ભગવતી સૂત્ર તથા સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર વગેરે સૂત્રોમાં દ્રવ્યનિર્લેપની સિદ્ધિ કરેલી અને દ્રવ્ય વિના ભાવ કદાપિ ન સભવે એમ સપ્રમાણુ સાબિત કરી આપ્યું છે.

ભગવાનની ભાવ અવસ્થા અતીન્દ્રિય હોઈ ઇન્દ્રિયો અને માને અગોચર છે તેને ઇન્દ્રિય અને માનસગોચર કહ્યા માટે તેમના નામ, આકાર અને દ્રવ્યની ભક્તિ છોડીને કેવળ ભાવની ભક્તિ કરવી કે થવી એ અસંભવિત છે

ભાવનિર્લેપો

જે જે નામવાળી વસ્તુમાં જે જે ક્રિયાઓ થાય છે, તે તે ક્રિયાઓમાં તે તે વસ્તુઓ વર્તે તે ભાવનિર્લેપો છે.

જેમકે—ઉપયોગ સહિત આવશ્યક ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરી રહેનાર સાધુ, એ ભાવ નિર્લેપે આવશ્યક ગણાય છે હરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ આ રીતે ચારે નિર્લેપથી જણી શકાય છે તેમાંથી એક પણ નિર્લેપો જો ન માનવામાં આવે તો તે વસ્તુપણે ઠકતી જ નથી

જે વસ્તુને જેવા ભાવથી માનવામાં આવે છે, તેના ચારે નિર્લેપો તેવા ભાવને જ પ્રગટ કરે છે. શુભાવવાળી વસ્તુના ચારે નિર્લેપો શુભાવને પ્રગટ કરે છે અને મિત્રાવવાળી વસ્તુના ચારે

નિષ્પા મૈત્રાભાવને ઉત્પન્ન કરે છે કલ્યાણકારી વસ્તુના ચારે નિષ્કેપા
સ્વાણુમાનને પેદા કરે છે અને અકલ્યાણકારી વસ્તુના ચારે નિષ્કેપા
અપ્સ્વાણુમાનને પેદા કરે છે

હેય, જોય, ઉપદેયના

નિષ્કેપાની સમજ.

આ નમારમા મામા ય રીને તમામ વસ્તુઓ હેય, જોય અને
ઉપદેય એ ત્રણ બેઠાથી કોઈ ને કોઈ એક બેઠી હોય છે દાખલા
તરીકે—જ્ઞાનમ

હેય વસ્તુના નિષ્કેપા

માધુઓને ઓઓના સાક્ષાત મમનો નિષેધ કરવામા આવ્યો છે,
માક્ષાત સગ એ હેય છે તેથી ઓઓના નામ, આકાર અને દ્રવ્યનો
પણ નિષેધ થઈ જાય છે

માધુ પુરુષોને ઓઓનો ભાવ નિષ્કેપો જેમ વળ્યું છે તેમ—
નામ નિષ્કેપાથી ઓકથાનો પણ નિષેધ છે સ્થાપના નિષ્કેપાથી
ઓતી ચીનરેલી મૂર્તિને જેવાનો પણ નિષેધ છે તથા દ્રવ્ય નિષ્કેપાથી
ઓતી પૂનાર પાણ અવસ્થા તથા મૃત અવસ્થા આત્મા સધને
પણ નિષેધો છે એ રીતે હેય રૂપ વસ્તુના ચારે નિષ્કેપા
હેયરૂપ બને .

માત્ર ભાવ નિષ્કેપો માનનારાઓ ઓના ભાવ નિષ્કેપાને વળું,
થુ ખાજીના ત્રણે નિષ્કેપાનો આદર કરી શકશે ? કદી જ નહિ,

જોય વસ્તુના નિષ્કેપો

એ રીતે જોય વસ્તુનો ભાવ નિષ્કેપો જેમ જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા
નિમિત્ત બની શકે છે તેમ ચારે નિષ્કેપા જ્ઞાનપ્રાપ્તિમા નિમિત્ત
બની શકે છે.

જાબુદ્દીપ, ભરતક્ષેત્ર, મેરુપર્વત, હાથી, ઘોડા ઇત્યાદિ મેયવસ્તુઓ તેઓને જન્મ માક્ષાત જેવાથી બોધ થાય છે તેમ તેના નામ, કાર આદિ જોરા સાબળવાથી પણ તે વસ્તુઓનો બોધ થાય છે

પાદેય વસ્તુના નિક્ષેપા

દેવ અને ગ્રેયની જન્મ ઉપાદેય વસ્તુ પણ ચારે ય નિક્ષેપાવી પાદેય બને છે.

શ્રી તીર્થંકર દેવ જગતમા પરમ ઉપાદેય દોવાવી તેમના ચારે નિક્ષેપા પણ પરમ ઉપાદેય બને છે સમવસગ્ધુમા મિરાજેલ માક્ષાત શ્રી તીર્થંકરદેવ ભાવનિક્ષેપે પૂજનીક છે માટે ‘મહાવીર’ ઇત્યાદિ મના નામને પણ શોકો પૂજે છે વૈરાગ્ય મુદ્રાએ યુક્ત, ધ્યાનારૂઢ મનસ્થામા રહેલી તેમની પ્રતિમાને પણ સ્થાપના નિક્ષેપવી શોકો પૂજે છે તથા દ્રવ્યનિક્ષેપે તેમના જન્મ તથા નિર્વાણ અવસ્થાને પણ ઇશ્વારિક દેવો બહિતભાવને નમે છે, પૂજે છે અને તેનો મત્કાર વિગેરે કરે છે

એવી જગદુ—અન્ય દેવોનો ભાવનિક્ષેપો ત્યાજ્ય હોવાથી, તેઓના બાકીના ત્રણ નિક્ષેપા પણ સમ્યક્દષ્ટિ આત્માઓને છોડના લાયક બને છે.

એ જ કારણે આનંદ આદિક દશ શ્રાવકોએ હરિહર આદિ અન્ય દેવોને વહન નમસ્કાર નહિ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી તે વખતે હરિ, હર આદિ દેવો ભાવનિક્ષેપે વિધમાન નહિ હતા માત્ર તેમની મૂર્તિઓ હતી તેથી આનંદ આદિક શ્રાવકોની નહિ નમવાની પ્રતિજ્ઞા સ્થાપનાનિક્ષેપે તેઓની મૂર્તિને ઉઢેલીને હતી, એ આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે

એ જ રીતે હરિહર આદિ દેવોની મૂર્તિઓને નહિ નમનાનો નિયમ એ શ્રી જિનમૂર્તિને નમસ્કાર કરવાના વિધાનને પણ સ્વત મિદ્ધ કમી આપે

જેમ કોઈએ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરવાનો નિયમ અગીકાર કર્યો તેની તેની વિપક્ષ ભોજન કરવાની વાત આપોઆપ સિદ્ધ થઈ જાય છે તે જ રીતે ઉપરની વાત સમજી લેવી

એ મુજબ ચારે નિક્ષેપાનો પરસ્પરનો સબધ સમજી લેવાનો છે તેમા વિશેષ એટલું છે કે—જેનો ભાવ નિક્ષેપો શુદ્ધ અને વહનીય છે તેના જ બાકીના નિક્ષેપો વહનીય અને પૂજનીય છે. બીજાના નહિ

શિક્ષા

કોઈ એમ પ્રશ્ન કરે કે—મરેલા બળદને જોઈને કોઈ પ્રતિમોધ પામે તેથી તું તે પૂજવા યોગ્ય બની જાય છે ?

સમાધાન

તો તેનો ઉત્તર સ્પષ્ટતયા મળી રહે છે કે—શાસ્ત્રકારો, જેનો નાનનિક્ષેપો વહન પૂજન કરવા લાયક છે, તેના જ બાકીના તથા નિક્ષેપો પૂજવા માટે ફરમાવે છે

માક્ષાત બળદને કોઈએ પૂજવા લાયક માન્યો નથી તેથી તેના નામ આદિક પણ પૂજનીય ઠરતા નથી

રાત્રિ કરકડું વગેરે પ્રત્યેક લુપ્ત મહર્ષિઓ મરેલા બળદને જોઈને પ્રતિમોધ પામ્યા હતા પણ ભાવબળદ વહનીય નહિ હોવાથી તેમના પ્રતિમોધમા કારણભૂત બળદના નામ આદિક વહના કરવા લાયક ગણાયા નથી

ચારે નિક્ષેપો વહનીય છે તે માટે

સૂત્રનો દાખલો

શ્રી ઉપાસક દશાશ સૂત્રમા આનંદ આવકે અન્ય તીર્થીકાને નહિ વાદવાની જે પ્રતિજ્ઞા લીધી છે, તેથી જ જેનો ભાવ નિક્ષેપો વહનીય છે, તેના ચારે નિક્ષેપો વહનીય ઠરે છે અને

તેના ભાવ નિક્ષેપો વદનીય નથી તેના આરે નિક્ષેપો વદનીય નથી એ સિદ્ધ થાય છે.

શ્રી આનંદ શ્રાવકની પ્રતિજ્ઞાનો પાઠ નીચે પ્રમાણે છે—

જો સ્વલ્પ મે મતે કણ્ઠ અઙ્ગપ્પમિદ્ધણ અનરુત્થિયા વા અ નરુત્થિય દેવપાણિ વા અન્નરુત્થિય પદિગ્ગરિયાહ અરિહત્ત ચેશ્યાદ વા વદિત્તણ વા નમસિત્તણ

અર્થ—હે ભગવન્ ! મારે આજની અન્ય તીર્થોં, અન્ય તીર્થોંના દેવ (હરિ હર આદિ) તથા અન્ય તીર્થોંકોએ પ્રહણુ કરેલા અરિહતના થિયો (જિન પ્રતિમાઓ)ને વદન નમસ્કાર કર્યા કર્યે નહિ

અહીં અન્ય તીર્થોંકોના દેવ ગુરુનો નિષેધ થતા જૈન ધર્મના દેવ ગુરુ સ્વમય વદનીય કરે છે કારણ કે—

કોઈ કુતર્ક કરે તો તેને પૂછનાર કે—આનંદ આનંદ અન્ય દેવને આરે નિક્ષેપે વદના ત્યાગી કે માત્ર જ્ઞાન નિક્ષેપે !

જો કહેશે કે—અન્ય દેવના આરે નિક્ષેપાનો નિષેધ કયો છે

તો તેવી સ્વત સિદ્ધ થયું કે અરિહતના આરે નિક્ષેપો શ્રાવકને વદનીય છે.

જો અન્ય દેવના જ્ઞાન નિક્ષેપાને જ નિષેધ કરવાનું કહેશે તો તે દેવના ખાકીના ત્રણ નિક્ષેપો એટલે અન્ય દેવના મૂર્તિ નામ વગેરે આનંદ આનંદને વદનીય રહેશે અને તેમ કરાવી પ્રત્યક્ષી શ્રાવકને દ્વણુ લાગે જ

તથા અન્ય દેવ, હરિહર આદિ મર્ધ આનંદ શ્રાવકના વખતની સાક્ષાત વિધમાન હતા નહિ પણ તેમની મૂર્તિઓ હતી તો જતાવો કે આણુ- શ્રાવકે કોનો નિષેધ કયો ?

જો કહેશે કે—અન્ય દેવની મૂર્તિને

તો પછી અરહિત મૂર્તિ સ્વત મિદ્ધ થઈ.

આ પાઠમાં ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ “માધુ” કરીને કેટલાક લોકો ક્ષત્રિય ભાવણુ કરે છે, તેમને પૂજનાતુ કે—સાધુને અન્ય તીર્થો ગ્રહણુ શી રીતે કરે ?

જે જૈન સાધુને અન્ય દર્શનીએ ગ્રહણુ કર્યો એટલે તેને ગુરુ કરીને માન્યો તો પછી તે સાધુ અન્ય દર્શની ધર્મ ગયો પછી તે જૈન સાધુ કોઈ પ્રકારે ન ગણાય જેમ શુકદેવ સન્યાસીએ યાવચ્ચાપુત્ર પાસે દીક્ષા લીધી તેથી તે જૈન સાધુ કહેવાયા પણ જૈન પરિગ્રહિત સન્યાસી કહેવાયા નહિ તેમ માધુ પણ અન્યતીર્થો—પરિગ્રહિત ન કહેવાય

માટે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ શાધુ કરવો એ સર્વથા વિરુદ્ધ છે.

તર્ક શિક્ષા—ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ પ્રતિમા કરે તો તે પાઠમાં આનંદ શ્રાવકે કહ્યું છે કે—અન્ય તીર્થોકને અન્ય તીર્થોકોના દેવને તથા અન્ય તીર્થોકોએ ગ્રહણુ કરેલ જિનપ્રતિમાને વાદુ નહિ, બોલાવુ નહિ, દાન દઈ નહિ ઇત્યાદિ તો પ્રતિમા સાથે બોલવાનું, દાન દેવાનું કેમ સમજે ?

સમાધાન—સૂત્રનો ગંભીર અર્થ ગુરુગમ વગર સમજના આવવો મુશ્કેલ છે સૂત્રની શૈલી એવી છે કે—શબ્દનો જેની જેની સાથે સંબંધ સમજે તેની સાથે જોડીને તેનો અર્થ કરવો, નહિ તો અનર્થ ધર્મ ગય

તેથી બોલવાનો તથા વન દેનાનો નિષેધ અન્ય દર્શની ગુરુ આશ્રયી બાણવો અને વાદવાનો નિષેધ પ્રતિમા આશ્રયી સમજવો.

અથવા ત્રણે પાઠની અપેક્ષા સાથે લેશો તો તમારા કરેલા અર્થ પ્રમાણે આનંદ શ્રાવકનું કહેવું મળશે નહિ કારણુ કે—દરિદર આદિ અન્ય દેવ કોઈ સાક્ષાત વિદ્યમાન તે વખતે હતા નહિ પણ તેમની મૂર્તિઓ હતી તેમની માથે બોતવાનો તથા દાન દેવાનો અર્થ તમારા દિસામે શી રીતે બેસશે ?

—જેમકના પ્રતિમા પૂજન પુસ્તકમાંથી આમાર ઉદ્ધૃત

પ્રકરણ ચોવીશમું

સ્થાપનાની ઉપાસના

લેખક—પ. મુનિશ્રી ભદ્રકરનિબંધી

*

જૈનો અસરીરી મિદ્ધોને પૂજે છે તો પણ એ અસરીરી મિદ્ધા-
વસ્થાને પ્રાપ્ત કરવા માટે તે આત્માઓએ જે કાર્ધ પ્રયોગો આચર્યા
હોય છે તે આકાર અને સરરીરી અવસ્થામાં જ આચરેલા છે તેની તે
અવસ્થાની પૂજનીયતા પણ જૈનોને અવસ્ય માનનીય છે

જૈનો સાકાર અને નિગકાર ઉભય અવસ્થાવાળા પરમેશ્વરને
માને છે આકાર પરમેશ્વરને વીતરાગ અને સર્વંશ માનવા માથે શાસ્ત્ર
અને તરવોના ઉપદેશક પણ માને છે તેવી તેઓને નિગકાર અને
આકાર પરમેશ્વરની તે તે અવસ્થાઓ નદનીય, નમનીય અને પૂજનીય
હોય તેમાં કશું જ આશ્ચર્ય નથી

વીતરાગ સર્વંશ અને તરવોપદેશક પરમેશ્વરની પૂજનીયતા આદિ
રીકારવામાં કોર્તિપણ મળજનને લેતા પણ દુગ્ધત દોર્ધ શકે નહિ
શુણુ બહુમાન અને કૃતજ્ઞતા આદિ શુણોની કિંમત સમજનારાઓ તો
તેવા સર્વંશ ઉપકારી અને સર્વોચ્ચ શુણોથી ભરેલા મહા પુરુષોની
મેવા, પૂજા, આદર, ભક્તિ, વદન, સ્તુતિ આદિ થાય તેટલા ઓળા
એવી જ માન્યતા વાળા હોય

એ મેવા પૂજારી તે મહાપુરુષોને કોર્તિ પણ જ્ઞાનનો ઉપકાર નહિ
યતો હોવા છતાં તેમાં તત્લીન રહેનાર આત્મા પોતાના શુભ પશ્ચિમામવી
કર્મ નિર્જર આદિ ઉત્તમ ફળોને પામ્યા સિવાય રહેતો નથી શ્રી
જિનશામનમાં પૂજાનું ફળ પામવા માટે પૂજ્યની પ્રવ્રત્તાને બે લે
પૂજકની શુભ ભાવના જ કારણભૂત મનાએલી છે

પૂજ્યની ભાવ અવસ્થાનું પૂજન પણ પૂજકના શુભ બહુમાન તથા

હોય જ છે. સ્થાપના માટે પણ તેમ હોઈ શકે પણ ભાવ અનસ્થાની ભક્તિ કરનારા જેમ કેટલાક ખોટા હોય છે તેથી ખરા જ તેવા હોય છે એમ કોઈથી કહી શકાય તેમ નથી, તેમ સ્થાપનાની ભક્તિ કરનારામાં પણ ખોટા હોય છે તેથી સર્વ કોઈ તેવા જ હોય છે તેમ કહી શકાય નહિ.

એ રીતે આરાધ્યની અવિદ્યમાનતામા આદરના પરિણામ યનામા સ્થિત અને સુદૃઢ ભક્તિની જરૂર છે. ભક્તિની એ સ્થિરતા અને સુદૃઢતા આરાધકને અત્યંત શુભ ફળ આપનારી થાય એમા લેશ માત્ર નિવાદને સ્થાન દોષ શકે નહિ.

વિક્રમની મોળમી સદી ભારતરખને માટે મહા દુઃખ અને બચકર ક્ષત્ર સમાન નીચડી અનાય સંસ્કૃતિની દોષિત અસર અનેક વ્યક્તિ પર પડી ચૂકી હતી અનેક અજ્ઞાન વ્યક્તિઓએ અનાય સંસ્કૃતિનું અધ અનુકરણ કરીને કાર્ષપણુ સમજ્યા કે વિચાર્યા વિના જ આય મંદિર અને મૂર્તિઓ તરફ ક્રૂ દષ્ટિથી જોવું શરૂ કર્યું હતું.

સ્વેતાખર જૈનોમા લોકાશાહ, ઝિખર જૈનોમા તારણુ સનામી, શિખોમાં શુદ્ધ નાનક, જુહાઓમા કળીંગ, વૈષ્ણવોમા રામચંદ્ર અને અંજોનોમાં માદીન દ્યુધર વિગેરે વ્યક્તિઓએ કાર્ષપણુ સમજ્યા અને વિચાર્યા વિના જ, સંસ્કૃતિના આધાર સ્તબરૂપ મંદિર અને મૂર્તિઓની નિરૂદ્ધ ધોષણાઓ શરૂ કરી દીધી હતી.

“ઈશ્વરની ઉપાસના માટે આ જડ પદાર્થોની કાર્ષપણુ આવશ્યકતા નથી” — એમ જાહેર કરીને મૂર્તિઓ દ્વારાએ પોતાના ઈષ્ટ દેવોની ઉપાસના કરનારાઓને તેઓએ આત્મ ક'યાણુના માર્ગથી હોડાવી દીધા હતા.

પણુ સ્વેતાખર જૈનોને તો લોકાશાહ સાથે સખધ છે લોકાશાહના જીવન માટે ભિન્ન ભિન્ન લોખકોના ભિન્ન ભિન્ન ઉદ્દેશો મળેલા છે. પરંતુ લોકાશાહનું

કૃત્યપણા આદિના આધારે જ ફળને આપવવાળું છે તો પછી એ જ ગુણ બહુમાન અને કૃત્યતાના અધ્યવસાયથી જ તથા આત્મ નિર્મળતા સાધનાના ઉત્તમ પરિણામથી મૂર્તિ દ્વારા પૂજ્યનું વદન ઉપાસના ઇત્યાદિ થાય તો તે કર્મનિર્ગરા આદિ ઉત્તમ ફળોને કેમ ન આપે ? અવશ્ય આપે

ભાવ અવસ્થાની આરાધના પણ જો આરાધકના શુભ પરિણામને આધારે જ ફળપત્તી છે તો પછી મૂર્તિ અથવા સ્થાપના દ્વારાએ થતી આરાધનામાં આરાધકના શુભ અધ્યવસાય રહેલા જ છે. એ અધ્યવસાયો શુભ નથી કિંતુ મલિન છે એમ કોણ કહી શકશે ?

ભાવ અવસ્થાની આરાધના આરાધ્યના વિષમભાન કાળમાં કરવાની હોય છે તે વખતે આરાધ્યની ઉત્તમતા અને ઉપકારીતા આદિને સાક્ષાત્ દેખવાથી ભક્તિ જાગવી સહેલ છે, ત્યારે આરાધ્યની સ્થાપના દ્વારાએ ભક્તિ, આરાધ્યના અવિષમભાન કાળમાં કરવાની હોય છે અને તે, તો જ બની શકે કે જો આરાધ્યની ઉત્તમતા અને ભક્તિપાત્રતા, ઉપદેશ, શાસ્ત્ર અને પરપરા આદિ વડે હૃદયમાં જરાબર ડમેલ હોય

ઉપકારીની હયાતિમાં ઉપકારીના ઉપકારનું સ્મરણ ઇત્યાદિ કરતાં, ઉપકારીની ખિનહયાતિમાં ઉપકારીના ઉપકારોનું સ્મરણ ઇત્યાદિ કરનાર, ઉપકારી પ્રત્યે એછા આદરવાળો છે એમ કહી શકાય નહિ

■ હૃદયમાં ભક્તિભાવ વિના પણ બાહ્યથી સ્થાપનાની ભક્તિ કરનારા ઘણા દેખાય છે—“એવો તર્ક કરનારે સમજીડ જોઈએ કે—‘એ સ્થિતિ જેમ સ્થાપના માટે હોય છે તેમ ભાવ અવસ્થાની ભક્તિ માટે પણ હોય જ છે”

ભાવ અવસ્થાની ભક્તિ કરનારા બંધા અતરંગ અને સાચા ભાવથી જ કરે છે એમ નથી. કિંતુ, દેખાદેખીથી, લોભ, લાલચ, માયા કે બીજી પણ કંઈ જુદીથી કરનારા પણ

અને પ્રચારક બન્યા છે લોકાગચ્છીય આચાર્યોએ મંદિર અને મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે, નથા પોતાના ઉપાશ્રયમાં પણ પ્રતિભાઓ સ્થાપન કરીને મૂર્તિઓની ઉપાસના કરી છે, લોકાગચ્છનો એક પણ ઉપાશ્રય એવો ન હતો કે જ્યાં શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિ ન હોય.

પરંતુ વિક્રમની ૧૮મી શદીમા યતિ ધર્મસિંહ અને લવણ ઋષિએ—એ જે એ લોકાગચ્છથી અલગ થઈને ફરીથી મૂર્તિ સામે બળવો ઉઠાવ્યો, લોકાગચ્છના શ્રી પૂજ્યોએ તે બંનેને ગચ્છ બહાર પણ કરી દીધા, પરંતુ તે બંનેએ પ્રચારવા માંડેલો મત ચાલ્યો.

તે બંનેએ ફેલાવેલા નવા મતને “દુલક મત”નું ઉપનામ મળ્યું એ સપ્રદાયતુ બીજું નામ “સાધુમાર્ગ” બધરા “સ્થાનકવાસી” પણ છે

આ દુલીયા (સ્થાનકવાસી) અને લોકેશાહના અનુયાયીઓમાં ક્રિયા અને શ્રદ્ધામા દિનરાત જેવું અતર છે, સ્થાનકવાસીઓ લવણ ઋષિના તથા ધર્મસિંહજી મુનિના અનુયાયી છે.

મૂર્તિપૂજના નિરોધીઓ પણ મૂર્તિપૂજને
માને છે તેના દાખલા
સુસલમાનો

મૂર્તિપૂજના સૌથી પ્રથમ વિરોધી મહમ્મદ છે

એક મુસ્લીમ પોતાના કબ્રની મૂર્તિને સીધી રીતે નાનસાનો ઇન્કાર કરે છે તો પણ એક નાની સી મૂર્તિ અને તેના અન્યવેળી બકિતને બદલે તેના ગળામાં આપી મસ્જદ, મસ્જદનો સમસ્ત આકાર

સન્માન, તેનો આદર અને તેની ભક્તિ કરનારના પાપ નાશ કેમ ન પામે ?

વળી શુ પરમેશ્વર હરેક સ્થાને નથી ? કે જ્યાં મક્કા મદિના જવું પડે છે ? માટે કહો કે—મનને સ્થિર કરવા માટે મૂર્તિ સ્વરૂપે કે અન્ય સ્વરૂપે સ્થાપનાને માનનાની આનંદપ્રજ્વળતા પડે જ છે

વળી મુસ્લીમો તાબૂત ખનાવે છે તે પણ સ્થાપના જ છે તેને લોખાનનો ધુપ અને પુષ્પના દ્વાર વગેરે ચડાવી પૂજી રીતે આદર આપે છે

હુકુમારે શુભ નિવસ જાણી મસ્જીદમાં તથા ઈદિના દિવસે મોટી મસ્જીદમાં જઈને નિમાજ પઢે છે તે મસ્જીદો પણ સ્થાપના જ છે તુરાને શરીફો ખુદાના વચનો મમજી માથે ચડાવે છે તે પણ સ્થાપના જ છે

ગ્રીકોમાં વગેરેની દરગાહોની યાત્રાઓ કરે છે અને ત્યાં ગ્લેસી કબરો પર ફૂલહાર, મેવા, મિઠાઈ વગેરે ચડાવી વદન પૂજન આદિ કરે છે તો તે પણ સ્થાપના સન્માન નથી તો ખ્રીષ્ટ શુ છે ? મક્કા મદિના તથા મસ્જીદો વગેરેના ફકીરોની હાજીઓ પડાવીને પોતાની પાસે રાખે છે તે પણ સ્થાપના જ છે

એ રીતે ધણા પ્રકારે મુસનમાનો પણ પોતે માનેલ પૂજ્ય વસ્તુઓની મૂર્તિ-આકારને એકસરખું માન આપે છે

ખ્રીસ્તીઓ

ખ્રીસ્તીઓમાં રોમન કેથોલીકો ઇસુની મૂર્તિને માને છે ગ્રોટેસ્કટો ઇસુની યાદગીરી અને તેના પરની શ્રદ્ધા કાયમ રકાવના માટે ઇસુને અપાયેલી શૂળીનું નિશાન જે ક્રોસ (+) તેને હમેશા પોતાની પાસે રાખે છે યાનની સ્થાપના રૂપ બાઇબલનો આદર કરે છે પોતાના પૂજ્ય પાદરીઓની હાજીઓ પાસે રાખે છે તથા તેમના બાવલા, પૂતળા તથા કબરોને બગબગ માન આપે છે

રાખનામા આવે છે જો તેના સસાર રિચત પુરુષની પણ તસવીર રૂપે રહેલી મૂર્તિના દર્શનથી સ્નાય સાધી શકાય એમ માનો છો તો સર્વ સર્વ શક્તિમાન અને શુરુના પણ શુરુ એના પરમેશ્વરની મૂર્તિના દર્શન વગેરેથી સ્વ-ઈષ્ટ ન સાધી શકાય એમ કેમ માની શકાય ?

વળી આય સમાજો પણ અગ્નિને પૂજે છે, તેમા ઘી વગેરે નાખી હોમ કરે છે તો તે અગ્નિ શુ જડ નથી ? વળી સૂર્યની સામે જભા રહી ઈશ્વર પ્રાર્થના કરે છે તો તે સૂર્ય વગેરે જડ નથી ? છે તો તે પરમેશ્વરની મૂર્તિથી દૂર કેમ ભાગે છે ?

સ્થાનકવાસીઓ

સ્થાનકવાસી વર્ગ પોતાના પૂજ્યોની સમાધિ, પાકુડા, મૂર્તિ, ચિત્ર, ફાટાઓ બનાવીને ઉપાસના કરે છે દર્શન માટે દૂર દૂરથી આવે છે અને દર્શન આદિ કરી પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે

એ રીતે દરેક પથના અનુયાયીઓ પોતપોતાને પૂજનીય વસ્તુના આકારને કોઇને કોઇ રીતે પૂજે જ છે તેથી મૂર્તિ આખાળ પડિત સર્વ કોઇને માન્ય છે છતાં 'અમે નથી માનતા' એમ જોઓ કહે છે તેઓ ખરેખર માતા મે વાળ્યાની જેમ અસત્ પ્રલાપ કરનારા છે

—વેખકના પ્રતિમા પૂજન પુસ્તકમાંથી સંકલિત

જેમકે—ધનનાન બનવાની ઈચ્છાવાળાના દેવ કુમેર યર્થ શકે છે એ વીતરાગી શાત મુદ્રાવાળા દેવ નવી પિતૃમકિતિની ઈચ્છાવાળાના દેવ કુમાર, રામ કે રાવણ યર્થ શકે છે પણ વીતરાગી દેવ નહિ અને એની જ રીતે બીજી બીજી ઈચ્છાવાળાઓનું પણ સમજી વેતુ

અહીં આપણે તો શાંતિપથ-મોક્ષમાર્ગની વાત કરીએ છીએ. એટલે કેવળ શાંતિની પ્રાપ્તિની ઈચ્છા માટે જ દેવની ગોધ કરવાની છે અથવા તો દેવની પરીક્ષા કરવાની છે શાંતિના દેવ તો વીતરાગી શાંત રસપૂર્ણ જ હોય. બીજા નહિ કારણકે અભિપ્રાયથી વિપરીત ગમે તેને આદર્શ બનાવીને તેની ઉપાસના કરનાર આવે તો અભિપ્રાયની પૂર્તિ થતી અમભવ છે

અભિપ્રાયશૂન્ય ઉપાસનામા બને એ નિયમ લાગુ ન થાય પણ અહીં તો માત્રી પૂજા કે ઉપાસનાની વાત કરીએ છીએ ત્યાં અભિપ્રાય સાપેક્ષ હોવાથી એ નિયમ અવશ્ય લાગુ પડે છે

પૂજા શુ ?

બીજે પ્રશ્ન છે—પૂજા શુ ? શાંતિના અભિપ્રાયને નૂર્તિને માટે—

(૧) શાંતિમા તત્વિન કોઈવ્યક્તિ વિશેષને નગર મામે રાખીને અથવા

(૨) એ જ વ્યક્તિનું કોઈ ચિત્ર આપો સામે રાખીને અથવા

(૩) એ વ્યક્તિ કે તેનું ચિત્ર અતરંગમા મનની સામે રાખીને અથવા

(૪) શાંતિના યથાર્થ જીવન-આર્દ્રને મનમા સ્થાપિત કરીને, ચોડીનારને માટે અથવા અમુક સમયને માટે બીજા સર્વ અન્ય વિકલ્પને છોડી દઈને, એ આદર્શની શાંતિના આવાર ઉપર નિજ શાંતિનું પોતાની અંતર કિચિત વેદન કરતા તેની સાથે તન્મય થઈ જવું એ અતરંગ ઉપાસના અથવા પૂજા છે.

અને એ શાંતિના મધુર આસ્વાદને વત્ત ગદી, નિમિત્તરૂપ એ આદર્શ પ્રત્યે સાચું બહુમાન ઉત્પન્ન થઈ જતી ત્યાગે પોતાની હીનતાઓને

જાય ત્યાં મુઢી બાદ પદાર્થના આશ્રયની આવશ્યકતા છે. અને એ પ્રયોજનના અર્થે જ અતરંગ સાધેલ બાદ પૂજા છે.

અલગત, આગળ જતા ઉચ્ચ જૂમિગમા આવી જવાથી બાદપૂજની કોઈ આવશ્યકતા પડતી નથી, પરંતુ આ પ્રથમ દ્વારમાં પડેલા મુદ્દામાં માટે તો બાદપૂજા અત્યંત આવશ્યક છે

હેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા ?

કોઈ પણ બાદ જીવનનો આશ્રય લીધા વિના ચાલિને પશ્ચિમ કેમ નહિ થઈ શકે તે દોષ ? ચાલિ એ જીવનનો નિજસ્વભાવ છે તે સ્વતંત્ર રૂપથી તે કેમ જાણી શકાતી નથી ? એમના જીવનની ચાલિ આરામ કેવી રીતે આવી શકે ? અને એમની ચાલિ મને આપ્યા વિના મને ચાલિનો શ્વાદ કેવી રીતે અપાડી શકે ?

આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ઉપગ્રિયત થાય છે તેની તેનો વિચાર કરી શકીએ

પહેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ઉપર અપાઈ ચૂક્યો છે કે જોને આજ મુઢી જોયેલ નથી કે અલુક્ષવેલ નથી તેને પરના આશ્રય વિના કેવી રીતે જાણી શકાય ? જો કે એક વસ્તુનો આકાશ જ નો ધ્યાનમાં ન દોષ તો તે વસ્તુ જનાવવાનું કારણાનું કેવી રીતે મઠી શકાય ? એ વસ્તુનો એક નમૂનો પડેલા નજીક માટે ગમ્યો દોષ તો પછી તેની બીજી અનેક વસ્તુઓ મનારી શકાય પછી તો એ નમૂનાની પણ આવશ્યકતા ન રહે પણ શરૂઆતમાં તો તેની અત્યંત આવશ્યકતા છે

બીજો પ્રશ્ન એ છે કે—સ્વતંત્રરૂપથી કેમ જાણી શકાતી નથી ? પરંતુ તેનો નિષેધ જ કોણે કર્યો છે ? સ્વતંત્ર રૂપથી પણ અવશ્ય જાણી શકાય છે પણ જોણે તેનો પડેલા પશ્ચિમ કરેલો દોષ તેનાથી જ જાણી શકાય, જો તેનો પશ્ચિમ મારો પછી તેને ઝાડી દીડી દોષ

પરંતુ અહીં એટલું વિશેષ ધ્યાનમાં ગમ્યું કે પશ્ચિમ ઝાડી

જાય ત્યાં સુધી બાહ્ય પદાર્થના આશ્રયની આવશ્યકતા છે. અને એ પ્રયોજનના અર્થે જ અતરંગ સાપેક્ષ બાહ્ય પૂજા છે.

અક્ષપત્ત, આગળ જતા ઉચ્ચ ભૂમિકામાં આવી જવાથી બાહ્યપૂજાની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી, પરંતુ આ પ્રથમ દશામાં રહેતા ગૃહસ્થ માટે તો બાહ્યપૂજા અત્યંત આવશ્યક છે

દેવના આશ્રયની શી આવશ્યકતા ?

કોઈ પણ બાહ્ય જીવનનો આશ્રય લીધા વિના શાંતિનો પરિચય કેમ નહિ થઈ શકે? શાંતિ એ જીવનનો નિઃસ્વભાવ છે તો સ્વતંત્ર રૂપથી તે કેમ જાણી શકાતી નથી ? એમના જીવનની શાંતિ મારામાં કેવી રીતે આવી શકે ? અને એમની શાંતિ મને આપ્યા વિના મને શાંતિનો સ્વાદ કેવી રીતે ચખાડી શકે ?

આવા આના અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેથી તેનો વિચાર કરી લઈએ

પહેલાં પ્રશ્નનો ઉત્તર તો ઉપર અપાર્થ ચૂક્યો છે કે જેને આજ સુધી જોયેલ નથી કે અનુભવેલ નથી તેને પરના આશ્રય વિના કેવી રીતે જાણી શકાય ? જેમ કે એક વસ્તુને આકાર જ જો ધ્યાનમાં ન હોય તો તે વસ્તુ ખનાવવાનું કારખાનું કેવી રીતે કાઢી શકાય ? એ વસ્તુનો એક નમૂનો પહેના નજર સામે રાખ્યો હોય તો પછી તેવી બીજી અનેક વસ્તુઓ ખનાવી શકાય પછી તો એ નમૂનાની પણ આવશ્યકતા ન રહે પણ શરૂઆતમાં તો તેની અત્યંત આવશ્યકતા છે

બીજો પ્રશ્ન એ છે કે—સ્વતંત્રરૂપથી કેમ જાણી શકાતી નથી ? પરંતુ તેનો નિષેધ જ કોણે કર્યો છે ? સ્વતંત્ર રૂપથી પણ અવશ્ય જાણી શકાય છે પણ જ્યેષ્ઠ તેનો પહેના પરિચય કરેલો હોય તેનાથી જ જાણી શકાય, અને તેનો પરિચય ક્યાં પછી તેને છોડી દીધો હોય

પરંતુ અહીં એટલું નિષેધ ધ્યાનમાં ગણવું કે પરિચય છોડી

ગુરુ—માર્જ ! હું ઉપદેશ તો આપીશ પણ તેથી તને કાંઈ લાભ થશે નહિ કારણ કે હું તો બે ચાર નાકો જ કહી શકું છું એટલે તેનું ગહસ્ય તું સમજી શકીશ નહિ એવો ઉપદેશ તો તે આગળ પણ સામજેતો છે પણ ઉપદેશ સામજાવા માત્રથી કાંઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ જતું નથી. માટે તું પ્રખ્યાત શેઠ શાંતિસ્વરૂપ પાસે જા અને તેમની પાસે રહીને ધીરજથી ઉપદેશ સામજાને

જિજ્ઞાસુ શેઠજીની દુકાને પહોંચી ગયો અને ગુરુની આજ્ઞા કહી સમજાવી શેઠે તેને દુકાનમાં તેમની પાસે બેસી રહેનાનું કહ્યું શેઠ બહુ મોટા ન્યાપારી હતા દરરોજ લાખોનો વેપાર મુનિમ ગુમાસ્તાનો તો પાત્ર નહિ

જિજ્ઞાસુ વિચારવા લાગ્યો—ગુરુજીએ શેઠની પાસે શું સમજાવે મોકલ્યો હશે તે સમજાતું નથી અહીં શું ઉપદેશ મળશે ? આ વિચારા શેઠજી પોતે જ ઉપદેશને પાત્ર છે એ પોતે જ જાણતા હશે પણ છે આત્મચર્યાયું શું એની તો તેમને ખમર પણ નહિ હોય પરંતુ ગુરુની આજ્ઞા છે એટલે અહીં રહેવું તો જોઈશે જ

બે મહિના વીતી ગયા પણ શેઠે તો એક શબ્દેય ઉપદેશનો સમજાવ્યો નહિ જિજ્ઞાસુ તો નિરાશ થઈ ગયો પણ ગુરુજીએ ધીરજથી રહેનાનું કહ્યું હતું તેથી વખત નકામો ગુમાવાય છે એમ જાણવા છતાં પણ શેઠની પાસે રહેનાનું ચાલુ રાખ્યું

બીજો એક મહિના વીતી ગયો ત્યાં એક દિવસ મુનિમજી બહુ જ ગમરાયલા ગમરાયલા શેઠજીની પાસે આવ્યા પણ ગમરાટ એટલો બધો કે મોઢામાંથી શબ્દ જ નીકળી શકે નહિ

શેઠજીએ પૂછ્યું—કેમ ગમરાયલા જેવા દેખાવો છો ?

મુનિમે હિમત એકઠી કરીને કહ્યું—આ તાર આજ્યો છે એ વહાણમાં ચાર કરોડનો માન આપણે મોકલ્યો હતો તે બધો ફૂળી ગયો છે

ગુરુ—માર્ગ । હું ઉપદેશ તો આપીશ પણ તેવી તને કાંઈ લાભ થશે નહિ કામચુ કે હું તો એ ચાગ વાક્યો જ કહી શકુ છું એટલે તેનું મહત્ત્વ તું સમજી શકીશ નહિ એવો ઉપદેશ તો તે આગળ પણ સામજેતો છે પણ ઉપદેશ સામજીવા માત્રથી કાંઈ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ જતું નથી માટે તું પ્રખ્યાત શેઠ શાંતિસ્વરૂપ પાસે જ અને તેમની પાસે રહીને ધીન્જવી ઉપદેશ સામજીને

જિજ્ઞાસુ શેઠજીની દુકાને પહોંચી ગયો અને ગુરુની આજ્ઞા કહી મમળાની રોઠે તેને દુકાનમાં તેમની પાસે બેસી રહેનાર કહ્યું શેઠ બહુ મોટા નાપારી હતા દરરોજ લાખોનો વેપાર મુનિમ ગુમાસ્તાનો તો પાગ નહિ

જિજ્ઞાસુ વિચારવા લાગ્યો—ગુરુજીએ શેઠની પાસે તું સમજીને મોકલ્યો હશે તે સમજાતું નથી અહીં શું ઉપદેશ મળશે ? આ વિચારા શેઠજી પોતે જ ઉપદેશને પાત્ર છે એ પોતે જ જાણતા હશેલા પણ છે આત્મમત્યાય શું એની તો તેમને ખબર પણ નહિ હોય પરંતુ ગુરુની આજ્ઞા છે એટલે અહીં રહેવું તો જોઈશે જ

એ મહિના વીતી ગયા પણ શેઠ તો એક શબ્દેય ઉપદેશનો સમજાતો નહિ જિજ્ઞાસુ તો નિરાશ થઈ ગયો પણ ગુરુજીએ ધીરજથી રહેનાર કહ્યું હતું તેથી વખત નકામો ગુમાવાય છે એમ જાણવા છતાં પણ શેઠની પાસે રહેનાર ચાલુ રાખ્યું

ખીજે એક મહિને વીતી ગયો ત્યાં એક દિવસ મુનિમજી બહુ જ ગમરાયલા ગમરાયલા શેઠજીની પાસે આન્યા પણ ગમરાટ એટલો બધો કે મોઢામાંથી શબ્દ જ નીકળી શકે નહિ

શેઠજીએ પૂછ્યું—કેમ ગમરાયલા જેવા દેખાવો છો ?

મુનિમે હિમત એકરી કરીને કહ્યું—આ તાર આન્યો છે. એ વદાણમાં ચાર કરોડનો માન આપણે મોત્યો હતો તે બધો ફૂખી ગયો છે.

શેઠ તદ્દન શાંતિથી બોલ્યા—તો શુ થયું ? પ્રભુની કૃપા છે જાઓ, તમારે કામ કરો

અને જાણે કાંઈ જ બન્યું ન હોય તેમ શેઠ પોતાનું કામ કરવા મડી ગયા આ જોઈને જિજ્ઞાસુને ભારે આશ્ચર્ય થયું પણ શુ બોલવું તે નહિ સંઝાયા માન રહ્યો

ખીજ બે મહિના ગયા અને એક દિવસ વળી એક ખીજ ધરના ઘટ્ટી આ વખતે મુનિમજી ભારે હર્ષમા દોડતા દોડતા શેઠ પાસે આવ્યા અને એકદમ બોલી ઊઠ્યા—શેઠ, શેઠ, ભારે આનંદના સમાચાર છે ભાગ્ય ખુલી ગયું ?

શેઠ—શુ છે ? શાંતિથી વાત કરો

મુનિમજી—પેલા સોદામા દસ કરોડનો લાભ થશે જુઓ આ તાર

એમ કહીને તાર શેઠને વાચના આપ્યો

શેઠએ તો એવી જ શાંતિથી કહ્યું—તો શુ થયું ? પ્રભુની કૃપા જાઓ, તમારે કામ કરો

શેઠની સુખાકૃતિમા કાંઈ પણ ફરક નહિ એવી ને એવી જ શાંત સુખમુદ્રા આ જોઈને તે જિજ્ઞાસુનું આશ્ચર્ય વધી ગયું આ વખતે તો તેનાથી શાંત રહેવાયું જ નહિ

જિજ્ઞાસુએ કહ્યું—શેઠ આ હું શુ જોઈ રહ્યો છું એ જ સમ જાતુ નથી ચાર કરોડની નુકસાની વખતે અને દસ કરોડના લાભ વખતે આપે તો એકની એક જ વાત કરી

શેઠ—તમને આશ્ચર્ય થાય છે પણ એમા આશ્ચર્ય જેવું કાંઈ છે જ નહિ મારી દૃષ્ટિને તમે ઝાળખી જાણી શક્યા નથી તેથી તમને આશ્ચર્ય થાય છે લાભ નુકસાનનું મારી દૃષ્ટિમા કશું જ અંશ નથી બાકી આ નવું આડખરનો સ્વામી હું દેખાડું છું પણ અતરમથી

તો હું કેવળ મેનેજર છું વેપારના માલી તો પ્રભુ છે આખા વિશ્વમાં તેમના જ વ્યાપારની અનેક શાખાઓ છે કોઈ વખત એક શાખામાંથી બીજી શાખામાં રૂપીઆ મોકલી આપે છે તેમ કોઈ વખત બીજી શાખામાંથી આ શાખામાં મોકલી આપે છે હું તો ફક્ત નામ લખીને જમા કરું છું બીજી બાબતથી મને કાંઈ મતલબ નથી

શબ્દોથી ત્રણ કાળમાં પણ સમજાવી ન શકાય તેવું મામ્યતાનું સમભાવનું રહસ્ય જિજ્ઞાસુને એક ક્ષણમાં અમજાઈ ગયું

એ જ રીતે પૂણું આઠાં કે છત્તન ઉપરથી પૂણું શાંતિ સમજી શકાય છે

પૂજામાં કર્તાવાદ ગા માટે

ચોથો પ્રશ્ન પણ બહુ સુદર છે કે—તેમની શાંતિ મને આપ્યા વિના મને શાંતિનો સ્વાદ કેવી રીતે ચખાડી શકે ?

ઉપર બતાવ્યું કે પોતાની શાંતિનો પોતે જ ઉપભોગ કરવાને સમર્થ છે પણ કોઈને દેવાને સમર્થ નથી

પરંતુ ઉપરની રીતે અનુમાનના આધાર પર શાંતિ સંબધી કાર્ષિક પરિચય પ્રાપ્ત કરીને હું પણ મારા જીવનમાં, મારા સંભાવણુંમાં એમના જેવી રીતે જ, એમના જેવા જ રૂપમાં વર્તન કરનાનો પ્રયત્ન કરવા લાગું છું તેમની મુખાકૃતિ ઉપરથી તેમની અતમુખી દૃષ્ટિનું અનુમાન કરીને હું પણ અતમુખી થવાનો પ્રયત્ન કરું છું અને એ પ્રયત્નમાં દૃઢ રહેનાથી થોડા વખત પછી હું પોતે પણ અમૃતનો સ્વાદ અવશ્ય ચાખી શકું છું એટલી સહાયતા મને મારા પ્રયોજનમાં તેમની પાસેથી મળે છે. અને એ સહાયતાના કારણથી જ “તેમણે મને શાંતિ આપી” એમ કહી શકાય છે. આમ કહેવું કેવળ ઉપચાર છે

અહીં એમ પણ પ્રશ્ન કરી શકાય કે—જો પ્રભુ કર્તૃ દર્ધ શકતા

નથી તો, ‘હે પ્રભુ, મને શાંતિ આપો’ એવી જાતના શબ્દોથી ભક્તિ શા માટે કરનામા આવે છે ?

પ્રત્ય બરાબર છે સૈદ્ધાંતિક રીતે એવી પ્રાર્થનાનો કશો અર્થ નથી પ્રાર્થનાના એ શબ્દોનો સત્યાર્થ માની લઈને પ્રભુ શાંતિ કે અશાંતિ અથવા સુખ કે દુઃખ આપવાવાળા માની લેવા એ ભ્રમ છે, પરંતુ તત્તા પુરુષાર્થ હીનતા છે, સ્વપર ભેદથી અનનિશ્ચિતા છે

એમ સમજવાવાળા સાચા દેવને આદર્શ રૂપથી સ્વીકારી લીએ તો પણ તેમને શાંતિની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી કારણકે— “દેવ મારા ઉપર પ્રસન્ન થઈને મારૂં પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દેશે મારે પોતાને તો કાંઈ કરવું નહિ પડે” એવો અભિપ્રાય રાખવાના કારણથી એ ઉપરોક્ત પ્રકારે પોતાના જીવનમા કંઈ વિશેષ પરિવર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરતો નહિ અને તેથી કંઈ પ્રાપ્ત કરી શકતો નહિ

પોતાના જ ઉદ્ધમથી, પોતાની અદરના તેમની ઉપરના બહુમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાને માટે અને તે ઉત્કૃષ્ટ આદર્શની સામે પોતાની હીન દશા રાખીને બંનેમા મહાન ફરક જોવાથી એમ જરૂર કહેનાઈ જાય છે કે—આ મહાન વિભૂતિ આપે જ પ્રદાન કરી આપે ન દીધી હોત તો મારા અધમથી પ્રાપ્ત કરી અશક્ય હતી વગેરે

પોતાની નિરભિમાનતા બતાવવા માટે વ્યવહારમા પણ કહેવાય છે કે—આપની કૃપાથી આ કામમા સફળતા મળી જશે આ આપનો જ બાળક છે આ આપનું જ મકાન છે વગેરે વગેરે

શબ્દોથી એમ કહેવા છતાં એનો અર્થ તે શબ્દોથી સમજાય છે તેવો નથી યતો એવો જ પ્રકાર ભક્તિના સન્ધમા સમજવો ભક્તિથી, નિરભિમાનતાથી, કૃતજ્ઞતાથી શબ્દોમા બને પ્રભુને કૃતાર્થતા કહેવામાં આવે પણ તેનો અર્થ તેની રીતે મદદ કરવો ન એઈએ.

પૂજામાં પ્રતિમાની આવશ્યકતા શા માટે ?

દેવપૂજના વિષયમાં ચોથો પ્રશ્ન એ છે કે—પૂજામાં પ્રતિમાની આનંદપ્રતા શા માટે ?

મહુ સુદૃઢ અને સ્વાભાવિક પ્રશ્ન છે થોડો વિચાર ગ્રવાધી તેને। ત્તર પણ પોતાની અદ્યતી જ મળી રહે છે

માક્ષાત દેવ આપણી નજર નામે દોય તો ખરેખર જ પ્રતિમાની આનંદપ્રતા નથી રહેતી માક્ષાત નામે નહિ તો પણ આજુમાજુ નજરમાં ય દેવ હોવાની મહાનના નથી અને કદાચ આનંદપ્રતા કયાક દોત તો પણ આવડા મોટા વિશ્વમાં એના દેવ સર્વજનોનું પ્રયોજન નિદ્ધ કેમ કરી રહે ? વિશ્વની મર્મ વ્યક્તિ તેમના દર્શન કેવી રીતે કરી શકે.

વ્યક્તિ અસંખ્યાત અને દેવ એક. બે ચાગ પાય દેવ દોય તો પણ બનાવી અભિતાપા પૂર્ણ થઈ નહીં નથી એક જ દિવસના દર્શનમાનથી કામ ચાલી શકતું હોત તો પણ મમનિત હતું કે એ અભિતાપા હનિત દેવની હપરિચિતિમાં ચાત થઈ જાત પગલું એવું પણ નથી એ અભિતાપા તો નિત્યની છે. અને દેવ કોઈ એક અથવા માત્ર થોડી વ્યક્તિઓને માટે બધાઈને એક જ સ્થાન પર રહે એમ પણ કેમ બની શકે ?

તેવી કોઈ પણ કૃત્રિમ માર્ગ ગ્રહવો જ પડે. આપણે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય છીએ તિર્યચ પશુપક્ષીને જ્ઞાન દોય તો પણ તે કાઈ ન કરી શકે પણ આપણે તો ઘણું કરી રહીએ છીએ તથા કૃત્રિમ દેવ બનાવીને આપણું કામ ચલાવી વર્ત રહીએ છીએ એ કૃત્રિમ દેવનું નામ છે—પ્રતિમા.

પ્રતિમા એ દેવની જ પ્રતિકૃતિ છે તેમનું જ પ્રતિબિંબ છે. બસે જડ દોય, પાપાણની દોય પણ એના કોઈ પણ પ્રકારની

નથી ના, ' હે પ્રભુ, મને શાંતિ આપો ' એવી જનતા શબ્દોથી ભક્તિ મા માટે યજ્ઞાયા આવે છે ?

પ્રથમ બનામ છે મેદ્ધાનિષ્ઠ રીતે એવી પ્રાર્થનાનો કર્શો અર્થ નથી પ્રાપ્તિનાનો એ શબ્દોનો અર્થાથ માની લઈને પ્રભુ શાંતિ કે અશાંતિ અથવા સુખ કે દુઃખ આપવાનાના માની લેવા એ ભ્રમ છે, પરંતુ નતા પુરુષાર્થ લીનતા છે, સ્વપર ભેદથી અનભિચારતા છે

એમ નમજનાવાળા સાચા દેવને આદર્શ રૂપથી સ્વીકારી લીએ તો પાપુ તેમને શાંતિ પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી કારણકે— “ દેવ મા ! પર પ્રમત્ત યજ્ઞને મારૂ પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દેશે મારે પોતાને તો હું યજ્ઞ નહિ પડે ” એવો અભિપ્રાય રાખવાના કારણથી એ પરોક્ષ પ્રકાર પોતાના જીવનમાં કઈ વિશેષ પરિવર્તન કરવાનો પ્રયત્ન કરી નહિ અને તેથી કઈ પ્રાપ્તિ કરી શકશે નહિ

પાતાના જ ઉદ્ધમથી, પોતાની અદરના તેમની ઉપરના બહુમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ કરવાને માટે અને તે ઉત્કૃષ્ટ આદર્શની સામે પાતાની નિઃશ્ચય રાખીને બંનેમાં મહાન ફરક જોવાથી એમ જરૂર કહેવા જાય કે—આ મહાન વિભૂતિ આપે જ પ્રદાન કરી આપે નથી દેવતા તો માત્ર અધમથી પ્રાપ્ત કરવી અશક્ય હતી વગેરે

પાતાની નિઃશ્ચયતા બતાવના માટે વ્યવહારમાં પણ કહેવાય કે— ‘ પત્ની રૂપથી આ કામમાં સફળતા મળી જશે આ આત્મા જ બાળક છે આ આપણું જ મહાન છે વગેરે વગેરે

શબ્દોથી એમ કહેવા જતા એનો અર્થ તે શબ્દોથી સમજાય છે તેવો નથી થતો એવો જ પ્રકાર ભક્તિના સનધમાં સમજાવે ભક્તિથી, નિરભિમાનતાથી, કૃતજ્ઞતાથી શબ્દોમાં બંને બંધુને કર્તાદતા કહેવામાં આવે પણ તેનો અર્થ તેથી રીતે મદ્ય કરવો ન નોંધાવે

દામનાથી રોબા કરી રાકાય છે પણ તેમ નહિ કરતા પોતાની ખાસ પસંદગી રુચિ પ્રમાણેના જ ચિત્રો કેમ ટાંગવામાં આવે છે ?

આ મત દૃષ્ટાંતો ઉપરથી જડ ચિત્રોનો માણસના મન ઉપર કેવો મોટો પ્રભાવ પડે છે એ વાત સ્પષ્ટ સમજાઈ જાય છે એવી જ રીતે દેવનું ચિત્ર જોઈને સ્વાભાવિક રીતે જ માણસના મન ઉપર તે ચિત્રનો કોઈ અદ્વિતીય પ્રભાવ પડે છે.

અને જ્યારે એ ચિત્રમાં આપણી પોતાની વિશેષ કદપનાઓ ઉમેરનામાં આવે, કદપનાનું તેમાં આરોપણ કરનામાં આવે ત્યારે તે પ્રભાવમાં અનેક ગણી વૃદ્ધિ થઈ જાય છે.

થોડા સૂતરના ધાગાઓથી બનેલી આપણા દેશની ધ્વજને જોયે લહેરાતી જોઈને દરેક દેશજન પ્રસન્ન થઈ જાય છે અને એ નાનકડા વસ્ત્રના ટુકડાને કોઈ અપમાનિત કરે નો કોઈ આવી જાય છે તે શા માટે ?

જ્યાં સાક્ષાત વેદન જોઈ શકાય છે ત્યાં તેનો ધનકાર કેમ કરી શકાય ?

એનું કારણ એ છે કે ધ્વજનું કપડું કાપડની ટુકડામાં હતું ત્યાં સુધી તો તે સામાન્ય કપડું જ હતું પણ ધ્વજ બનાવ્યા પછી તો તે આપણી કદપનાઓનો આધાર થવાથી તે સાધારણ વસ્ત્ર નહિ રહેતા તે બની ગઈ દેશની લાજ ! એ શક્તિ એ જડ વસ્ત્રમાં નથી પણ આપણી કદપનામાં એ શક્તિ છે

એ જ રીતે પાપાપુ કે લાડડાના ટુકડા આદિમાં પણ દેવની કદપના કરવાથી એવી જાતના ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે કે જેવા ભાવ હવિત દેવને જોવાની પણ થાય અને એ પથર કે લાડડાનો ટુકડો દેવની આકૃતિને અનુરૂપ જ હોય તો પછી સોનામાં સુગંધ.

પ્રતિમા બિનકુલ દેવતા ગરીરની બાહ્ય આકૃતિ સદૃશ હોય તો તે આપણું પ્રયોજન સિદ્ધ કરી દીએ છે. કારણકે આપણે એવો જ જીવ સ્વભાવ હોય છે કે કોઈ પણ વ્યક્તિનું ચિત્ર જોઈને અથવા તેનું નામ સાંભળીને કંઈક એવા પ્રકારના ભાવ મનમાં ઉત્પન્ન થાય છે કે જેના બાદ તે વ્યક્તિ સાક્ષાત્ હયાત હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થાય આ એક દેનાભાવિક મનોવિજ્ઞાન છે.

ચિત્રનો મન ઉપર પ્રભાવ

જડ ચિત્રાની પણ આપણા વિચારો ઉપર અસર થયા વિના નહેતી નવી, હુ શામને દ્રોપદીના ચીર હરણુ કર્યાનું ચિત્ર જોઈને માણુમની રેના જેની દૃશ્ય ચર્ચ જાય છે ઝાસીની રાણી કે મહારાણી પ્રતાપનું ચિત્ર જોઈને માણુસમાં શૂરાતનની લાગણી આવી જાય છે પોતાની પ્રેમિકાનું ચિત્ર જોઈને મનમાં વિકાર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે

માનેમાના પડ્ડા ઉપર દાલતી ચાલતી પ્રકાશની રેખાઓ માત્રને માત્ર ક્ષણિક ચિત્રના રૂપમાં જોઈને શું થાય છે તે કોઈથી અનુભવ નથી જ કોઈ લાગણી ન થતી હોત તો ધન ખરચીને ઉગ્ગમરો કરવા યા માર્ગ ન જાય

કોઈ એવું ચિત્ર જોનાથી માણુસને રડનું આવી જાય છે તે શા માટે? એ પણ ચિત્ર જ છે, જડ ચિત્ર જે એક ક્ષણ પણ સામે ટકતું નથી માત્ર જોનાર દેવે ચક્ષુ જવાથી તેના ચિત્રનો અવિનય કરવાનો ભાવ કેમ આવી જાય છે?

સ્વયંવરમાં મયોગિતાએ પૃથ્વીરાજની પ્રતિમાના ગળામાં શું સમજીને માળા પહેરાવી દીધી હતી?

આપણા ઉપાસ્ય દેવના અથવા આપણા પોતાના ચિત્ર ઉપર પગ પડી જાય તો એકદમ દુઃખની લાગણી કેમ ઉદભવે છે?

સૌ કોઈ પોતાના મહાનમાં, પોતાના ઔરમમાં ચિત્રો શા માટે મૂકે છે? જો ખાલી મોખા માટે જ રાખતા હોય તો મને તે ચિત્ર

કાલ્પનિક જી ઉપર ! ગેખચલીની જ નાત ન સમજતા ખરેખર
આપણે બધા જ ગેખચલી છીએ

મવાનવી માજ સુની આપણે પણ ગેખચલીની પેઢે જ કલ્પના
ક્યાં કરીએ છીએ “ પુત્ર થગે તેના વિનાશ કરીશ, સુર વહુ વગમા
આનગે તેને દીધગે થગે માગ ખોળામા બેસીને ખેલગે તોતકુ તોતકુ
ખોનના વાગગે ચોડે મોટા થગે એટલે “ હાહાહ ” કીને
ખોલાવગે રગેડે ”

આ સુધી ગેખચલીની કલ્પનાઓ નહિ તો શું છે ? જતા
આનદ એવો આવે છે કે જાણે એ બંધુ નજરે જોતા દોઈએ

એક વ્યભિચારી ફક્ત કલ્પનાના આધાર પર તેની પ્રેમિકાના ન
પર પદોચ્ચી જાય છે અને પ્રેમથી તેના અગને સ્પર્શ કરીને કલ્પનામા જ
તેની સાથે વ્યભિચાર એવે છે એ પણ ગેખચલીની જ કલ્પના નહિ
તો શું છે ? જતા આનદ એવો આવે છે કે જાણે માક્ષાત્ પ્રેમિકાનો જ
સ્પર્શ કરી ન્યો હોય !

આની જ રીતે અનેક પ્રકારની ગગનવંક કલ્પનાઓ પ્રી કરીને
નિત્ય નિત્ય કદી હપં તો કદી નિપાદનો અનુભવ ક્યાં કરીએ છીએ
આવુ થાય છે એવો સૌને અનુભવ હોય છે, પ્રતીતિ હોય છે

તો પછી એ સત્ય પ્રત્યે નજર શા મારે ? પ્રતિમાનો
પ્રભાવ અને કલ્પનાઓની શક્તિ પ્રત્યે આજે નકાર (અનકાર)
તારામા વર્તી રહ્યો છે તેની પાછળ હોઈ પક્ષપાત રૂપાઈ
બેઠેલ છે કોઈ સપ્રદાય મોકારી રહેલ છે તુ સાપ્રદાયિક નહિ
પણ એક વૈજ્ઞાનિક બનીને નીકળ્યો છે તો પક્ષપાતને વોઈ
નાખ. અને આ મનોવિજ્ઞાનથી લાભ ઉઠાવ.

આજ સુધી મનોવિજ્ઞાનનો બીજો દિશામા પ્રયોગ કયો રહ્યો છે
હવે એ પ્રયોગ આ દિશામા કર જે તને માક્ષાત્ દેવના દર્શન થાય
છે આજ સુધી વૈજ્ઞાનિક બનીને દર્શન ક્યાં નથી પણ સાપ્રદાયિક

આકૃતિ માપેક્ષ અને આકૃતિ નિરપેક્ષ એમ બન્ને પ્રકારની પ્રતિમાઓ આજે જોવામા આવે છે જેમકે શિવની પ્રતિમાની આકૃતિ નિરપેક્ષ છે ત્યારે ચીતરાગી શ્યતદેવની પ્રતિમાની આકૃતિ સાપેક્ષ છે પરંતુ માપેક્ષ આકૃતિનો પ્રમાન મહજ રીતે પડતો પ્રતીત થાય છે તેવો પ્રમાન નિરપેક્ષ આકૃતિમા અનુભવનામા આવતો નથી તેનું કારણ એ નમવે છે કે નિરપેક્ષ આકૃતિને જોઇને બુદ્ધિપૂર્વક ધ્વનનાઓને યાદ કે નાનું જોઈ મરતુ પડે છે ત્યારે આકૃતિ માપેક્ષને જોઇને અબુદ્ધિપૂર્વક જ આપોઆપ જાગૃત થઈ જાય છે

દુકામા તાત્પર્ય એ છે કે પ્રતિમાનો આપણા ઉપર કોઈ પ્રમાન નથી પડતો એવું નથી, પ્રતિમાનો આપણી બુદ્ધિ ઉપર, આપણા મન ઉપર તથા મોટે પ્રમાન પડે છે

ઉપરની મર્મ નાનો ઉપરથી તથા સિદ્ધાંત નીકળે છે કે—

- (૧) ચિત્રનો આપણી મનોવૃત્તિ ઉપર મોટો પ્રભાવ પડે છે
- (૨) કોઈ પણ વસ્તુમા કે પના વિશેષ કરી લેનાથી તે વસ્તુમા તદ્દત ભાવ ચીતવા લાગે છે અને
- (૩) આકૃતિ નિરપેક્ષ પ્રતિમા કૃતા આકૃતિ માપેક્ષ પ્રતિમાથી ચિત્ત ઉપર અધિક પ્રભાવ પડે છે

અને જે પ્રતિમાને આપણે ઉપાસ્ય બનાવીને રાખી દોય તેમા આ ત્રણે વાતો આવી જાય છે પાપાણુ, ધાતુ વગેરે કોઈ પણ વસ્તુની પ્રતિમા હોય પણ તેમા ચીતરાગ આકૃતિનો આબેહુબ આકાર કે પ્રતિબિંબ વિદ્યમાન છે અને તેમા આપણી વિગેષ કલ્પનાઓનું આરોપણ કરેલું છે તેથી તે પ્રતિમામા અને જીવિત દેવમા આપણે મોટે કંઈ ફરક રહેતો નથી.

કલ્પનાઓનું બળ

કલ્પનાઓમાં મહાન બળ છે જેમના કારણે કલ્પનાઓના બળ ઉપર જ રાજ બની નેડો દેતો અને સાત અપારી દીધી તેની

પ્રભુનો વિશ્વાસ તારા જેવો પોચો નહોતો આ ચૈતન્ય છે, ખીજું કંઈ નહિ એ વાત પર તે દૃઢ હતા શરીર સાથે તેમને જરા પણ નાતો નહોતો તો ખતાવ, શરીરની રક્ષા શા માટે કરે ? અને ક્ષદાયિત ઉપકાર બુદ્ધિની રક્ષા કરી દેને તો શરીરની રક્ષા કરતા પોતે જ અરક્ષિત ન બની બનત ?

સમજ, ભગવાન, સમજ રાગ કર્યા વિના શરીરની રક્ષા કરવાનો મભવ છે ? અને રાગ બાવનાથી જે શાંતિને માટે તેમણે એટલો પુરુષાર્થ કર્યો હતો તે શાંતિ સુરક્ષિત રહી શકે ? હવે ખતાવ કે શરીરની રક્ષાને માટે એટલે કે જે વસ્તુની રક્ષા એમને માટે તે સમયે ખિનકુલ નિષ્પ્રયોજન । ચર્ષ ચૂકી હતી તેને માટે રાગ કરીને પોતાની શાંતિનો ધાત કરવો, નિધિ લૂટાવી દેવો, પોતાના જ હાથથી પોતાનાજ મકાનમા આગ લગાડી દેવી એમા કંઈ બુદ્ધિ મત્તા હતી ? અને પ્રભુ એવી મૂખંતા શા માટે કરે ? અને એ જ આદર્શ આ પ્રતિમા પણ ઉપસ્થિતિ કરી રહી છે

લીલ અને ગુરુદ્રોણુ

દૃષ્ટાંત

પ્રતિમા સબધી મહાબારતનું આ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત છે

બીન નીચ તુળનો હોવાના કારણથી અથના “ મારી શિખવેલી ધનુર્વિદ્યાનો દુરપયોગ ન થાય, એનો ઉપયોગ પશુ હિસા માટે ન થાય ” એવા કારણથી ગુરુ દ્રોણાચાર્યે એ બીનને ધનુર્વિદ્યા શિખવવાની ના પાડી

બીવની દષ્ટિમા તો દ્રોણાચાર્ય તેના ગુરુ બની ચૂક્યા હતા બલે તેમણે તેનો શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર ન કર્યો પણ તેથી તેઓ બીવની ભાવના કેરી રીતે બદલી શકે ? પ્રત્યક્ષ નહિ તો પરોક્ષ પણ ધનુર્વિદ્યા તો જરૂર શિખીશ એવા દૃઢ ચક્રવ વાળો એ બીલ વનમા ચાલ્યો ગયો,

વનમા કાચી માટીથી દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા બનાવી અને તે

ખતીને જ દર્શન કરનો રહ્યો છે અને તેવી જ ઉપરની શક્યતા ઉપજ થઈ હતી

અભિપ્રાયને જરા ફેરવવાથી ક્રિયામા મહાન અતર પડી જાય છે. માટે અભિપ્રાયને ઠીક કરીને આગળ વધ આવ અને તે આ પ્રતિમામા જીવિત દેવ

પ્રતિમા શુ આપે છે ?

અરે બોળા પ્રાણી ! હજી પણ સમજ્યો નહિ કે પ્રતિમા શુ દોએ છે ? એ પાપાણની મૂર્તિની દૃષ્ટિમા કેટલુ સામાન્ય છે ! ભાવના મુન્ય હોવાથી તને તે સામાન્ય કેમ આપે ? પક્ષપાતના ગહન અધકારમા તારી આખ જોઈ શકતી નથી, તન્મય થઈને શાંતિના દર્શન કરે તો જ સમજશે કે પ્રતિમા શુ આપે છે કેટલુ સામાન્ય છે એમા !

ઠીક છે કે એ પોતાની રક્ષા સ્વય કરી શકતી નથી કારણ કે તે જડ છે પરંતુ તે મારી રક્ષા તો જરૂર કરી શકે છે હાથ કગળને આનમી શુ ? ઉપરની રીતે દર્શન કરીને જોઈ લે પોતે સ્વય રક્ષા નથી કરતી તો તેમા શુ નવાઈ છે ? જોની આ આકૃતિ છે એ જીવિત પ્રભુ પણ સ્વય પોતાના શરીરની રક્ષા કરતા નહોતા અનેક શક્તિઓના અને સહિઓના બકાર હોવા છતાં, આ પૃથ્વીને એક આગળી પર ખુમાનવાની શક્તિ હોવા છતાં પણ પોતાના શરીરની રક્ષા નહોતા કરતા

નિજ શાંતિની રક્ષા માટે જીવિત પ્રભુ હંમેશ જાગૃત રહેતા અને આ તેમની પ્રતિમા પણ એમ જ નિજ શાંતિની રક્ષા કરી રહી છે

પણ ! આ અધકારમા તને ક્ષમ સૂઝે કે રક્ષા કેને કહેવાય છે ? એ- ખાજુ તુ મ્હી રહ્યો છુ કે શરીર અને આત્મા બિન્ન છે ખીજી ખાજુ ૫૬ , કે શરી ની રક્ષા એ મારી રક્ષા છે જતા, તને તારી પોતાની જ માન ૫૭ મ્હા વિશ્વાન છે ?

પ્રભુનો વિશ્વાસ તારા જેવો પોવો નહોતો આ ચૈતન્ય છે, બીજું કંઈ નહિ એ વાત પર તે દંઢ હતા ચરીર સાથે તેમને જરા પણ નાતો નહોતો તો જતાન, ચરીરની રક્ષા ચા માટે કરે ? અને ક્ષાયિત ઉપમાર બુદ્ધિવી રક્ષા કરી દેતે તો ચરીરની રક્ષા કરતા પોતે જ અરક્ષિત ન બની જાત ?

નમજ, ભગનાન, સમજ ગગ કર્યા નિના ચરીરની રક્ષા કરવાનો મભવ છે ? અને રાગ આવવાથી જે ચાતિને માટે તેમણે એટલો પુરુષાર્થ કર્યો હતો તે ચાતિ સુરક્ષિત રહી રહે ? હવે ખતાવ કે ચરીરની રક્ષાને માટે એટલે કે જે વસ્તુની રક્ષા એમને માટે તે સમયે ખિતકુંત નિષ્પ્રયોજન થઈ ચૂકી હતી તેને માટે રાગ કરીને પોતાની ચાતિનો ધાત કરવો, નિધિ લૂઠાવી દેવો, પોતાના જ હાથથી પોતાના જ મહાનમા આગ લગાડી દેવી એમા કંઈ બુદ્ધિ મત્તા હતી ? અને પ્રભુ એવી મૂખંતા ચા માટે કરે ? અને એ જ આદર્શ આ પ્રતિમા પણ ઉપસ્થિતિ કરી રહી છે

લીલ અને ગુરુદ્રોણગુ

દૃષ્ટાંત

પ્રતિમા સબધી મહાભારતગુ આ પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત છે

બીન નીચ કુળનો હોવાના કારણથી અથના “ મારી સિખવેલી ધનુવિંધાને દુરપયોગ ન થાય, એનો ઉપયોગ પન્નુ હિંસા માટે ન થાય ” એવા કારણથી ગુરુ દ્રોણાચાર્યે એ બીનને ધનુવિંધા સિખવવાની ના પાડી

બીનની દૃષ્ટિમા તો દ્રોણાચાર્ય નેના ગુરુ બની ચૂક્યા હતા બલે તેમણે તેનો સ્વિષ્ય તરીકે સ્વીકાર ન કર્યો પણ તેવી તેઓ બીનની બાવના કેવી રીતે બદલી શકે ? પ્રત્યક્ષ નહિ તો પરોક્ષ પણ ધનુવિંધા તો જરૂર સિખીશ એવા દંઢ અર્થ વાળો એ બીન વનમા ચાલ્યો ગયો,

વનમા કાચી માટીથી દ્રોણાચાર્યની પ્રતિમા બનાવી અને તે

પ્રતિમને એમ ગુફાના મુખ પાસે બારે વિનયથી વિરાજમાન કરી.
પ્રતિમ નવું રમત તે પ્રતિમાને ફક્ત ચઢાવીને તેના ચરણોમા પડી
ન ન નો.

બાનની જોમ એ પ્રતિમા ન હતી પણ સાક્ષાત્ ગુરુ ક્રોણાચાર્ય
ન ન પ્રતિમાને પછી પછીને ધનુર્વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યા વાળો
ન ન તેના હૃદયમાથી પ્રગ્ન થતા વક્ત્ર્ય આધનના ઉપાયોને પહેલેથી
ન ન ન હતી એ હોત નો અભિમાન આવી ગત “ગુરુ ક્રોણ એમા
1 મ્મી રકને 2 હુ પોને 3 શિષ્યી લક્ષ્મિ.” એવો બાવ આવી ગત
ન નથી વેદ 3 શિષ્યી યમ્યો ન હોત

1 ગુ બીનન હ યમા એવો વિક પ જ નહોતો એની દૃષ્ટિમા
ન ગુનો વિનય જ હતો લક્ષ્ય ચૂકી જાય ત્યારે ગુરુની એટલે
પ્રતિમાની ચમા માગી રેતો અને વક્ત્ર્ય સફળ થઈ જાય ત્યારે ગુરુના
ન યુમા પડી જતો એમ ક્રતા વર્ષો વીતી ગયા પણ તેણે ગુરુને
એમ નવું પણ પ્રતિમા કેપ ન મળ્યા એણે તો સાક્ષાત્ ગુરુ જ માન્યા
દત અને એમ વિચ ને એવો મિલ્લહસ્ત થઈ ગયો કે તેણે અર્જુનની
વેદ તે પણ રા મ ગી દીધી

અર્જુનથી આ કેમ નહન થાય ? ગુરુ ક્રોણાચાર્યના શિષ્ય આ
મેગુરુઆ (ગુરુ વિનાના) બીલથી નીચા રહી જાય ? નહિ એમ ન
બની શકે ગુરુ પાસે જઈને કહી દીધુ ગુરુએ આવી બીલને પૂછ્યું—
કાની પાસથી આ વિદ્યા લીખી ?

ગુરુને આવેલા જોઈને બીલ દુરત તેમના ચરણમા નમી પડ્યો
અહાહા ! આખરે આપ જોયાર્થને આવી ગયા ભક્તની ભક્તિમા
એટલું નામસ્ક છે અને પછી બીલે કયું—ભગવન્ ! મારા ગુરુ બીજા
કોઈ નહિ પણ આપ જ છો

ગુરુ ક્રોણ ચાર્યે આશ્ચર્યમા દુબી ગયા આ વાત જાત કેમ હો

ચક્રે? એમનો તો બીજાને વિદ્યા સિખડાવવાની જ ના પાડી દીધી હતી તેથી યુગુ મોલી બઢ્યા—નહિ હુ યુગુ ન હોઈ ચક્ર હુ જુહુ બોને હે તારા યુગુ નામ હુ મારાથી છુપાવવા માગે છે

બીન યુગુનો હાથ ચાલીને તેમને તે પ્રતિમા પાસે લઈ ગયો અને કહ્યું—આપને વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો જોઈ લીઓ આ રહ્યા મારા યુગુ અને યુગુ દ્રોણની આખ ખુલી ગઈ, તેમને વાતનુ રહસ્ય સમજાઈ ગયું.

જડ પ્રતિમા હુ દઈ શકે, કેવી રીતે દઈ શકે? એમ શકા કરે છે ને! તો જુઓ જડ પ્રતિમા આ રીતે દઈ શકે છે, સમજ્યા?

હે કલ્યાણાર્થો! હવે પદ્મપાત ઝાડી દે. કોઈ બીજાના માટે નહિ પણ તારા પોતાના કલ્યાણ માટે. “મારા મનમા ભગવાન બેઠા છે. પ્રતિમાના દર્શન કરવાની રીત જરૂર છે?” એવા બહાના ઝાડી દે. એમ માનીને જ હુ તારી સાતિનો ઘાત કરી રહ્યો છે.

ભગવાન શબ્દનુ નામ તે કંઈ ભગવાન નહિ ભગવાન તો જીવનનો એક આદર્શ છે અને તે આદર્શ હું સાક્ષાત ભગવાન પાસેથી અથવા તેમની પ્રતિમા પાસેથી સિખી સમજી શકે છે સાક્ષાત ભગવાન પર્તમાન સમયમા નવી માટે તેમની પ્રતિનિધિ આ પ્રતિ માત્ર શરણ લે અને તારૂ કલ્યાણ કર.

મદિરની આવશ્યકતા શી છે?

પ્રથમ ઉત્તમ અને સ્વાભાવિક છે એનો ઉત્તર મુખ્ય પ્રયોજન અથવા લક્ષ્યનો વિચાર કરવાથી મળી જશે

પ્રયોજન અથવા લક્ષ્ય છે—સાતિ જોઈએ છે, મત્તા, સાતિ હુ છે અને સાતિનો ઘાત કોણે કર્યો છે?

ઉપાય તો મરસ છે પણ જીનની વર્તમાન પ્રાયશ્ચિત્ત અવસ્થામાં તેમ
મગા તે મિલકુલ અમમથ" હોય છે

નાતને સમજવી સહેલી છે પણ એ વાતને કાર્યરૂપમાં
મૂકવાનું જ અઘરું છે, કઠિન છે. સમજનામાં અને શ્રદ્ધા કરવામાં
બહુ મમય નવી લાગતો પણ તેને પૂરું કરવામાં લાગેો સમય જોઈએ
છે ફાલની નિકૃષ્ટ અવસ્થામાં પણ ચર્ધ શકે અને પોતાની શક્તિ
ઉપગ્રસ્તનો ન હોય એવો ઉપાય હોવો જોઈએ

તેથી હવે બીજા ઉપાયનો વિચાર કરીએ

બીજો ઉપાય—કુટુંબ સબધી ચિતાઓ સહિત કુટુંબના
વાતાવરણમાં રહીને, ધનોપાજ્ઞની ચિતાઓ સહિત ધધામાં રહીને,
શરીર સબધી ચિતાઓ સહિત શરીરની સેવામાં સલગ્ન રહીને પણ
નિષ્પોયી અને બાકુળતાઓથી બચવાનો પ્રયાસ કરવા છતાં પણ
બચી શકાતું નથી એવી પ્રાયશ્ચિત્ત અવસ્થા છે તેથી હવે થોડા વખત
માટે પણ વાતાવરણ બદલવું જોઈએ તો કેવા વાતાવરણમાં જવું ?

મદિરની અનુકૂળતા

વાતાવરણ એવું હોવું જોઈએ કે ત્યાં જઈને વિકલ્પ ઉત્પન્ન
થાય તો તે વીતરાગના સબધી જ હોય શાંતિ સબધી જ હોય અને
શાંતિના આદર્શ જીવિત દેવ અથવા તેમની પ્રતિમાનું શરણ મળવાનું
પ્રયોજન સિદ્ધ ચર્ધ જાય

વર્તમાનમાં જીવિત દેવ તો મળી શકે તેમ નથી એટલે તેમની
પ્રતિમાથી જ લાભ ઉઠાવવો જોઈએ પ્રતિમા ઘેર પણ રાખી શકાય
પરંતુ ધરતું વાતાવરણ જોઈએ તેવું અનુકૂળ ચર્ધ શકે નહિ તેથી
મદિરમાં જ શાંતિદેનું શરણ લેવું એ જ શ્રેયસ્કર છે

નિકટથી શામન કરવા જેટલું પૂરતું બળ હોય તો તો
મદિરની પણ આવશ્યકતા નથી. પરંતુ અનુભવથી જાણીએ છીએ

કે અવનયર્યામા વિન્દ્યો દબાવવાને બદલે ધણા વૃદ્ધિ પામે છે માટે
વિકલ્પના પ્રવચન માટે ધર આદિનુ વાતાવરણ પ્રતિકૂળ રહે છે અને
મદિરનું વાતાવરણ અનુકૂળ રહે છે

અનુકૂળ વાતાવરણમાં રહેવાની પુરુષાર્થ કરનામાં કમ
બળ વાપરવું પડે છે, એાછી મહેનત પડે છે ત્યાં સુધી
આત્મબળ એાછું છે, અવનની શક્તિ હીન છે ત્યાં સુધી
પ્રતિકૂળ નિમિત્તનાં ત્યાગ અને અનુકૂળ નિમિત્તનાં ગ્રહણની
આવશ્યકતા રહે છે.

મદિરમાં આવીને પણ પ્રતિમામાં અવિત દેવના દર્શન કરીને
શાંતિમાં લય થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ મદિરમાં આવીને જો “આ
મદિર બહુ સુંદર છે, એના યાત્રના પણ આરમ્ભ છે, એમાં ખૂબ
ખર્ચ થયું હશે, હજી આમાં આટલી ખામી છે ” ઇત્યાદિ વિકલ્પોમાં
પડી જવાય તો દેવ દર્શનનું કાર્ય ભૂલી જવાય અને મદિરમાં આવવું
નિરર્થક બની જાય

મદિરમાં આવીને વિન્દ્યોમાં નહિ પડતા યથાર્થ ગીતે
દેવદર્શનનું કાર્ય કરવું એ જ કર્તવ્ય છે. દેવદર્શન કે દેવપૂજામાં
કાંઈ વિરોધ ફેરક નથી. દર્શન જ પૂજન છે

—શાંતિપથ પ્રદર્શનમાંથી સામાર અનુવાદિત

પ્રકરણ છવીશમું

મૂર્તિ સંબંધી પ્રશ્નોત્તર

લેખક

મુનિશ્રી ભદ્રકર વિજયભાઈ મહારાજ

૪

નોંધ

મૂર્તિને નહિ માનવા માટે સ્થાનકવાસીઓએ અનેક તર્કો ઉપજાવી ઠાઠી શકાઓ ઉત્પન્ન કરી છે તે શકાઓને પ્રશ્નોમા મૂકીને મુનિશ્રી ભદ્રકર વિજયભાઈએ તેમના ‘પ્રતિમા પૂજન’ નામના પુસ્તકમા તે પ્રશ્નોના અવિસ્તર ખુલાસા આપીને તે તર્કો-શકાઓ વજુદ વગરની તે બતાવી આપ્યું છે તે ખુલાસાઓ ખાસ અમજવા જેવા હોવાથી અત્રે તે ઉદ્ધૃત કરેલા છે તે સર્વ પ્રશ્નોત્તરો ધ્યાનપૂર્વક વાચીને ખરાબર સમજી લેવાની વાચકોને લલામણુ છે

—ન. ગિ. શેઠ

#

પ્રશ્ન ૧—શ્રી મહાવીર સ્વામીના નિર્વાણ સમયે જે હજાર હર્ષની સ્થિતિવાળો ભસ્મગ્રહ બેસવાથી શાસનને ધક્કો લાગ્યો પણ તે ઉતર્યા બાદ અત્યધર્મ પેદા થયો એમ કહેવાય છે તો તેમા તથ્ય શું છે ?

ઉત્તર—ત્યારે શુ ભસ્મગ્રહ ઉતર્વા પહેના મત્ય ધર્મ ન હતો ?
તે વખતે વિન્હેદ યર્ધ મયાનુ કયા સૂત્રમા લખ્યુ છે ? શ્રી ભગવતી
સૂત્રના વીશમા શતકના આઠમા ઉદેતામા ભગવાને ફરમાવ્યુ છે કે—

“ હે ગૌતમ ! આ જખ્ખૂદીપના ભરતખડને વિશે આ અવમપિંછી
કાળમા માફ શામન ૨૧૦૦૦ એકરીય હજાર વર્ષ પર્થત ચાલશે ”

આ સૂત્રપાઠમા વિન્હેદ યનાનુ કે પુનરુદ્ધાર યનાનુ કાર્ધ નામ-
નિશાન પણ નથી બનદુ, એકમગ્ધુ ચાલવાનુ કહ્યુ છે

વળી શ્રી કલ્પસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

“ શ્રી વીર પ્રભુના નિર્નાણુ બાદ જે હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળો
ભસ્મગ્રહ પ્રભુના જન્મનક્ષત્ર પર ખેસશે તેની તે નરમ્યાન સાધુ સાધ્વીની
ઉદય ઉદય પૂજન નહિ ચાય પણ ભસ્મગ્રહ ઉતર્વા બાદ સાધુ સાધ્વીની
ઉદય ઉદય પૂજન થશે ”

ગ્રહના જોરથી જન્મની પૂજન નહિ ચતી હોય તેમની જ પૂજને
ઉતર્વા પછી વિશેષ પ્રકારે થશે, તેવી ખીમને શુ લાગે વળજે ?

એ મુજમ, શ્રી આનંદનિમળ સુરિ, શ્રી હેમ વિમળ સુરિ, શ્રી
વિજયદાન સુરિ, શ્રી વિજયહીર સુરિ, જિનચંદ્ર સુરિ વગેરે આચાર્યોએ
ક્રિયા ઉદ્ધાર કર્યા ત્યારથી ત્યાગી શુદ્ધ સાધુની માન્યતા અને
પૂજ્યતા લોકોમા દિવસે દિવસે નિસ્તગ્વા તથા વધના લાગી, એ પ્રત્યક્ષ
દેખાય છે

શ્રી કલ્પસૂત્રમા એમ તો કહ્યુ નથી કે—ભસ્મગ્રહની સ્થિતિવાળા
જે હજાર વર્ષ સુધી દનામય ધર્મનો લોપ થઈ જશે લોક હિસાધર્મના
કુરસ્તે ચડશે તથા તે ગ્રહ ઉતર્વા બાદ અમુક આચાર્ય ફરી દયામય
ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કરશે તેથી તેમની ઉ ય ઉત્ત્ય પૂજન થશે, અને દયાની
વૃદ્ધિ થશે

જેમ કોઈએ સ્ત્રીને ગર્ભ રહ્યો હોય તો પૂરા દિન ચયેથી તેને

જ પુન પ્રપ્ત થશે પણ બીજાને નહિ તથા રોગી પુરુષના રોગની સ્થિતિ પરિપૂર્ણ થયેથી તે જ માણસ સાંજે યશ પણ બીજાને નહિ

તેમ ભરમગ્રહના પ્રભાવથી જે મુનિવરોની પૂજનશક્તિ નહોતી થતી તેમની જ બક્તિ પાછી ગ્રહ ઉતર્યાથી યશ પણ બીજાની નહિ એવો ૨૫૪ અર્થ છાડી, મારી મચડીને ખોટા અર્થ કરવો તે સત્યને ઉતારી પાડવા ખરાબર છે.

પ્રશ્ન ૨—પત્યરની ગાયને દોહવાથી જેમ દૂધ આપે નહિ તેમ પત્યરની મૂર્તિ પૂજવાથી પણ શુ કાર્ય સિદ્ધ થાય ?

ઉત્તર—પ્રથમ વાત તો એ છે કે ગાયનું દૃષ્ટાત અહીં લાગુ કરવું એ જ અઘરિત છે

ગાય પાસેથી જેમ દૂધ લેવાનું હોય છે તેમ મૂર્તિ પાસેથી કંઈ લેવાનું હોતું નથી ગાય જેમ દૂધ આપે છે તેમ મૂર્તિ કંઈ આપતી નથી

પૂજક પોતે પોતાના આત્મામા હુપાએલા વીતરાગતા આદિ ગુણોને મૂર્તિના આલબનથી પ્રગટ કરે છે.

બીજી વાત એ છે કે—જેમ પત્યરની ગાય દૂધ આપતી નથી તેમ સાચી ગાય પણ, ‘હે ગાય! તું દૂધ દે’—એમ ઉચ્ચારણ કરવા માનથી દૂધ આપતી નથી તો પછી સાક્ષાત પરમેશ્વરના નામથી કે જાપથી પણ કાર્યસિદ્ધિ થતી જોઈએ નહિ અને પરમાત્માનું નામ પણ લેવું જોઈએ નહિ

જે શુભ ઉદ્દેશથી ઈશ્વરના નામનું સ્મરણ કરવામા આવે છે તે જ શુભ ઉદ્દેશથી પરમાત્માની મૂર્તિની ઉપાસના કર્તવ્ય થઈ પડે છે પરમાત્માનું નામ લેવાથી અત કરણની વિશુદ્ધિ થાય છે તેમ પરમાત્માની મૂર્તિના દર્શન આદિથી પણ અત કરણની વિશુદ્ધિ થાય જ છે

એ જ રીતે કેટલાક કહે છે કે—જેમ સિંહની મૂર્તિ આવીને મારતી નથી તેમ ભગવાનની મૂર્તિ પણ આવીને તારતી નથી

આતુ કયન પણ અયોગ્ય છે કારણકે 'નિહ, મિદ' એવું નામ લીધાની માથે જ સુ નિહ આપીને મારે છે? નહિ જ તો પછી ભગવાનનું નામ લેવું પણ નિર્ગ્યંક રહે

વળી નિહની મૂર્તિ માગતી નથી તેવું કારણ એ છે કે-માગવામાં નિહને પોતાને પ્રયત્ન કરવો પડે છે, મગનાગને નહિ ત્યારે ભગવાનની મૂર્તિથી તગવામાં મૂર્તિને મર્ષ પણ પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી, પરંતુ તગનાગને પ્રયત્ન કરવાનો હોય છે મુક્તિ મેળવવા માટે વ્રત, નિયમ, તપશ્ચર્યા મમય આદિની આગમના પુરુષને કરી પડે છે પણ— પગમાત્રાને નહિ

પરમાત્માના પ્રયત્નથી જ તગવાનું હોત તો પગમાત્રા તો અનેક રુપ ક્રિયાઓ કરી ગયા છે છતાં તેનાથી બીજાઓ કેમ ન તર્પા? પરંતુ તેમ બનતું નથી, એકે આધારથી જેમ બીજાની ભૂખ મટતી નથી તેમ ભગવાનના પ્રયત્ન માત્રથી ભક્ત વર્ગની મુક્તિ થતી નથી ભક્ત વર્ગની મુક્તિ માટે તો ભક્તવર્ગ પોતે પ્રયત્ન કરે તો જ સિદ્ધિ થાય છે છતાં ભગવાનની મૂર્તિના આલ્સબનથી જીનને તપ, નિયમ આદિ કરનાનો ઉદ્દેશ જરૂર થાય છે. અને તેવીઆ 'ભગવાનની મૂર્તિ તાડે છે' એમ ઉપચારથી કહેવામાં કેઈ પણ જાતની હરકત નથી.

પ્રશ્ન ૩—જડને ચેતનની ઉપમા આપી શકાય?

ઉત્તર—વસ્તુના ધર્મ અનત છે પ્રત્યેક ધર્મને આશ્રીને વસ્તુને જુદી જુદી અનત ઉપમાઓ આપી શકાય છે

એક લાઝડી ઉપર બાળક મારી કરે ત્યારે લાઝડી જડ હોવા જતા તેને ચેતન એવા ઘોડાની ઉપમા અપાય છે પુસ્તક અચેતન હોવા જતાં તેને જ્ઞાન કે વિદ્યાની ઉપમા અપાય છે એ રીતે મમયજ્ઞ જ્ઞાન તથા ધર્મ એ આત્મિક વસ્તુ હોવા જતા તેને જડ એવા કદપદ્ધ અને ચિંતામણી ગ્લની ઉપમા અપાય છે

વસ્તુના અનંત ધર્મ આશ્રી કોઈ પણ ધર્મ લઈ તેના વડે જે જે પ્રકારનું કાર્ય સાધી શકાય તે તે પ્રકારની ઉપમાઓ આપવાનો વ્યવહાર જગપ્રસિદ્ધ છે પરમાત્માની મૂર્તિથી પરમાત્માનું જ્ઞાન થાય છે તેથી તે મૂર્તિને પણ પરમાત્મા કહી શકાય છે

પાચસો રૂપીઆની હુડી કે નોટને લોકો પાચસો રૂપીઆ જ કહે છે વાસ્તવિક રીતે જોતા રૂપીઆ એ તો ચાદીના કટકા છે અને નોટ હુડી એ તો કાગળ અને સાહીસ્વરૂપ છે પરંતુ બંનેથી કામ એકસમુખ્ય થતું હોવાથી બંનેને રૂપીઆ જ કહેવાય છે

તેમ પરમાત્માની મૂર્તિ પણ પરમાત્માનો બોધ કરાવનાર હોવાથી તેને પણ પરમાત્માની ઉપમા આપી શકાય છે

પ્રશ્ન ૪—અક્ષરાકારને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થાય છે તેમ મૂર્તિને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થતું કેમ દેખાતું નથી ?

ઉત્તર—અક્ષરાકારને જોવા માત્રથી જ્ઞાન થાય છે એમ કહેવું એ ખોટું છે અક્ષરાકારથી જ્ઞાન થવા પહેલા શિક્ષકદ્વારા તે અક્ષરોને ઓળખતા શિષ્યવું પડે છે અક્ષરોને ઓળખ્યા પછી જ વાચતા કે લખતા શિખી શકાય છે

તેમ—શુરુ આદિક દ્વારા આ દેવાધિદેવ શ્રી વીતરાગદેવની મૂર્તિ છે એમના અજ્ઞાન આદિ દોષો નાશ પામ્યા છે તેઓ અનંત શુભોએ સંહિત છે દેવેન્દ્રોથી પણ પૂજિત છે તત્ત્વોનો ઉપદેશ કરનારા છે મોક્ષને પામેલા છે સમારસાગરથી તરી ગયેલા છે સર્વંશ છે સર્વંદર્શી છે દયાના સાગર છે પરિસદ્ અને ઉપસર્ગોની ફાળેને હઠાવનારા છે અને રાગાદિરહિત છે એવું જેમ જેમ જ્ઞાન થતું જાય છે તેમ તેમ મૂર્તિના દર્શન આદિ કરતી વખતે તે તે શુભોનું જ્ઞાન અને રમરણ દંતર થતું જાય છે

પ્રશ્ન ૫—સીની મૂર્તિ જોવાથી પ્રત્યક્ષે કામવિકાર

ઉત્પન્ન થતો દેખાય છે પણ પ્રતિમા ભેદને બધાને વિરાગભાવ
ઉત્પન્ન થતો દેખાતો નથી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર—જેઓને મૂર્તિ ઉપર દ્રવ્ય કે દુર્ભાવ છે તેઓને વીતરાગની
મૂર્તિ જેવા છતાં યુગ્મ ભાવ પ્રગટ થવો સુસ્કેત્ર છે પરંતુ જેઓ
હળુદ્ધર્મા છવો છે તેમને તો શ્રી ચીતગદ્ગદેવની શાતબુદ્ધતા દર્શન થવાની
સાથે જ રામેશમ પ્રેમ હમરાયા નિવાય ગ્દેનો નથી

કોઈ પાપી આત્માને મુનિની શાત મૂર્તિ દેખીને પણ જેમ મનમાં
ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન ન થાય તેમ જેણે મૂર્તિ પ્રત્યે દ્રવ્ય કે દુર્ભાવ ફળવેલ
દોષ તેવા આત્માને મૂર્તિના દર્શનથી પણ ભક્તિ ઉત્પન્ન ન થાય એ
બનવા ભેગ છે

જગતનો મામાન્ય નિયમ તો એવો છે કે ગુણવાનની મૂર્તિ
દેખીને તેના જેવા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા નહેજે ઉત્ક્રાંત થયા નિવામ રહે
નહિ છતાં તેમાં પણ અપવાદ હોય છે

શ્રી આચાર્યગ સત્રમાં કુમાન્ધુ છે કે—

જે આસવા તે પરિસવા

જે પરિસવા તે આસવા

ભાવાર્થ—પશ્ચિાપુના વશથી જે આત્મવત્તુ કાણુ દોષ તે
સવરતુ કાણુ બને છે અને જે નવગતુ કારણુ દોષ તે આત્મવત્તુ
કારણુ બને છે

ઈલાચિપુત્ર પાપના જગતની પ્રેમી નીમ્નતા હતા છતાં
પશ્ચિામની વિનુદિવી વાસના દોગડા ઉપર નાચ ક્રમતા કેવળ જ્ઞાન
ઉત્પન્ન કરી લીધું હતું

ખરત ચક્રવર્તીનું અરીના-બુવનમાં ૩૫ જેવા જેવું તે આત્મવત્તુ
કારણુ હતું પણ સુદ્ધિના પડવાથી યુગ્મ ભાવનામાં આરંભ થતા તેમણે
કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર્યું

તે જ રીતે સાધુ મુનિરાજો સાર અને નિર્ગરાનુ કારણ છે હતા તેમને દુષ્ટ દેનાથી, તેમનું યુરુ ચિત્તનવાથી તથા તેમની નિદ્રા આદિ કરવાથી જીવ અશુભ કર્મોનો આન્તર કરે છે પણ તેથી સાધુ મુનિરાજનું પૂજનિકપણ નષ્ટ થઈ જતું નથી

સાક્ષાત શ્રી ભગવાન મહારીર દેવને જોઈને પણ સગમ દેવ અને ગોવાળીઆ ગોરેને માઠા ભાવ થયા તેમા તેઓનો અશુભ ભાવ છે એક કવિએ કહ્યું છે કે—

પત્ર નેવ કરીરવિટપે, દોષો વસતસ્ય કિમ્
ઠહકો ન વિલોક્યતે યદિ દિવા સૂર્યસ્ય કિં દૂષણમ્ ।

વર્ષા નેવ પતન્તિ ત્રાતક મુલ્લે, મેઘસ્ય કિં દૂષણમ્
યત્ ભાગ્ય વિધિના લ્હાટ લિખિત, દૈવસ્ય કિં દૂષણમ્ ॥

અર્થ—કરીરના ઝાડ ઉપર પાદશ ન આવે તેમા વસત ઋતુનો ગો દોષ ? ધ્રુવડ પક્ષીને દિનસે ન દેખાય તેમા સૂર્યનો શો અપરાધ ? જળની ધાગ આલક પક્ષીના મુખમા નથી પડતી તેમા મેઘનો શો દોષ ? અને એ જ પ્રકારે લલાટે લખાયેલ ભાગ્યાનુસાર ફળ ભોગનું પડે તેમા દૈવનો પણ ગો દોષ ગણાય ?

એ જ રીતે શ્રી દેવાધિદેવની મૂર્તિ તો શુભ ભાવનું જ કારણ તથાપિ તેના દેવી, દુષ્ટ પરિણામી અને દ્વિતભાગી જીવોને ભાવ પેદા ન થાય તે ખરેખર તેમની જ કમનશીબી છે

સૂર્યની સામે કોઈ ધૂળ ફેંકે કે સુગંધી પુષ્પ ફેંકે તો તે બન્ને ફેંકનાર તરફ જ પાછા ફરે છે, અથવા વજ્રમયી દિવાલ પર કોઈ મણી કે ખાચર ફેંકે તો તે વસ્તુઓ ફેંકનાર તરફ જ પાછી આવે છે અથવા ચક્રવર્તી રાજાની કોઈ નિંદા કે સ્તુતિ કરે તેથી તેનું કોઈ ખગડનું કે સુધરતું નથી પણ નિંદક આત્મા પોતે જ દુખનો પાત્ર બને છે અને સ્તુતિ કરનાર પોતે જ ઉત્તમ ફળને મેળવે છે

અથવા બીજી રીતે જોઈએ તો જેમ પથ્ય આદાર કરવાથી ખાનાગ મનુષ્યને સુખ મળે જ અને અપથ્ય ભોજન કરવાથી ભોજન કરનારને જ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે પણ આદારમા વપરાયલી વસ્તુને કાંઈ યત્ન નથી

તે જ પ્રમાણે પરમાત્મ-મૂર્તિની સ્તુતિ ભક્તિ કે નિંદા હીનતા કરવાથી અલિપ્ત પરમાત્માને કાંઈ યત્ન નથી પરંતુ નિંદક પોતે જ દુર્ગતિનું કર્મ ઉપાજન કરે છે અને પૂજક ગુપ્ત કર્મોપાજન કરી સ્વયમેવ સુગતિનું ભાજન બને છે

બીજી વાત વિચારવાની એ છે કે—મહાચારી મહાત્માઓને ઓની મૂર્તિ જોવાનો નિષેધ ક્યો પરંતુ સાક્ષાત ઓના હાથે આદાર પાણી લેવાનો નિષેધ ક્યો નહિ

ઓઓ દર્શન કરવા કે વદન કરવા આવે, કલાકો સુધી બાપ્પ્યાન સામળવા બેસી રહે ધર્મચર્યા સખધી પૂજપરજ કે વાર્તાવાપ કરે ઇત્યાદિ કાર્યોમા ઓનો સાક્ષાત પરિચય દોના છતાં નિષેધ ન ક્યો અને ઓના ચિત્રામણવાળા મકાનમા વસવાનો નિષેધ ક્યો તેનું શું કારણ ?

ચિત્રામણની ઓની આકૃતિ માત્રથી કાંઈ આદાર પાણી મળી શકતા નથી કે બોલતું ચાતવું ચર્ચ શમતું નથી ચિત્રામણની ઓ જીડીને સ્પર્શ કરી શકતી નથી છતાં શાસ્ત્રકારોએ તેનો નિષેધ ક્યો કારણ એટલું જ કે—

ચિત્ર કે મૂર્તિ તરફ જેવી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય, મનમા ખરાબ મહદ્વ નિઃદ્વ ઠોકે, ધર્મધ્યાનમા બાધા પડોયે તથા કર્મ-બંધન ચવાના નમજો ઉપરિચય થાય તેના, ધર્મનિમિત્તે સાક્ષાત પરિચયમા આવનાર ઓ-પ્રસંગમા નમવતા નથી કાગલ્યુકે ત્યા અગુપ્ત માર્ગે ચિત્તની એકાગ્રતા કરવાનો અસર સાધુને બાગ્યે જ મળે છે

ત્યારે, મકાનમા ઓની મૂર્તિ કે ચિત્ર દોય તો તે તરફ વાગવાર ધારી ધારીને નિહાળવાનું અને તેમા ચિત્તની તથા મનની હીનતા

યનાનું અવસ્થા બની આવે તથા પરિણામે જિતમા કામ વિકારો નાશ થઈ આવે એ વગેરે અનિષ્ટોનો પૂરેપૂરો ભય છે

સૂત્રકાર મહર્ષિઓની આજ્ઞા નિષ્પ્રયોજન કે વિના વિચારે દોષ શકે નહિ એ ઉપરથી નિશ્ચય થાય છે કે મનને સ્થિર કરી શુભ ધ્યાનમાં લાવવા માટે શુભ એવું સ્થિર આલમ્બન શ્રી જિનરાજની શાતમૃતિ જેવું ખીજી એક પણ નથી

આથી ખીજી વાત એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઉત્તમ ધ્યાન અને મનની એકાગ્રતા કરનાની અપેક્ષાએ શ્રી જિનમૃતિનો દરજ્જો સાક્ષાત જિનરાજ કરતા પણ વધી જાય છે અને એવા જ કારણે શ્રી રાયપસેણીય આદિ શાસ્ત્રગ્રંથોમાં સાક્ષાત તીર્થંકર દેવને વદન નમસ્કાર કરતી વેળા દેવ્ય ચેદ્ય ઇત્યાદિ પાઠો છે અર્થાત્ જોવી હું જિનપ્રતિમાની ભક્તિ કરે છું તેની જ અતરંગ પ્રીતિથી આપની (સાક્ષાત અરિહતની) ભક્તિ કરે છું

વળી સાક્ષાત ભગવાનને નમસ્કાર કરતી વખતે—સિદ્ધિગદ્દ નામધેય, ટાળ સપાવિઠ કામસ્સ—સિદ્ધિગતિ નામના સ્થાનને મેળવવાની ઇચ્છાવાળા એમ બોલવામાં આવે છે અને શ્રી જિનપ્રતિમાની સામે—સિદ્ધિગદ્દ નામધેય ટાળ સપત્તાળ—સિદ્ધિ ગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થઈ સુકેતા એમ કહેવામાં આવે છે એ વગેરે પાઠોનું ખરું રહસ્ય સમજી, પૂર્વાચાર્યોએ અત્યંત બહુમાનપૂર્વક પ્રમાણિત કરેલ શ્રી જિનપ્રતિમાનો અતરંગ આદર કરવો જોઈએ

પ્રશ્ન ૬—જિન પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવાથી તે નમસ્કાર મૃતિને થયો, ભગવાનને નહિ.

ઉત્તર—મૃતિ અને ભગવાન સર્વથા જુદા નથી એ બેમાં કયારેય અભેદ છે, મૃતિ એ જિનેશ્વરની સ્થાપના છે શ્રી જિન મૃતિને નમસ્કાર કરતી વખતે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનો ભાવ લાવીને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે માટે જુદા ન કહેનાય

જેમ અહીં બેઠા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ગિરાજતા શ્રી સીમધર સ્નામીને સર્વે જોતો નમસ્કાર કરે છે ત્યારે માર્ગમાં લાખ્ખો ધર, વૃક્ષો, પર્વતો આદિ અનેક વસ્તુઓ ગાડી આવે છે તો નમસ્કાર તે વસ્તુને થયો કે શ્રી સીમધર સ્નામીને ?

જો કહેશો કે—નમસ્કાર કરનાનો ભાવ ભગવાનને હોવાથી ભગવાનને જ નમસ્કાર થયો ખીજી વસ્તુને નહિ તથા કેવળજ્ઞાનથી ભગવાન પણ તે વદનાને તેમ જ જાય છે

તો પછી—તેની રીતે મૂર્તિદ્વારા પણ ભગવાનનો ભાવ લાગી વદન પૂજન કરવામાં આવે તેને તુ ભગવાન નથી જાયતા ?

એ રીતે સાધુને વદન નમસ્કાર કરતા પણ, તેમના શરીરને વદન થાય છે કે જીવને ? જો શરીરને નમસ્કાર કરનામાં આવે છે તો, જીવ તો શરીરથી જુદી વસ્તુ છે અને જો જીવને નમસ્કાર કરવામાં આવે છે તો વચમાં કાયાની આડ રહેલી છે અને કાયાએ જીવથી જુદું પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે

જો કહેશો કે—એ પુદ્ગલ દ્રવ્ય સાધુનું જ ને !

તો પછી—મૂર્તિ પણ દેનાધિદેન શ્રી વીતરાગ પ્રભુની જ છે એમ કેમ વિચારી શકતા નથી ?

મુનિની કાયાને વદન કરવાથી જેમ મુનિને વદન થાય છે તેમ શ્રી વીતરાગ પ્રભુની મૂર્તિને વદન કરનાથી સાક્ષાત શ્રી વીતરાગ પ્રભુને જ વદન થાય છે

પ્રશ્ન ૭—મૂર્તિમાં શુ વીતરાગના ગુણો છે ?

ઉત્તર—એક અપેક્ષાએ છે અને એક અપેક્ષાએ નથી, પૂજક-પુરુષ મૂર્તિમાં વીતરાગભાવનું આરોપણ કરીને પૂજા કરે છે ત્યારે તે મૂર્તિ વીતરાગ સદૃશ જ બને છે એ અપેક્ષાએ શ્રી જિનમૂર્તિ શ્રી જિનનર સમાન છે

દુષ્ટ પરિણામનાળા પુરુષને મૂર્તિના દર્શન આદિથી કાંઈ ફાયદો થતો નથી ઊનટો અનુભવ પરિણામથી કર્મનો બધ થાય એ અપેક્ષાએ મૂર્તિ વીતગત સદશ નથી એમ કહેવું હોય તો કહી શકાય પણ તેથી તેનામા તારવાની શક્તિ છે તે ચાલી જતી નથી

સાકર મીઠી છતા ગદંબને ભાવતી નથી, ઊનટુ તુકસાન કરે છે તેથી કાંઈ સાકરનો સ્નાદ નષ્ટ થઈ જતો નથી

તેમ મૂર્તિ પણ મિત્રાદૃષ્ટિ જીવોને ન રુચે તો તેની મોક્ષદાયકતા ચાલી જતી નથી

પ્રશ્ન ૮—પતથરની મૂર્તિમા પ્રભુના ગુણોનું આરોપણ ગી રીતે થાય ?

ઉત્તર—શણ નગેરે હલકી વસ્તુઓને સ્પર્શ કરી તેના સફેદ કાગળો બને છે તે કાગળો ઉપર પ્રભુની વાણીના શાઓ લખાય છે, ત્યારે તે શાઓને તમામ જાતના લોકો પ્રભુ તુલ્ય પૂજનીય ગણે છે તેમ, ખાણના પતથરોમાથી મૂર્તિ બને છે અને તે મૂર્તિમા ગુરુઓ સ્મિત્રના જાપ વડે પ્રભુના ગુણોનું આરોપણ કરે છે, તે વખતે એ મૂર્તિ પણ પ્રભુતુલ્ય પૂજનીય બને છે

કોઈ ગૃહસ્થને દીક્ષા આપતી વખતે ગુરુ તેને દીક્ષાનો મત્ર (કરેમી બતે સત્ર) સમજાવે છે કે તુરત લોકો તેને સાધુ માની વદના કરે છે જો કે તે વખતે તે નવદીક્ષિત સાધુમાં સાધુના સત્તાવીસ ગુણો પ્રગટી નીકળેના જ હોય તેવો નિયમ નથી છતાં તે ગુણોનું તેનામા આરોપણ કરીને તેને વદના થાય છે

તેમ મૂર્તિ પણ ગુણારોપણ બાદ પ્રભુ તુલ્ય વદનીય બને છે તેથી લોકો તેને વાદે પૂજે અને નમસ્કાર આદિ કરે તે તદ્દન વ્યાજબી છે

પ્રશ્ન ૯—નિરાકાર ભગવાનની ઉપાસના ધ્યાનદ્વારા થઈ શકે છે તો પછી મૂર્તિ પૂજા માનવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર—મનુષ્યના મનમાં એવી તાકાત નથી કે તે નિરાકારનું ધ્યાન કરી શકે. હૃદયોત્પન્ન પ્રહણ્ય ચર્ચા શકે તેટલી જ વસ્તુઓનો વિચાર મન કરી શકે છે તે મિત્રાચની વસ્તુઓની કલ્પના પણ મનને આવી શકતી નથી.

જેટલા રમ જોવામાં આવે, જે જે વસ્તુનો સ્વાદ લેવામાં આવે, જેનો જેનો સ્પર્શ કરવામાં આવે, ગંધ સુધવામાં આવે કે રાગદોશ્રવણ કરવામાં આવે તેટલાનો જ વિચાર મન કરી શકે છે તે મિત્રાચના રમ, રૂપ, ગંધ આદિનું ધ્યાન, સ્મરણ કે કલ્પના કરવી તે પણ મનુષ્ય શક્તિની બહારની વાત છે.

કોઈએ પુરણ્યક નામના મનુષ્યનું નામ સાંભળ્યું છે તેને નનરે જોએલ નથી તેમ તેની હબી પણ જોઈ નથી તો શું નામ માત્રથી પુરણ્યક નામના માણુમનું ધ્યાન ચર્ચા રાખવાનું હતું ? નહિ તેમ બગવાનને પણ સાક્ષાત અથવા તેમની મૂર્તિદ્વારા જોમણે જોયા નથી તેઓ તેમનું ધ્યાન કેવી રીતે કરી શકવાના હતા ?

જ્યારે જ્યારે ધ્યાન કરવું હશે ત્યારે ત્યારે કોઈને કોઈ વસ્તુ દષ્ટિ સમીપ રાખવી જ પડશે બગવાનને જ્યોતિ સ્વરૂપ માની તેમનું ધ્યાન કરનાર તે જ્યોતિને રુક્ષ, સ્થામ આદિ કોઈને કોઈ વર્ણવાળી માનીને જ તેનું ધ્યાન કરી શકશે.

સિદ્ધ બગવતોમાં એવું કોઈ પણ પૌદ્ગલિક રૂપ છે જ નહિ. સિદ્ધોનું રૂપ અપૌદ્ગલિક છે તેને સર્વંશ કેવળગાની મહારાજ સિવાય કોઈ જાણી શકતું નથી શ્રી સિદ્ધચક્ર યત્રમાં શ્રી સિદ્ધ બગવતોની લાલ વર્ણુ તરીકે કલ્પના કરવામાં આવી છે તે ફક્ત ધ્યાનની મગવડતા માટે છે, પરંતુ વાસ્તવિક નથી નિરાકાર સિદ્ધનું ધ્યાન અતિશય ગાની સિવાય બીજા કોઈ પણ કરવાને સમર્થ નથી.

કોઈ કહેશે કે—અમે મનમાં માનસિક મૂર્તિને કલ્પીને સિદ્ધ બગવાનનું ધ્યાન કરીશું પરંતુ પદ્મરની જડ મૂર્તિને નહિ માનીએ.

તો તેઓનું આ કથન પણ વગર વિચાર્યું જ છે કારણ કે તેઓને પૂજનામાં આરે કે—તમારી માનસિક મૂર્તિનો રંગ કેવો છે? તાન, નળો કે સફેદ? તો તેઓ શું જવાબ આપશે?

તે -હેમે—તેને રૂપ નથી, રંગ નથી કે વસ્તુ નથી માટે તેને કશી રીતે બતાવી શકીએ?

તો તેઓને પ્રદેશનું કે—જોના રૂપ, રંગ કે વસ્તુ નથી તેવું ધ્યાન પ્રવાની તમારી તામત પણ નથી

આ રીતે પ્રગટપણે મૂર્તિ માનવાની વાતમાથી છટકવા માટે માનમિત્ર મૂર્તિ માનના જતા અતે ધ્યાનરહિત દશા આવીને ઉભી છે છે જા મતિ વગર ધ્યાન બનવું જ નથી તો પછી તેને પ્રગટપણે માનનામાં રસ્ત શું છે?

માનમિત્ર મૂર્તિ અદૃશ્ય અને અસ્થિર છે ત્યારે પ્રગટ મૂર્તિ દૃશ્ય અને સ્થિર છે તેથી ધ્યાનાદિ માટે અત્યંત અવકૂળ છે

વળી ભગવાન શ્રી તીર્થંકર દેવના સમવસરણુમાં પણ ભગવાન પૂર બિમ્બાએ મેસ છે અને બાકીની ત્રણ બાજુ ભગવાનની ત્રણ મર્તિઓન દેનતાઓ સ્થાપન કરે છે એમ શ્રી સમવસરણુ પ્રકરણ, શ્રી સમનાયાગ સૂત્ર ટીકા શ્રી તત્વાર્થ સૂત્ર ટીકા વગેરે પ્રાચીન ગ્રંથો સાક્ષી પૂરે છે

કેટલાક કહે છે કે—ભગવાનના અતિશયથી ચાર મુખ દેખાય છે પણ ત્રણ તરફ મૂર્તિ છે એમ નહિ

આ વાત પણ ખોટી છે કારણ કે કોઈ પણ ચાઓમાં એ રીતે કશું નથી સમવસરણુની રચનાથી પણ ચિત્તની એકાગ્રતાને માટે મૂર્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે

ભગવાનની બન્ધ મૂર્તિના દર્શનથી તેમના ગુણો આવતા શ્રદ્ધા-વાળા મનુષ્યને સાક્ષાત્ ભગવાન મન્યા નૃદનો આનંદ થાય છે અને

મૂર્તિને માક્ષાત મગવાન મમજી બાવયુક્ત બક્ષિત યાય છે, તે વખત બક્ષિત કરનારના મનના અધ્યયનમાયો કેટલા નિર્મળ થતા હશે તથા તે વખતે તે જીવ કેવા સુખ કર્મને ઉપાજનો હશે તેનો માયો અને પરિપૂર્ણ ખ્યાલ સર્વ મિત્રાલ ખીજને આની રાકવો અસક્ય છે

જેઓ સ્વકપોલ કટપનાવી પરમાત્માનુ માનસિક ધ્યાન કરનાનો આડખર કરે છે તેઓ શા માટે મેકડો કે હામરો કોશ વાહન વગેરેમા બેસી, પચ્ચદ્રિય મુધીના જીવોનો નિનાશ કરી સ્વગુરુ વગેરેને વદનાદિ કરવા જતા હશે? શુ ગુરુનુ માનસિક ધ્યાન ચેર બેઠા નવી થઈ શક્યુ? કે જેવી ગુરુના મૂર્તિમય શરીરને વાદના માટે આરણ (હિસા) કરીને હામરો કોશ જવાની જરૂર પડે છે?

આ સમાગમા મનુષ્યો અનેક પ્રકારની ચિતા, જગજા અને અગડાઓમા હમેશા અટવાયેલા રહે છે કોઈ ધનની ચિતામા, કોઈ પુત્રની ચિતામા તો કોઈ એશ આરામમા અને કોઈ ટટાનખેડામા —એમ જગતના જીવો અનેક ઉપાધિઓથી અસ્ત થઈ ગેદના હોય છે આલબન વિના તેઓને શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ થી નુ રસ્તામાં પડી છે?

અસ્થિર મન અને ચચળ હૃદયોને કાપ્પૂમા ગખી એ બચ્ચાઓના ખેલ નવી કોઈ વાગ્મ, સિતાર કે તખ્તરાના સુરનાળુ મધુર ગાયન કાને પશ્યુ કે તરત ચચળ મન તે તરફ ચાલ્યુ જાય છે તેવે સમયે ધ્યાનની વાતો ક્યાય હડી જાય છે એની ચચળવૃત્તિવાળા મનુષ્યોને શ્રી જિનની પૂજામા લીન થવુ એ જ એક પરમ ધ્યાન છે

અનેક ઉપાધિવાળા ગૃહસ્થપણમા શ્રી જિનપૂજનો અનાદ્ય કરવો તે લાભને ખલે કેવળ હાનિ ઉઠાવવા જગમર છે દુનિયાદારીની અનેક વિટખણાઓથી ઘેગણેના ગૃહસ્થોને મૂર્તિના આલબન વગર માનસિક ધ્યાન થવુ સર્વથા અમભવિત છે શ્રી જિનપૂજના આદરથી અને મૂર્તિદારા શ્રી જિનેશ્વરદેવના ગુણ ગ્રામ વગેરે ક્રવાથી ચચળ મન સ્થિર

યાય છે અને સ્થિર થયેલા મનમા સસારની અસારતા આદિકનું જ્ઞાન સહેવાઈ થી કરાની શકાય છે

સુખદુઃખમા જ્યાં સુધી સમાનભાવ નથી આવ્યો ત્યાં સુધી મોટા યોગીરાજની જેમ નિરાલબ્ધન ધ્યાનની વાતો કરવી નિરર્થક છે

જે વખતે તે તે સમભાવવાળી સ્થિતિ આવશે તે વખતે આલબ્ધન પોતાની મેળે છૂટી જશે.

શ્રી જૈન ધર્મના મર્મને જાણનાર પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓએ દરેક જીવને પોતપોતાના ગુણસ્થાનક સુખજ ક્રિયા અગીકાર કરવાનું ફરમાવ્યું છે વર્તમાનમા કોઈ પણ જીવ સાતમા ગુણસ્થાન ઉપરાત ચડી શકતો નથી સાતમા ગુણસ્થાનકનો કુલ સમય એકવ કરતા તેનો મરવાળો એક અતમુદ્ધતથી અધિક બનતો નથી તેથી મુખ્ય રીતે જાયામા જામુ છડુ જ ગુણકાંપુ વર્તમાનના જીવને સમજવાનું છે

હું ગુણસ્થાનક પ્રમાદનાળુ હોવાથી તે ગુણસ્થાનકે રહેતો જીવ પણ નિરાલબ્ધન ધ્યાન કરવાને અશક્ત છે આમ છતાં જેઓ છઠા ગુણસ્થાનકની હદે પણ પહોંચ્યા નથી અને અનેક સાસારિક ખટપટોમા રમ્યાપમ્યા રહેલા છે તેઓ નિરાલબ્ધન ધ્યાનની વાતોથી દેખાવ કરે તે કેવળ આડબર સ્વરૂપ છે

શ્રાવક યોધે પાચમે ગુણસ્થાનકે હોવાથી દ્રવ્યભાવ બંને પ્રકારની પૂજા કરવાના અધિકારી છે (દ્રવ્ય પૂજા નિરવધ જ હોવી જોઈએ ન ગિ શેઠ) ત્યારે તેનાથી જામે એટલે છઠે ગુણ સ્થાનકે હોવાથી મુનિ માત્ર ભાવ પૂજના અધિકારી છે

ગુણસ્થાનકની જગ્યા દેશાએ પહોંચતા ક્રિયામાં ફેરફાર થતો જાય છે પગથીમાં હોડી એકબેમ કુદકો મારી મેડા ઉપર ચડવાનો અવિચારી પ્રવર્ત કરવાથી મેડો તો થયો ફર રહી જાય છે પણ જીવટો હેડો પડવાથી વધારામા દાચપચને તોડનારો થાય છે.

અહીં કોઈ પ્રશ્ન નરે કે—મમાર પર ગગ ઘટાજ્યો અને પ્રભુ પર વધાર્યો તો પણ ગગ તો કાયમ રહ્યો ને ? જ્યાં સુધી ગગદેવ રહિત ન બનાય ત્યાં સુધી મુજિન કેવી રીતે મળે ?

આ પ્રશ્ન પણ મમન્ત્રણ વિનાનો છે મનંથા રાગરહિત થવાની શક્તિ ન આવે ત્યાં સુધી પ્રભુ પર રાગ કેળવનાથી સમારના અશુભ ગગથી અને તેનાથી બધાતા ખોટા કર્મથી બચી જવાય છે ધરમા બેઠા અનેક પ્રકારની વૈભાવિક વર્તુલ્યુક માય છે, તેટલી જિનમદિરમા થઈ શકતી નથી

પ્રભુની શાત મૂર્તિના દર્શનથી અને તેમના ગુણગ્રામમા લીન થનાથી ચિત્તમાં દુષ્ટ ભાવ તથા દુર્વિચારો ટકી શકતા નથી એટલું જ નહિ પણ તેને દૂર હઠાવવાનું એક પરમ સાધન મળી જાય છે જ્યાં સુધી પૂણ્ય નિશુદ્ધિ થઈ નથી ત્યાં સુધી જીવને જીએ ચઢવાનો આ એક ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ છે જેઓ આ માર્ગને માનતા નથી પણ પોતાને પૂગ વિરુદ્ધ ચએલા માની સમભાવને ધારણ કરનારા ગણે છે તેઓને પૂગનાનું કે—

તે તમે ખરેખર જ રાગરહિત છો તો પછી તમે તમારા શુરુ અગર અન્ય નેતાઓનું બાંધાન કરી તેમના ઉપર રાગ કેમ રાખો છો ? તેમના આહાર, વસ્ત્ર અને પાત્ર આદિ વડે બંધિત મન્માન આદિ કેમ કરો છો ? તે શુ રાગરહિતપણાનું ચિન્હ છે ?

સમભાવમા લીન રહેનારને સદા સામાયિક છે (એમ કહો છો) તો પછી શુરુ પાસે જઈ સામાયિક અને પ્રતિક્રમણ આદિ કરવાનું શુ પ્રયોજન છે ? પોતાના ધર્મનું મહન અને અન્યના ધર્મનું ખરડન તથા એ માટે પુસ્તકો છપાવવા કે ભાવણો આપના એ શુ સમભાવના કાર્યો છે ?

જુદા જુદા આકાર આપવાથી જ પોતાના અર્થોનું સ્પષ્ટ બાન કરાવાય છે માટે નિરાકાર વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ તેને આકાર આપ્યા સિવાય કરી શકાયો જ નથી

પ્રશ્ન ૧૧ — શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોના છવ મમારમા ભટકતા હતા છતા તે સમયે તેમને વસ્ત્ર કેરવામા ધર્મ કેવી રીતે સંભવે?

ઉત્તર—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોને વદના કરવાનો વિષય દ્રવ્ય નિરૂપણને આશ્રયી છે દ્રવ્ય વગર ભાન, સ્થાપના કે નામ કર્યુ થે ન હોઈ શકે

શ્રી ઋષભદેવ મગનાને જે જીવોને મોક્ષ માગી બતાવ્યા તે સર્વે પૂજના લાયક છે જેમ કોઈ ધનાઢય શાહુકારના હાથે લખાએલી તેની સહી મીઠાવાળી અનુક મુદતની કુડી હોય તો તેની રકમથી મુદત પૂરી થયા પહેલાં પણ કામ કાઢી શકાય છે તેવી રીતે મોક્ષમાગી ભવ્ય જીવોની શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ આપેલી ખાત્રી રૂપી કુડી, તેનો કોણુ વિચા વત પુરુષ અસનીકર કરશે?

મગનાનની ખાત્રી રૂપ પ્રબળ કામ્યુને લઈને બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરો તે સમયને આશ્રયીને વન્તીય હતા વળી એ સમયમા શ્રી આનન્દયક સૂત્રમા મૂળ પાઠ પણ છે કે—

જત્તારિ અઠ્ઠ દસ દોય વદિઆ જિગ્ધરા વંતર્વાસ

અર્થાત્—આરે દિશામા અનુક્રમે ચાર, આઠ દશ તથા બે એમ ચોવીશ તીર્થંકરોના બિંબ શ્રી ભરત મહારાજએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સ્થાપન કરેલા છે

એ બાબતમા નિશ્ચિતકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ખુલાસો કર્યો છે કે—

ભરતગમ્નએ શ્રી સ્વમદેવ સ્વામીને આ ચોરીલીમા ચનારા તીર્થકરોના નામ, જાળન, વહું વરીગુ પ્રમાણુ વગેરે પૂછીને તે પ્રમાણે શ્રી અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર જિનમહિ બનાવી મવં તીર્થકરોની પ્રતિમા આબેહુમ આમગની આપન કરી

આવી મિદ્ધ થાય છે કે ચેનીત તીર્થકરો થયા પહેલાં પણ તેમની મૂર્તિઓ મહિરો વગેરે દ્વાગ મહિત કરવાનો ગિવાજ મનાતન કાળથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને મહાન જ્ઞાની પુરુષોએ પણ સ્વીકાર્યો છે

પ્રશ્ન ૧૨—મૂર્તિ તો એકેન્દ્રિય પાપાણુની હોવાથી પહેલાં ગુણસ્થાનકે છે તેને ચોથા પાત્રમા ગુણસ્થાનકવાળા આવક તલા છઠા આતમા ગુણસ્થાનકવાળા માધુ કેમ વદન પૂજન કરે ?

ઉત્તર—પહેલાં તો મૂર્તિને એકેન્દ્રિય કહેનાર પુરુષ જૈન શાસ્ત્રોવી અચાત છે ખાણુમાથી ખોદી કાઢેન પત્રય શસ્ત્રાદિ નાગવાવી અચિત રહેનો નથી એમ શાસ્ત્રમરો દરમાવે છે અચિત નસ્તુમા ગુણસ્થાનક ન હોય

હવે જે ગુણસ્થાનક ગદિત વસ્તુને માનવાનો મનંથા નિષેધ કરશે તો પણ મહાદોષના ભાગી થનારો કાણુ કે મિદ્ધ ભગવાન સનંથા ગુણસ્થાનક ગદિત છે છતાં તેઓથી અગિહત દેન પડી મનંથા પ્રથમ નખરે પૂજવા લાયક છે, ગુણ કાણુ મમાગી જીવોને હોય છે, મિદ્ધના જીવોને નહિ

ખીજ વાત એ છે કે—જેમ પર્યટની મૂર્તિને ગુણસ્થાનક નથી તેમ કાગળ આથી બનેલા પુસ્તકોને પણ કયુ ગુણસ્થાનક છે ? છતાં પ્રત્યેક મતના અનુયાયીઓ પોતપોતાના ગ્રંથોનુ બહુમાન કરે છે, ઉચ્ચે આસને મૂકે છે તથા મસ્તકે ચડાવે છે તેની મવં પ્રકારની આશાતનાઓ વજે છે થૂકના છાટા કે પગની ડોકર તેને લાગી જાય

જુદા જુદા આકાર આપવાથી જ પોતાના અર્થોનું સ્પષ્ટ બાન કરાવાય છે માટે નિરાકાર વસ્તુનો સ્પષ્ટ બોધ તેને આકાર આપ્યા સિવાય કરી શકાનો જ નથી

પ્રશ્ન ૧૧ — શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોના જીવ સસારમા ભટકતા હતા છતાં તે સમયે તેમને વદન કરવામા ધર્મ કેવી રીતે સભવે?

ઉત્તર—શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના વખતમા બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરોને વદના કરવાનો વિષય દ્રવ્ય નિરૂપણને આશ્રયી છે દ્રવ્ય વગર ભાજ, સ્થાપના કે નામ કશું થે ન હોઈ શકે

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાને જે જીવોને મોક્ષ ગામી બતાવ્યા તે સર્વે પૂજવા લાયક છે જેમ કોઈ ધનાઢય શાહુકારના હાથે લખાએલી તેની સહી મીઠાવાળી અમુક મુદતની હુડી હોય તો તેની રકમથી મુદત પૂરી થયા પહેલાં પણ કામ કાઢી શકાય છે તેવી રીતે મોક્ષગામી બન્ય જીવોની શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીએ આપેલી ખાત્રી રૂપી હુડી, તેને કોણ વિચારવત પુરુષ અસ્વીકાર કરશે?

ભગવાનની ખાત્રી રૂપ પ્રબળ કારણને લઈને બાકીના ત્રેવીશ તીર્થંકરો તે સમયને આશ્રયીને વદનીય હતા વળી એ સમયમા શ્રી આનંદપ્રક સત્રમા મૂળ પાઠ પણ છે કે—

ચત્તારિ અઠ્ઠ દસ દોષ વદિઆ જિગવરા ચરન્વીસ

અર્થાત્—ચારે દિશામા અનુક્રમે ચાર, આઠ, દસ તથા બે એમ ચોવીસ તીર્થંકરોના બિજ શ્રી ભરત મહારાજાએ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર સ્થાપન કરેલા છે

એ બાબતમા નિયુક્તિકાર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ખુલાસો કર્યો છે કે—

ભરતગમ્યએ શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીને આ ચોનીતીમા યનારા તીર્થંકરોના નામ, લાજન, વણું દરીરનુ પ્રમાણુ વગેરે પૂછીને તે પ્રમાણુ શ્રી અષ્ટાપદ ગિરિ ઉપર જિનમહિ બનાવી મર્વ તીર્થંકરોની પ્રતિમા આમેદુમ આગમની સ્થાપન કરી

આવી ચિદ્ થાય છે કે ત્રેનીશ તીર્થંકરો યયા પહેના પણ તેમની મૂર્તિઓ મદિરો વગેરે દ્વારા ભક્તિ કરવાનો ગિનાજ મનાતન કાળથી આત્યો આવે છે અને તેને મહાન જ્ઞાની પુરુષોએ પણ સ્વીકારેલો છે

પ્રશ્ન ૧૨—મૂર્તિ તો એકેન્દ્રિય પાપાણુની હોવાથી પહેલા ગુણુસ્થાનકે છે તેને ચોથા પાત્રમા ગુણુસ્થાનકવાળા આવકે તયા છઠા સાતમા ગુણુસ્થાનકવાળા સાધુ કેમ વદન પૂજન કરે ?

ઉત્તર—પહેલા તો મૂર્તિને એકેન્દ્રિય કહેનાર પુરુષ જૈન શાસ્ત્રોથી અગ્રાત છે ખાણુમાથી ખોદી કાઢેન પત્થર શસ્ત્રાદિ લાગવાથી સચિત્ત રહેનો નથી એમ શાસ્ત્રકારો દરમાવે છે અચિત્ત વસ્તુમા ગુણુસ્થાનક ન હોય

હવે જો ગુણુસ્થાનક રહિત વસ્તુને માનનાનો મર્વયા નિષેધ કરશે તો પણ મહાદોષના ભાગી થવાશે કારણુ કે સિદ્ધ ભગવાન મર્વયા ગુણુસ્થાનક રહિત છે હતા તેઓશ્રી અરિહત દેન પછી સર્વથી પ્રથમ નખરે પૂજવા લાયક છે, ગુણુ ઠાણુ મસારી જીવોને હોય છે, સિદ્ધના જીવોને નહિ

ખીજી વાત એ છે કે—જેમ પત્થરની મૂર્તિને ગુણુસ્થાનક નથી તેમ કાગળ આદિથી બનેલા પુસ્તકોને પણ કયુ ગુણુસ્થાનક છે ? હતા પ્રત્યેક મતના અનુયાયીઓ પોતપોતાના ગ્રંથોનુ બહુમાન કરે છે, જોએ આસને મૂકે છે તથા મસ્તક ચડાવે છે તેની સર્વ પ્રકારની આશાતનાઓ વજે છે થૂકના છાટા કે પગની ઠોકર તેને લાગી જાય

તો તેને પણ મહાદોષરૂપ ગણે છે જગતમા કોઈ પણ મત એવો નહિ નીકળે કે જે પોતાના હષ્ટદેવની વાણીરૂપ શાસ્ત્રને મસ્તકે ચઢાવી તેનો ખડુમાન પૂર્વક આદરસત્કાર કરતો ન દોષ ।

શ્રી જૈન મતના શ્રી ભગવતી સૂત્રમા પણ નમો વમીદ લિવીદ કહી શ્રી ગણધર ભગવતોએ અક્ષરરૂપ બ્રાહ્મી લિપિને નમસ્કાર કર્યો છે તો તેમા કયુ ગુણસ્થાનક હતુ ?

મૃતક સાધુનુ શરીર પણ અચેત હોવાથી ગુણુમ્યાનક રહિત છે છતાં લોકો ખીજા કામ પડતા મૂકી તેના દર્શન કરવા કેમ દોડી જાય છે ? તથા તે મૃત શરીરને પણ ધામધુમથી વદનના લાકડાથી કેમ બાળનામા આવે છે ? એ કાર્યને ગુરુ ભક્તિનુ કાર્ય ગણી શકાય કે કેમ ? જે ગણી શકાય તો પ્રતિમાને વદન પૂજન આદિ જિન ભક્તિનુ કાર્ય કેમ ન ગણી શકાય ?

પ્રશ્ન ૧૩—મૂર્તિ તો પાપાણુમય છે તેને પૂજવાથી શુ ફળ મળે ? મૂર્તિને કરેલી સ્તુતિ મૂર્તિ થોડી જ સાબ વાની હતી ?

ઉત્તર—લોકોને ઉન્માગે દોરી જવાને માટે આ જાતિના ફેટ પ્રશ્નો મૂનિ પૂજના વિરોધી વર્ગ તરફથી ઉભા કરવામા આવે છે પરંતુ તેની પાછળ ભારોભાર અજ્ઞાન અને કુટિલતા છુપાયેલી છે

મૂર્તિ પૂજક લોક જે પત્થરને જ પૂજતા હોત તો સ્તુતિ પણ તેઓ પત્થરની જ કરતા હોત કે—હે પાપાણુ ! હે અમુલ્ય પત્થર ! તુ બહુ કિમતી તથા ઉપયોગી છે તારી શોભા પાર વિનાની છે તુ અમુલ્ય મ્યણની ખાણુમાથી નીકળ્યો છે તને ખાણુમાથી કાઢનાર કારીગર બહુ દોશિયા છે અમે તારી સ્તુતિ કરીએ છીએ

પણ આ રીતે પત્થરના ગુણુ ગ્રામ કરતુ કોઈ દેખાતું નથી અને જવં તાપ પત્થરની મૂર્તિમા આરોપિત શ્રી વીતરાગદેવની સ્તુતિ કરતું

જ નગરે પડે છે કે--હે નિરજન! નિરાકર! નિર્મોહી! નિષ્કાક્ષી!
અનર! અમર! અમૃતક! મિદ્ધ સ્વરૂપી! સનંદા વીતરાગ! ઇત્યાદિ
ગુણો વડે એ ગુણુવાળા પરમાત્માની જ સા કોઈ સ્તુતિ કરે છે

શુ પત્થરમા આ ગુણો રહેના છે કે જ્યોતી પત્થરની ઉપાસના કરવાનો
ખોટો દોષ ચક્રાવી કોકોને આડે માર્ગે દોરવાનો પ્રયાસ કરવામા આવે છે?

ન્યારે પૂજક પુકુપ મૂર્તિમાં પૂજ્યપણાના ગુણોનું
આગેપણુ દુરે છે ત્યારે તેને મૂર્તિ એ સાક્ષાત વીતરાગ જ
હોય એમ પ્રતિભાસિત થાય છે. અને જે જેવા ભાવથી
મૂર્તિને જુએ છે તેને તે તેવા ફળની આપનારી થાય છે.

સાક્ષાત ભગવાન પણ તરણુતારણુ હોવા છતા તેમની
આશાતના કરનાર ખૂરા ફળને ચાખે છે. તેમ મૂર્તિ પણ
તારક હોવા છતા તેની આશાતના કરનારને સસારમા
ફાંસાવનારી પણ થાય છે.

પ્રશ્ન ૧૪—શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણુ સૂત્રમા પાંચ સવર
દ્વારમા ચૈત્ય લખ્યા નહિ અને આસ્રવદ્વારમા ચૈત્ય લખ્યા
શુ ઠાવણુ?

ઉત્તર—આ ઠેકાણે પણ ચૈત્યનો દેનમદિર એવો અર્થ
તમામ જોતા કરે છે. એ બૂલવું જોઈએ નહિ

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણુ મૂત્રમા સવરદ્વારમા ચૈત્ય એટલે જિનમદિરની
સાધુ વૈયાવચ્ચ કરે તેથી નિર્જરા થાય એમ સાદું કહ્યું છે ત્યાં
ચૈત્યનો અર્થ બનટો કરવો અને અહીં આસ્રવદ્વારમાં તેજ શબ્દનો અર્થ
'મદિર' કરવો એ ન્યાય કોના ધરનો?

ચૈત્યનો અર્થ મદિર છે એ સ્વીકાર્યા બાદ તેને જે આસ્રવ દ્વારમા
ગણાવેલ છે તેવું કારણ તે ચૈત્યો ક્ષેત્ર આદિના સમજવાના છે તે
સબંધી ત્યાં સ્પષ્ટ લખ્યું છે કે—

કયર ન ત સો પરિયા મચ્છત ઘાસાઠણિયા જાવ કુરકમ્મકારી
હમર મને મિચ્છાનાતિ કિ તે સચ્ચેવજણ

ભાનાર્થ—એના ચેય ? તો કે—કમાઈ, વાધરી, માખના
પડના પીર પતીમાર, વાનત મહાકૂર કરનારા, ઇવાદિક ધણા
નનુ જાનિ તે નર્મ વવન લોક તથા પ્રતિમા માટે જીવેને હણે તે
નન આનનદા ૬

એમા અથના ખીજ કોઈ પણ સૂત્રમા આવક ચેત્ય કરાવે તો
આનનદા કહેના એમ કહ્યુ નથી સૂત્રકાર મહાપુરુષ તો મેચ્છ
તથા મન વનન જાનિ નિષે કહે છે તો શુ આવકની કરણી મેચ્છોની
બગબગ છે ?

મેચ્છોના ચેય આનનવમા લખ્યા તથા સવરદારમા માધુને ચેત્યની
વેવાનચ્ચ ની જખી અર્થાત્ સાધુ ઉપદેશ હઈ ચેયની આશાતના
ટળાવે નનુ ખાતા હોય તેને ઉપદેશ હઈ તેમાથી છોડાવે
મત્યા વિવાનચ્ચ ક નથી નિર્જરા થાય એમ કહ્યુ એથી સ્પષ્ટ થાય
છે કે ની જિન ચેયની બકેને આનન દારમા ગણી જ નથી

મુશ્ન ૧૫—ચેત્ય શબ્દનો અર્થ કેટલાક ‘સાધુ’ કે
‘જ્ઞાન’ કરે છે તે શુ ઉચિત છે ?

ઉત્તર—ચેયના અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કોઈ રીતે યઈ શકે નહિ
તેમજ સાનના નબધમા તે અર્થ બધમેમનો પણ નથી

માધુને કાણે તમામ સૂત્રમા સાધુ વા સાધુણી વા અથવા
મિત્તલુ વા મિત્તવજ્ઞા વા એમ કહેન છે પણ ચેત્ય વા ચેત્યાનિ વા
એમ તો કાન કહેન નથી

બગમાન ના મહા હિર આમીના ચોદ દગર સાધુ હતા એમ કહ્યુ
છ પણ એ દગર ચેય એમ કહ્યુ નથી એ રીતે વળી ખીજ
મન નીચ મગ માનર આચારી વોરેના આદલા દગર સાધુ હતા
એમ કહ્યુ છે પણ ચેય દગર એના સમ્બો કોઈ રચન કયા નથી

તથા ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ માધુ કરે તો પછી સાધવીને વારને નારી ભતિમા કયો શબ્દ તેમાંથી નીકળી ચકરો ? કારણ કે ચૈત્ય શબ્દ સ્ત્રીલિંગમાં બોલાતો નથી

શ્રી ભગવતીસૂત્રમાં (૧) અરિહત, (૨) સાધુ અને ચૈત્ય એમ ત્રણ શરણા કહ્યા છે

ત્યા તે ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ માધુ કરે તો તેમાં ‘માધુ’ શબ્દ જુદો કેમ કહ્યો ? તથા જ્ઞાન અર્થ કરે તો અરિહત શબ્દથી જ્ઞાનનો મત્રહ થઈ ગયો કેમકે જ્ઞાન અરૂપી છે તે જ્ઞાની સિવાય હોય નહિ માટે ચૈત્ય શબ્દથી જ્ઞાનપ્રતિમાનો અર્થ જ થનાનો અરિહત એવો અર્થ પણ સંભવે નહિ કારણ કે અરિહત પણ પ્રથમ સાક્ષાત શબ્દમાં જ ઠરે છે

ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન એવો અર્થ કરવો એ પણ તદ્દન અસત્ય છે કારણ કે ન ઠીસૂત્ર આદિમાં જ્યાં જ્યાં પાત્ર પ્રગરના જ્ઞાનના અધિકાર આવે છે ત્યાં ત્યાં નાજ પવ્વિહ પણત્ત એમ કહ્યું છે પણ ચેદ્ય પવ્વિહ પણત્ત એમ તો કયાય લખ્યું નથી

વળી તેના નામોમાં—મતિજ્ઞાન વગેરે નામોમાં પણ નાજ જ્ઞાન શબ્દ વાપરેલ છે પણ કયાય ‘મતિચૈત્ય’ એમ કહી ચૈત્ય શબ્દ વાપર્યો નથી

તે જ્ઞાન ધણીને મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અધિજ્ઞાની, કેવળજ્ઞાની ઈત્યાદિ શબ્દથી ઓળખાવ્યા છે પણ “મતિ ચૈત્યી” વગેરે એવો પ્રયોગ કયાય પણ કર્યો નથી

શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં જધાયાગ્ય વિદ્યાચારણ મુનિઓના અધિકારે ચેદ્યાદ શબ્દ છે તથા બીજે ધણે ઠેકાણે તે શબ્દ વપરાયેલ છે તેના અર્થ જ્ઞાન કરશે તો જ્ઞાન તો એકવચને છે અને ચેદ્યાદ બહુવચને છે માટે તે અર્થ ખોટો છે

અર્થ તો મો પારણા મન્ડળ ધાસાડણિયા જાવ વૂરકમ્મકારો
દમર ને મિન્ડાતિ ફિ તે સચ્ચેજ્ઞના

ભાસાર્થ—ના અર્થ તો કે—કમાઈ, વાધરી, માળના
પ કા. રીત પનામા, વાસત મહાકૂ કમ કરનારા, ઇલાદિક ધણા
નર નર ને નર વન નો નથા પ્રતિમા માટે જીવેને હણે તે
નર આનન્દ ૨ ૬

એમા અથવા મીઠા કોઈ પણ સૂત્રમા આવક ચૈત્ય કરાવે તો
આનન્દ ૨ ૬ નો એમ કહ્યું નથી સૂત્રમાર મહાપુરુષ તો એમ
નથા સર વન નર નિષે કહે છે તો શુ આવકની કરણી એમકોની
બગબગ છે ?

એમકોના અર્થ આનન્દમા લખ્યા તથા સવરદારમા માધુને ચૈત્યની
વૈયાનન્દ ૨ ૬ ૭ ખી અર્થાત્ સાધુ ઉપદેશ દઈ ચૈત્યની આશાતના
ટળાવે નથા ખાના હોય તેને ઉપદેશ દઈ તેમાથી છોડાવે
યાં વનાનન્દ ૨ ૬ ૭ ની નિર્જગ થાય એમ કહ્યું એથી સ્પષ્ટ થાય
છે કે શ્રી જિન ચૈત્યની બકેને આનન્દ દારમા ગણી જ નથી

અથ ૧૫—ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ કેટલાક ‘સાધુ’ કે
‘જ્ઞાન’ કરે છે તે શુ ઉચિત છે ?

ઉત્તર—ચૈત્યનો અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કોઈ રીતે થઈ શકે નહિ
તેમજ શાસ્ત્રના સબધમા તે અર્થ બધમેસનો પણ નથી

સાધુને ઠેકાણે તમામ સૂત્રોમા સાદુ વા સાદુણી વા અથવા
મિક્ષુ વા મિક્ષુણી વા એમ કહેન છે પણ ચૈત્ય વા ચૈત્યાનિ વા
એવું તો કયાય કહેન નથી

બગવાન શ્રી મહાવીર સ્વામીના ચૌદ હજાર સાધુ હતા એમ કહ્યું
છે પણ “ચૌદ હજાર ચૈત્ય” એમ કહ્યું નથી એ રીતે વળી બીજા
સર્વ તીર્થંકરો, ગણધરો આચાર્યો વગેરેના આટલા હજાર સાધુ હતા
એમ કહ્યું છે પણ “ચૈત્ય હતા” એવા ચન્દો કોઈ રચેને કશા નથી

એમ કહ્યું છે પણ 'મૂર્તિ' આયતન' કે 'પ્રતિમા આયતન' કહ્યું નથી તેથી પણ શ્રી મિદ્ધ મમાન છે એમ માનિત થાય છે

વળી શ્રી રાયપસેણી, દશાનુત મ્કધ, ઉવવાઈ સૂત આદિ ધણા સૂત્રોમા ભાવ તીર્થ કરોને વદના કરવા જતી વખત શ્રાવકોના અધિનારે કહ્યું છે કે—દેવ્ય ચેદ્ય વજ્જુવાસામિ એટલે દેવસ્વરૂપ ચૈત્યસ્વરૂપ (પ્રતિમા સ્વરૂપ)ની પયુંપામના કરે છુ ઇત્યાદિ અનેક સ્થળોએ ભાવ તીર્થ કર તથા સ્થાપના તીર્થ કરની એક મરખી પયુંપામના કરવાનો પાઠ છે તેથી બનેમા કાઈ ફરક નથી

ભાવ કે સ્થાપના એમાથી ગમે તેની ભક્તિ બને પૂજા જેવા જેવા ભાવથી કરવામા આપે છે તે તે પ્રમાણે એક મરખુ ફળ મળે છે

શ્રી જ્ઞાતાસૂત્રમા દ્રૌપદીના પૂજનના અધિકારે જિન મદિરને 'જિનગૃહ' કહ્યું છે પણ 'મૂર્તિગૃહ' કહ્યું નથી તેથી પણ જિનમૂર્તિને જ જિનની ઉપમા ધટે છે, નહિ કે માધુને

માધુ વસ્ત્ર, પાત્ર, રત્નેહરણ્ય અને મુદપત્તિ આદિ ઉપકરણોએ સહિત છે ત્યારે ભગવાનને તેમાનુ કદા નથી ભગવાન અતિશયોએ સહિત હોય છે માધુને એમાનુ કદા હોતુ નથી તો પછી માધુ એવા વીતરાગની બરાબરી કેની રીતે કરી શકે ?

પયંકાસને રહેલી મૌમ્ય દષ્ટિનાળી વીતરાગ અવસ્થાની પ્રતિમા તે શ્રી અરિહત ભગવાન તુ'ય છે વીતરાગનો નમૂનો વીતરાગની મૂર્તિને કહેવાય પણ સાધુો કહેવાય નહિ સાધુના નમૂનાને જ માધુ કહેવાય

શ્રી અતગડ દશા સૂત્રમા કહ્યું છે કે—હરિભુગમેષી દેવની પ્રતિમાને આરાધવાથી તે દેવ આરાધ્ય થયો તેમ શ્રી વીતરાગની મૂર્તિને આરાધવાથી શ્રી વીતરાગદેવ આરાધ્ય થાય છે,

પ્રશ્ન ૧૭—જિનપ્રતિમાને જેવાથી કે પૂજવાથી કોઈને જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાનુ સાબળ્યુ છે ?

૫) શ્રી નરીશ્વરદ્વીપમા અરૂપી જ્ઞાનનું ધ્યાન કરના જ્ઞાની શ્રી જરૂર ? પોતાને સ્થળે તે ધ્યાન થઈ શકે છે. માટે ત્યાં પ્રતિમાઓની જ મતલબ છે.

દેવે ચૈત્યનો અર્થ સાધુ કે જ્ઞાન કરનારાઓ પણ ધણે સ્થળે પ્રતિમા અર્થ કરે છે તેના થોડાક દૃષ્ટાન્ત—

(૧) શ્રી પ્રજ્ઞ વ્યાકરણ સૂત્રમા આસ્રવ દ્વારે ચૈત્ય યજ્ઞનો અર્થ મૂર્તિ કયો છે

(૨) શ્રી ઉત્તવાઈ સૂત્રમા પુણ્નમદ્ ચેદય હોત્યા ત્યાં ચૈત્યનો અર્થ મહિર અને મૂર્તિ કરે છે

(૩) શ્રી ઉત્તવાઈ સૂત્રમા ચહ્વે અરિહત્ત ચેદયાદ છે ત્યાં પણ મહિર અને મૂર્તિ એવો અર્થ કરે છે

(૪) વ્યવહાર સૂત્રની મૂલિકામા દ્રવ્યલિંગીઓ “ચૈત્ય સ્થાપના” કરના યાગી જગે એમ કહ્યું છે ત્યાં “મૂર્તિની સ્થાપના” કરવા લાગી જગે એનો અર્થ કયો છે

(૫) શ્રી શાંતાસૂત્ર, ઉપાસક દશાગસૂત્ર તથા વિપાકસૂત્રમા પુણ્નમ્ ચેદય છે ત્યાં પૂણ્નમ્ની મૂર્તિ કે મહિરનો અર્થ કરે છે

(૬) શ્રી અતગડ દશાગ સૂત્રમા પણ જ્યાં યક્ષના ચૈત્ય કહ્યા છે ત્યાં તેનો ખાવાર્થ મહિર કે મૂર્તિ બતાવે છે

પ્રશ્ન ૧૬—શ્રી જિનપ્રતિમાથી જિનગિંજ નહિ લેતા શ્રી વીતરાગદેવના નમૂના તુલ્ય સાધુને શ્રદ્ધા કરે તે વ્યાજબી છે ?

ઉત્તર—તેમની તે માન્યતા મન કટિપત્ત અને જૂરી છે સૂત્રોમા સ્થળે સ્થળે શ્રી જિનપ્રતિમા શ્રી જિનવર તુલ્ય કહેલી છે

શ્રી જીવાગિમ આદિ સૂત્રોમા જ્યાં જ્યાં શાશ્વતી પ્રતિમાનો અધિકાર છે ત્યાં ત્યાં ‘સિદ્ધાપતન’ એટલે ‘સિદ્ધ ભગવાનોનું મહિર’

૫. તે જ અથવા હપ્પુ છે કે—ગવલે થી ચાલિનાય પ્રભુની મૂર્તિ
નામે બદ્ધરૂપિણી વિદ્યા માધી અને તે મિદ્ધ ચર્ચ નર્વ

પ્રશ્ન ૧૮—કાંઈ વિધવા પોતાના મરણ પામેલા પતિની
મૂર્તિ બનાવી પૂજા સેવા કરે તો શું તેથી તેને કામની શાંતિ
કે પુત્રની ઉત્પત્તિ થાય ? ન થાય તો પછી પગ્માત્માની શાંત
મૂર્તિની પણ શું ફાયદો વધાવે.

ઉત્તર—આ એક કુતર્ક છે તેનો ઉત્તર તેની જ રીતે
આપવો જોઈએ

પતિના મરણ બાદ તેની આ એક આમન પણ બેઠી હાથમા
જપ માળા લઈ પતિના નામનો જપ કરે તો શું તે સ્ત્રીની વચ્ચે પૂરી
થશે અથવા તેને મતાનની પ્રાપ્તિ થશે ? નહિ જ

તો પછી પ્રભુના નામની જપ માળા ગણુની પણ તમાન દિમામે
નિરર્થક મિદ્ધ થશે પ્રભુના નામની કાંઈ પણ લાભ ન થાય એમ
કોઈ પણ કહી શકે તેમ નથી

બીનકુ તે જ વિધવા સ્ત્રીને પતિનું નામ માનવવાની જે આનંદ
અને સ્મરણ આદિ થશે તેના કુતા બમણો આનંદ અને અમરણ આદિ
તેની મૂર્તિ કે ચિત્ર જોવાથી થશે, તેથી નામ કુતા મૂર્તિમા વિશેષ
શુદ્ધ રહેતો જ છે

જે પુરુષે અમુક માણુમને પ્રત્યક્ષ જોયો નથી, માત્ર નામ જ
માન્યુ છે તે પુરુષની પામે ચર્ચને પણ કોઈ વખત તે માણુમ
નીકળશે તો પણ ઝાળખી નહિ જ શકે પરંતુ જોયું તે માણુમની
છબી જોઈ હશે તે તો તુરંત જ ઝાળખી લેશે કે—“આ અમુક
માણુસ છે” આથી પણ મિદ્ધ થાય છે કે પ્રત્યેક વસ્તુનું સ્વરૂપ
ઝાળખવા માટે નામ જોડતું ઉપયોગી છે તેના કરતા મૂર્તિ અથવા
આકાર વિશેષ ઉપયોગી છે

ઉત્તર—શ્રી ગાન્ધાર્થો વગેરે સુત્રોમાં મૂર્તિપૂજા કલ્યાણમરી
મંગલકરી । ૬ અને એ માટેના દૃષ્ટાંતો નીચે મુજબ છે—

- ૧ અનાય દશના દેનાર શ્રી આર્દ્રકુમાર જિનપ્રતિમાના દર્શનથી
જેન અરણ્યના પામી વેરાગ્ય દશામાં લીન થયો તેનું વર્ણન
શ્રી મુનકૃતનાગના મીઠા ગુનરક્ષના ૮૬૧ અધ્યયનની દીપ્તિમાં છે

કેટલાક કહે છે કે—આર્દ્રકુમાર મુહુર્તપતિ કેખી
પ્રતિભામાં પામ્યા ૭ આ વાત ગપ છે. કારણકે મૂર્તિમાં
તો પ્રથમ જિન પડિમા એમ સ્પષ્ટ પાઠ છે. પહેલા
તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીની પ્રતિમા જોઈને
પ્રતિભામાં પામેલા છે

- ૨ શ્રી મહારીર સ્વામીના ચોથા પદ્ધતિ તથા શ્રી દશરૈકાલિક સૂત્રના
મતા શ્રી ગવ્યભૂત મૂર્તિ શ્રી શાંતિનાથજીની પ્રતિમાના દર્શનથી
પ્રતિભામાં પામ્યાનું શ્રી કલ્પસૂત્રની સ્થરિગનલીમાં કથ્યું છે

- ૩ શ્રી દ્વીપસાગર પન્નતિ તથા શ્રી હરિમદ્સૂરિકૃત આવશ્યમ્ની
મોટી દીપ્તિમાં લખેલ છે કે—

શ્રી જિનપ્રતિમાના આકારની માહલીઓ સમુદ્રમાં ઢોલ છે
તેમને જોઈ અનેક ભગ્ય જીવ માહલીઓને જાતિસ્મરણગુણ
પ્રાપ્ત થાય છે અને બાર વ્રત ધારણ કરી સમ્યક્ત્વ સહિત
આહમે દેવતાકે જાય છે

આ પ્રમાણે તિર્થંકર જાતિને પણ જિન પ્રતિમાના આકાર
માત્રના દર્શનથીય અવશ્ય લભ મળે છે, તો મનુષ્યને મળે તેમાં
શી શકા ?

- ૪ શ્રી શાંતાસૂત્રમાં તીર્થંકર જોત્ર બાધનાના વીણ સ્થાનક કહ્યા છે
તે મુજબ રાવણ રાજાએ પ્રથમ અરિહત પદની આરાધના
અષ્ટાષ્ટ પવંત પર રહેલ તીર્થંકર દેવની તેમની શ્રુતિ દ્વારા કરી
તીર્થંકર જોત્ર બાધ્યું એમ રામાયણમાં કથ્યું છે

વળી હાલમા શ્રી વીતરાગનો ધર્મ અતિ અદ્ય પ્રમાણમા ગ્હી ગયો છે તેમા પણ અનેક પ્રકારની જુદી જુદી ચાખાઓ પડી છે અને ધર્મ ચાળણીની માફક ચળાઈ રહ્યો છે ઉત્સવ ભાવણો કરવામાં મિત્રાત્મ અને દુરાગ્રહને આધીન થયેલા આત્માઓ કંઈ ખાકી રાખતા નથી તો પછી આવા નિંદકો અને પ્રત્યનિકને રોકીને શાસનદેવ મત્ય ભાગે કેમ ઉપદેશતા નથી ?

લોકોને શ્રી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા શ્રી મીમંધર સ્વામીની પાસે લઈ જઈને તેમના દર્શન કરાવી શુદ્ધ ધર્મનો પ્રતિબોધ કેમ કરાવતા નથી ?

માટે દેવતાઓને હાથે પણ જે જે ચમત્કારો થવા નિમિત્ત થયા હોય તેટલા જ ચાય છે, વધારે નહિ એમ માનવુ જ જોઈએ

વળી હાલમા પણ ઘણી મૂર્તિઓ જેવી કે—શ્રી લોચણીજીમા શ્રી મલ્લીનાથ ભગવાન અને પાનસરમા શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાન આદિ માટે શાસનદેવો સ્વપ્ન આપી અનેક પ્રકારના ચમત્કાર પણ દેખાડે છે અસખ્યાતા વર્ષોની મૂર્તિઓની રક્ષા પણ કરે છે એ સિવાય કેટલાક ઉપસર્ગ આદિનુ નિવારણ પણ કરે છે અને કેટલાકનુ નથી પણ ક્રૂતા કારણ કે હરેક વખતે શાસનદેવો સહાય કરે જ એવો નિયમ નથી

તો પછી હાલના વખતમા કેટલાક હરામખોરો જિનમંદિરમા ચોરી વગેરે દુષ્ટ કાર્ય કરતા હોય તો તેનુ ફળ તેઓ અવશ્ય લોગવશે તેથી શાસન દેવતાઓને કલક લાગી જતુ નથી અથવા તેથી સ્થાપના અરિહતનો મહિમા ધટી જતો નથી

સ્થાપના અરિહતનો મહિમા તો જ ઘટે કે સ્થાપના અરિહતની બક્તિ કરનાર આત્માઓને, એ બક્તિથી વીતરાગ પરમાત્માના શુણે આદિનુ સ્મરણ ન થતુ હોય કે વીતરાગ ભાવ, દેશવિરતિ કે સર્વવરતિના પરિણામ, સયમ અને તપને વિષે વીર્યોલાસ, ભવબ્રમણનુ નિવારણ કે

પ્રશ્ન ૧૯—ભગવાનની મૂર્તિ એ જ ભગવાન હોય તો તેમના અલકાર પાપી લોકો કેમ ચોરી જાય છે ? તેમની હાતરોની રકમો લોકો હજમ કેમ કરી જાય છે ? તથા તેમની મૂર્તિ તે હુષ્ટ લોકો ખડિત કેમ કરી નાખે છે ? વળી ભગવાન નર્વજ છે તો તેમની મૂર્તિને જમીનમાથી ખોદીને કેમ કાઢવી પડે ? શામન દેવો એ કાર્ય કેમ કરતા નથી ?

ઉત્તર—શ્રી વીતરાગના શુણોનુ આરોપણ કરીને બકિત માટે જડ વસ્તુની ખનાવેલી મૂર્તિ જમીનમાથી એની મેળે કેમ ન નીકળે કે તેમના અલકારો આદિને ચોરી જતા પાપી સોકોને શાસન દેવતા કેમ ન અટકાવે ? એ પ્રશ્ન જ ઉદ્ધતાઇ અર્થો છે

જડ સ્થાપનામા એ સામર્થ્ય કયાથી આવે અને શાસનદેવ હરેક પ્રમગે આપીને ઊભા રહે એવો નિયમ કયા છે ?

ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવ વિદ્યમાન હતા તે વખતે તેમની સેનામા જાઓ દેવો હાજર રહેતા હતા છતા મખલીપુત્ર ગોશાલાએ તેને લેશ્યા વડે ભગવાનની મમક્ષ તે બે શિષ્યોને બાળી નાખ્યા અને ભગવાનને તેથી સોહીખડ ઝાઝનો બ્યાધિ થયો તે વખતે શાસનદેવોએ કાઈ કંઈ નહિ તેથી શુ તેઓની બકિતમા ફરક પડી ગયો ?

કેટલાક ભાવો એવા હોય છે કે જેને દેવનાઓ પણ ફેરવી શકતા નથી જે કાળે જે બનવાનું હોય તે કોઈકાળે પણ મિથ્યા થવું નથી ખુદ તીર્થંકર મહારાજ પાસે અનેક સ્ત્રી પુરુષોએ દીક્ષા ગ્રહણ કરીને વિરોધી થયા છે, અનેક પ્રકારના પાપક મત સ્થાપન કર્યા છે અને ભગવાનની નિંદા કરી છે તો શુ સર્વજ્ઞ ભગવાન નહોતા જાણતા કે—આ પાપકોએ આરિત્ર વિરાધરો અને મિથ્યાત્વ પ્રદૂષરો ? જાણતા જ હતા છતાં કેમ દીક્ષા આપી ? એજ માટે કે તેવા ભાવિભાવ આદિને પણ એ તારકો જાણતા હતા

તો પછી દેવતાએ જીત આચાર તરીકે કરેલી મૂર્તિપૂજા પણ ધર્મપદ્ધતિ તથા પુણ્યબંધન કારણ જ ગણાને ભગવાને પણ તેમ જ કરમાવ્યું છે

જીતા જે જીત આચારથી પુણ્ય કે પાપ કાર્વ ન થતાનું કહેવો તો શાસ્ત્રમાં “ જીત મય સમયમા મત કે આઠ કર્મ બાધે ” એમ કહ્યું છે તે કેમ મળતું આવશે ?

કદાચ કહેવો કે—પાપ બધ થાય તો તે કદેનું તદ્દન જુદું છે કારણકે ભગવાને તો એ કરણીનું મોક્ષ ફળ બતાવ્યું છે વળી પૂજા વખતે દેવો ઉત્કૃષ્ટ શુભ ભાવમાં વને નો તેના શુભ ભાવનું ફળ બિનદુ અનુભવ મળે એ સુ ઘટિત છે ? કદી નહિ ભક્તિ કરના મનુષ્યને તો પુણ્ય થાય અને દેવતાઓને કર્મબંધન થાય એ કેવળ મનના યથેચ્છ પ્રનાય નિનાય બીજું કંઈ નથી

પ્રશ્ન ૨૨—દેવો તો આખી જિંદગીમાં એક જ વાર મૂર્તિપૂજા કરે છે પછી નહિ તથા સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ બંને વર્ગના દેવો તેમ ઠરતા હોવાથી તે જીત આચાર જ કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—શ્રી રાજપ્રતીપ સૂત્રમાં સૂર્યામહેવે બ્યારે પૂજ્યુ કે— “ માત્રે પહેના તથા પછી હિતકારી અને કરના યોગ્ય શુ છે ? ” ત્યારે તેના સામાનિક દેવોએ નહ્યુ કે—

તમારે પહેલા અને પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની અર્યા, વદના, પસુંપામના હિતકારી અને કરના યોગ્ય છે

આ ઉપરથી સમ્યગ્દષ્ટિ સૂર્યામ બાદ દેવોએ શ્રી જિનપ્રતેમાની અર્યાવદના નિત્યગ્ણી તથા હિતકારી સમજી નિરતર કરી છે એમ સમજવું જોઈએ.

મોક્ષ સુખની નિકટતા આદિ ન થતુ હોય તે વગેરે ક્ષાયદાઓનો કોઈથી પણ ધ્વંસકાર થઈ શકે તેમ નથી

પ્રશ્ન ૨૦—આનંદ આદિ શ્રાવકોએ જિન મંદિરે કનાંબાનો પાઠ કયા સૂત્રમાં છે ?

ઉત્તર—આનંદ આદિ શ્રાવકોના મૂર્તિ વદનનો પાઠ શ્રી ઉપાસક શાગ સૂત્રમાં છે તે સૂત્રની હકીકત વિષે શ્રી નદી સૂત્રમાં તથા સમનાયાગ સૂત્રમાં કત્યુ છે કે—

उपासकसासु ण उवासगाण नगराणि उज्जनति चेइयाइ वणत्तडाइ
राया अग्गापियरो सम सरणाइ धम्मायरिया धम्माकहाइ परलोगाइ
इवदिविशेसो

સાવાર્થ—શ્રી ઉપાસકશાગ સૂત્રમાં શ્રાવકોના નગર, ઉદ્યાન, ચૈત્ય (જિનમંદિર), વનખડ, રાજા, માતા, પિતા, સમોસરણુ આદિક ધર્માચાર્ય, ધર્મકથા, પરલોક આદિ તથા ઋદ્ધિ નિશેષ વર્ણવેલ છે

એ રીતે કરેલા શ્રાવકોના જિન મંદિરોમાં આનંદ આદિ શ્રાવકોના દેહરા પણ આવી ગયા શ્રાવકોને વાસ્તે જિન મંદિર બનાવવાની આજ્ઞા ન હોત તો તેનું વર્ણન અત્રે શા માટે આવત ?

પ્રશ્ન ૨૧—હેવો તો પોતાનો જીવ આચાર સમજી પૂજા કરે તેમાં પુણ્ય કેમ હોય ?

ઉત્તર—પહેલા જીવ આચાર કોને કહેનાય તે સમજવું જોઈએ જીવ એટલે અવશ્ય કરના ચોખ્ખ એટલે અવશ્ય કરના ચોખ્ખ કાર્યને જીવ આચાર કહેનાય.

જેમકે—શ્રાવકનો જીવ બ્યવહાર રાત્રી ભોજનનો ત્યાગ, અમદ્ય-અનત કાયનો ત્યાગ, સામાયિક આદિ ક્રિયાનું કરવું એ વગેરે છે તેથી પુણ્ય બધાય કે નહિ ! જો કહેશે કે “ જરૂર બધાય ”

તો પછી દેવતાએ જીત આચાર તરીકે કરેલી મૂર્તિપૂજા પણ ધર્મપક્ષમાં તથા પુણ્યબંધનું કારણ જ ગણાશે ભગવાને પણ તેમ જ ફરમાવ્યું છે

હતા ને જીત આચારથી પુણ્ય કે પાપ કાર્ધ ન થાનું કહેગો તો શાસ્ત્રમાં “ જીવ મમય મમયમા માત કે આઠ કર્મ બાધે ” એમ કહ્યું છે, તે કેમ મળતું આવશે ?

કલ્યાણ કહેરો કે—પાપ બધ થાય તો તે કહેતું તદન જીતું છે કારણકે ભગવાને તો એ ઠરણીનું મોક્ષ ફળ બતાવ્યું છે વળી પૂજા વખતે દેવો ઉત્કૃષ્ટ શુભ ભાવમાં વને તો તેના શુભ ભાનનું ફળ બિનકુ અત્યુભ મળે એ શું ધટિત છે ? કદી નહિ ભક્તિ કરના મનુષ્યને તો પુણ્ય થાય અને દેવતાઓને કર્મબંધન થાય એ કેવળ મનના યથેચ્છ પ્રનાય નિવાય બીજું કંઈ નથી

પ્રશ્ન ૨૨—દેવો તો આખી જિંદગીમાં એક જ વાર મૂર્તિપૂજા કરે છે પછી નહિ તથા સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ બન્ને વર્ગના દેવો તેમ કરતા હોવાથી તે જીત આચાર જ કહેવાય તેને શુભ કરણી કેમ કહેવાય ?

ઉત્તર—શ્રી રાજપ્રશીય સૂત્રમાં સૂર્યામદેવે બ્યારે પૂછ્યું કે— “ મારે પહેના તથા પછી હિતકારી અને કરના યોગ્ય શું છે ? ” ત્યારે તેના સામાનિક દેવોએ નહ્યું કે—

તમારે પહેલા અને પછી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની અર્ચા, નદના, પર્થુપામના હિતકારી અને કરવા યોગ્ય છે

આ ઉપરથી સમ્યગ્દષ્ટિ સૂર્યામ આદિ દેવોએ શ્રી જિનપ્રતિમાની અર્ચાનદના નિત્યશ્રી તથા હિતકારી સમજી નિરતર કરી છે એમ સમજવું જોઈએ.

કોઈ પણ મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવે શ્રી જિનપૂજા કરી હોય એવો કયાંય પણ સૂત્રમા દાખલો નથી. તેથી એ કરણી સમસ્ત દેવોની નહિ પણ ફક્ત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવોની જ છે.

શ્રી નાનપ્રભોય સૂત્રમા પણ કહ્યું છે કે—

અન્તેસિ ગ્રહુણ વેમાણિયાણ દેવાણ ય દેવીણ અન્વણિજ્ઞાઓ
અર્થ—ખીજા પણ ઘણા દેવો તથા દેવીઓને
પૂજના લાયક છે.

• યાિ પાટથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે ફક્ત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ દેવો જ પ્રજે કે જે તમામ દેવોની એ કરણી હોય તે સન્નેસિ વેમાણિયાણ દેવાણ ય એમ અર્થે દેવોને ઉદ્દેશીને પાઠ હોવો જોઈએ

દેવોનો વિવેક

દેવો એ જાતના હોય છે—(૧) સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને (૨) મિથ્યાત્વી

મિથ્યાત્વી દેવો તીર્થંકર, માધુ, આવકને ઉપદ્રવ કરે છે ત્યારે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવો બકિતર્થક તે ઉપદ્રવોનું નિવારણ કરે છે સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવોએ ઘણા જણાને ધર્મમા પ્રવર્તાવ્યા છે

શ્રી હાગનલી સૂત્રમા દેવોને ચારિત્રની અપેક્ષા એ નો ઘમ્મિઆ કહ્યા છે તેમ ચાલ પણ કહ્યા છે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણે મોક્ષના માર્ગમાથી દેવતાને સમ્યગ્ જ્ઞાન, તથા દર્શન હોય છે પણ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ નહિ હોવાથી નો સચિત પણ કહ્યા છે

શ્રી ઠાણાગ સૂત્રમાં સમ્યક્ત્વને સવર ધર્મરૂપ કહેલ છે અને શ્રી જિનિપ્રતિભાવુ વદન પૂજન એ સમ્યક્ત્વની કરણી છે તેથી એ

દિમાએ સમ્યગ્દષ્ટિ દેવોને ચારિત્રની અપેક્ષાએ નો વમ્મિઆ, ગાલ કે નો સયતિ કહેના છે પણ સમ્યગ્ ચર્ચા કે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ નહિ નો સયતિ આદિ પદોનો અર્થ અર્ધર્થ કે અસંયતિ આદિ કરવાનો નથી પણ ઇપત્તધર્મ, ઇપત્તસયમી આદિ કરવાનો છે

શ્રી ભગવતી સુત્રના પાચમા નતકના ચોથા ઉદ્દેશામાં કહ્યું છે કે—

દેવતાને અસયતિ ન કહેનાય અને કોઈ એમ બોલે તો મહાનિષ્ઠુર વચન બોલ્યું મણ્યાય દેવતાને સયતિ કહીએ તો અવ્યાખ્યાન લાગે અને દેવોને સયતાસયતિ કહીએ તો અસદ્ભૂત વચન કહેનાય, માટે દેવતાઓને નો સયતિ કહેના

શ્રી આચારાગ સૂત્ર, દશાશ્રુત સ્કંધ સૂત્ર, જ્ઞાતા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—લોકાતિક દેવતાઓ અનતાકાળથી સ્વયંબુદ્ધ એવા શ્રી તીર્થંકર દેવોને દીક્ષાના કાળનું સ્મરણ કરાવવા પ્રતિબોધે છે કે—
“હે ભગવન ! જગતને હિતકર તીર્થં પ્રસ્તાવે !”

શ્રી દશવૈકલિંગ સૂત્રમાં દેવતાઓને મનુષ્ય કરતા મહાવિવેકી અને બુદ્ધિમાન કહ્યા છે—

ધમ્મો મગલ મુક્કિદ, બહિસા સન્નમો તથો ।

દેવાવિ ત નમ સતિ, જસ્ય ધમ્મસયા મણો ॥

અર્થ—એમનું મન ધર્મના નિયમમાં મદા પ્રવનમાન છે તેમને દેવતાઓ પણ નમસ્કાર કરે છે (તો મનુષ્ય કરે તેમાં નવાઈ શી ?)

વળી શ્રી કાણ્યાગ સૂત્રમાં દેવતાઓ કેવી શુદ્ધ જીવના બાવી પોતાના આત્માને નિદે છે તથા પોતાના પૂર્વ જન્મના ગુરુનું કેટલું બધું સન્માન કરે છે તે નીચેના પાઠથી સમજાશે—

(મૂળ પાઠ લાખો ઢોઈ ઊડી દીધો છે પણ તેનો અર્થ નીચે આપ્યો છે—ન ગિ શૈઠ)

અર્થ—દેવ લોકમાં નવો ઉત્પન્ન થયેલો દેવતા દિવ્ય કામ ભોગમાં મૂલિત થતો નથી કામ ભોગોને અનિત્ય જાણી અતિ મૃદ્ધ, અનિ આસક્ત થતો નથી તે મનમાં વિચારે છે કે—મારા મનુષ્ય ભવના ધર્મોપદેશ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણિ, ગમ્જના સ્વામી કે જેમના પ્રભાવથી આ પ્રત્યક્ષ દેવતાની નિહિ, દિવ્ય કાતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ હું સમ્યગ્ભાવે પામ્યો છું માટે હું જાઉં, તે ઉપકારી ભગવતને હું વાહુ, નમસ્કાર કરું, સત્કાર કરું, સન્માન કરું કલ્યાણકારી દેવચૈત્ય-જિનપ્રતિમાની સેવા કરીએ તેમ સેવા કરું ઇત્યાદિ

ભાવાર્થ—(વળી દેવો એવો વિચાર કરે છે કે—) મનુષ્ય ભવમાં મોટા મોટા યાની મહાત્માઓ છે અને તપસીઓ છે, અતિ ઉત્કૃષ્ટ કલ્પીના કરનાર છે, સિદ્ધયુક્તા, સર્પબિંદે કાઉરસંગ કરનારા છે દુષ્કર પ્રહસ્યને પાળનાર છે માટે હું જાઉં, એવા ભગવાનને વાહુ, નમસ્કાર કરું યાવત્ સેના ભક્તિ કરું

ફરી પણ તેઓ ખેદ કરે છે કે—

એહો હો ! દશ દૃષ્ટાને દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ પામી પૂર્વભવમાં ગુરુ મહારાજના થોડે તપ સયમ મહત્ત્વ કરી પ્રમાદ છોડ્યો નહિ, તપ સયમ રૂઢી રીતે પાળ્યા નહિ, આજસથી ગુરુ નથા સાધર્મીની વૈયાવચ્ચ પૂણ્ડ રીતે કરી નહિ, સિદ્ધાંત પૂરું ભણ્યો નહિ, ચારિત્રની મયાદા લાખા વખત સુધી ઉત્તમ રીતે પાળી નહિ, હવે એવો સન્નેમ ફરી હું કયા પામીશ અને કયારે હું હૃદયમાં શુભ ધ્યાનને ધ્યાવીશ, મોક્ષપદને હું કયારે પ્રાપ્ત કરીશ ? જેથી ગર્ભાસમાં ફરીથી આવવાનું છટી જાય

ઇત્યાદિ કાલ્યાણ સત્રમાં કલા મુજબ દેવો ધણે પ્રમાદે શુભ ભાવનામાં લીન થાય છે અને જિનરાજની આગાનું પાલન કરે છે

સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાઓએ સાધુ તથા શ્રાવકને ઉપદેશ આપી જૈન

ધર્મમાં સ્થિર કરી દુર્ગતિમાં પડતા કેવી રીતે નિવૃત્તિ આપે તે નીચેની સૂત્રોમાંની વિગતો ઉપરથી સમજાવે

શ્રી નિર્યાત્મી સૂત્રોમાં કહ્યું છે કે—મહા મિથ્યાત્મી સોમીન તાપસ રાત્રિએ ધ્યાન લગાવી, મેલ જોના કામળ કાષ્ઠની મુખ મુદ્રા બનાવી, મુખમાં નાની, બને છેડા અને ચક્રની, ઉત્તર દિશામાં મુખ રાખી બેઠો છે

ત્યાં એક દેવે બોલી કહ્યું કે—હે સોમીન ! આ તારી પ્રવ્રજ્યા (દીક્ષા) દુ પ્રવ્રજ્યા છે માટે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી સુપ્રવ્રજ્યા અગીકાર કર

પણ સોમીને તે ઉપર કાંઈ લક્ષ ન આપ્યું દેવ એમ પાંચ દિવસ સુધી કહેતો રહ્યો કે—સોમીન ! આ તારી દીક્ષા જૂઠી છે આ તારું કષ્ટ અગ્રાન કષ્ટ છે માટે નારનાર વિચાર કર

બાના દિતના વચનો વારવાર માનથી સોમીને દુઃખ જૈન ધર્મને માન્ય કરી, મિથ્યાત્મનું દુષ્ટત્વ આવેલી, દુઃખ તપ જપ અને મયમનુ આરાધન કર્યું બલે તે મહાશુક દેવ નિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો તથા આગામી બધે મોક્ષે જરો

તે દેવે ભગવાન મહાત્મી પરમાત્મા મન્મુખ નાટક પણ કહ્યું હતું

શ્રી ઉપાસક દશાગ મૂત્રમાં ગોશાલક મતના ઉપાસક મદાલ-પુત્રને દેવતાએ શ્રી મહાત્મી સ્વામી પામે જનાનો ઉપદેશ કરી ધર્મમાં દૃઢ કર્યો

શ્રી જ્ઞાતા સૂત્રમાં કહ્યું છે કે—મહામોહાધ તેતલીપુત્ર મત્રીને પોટિલ નામના દેવે ઘણા ઉપાય કરી ધર્મ બોધ આપ્યો તેથી તેણે જૈન દીક્ષાનો સ્વીકાર કર્યો તથા તે જ વેળા તે કેવળ જ્ઞાનને પામ્યો

અર્થ—દેવ લોકમાં નવો જન્મ થયેલો દેવતા દિવ્ય કામ ભોગમાં મૂકીને યતો નથી કામ ભોગોને અનિત્ય બાળી અતિ ગૃહ, અતિ આસન્ન યતો નથી તે મનમાં વિચારે છે કે—મારા મનુષ્ય ભવના ધર્મોપદેશ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, સ્થવિર, ગણિ, ગચ્છના સ્વામી કે જેમના પ્રભાવથી આ પ્રત્યક્ષ દેવતાની નિર્ધિ, દિવ્ય કાંતિ, દિવ્ય દેવપ્રભાવ હું સમ્યગ્ભાવે પામ્યો છું મારે હું જાઉં, તે ઉપકારી ભગવતને હું વાહુ, નમસ્કાર કરે, સત્કાર કરે, સન્માન કરે કલ્યાણકારી દેવચૈત્ય-જિનપ્રતિમાની સેવા કરીએ તેમ સેવા કરે ઇત્યાદિ

ભાનાર્થ—(વળી દેવો એવો વિચાર કરે છે કે—) મનુષ્ય ભવમાં મોટા મોટા યાની મહાત્માઓ છે અને તપસ્વીઓ છે, અતિ ઉત્કૃષ્ટ કલ્પીના કરનાર છે, સિદ્ધશુદ્ધિ, સર્પબિલે કાઠરસગ્ગ કરનારા છે દૂધર બ્રહ્મચર્યને પાળનાર છે મારે હું જાઉં, એવા ભગવાનને વાહુ, નમસ્કાર કરે યાવત્ સેવા ભક્તિ કરું

ફરી પણ તેઓ ખેદ કરે છે કે—

એહો હો ! દશ દશાંતે દુર્લભ એવો મનુષ્ય જન્મ પામી પૂર્વભવમાં શુરુ મહારાજના યોગે તપ સયમ ગ્રહણ કરી પ્રમાદ હોજો નહિ, તપ સયમ ફરી રીતે પાળ્યા નહિ, આજસથી શુરુ નયા માધર્મીની વૈયાવચ્ચ પૂણ્ડ રીતે કરી નહિ, સિદ્ધાંત પૂરું બણ્યો નહિ, ચારિત્રની મયાદા સાખા વખત સુધી ઉત્તમ રીતે પાળી નહિ, હવે એવો સજોગ ફરી હું કયા પામીશ અને કયારે હું હૃદયમાં શુભ ધ્યાનને ધ્યાવીશ, મોક્ષપદને હું કયારે પ્રાપ્ત કરીશ ? જેથી ગર્ભાસમાં ફરીથી આવવાનું છૂટી જાય

ઇત્યાદિ કાષ્ઠાગ સૂત્રમાં કલ્યા મુજબ દેવો ધણે પ્રકારે શુભ ભાવનામાં લીન થાય છે અને જિનરાજની આગાનું પાલન કરે છે

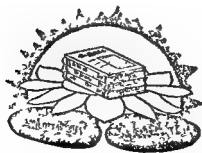
સમ્યગ્દૃષ્ટિ દેવતાઓએ સાધુ તથા શ્રાવકને ઉપદેશ આપી જૈન

પર્યાય બદલાને પણ મિલકુલ નાશ તો કોઈ કાળે નહિ નહિ જ થાય
તે રીતે તમામ પુદ્ગળનું મમબળુ

વળી શ્રી જાબુદ્દીપ પ્રશસ્તિમા અનમર્ષિણી કાળના પહેલા
આરાનું વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે—

“ગાઢ વનો, વૃક્ષો, ફળ, ફૂલોથી સુગંધિત, સારમ હમ
વગેરે જનવરોથી ભરેલી, એવી વાવડીઓ તથા પુષ્પોની
અને દીર્ઘિકાઓથી શ્રી જાબુદ્દીપની ગોમા ચર્ચ રહી છે”

વિચાર કરો કે—પહેલા આરામાં આ વાવડીઓ વગેરે કયાથી
આવી ? આ ભરતક્ષેત્રમાં નવ કોડાકોડી માગરોપમથી તો યુગલીઆ
રહેતા હતા તેઓ તો ખનાવે નહિ જે તે શાશ્વતી નથી તો પછી
કોણે ખનાવી ? જેમ એ વાવડીઓ એટલા અમખ્યાતા વર્ષની કાયમ
રહી તો પછી દેવતાઓની મદદથી મૂર્તિઓ પણ કાયમ કેમ ન રહે ?

ઉત્તર—શ્રીભગવતી સુત્રમા પુરુષગણની સ્થિતિ બતાવી છે તે દશમકાંડ નિનની રસાભાસિક ગિચાનિ વણુવેલી છે પણ જોની દેવ ન્દા ૫ ન ના અસખ્યાન નર્વ રહી ગકે છે

શ્રી જખ્ખૂદી ૧ પ્રસાપ્તિ સુત્રમા લખ્યુ છે કે—

‘ભગવ ચક્રવર્તી દિગ્વિજય કરી નયમકૂટ પહાડ પર બારી બાગળ ચલ મથેના અનેક ચક્રવર્તીઓના નામ લખેલા નાથ એક ચક્રવર્તીનુ નામ ભુઆડી નાખી પોતાનુ નામ લખે ’

હવે વિચાર કરો કે—મરત ચક્રવર્તી પહેના અઢાર કોડકોડી માગરોપમનો ભગતક્ષત્રમા ધર્મનો વિરહ રહેનો છે તો તેટલા અમખ્યાના મળ સુની મનુષ્ય નિખિત નામ રજા કે નહિ? રજા જ ગ્યા તો પડી શ્રી શખેશ્વર પાર્શ્વનાથ આદિથી મૂર્તિઓ દેવતાની મહત્તરી નહે તેમા સી નસાર્થ?

અયમકૂટ આદિ પહાડ શાશ્વતા છે પણ નામ તો ફૂનિમ છે જો નામ પણ શાશ્વતા હોય તો તે જૂસી શકાય નહિ

નળી કોલ કહે કે—પૃથ્વી કાય તો ૨૨૦૦૦ બાવીશ હજાર વર્ષથી નધારે ન હે તો હુ દેવતા આયુષ્ય વધારવાને સમર્થ છે!

તેના જનાખમા કહેવાનુ કે—મૂર્તિ પૃથ્વીકાય જીવ નથી પણ અજીવ નસ્તુ છે તેને અનુપમ દેવશક્તિથી અગણિત વર્ષો પર્વત પણ રાખી શકાય છે કારણ કે જૈન શાસ્ત્રાનુમારે કોઇ પણ પુરુષગણ દ્રવ્યનો સર્વથા નાશ અનતા કાળે પણ ન થાય અર્થાત્ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તમામ પુરુષગણ શાશ્વતા છે! પર્યાયની અપેક્ષાએ અશાશ્વતા છે!

જેમકે પર્વતમા એક પથરનો ટુકડો લીઓ તો તે ટુકડાના

પર્યાય બદલાને પણ મિલકુલ નાશ તો કોઈ કાળે નહિ નહિ ન થાય
તે રીતે તમામ પુદ્ગળનું મમળું

વળી શ્રી જખ્ખૂદ્રીપ પ્રજ્ઞાપિતમા અનમર્ષિણી કાળના પદેના
આરાનું વર્ણન કરતા કહ્યું છે કે—

“ગાઢ વનો, વૃક્ષો, ફળ, ફૂલોથી સુગોમિત, સારમ હમ
વગેરે જનનરોથી ભરેલી, એવી વાનડીઓ તથા પુષ્કરિણી
અને દીર્ઘિકાઓથી શ્રી જખ્ખૂદ્રીપની ગોભા યર્ધ રહી છે”

વિચાર કરો કે—પદેના આરામાં આ વાનડીઓ વગેરે કયાથી
આવી ? આ ભરતક્ષેત્રમાં નવ કોડાકોડી માગગેપમથી તો યુગલીળા
ગહેતા હતા તેઓ તો બનાવે નહિ જે તે સામ્રાજ્ય નથી તો પછી
કોણે બનાવી ? જેમ એ વાવડીઓ એટલા અમખ્યાતા વર્ષની કાયમ
રહી તો પછી દેવતાઓની મદદથી મૂર્તિઓ પણ કાયમ કેમ ન રહે ?

પ્રકરણ સત્તાવીસમું

પૂજા

લેખક મુનિશ્રી જયચિંજયજી મહારાજ

~

પૂજાનો અર્થ

પૂજ્યતે इति पूजा જેનાથી પવિત્ર થવાય તેને પૂજા કહે છે.

સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિક શુભ ક્રિયાઓથી વૃત્તિઓ સ્થિર ન થતી હોય તેને જાનીઓ પૂજાની પ્રવૃત્તિ તરફ દોરે છે સામાન્ય કોઈ પદાર્થ ઉપર ત્રાટકે કંઈ યોગની સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાન કરવાથી વૃત્તિઓ સ્થિર થાય છે પણ ભાનના જાગૃત થતી નથી, તેથી હૃષ્ટદેવની પ્રતિમાનો આકાશ દષ્ટિ સન્મુખ રાખી ધ્યાન કરવા માટે પ્રભુપૂજા એ સાધન છે

પ્રભુ પ્રતિમા પાસે નમસ્કાર તથા સ્તવના અને પ્રભુની પૂજા કરી આસનસ્થિરતા દૃષ્ટિસ્થિરતા તથા માનસિક સ્થિરતા કરી પ્રભુના અત્મિક ગુણોને અતરમા પ્રગટ કરવાથી હૃદય પવિત્ર થાય તેને પૂજા કહે છે

સ્થિરતા વિનાનું પૂજન અતર પવિત્ર કરનાર થઈ શકતું નથી મનિમા જઈ ધર્માધમ કરતા પ્રતિમાને પાંચ પચીસ તિલક કરવાનું નામ પૂજા નથી પણ પ્રવૃત્તિ છે

હાલની દર્શન પૂજનની ક્રિયા

ગોમાધનના મદિરોમા દર્શન વખતે સ્ત્રી-પુરુષોની ગિરદી તથા પરસ્પર સમર્પણ જોઈ જોતો હસે છે, તેને અનુચિત માને છે તેજ જોતો મધ્યસ્થપણે ધડીમગ વચ્ચા કરે તો ચતુર્જય (પાલીતાણાના પહાડ)ના મુખ્ય મદિરમા પૂજન વખતે પચીસ પચાસ માણસો એક જ પ્રતિના પામે દોઢાદોઢ કગવાથી એક બીજના શરીર ધસાય, સ્ત્રી-પુરુષની એક બીજમા અથડામણ થાય, વખતસર પ્રભુના ઉપર પથ પડી જાય તે વખતે તથા દેરાસરોમા દર્શન વખતે હજારોની ભીડ થાય છે

પૂજનક્રિયા એ માનસિક સ્થિરતા તથા પવિત્રતા માટે હતી તેને મોજગોખ તથા શૃંગાર વૃદ્ધિના કારણોથી ઇન્દ્રિય પોષણમા પૂજનક્રિયાનો સમાવેશ થઈ ગયો છે, દેરાસરો તથા પ્રભુ પ્રતિમાઓ માત્ર લક્ષિત અને આત્મિક બળ ઉત્પન્ન કરના માટે હતા, તે આરભ સમારભ તથા ઉપાસિ માટે થઈ પડ્યા છે.

ઉઘાડા કમાડના મદિરો

આજે તો દેરાસરો તે મોટી વખારો તથા બેકોના જેવા થઈ પડ્યા છે લાખો રૂપીઆ દેરામરોમા એકઠા કરી તેનો વેપાર ચનાવે છે મીલના કારખાના ચાલે ત્યાં દેનદ્રવ્યથી પાપ લાગી જતું નથી, પણ તે પૈમાથી યુનીવર્સિટી સ્થાપના, કોલેજ, હાઈસ્કૂલ કે હોસ્પિટલ ઉત્પન્ન કરના વા હુન્નરશાળામા ખર્ચવા કોઈપણ થાય તો અરરરર ! ગળત થાય ! દેનદ્રવ્યના પૈમાથી આવા કાર્ય કરવામા પાપ નડે, એવો ભય રાખનારા પાપમા જ પોતાની જીવગીનો વ્યય કરે છે

ગળત ચત્તાવનાર રાજા, પ્રજા ઉપર રેવન્યુક્ષ, હન્કમરેક્ષ વિગેરે

૧) નાખી નાખો રૂપીઆ એકઠા કરી પોતાના તથા કુટુંબના માનવ્યોપમા ઉઠાવે છે, તેમ હાલ કચન કામિનીના મોહમાં લપટાયેલા ગોમા ૭ વિગેરે ધર્મગુરુઓ કહાય દેવતા નામે લાખો રૂપીઆ મેળવી તેની ૧૫૦ નાગડધિના કરે તે તો ઠીક છે કે તે સમારી છે એકલ પોતાનો ખચાવ કરી શકે

પરંતુ કચન-કામિનીના સગથી પણ પાપ માતનાર જનસાહુઓ વીતરાગ દેવતા નામે લાખો રૂપીઆ એકઠા કરવામાં, એક આગી ભાગી નાખીને બીજી ઘડાવનામાં, કુંડલ, મુગટ, હાર વિગેરે ઢાળીના ઘડાવનામાં જૈન ગ્રન્થ નિર્વંન બનતી ગય ૭ છતાં ગામોગામ લીખ માગી એક બીજાની દેખાદેખીએ ખાસ પૈસા ઉઘરાવી દેરાસરો ચણાવનામાં, દારૂ, માસ ખાનાર કાઠીજરોને ગીન કામમાં લાખો રૂપીઆ આપનામાં, હજારો દીનાબત્તી ઉઘાડી સળગતી રાખી મુમર્ધની દીવાળીના ચિતાર કરવામાં, કોમળ કુલોને કાતરી, સીવીને નિર્દયતા કરનામાં, જ્યાસતેલ તથા વિજળીના દીવા બાળવામાં, ચરખીનાળી મીણબત્તીઓ સળગાવવામાં, વેશ્યાના તથા તગ્ગાળાના ઠોકરાઓને પૈસા આપી ભાડેતી ભક્તિ કરાવી નાચ કરાવનામાં કૃપા બોદાવનામાં, તથા બાગબગીચા કરાવનામાં ઉપદેશ આપે અથવા વર્મ બતાવે એ ખરેખર દીવગીરીની વાત છે

નાનપુ રાજાએ પોતાની ભક્તિથી તીર્થકરગોત્ર બાધ્યુ હતુ, પણ માહતી ભક્તિથી તીર્થકર પદ બાધ્યુ નથી જ્યારે મુખર્ધ જેના રાદેશા જેનોની જ્યા ધણી વસતી છે તથા અમલાવાદ વિગેરે ધણા શંકરામાં નાટક કરનારા વિષય બરપૂર તરગાળાના ઠોકરાઓને નચાની,

જના કેવળ શૃંગાર અને વિષયની જ વૃદ્ધિ થતી હોય, ત્યાં ભક્તિ માનનારા અધમ આત્માઓ તીર્થ કરગોન તો બાધતા બાધશે, પણ પક્ષી ગોન બાધી વા તેનાથી પણ અધમ ગતિ ઉપાર્જન કરી સસાર-ચક્રમાં ભમતા રહેશે

દેરામરના લાખો રૂા સમેતશિખર વિગેરે તીર્થોના ઝગડા ઉઠાવી દારૂ માસના બક્ષક પરદેલીઓને આપવા, વકીલ, બેરીસ્ટરોના ખીરના ભરના, ટ્રેન ઘોડાગાડીઓની મુસાફરી કરના, કડીઆ, કારીગર કે સોનીને આપવા, બાગ-મગીચા કરાવના, અમલદારોમાં ઉડાવના, મીનો વિગેરે હિંમાજનક કારખાના ચનાવના, રચળે રચળે પત્થરા ખડકાવના, દીવામતીની રોશની સળગાવના તથા ટ્રસ્ટી કે રોગીઆઓના વેપાર ચનાવનામાં ખરચાય ત્યાં પાપ ન લાગે, પણ સામાજિક ઉન્નતિના કાર્યોમાં, જનસમાજના શ્રેયમાં, વિદ્યા, વેપાર તથા હુન્નરના કાર્યો ખીલવવામાં, જૈત થ પ્રજાના ધોયણમાં ખરચવાથી પાપ લાગે.

ખરી વાત છે કે કુડ, કપટ, છળ, પ્રપચ અસત્ય, અનીતિના અધમ અનુયાયીઓના ધર્મોદ્ધાના ફડો પાપને જ માર્ગે પ્રલય થાય તેવા પાપમય પૈમાનો સદુપયોગ થાય જ ગ્યાથી? જે મદિરો આત્મસિદ્ધિ માટે હતા તે મદિરો માલમિનકત વધનાથી કલેશ, કલ્યા, બહારની ખોટી ગોભા તથા શૃંગારને માટે ચર્ચ ગયા છે આવી અધમ પ્રવૃત્તિઓ ૧૪-૧૫ મા સૈકામાં બ્રહ્મ ચુરુઓનું બળ વધારે હોનાથી તે વખતે ચાલતી હતી, તેથી જ સ્થાનકનાસી (જૈન આર્ય સમાજ અથવા મૂર્તિ પૂજક નહિ) સમાજને અલગ થનાનો વખત આવ્યો. મૂર્તિ માટે બનેલી ભૂત ચર્ચ છે, તે સ્પષ્ટતાથી સમજવા માટે એક દૃષ્ટાંત આપી આ વિષયને સમાપ્ત કરીશ

સ્થાનકવાસી દેરાવાસીની ભૂલ સમજાવતું દૃષ્ટાંત

હીરાલાલ અને મોતીલાલ નામે બે શેઠ હતા તેઓ સરળ અને ભદ્રિક હૃદયના હતા એક વખતે મોતીનાલે હીરાલાલ પાસેથી ૧૦૦૦ રૂા ઉધારે લીધા લેનારે કે દેનારે ચોપડાને પાને રૂા એક હજાર લખ્યા પણ અંક લખ્યા નહિ તેમજ ખત, પર કે સડી વિગેરે કાઢ પણ કર્યું નહિ કારણ કે બંનેના હૃદય નિષ્પાપી અને સરલ હતા

થોડા નખત પછી બંને શેઠ મરણ પામ્યા એટલે પાછળથી હીરાલાલના પુત્ર મોહનલાલે પોતાના ચોપડામા મોતીલાલના નામે રૂા એક હજાર જોઈ, એક હજારની સખ્યા ઉપર એક મીડુ વધારે ચડાવી રૂા દસ હજાર મોતીનાલના પુત્ર માણેલાલ પામ માગ્યા

માણેલાલે તેને કહ્યું કે—‘ચોપડા તપાસી રકમ નીકળશે તો બનસ્ય આપીશ ’

તપાસ કરતા પોતાના ચોપડામા રૂા એક હજારની રકમ જોઈ માણેલાલ વિચારમા પડ્યો કે—‘આમા સાચુ શું ? મોહનના ચોપડામા રૂા ૧૦ હજારની રકમ લેણી નીખે છે અને મારા ચોપડામાં રૂા એક હજારની રકમ દેણી નીકળે છે આમા બૂન કોની ? મારા કે તેના બાપની બૂલ ? કે હીરાલાલે જણી જોઈને એક મીડુ વધાર્યું હશે ? બૂન થઈ હશે ? મારા પિતા એક મીડુ લખતા બૂલી ગયા હશે ? કે જણી જોઈ એણે લખ્યું હશે ? અથવા અમારા બંનેના પિતા મરણ પામ્યા પછી હીરાલાલના પુત્ર મોહને એક મીડુ વધાર્યું હશે ? બાપ બંનેના મરણ પામ્યા છે હવે મસાણે પૂછીને પુત્રાસો મળે તેમ છે નહિ ત્યારે સાચુ કોણ ?

કોણ નાચુ છે તેનો નિર્ણય થવો મુશ્કેલ છે માટે એક હજાર
૩ ની હા કહીશ તો કલ્પ દન હજાર પણ આપના પડશે માટે
સમજાગી ના જ કહુ કેમકે ખતપન કે સહી જેવું કાર્થ છે નહિ તેવી
ફરિયાદ સાથે તેમ નથી માટે માન ના કહેવાગા જ માર છે ”

દક્ષાતનો ઉપનય

તેમ મૂર્તિની સ્થિતિ પણ તેની ચંદ્ર પડી છે માતમા સૈકામા
ચૈત્યવામી (બ્રહ્મ ગુરુઓ)ની ચર્યાઆત ચંદ્ર, દક્ષામામા વધારે વૃદ્ધિ
ચર્ચ અને તેરમાથી પદ્મમા સુધીમા તો હા ઉપગત પોપ ગુરુઓનું
રાજ્ય વધવાથી જનસમાજને પોતાના પક્ષમા ગમના તથા દેરાસર અને
ધર્માના નામે લાખો રૂપીઆ મેળવી પોતાના મોજગોખમા ઉડાડવા
તથા અગ્રેસર શેઠીઆઓના વેપાર ચનાવના માટે આવા રસ્તાઓ કઢાડી
વસ્થોડા, પૂજા તથા સ્વપ્ના વિગેરેના ચડનામા, પ્રતિષ્ઠા વખતે પ્રજા
મેમાડવા, ધ્વજ, દડ વિગેરેના ચડાવા, ઉપધાન તથા માળ પહેરવાના ચડાવા,
એવા અનેક ધધાઓ વધારી પેમા એકત્રિત કરવાના અનેક પ્રપચો
ઉપન્ય હરી જે પ્રતિમા ધ્યાન તથા સ્થિરતા માટે હુતી, તે મૂળ
લક્ષ્ય ભૂલી જઈ શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ નંદારવાની મૂર્તિ
પૂજકોએ હજારના દગહજાર કરવાનું ચર્ચુ. ત્યારે સ્થાનકવાસી
(હાલના આર્યસમાજ) નિગેરે લોકોએ જોયું કે—‘આ તો
જુલમ થાય છે, વર્મ તથા દેનના નામે લોકો માયામા
લપેટાય, ‘પન કમાના માટે અનેક પ્રપચો ઉભા કરી
જનસમાજને ઉન્માર્ગે દોગવે છે. જો મૂર્તિને માનીશુ તો
તે નિમિત્તથી થતી શાસ્ત્રનિરુદ્ધ એની કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ
માનવી પડશે. માટે હાલ તો આના માર્ગબ્રહ્મ ‘વર્મગુરુઓ
તથા શાસ્ત્રનિરુદ્ધ થતી કેટલીક પ્રવૃત્તિઓની સમાજને
અચાનકા માટે મૂર્તિ માનનાની જરૂર નથી’ એમ જણી

હાતરની ના-મજૂરી કરી અર્થાત્ ‘ મૂર્તિ જ શાસ્ત્રમા નથી ’ એવી ભાવના જનમમાજમા ફેલાતી

“ ફુનિયા તો ઝુમ્તી હય ઝુકાનેવાવા ગાહિએ ” જનસમાજ જેમ દોરો તેમ દોરનાય છે આ ગોટાળાની રકમને ૫૦૦ વરસ થયા ૬૭ નેત્ર સમાધાન થયુ નથી

મૂર્તિપૂજક દેરાવાસી તથા સ્થાનકનાસી બંને મહાવીરના સૂત્રોથી જ એકબીજાનુ બંડનમ બંડ કરી, મહાવીરના નામની મૂર્તિને માટે જ કલેશ કલ્યા કરી, એક જ ધર્મને માનનારા છતાં વૈર-વિરોધ વવારી મહાવીરના માર્ગથી લાખો અને કોડો ગાઉ ફર પડી ગયા છે

જૈનદેન-નિર્મળ (ધન ધાન્યાદિ બાલ તથા રાગ-દ્વેષાદિ અબ્યતર ગ્રથિ-એ બંને ગ્રથિ એટલે દોષ-પ્રધનરહિત) છે. તેના નિમિત્તથી આત્માને શાંતિ થવી જોઈએ પણ કલેશ, કલ્યા કે સોનારૂપાના વધારા કરી બૂખે મરતી ભારતની આર્યપ્રજાની બૂખમા વધારા કરનાનુ દોષ જ નહિ

પૂજામાં એકાગ્રતા

પૂજા એ આત્માની ભાનના છે આબ્યતર અવતોકન પૂર્વક બાલ સાધનોથી પૂજા કરતા આતરિક નિર્મળતા, જાગ્રતી તથા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય, તેને જ પૂજા કહી શકાય છે

સ્ત્રી, ધન તથા હોકરા સાચવવા પોતે તૈયાર રહે છે અને જોને ઇષ્ટદેવ માને છે, તે પ્રભુની પ્રતિમા સાચવવા પાય દર રૂપીઆનો પગારદાર નોકર (પૂજારી)ને રાખી, તેને પ્રભુ બળાવી દીએ પોતે કદાચ નવરો થાય તો બે ચાર તિનક કરતો બાગે ત્યાં પ્રભુ પૂજા કયા રહી ?

પ્રભુપૂજન વખતે પરમાત્મ ભાવના જાગૃત થવાથી મન, વચન, કાયાની સ્થિરતા વગેરે પ્રભુગુણનું સ્તવન કરતા અપૂર્ણ ભક્તિ-ઉદ્વેગસા ઉદ્ભવવાથી તેને પોતાના શરીરનું કે જગતનું જ્ઞાન જ ન રહે. પ્રભુમય એક તાન જામવાથી તેની પાસે સર્વ કે સિંહ આવીને બેસે રહે, કે તેના શરીર ઉપર અગ્નિ પડે તો પણ જેને દેહલક્ષ્ય કે દેહભાવના જાગે નહિ, ત્યારે જ પૂજા થઈ શકે. તેવી પૂજા કરનાર જ પ્રભુની દશા પામી શકે છે પણ મુગધી કેસરનું લલાટે તિનક કુંડાં દોય અને અતર, વિષય-કપાયાદિ દોયો રૂપ મેલથી ભલિન થતું દોય, તો તે પૂજા નહિ, પણ ધર્મપણ બતાવવાનો કુળાચાર છે.

—લેખકના સદ્બોધ સંગ્રહ પુસ્તકમાંથી સાબાર ઉદ્ધૃત

વિનાશથી બચવા માટે
 વિગેધો દાળી દેવામાં ડહાપણુ વાપરો
 શુદ્ધ જૈનધર્મ એક જ છે તે ભૂલશે નહિ
 ધર્મને મારી રીતે સમજો, સમજવો, અનુસરો
 એકતાનો ધર્મ
 વાદપક્ષ વિનાનો ધર્મ
 હુ પહના ત્યાગનો ધર્મ
 વેરઝેર વિનાનો ધર્મ
 સ્વાર્થ ત્યાગનો ધર્મ
 વીરતા નીડરતાનો ધર્મ
 સ્યાદવાદનો ધર્મ
 એવા સાચા ધર્મનો જ ફેલાવો કરો

ઓ જૈનો ! શ્રાવકો ! સાધુઓ !

બાહ્ય નામિક ક્રિયાના ઝગડા છોડો,
 ક્રિયાનો સાચો અર્થ—ભાન સમજો, સમજવો.
 માયા ધર્મભાવનાળી ક્રિયા આદરો, અદરાવો.

ધમક છોડી એકય સાધો.
 પક્ષભેદ છોડી પરમાર્થને પકડો
 એક જ અવાજથી બોલો
 એક જ માર્ગ પર ચાલો.

નિનિયતા ફક્ત કાર્યક્ષેત્રની વહેચણીમા રાખો
 યોડાકો વિદ્યાવૃદ્ધિની યોજનામા લાગો
 યોડાકો સમાજ મુદ્દારાના યુદ્ધમા મચો
 યોડાકો ઐક્યના ચોકીદાર બનો.
 અને માત્ર યોડાકો
 ધર્મમા, મિદ્ધાતમા નિબળાત બનીને
 મતભેદો મટાડવામા મરગુલ રહો.

જૈન નામધારી દરેક પક્ષના સાધુઓ !

પક્ષવાદ છોડો ! સપ્રદાયવાદ છોડો !
 ભગવાન મહાવીરે એક જ ધર્મ પ્રફુલ્લે છે.
 ભગવાનના વચનના ખોટા અર્થ ન કરો.
 એકાતવાદ પકડીને પક્ષો પાડ્યા છે તે
 માથો ધર્મ નથી
 ' સપ્રદાયવાદના ઇન્તરદાર ન બનો
 પૂર્વજોએ પાડેલા પલભેદના પાપનુ પ્રાયશ્ચિત કરો.
 સત્યધર્મ - મૂળધર્મ સમજો, સમજાવો.
 પોતાની નિર્બળતા કબૂલ કરવી તે
 પ્રામાણિકતા છે
 પોતાની નિર્બળતાની છૂટ ભગવાનના નામે
 ચડાવવી તે અધર્મ છે.
 હજીએ બાજી હાથમા છે.

વિનાશથી બચવા માટે
 વિરોધો દાખી દેવામાં ડહાપણ વાપરો
 શુદ્ધ જૈનધર્મ એક જ છે તે ભૂલશે નહિ
 ધર્મને સાગી રીતે સમજો, સમજાવો, અનુસરો
 એકતાનો ધર્મ
 વાદપક્ષ વિનાનો ધર્મ
 હું પહના ત્યાગનો ધર્મ
 વેરઝેર વિનાનો ધર્મ
 સ્વાર્થ ત્યાગનો ધર્મ
 વીરતા નીકરતાનો ધર્મ
 સ્યાદવાદનો ધર્મ
 એવા સાચા ધર્મનો જ ફેલાવો કરો

ઓ જૈનો ! શ્રાવકો ! સાધુઓ !

બાહ્ય ધાર્મિક ક્રિયાના ચંચડા છોડો.
 ક્રિયાનો સાચો અર્થ—ભાન સમજો, સમજાવો,
 સાચા ધર્મભાવનાળી ક્રિયા આદરો, અદરાવો.

ધમક છોડી એકથ સાધો.
 પક્ષભેદ છોડી પરમાર્થને પકડો
 એક જ અવાજથી બોલો
 એક જ માર્ગ પર ચાલો.

લોકોના વહેમ, સ્વાર્થ, લોભ, અભિમાન આગસ
વગેરે ખામીઓ દૂર કરો

યુગ પલટાયો છે

યુગ પ્રધાન ઉત્પન્ન કરો

યુગપ્રધાન તમારામાવી જ પાકશે
અને પાકવો જોઈએ એવી શ્રદ્ધા રાખો

ચાદ રાખો—

જેવાને તેવું જ મળે છે
જેવા આપણે હોઈએ તેવા જ
શુદ્ધ કે નેતા મળે છે.

માટે—

યુગપ્રધાન ઉત્પન્ન કરવો એ જ તમારૂં ધ્યેય હોવું જોઈએ
યુગપ્રધાનના સ્વપ્ના એ જ તમારો આનંદ હોવો જોઈએ
યુગપ્રધાન ! યુગપ્રધાન !

એ જ તમારૂં જીવન, આશા અને મત્ર હોવો જોઈએ
તેને માટે જમીન તૈયાર કરો
તેના આદાલત ફેલાવો

પદ્મભેદવી રમ્મના હાસ થતો અટકાવો
 જૈન રમ્મના નિકાસ-પ્રચારમા ઉદ્ધમવત થાઓ.
 તમે આવકોના પૂત્ય છે
 આવકો તમને જ અવસરે છે
 રમ્મમા એજ્ઞા લાગવી તે તમારા જ હાથમા છે.
 કર્તવ્ય ચૂકવો તો પસ્તાશો
 પ્રાતેપ્રાત અને ગામેગામના જૈનોમા
 એકતા, નિદા, સમાજસુધારણા અને
 ઉત્સાહનો પવન ફુકો.
 રાજદ્વારી હિંમત્યાલવી અલગ રહેજો.
 લોકોને જ્ઞાનના ચક્ષુ આપો
 એકતાની હુંદ આપો
 ઉત્સાહની શક્તિ આપો
 લોકોની સ્વતંત્ર રીતે નિચાર કરવાની શક્તિ દેજવો.
 ખોટી માન્યતાઓ ફર કરો
 વરગોડા, પૂજાના ઠંઠેરા, મોઘા જલસા, ખરચાળ
 ઉજમણા, ચોમાસામા ગુરુદર્શન વગેરે
 વગેરે પાછળ તકમા ખર્ચ કરતા લોકોને રોકો
 વર્મજ્ઞાન વચારનાના ઉપાયો ચોખ્ખો
 સીઓ, પુરુષો અને બાળકોના હૃદયમા
 નવું ચેતન રેડી
 શક્તિનાન બનાવો

લોકોના વહેમ, સ્વાર્થ, લોભ, અસિમાન આગસ
વગેરે ખામીઓ દૂર કરે

યુગ પડતાયો છે

યુગ પ્રધાન ઉત્પન્ન કરે

યુગપ્રધાન તમારામાલીજ પાકે
અને પાકવો જોઈએ એવી થકા રાખો

ચાહ રાખો—

જેનાને તેલું જ મળે છે
જેના આપણે હોઈએ તેના
ગુરુ કે નેતા મળે છે.

માટે—

યુગપ્રધાન ઉત્પન્ન કરવો એ જ તમારું ધ્યેય હોવું જોઈએ
યુગપ્રધાનનાં સ્વપ્ના એ જ તમારો આગ હોવો જોઈએ
યુગપ્રધાન! યુગપ્રધાન!

એ જ તમારું હિત, આશા અને મન હોવું જોઈએ
તેને માટે જમીન તૈયાર કરો
તેના આદોષન દૂર કરો.

પક્ષભેદથી ધર્મનો હાસ થ
 જૈનધર્મના વિકાસ-પ્રચારમા ઉન્
 તમે શ્રાવકોના પૂજ્ય
 શ્રાવકો તમને જ અનુસ
 વર્ધમા એકતા લાવવી તે તમારા
 કર્તવ્ય ચૂકરો તો પસ્ત
 પ્રાતેપ્રાત અને ગામેગામના
 એકતા, નિષ્ઠા, સમાજસુધાર
 ઉત્સાહનો પવન ફુટે
 રાજદ્વારી હિંચઆલથી અલગ
 લોકોને જ્ઞાનના ચક્ષુ આ
 એકતાની હુંફ આપે
 ઉત્સાહની શક્તિ આપે
 લોકોની સ્વતંત્ર રીતે નિચાર કરના
 બોટી માન્યતાઓ
 વરધોડા, પૂજના ઠંઠેરા, ઓઘા
 ઉજમણા, ચોમાસામા
 વગેરે પાછળ નકામા ખર્ચ
 ધર્મજ્ઞાન વધારનાના
 સીઓ, પુરુષો અને
 નવુ ચેતન ને
 શક્તિવાન

યુગપ્રધાનનું કાર્ય સરળ બનાવવા માટે—

ચાદ રાખો કે

નખખો સખખાની કદર કરી શક્તો નથી

મૂર્ખ જ્ઞાનીને પીછાની શક્તો નથી

માટે—

યુગપુરુષને ઓળખે અને સમજે

તેનો યોગ્ય સમાજ બનાવે।

સૌ પુરુષોને જીવિશાળી અને બહાદુર બનાવે।

કે જોધી—

યુગપુરુષને ઓળખી શકે

યુગપુરુષનું મહાત્મ્ય સમજી શકે

યુગપુરુષનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે

યુગપુરુષની આજ્ઞા આચારમાં મૂકી શકે

અને ધર્મની એકતા સાધી શકે

ખોટી માયતાઓ, શક્યોને તિલાંજલી આપે।

યુગપ્રધાનના સૈનિક બનવા

સાચા ધર્મને માર્ગે ચડવા, ચડાવવા

આજવી જ તત્પર બને।

અને

જૈનધર્મની એકતાનો ડંકો વગાડે ।

યુગપ્રધાનનું કાર્ય સરળ બનાવવા માટે—
ચાહ રાખો કે

નબજો સબજાની કદર કરી રાજ્તો નથી
મૂર્ખ જ્ઞાનીને પીછાની શક્તો નથી

માટે—

યુગપુરુષને જોળખે અને સમજે
તેનો યોગ્ય સમાજ બનાવે।
શ્રી પુરુષોને બુદ્ધિશાળી અને બહાદુર બનાવે।
કે જેથી—

યુગપુરુષને જોળખી શકે
યુગપુરુષનું મહાત્મ્ય સમજી શકે
યુગપુરુષને ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે
યુગપુરુષની આજ્ઞા આચારમાં સૂકી શકે
અને ધર્મની એકતા સાધી શકે
જોડી માન્યતાઓ, શકાઓને તિલાંજલી આપે।
યુગપ્રસાનના સૈનિક બનવા
સાચા ધર્મને માર્ગે ચડવા, ચડાવવા
આજધીજ તત્પર બને।
અને

જૈનધર્મની એકતાનો ડંકો વગાડે।

